

Suttantapiṭake Dīghanikāye

Sīlakkhandhavaggaṭṭhā

Samvaṇṇanābhūtā

Bhadantamahābuddhaghosatttherena katā

SĪLAKKHANDHAVAGGAṬṬHAKATHĀ

Romanized from Myanmar version published in 1989

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 07

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṇa
 ဇ ca ဆ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ña
 ဋ ta ဌ tha ဒ da ဝ dha ဏ ṇa
 တ ta ထ tha ဒ da ဓ dha န na
 ပ pa ဖ pha ဗ ba ဘ bha မ ma
 ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ la ၵ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ = ā ဲ = i ဳ = ī ဴ = u ဵ = ū ံ = e ့ = o
 က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကေ ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ယံ ṅgha	ကန ṇṭha	ဈာ dhya	လှ pla	လှ lla
ကွ kka	ဇ cca	ကဏ ṇḍa	ဇ dhva	ဗ pba	လှ lya
ကျ kya	ဆ ccha	ကဏ ṇṇa	နိ nta	ဘိ bbha	လှ lha
ကြ kri	ဇ jja	ကဏ ṇha	နိ ntva	ဈ bya	ဂ vha
ကလ kla	ဇ jja	ကတ tta	နိ ntha	ဇ bra	ဆ sta
ကွ kva	ည ṇṇa	ကတ ttha	နိ nda	ဗ mpa	ကြ strā
ဈ khya	ဗ ṇha	ကတ tva	နိ ndra	ဗ mpha	သ္မ sna
ဇ khva	ဗ ṇca	ကျ tya	နိ ndha	ဗ mba	သ္မ sya
ဂ gga	ဆ ṇcha	ကြ tra	နိ nna	ဗ mbha	သ္မ ssa
လှ ggha	ဗ ṇja	ဒ dda	ဈ nya	ဗ mma	သ္မ sma
ဈ gya	ဗ ṇjha	ဒ ddha	နိ nha	ဈ mya	သ္မ sva
ဂ gra	ဇ ṭta	ဈ dya	ဗ ppa	ဗ mha	ကွ hma
ကံ ṅka	ဇ ṭtha	ဒ dra	ဗ ppha	လှ yya	ကွ hva
နံ ṅkha	ဗ ḍda	ဒ dva	ဈ pya	လှ yha	ဇ lha
ဂံ ṅga					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Nidānakathā

Sirimatā amhākaṃ Buddhena Bhagavatā Arahatā Sammāsambuddhena sakalalokapatthaṭamahākaruṇāsinehasiniddhahadayena sabbattha appaṭihatasabbaññutānāvarenaḍiṇāṇobhāsasamujjalitena sanarāmaralokagurunā sadevakassa lokassa atthāya hitāya sukhāya dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so pariyaṭṭipaṭipattipaṭivedhavasena vibhassetu tīsu saddhammesu pariyaṭṭisaddhammo nāma, tadeva ca sāsanaṭṭhitiyā pamāṇaṃ, satiyeva hi tasmim itare uppajjanti, nāsati, vuttañhetam **Aṅguttaraṭṭhakathāyaṃ**— (Aṃ-Tṭha 1. 72 piṭṭhe)

“Suttantesu asantesu, pamuṭṭhe vinayamhi ca.
Tamo bhavissati loko, sūriye atthaṅgate yathā.

Suttante rakkhite sante, paṭipatti hoti rakkhitā.
Paṭipattiyam ṭhito dhīro, yogakkhemā na dhamasati”ti.

Teneva ca saddhammaciraṭṭhitikāmino theravarā Mahākassapādayo pariyaṭṭisaddhammasaṅkhātāṃ Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ saṅgītimāropetvā Buddhasāsanāṃ samrakkhimsu, taṃkālikā ca rājāno saddhammābhivuddhikāmā tesāṃ saṅgītikārāṇamanubalappadānena sahāyattamupāgamuṃ.

Tathā hi catūhādhikatimāsaparinibbute Bhagavati Mahākassapattherappamukhehi pañcahi arahantasatehi Rājagahe **paṭhamā dhammasaṅgīti** katā rañño Māgadhasa Ajātasattuno visesānuggahamādāya.

Vassasataparinibbute ca Bhagavati Mahāyasattherappamukhehi sattahi arahantasatehi Vesāliyaṃ **dutiya dhammasaṅgīti** katā, tadā ca Kālāsoko mahīpati tesāṃ sahāyattamupāgato.

Tathāgataparinibbānato pana dvinnāṃ vassasatānamupari pañcattimsatime vasse Mahāmoggaliputtatissattherappamukhehi arahantasahashehi Pāṭaliputte **tatiya dhammasaṅgīti** katā sakalalokapatthaṭayasassa Dhammāsokassa bhūpatino niratisayānuggaham laddhāna.

Sammāsambuddhapariniibbutito pana catunnaṃ vassasatānamupari pañṇāse vasse Laṅkādiṇe Vaṭṭagāmaṇirājino kāle Mātulajanapade Ālokalēṇe **catutthī dhammasaṅgīti** katā pañcahi arahantasatehi Mahādhammarakkhitattherappamukhehi, yā loke “pothakāropanasaṅgīti”ti pākaṭā.

Buddhavasase pana catussatādhikadvisahassānamupari pannarasamasāṅkhyāṃ sampatte imasmimpi Marammaraṭṭhe **Mindonnā**massa mahādhammarājino kāle Mandalay itipākaṭe Ratanāpuñjanagare **pañcamī dhammasaṅgīti** katā catussatādhikadvisahassattherehi Dakkhiṇārāmaṇvāsītipīṭakadharabhadantaajāgarattherappamukhehi tasseva rañño anavasesānuggahamādāya, yā loke “selakkharāropanasaṅgīti”ti vuccati.

Itthaṃ sudam Buddhassa Bhagavato sāsaṇaṃ iddhañceva hoti phītañca vitthārikaṃ bāhujaññaṃ puthubhūtaṃ yāvajjatanā.

Cirakālato panetaṃ Buddhavacanāṃ lekhaṇaparamparāya ceva muddaṇaparamparāya ca anekakkhattuṃ parivattiyābhataṃ na sakkā dāni vattuṃ “paṭhamadutiyatatiyādisaṅgītimāropitākāreneva sabbaso parisuddhaṃ”ti, aññadatthu panādhunikapotthakesu saṃvijjamānehi kehici pamādalekhādīsaṅgītakhalitādhikaparibhaṭṭhapāṭhehi malīnamevetam, tathā hi nānādesiyapotthakesu aññamaññaṃ saṃsandiyaṃānesu anekā visadisapāṭhā dissanti.

Tatoyeva ca Buddhavacanassa suparisuddhabhāvakāmīno mahātherā sasatthantarapīṭakattayakovidā dhammavinayaṃ vācentāyeva te khalitādhikaparibhaṭṭhapāṭhe disvā evaṃ samacintesuṃ kathesuṃ ca—

“Advayavādīno suparisuddhavacanassa tassa Bhagavato pāvacaṇaṃ advayaṃ suparisuddhaṃ nimmalamevassa, imesu pana pāvacaṇapotthakesu aññamaññaṃ visadisā ceva aparisuddhā ca pāṭhā dissanti, nissamsayaṃ kho ayameva mūlapāṭho, yo nesaṃ yuttisampanno, tadañño pana pamādalekhaṇapāṭhoyeva, tādisā ca dissanti ādhunikapāvacaṇapotthakesu kismiñci kismiñci ṭhāne.

Kāmañcetedāni na tāva bahutarā, yāva yathābhūtaṃ Pāḷiyā atthaṃ paṭisedheyyuṃ, etarahi pana asodhiyamaṇā te gacchante gacchante

kāle bahutarā bahutarā jāyeyyūṃ, taṃkālikā ca pacchimā janā te sodhetuṃ asamatthā yathādhippetāṃ Pāḷiyā atthaṃ na sammā jāneyyūṃ, evamete saddhammassa sammosāya antaradhānāya saṃvatteyyūṃ.

Vuttaṃ hetuṃ **Āṅguttaranikāye**— (Am 1. 60 piṭṭhe)

‘Dveme bhikkhave dhammā saddhammassa sammosāya antaradhānāya saṃvattanti, katame dve, dunnikkhittaṃ ca padabyañjanaṃ attho ca dunnīto, dunnikkhittassa bhikkhave padabyañjanassa atthopi dunnayo hoti, ime kho bhikkhave dve dhammā saddhammassa sammosāya antaradhānāya saṃvattanti’ ti.

Yaṃnūna mayaṃ te sodhetvā nimmalaṃ parisuddhaṃ Buddhavacanaṃ sampatiṭṭhāpeyyāma, tadassa saddhammaciraṭṭhitiyā bahujanahitāya bahujanasukhāya ca, taṃ pana na sukaraṃ sampādetuṃ aññatra dhammikaṛājūnāmanuggahenā” ti.

Sā paṇāyaṃ kathā patthaṭā sādhujanaparamparāya, sutā ca **U Nu** nāmadheyyaggamahāmacappamukhehi Marammaraṭṭhissarehi, sutvāna te evaṃ samacintesuṃ sammantayimsu ca “na kho panetaṃ amhākaṃ patirūpaṃ, ye mayaṃ pubbakehi dhammikehi dhammarājūhi samanuggahitassa Buddhasāsanassa parihānikāraṇaṃ passamānāyeva ajjhupekkhitvā appossukkā vihareyyāma, yaṃnūna mayaṃ sāsānopakārupāye sampādetvā visesato ca ādhunikapāvācanapotthakesu dissamāne saṃsayaṭṭhāniye pamādalekhapāṭhe saṃsodhetukāmānaṃ mahātherānaṃ ajjhāsayaṃ paripūretvā Buddhasāsaṇaṃ anuggaṇheyyāma” ti, atha te sabbe pi sāsānānuggahāya katasanniṭṭhānā ahesuṃ.

Anuggahitukāmehipi ca tehi na sakkā āṇāya kātuṃ vinā mahājanacchandasañjātopadesena, mahājanappatinidhibhūtā hi etarahi Marammikā rājāno, upadeso ca santhāgārasamitiyaṃ mahājanappatinidhibhūtānaṃ matisajivānaṃ chandeneva samuppajjati, tasmā Buddhasāsanānuggahāya santhāgārasamitiyaṃ ekaṃ dhammupadesaṃ paññāpetvā **Buddhasāsanasamiti** nāma mahāsamiti samuṭṭhāpitā. Tassā kho pana samitiyā sabhāpati hoti *Thadosirīsudhammopādhidhārī* **Sīr U Thwin** vhayo mahāseṭṭhi, upasabhāpati pana *Thadosirīsudhammopādhidhārī* yeva **U Thein Maung** vhayo padhānaḍḍavinicchayamandiramhi mahākkhadassādhipati, sabbakammavidhāyako pana

hitadharo *Thadomahāsa*resīthūpādhiko **U Chan Htun**vhayo
upadesikādhīpatipadhānanītivēdimahāmantī. Bhaṇḍuppāḍako pana
raṭṭhissarānaṃ patinidhibhūto **U Win** nāmadheyyo
sāsanaṭṭhānikamahāmatto.

Atha te Buddhasāsanasamitikā “yāyeva kho panatthāya
samuṭṭhāpitāyaṃ samiti, tadatthamidāni visesato kāhāmā”ti
Marammaraṭṭhebbhipākaṭaḡaṇasamudayasamudite tattha tattha
padhānanāyakabhūte paropaṇṇāsamahāthere dīghadassino nimantiya
evamārocesuṃ “ayaṃ bhante amhākaṃ Buddhasāsanamahāsamiti
Buddhasāsanānuggahatthāyeva raṭṭhissarānaṃ dhammupadesena
samuṭṭhāpitā, sacedāni bhante pubbe viya dhammasaṅgītiṃ katvā sāsanaṃ
paggaṇhituṃ yujjeyya, mahātherā ca tathā kātumiccheyyūṃ, vissatthāva
bhante karontu, mayaṃ tattha kāyañāṇapaccayabalehi niravasesaṃ byāvaṭā
bhavissāmā”ti.

Atha kho te mahātherā “dhammasaṅgītiṃ karissāmā”ti katasanniṭṭhānā
evaṃ pativedesuṃ “kattabbāyevesā dhammasaṅgīti, nesā na kattabbā, tasmā
mayaṃ dāni piṭakapotthakāni pañcamasaṅgītisilālekhāya samānetvā
tāniyeva sarīraṃ katvā Pāḷisaṃsodhanapubbaṅgamaṃ dhammasaṅgītiṃ
kassāma, yāya ādhunikapotthakesu paramparāparivattanavasena saṅjātā
pamādalekhaṇā ca nirākariyissanti, visodhitaṇca suparisuddhaṃ
pāvacanamūlaṃ labhivā taṃ muddāpetvā sakalaloke nānāraṭṭhesu
nānādesesu byāpanavasena Buddhasāsanassa ciraṭṭhiti ca sādhiyissati, sabbe
ca Theravādikā raṭṭhā Marammaraṭṭhasahitā ekato hutvā Buddhasāsanāṃ
abhūtapubbapaggahena paggaṇhituṃ labhissanti, sā ca purimikā pañca
saṅgītiyo upanidhāya **chaṭṭhasaṅgīti** nāma bhavissati, taṇca sabbaṃ
bhavissati bahujaṇahitāya bahujaṇasukhāya atthāya hitāya sukhāya
devamanussānaṃ, bahūni panettha āvassakakiccāni paṭikacceva
samādapetabbāni tumhākamāyattāni, tasmā saṅgītikālavavattānādikiccaṃ
tumhākaṃyeva bhāro hotū”ti.

Atha te Buddhasāsanasamitikā sāsanaṇālakānaṃ mahātherānaṃ
chandaṇca ruciṇca samādāya ovādaṇca sirasā sampatiṇchitvā therānaṃ ceva
attano ca kattabbakiccānaṃ pariniṭṭhānasamayaṃ sallakkhetvā “ayaṃ
chaṭṭhasaṅgīti Sammāsambuddhapaṇinibbānato catussatādhikānaṃ dvinnaṃ
vassasahassānamupari

aṭṭhanavutime vasse vesākhapuṇṇamito paṭṭhāya ārabhitabbā, dve ca vassāni kattabbā, pañcannaṃ ca sāsanaṃ vassasahassānam upaḍḍhavasve vesākhapuṇṇamiyaṃ ye va pariniṭṭhāpetabbā”ti saṅgītikālaṃ vavatthapesuṃ.

Tato paṭṭhāya ca te punappunaṃ sannipatitvā sammantayitvā saṅgītiyā pubbakiccesu nirantaraṃ byāvaṭṭaṃ honti, “mahantaṃ kho Jinasāsanaṃ mahatiyāyevetaṃ pūjāya pūjanīyaṃ”ti mantvā tehi kārāpitāni mahantamahantāni sāsanaṃ mandirāni, tattha saṅgītiṃ kurumānassa bhikkhusaṃghassa sukhasannisaṃjattamaṃ sannipātaṭṭhānabhūtaṃ mahantaṃ saṅgītimandiraṃ Yangon nāma rājadhāniyaṃ **Sirīmaṅgalatthale Kaba Aye** (Lokasāma) nāmakassa cetiyassa āsanne selapabbataguhāvesena kārāpitaṃ tibhūmakam pāyaso silā-iṭṭhakāyomayaṃ, evaṃ mahantampetaṃ ekasaṃvacchareneva pariniṭṭhāpitaṃ iddhiyā maññe nimmitaṃ, taṅca bahi ṭhatvā apekkhattaṃ sayamaṃ jātase lapabbato viya dissati, anto pavasitvā olokayataṃ pana olokitolokitaṭṭhānato dassanīyaṃ pāsādikam ramaṇīyaṃ atittikameva hutvā devavimānaṃ miva khāyati. Tassa panāvidūre aḍḍhatteyyānaṃ saṅgītikārabhikkhusahassānaṃ nivāsappahonakā cattāro iṭṭhakamayā mahāpāsādā ceva iṭṭhakamayāyeva bhojana mahāsālā ca mahāsīmāpāsādādayo ca muddaṇayantasālā ca tattheva kārāpitā.

Mahātherāpi ca “saṅgītikiccaṃ nāma therādheyyaṃ, therānaṃ ovādeneva kattabbaṃ, na vinā tena, tasmā bhikkhusaṃghassa ceva upāsakānaṃca sabbampi saṅgītipaṭibaddhamovādaṃ dātum bhavitabbamettha ovādadāyakaṃ saṃghasabhāyapī”ti Marammaraṭṭhadhajūpame aggamahāpaṇḍitopādhidhārino ca raṭṭhovādācariyasammate ca raṭṭhavinayadharasammate ca aññe cābhipākaṭa garubhāvanīyā diguṇa gaṇasamaṅginoti parosataṃ nāyakamahāthere uccinitvā “chaṭṭhasaṅgīti-ovādācariyasamghanāyakaṃ sabhaṃ” nāmekam padhānamahāsamghasabhaṃ paṭiṭṭhāpesuṃ, te ca nāyakamahātherā Sambuddhavaacanaratanākarapārāge vividhasatthantaragahanāsaṅgacārīne therānuthere pañcavīsati matte samuccinitvā “chaṭṭhasaṅgītidhurandharasabhā”ti ca sammannitvā tassā sabhāya bhāraṃ niyyātesuṃ sabbāni saṅgītipaṭibaddhakiccāni samvidahituṃ. Te ca saṅgītidhurandharasabhikā therā sakalamarammaraṭṭhe **Nyaung Yan Sayadaw** ti abhipākaṭaṃ “Aggamahāpaṇḍito” pādhiṇā ceva “Abhidhajamahāraṭṭhagurū” pādhiṇā cāti

dvīhi Marammaratṭhissarasamappitopādhīhi virājitaṃ jātiyā āsītivassikaṃ
 upasampadāya saṭṭhivassaṃ “Bhadantarevataṃ” nāma mahātheravaraṃ
 sabhāpatiṃ katvā Tepiṭake Buddhavacane ceva nānāsatthesu ca kovide
 dhammācariyakavipadappatte bhikkhū uccinitvā aṭṭhadasādivaggavasena
 parosataṃ Pāḷivisodhakavagge ceva sambahule ca paṭivisodhakavagge
 bandhāpetvā visodhanappaṭivisodhanehi Buddhavacanaṃ superisuddhattaṃ
 paṭipāpetvā dhammasaṅgītimakāṃsu yathā taṃ porāṇakasaṅgītikārā.

Evam saṅgītimāropitassa Tepiṭakassa Buddhavacanassa
 atthasaṃvaṇṇanābhūtā Aṭṭhakathāyo ca saṃvijjanti manoramāya
 tantinayānucchavikāya bhāsāya Ācariyabuddhaghosādīhi theravarehi katā.

Tāsampi Aṭṭhakathānaṃ sadesīyamūlehi ceva videsīyamūlehi ca
 saṃsanditvā Tepiṭakassa viya Buddhavacanassa
 visodhanappaṭivisodhanavasena mahātherā pāvacanadassino
 saṃvaṇṇanākovidā pāṭhasodhanamakāṃsu.

Icevamaṭṭhakathāyo ca pamādakhalitādhika paribhaṭṭhapāṭhānaṃ
 nirākaraṇavasena visodhitā ceva paṭivisodhitā ca hutvā
 Buddhasāsanamuddaṇayantālaye samappitā suṭṭhu muddāpaṇāya.

Muddāpaṇakāle ca Piṭakattayamuddāpaṇe viya mahātheravarā
 mūlasodheyyapattapāṭhakehi gahaṭṭhapaṇḍitehi ceva
 dhammācariyabhikkhupaṇḍitehi ca anekavāraṃ parisodhitaṃ
 osānasodheyyapattaṃ paṭivisodhitaṃ mūlapotthakena ceva aññehi sadesa
 desantarika Aṭṭhakathāpotthakehi ca vividhabyākaraṇādisatthehi ca
 punappunaṃ saṃsandetvā suvisada paribyattakaṇḍavāra vākyaccheda
 saṅketatañca sampāpetvā mahatā parissamena osānasodhanamakāṃsu.

Evametā Aṭṭhakathāyo theravādīnekāyika vibudhappamukhānaṃ
 sathhāgamaratanālaya sārāgāhīnaṃ veyyākaraṇakesarīnaṃ
 accantanimmalañānavārīnaṃ paridhovitā, tā vibudhappavarekagocarā
 vimuttirasassādādāyiniyo Piṭakattayassatthaṃ paribyattaṃ pakāseṇtiyo
 ciraṃ vilasantiyo lokatthasiddhiṃ sādhayantūti.

Tenetaṃ vuccati—

1. Mūlakam pariyattīva, sāsanaṃ Mahesino.
Pariyattippamāṇo hi, ciraṃ saddhammasaṅgīti.
2. Tasmā taṃ rakkhituṃ therā, dhammasaṅgāhakā purā.
Rājāno upanissāya, akaṃsu dhammasaṅgahe.
3. **Paṭhamam** dhammasaṅgītiṃ, **Ajātasattur**ājino.
Anuggahena katvāna, pālayuṃ Jinasāsanam.
4. **Dutiyaṃ** tu tathā katvā, **Kālāsokassa** rājino.
Kāle tamupanissāya, pālayuṃ Jinasāsanam.
5. **Tatiyaṃ**pica katvāna, **Dhammāsokassa** rājino.
Anuggahena Buddhassa, sāsanaṃ abhipālayuṃ.
6. **Catutthim** pana Laṅkāyaṃ, **Vaṭṭagāmaṇi**rājino.
Kālamhi potthakārulhaṃ, katvāna pālayuṃ tathā.
7. Imasmiṃ Marammaratṭhepi, **Mindonnāma** narādhipaṃ.
Rajjaṃ samanussāsaṃ, ratanattayamāmakam.
8. Sannissāya mahātherā, thirasilā guṇākarā.
Pañcamim dhammasaṅgītiṃ, karontā sāsanaṅgītiṃ.
9. Patthayantā likhāpetvā, silāpaṭṭesu peṭakam.
Vāyāmena mahantena, pālayuṃ Jinasāsanam.
10. Itthaṃ purā mahātherā, rājāno cāpi dhammikā.
Sāsanaṃ paripālesuṃ, jīvitam viya attano.
11. Tathāpi khalitādāni, dissanti Piṭakattaye.
Paramparāya lekhāya, saṅgātā muddaṇena ca.
12. Disvāna te mahātherā, vācentāva Tipeṭakam.
Vuccamānanayenevaṃ, cintesuṃ mantayimsu ca.
13. “Katvāna sādhuṃ gantha-suddhikaṃ sāsanaṅgītiṃ.
Yamṇūna dhammasaṅgītiṃ, kareyyāma mayaṃ” iti.

14. Etamatthaṃ suṇitvāna, **U Nu** nāma mahāsayo.
Marammavisaye **agga-mahāmacca**dhurandharo.
15. “Sāsanāyattakiccāni, sampādentā visesato.
Saṅgītiyañca therānaṃ, sampūrentā manorathaṃ.
16. Yathā rakkhimsu porāṇā, surājāno tathā mayāṃ.
Saṃrakkheyyāma Sambuddha-sāsanaṃ” iti cintiya.
17. Mahāmaccehi aññehi, saṅgamehi ca mantiya.
Suppatiṭṭhāpayitvāna, **Buddhasāsana**saṅgamaṃ.
18. Mahātherānamādāya, chandaṃ idha nivāsinaṃ.
Aññesu Sīhaḷādīsu, videsesu ca vāsinaṃ.
19. Kāretvā dhammasaṅgītiṃ, sodhetvā Satthusāsanaṃ.
Saddhammānuggahatthāya, karaṃ daḷhaparakkamaṃ.
20. **Sirīmaṅgalavikhyāte**, thalasmaṃ pavare subhe.
Cetiyaśāvidūramhi, **Kaba Aye** itisaññino.
21. Guhāvesena kāretvā, mahāsaṅgītimandiraṃ.
Āvāsādiñca bhikkhūnaṃ, kāresi muddaṇālayaṃ.
22. Ganthasaṃsodhanaṃ dhamma-saṅgītiyā tu paṇḍitā.
Mahātheravarākaṃsu, satimantā punappunaṃ.
23. Muddāpente ca passitvā, mahātherehi pañcahi.
Sodheyyapattamosānaṃ, nimmalattaṃ supāpitaṃ.
24. Katvā suvisadaṃ Buddha-bhāsitaṃ Piṭakattayaṃ.
Yathā muddāpitaṃ āsi, sāsanaṭṭhaṃ Mahesino.
25. Tathā Aṭṭhakathāyo ca, saṃsodhetvā punappunaṃ.
Suṭṭhu muddāpitā honti, sabbalokatthasiddhiyāti.

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathā

Mātikā		Piṭṭhaṅka
	Ganthārambhakathā	...
	Nidānakathā	...
Paṭhamamahāsaṅgītikathā	...	3
	1. Brahmajālasutta	
Paribbājakakathāvaṇṇanā	...	27
Cūḷasīlavaṇṇanā	...	55
Majjhimasīlavaṇṇanā	...	79
Mahāsīlavaṇṇanā	...	87
Pubbantakappikasassatavādavaṇṇanā	...	92
Ekaccasassatavādavaṇṇanā	...	101
Antānantavādavaṇṇanā	...	105
Amarāvikkhepavādavaṇṇanā	...	106
Adhiccasamuppannavādavaṇṇanā	...	108
Aparantakappikavādavaṇṇanā	...	109
Saññīvādavaṇṇanā	...	109
Asaññīnevasaññīnāsaññīvādavaṇṇanā	...	110
Ucchedavādavaṇṇanā	...	110
Diṭṭhadhammanibbānavādavaṇṇanā	...	111
Paritassitavipphanditavāravaṇṇanā	...	113
Phassapaccayavāravaṇṇanā	...	114
Diṭṭhiगतikādhiṭṭhānavatṭhakathāvaṇṇanā	...	114
Vivatṭhakathādivaṇṇanā	...	116

Mātikā

Piṭṭhaṅka

2. Sāmaññaphalasutta

Rājāmaccaṭṭhāvaṇṇanā	...	...	122
Komārabhaccajīvakakathāvaṇṇanā	...	...	132
Sāmaññaphalapucchāvaṇṇanā	...	...	138
Pūraṇakassapavādavaṇṇanā	...	...	144
Makkhaligosālavādavaṇṇanā	...	...	146
Ajitakesakambalavādavaṇṇanā	...	...	149
Pakudhakaccāyanavādavaṇṇanā	...	...	151
Nigaṇṭhanāṭaputtavādavaṇṇanā	...	...	151
Saṅcayabelāṭṭhaputtavādavaṇṇanā	...	...	151
Paṭhamasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā	...	...	152
Dutiyasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā	...	...	153
Paṇītatarasāmaññaphalavaṇṇanā	...	...	154
Cūḷa-majjhima-mahāsīlavaṇṇanā	...	...	164
Indriyasamvarakathā	...	...	165
Satisampajaññakathā	...	...	165
Santosakathā	...	...	182
Nīvaraṇappahānakathā	...	...	187
Paṭhamajjhānakathā	...	...	194
Dutiyajjhānakathā	...	...	195
Tatīyajjhānakathā	...	...	196
Catutthajjhānakathā	...	...	196
Vipassanāñānakathā (1)	...	...	196
Manomayiddhiñānakathā (2)	...	...	198
Iddhividhañāṇādikathā (3-7)	...	...	199
Āsavakkhayañānakathā (8)	...	...	200
Ajātasattu-upāsakattapaṭivedanākathā	...	...	203
Saraṇagamanakathā	...	...	205

Mātikā	Piṭṭhaṅka
--------	-----------

Upāsakavidhikathā	...	...	209
-------------------	-----	-----	-----

3. Ambaṭṭhasutta

Addhānagamanavaṇṇanā	...	...	213
Pokkharasātivatthuvaṇṇanā	...	...	217
Ambaṭṭhamānavakathā	...	...	220
Paṭhama-ibbhavādavaṇṇanā	...	...	226
Dutiya-ibbhavādavaṇṇanā	...	...	228
Tatiya-ibbhavādavaṇṇanā	...	...	229
Dāsiputtavādavaṇṇanā	...	...	229
Ambaṭṭhavaṁsakathā	...	...	237
Khattiyasetṭhabhāvavaṇṇanā	...	...	238
Vijjācaraṇakathāvaṇṇanā	...	...	239
Catu-apāyamukhakathāvaṇṇanā	...	...	240
Pubbaka-isibhāvānuyogavaṇṇanā	...	...	243
Dvelakkhaṇadassanavaṇṇanā	...	...	245
Pokkharasātibuddhūpasaṅkamanavaṇṇanā	...	...	247
Pokkharasāti-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā	...	...	248

4. Soṇadaṇḍasutta

Soṇadaṇḍaguṇakathā	...	...	250
Buddhaguṇakathā	...	...	252
Soṇadaṇḍaparivitakkavaṇṇanā	...	...	257
Brāhmaṇapaññattivaṇṇanā	...	...	258
Sīlapaññākathāvaṇṇanā	...	...	259
Soṇadaṇḍa-upāsakattapaṭivedanākathā	...	...	261

5. Kūṭadantasutta

Mahāvijitarājayaññakathāvaṇṇanā	...	...	263
Catuparikkhāraṇṇanā	...	...	265

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
Atṭhaparikkhāravaṇṇanā	...	...	266
Catuparikkhārādivaṇṇanā	...	...	267
Niccadāna-anukulayaññaṇṇanā	...	...	270
Kūṭadanta-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā	...	...	275

6. Mahālisutta

Brāhmaṇadūtavattuvaṇṇanā	...	...	276
Oṭṭhaddhalicchavivattuvaṇṇanā	...	...	276
Ekamsabhāvitasamādhivaṇṇanā	...	...	278
Catu-ariyaphalavaṇṇanā	...	...	279
Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā	...	...	280
Dvepabbajitavattuvaṇṇanā	...	...	282

7. Jāliyasutta

Dvepabbajitavattuvaṇṇanā	...	...	283
--------------------------	-----	-----	-----

8. Mahāsīhanādasutta

Acelakassapavattuvaṇṇanā	...	...	287
Samanuyuñjānakathāvaṇṇanā	...	...	290
Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā	...	...	291
Tapopakkamakathāvaṇṇanā	...	...	291
Tapopakkamaniratthakatāvaṇṇanā	...	...	294
Sīlasamādhipaññāsampadāvaṇṇanā	...	...	295
Sīhanādakathāvaṇṇanā	...	...	295
Titthiyaparivāsakathāvaṇṇanā	...	...	297

9. Poṭṭhapādasutta

Poṭṭhapādaparibbājakavattuvaṇṇanā	...	...	300
Abhisaññānirodhakathāvaṇṇanā	...	...	303
Ahetukasaññuppādanīrodhakathāvaṇṇanā	...	...	305

Mātikā		Piṭṭhaṅka
Saññā-attakathāvaṇṇanā	...	309
Cittahatthisāriputtapoṭṭhapādavatthuvaṇṇanā	...	312
Ekamsikadhammavaṇṇanā	...	313
Tayo-attapaṭilābhavaṇṇanā	...	313
10. Subhasutta		
Subhamāṇavakavatthuvaṇṇanā	...	317
Sīlakkhandhavaṇṇanā	...	319
Samādhikkhandhavaṇṇanā	...	320
11. Kevaṭṭasutta		
Kevaṭṭagahapatiputtavatthuvaṇṇanā	...	321
Iddhipāṭihāriyavaṇṇanā	...	321
Ādesanāpāṭihāriyavaṇṇanā	...	322
Anusāsanīpāṭihāriyavaṇṇanā	...	322
Bhūtanīrodhesakavatthuvaṇṇanā	...	323
12. Lohiccasutta		
Lohiccabrāhmaṇavatthuvaṇṇanā	...	327
Lohiccabrāhmaṇānuyogavaṇṇanā	...	328
Tayocodanārahasatthuvaṇṇanā	...	329
Nacodanārahasatthuvaṇṇanā	...	330
13. Tevijjasutta		
Vāsetṭhamāṇavānuyogavaṇṇanā	...	333
Aciravatīnadī-upamākathā	...	334
Saṃsandanakathāvaṇṇanā	...	335
Brahmalokamaggadesanāvaṇṇanā	...	337

Dīghanikāya

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Ganthārambhakathā

Karuṇāsītalahadayaṃ, paññāpajjotavihatamohatamaṃ.
Sanarāmaralokagaruṃ, vande **Sugataṃ** gativimuttaṃ.

Buddhopi Buddhabhāvaṃ, bhāvetvā ceva sacchikatvā ca.
Yaṃ upagato gataṃ, vande tamanuttaraṃ **dhammaṃ**.

Sugatassa orasānaṃ, puttānaṃ mārasenamathanānaṃ.
Aṭṭhannampi samūhaṃ, sirasā vande **ariyasamghaṃ**.

Iti me pasannamatino, ratanattayavandanāmayāṃ puññaṃ.
Yaṃ suvihatantarāyo, hutvā tassānubhāvena.

Dīghassa dīghasutta-ñkitassa nipuṇassa **āgamavarassa**.
Buddhānubuddhasaṃva-ṇṇitassa saddhāvahagunaṃ.

Atthappakāsanatthaṃ, **Aṭṭhakathā** ādito vasisatehi¹.
Pañcahi yā saṅgītā, anusaṅgītā ca pacchāpi.

Sīhaḍadīpaṃ pana ā, bhatātha vasinā Mahāmahindena.
Ṭhapitā Sīhaḍabhāsāya, dīpavāsīnamatthāya.

1. Vasīsatehi (Sī, Syā)

Apanetvāna tatohaṃ, Sihaḷabhāsaṃ manoramaṃ bhāsaṃ.
Tantīnayānucchavikaṃ, āropento vigatadosaṃ.

Samayaṃ avilomento, therānaṃ theravaṃsapadīpānaṃ¹.
Sunīpuṇavinicchayānaṃ, Mahāvihāre nivāsīnaṃ.

Hitvā punappunāgata, matthaṃ atthaṃ pakāsayissāmi.
Sujanassa ca tuṭṭhatthaṃ, ciraṭṭhitatthañca dhammassa.

Sīlakathā dhutadhammā, kammaṭṭhānāni ceva sabbāni.
Cariyāvidhānasahito, jhānasamāpattivithāro.

Sabbā ca abhiññāyo, paññāsaṅkalananicchayo² ceva.
Khandhādhatāyatani-ndriyāni ariyāni ceva cattāri.

Saccāni paccayākā-radesanā supārisuddhanīpuṇanayā.
Avimuttatantimaggā, vipassanābhāvanā ceva.

Iti pana sabbāni yasmā, **Visuddhimagge** mayā supārisuddhaṃ.
Vuttaṃ tasmā bhiyyo, na taṃ idha vicārayissāmi.

“Majjhe **Visuddhimaggo**, esa catunnampi āgamānañhi.
Ṭhatvā pakāsayissati, tattha yathābhāsitaṃ atthaṃ”.

Iceva kato tasmā, tampi gahetvāna saddhimetāya.
Aṭṭhakathāya vijānatha, Dīghāgamanissitaṃ atthanti.

Nidānakathā

Tattha **dīghāgamo** nāma Sīlakkhandhavaggo Mahāvaggo
Pāṭhikavaggoti³ vaggato tivaggo hoti, suttato catuttimsasuttasaṅgaho. Tassa
vaggesu **Sīlakkhandhavaggo** ādi, suttasu **Brahmajālaṃ**. Brahmajālassāpi

1. Theravaṃsapadīpānaṃ (Syā), Theravaṃsadīpānaṃ (Sī)

2. Paññāsaṅkalananicchayo (Sī), paññāsaṅkalavinicchayo (Syā),
paññāsaṅgahavinicchayo (Ka)

3. Pāṭhikavaggoti (Sī), Pāṭiyavaggoti (Syā)

“evaṃ me sutan”ti-ādikaṃ āyasmatā Ānandena paṭhamamahāsaṅgītikāle vuttaṃ nidānamādi.

Paṭhamamahāsaṅgītikathā

Paṭhamamahāsaṅgīti nāma cesā kiñcāpi Vinayapiṭake tantimārūḷhā, nidānakosallattham̐ pana idhāpi evaṃ veditabbā.
Dhammacakkappavattanaṃhi ādiṃ katvā yāva Subhaddaparibbājakavinayanā katabuddhakicce Kusinārāyaṃ upavattane Mallānaṃ sālavane yamakasālānamantare visākhapuṇṇamādivase¹ paccūsasamaye anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbute Bhagavati Lokanāthe Bhagavato dhātubhājanādivase sannipatitānaṃ sattannaṃ bhikkhusatasahassānaṃ saṃghatthero āyasmā Mahākassapo sattāhparinibbute Bhagavati Subhaddena vuḍḍhapabbajitena “alaṃ āvuso² mā socittha, mā paridevittha, sumuttā mayaṃ tena mahāsamaṇena, upaddutā ca homa³ ‘idaṃ vo kappatī, idaṃ vo na kappatī’ti, idāni pana mayaṃ yaṃ icchissāma, taṃ karissāma. Yaṃ na icchissāma, na taṃ karissāma”ti vuttavacanamanussaranto, īdisassa ca saṃghasannipātassa puna dullabhabhāvaṃ maññamāno “thānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ pāpabhikkhū ‘atītasatthukaṃ pāvakanan’ti maññamānā pakkhaṃ labhitvā nacirasseva saddhammaṃ antaradhāpeyyuṃ. Yāva ca dhammavinayo tiṭṭhati, tāva anatītasatthukameva pāvakanan̐ hoti. Vuttaṇhetan̐ Bhagavatā—

‘Yo vo Ānanda mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so vo mamaccayena satthā’ti⁴.

Yannūnāhaṃ dhammañca vinayañca saṅgāyeyyaṃ yathayidaṃ sāsanaṃ addhaniyaṃ assa ciraṭṭhitikaṃ.

Yañcāhaṃ Bhagavatā—

‘Dhāressasi pana me tvaṃ Kassapa sāṇāni paṃsukūlāni nibbasanānī’ti vatvā cīvare sādharāṇaparibhogena.

‘Ahaṃ bhikkhave yāvade⁵ ākaṅkhāmi vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ

1. Visākhapuṇṇamādivase (Syā)

3. Mayaṃ homa (Vi 4. 480 piṭṭhe)

5. Yāvadeva (Sī, Syā) Saṃ 1. 412 piṭṭhe.

2. Vi 4. 480; Dī 2. 134 piṭṭhe.

4. (Dī 2. 126 piṭṭhe)

paṭhamam jhānam upasampajja viharāmi, Kassapopi bhikkhave yāvade ākaṅkhati vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāram vivekajam pītisukham paṭhamam jhānam upasampajja viharatī’ti.

Evamādinā nayena navānupubbavīhārachaḷabhiññāppabhede uttarimanussadhamme attanā samasamaṭṭhapanena ca anuggahito, tathā ākāse paṇim cāletvā alaggacittatāya ceva candopamaṭṭhipadāya ca pasaṃsito, tassa kimaññaṃ āṇaṇyaṃ¹ bhavissati. Nanu maṃ Bhagavā rājā viya sakakavaca-issariyānuppadānena attano kulavaṃsappatiṭṭhāpakaṃ puttam ‘saddhammavaṃsappatiṭṭhāpako me ayaṃ bhavissatī’ti mantvā iminā asādhāraṇena anuggahena anuggahesi, imāya ca ulārāya pasaṃsāya pasaṃsī’ti cintayanto dhammavinayasaṅgāyanattham bhikkhūnam ussāham janesi. Yathāha—

“Atha kho āyasmā Mahākassapo bhikkhū āmantesi ‘ekamidāham āvuso samayaṃ Pāvāya Kusināram addhānamaggappaṭipanno mahatā bhikkhusaṃghena saddhim pañcamattehi bhikkhusatehī’ti”² sabbam **Subhaddakaṇḍam** vitthārato veditabbaṃ. Attham panassa mahāparinibbānāvasāne āgataṭṭhāneyeva kathayissāma.

Tato param āha—

“Handa mayaṃ āvuso dhammañca vinayañca saṅgāyāma, pure adhammo dippati³, dhammo paṭibāhiyyati⁴, pure avinayo dippati, vinayo paṭibāhiyyati, pure adhammavādino balavanto honti, dhammavādino dubbalā honti, pure avinayavādino balavanto honti, vinayavādino dubbalā honti”ti.

Bhikkhū āhaṃsu “tena hi bhante thero bhikkhū uccinatū”ti. Thero pana sakalanavaṅgasatthusāsanapariyattidhare puthujjanasotāpannasakadāgāmi-anāgāmisukkhavipassaka khīṇāsavabhikkhū anekasate anekasahassee

1. Āṇaṇyaṃ (Sī, Syā)

3. Dibbati (Ka) Vi 4. 481 piṭṭhe.

2. Dī 2. 133; Vi 4. 480 piṭṭhesu.

4. Paṭibāhiyyati (Sī, Syā)

ca vajjetvā tipīṭakasabbapariyattippabhedadhare paṭisambhidāppatte mahānubhāve yebhuyyena Bhagavato etadaggaṃ āropite tevijjādibhede khīṇāsavabhikkhūyeva ekūnapañcasate pariggahesi. Ye sandhāya idaṃ vuttaṃ “atha kho āyasmā Mahākassapo ekenūnāni¹ pañca arahantasatāni uccinī”ti².

Kissa pana thero ekenūnamakāsīti? Āyasmato Ānandattherassa okāsakaraṇatthaṃ. Tenahāyasmatā sahāpi vināpi na sakkā dhammasaṅgītiṃ kātuṃ. So hāyasmā sekkho sakaraṇīyo, tasmā sahāpi na sakkā. Yasmā panassa kiñci³ Dasabaladesitaṃ⁴ Suttageyyādikaṃ appaccakkaṃ nāma natthi. Yathāha—

“Dvāsīti⁵ Buddhato gaṇhiṃ, dve sahaṣsāni bhikkhuto.
Caturāsītisahaṣsāni, ye me dhammā pavattino”ti⁶.

Tasmā vināpi na sakkā.

Yadi evaṃ sekkhopi samāno dhammasaṅgītiyā bahukārattā therena uccinitabbo assa, atha kasmā na uccinitoti? Parūpavādavivajjanato. Thero hi āyasmante Ānande ativiya vissattho ahosi, tathā hi naṃ sirasmiṃ palitesu jātesupi “na vāyaṃ⁷ kumārako mattamaññāsī”ti kumārakavādena ovadati. Sakyakulappasuto cāyasmā Tathāgatassa bhātā cūḷapituputto. Tattha keci bhikkhū chandāgamaṇaṃ viya maññamānā “bahū asekkhapaṭisambhidāppatte bhikkhū ṭhapetvā Ānandaṃ sekkhapaṭisambhidāppattaṃ thero uccinī”ti upavadeyyuṃ, taṃ parūpavādaṃ parivajjento “Ānandaṃ vinā dhammasaṅgīti na sakkā kātuṃ, bhikkhūnaṃyeva naṃ anumatiyā gahessāmi”ti na uccini.

Atha sayameva bhikkhū Ānandassatthāya therāṃ yāciṃsu. Yathāha—

“Bhikkhū āyasmantaṃ Mahākassapaṃ etadavocuṃ ‘ayaṃ bhante āyasmā Ānando kiñcāpi sekkho, abhabbo chandā dosā mohā bhayā agatiṃ gantuṃ, bahu cānena Bhagavato santike dhammo ca vinayo ca pariyaṭṭo, tena hi bhante thero

1. Ekenūna (Sī)

2. Vi 4. 481 piṭṭhe.

3. Yaṃ kiñci (Ka)

4. Dasabalena desitaṃ (Ka)

5. Dvāsītiṃ (Sī)

6. Khu 2. 347 piṭṭhe.

7. Nevāyaṃ (Syā) Saṃ 1. 418 piṭṭhe passitabbaṃ.

āyasmantampi Ānandaṃ uccinatū'ti. Atha kho āyasmā Mahākassapo āyasmantampi Ānandaṃ uccinī'ti¹.

Evam bhikkhūnaṃ anumatiyā uccinitena tenāyasmatā saddhiṃ pañca therasatāni ahesum.

Atha kho therānaṃ bhikkhūnaṃ etadahosi “kattha nu kho mayaṃ dhammañca vinayañca saṅgāyeyyāma”ti. Atha kho therānaṃ bhikkhūnaṃ etadahosi “Rājagahe kho mahāgocaraṃ pahūtasenāsaṇaṃ, yannūna mayaṃ Rājagahe vassaṃ vasantā dhammañca vinayañca saṅgāyeyyāma, na aññe bhikkhū Rājagahe vassaṃ upagaccheyyun”ti².

Kasmā pana nesaṃ etadahosi? Idaṃ pana amhākaṃ thāvarakammaṃ, koci visabhāgapuggalo saṅghamajjhaṃ pavisitvā ukkoṭeyyāti. Athāyasmā Mahākassapo ñattidutiyena kammena sāvesi—

“Suṇātu me āvuso saṅgho, yadi saṅghassa pattakallaṃ saṅgho imāni pañca bhikkhusatāni sammanneyya ‘Rājagahe vassaṃ vasantāni³ dhammañca vinayañca saṅgāyitum, na aññehi bhikkhūhi Rājagahe vassaṃ vasitabban’ti. Esā ñatti.

Suṇātu me āvuso saṅgho, saṅgho imāni pañca bhikkhusatāni sammannati ‘Rājagahe vassaṃ vasantāni dhammañca vinayañca saṅgāyitum, na aññehi bhikkhūhi Rājagahe vassaṃ vasitabban’ti. Yassāyasmato khamati imesaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ sammuti⁴ ‘Rājagahe vassaṃ vasantānaṃ dhammañca vinayañca saṅgāyitum, na aññehi bhikkhūhi Rājagahe vassaṃ vasitabban’ti, so tuṇhassa, yassa nakkhamati, so bhāseyya.

Sammatāni saṅghena imāni pañca bhikkhusatāni ‘Rājagahe vassaṃ vasantāni dhammañca vinayañca saṅgāyitum, na aññehi bhikkhūhi Rājagahe vassaṃ vasitabban’ti, khamati saṅghassa, tasmā tuṇhī, evametaṃ dhārayāmi”ti.

1. Vi 4. 481 piṭṭhe.

3. Vasantā (Sī)

2. Vi 4. 481 piṭṭhe.

4. Sammati (Syā)

Ayaṃ pana kammavācā Tathāgatassa parinibbānato ekavīsatime divase katā. Bhagavā hi visākhapuṇṇamāyaṃ paccūsasamaye parinibbuto, athassa sattāhaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ sarīraṃ gandhamālādīhi pūjayiṃsu. Evaṃ sattāhaṃ sādhuḷānādivasā nāma ahesuṃ. Tato sattāhaṃ citakāya agginā jhāyi, sattāhaṃ sattipaṇjaraṃ katvā sandhāgārasālāyaṃ¹ dhātupūjaṃ karimsūti ekavīsati divasā gatā. Jeṭṭhamūlasukkapakkhapañcamiyaṃyeva dhātuyo bhājayiṃsu. Etasmim dhātubhājanādivase sannipatitassa mahābhikkhusaṃghassa Subhaddena vuḍḍhapabbajitena kataṃ anācāraṃ ārocetvā, vuttanayeneva ca bhikkhū uccinitvā ayaṃ kammavācā katā.

Imaṃca pana kammavācaṃ katvā thero bhikkhū āmantesi “āvuso idāni tumhākaṃ cattālīsa divasā okāso kato, tato paraṃ ayaṃ nāma no palibodho atthi”ti vattuṃ na labbhā, tasmā etthantare yassa rogapalibodho vā ācariyupajjhāyapalibodho vā mātāpitupalibodho vā atthi, pattaṃ vā pana pacitabbaṃ cīvaraṃ vā kātabbaṃ, so taṃ palibodhaṃ chinditvā taṃ karaṇīyaṃ karotū”ti.

Evaṃca pana vatvā thero attano pañcasatāya parisāya parivuto Rājagahaṃ gato. Aññepi mahātherā attano attano parivāre gahetvā sokasallasamappitaṃ mahājanaṃ assāsetukāmā taṃ taṃ disaṃ pakkantā. Puṇṇatthero pana sattasatabhikkhuparivāro “Tathāgatassa parinibbānaṭṭhānaṃ āgatāgataṃ mahājanaṃ assāsessāmī”ti Kusinārāyameva aṭṭhāsi.

Āyasmā Ānando yathā pubbe aparinibbutassa, evaṃ parinibbutassāpi Bhagavato sayameva pattacīvaramādāya pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ yena Sāvatti tena cārikaṃ pakkāmi. Gacchato gacchato panassa parivārā bhikkhū gaṇanapathaṃ vītivattā. Tenāyasmato gatagataṭṭhāne mahāparidevo ahosi. Anupubbena pana Sāvattimanuppatte there Sāvattivāsino manussā “thero kira āgato”ti sutvā gandhamālādīhatthā paccuggantvā “bhante² Ānanda pubbe Bhagavatā saddhiṃ āgacchatha, ajja kuhiṃ

1. Santhāgārasālāyaṃ (Sī, Syā, I) Ma-Ṭṭha 2. 173 piṭṭhepi.

2. Nanu bhante (Syā)

Bhagavantam ṭhapetvā āgatatthā”ti-ādīni vadamānā parodiṃsu. Buddhassa Bhagavato parinibbānadivase viya mahāparidevo ahosi.

Tatra sudam āyasmā Ānando aniccatādipaṭisaṃyuttāya dhammiyā kathāya tam mahājanam saññāpetvā Jetavanam pavisitvā Dasabalena vasitagandhakuṭim vanditvā dvāram vivaritvā mañcapīṭham nīharitvā papphoṭetvā gandhakuṭim sammajjitvā milātamālākacavaram chaḍḍetvā mañcapīṭham atiharitvā puna yathāṭhāne ṭhapetvā Bhagavato ṭhitakāle karaṇīyam vattam sabbamakāsi. Kurumāno ca nhānakoṭṭhaka¹ sammajjana-udakūpaṭṭhāpanādikālesu gandhakuṭim vanditvā “nanu Bhagavā ayaṃ tumhākaṃ nhānakālo, ayaṃ dhammadesanākālo, ayaṃ bhikkhūnam ovādadānakālo, ayaṃ sīhaseyyakappanakālo², ayaṃ mukhadhovanakālo”ti-ādīnā nayena paridevamānova akāsi, yathā tam Bhagavato guṇagaṇāmatarasaññutāya paṭiṭṭhitapemo ceva akhīṇāsavo ca anekesu ca jātisatasahassesu aññamaññassūpakārasañjanitacittamaddavo. Tamenam aññatarā devatā “bhante Ānanda tumhe evaṃ paridevamānā katham aññe assāsessathā”ti saṃvejesi. So tassā vacanena saṃviggahadayo santhambhitvā Tathāgatassa parinibbānato pabhuti ṭhānanisajjabahulattā ussannadhātukam kāyam samassāsetum dutiyadivase khīravirecanam pivitvā vihāreyeva nisīdi. Yam sandhāya Subhena māṇavena pahitam māṇavakam etadavoca—

“Akālo kho māṇavaka, atthi me ajja bhesajjamattā pītā, appeva nāma svepi upasaṅkameyyāmā”ti³.

Dutiyadivase Cetakattherena pacchāsamaṇena gantvā Subhena māṇavena puṭṭho imasmiṃ Dīghanikāye **Subhasuttam** nāma dasamaṃ suttamabhāsi.

Atha Ānandatthero Jetavanamahāvihāre khaṇḍaphullappaṭisaṅkharāṇam kārāpetvā upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya bhikkhusaṃgham ohāya Rājagaham

1. Nahānakoṭṭhaka (Sī)

2. Sīhaseyyam kappanakālo (Sī), sīhaseyyakappanakālo (Syā)

3. Dī 1. 188 piṭṭhe.

gato, tathā aññepi dhammasaṅgāhakā bhikkhūti. Evañhi gate te sandhāya idaṃ vuttaṃ “atha kho therā bhikkhū Rājagahaṃ agamaṃsu dhammañca vinayañca saṅgāyitun”¹. Te āsāḷhipuṇṇamāyaṃ² uposathaṃ katvā pāṭipadadivase sannipatitvā vassaṃ upagacchiṃsu.

Tena kho pana samayena Rājagahaṃ parivāretvā aṭṭhārasa mahāvihārā honti, te sabbepi chaḍḍitapatita-uklāpā ahesuṃ. Bhagavato hi parinibbāne sabbepi bhikkhū attano attano pattacīvaramādāya vihāre ca pariveṇe ca chaḍḍetvā agamaṃsu. Tattha katikavattaṃ kurumānā therā “Bhagavato vacanapūjanatthaṃ, titthiyavādaparimocanatthañca paṭhamāṃ māsāṃ khaṇḍaphullappaṭisaṅkharāṇaṃ karomā”³ti cintesuṃ. Titthiyā hi evaṃ vadeyyuṃ “samaṇassa Gotamassa sāvakā Satthari ṭhiteyeva vihāre paṭijaggiṃsu, parinibbute chaḍḍesuṃ, kulānaṃ mahādhanapariccāgo vinassati”⁴ti. Tesañca vādaparimocanatthaṃ cintesunti vuttaṃ hoti. Evaṃ cintayitvā ca pana katikavattaṃ karimṃsu. Yaṃ sandhāya vuttaṃ—

“Atha kho therānaṃ bhikkhūnaṃ etadahosi ‘Bhagavatā kho āvuso khaṇḍaphullappaṭisaṅkharāṇaṃ vaṇṇitaṃ, handa mayaṃ āvuso paṭhamāṃ māsāṃ khaṇḍaphullappaṭisaṅkharāṇaṃ karoma, majjhimaṃ māsāṃ sannipatitvā dhammañca vinayañca saṅgāyissāmā’⁵ti”³.

Te dutiyadivase gantvā rājadvāre aṭṭhaṃsu. Rājā āgantvā vanditvā “kiṃ bhante āgatatthā”⁶ti attanā kattabbakiccaṃ pucchi. Therā aṭṭhārasamahāvihārappaṭisaṅkharāṇatthāya hatthakammaṃ paṭivedesuṃ. Rājā hatthakammakārake manusse adāsi. Therā paṭhamāṃ māsāṃ sabbavihāre paṭisaṅkharāpetvā rañño ārocesuṃ “niṭṭhitaṃ mahārāja viharappaṭisaṅkharāṇaṃ, idāni Dhammavinayasaṅgahaṃ karomā”⁷ti. Sādhu bhante visaṭṭhā⁴ karotha, mayhaṃ āṇacakkaṃ tumhākañca dhammacakkaṃ hotu, āṇāpetha bhante kiṃ karomīti. Saṅgahaṃ karontānaṃ bhikkhūnaṃ sannisajjaṭṭhānaṃ mahārājāti. Kattha karomi bhanteti. Vebhārapabbatapasse Sattapaṇṇiguhādvāre⁵ kātuṃ yuttaṃ mahārājāti. “Sādhu bhante”⁸ti kho rājā Ajātasattu

1. Vi 4. 482 piṭṭhe.

3. Vi 4. 482 piṭṭhe.

5. Sattapaṇṇiguhādvāre (Sī), Sattapaṇṇaguhādvāre (Syā)

2. Āsāḷhapuṇṇamāyaṃ (Syā)

4. Vissatthā (Sī), vissatṭhā (Syā)

Vissakammunā¹ nimmitasadisam suvibhattabhittithambhasopānam
 nānāvidhamālākammalatākammaviccittam abhibhavantamiva
 rājabhavanavibhūtim avahasantamiva devavimānasirim siriyā niketanamiva,
²ekanipātattitthamiva ca devamanussanayanavihaṅgānam
 lokarāmaṇeyyakamiva sampañḍitam dattṭhabbasāramaṇḍam maṇḍampan
 kārapetvā vividhakusumadāmolambakaviniggalantacāruvitānam
 nānāratanaviccitta³ maṇikoṭṭimatalamiva ca nam
 nānāpupphūpahāraviccittasupariniṭṭhitabhūmikammaṁ
 brahmavimānasadisam alaṅkaritvā tasmim mahāmaṇḍape pañcasatānam
 bhikkhūnam anagghāni pañca kappiyapaccattharaṇasatāni pañṇapetvā
 dakkhiṇabhāgam nissāya uttarābhimukham therāsanam maṇḍapamajjhe
 puratthābhimukham Buddhassa Bhagavato āsanāraham dhammāsanam
 pañṇapetvā dantakhacitam bijaniñcettha ṭhapetvā bhikkhusamghassa
 ārocāpesi “niṭṭhitam bhante mama kiccan”ti.

Tasmiṇca pana divase ekacce bhikkhū āyasmantaṁ Ānandaṁ sandhāya
 evamāhaṁsu “imasmiṁ bhikkhusamghe eko bhikkhu vissagandham vāyanto
 vicarati”ti. Thero taṁ sutvā “imasmiṁ bhikkhusamghe añño vissagandham
 vāyanto vicaraṇakabhikkhu nāma natthi, addhā ete maṁ sandhāya vadanti”ti
 samvegaṁ āpajji. Ekacce naṁ āhaṁsuyeva “sve āvuso Ānanda sannipāto,
 tvaṇca sekkho sakaraṇiyo, tena te na yuttaṁ sannipātaṁ gantum, appamatto
 hohi”ti.

Atha kho āyasmā Ānando “sve sannipāto, na kho metaṁ patirūpaṁ,
 yvāhaṁ sekkho samāno sannipātaṁ gaccheyyan”ti bahudeva rattim
 kāyagatāya satiyā vītināmetvā rattiyaṁ paccūsasamaye caṅkamā orohitvā
 vihāraṁ pavisitvā “nipajjissāmi”ti kāyaṁ āvajjesi, dve pādā bhūmito muttā,
 apattaṇca sīsam bimbohanam⁴, etasmim antare anupādāya āsavehi cittaṁ
 vimucci. Ayaṇhi āyasmā caṅkamena bahi vītināmetvā visesaṁ nibbattetum
 asakkonto cintesi “nanu maṁ Bhagavā etadavoca ‘katapuññosi tvaṁ
 Ānanda, padhānamanuyuṇja, khippaṁ hohisi anāsavo’ti⁵. Buddhānaṇca
 kathādosso nāma natthi, mama pana accāraddham vīriyaṁ, tena me cittaṁ
 uddhaccāya samvattati, handāhaṁ vīriyasamatham⁶ yojemi”ti caṅkamā
 orohitvā pādadhovanaṭṭhāne ṭhatvā pāde

1. Vissukammunā (Syā), Visukammunā (Ka)

3. Ratanaviccitta (Sī, Syā)

5. (Dī 2. 119 piṭṭhe)

6. Viriyasamataṁ (Sī-Ṭī Abhinava 1. 76 piṭṭhe)

2. Jalantamiva (Syā, Ka)

4. Bibbohanam (Syā)

dhovitvā vihāraṃ pavisitvā mañcake nisīditvā “thokaṃ vissamissāmi”ti kāyaṃ mañcake apanāmesi. Dve pādā bhūmito muttā, sīsaṃ bimbohanamappattāṃ, etasmiṃ antare anupādāya āsavehi cittaṃ vimuttaṃ, catu-iriyāpathavirahitaṃ therassa arahattaṃ. Tena “imasmim sāsane anipanno anisinno atṭhito acaṅkamanto ko bhikkhu arahattaṃ patto”ti vutte “ānandatthero”ti vattuṃ vaṭṭati.

Atha therā bhikkhū dutiyadivase pañcamiyaṃ kālapakkhassa¹ katabhattakiccā pattacīvaraṃ paṭisāmetvā dhammasabhāyaṃ sannipatiṃsu. Atha kho āyasmā Ānando arahā samāno sannipātaṃ agamāsi. Kathaṃ agamāsi? Idānimhi sannipātamajjhaṃ pavisanāraho”ti haṭṭhatuṭṭhacitto ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā bandhanā muttatālapakkaṃ viya, Paṇḍukambale nikkhattajātimaṇi viya, vigatavalāhake nabhe samuggatapupṇacando viya, bālātapasamphassavikasitareṇupīṇjaragabbhaṃ padumaṃ viya ca parisuddhena pariyodātena sappabhena sassirikena ca mukhavarena attano arahattappattiṃ ārocayamāno viya agamāsi. Atha naṃ disvā āyasmato Mahākassapassa etadahosi “sobhati vata bho arahattappatto Ānando, sace Satthā dhareyya, addhā ajjānandassa sādhuḥkāraṃ dadeyya, handa dānissāhaṃ Satthārā dātabbaṃ sādhuḥkāraṃ dadāmi”ti tikkhattuṃ sādhuḥkāramadāsi.

Majjhimabhāṇakā pana vadanti “ānandatthero attano arahattappattiṃ nāpetukāmo bhikkhūhi saddhiṃ nāgato, bhikkhū yathāvuḍḍhaṃ attano attano pattāsane nisīdantā Ānandattherassa āsanaṃ ṭhapetvā nisinnā. Tattha keci evamāhaṃsu ‘etaṃ āsanaṃ kassā’ti. Ānandassāti. Ānando pana kuhiṃ gatoti. Tasmiṃ samaye thero cintesi ‘idāni mayhaṃ gamanakālo’ti. Tato attano ānubhāvaṃ dassento pathaviyaṃ nimujjitvā attano āsaneveva attānaṃ dassesi”ti. Ākāseṇa gantvā nisīdīti eke. Yathā vā tathā vā hotu, sabbathāpi taṃ disvā āyasmato Mahākassapassa sādhuḥkāradānaṃ² yuttameva.

Evam āgate pana tasmiṃ āyasmante³ Mahākassapatthero bhikkhū āmantesi “āvuso kiṃ⁴ paṭhamāṃ saṅgāyāma dhammaṃ vā vinayaṃ vā”ti.

1. Pakkhassa (Sī, Syā)

2. Sādhuḥkāraṇa dānaṃ (Syā)

3. Āyasmā (Ka)

4. Kaṃ (Syā, Ka)

Bhikkhū āhaṃsu “bhante Mahākassapa * **vinayo nāma Buddhasāsanassa āyu, vinaye ṭhite sāsanaṃ ṭhitaṃ**¹ hoti, tasmā paṭhamam vinayaṃ saṅgāyāma”ti. Kaṃ dhuraṃ katvāti. Āyasmantaṃ Upālinti. Kiṃ Ānando nappahotīti. No nappahoti, api ca kho pana Sammāsambuddho dhamaṇoyeva vinayapariyattiṃ nissāya āyasmantaṃ Upālīṃ etadagge ṭhapesi “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ vinayadharānaṃ yadidaṃ Upālī”ti². Tasmā Upālitttheraṃ pucchitvā vinayaṃ saṅgāyāmaṭi.

Tato thero vinayaṃ pucchanatthāya attanāva attānaṃ sammanni. Upālitttheropi vissajjanatthāya sammanni. Tatrāyaṃ Pāli atha kho āyasmā Mahākassapo saṅghaṃ ṇāpesi—

“Suṇātu me āvuso saṅgho, yadi saṅghassa pattakallaṃ, ahaṃ Upālīṃ vinayaṃ puccheyyaṃ”ti.

Āyasmāpi Upālī saṅghaṃ ṇāpesi—

“Suṇātu me bhante saṅgho, yadi saṅghassa pattakallaṃ, ahaṃ āyasmata Mahākassapena vinayaṃ puṭṭho vissajjeyyaṃ”ti.

Evam attānaṃ sammannitvā āyasmā Upālī uṭṭhāyāsanaṃ ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā there bhikkhū vanditvā dhammāsane nisīdi dantakhacitaṃ bījanaṃ³ gahetvā, tato Mahākassapatthero therāsane nisīditvā āyasmantaṃ Upālīṃ vinayaṃ pucchi “paṭhamam āvuso Upālī pārājikaṃ kattha paññattan”ti. Vesāliyaṃ bhanteti. Kaṃ ārabbhāti. Sudinnaṃ Kalandaputtaṃ ārabbhāti. Kismiṃ vatthusminti. Methunadhammeti.

Atha kho āyasmā Mahākassapo āyasmantaṃ Upālīṃ paṭhamassa pārājikassa vatthumpi pucchi, nidānampi pucchi, puggalampi pucchi, paññattimpi pucchi, anupaññattimpi pucchi, āpattimpi pucchi, anāpattimpi pucchi, puṭṭho puṭṭho āyasmā Upālī vissajjesi.

Kiṃ panettha paṭhamapārājike kiñci apanetabbaṃ vā pakkhipitabbaṃ vā atthi natthīti. Apanetabbaṃ natthi. Buddhassa hi Bhagavato bhāsita apanetabbaṃ nāma natthi. Na hi Tathāgatā ekabyañjanaṃ niratthakaṃ vadanti. Sāvakaṇaṃ pana

* Vi-Ṭṭha 1. 11; Theragāthā-Ṭṭha 1. 476; Khuddakapāṭha-Ṭṭha 82 piṭṭhesupī.

1. Ṭṭhaṃ nāma (Ka)

2. Am 1. 25 piṭṭhe.

3. Vījanaṃ (Sī, Syā, I)

devatānaṃ vā bhāsite apanetabbampi hoti, taṃ dhammasaṅgāhakattherā apanayimsu. Pakkhipitabbaṃ pana sabbatthāpi atthi, tasmā yaṃ yattha pakkhipitum yuttam, taṃ¹ pakkhipimsuyeveva. Kiṃ pana tanti? “Tena samayenā”ti vā, “tena kho pana samayenā”ti vā, “atha kho”ti vā, “evam vutte”ti vā, “etadavocā”ti vā, evamādikaṃ sambandhavacanamattaṃ. Evaṃ pakkhipitabbayuttam pakkhipitvā pana “idaṃ paṭhamapārājikan”ti ṭhapesum. Paṭhamapārājike saṅghamārūḷhe pañca arahantasatāni saṅghaṃ āropitanayeneva gaṇasajjhāyamakaṃsu “tena samayena Buddho Bhagavā Verañjāyaṃ viharatī”ti. Tesam sajjhāyāraddhakāleyeva sādhuḥkāraṃ dadamānā viya mahāpathavī udakapariyantam katvā akampittha.

Eteneva nayena sesāni tīṇi pārājikāni saṅghaṃ āropetvā “idaṃ pārājikakaṇḍam”ti ṭhapesum. Terasa saṅghādisesāni “terasakan”ti ṭhapesum. Dve sikkhāpadāni “aniyatānī”ti ṭhapesum. Timsa sikkhāpadāni “nissaggiyāni pācittiyānī”ti ṭhapesum. Dvenavuti sikkhāpadāni “pācittiyānī”ti ṭhapesum. Cattāri sikkhāpadāni “pāṭidesanīyānī”ti ṭhapesum. Pañcasattati sikkhāpadāni “sekhiyānī”ti ṭhapesum. Satta dhamme “adhikaraṇasamathā”ti ṭhapesum. Evaṃ sattavīsādhikāni² dve sikkhāpadasatāni “Mahāvibhaṅgo”ti kittetvā ṭhapesum. Mahāvibhaṅgāvasānepi purimanayeneva mahāpathavī akampittha.

Tato Bhikkhunīvibhaṅge aṭṭha sikkhāpadāni “pārājikakaṇḍam nāma idan”ti ṭhapesum. Sattarasa sikkhāpadāni “sattarasakan”ti ṭhapesum. Timsa sikkhāpadāni “nissaggiyāni pācittiyānī”ti ṭhapesum. Chasaṭṭhisatasikkhāpadāni “pācittiyānī”ti ṭhapesum. Aṭṭha sikkhāpadāni “pāṭidesanīyānī”ti ṭhapesum. Pañcasattati sikkhāpadāni “sekhiyānī”ti ṭhapesum. Satta dhamme “adhikaraṇasamathā”ti ṭhapesum. Evaṃ tīṇi sikkhāpadasatāni, cattāri ca sikkhāpadāni “Bhikkhunīvibhaṅgo”ti kittetvā “ayaṃ Ubhatovibhaṅgo nāma catusaṭṭhibhāṇavāro”ti ṭhapesum. Ubhatovibhaṅgāvasānepi vuttanayeneva mahāpathavikampo ahoṣi³.

Etenevupāyena asītibhāṇavāraparimāṇaṃ Khandhakam, pañcavīsātibhāṇavāraparimāṇaṃ Parivāraṇca saṅghaṃ āropetvā “idaṃ **Vinayapiṭakam** nāmā”ti

1. Tampi (Sī, Syā)

2. Vīsādhikāni (Sī, Ka)

3. Mahāpaṭhavī akampittha (Sī, Syā)

ṭhapesuṃ. Vinayapiṭakāvasānepi vuttanayeneva mahāpathavikampo ahosi. Taṃ āyasmantaṃ Upālīṃ paṭicchāpesuṃ “āvuso imaṃ tuyhaṃ nissitake vācehi”ti. Vinayapiṭakasaṅgahāvasāne Upālittthero dantakhacitaṃ bījanaṃ nikkhipitvā dhammāsanaṃ orohitvā there bhikkhū vanditvā attano pattāsane nisīdi.

Vinayaṃ saṅgāyitvā dhammaṃ saṅgāyitukāmo āyasmā Mahākassapo bhikkhū pucchi “dhammaṃ saṅgāyantehi kaṃ puggalaṃ dhuraṃ katvā dhammo saṅgāyitabbo”ti. Bhikkhū “ānandattheraṃ dhuraṃ katvā”ti āhaṃsu.

* Atha kho āyasmā Mahākassapo saṅghaṃ nāpesi—

“Suṇātu me āvuso saṅgho. Yadi saṅghassa pattakallaṃ, ahaṃ Ānandaṃ dhammaṃ puccheyyan”ti.

Atha kho āyasmā Ānando saṅghaṃ nāpesi—

“Suṇātu me bhante saṅgho. Yadi saṅghassa pattakallaṃ, ahaṃ āyasmataṃ Mahākassapena dhammaṃ puṭṭho vissajjeyyan”ti.

Atha kho āyasmā Ānando utṭhāyāsanaṃ ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā there bhikkhū vanditvā dhammāsane nisīdi dantakhacitaṃ bījanaṃ gahetvā. Atha kho āyasmā Mahākassapo bhikkhū pucchi “kataraṃ āvuso piṭakaṃ paṭhamāṃ saṅgāyāmā”ti. Suttantapiṭakaṃ bhanteti. Suttantapiṭake catasso saṅgītiyo, tāsu paṭhamāṃ kataraṃ saṅgītinti. Dīghasaṅgītiṃ bhanteti. Dīghasaṅgītiyaṃ catuttimsa suttāni tayo vaggā, tesu paṭhamāṃ kataraṃ vagganti. Sīlakkhandhavaggaṃ bhanteti. Sīlakkhandhavagge terasa suttantā, tesu paṭhamāṃ kataraṃ suttanti. Brahmajālasuttaṃ nāma bhante tividhasīlālaṅkataṃ nānāvidha micchājīva kuhana lapanādi viddhamsaṇaṃ dvāsaṭṭhidiṭṭhiṭṭhijālaviniveṭhanaṃ dasasahassilokadhātukampanaṃ¹, taṃ paṭhamāṃ saṅgāyāmāti.

Atha kho āyasmā Mahākassapo āyasmantaṃ Ānandaṃ etadavoca “Brahmajālaṃ āvuso Ānanda kattha bhāsitaṃ”ti. Antarā ca bhante Rājagahaṃ, antarā ca Nālandaṃ rājāgārake Ambalaṭṭhikāyanti. Kaṃ

* Vi 4. 483 piṭṭhepi.

1. Dasasahassilokadhātukampanaṃ (Sī, Syā)

ārabbhāti. Suppiyañca paribbājakam, Brahmadattañca māṇavanti. ¹Kismim vatthusminti. Vaṇṇāvaṇṇeti¹. Atha kho āyasmā Mahākassapo āyasmantaṃ Ānandaṃ Brahmajālassa nidānampi pucchi, puggalampi pucchi, ¹vatthumpi pucchi¹. Āyasmā Ānando vissajjesi. Vissajjanāvasāne pañca arahantasatāni gaṇasajjhāyamakaṃsu. Vuttanayeneva ca pathavikampo ahosi.

Evam Brahmajālaṃ saṅgāyitvā tato paraṃ “Sāmaññaphalaṃ panāvuso Ānanda kattha bhāsitaṃ”ti-ādinā nayena pucchāvissajjanānukkamena saddhiṃ Brahmajālena sabbepi terasa suttante saṅgāyitvā “ayaṃ Sīlakkhandhavaggo nāmā”ti kittetvā ṭhapesuṃ.

Tadanantaraṃ Mahāvaggaṃ, tadanantaraṃ Pāthikavagganti evaṃ tivaggasaṅgahaṃ catuttimsasuttapaṭimaṇḍitaṃ cusaṭṭhibhāṇavārāparimāṇaṃ tantim saṅgāyitvā “ayaṃ **Dīghanikāyo** nāmā”ti vatvā āyasmantaṃ Ānandaṃ paṭicchāpesuṃ “āvuso imaṃ tuyhaṃ nissitake vācehi”ti.

Tato anantaraṃ asītibhāṇavārāparimāṇaṃ **Majjhimanikāyaṃ** saṅgāyitvā Dhammasenāpatisāriputtattherassa nissitake paṭicchāpesuṃ “imaṃ tumhe pariharathā”ti.

Tato anantaraṃ satabhāṇavārāparimāṇaṃ **Samyuttanikāyaṃ** saṅgāyitvā Mahākassapattheraṃ paṭicchāpesuṃ “bhante imaṃ tumhākaṃ nissitake vācethā”ti.

Tato anantaraṃ vīsātibhāṇavārasatāparimāṇaṃ **Aṅguttaranikāyaṃ** saṅgāyitvā Anuruddhattheraṃ paṭicchāpesuṃ “imaṃ tumhākaṃ nissitake vācethā”ti.

Tato anantaraṃ Dhammasaṅgahavibhaṅgadhātukathāpuggalapaññattikathāvatthuyamakapaṭṭhānaṃ abhidhammoti vuccati. Evaṃ saṃvaṇṇitaṃ sukhumaññagocaraṃ tantim saṅgāyitvā “idaṃ **Abhidhammapiṭakaṃ** nāmā”ti vatvā pañca arahantasatāni sajjhāyamakaṃsu. Vuttanayeneva pathavikampo ahosīti.

Tato paraṃ Jātaṃ Niddeso Paṭisambhidāmaggo Apadānaṃ Suttanipāto Kuddakapāṭho Dhammapadaṃ Udānaṃ Itivuttakaṃ Vimānavatthu Petavatthu

Theragāthā Therīgāthāti imaṃ tantim saṅgāyitvā “**Khuddakagantho** nāmāyan”ti ca vatvā “Abhidhammapīṭakasmiṃyeva saṅgahaṃ āropayimsū”ti dīghabhāṇakā vadanti. Majjhimbhāṇakā pana “Cariyāpīṭakabuddhavaṃsehi saddhiṃ sabbampetaṃ khuddakagantham nāma Suttantapīṭake pariyāpannan”ti vadanti.

Evametaṃ sabbampi Buddhavacanāṃ rasavasena ekavidhaṃ, dhammavinayavasena duvidhaṃ, paṭhamamajjhimapacchimavasena tividhaṃ. Tathā pīṭakavasena. Nikāyavasena pañcavidhaṃ, aṅgavasena navavidhaṃ, dhammakkhandhavasena caturāsītisahassavidhanti veditabbaṃ.

Kathaṃ **rasavasena ekavidhaṃ**? Yañhi Bhagavatā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhivā yāva anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, etthantare pañcacattālīsa vassāni devamanussanāgayakkhādayo anusāsantena vā paccavekkhantena vā vuttaṃ, sabbam taṃ ekarasaṃ vimuttirasameva hoti. Evaṃ rasavasena ekavidhaṃ.

Kathaṃ **dhammavinayavasena duvidhaṃ**? Sabbameva cetam dhammo ceva vinayo cāti saṅkhyam gacchati. Tattha Vinayapīṭakaṃ **vinayo**, avasesam Buddhavacanāṃ **dhammo**. Tenevāha “yannūna mayaṃ dhammaṃca vinayaṃca saṅgāyeyyāma”ti¹. “Ahaṃ Upālīṃ vinayaṃ puccheyyam, Ānandaṃ dhammaṃ puccheyyan”ti² ca. Evaṃ dhammavinayavasena duvidhaṃ.

Kathaṃ **paṭhamamajjhimapacchimavasena tividhaṃ**? Sabbameva hidaṃ paṭhamabuddhavacanāṃ majjhimbuddhavacanāṃ pacchimabuddhavacananti tippabhedam hoti. Tattha—

“Anekajātisaṃsāraṃ, sandhāvissaṃ anibbisam.
Gahakāraṃ gavesanto, dukkhā jāti punappunam.
Gahakāraka diṭṭhosi, puna geham na kāhasi.
Sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭam visaṅkhatam.
Visaṅkhāragataṃ cittaṃ, taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti³.

Idam paṭhamabuddhavacanāṃ. Keci “yadā have pātubhavanti dhammā”ti⁴ Khandhake udānagātham vadanti. Esā pana pāṭipadadivase sabbaññubhāvappattassa somanassamayaññena paccayākāram paccavekkhantassa uppannā udānagāthāti veditabbā.

1. Vi 4. 481 piṭṭhe.

3. Khu 1. 36 Dhammapade.

2. Vi 4. 482-3 piṭṭhesu.

4. Vi 3. 2; Khu 1. 79 piṭṭhesu.

Yaṃ pana parinibbānakāle abhāsi “handa dāni bhikkhave āmantayāmi vo, vayadhammā saṅkhārā, appamādena sampādethā”¹ti idam pacchimabuddhavacanam. Ubhinnamantare yaṃ vuttaṃ, etaṃ majjhimabuddhavacanam nāma. Evaṃ paṭhamamajjhimapacchimabuddhavacanavasena tividham.

Katham **piṭakavasena tividham**? Sabbampi cetam Vinayapiṭakam, Suttantapiṭakam, Abhidhammapiṭakanti tippabhedameva hoti. Tattha paṭhamasaṅgītiyaṃ saṅgītañca asaṅgītañca sabbampi samodhānetvā ubhayāni pātimokkhāni, dve Vibhaṅgā, dvāvīsati² Khandhakā, soḷasa parivārāti idam **Vinayapiṭakam** nāma. Brahmajālādicatuttimsasuttasaṅgaho Dīghanikāyo, Mūlapariyāyasuttādidiyaḍḍhasatadvesuttasaṅgaho Majjhimanikāyo, Oghataṇṇasuttādisattasuttasahassasattasatadvāsaṭṭhisuttasaṅgaho Saṃyuttanikāyo, Cittapariyādānasuttādinavasuttasahassapañcasattasattapaññāsasuttasaṅgaho Aṅguttaranikāyo, Khuddakapāṭhadhammapada-udāna-itivuttakasuttanipātavimānavatthupetavatthuttheragāthā-therīgāthājātakaniddesapaṭisambhidāmagga³apadānabuddhavaṃsacariyāpiṭakavasena pannarasappabhedo Khuddakanikāyoti idam **Suttantapiṭakam** nāma. Dhammasaṅgaho Vibhaṅgo Dhātukathā Puggalapaññatti Kathāvatthu Yamakam Paṭṭhānanti idam **Abhidhammapiṭakam** nāma. Tattha—

Vividhavisesanayattā, vinayanato ceva kāyavācānam.

Vinayatthavidūhi ayaṃ, vinayo “vinayo”ti akkhāto.

Vividhā hi ettha pañcavidhapātimokkhuddesapārājikādisatta-āpattikkhandhamātikā Vibhaṅgādippabhedā nayā, visesabhūtā ca dalhikammasithilakaraṇappayojanā anupaññattinayā, kāyikavācasika-ajjhācāranisedhanato cesa kāyaṃ vācañca vineti, tasmā vividhanayattā, visesanayattā, kāyavācānam vinayanato ceva “vinayo”ti akkhāto. Tenetametassa vacanatthakosallattham vuttaṃ—

Vividhavisesanayattā, vinayanato ceva kāyavācānam.

Vinayatthavidūhi ayaṃ, vinayo vinayoti akkhātoti.

1. Dī 2. 128 piṭṭhe.

2. Dvāsiti (Syā)

3. Paṭisambhidā (Sī, Syā)

Itaraṃ pana—

Atthānaṃ sūcanato, suvuttato savanatotha sūdanato.

Suttāṇa suttasabhā-gato ca “suttan”ti¹ akkhātaṃ.

Taṇhi attatthaparattthādibhede atthe sūceti. Suvuttā cettha atthā veneyyajjhāsayanulomena² vuttattā. Savati cetam atthe sassamiva phalaṃ, pasavatīti vuttaṃ hoti. Sūdāti cetam³ dhenu viya khīraṃ, paggharāpetīti vuttaṃ hoti. Suṭṭhu ca ne tāyati, rakkhatīti vuttaṃ hoti. Suttasabhāgañcetaṃ, yathā hi tacchakānaṃ suttam pamāṇaṃ hoti, evametampi viññūnaṃ. Yathā ca suttena saṅgahitāni pupphāni na vikiriyanti na viddhaṃsīyanti, evameva tena saṅgahitā atthā. Tenetametassa vacanattthakosallattham vuttaṃ—

“Atthānaṃ sūcanato, suvuttato savanatotha sūdanato.

Suttāṇa suttasabhā-gato ca ‘suttan’ti akkhātan”ti.

Itaro pana—

Yaṃ ettha vuḍḍhimanto, salakkhaṇa pūjitā paricchinā.

Vuttādhikā ca dhammā, abhidhammo tena akkhāto.

Ayaṇhi abhisaddo vuḍḍhilakkhaṇapūjitaparicchinādhikesu dissati. Tathā hesa “bālā me dukkhā vedanā abhikkamanti, no paṭikkamanti”ti-ādīsu⁴ vuḍḍhiyaṃ āgato. “Yā tā rattiyo abhiññātā abhilakkhitā”ti-ādīsu⁵ lakkhaṇe. “Rājābhiraṇṇa manujindo”ti-ādīsu⁶ pūjite. “Paṭibalo vinetum abhidhamme abhivinaye”ti-ādīsu⁷ paricchinne. Aññaṃaṇṇasaṅkaravirahite dhamme ca vinaye cāti vuttaṃ hoti. “Abhikkantena vaṇṇenā”ti-ādīsu⁸ adhike.

Ettha ca “rūpūpapattiyā maggaṃ bhāveti mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharatī”ti-ādīna⁹ nayena vuḍḍhimantopi dhammā vuttā.

“Rūpārammaṇaṃ vā satdārammaṇaṃ vā”ti-ādīna¹⁰ nayena ārammanādihi

1. Suttaṃ suttanti (Sī, Syā)

3. Sūdāti ca (Sī), sūdāti atthe (Syā, Sī)

5. Ma 1. 25 piṭṭhe.

7. Vi 3. 97 piṭṭhe.

9. Abhi 1. 44 piṭṭhādīsu.

2. Nulomavasena (Syā)

4. Ma 3. 307; Saṃ 3. 71 piṭṭhādīsu.

6. Ma 2. 351; Khu 1. 368 piṭṭhe.

8. Khu 2. 10 piṭṭhe.

10. Abhi 1. 17 piṭṭhe.

lakkhāṇiyattā salakkhaṇāpi. “Sekkā dhammā, asekkā dhammā, lokuttarā dhammā”ti-ādinā¹ nayena pūjitāpi, pūjārahāti adhippāyo. “Phasso hoti, vedanā hoti”ti-ādinā² nayena sabhāvaparicchinnattā paricchinnāpi. “Mahaggatā dhammā, appamāṇā dhammā, anuttarā dhammā”ti-ādinā³ nayena adhikāpi dhammā vuttā. Tenetametassa vacanattakosallatthaṃ vuttaṃ—

“Yaṃ ettha vuḍḍhimanto, salakkhaṇā pūjitā paricchinnā.
Vuttādhikā ca dhammā, abhidhammo tena akkhāto”ti.

Yaṃ panettha avasiṭṭhaṃ, taṃ—

Piṭakaṃ piṭakatthavidū, pariyaṭṭibhājanatthato⁴ āhu.
Tena samodhānetvā, tayopi vinayādayo ñeyyā.

Pariyaṭṭipi hi “mā piṭakasampadānenā”ti-ādīsu⁵ piṭakanti vuccati. “Atha puriso āgaccheyya kudālapīṭakamādāyā”ti-ādīsu⁶ yaṃ kiñci bhājanampi. Tasmā piṭakaṃ piṭakatthavidū pariyaṭṭibhājanatthato āhu.

Idāni **tena samodhānetvā tayopi vinayādayo ñeyyā**ti tena evaṃ duvidhatthena piṭakasaddena saha samāsaṃ katvā vinayo ca so piṭakañca pariyaṭṭibhāvato, tassa tassa atthassa bhājanato cāti Vinayapiṭakaṃ, yathāvutteneva nayena suttantañca taṃ piṭakañcāti Suttantapiṭakaṃ, abhidhammo ca so piṭakañcāti Abhidhammapiṭakanti evamete tayopi vinayādayo ñeyyā.

Evaṃ ñatvā ca punapi tesuyeva piṭakesu nānappakāraḥkosallatthaṃ—

Desanāsāsanakathā-bhedāṃ tesu yathārahaṃ.
Sikkhāppahānagambhīra-bhāvañca paridīpaye.
Pariyaṭṭibhedāṃ sampattiṃ, vipattiñcāpi yaṃ yaṃ.
Pāpuṇāti yathā bhikkhu, tampi sabbaṃ vibhāvaye.

Tatrāyaṃ paridīpanā, vibhāvanā ca—etāni hi tīṇi piṭakāni yathākkamaṃ āṇā vohāra paramatthadesanā
yathāparādhayathānulomayathādharmasāsanāni saṃvarāsaṃvara
dīṭṭhiviniveṭhana nāmarūpaparicchedakathāti ca vuccanti.

1. Abhi 1. 2, 5 piṭṭhesu.

2. Abhi 1. 17 piṭṭhe.

3. Abhi 1. 2, 13 piṭṭhesu.

4. Pariyaṭṭibhājana... (Sī, Syā)

5. Am 1. 189 piṭṭhādīsu.

6. Ma 1. 178; Am 1. 205 piṭṭhesu.

Ettha hi Vinayapiṭakam āṇārahena Bhagavatā āṇābhullato desitattā **āṇādesanā**, Suttantapiṭakam vohārakusalena Bhagavatā vohārabhullato desitattā **vohāradesanā**, Abhidhammapiṭakam paramatthakusalena Bhagavatā paramatthabhullato desitattā **paramatthadesanā**ti vuccati.

Tathā paṭhamam ye te pacurāparādhā sattā, te yathāparādham ettha sāsītāti **yathāparādhāsāsanam**, dutiyam anekajjhāsayānusayacariyādhimuttikā sattā yathānulomam ettha sāsītāti **yathānulomasāsanam**, tatiyam dhammapuñjamatte “aham mamā”ti saññino sattā yathādhammam ettha sāsītāti **yathādhammasāsananti** vuccati.

Tathā paṭhamam ajjhācārapaṭipakkhabhūto samvarāsamvaro ettha kathitoti **samvarāsamvarakathā**, **samvarāsamvaroti** khuddako ceva mahanto ca samvaro, kammākammam viya, phalāphalam viya ca, dutiyam dvāsaṭṭhidiṭṭhipaṭipakkhabhūtā diṭṭhiviniveṭhanā ettha kathitāti **diṭṭhiviniveṭṭhanakathā**, tatiyam rāgādiṭṭhipaṭipakkhabhūto nāmarūpaparicchedo ettha kathitoti **nāmarūpaparicchedakathā**ti vuccati.

Tisupi cetesu tisso sikkhā, tīṇi pahānāni, catubbidho ca gambhīrabhāvo veditabbo. Tathāhi Vinayapiṭake visesena **adhisīlasikkhā** vuttā, Suttantapiṭake **adicittasikkhā**, Abhidhammapiṭake **adhipaññāsikkhā**.

Vinayapiṭake ca **vītikamappahānam** kilesānam vītikamapaṭipakkhattā sīlassa. Suttantapiṭake **pariyuṭṭhānappahānam** pariyuṭṭhānapaṭipakkhattā samādhissa. Abhidhammapiṭake **anusayappahānam** anusayapaṭipakkhattā paññāya. Paṭhame ca **tadaṅgappahānam**, itaresu **vikkhambhanasamucchedappahānāni**. Paṭhame ca **duccaritasamkilesappahānam**, itaresu **taṇhādiṭṭhisamkilesappahānam**¹.

Ekamekasmiñcetta catubbidhopi dhammatthadesanāpaṭivedhagambhīrabhāvo veditabbo. Tattha **dhammoti** tanti². **Atthoti** tassāyeva attho. **Desanā**ti tassā manasā vavatthāpitāya tantiyā desanā. **Paṭivedhoti** tantiyā, tanti-atthassa ca yathābhūtāvabodho. Tisupi cetesu ete dhammatthadesanāpaṭivedhā yasmā sasādīhi viya

1. Taṇhādiṭṭhisamkilesānam pahānam (Sī) Abhi-Ṭṭha 1. 23 piṭṭhepi.

2. Pāli (Vi-Ṭṭha 1. 18 piṭṭhe).

mahāsamuddo mandabuddhīhi dukkhogāḷhā, alabbhaneyyapatiṭṭhā ca, tasmā gambhīrā. Evaṃ ekamekasmim ettha catubbidhopi gambhīrabhāvo veditabbo.

Aparo nayo, **dhammoti** hetu, vuttañhetam “hetumhi ñāṇam dhammapaṭisambhidā”ti¹. **Atthoti** hetuphalaṃ, vuttañhetam “hetuphale ñāṇam atthapaṭisambhidā”ti¹. **Desanāti** paññatti, yathā dhammaṃ dhammābhilāpoti adhippāyo. Anulomapaṭilomasāṅkhepavittārādivasena vā kathanam. **Paṭivedhoti** abhisamayo, so ca lokiya lokuttaro visayato, asammohato ca atthānurūpaṃ dhammesu, dhammānurūpaṃ atthesu, paññattipathānurūpaṃ paññattisu avabodho. Tesam tesam vā tattha tattha vuttadhammānaṃ paṭivijjhitabbo salakkhaṇasaṅkhāto aviparītasabhāvo.

Idāni yasmā etesu piṭakesu yaṃ yaṃ dhammajātaṃ vā atthajākaṃ vā, yā cāyaṃ yathā yathā ñāpetabbo attho sotūnaṃ ñāṇassa abhimukho hoti, tathā tathā tadatthajotikā desanā, yo cettha aviparītāvabodhasaṅkhāto paṭivedho, tesam tesam vā dhammānaṃ paṭivijjhitabbo salakkhaṇasaṅkhāto aviparītasabhāvo. Sabbampetaṃ anupacitakusalasambhārehi duppaññehi sasādihi viya mahāsamuddo dukkhogāḷhaṃ, alabbhaneyyapatiṭṭhaṇca, tasmā gambhīraṃ. Evampi ekamekasmim ettha catubbidhopi gambhīrabhāvo veditabbo.

Ettāvata ca—

Desanāsāsanakathā-bhedam tesu yathārahaṃ.

Sikkhāppahānagambhīra-bhāvaṇca paridīpayeti—

Ayaṃ gāthā vutatthāva hoti.

Pariyattibhedam sampattim, vippattiñcāpi yaṃ yaṃ.

Pāpuṇāti yathā bhikkhu, tampi sabbaṃ vibhāvayeti—

Ettha pana tisu piṭakesu tividho pariyattibhedo daṭṭhabbo. Tisso hi pariyattiyo alagaddūpamā, nissaraṇatthā, bhaṇḍāgārikapariyattīti.

Tattha yā duggahitā, upārambhādi hetu pariyāpuṭā, ayaṃ **alagaddūpamā**. Yaṃ sandhāya vuttaṃ “seyyathāpi bhikkhave puriso alagaddatthiko

alagaddagavesī alagaddapariyesanaṃ caramāno, so passeyya mahantaṃ alagaddaṃ, tamenam bhoge vā naṅguṭṭhe vā gaṇheyya, tassa so alagaddo paṭiparivattitvā¹ hatthe vā bāhāyaṃ vā aññatarasmiṃ vā aṅgapaccaṅge daṃseyya, so tatonidānaṃ maraṇaṃ vā nigaccheyya maraṇamattaṃ vā dukkhaṃ. Taṃ kissa hetu? Duggahitattā bhikkhave alagaddassa. Evameva kho bhikkhave idhekacce moghapurisā dhammaṃ pariyāpuṇanti, Suttaṃ -pa- vedallaṃ, te taṃ dhammaṃ pariyāpuṇitvā tesaṃ dhammānaṃ paññāya atthaṃ na upaparikkhanti, tesaṃ te dhammā paññāya atthaṃ anupaparikkhataṃ na nijjhānaṃ khamanti, te upārambhānisamsā ceva dhammaṃ pariyāpuṇanti itivādappamokkhānisamsā ca, yassa catthāya dhammaṃ pariyāpuṇanti, tañcassa atthaṃ nānubhonti, tesaṃ te dhammā duggahitā dīgharattaṃ ahitāya dukkhāya saṃvattanti. Taṃ kissa hetu? Duggahitattā bhikkhave dhammānaṃ²ti.

Yā pana suggahitā silakkhandhādipāripūrimyeva ākaṅkhamānena pariyāpuṭā, na upārambhādi hetu, ayaṃ **nissaraṇatthā**. Yaṃ sandhāya vuttaṃ “tesaṃ te dhammā suggahitā dīgharattaṃ hitāya sukhāya saṃvattanti. Taṃ kissa hetu? Suggahitattā bhikkhave dhammānaṃ³ti.

Yaṃ pana pariññātakkhando pahīnakilesa bhāvitamaggo paṭividdhākuppo sacchikatanirodho khīṇāsavo kevalaṃ pavenīpālanatthāya vaṃsānurakkhaṇatthāya pariyāpuṇāti, ayaṃ **bhaṇḍāgārikapariyattī**ti.

Vinaye pana suppaṭipanno bhikkhu sīlasampadaṃ nissāya tisso vijjā pāpuṇāti tāsāmyeva ca tattha pabhedavacanato. Sutte suppaṭipanno samādhisampadaṃ nissāya cha abhiññā pāpuṇāti tāsāmyeva ca tattha pabhedavacanato. Abhidhamme suppaṭipanno paññāsampadaṃ nissāya catasso paṭisambhidā pāpuṇāti tāsānca⁴ tattheva pabhedavacanato, evametesu suppaṭipanno yathākkamena imaṃ vijjāttayachalaḥ abhiññācatuppaṭisambhidābhedaṃ sampattiṃ pāpuṇāti.

Vinaye pana duppaṭipanno anuññātasukhasamphassa-attharaṇapāvuraṇādiphassasāmaññato paṭikkhittesu upādinnakaphassādīsu anavajjasāññī hoti

1. Paṭinivattitvā (Ka)

3. Ma 1. 187 piṭṭhe.

2. Ma 1. 186 piṭṭhe.

4. Tāsāmyeva (Syā)

vuttampi hetam “tathāham Bhagavatā dhammam desitam ājānāmi, yathā yeme antarāyikā dhammā antarāyikā vuttā Bhagavatā, te paṭisevato nālam antarāyāyā”¹. Tato dussīlabhāvaṃ pāpuṇāti. Sutte duppaṭipanno “cattārome bhikkhave puggalā santo samvijjamānā”²ti-ādīsu² adhippāyaṃ ajānanto duggahitaṃ gaṇhāti, yaṃ sandhāya vuttaṃ “attanā duggahitena amhe ceva abbhācikkhati, attānañca khaṇati, bahuñca apuññaṃ pasavati”³ti³. Tato micchādiṭṭhitaṃ pāpuṇāti. Abhidhamme duppaṭipanno dhammacintaṃ atidhāvanto acinteyyānipi cinteti. Tato cittakkhepaṃ pāpuṇāti, vuttañhetam “cattārimāni bhikkhave acinteyyāni na cintetabbāni, yāni cinto ummādassa vighātassa bhāgī assā”⁴ti⁴. Evametesu duppaṭipanno yathākkamena imaṃ dussīlabhāva micchādiṭṭhitā cittakkhepabhedam vipattiṃ pāpuṇātīti.

Ettāvatā ca—

Pariyattibhedam sampattiṃ, vipattiñcāpi yaṃ yaṃ.

Pāpuṇāti yathā bhikkhu, tampi sabbaṃ vibhāvayeti—

Ayampi gāthā vuttatthā⁵ hoti. Evaṃ nānappakārato piṭakāni nātvā tesam vasenetaṃ Buddhavacanam tividhanti nātabbam.

Katham nikāyavasena pañcavidham? Sabbameva cetam Dīghanikāyo Majjhimanikāyo Samyuttanikāyo Aṅguttaranikāyo Khuddakanikāyoti pañcappabhedam hoti. Tattha katamo **Dīghanikāyo**? Tivaggasaṅgahāni Brahmajālādīni catuttimsa suttāni.

Catuttimsa suttantā, tivaggo yassa saṅgaho.

Esa Dīghanikāyoti, paṭhamo anulomikoti.

Kasmā panesa Dīghanikāyoti vuccati? Dīghappamāṇānam suttānam samūhato, nivāsato ca. Samūhanivāsā hi nikāyoti⁶ vuccanti. “Nāham bhikkhave aññaṃ ekanikāyampi samanupassāmi evam cittaṃ, yathayidaṃ

1. Vi 2. 175; Ma 1. 182 piṭṭhe.

2. Am 1. 311 piṭṭhādīsu.

3. Vi 2. 177; Ma 1. 185 piṭṭhe.

4. Am 1. 392 piṭṭhe.

5. Vuttatthāva (Ka) Abhi-Ṭṭha 1. 25; Vi-Ṭṭha 1. 21 piṭṭhesu passitabbam.

6. Nikāyāti (Sī)

bhikkhave tiracchānagatā pāṇā¹. Pāṇikanikāyo cikkhallikanikāyo”ti²
evamādīni cettha sādhakāni sāsānato, lokato ca. Evaṃ sesānampi
nikāyabhāve vacanatto veditabbo.

Katamo **Majjhimanikāyo**? Majjhimappamāṇāni
pañcadasavaggasaṅgahāni Mūlapariyāyasuttādīni diyaḍḍhasatāṃ, dve ca
suttāni.

Dīyaḍḍhasatasuttantā, dve ca suttāni yattha so.

Nikāyo majjhimo pañca-dasavaggapariggahoti.

Katamo **Saṃyuttanikāyo**? Devatāsaṃyuttādivasena kathitāni
oghataṇḍīni satta suttasahassāni, satta ca suttasatāni, dvāsaṭṭhi ca suttāni.

Satta suttasahassāni, satta suttasatāni ca.

Dvāsaṭṭhi ceva suttantā, eso Saṃyuttasaṅgahoti.

Katamo **Aṅguttaranikāyo**? Ekeka-aṅgātirekavasena kathitāni
Cittapariyādānādīni nava suttasahassāni, pañca suttasatāni, sattapaññāsaṅka
suttāni.

Nava suttasahassāni, pañca suttasatāni ca.

Sattapaññāsasuttāni, saṅkhyā Aṅguttare ayanti.

Katamo **Khuddakanikāyo**? Sakalaṃ Vinayaṭṭakam,
Abhidhammaṭṭakam, Khuddakapāṭhādayo ca pubbe dassitā
pañcadasappabhedā, ṭhapetvā cattāro nikāye avasesaṃ Buddhavacananti.

Ṭhapetvā caturopete, nikāye dīgha-ādike.

Tadaññaṃ Buddhavacanam, nikāyo khuddako matoti.

Evaṃ nikāyavasena pañcavidham.

Katham aṅgavasena navavidham? Sabbameva hidaṃ Suttaṃ Geyyaṃ
Veyyākaraṇaṃ Gāthā Udānaṃ Itivuttakam Jātakam Abbhutaḍḍhammaṃ
Vedallanti navappabhedam hoti. Tattha
Ubhatovibhaṅganiddesaḥkhandhakaparivārā, Suttanipāte
Maṅgalasuttaratanaṣuttanālakaṣuttatuvaṭṭakaṣuttāni, aññampi ca
suttanāmakaṃ

1. Saṃ 2. 123 piṭṭhe.

2. Pāṇini 3. 3. 41 sutte.

tathāgatavacanāṃ “**Suttan**”ti veditabbaṃ. Sabbampi sagāthakaṃ suttam “**Geyyan**”ti veditabbaṃ, visesena Saṃyuttake sakalopi Sagāthāvaggo. Sakalampi Abhidhammapiṭakaṃ, niggāthakaṃ suttam, yañca aññampi aṭṭhahi aṅgehi asaṅgahitaṃ Buddhavacanāṃ, taṃ “**Veyyākaraṇan**”ti veditabbaṃ. Dhammapadaṃ Theragāthā Therīgāthā Suttanipāte nosuttanāmikā suddhikagāthā ca “**Gāthā**”ti veditabbā.

Somanassañāṇamayikagāthāpaṭisaṃyuttā dve-asīti suttantā “**Udānan**”ti veditabbaṃ. “Vuttam hetam Bhagavatā”ti¹ ādinayappavattā dasuttarasatasuttantā “**itivuttakan**”ti veditabbaṃ. Apaṇṇakajātakādīni paññāsādhikāni pañca jātakasatāni “**Jātakan**”ti veditabbaṃ. “Cattārome bhikkhave acchariyā abbhutā dhammā Ānande”ti² ādinayappavattā sabbepi acchariyabbhutadhammapaṭisaṃyuttā suttantā “**Abbhutadhamman**”ti veditabbaṃ. Cūḷavedalla Mahāvedalla Sammādiṭṭhi Sakkapañha Saṅkhārabhājanīya Mahāpuṇṇamasuttādayo³ sabbepi vedañca tuṭṭhiñca laddhā laddhā pucchitasuttantā “**Vedallan**”ti veditabbaṃ. Evaṃ aṅgavasena navavidhaṃ.

Kathaṃ dhammakkhandhavasena caturāsītisahassavidhaṃ? Sabbameva cetam Buddhavacanāṃ—

“Dvāsīti Buddhato gaṇhiṃ, dve saḥassāni bhikkhuto.
Caturāsītisahassāni, ye me dhammā pavattino”ti⁴.

Evaṃ paridīpitadhammakkhandhavasena caturāsītisahassappabhedam hoti. Tattha ekānusandhikaṃ suttam eko dhammakkhandho. Yaṃ anekānusandhikaṃ, tattha anusandhivasena dhammakkhandhagaṇanā. Gāthābandhesu pañhapucchanam eko dhammakkhandho, vissajjanam eko. Abhidhamme ekamekaṃ tikadukabhājanam, ekamekañca cittavārabhājanam eko dhammakkhandho. Vinaye atthi vatthu, atthi mātikā, atthi padabhājanīyam, atthi antarāpatti, atthi āpatti, atthi anāpatti, atthi tikacchedo. Tattha ekameko koṭṭhāso ekameko dhammakkhandhoti veditabbo. Evaṃ dhammakkhandhavasena caturāsītisahassavidham.

Evametaṃ abhedato rasavasena ekavidham, bhedato dhammavinayādivasena duvidhādibhedam Buddhavacanāṃ saṅgāyantena Mahākassapappamukhena vasīgaṇena

1. Khu 1. 195 piṭṭhādīsu.

2. Suttantādayo (Sī)

3. Dī 2. 119; Am 1. 448 piṭṭhesu.

4. Khu 2. 347 piṭṭhe Theragāthāyaṃ.

“ayaṃ dhammo, ayaṃ vinayo, idaṃ paṭhamabuddhavacanaṃ. Idaṃ majjhimbuddhavacanaṃ, idaṃ pacchimabuddhavacanaṃ. Idaṃ Vinayapiṭakaṃ, idaṃ Suttantapiṭakaṃ, idaṃ Abhidhammapiṭakaṃ. Ayaṃ Dīghanikāyo -pa- ayaṃ Khuddakanikāyo, imāni suttādīni navaṅgāni, imāni caturāsītīdhammakhandhasahassāni”ti imaṃ pabhedāṃ vavatthapetvāva saṅgītaṃ. Na kevalaṅca imameva, aññampi uddānasaṅgaha vaggasaṅgaha peyyālasaṅgaha-ekakanipāta dukanipātādīnipātasāṅgaha saṃyuttasaṅgaha paṇṇāsasaṅgahādi-anekavidhaṃ tīsu piṭakesu sandissamānaṃ saṅgahappabhedāṃ vavatthapetvā eva sattahi māsehi saṅgītaṃ.

Saṅgītipariyosāne cassa “idaṃ Mahākassapattherena Dasabalassa sāsanaṃ pañcavassasahassaparimāṇakālaṃ pavattanasamatthaṃ katan”ti saṅjātappamodā sādhu-kāraṃ viya dadamānā ayaṃ mahāpathavī udakapariyantaṃ katvā anekappakāraṃ kampi saṅkampi sampakampi sampavedhi, anekāni ca acchariyāni pāturaheṣunti ayaṃ paṭhamamahāsaṅgīti nāma. Yā loke—

Satehi pañcahi katā, tena “pañcasatā”ti ca.

Thereheva katattā ca, “Therikā”ti pavuccatīti¹.

1. Vi-Tṭha 1. 23 piṭṭhepi.

1. Brahmajālasutta

Paribbājakakathāvaṇṇanā

Imissā paṭhamamahāsaṅgītiyā vattamānāya vinayasaṅgahāvasāne Suttantapiṭake ādinikāyassa ādisuttaṃ Brahmajālaṃ pucchantena āyasmatā Mahākassapena “Brahmajālaṃ āvuso Ānanda kattha bhāsitaṃ”ti evamādivuttavacanapariyosāne yattha ca bhāsitaṃ, yañcārabbha bhāsitaṃ, taṃ sabbaṃ pakāśento āyasmā Ānando “evaṃ me sutan”ti-ādimāha. Tena vuttaṃ “Brahmajālassāpi ‘evaṃ me sutan’ti-ādikaṃ āyasmatā Ānandena paṭhamamahāsaṅgītikāle vuttaṃ nidānamādī”ti.

1. Tattha **evanti** nipātapadaṃ. **Meti**-ādini nāmapadāni. **Paṭipanno hotīti** ettha **paṭīti** upasaggapadaṃ. **Hotīti** ākhyātapadanti iminā tāva nayena padavibhāgo vedītabbo.

Atthato pana **evaṃsaddo** tāva upamūpadesasampahamsanagaraḥavacanasampañiggahākāranidassanāvadhāraṇādi-anekatthappabhedo. Tathāhesa “evaṃ jātena maccena, kattaḃbaṃ kusalaṃ bahun”ti-evamādisu¹ upamāyaṃ āgato. “Evaṃ te abhikkamītabbaṃ, evaṃ te paṭikkamītabbaṃ”ti-ādīsu² upadeso. “Evamevaṃ Bhagavā, evamevaṃ Sugatā”ti-ādīsu³ sampahamsane. “Evamevaṃ⁴ panāyaṃ vasalī yasmim vā tasmim vā tassa muṇḍakassa samaṇakassa vaṇṇaṃ bhāsati”ti-ādīsu⁵ garahaṇe. “Evaṃ bhanteti kho te bhikkhū Bhagavato paccassosun”ti-ādīsu⁶ vacanasampañiggahe⁷. “Evaṃ byākho ahaṃ bhante Bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmī”ti-ādīsu⁸ ākāre. “Ehi tvaṃ māṇavaka, yena samaṇo Ānando tenupasaṅkama, upasaṅkamitvā mama vacanena samaṇaṃ Ānandaṃ appābādhaṃ appātaṅkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ puccha ‘Subho māṇavo Todeyyaputto bhavantaṃ Ānandaṃ appābādhaṃ appātaṅkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati’ti, evaṃca vadehi ‘sādhu kira bhavaṃ Ānando yena

1. Khu 1. 21 piṭṭhe.

2. Am 1. 439 piṭṭhe.

3. Am 1. 193 piṭṭhe.

4. Evameva (Ka)

5. Saṃ 1. 162 piṭṭhe.

6. Ma 1. 1 piṭṭhe.

7. Vacanapaṭiggahe (Syā)

8. Ma 1. 325; Vi 2. 176 piṭṭhesu.

Subhassa māṇavassa Todeyyaputtassa nivesanaṃ, tenupasaṅkamatu anukampaṃ upādāyā'ti"ādīsu¹ nidassane. "Taṃ kiṃ maññatha kālāmā, ime dhammā kusalā vā akusalā vāti, Akusalā bhante. Sāvajjā vā anavajjā vāti. Sāvajjā bhante. Viññugarahitā vā viññuppasatthā vāti. Viññugarahitā bhante. Samattā samādinna ahitāya dukkhāya saṃvattanti no vā, kathaṃ vo² ettha hotīti. Samattā bhante samādinna ahitāya dukkhāya saṃvattanti, evaṃ no ettha hoti"ti-ādīsu² avadhāraṇe. Svāyamidha ākāranidassanāvadhāraṇesu daṭṭhabbo.

Tattha ākāratthena **evaṃ**saddena etamatthaṃ dīpeti—
nānānayanipuṇamanekajjhāsayasamuṭṭhānaṃ atthabyañjanasampannaṃ
vividhapāṭihāriyaṃ dhammatthadesanāpaṭivedhagambhīraṃ sabbasattānaṃ
sakasakabhāsānurūpato sotapathamāgacchantaṃ tassa Bhagavato vacanaṃ
sabbappakārena ko samatto viññātuṃ, sabbathāmena pana sotukāmataṃ³
janetvāpi evaṃ me sutāṃ, mayāpi ekenākārena sutanti.

Nidassanatthena "nāhaṃ sayambhū, na mayā idaṃ sacchikatan"ti
attānaṃ parimocento evaṃ me sutāṃ, mayāpi evaṃ sutanti idāni vattabbaṃ
sakalaṃ suttaṃ nidasseti.

Avadhāraṇatthena "etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ
bhikkhūnaṃ bahussutānaṃ yadidaṃ Ānando, gatimantānaṃ, satimantānaṃ,
dhitimantānaṃ, upaṭṭhākānaṃ yadidaṃ Ānando"ti⁴ evaṃ Bhagavatā
"āyasmā Ānando atthakusalo dhammakusalo byañjanakusalo niruttikusalo
pubbāparakusalo"ti⁵ evaṃ dhammasenāpatinā ca pasatthabhāvānurūpaṃ
attano dhāraṇabalaṃ dassento sattānaṃ sotukāmataṃ janeti "evaṃ me
sutāṃ, tañca kho atthato vā byañjanato vā anūnamanadhikaṃ, evameva na
aññathā daṭṭhabban"ti.

Mesaddo tīsu atthesu dissati. Tathā hissa "gāthābhigītaṃ me
abhojaneyyan"ti-ādīsu⁶ mayāti attho. "Sādhu me bhante Bhagavā
saṃkhittena Dhammaṃ desetū"ti-ādīsu⁷ mayhanti attho. "Dhammadāyādā
me

1. Dī 1. 188 piṭṭhe.

2. Kathaṃ vā (Sī, syā, ka) Am 1. 190 piṭṭhe. Dī-Ṭī 1. 36 Piṭṭhe oloketabbā.

3. Sotukāmyataṃ (Sī, syā)

4. Am 1. 25 piṭṭhe.

5. Am 2. 177 piṭṭhe.

6. Khu 1. 292; Sam 1. 169 piṭṭhesu

7. Sam 2. 285 piṭṭhe.

bhikkhave bhavathā”ti-ādīsu¹ mamāti attho. Idha pana “mayā sutan”ti ca “mama sutan”ti ca atthadvaye yujjati.

Sutanti ayam sutasaddo sa-upasaggo ca anupasaggo ca gamanavissutakilinna upacitānuyoga sota viññeyya sota dvārānusāra viññātādi-anekatthappabhedo. Tathā hissa “senāya pasuto”ti-ādīsu gacchantoti attho. “Sutadhammassa passato”ti-ādīsu² vissutadhammassāti attho. “Avassutā avassutassā”ti-ādīsu³ kilinnākilinnassāti attho. “Tumhehi puññaṃ pasutaṃ anappakan”ti-ādīsu⁴ upacitanti attho. “Ye jhānappasutā dhīrā”ti-ādīsu⁵ jhānānuyuttāti attho. “Diṭṭhaṃ sutam mutan”ti-ādīsu⁶ sotaviññeyyanti attho. “Sutadharo sutasannicayo”ti-ādīsu⁷ sotadvārānusāraviññātadharoti attho. Idha panassa sotadvārānusārena upadhāritanti vā upadhāraṇanti vāti attho. Mesaddassa hi mayāti atthe sati “evaṃ mayā sutam sotadvārānusārena upadhāritan”ti yujjati. Mamāti atthe sati “evaṃ mama sutam sotadvārānusārena upadhāraṇan”ti yujjati.

Evametesu tīsu padesu **evanti** sotaviññāṇādiviññāṇakiccanidassanaṃ. **Meti** vuttaviññāṇasamaṅgipuggalanidassanaṃ. **Sutanti** assavanabhāvapaṭikkhepato anūnādhikāvīparītaggahaṇanidassanaṃ. Tathā **evanti** tassā sotadvārānusārena pavattāya viññāṇavīthiyā nānappakārena ārammaṇe pavattibhāvappakāsaṇaṃ. **Meti** attappakāsaṇaṃ. **Sutanti** dhammappakāsaṇaṃ. Ayañhettha saṅkhepo “nānappakārena ārammaṇe pavattāya viññāṇavīthiyā mayā na aññaṃ kataṃ, idaṃ pana kataṃ ‘ayam dhammo suto’ti”.

Tathā **evanti** niddisitabbadhammappakāsaṇaṃ. **Meti** puggalappakāsaṇaṃ. **Sutanti** puggalakiccappakāsaṇaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—yam suttam niddisissāmi, tam mayā evam sutanti.

Tathā **evanti** yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nānatthabyañjanaggahaṇaṃ hoti, tassa nānākāraniddeso. **Evanti** hi ayamākārappaññatti. **Meti** kattuniddeso. **Sutanti** visayaniddeso. Ettāvata

1. Ma 1. 15 piṭṭhe.

2. Khu 1. 88 piṭṭhe.

3. Vi 2. 276 piṭṭhe.

4. Khu 1. 9; Khu 2. 130 piṭṭhesu.

5. Khu 1. 40 Dhammapade.

6. Ma 1. 189 piṭṭhe.

7. Ma 1. 277; Am 1. 331 piṭṭhādīsu.

nānākārappavattena cittasantānena taṃ samaṅgino kattu visaye gahaṇasanniṭṭhānaṃ¹ kataṃ hoti.

Athavā **evanti** puggalakiccaniddeso. **Sutanti** viññāṇakiccaniddeso. **Meti** ubhayakiccayuttapuggalaniddeso. Ayaṃ panettha saṅkhepo—mayā savanakiccaviññāṇasamaṅginā puggalena viññāṇavasena laddhasavanakiccavohārena sutanti.

Tattha **evanti** ca **meti** ca saccikaṭṭhaparamatthavasena avijjamānapaññatti. Kiñhettha taṃ paramatthato atthi, yaṃ evanti vā meti vā niddesaṃ labhetha. **Sutanti** vijjamānapaññatti. Yañhi taṃ ettha sotena upaladdhaṃ, taṃ paramatthato vijjamānanti. Tathā **evanti** ca **meti** ca taṃ taṃ upādāya vattabbato upādāpaññatti². **Sutanti** diṭṭhādini upanidhāya vattabbato upanidhāpaññatti. Ettha ca “**evan**”tivacanena asammohaṃ dīpeti. Na hi sammūlho nānappakārapaṭivedhasamattho hoti. “**Sutan**”tivacanena sutassa asammosaṃ dīpeti. Yassa hi sutaṃ sammutṭhaṃ³ hoti, na so kālantarena mayā sutanti paṭijānāti⁴. Iccassa asammohena paññāsiddhi, asammosena pana satisiddhi. Tattha paññāpubbaṅgamāya satiyā byañjanāvadhāraṇasamatthatā, satipubbaṅgamāya paññāya atthapaṭivedhasamatthatā. Tadubhayasamatthatāyogena atthabyañjanasampannassa dhammakosassa anupālanasamatthato dhammabhaṇḍāgārīkattasiddhi.

Aparo nayo, “**evan**”ti vacanena yoniso manasikāraṃ dīpeti ayoniso manasikaroto hi nānappakārapaṭivedhābhāvato. “**Sutan**”ti vacanena avikkhepaṃ dīpeti vikkhattacittassa savanābhāvato. Tathā hi vikkhattacitto puggalo sabbasampattiyā vuccamānopi “na mayā sutaṃ, puna bhaṇathā”ti bhaṇati. Yoniso manasikārena cettha attasammāpaṇidhiṃ, pubbe ca katapuññataṃ sādheti sammā appaṇihitattassa, pubbe akatapuññassa vā tadabhāvato. Avikkhepena saddhammassavanaṃ, sappurisūpanissayaṇa sādheti. Na hi vikkhattacitto⁵ sotuṃ sakkoti, na ca sappurise anupassayamānassa savanaṃ atthīti.

1. Kattuvisayaggahaṇasanniṭṭhānaṃ (Syā, Ka)

3. Pammutṭhaṃ (Sī, Syā)

5. Vikkhitto (Sī, Syā)

2. Upādāyapaññatti (Sī)

4. Paṭivijānāti (Sī), pajānāti (Syā)

Aparo nayo, yasmā **“evan”**ti yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nānatthabyañjanaggahaṇaṃ hoti, tassa nānākāraniddeso”ti vuttaṃ. So ca evaṃ bhaddako ākāro na sammā appaṇihitattano, pubbe akatapuññassa vā hoti, tasmā **“evan”**ti iminā bhaddakenākārena pacchimacakkadvayasampattimattano dīpeti, **“sutan”**ti savanayogena purimacakkadvayasampattiṃ. Na hi appatirūpadese vasato, sappurisūpanissayavirahitassa vā savanaṃ atthi. Iccassa pacchimacakkadvayasiddhiyā āsayasuddhi siddhā hoti, purimacakkadvayasiddhiyā payogasuddhi. Tāya ca āsayasuddhiyā adhigamabyattisiddhi, payogasuddhiyā āgamabyattisiddhi. Iti payogāsayasuddhassa āgamādhigamasampannassa vacanaṃ aruṇuggaṃ viya sūriyassa udayato, yoniso manasikāro viya ca kusalakammassa, arahati Bhagavato vacanassa pubbaṅgamaṃ bhavitunti ṭhāne¹ nidānaṃ ṭhapento **“evaṃ me sutan”**ti-ādimāha.

Aparo nayo, **“evan”**ti iminā nānappakārapaṭivedhadīpakena vacanena attano atthapaṭibhānapaṭisambhi dāsampattisabbhāvaṃ dīpeti. **“Sutan”**ti iminā sotabbappabhedapaṭivedhadīpakena dhammaniruttipaṭisambhi dāsampattisabbhāvaṃ. **Evanti** ca idaṃ yoniso manasikāradīpakaṃ vacanaṃ bhāsamāno “ete mayā dhammā manasānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhā”ti dīpeti. **“Sutan”**ti idaṃ savanayogadīpakavacanaṃ bhāsamāno “bahū mayā dhammā sutā dhātā² vacasā paricitā”ti dīpeti. Tadubhayenāpi atthabyañjanapāripūriṃ dīpento savane ādaraṃ janeti. Atthabyañjanaparipuṇṇaṃhi dhammaṃ ādarena assuṇanto mahatā hitā paribāhiro hotīti tasmā ādaraṃ janetvā sakkaccaṃ ayaṃ dhammo sotabboti.

“Evaṃ me sutan”ti iminā pana sakalena vacanena āyasmā Ānando tathāgatappaveditaṃ dhammaṃ attano adahanto asappurisabhūmiṃ atikkamati, sāvakattaṃ paṭijānanto sappurisabhūmiṃ okkamati. Tathā asaddhammā cittaṃ vuṭṭhāpeti, saddhamme cittaṃ patiṭṭhāpeti. “Kevalaṃ sutamevetam mayā, tasveva pana Bhagavato vacanaṃ”ti dīpento attānaṃ parimoceti, Satthāraṃ apadisati, Jinavacanaṃ appeti, dhammanettiṃ patiṭṭhāpeti.

1. Ṭhāne thero (Syā)

2. Dhātā (Sī, Syā, I)

Apica “evaṃ me sutan”ti attanā uppāditabhāvaṃ appaṭijānanto purimasavanaṃ¹ vivaranto “sammukhā paṭiggahitamidaṃ mayā tassa Bhagavato catuvesārajjavīsāradassa dasabaladharassa āsabhaṭṭhānaṭṭhāyino sīhanādanādino sabbasattuttamassa Dhammissarassa Dhammarājassa Dhammādhipatino dhammadīpassa dhammasaraṇassa saddhammavaracakkavattino Sammāsambuddhassa vacanaṃ, na ettha atthe vā dhamme vā pade vā byañjane vā kaṅkhā vā vimati vā kātabbā”ti sabbesaṃ devamanussānaṃ imasmim dhamme assaddhiyaṃ vināseti, saddhāsampadaṃ uppādeti. Tenetaṃ vuccati—

“Vināsayati assaddhaṃ, saddhaṃ vaḍḍheti sāsane.

‘Evaṃ me suta’miccevaṃ, vadaṃ Gotamasāvako”ti.

Ekanti gaṇanaparicchedaniddeso. **Samayanti** paricchinnaniddeso. **Ekam samayanti** aniyamitaparidīpanaṃ. Tattha **samayasaddo**—

Samavāye khaṇe kāle, samūhe hetudiṭṭhisu.

Paṭilābhe pahāne ca, paṭivedhe ca dissati.

Tathā hissa “appevanāma svepi upasaṅkameyyāma kālaṅca samayaṅca upādāyā”ti-evamādisu² samavāyo attho. “Ekova kho bhikkhave khaṇo ca samayo ca brahmacariyavāsāyā”ti-ādīsu³ khaṇo. “Uṇhasamayo pariḷāhasamayo”ti-ādīsu⁴ kālo. “Mahāsamayo pavanasmin”ti-ādīsu⁵ samūho. “Samayopi kho te Bhaddāli appaṭividdho ahosi, Bhagavā kho Sāvatthiyaṃ viharati, Bhagavāpi maṃ jānissati ‘Bhaddāli nāma bhikkhu Satthusāsane sikkhāya aparipūrakārī’ti. Ayampi kho te Bhaddāli samayo appaṭividdho ahosī”ti-ādīsu⁶ hetu. “Tena kho pana samayena uggahamāno paribbājako samaṇamuṇḍikāputto⁷ samayappavādake tindukācīre ekasālake Mallikāya ārāme paṭivasatī”ti-ādīsu⁸ diṭṭhi.

“Diṭṭhe dhamme ca yo attho, yo cattho samparāyiko.

Atthābhisamayā dhīro, ‘paṇḍito’ti pavuccatī”ti—

1. Purimavacanaṃ (Ka)

2. Dī 1. 188 piṭṭhe.

3. Aṃ 3. 61 piṭṭhe.

4. Vi 2. 155 piṭṭhe.

5. Dī 2. 201 piṭṭhe.

6. Ma 2. 102 piṭṭhe.

7. Samaṇamuṇḍikāputto (Sī)

8. Ma 2. 214 piṭṭhe.

ādīsu¹ paṭilābho. “Sammā mānāṭisamayā antamakāsi dukkhassā”ti-ādīsu² pahānam. “Dukkhassa pīḷanaṭṭho saṅkhataṭṭho santāpaṭṭho vipariṇāmaṭṭho abhisamayāṭṭho”ti-ādīsu³ paṭivedho. Idha panassa kālo attho. Tena saṁvacchara-
utumāsaddhamāsarattidivapubbaṇhamajjhanhikasāyanhapaṭhamamajjhimapa
cchimayāmamuhuttādīsu kālappabhedabhūtesu samayesu ekaṁ samayanti
dīpeti.

Tattha kiñcāpi etesu saṁvaccharādīsu samayesu yaṁ yaṁ suttam
yasmim yasmim saṁvacchare utumhi māse pakkhe rattibhāge vā
divasabhāge vā vuttam, sabbam taṁ therassa suviditam suvavatthāpitam
paññāya. Yasmā pana “evaṁ me sutam asukasamvacchare asuka-utumhi
asukamāse asukapakkhe asukarattibhāge asukadivasabhāge vā”ti evaṁ vutte
na sakkā sukhena dhāretum vā uddisitum vā uddisāpetum vā, bahu ca
vattabham hoti, tasmā ekeneva padena tamattham samodhānetvā “ekaṁ
samayan”ti āha. Ye vā ime gabbhokkantisamayo⁴ jāṭisamayo
saṁvegasamayo abhinikkhamanasamayo dukkarakārikasamayo
māravijayasamayo abhisambodhisamayo diṭṭhadhammasukhavihārasamayo
desanāsamayo parinibbānasamayoti evamādayo Bhagavato devamanussesu
ativiya pakāsā⁵ anekakālappabhedā eva samayā, tesu samayesu
desanāsamayasaṅkhātām ekaṁ samayanti dīpeti. Yo cāyaṁ
ñāṇakaruṇākkiccasamayesu karuṇākkiccasamayo,
attahitaparahitapaṭipattisamayesu parahitapaṭipattisamayo, sannipatitānam
karaṇīyadvayasamayesu dhammikathāsamayo, desanāpaṭipattisamayesu
desanāsamayo, tesupi samayesu aññataram samayaṁ sandhāya “**ekaṁ
samayan**”ti āha.

Kasmā panettha yathā abhidhamme “yasmim samaye kāmāvacaran”ti⁶
ca ito aññesu ca suttapadesu “yasmim samaye bhikkhave bhikkhu vivicceva
kāmehi”ti⁷ ca bhumma vacananiddeso kato, vinaye ca “tena samayena
Buddho Bhagavā”ti⁸ karaṇavacanena, tathā akatvā “ekaṁ samayan”ti
upayogavacananniddeso katoti? Tattha tathā, idha ca aññathā

1. Saṁ 1. 90 piṭṭhe. 2. Ma 1. 15 piṭṭhe; 3. Khu 9. 293 Piṭṭisambhidāmagge.

4. Gabbhavokkantisamayo(Ka)

5. Pakāsītā, (Ka) suppakāsā (Am-Ṭṭha 1. 9 piṭṭhe)

6. Abhi 1. 17 piṭṭhe. 7. Am 1. 535 piṭṭhe. 8. Vi 1. 1, 50 piṭṭhādīsu.

atthasambhavato. Tattha hi abhidhamme, ito aññesu suttapadesu ca adhikaraṇattho, bhāvena bhāvalakkhaṇattho ca sambhavati. Adhikaraṇañhi kālattho, samūhattho ca samayo, tattha tattha vuttānaṃ phassādidhammānaṃ khaṇasamavāyahetusāṅkhātassa ca samayassa bhāvena tesaṃ bhāvo lakkhīyati, tasmā tadatthajotanatthaṃ tattha bhumma vacananiddeso kato.

Vinaye ca hetu-attho, karaṇattho ca sambhavati. Yo hi so sikkhāpadapaññattisamayo Sāriputtādīhipi dubbhiññeyyo, tena samayena hetubhūtena, karaṇabhūtena ca sikkhāpadāni paññāpayanto, sikkhāpadapaññattihetuṇca apekkhamāno Bhagavā tattha tattha vihāsi, tasmā tadatthajotanatthaṃ tattha karaṇavacanena niddeso kato.

Idha, pana aññasmiṇca evaṃ jātike accantasamyogattho sambhavati. Yañhi samayaṃ Bhagavā imaṃ, aññaṃ vā suttantaṃ desesi, accantameva taṃ samayaṃ karuṇāvihārena vihāsi, tasmā tadatthajotanatthaṃ idha upayogavacananniddeso katoti.

Tenetaṃ vuccati—

“Taṃ taṃ atthamapekkhitvā¹, bhummena karaṇena ca.
Aññatra samayo vutto, upayogena so idhā”ti.

Porāṇa pana vaṇṇayanti “tasmiṃ samaye”ti vā ‘tena samayenā’ti vā ‘ekaṃ samayaṃ’ti² vā abhilāpamattabhedo esa, sabbattha bhumma evattho”ti. Tasmā “ekaṃ samayaṃ”ti vuttepi “ekasmiṃ samaye”ti attho veditabbo.

Bhagavāti garu. Garuṃ hi loke “Bhagavā”ti vadanti. Ayaṇca sabbaguṇavisiṭṭhatāya sabbasattānaṃ garu, tasmā “Bhagavā”ti veditabbo. Porāṇehipi vuttaṃ—

“Bhagavā”ti vacanaṃ seṭṭhaṃ, ‘Bhagavā’ti vacanamuttamaṃ.
Garu gāravayutto so, Bhagavā tena vuccatī”ti.

Api ca—

“Bhāgyavā bhaggavā yutto, bhagehi ca vibhattavā.
Bhattavā vanta gamano, bhavesu Bhagavā tato”ti—

1. Atthamavekkhitvā (Sī, Syā)

2. Taṃ samayaṃ (Sī, Syā, Ka)

Imissā gāthāya vasenassa padassa vitthārato attho¹ veditabbo. So ca *
Visuddhimagge Buddhānussatiniddese vuttoyeva.

Ettāvatā cettha “**evaṃ me sutan**”tivacanena yathāsutaṃ dhammaṃ dassento Bhagavato dhammakāyaṃ paccakkhaṃ karoti. Tena “nayidaṃ atikkantasatthukaṃ pāvacaṇaṃ, ayaṃ vo satthā”ti Satthu adassanena ukkaṇṭhitaṃ janaṃ samassāseti.

“**Ekam samayaṃ Bhagavā**”tivacanena tasmiṃ samaye Bhagavato avijjamānabhāvaṃ dassento rūpakāyaparinibbānaṃ sādheti. Tena “evaṃvidhassa nāma ariyadhammassa desako² dasabaladharo vajirasaṅghātasamānakāyo sopi Bhagavā parinibbuto, kena aññena jīvite āsā janetabbā”ti jīvitamadamattaṃ janaṃ saṃvejeti, saddhamme cassa ussāhaṃ janeti.

“**Evan**”ti ca bhaṇanto desanāsampattiṃ niddisati. “**Me sutan**”ti sāvakasampattiṃ. “**Ekam samayaṃ**”ti kālasampattiṃ. “**Bhagavā**”ti desakasampattiṃ.

Antarā ca Rājagahaṃ, antarā ca nālandanti antarāsaddo kāraṇakhaṇacittavemajjhavivarādīsu dissati. “Tadantaraṃ ko jāneyya aññatra Tathāgatā”ti³ ca, “janā saṅgama mantenti mañca tañca kimantaran”ti ca ādīsu⁴ hi kāraṇe antarāsaddo. “Addasa maṃ bhante aññatarā itthi vijjantarikāya bhājanaṃ dhovanti”ti-ādīsu⁵ khaṇe. “Yassantarato na santi kopā”ti-ādīsu⁶ citte. “Antarā vosānamāpādī”ti-ādīsu⁷ vemajjhe. “Api cāyaṃ bhikkhave tapodā dvannaṃ mahānirayānaṃ antarikāya āgacchatī”ti-ādīsu⁸ vivare. Svāyamidha vivare vattati, tasmā Rājagahassa ca Nālandāya ca vivareti evametthattho veditabbo⁹. Antarāsaddena pana yuttattā upayogavacaṇaṃ kataṃ. Īdisesu ca ṭhānesu akkharacintakā “antarā gāmañca nadiñca yāti”ti evaṃ ekameva antarāsaddaṃ payujjanti, so dutiyapadenapi yojetabbo hoti, ayojjiyamāne upayogavacaṇaṃ na pāpuṇāti. Idha pana yojetvā eva¹⁰ vuttoti.

1. Vitthārattho (Ka)

* Visuddhi 1. 203 piṭṭhe.

2. Desetā (Syā)

3. Am 2. 308; Am 3. 367 piṭṭhe.

4. Sam 1. 203 piṭṭhe.

5. Ma 2. 112 piṭṭhe.

6. Khu 1. 100 Udāne.

7. Am 3. 382 piṭṭhe.

8. Vi 1. 149 piṭṭhe.

9. Daṭṭhabbo (Sī, Syā)

10. Evaṃ (Syā)

Addhānamaggappaṭipanno hotīti addhānasāṅkhātaraṃ maggaṃ paṭipanno hoti, “dīghamaggaṃ”ti attho. Addhānagamanaśamayaśsa hi Vibhaṅge “aḍḍhayaōjanaṃ gacchissāmaṃti bhuñjitaḃḃan”ti-ādivacanato¹ aḍḍhayaōjanaṃpi addhānamaggo hoti. Rājagahaato pana Nāḷandā yōjanaśeva.

Mahatā bhikkhusaṃghena saddhinti mahatāti guṇamaḃattenapi mahatā, saṅkhyāmaḃattenapi mahatā. So hi bhikkhusaṃgho guṇehipi² mahā ahośi appicchatādiguṇasaṃannāgatattā. Saṅkhyāyapi mahā pañcasatasāṅkhyattā. Bhikkhūnaṃ saṃgho bhikkhusaṃgho, tena bhikkhusaṃghena. Diṭṭhiśīlasāmaññaśaṃghātasāṅkhātēna samaṇagaṇēnāti attho. **Saddhinti** ekato.

Pañcamattehi bhikkhusatehīti pañca mattā etesaṃti **pañcamattāni**. **Mattāti** paṃaṇaṃ vuccati, tasmā yathā “bhojane mattaṃññū”ti vutte “bhojane mattaṃ jānāti paṃaṇaṃ jānāti”ti attho hoti, evamidhāpi “tesaṃ bhikkhusatānaṃ pañcamattā pañcapaṃaṇaṃ”ti³ evamattho daṭṭhabbo. Bhikkhūnaṃ satāni bhikkhusatāni, tehi pañcamattehi bhikkhusatehi.

Suppiyopi kho paribbājakoti Suppiyoti tassa nāmaṃ. **Pikāro** maggappaṭipannasabhāgatāya puḃgalasaṃpiṇḍanaattho. **Khokāro** padasaṃdhikaro byañjanaśīḷṭṭhatāvasēna vutto. **Paribbājakoti** sañjayaśsa antevāśi channaḃparibbājako. Iḃaṃ vuttaṃ hoti “yadā Bhagavā taṃ addhānamaggaṃ paṭipanno, tadā Suppiyopi paribbājako paṭipanno⁴ ahośi”ti, atītakālattho hettha **hotiśaddo**.

Saddhiṃ antevāśinā Brahmaḃdattēna māṇavenāti-ettha ante vaśatīti **antevāśi**, saṃpaḃcāro saṃtikāvacaro sissoti attho. **Brahmaḃdattoti** tassa nāmaṃ. **Māṇavoti** sattopi coropi taruṇopi vuccati.

“Coditā devadūtehi, ye paṃajjanti māṇavā.

Te dīgharattaṃ socanti, hīṇakāyūḃpagā naṃ”ti⁵—

1. Vi 2. 101 piṭṭhe.

2. Guṇehi (Sī)

3. Pañcamattā paṃaṇāti (Sī-Tī Abhinava 1. 183 piṭṭhe.)

4. Maggappaṭipanno (Syā, Ka), addhānamaggappaṭipanno (Ka) 5. Ma 3. 225 piṭṭhe.

Ādisu hi satto “māṇavo”ti vutto. “Māṇavehipi samāgacchanti katakammehipi akatakammehipī”ti-ādīsu¹ coro. “Ambaṭṭho māṇavo Aṅako² māṇavo”ti-ādīsu³ taruṇo “māṇavo”ti vutto. Idhāpi ayamevattho. Idañhi vuttaṃ hoti “Brahmadattena nāma taruṇantevāsinaṃ saddhin”ti.

Tatrāti tasmim addhānamagge, te su vā dvīsu janesu. **Sudanti** nipātamattaṃ. **Anekapariyāyenāti** **pariyāyasaddo** tāva vāradesanākāraṇesu vattati. “Kassa nu kho Ānanda ajja pariyāyo bhikkhuniyo ovaditun”ti-ādīsu⁴ hi vāre pariyāyasaddo vattati. “Madhupiṇḍikapariyāyotveva naṃ dhārehi”ti-ādīsu⁵ desanāyaṃ. “Imināpi kho te rājañña pariyāyena evaṃ hotū”ti-ādīsu⁶ kāraṇe. Svāyamidhāpi kāraṇe vattati, tasmā ayamettha attho “anekavidhena kāraṇenā”ti, bahūhi kāraṇehīti vuttaṃ hoti.

Buddhassa avaṇṇaṃ bhāsatīti avaṇṇavirahitassa aparimāṇavaṇṇasamannāgatassāpi Buddhassa Bhagavato “yaṃ loke jātivuḍḍhesu kattabbaṃ abhivādanādisāmīcikammaṃ ‘sāmaggirasō’ti vuccati, taṃ samaṇassa Gotamassa natthi, tasmā arasarūpo samaṇo Gotamo, nibbhogo, akiriyavādo, ucchedavādo, jegucchī, venayiko, tapassī, apagabbho. Natthi samaṇassa Gotamassa uttarimanussadhammo alamariyañāṇadassanaviseso, takkapariyāhataṃ samaṇo Gotamo dhammaṃ deseti vīmaṃsānucaritaṃ sayampaṭibhānaṃ. Samaṇo Gotamo na sabbaññū, na Lokavidū, na anuttaro, na aggapuggalo”ti evaṃ taṃ taṃ akāraṇameva kāraṇanti vatvā tathā tathā avaṇṇaṃ dosaṃ nindaṃ bhāsati.

Yathā ca Buddhassa, evaṃ dhammassāpi taṃ taṃ akāraṇameva kāraṇato vatvā “samaṇassa Gotamassa dhammo durakkhāto duppaṭivedito aniyyāniko anupasamasāvattaniko”ti tathā tathā avaṇṇaṃ bhāsati.

1. Ma 2. 112 piṭṭhe.

2. Aṅgātika (Sī); Maṇḍabyo (Syā)

3. Dī 1. 84, 116 piṭṭhe.

4. Ma 3. 315 piṭṭhe.

5. Ma 1. 161 piṭṭhe.

6. Dī 2. 255 piṭṭhe.

Yathā ca dhammassa, evaṃ saṃghassāpi yaṃ vā taṃ vā akāraṇameva kāraṇato vatvā “micchāpaṭipanno samaṇassa Gotamassa sāvaka-saṃgho, kuṭilapaṭipanno paccaṇīkapaṭipadaṃ ananulomapaṭipadaṃ adhammānulanomapaṭipadaṃ paṭipanno”ti tathā tathā avaṇṇaṃ bhāsati.

Antevāsī panassa “amhākaṃ ācariyo aparāmasitabbaṃ parāmasati, anakkamitabbaṃ akkamati, svāyaṃ aggim gilanto viya, hatthena asidhāraṃ parāmasanto viya, muṭṭhinā Sineruṃ padāletukāmo viya, kakacadantapantiyaṃ kīlāmāno viya, pabhinnamadaṃ caṇḍahatthim hatthena gaṇhanto viya ca vaṇṇārahasseva ratanattayassa avaṇṇaṃ bhāsamāno anayabyasanaṃ pāpuṇissati. Ācariye kho pana gūthaṃ vā aggim vā kaṇṭakaṃ vā kaṇhasappaṃ vā akkamante, sūlaṃ vā abhirūhante, halāhalaṃ vā visaṃ khādante, khārodakaṃ¹ vā pakkhalante, narakapapātaṃ vā papatante na antevāsinaṃ taṃ sabbamanukātabbaṃ hoti. Kammassakā hi sattā attano kammānurūpeva gatiṃ gacchanti. Neva pitā puttassa kammena gacchati, na putto pitu kammena, na mātā puttassa, na putto mātuyā, na bhātā bhaginiyā, na bhaginī bhātu, na ācariyo antevāsino, na antevāsī ācariyassa kammena gacchati. Mayhañcācariyo tiṇṇaṃ ratanānaṃ avaṇṇaṃ bhāsati, mahāsāvajjo kho paṇāriyūpavādo”ti evaṃ yoniso ummujjitvā ācariyavādaṃ maddamāno sammā kāraṇameva kāraṇato apadisanto anekapariyāyena tiṇṇaṃ ratanānaṃ vaṇṇaṃ bhāsituṃāraddho yathā taṃ paṇḍitajātiko kulaputto. Tena vuttaṃ “Suppiyassa pana paribbājakassa antevāsī Brahmadatto māṇavo anekapariyāyena Buddhassa vaṇṇaṃ bhāsati, dhammassa vaṇṇaṃ bhāsati, saṃghassa vaṇṇaṃ bhāsati”ti.

Tattha **vaṇṇanti vaṇṇasaddo** saṇṭhāna jāti rūpāyatana kāraṇa pamāṇaguṇapasamsādisu dissati. Tattha “mahantaṃ sapparājavaṇṇaṃ abhinimminivā”ti-ādīsu² saṇṭhānaṃ vuccati. “Brāhmaṇova³ seṭṭho vaṇṇo hīno añño vaṇṇo”ti-ādīsu⁴ jāti. “Paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgato”ti-ādīsu⁵ rūpāyatanaṃ.

1. Nakhabhedakaṃ (I), kharodakaṃ (Tīkā)

2. Saṃ 1. 107 piṭṭhe.

3. Brahmaṇāva (Syā)

4. Ma 2. 355 piṭṭhe.

5. Dī 1. 106 piṭṭhe.

“Na harāmi na bhañjāmi, ārā siṅghāmi vārijaṃ.

Atha kena nu vaṇṇena, ‘gandhattheno’ ti vuccati” ti¹—

ādīsu kāraṇaṃ. “Tayo pattassa vaṇṇā” ti-ādīsu² pamāṇaṃ. “Kadā saññūḷhā pana te gahapati ime samaṇassa Gotamassa vaṇṇā” ti-ādīsu³ guṇo.

“Vaṇṇārahassa vaṇṇaṃ bhāsati” ti-ādīsu * pasaṃsā. Idha guṇopi, pasaṃsāpi.

Ayaṃ kira taṃ taṃ bhūtaṃ eva kāraṇaṃ apadisanto anekapariyāyena ratanattayassa guṇūpasañhitaṃ pasaṃsaṃ abhāsī. Tattha “itipi so Bhagavā Arahāṃ Sammāsambuddho” ti-ādīnā nayena “ye bhikkhave Buddhhe pasannā, agge te pasannā” ti-ādīnā⁴ “ekapuggalo bhikkhave loka uppajjamāno uppajjati -pa- asamo asamasamo” ti-ādīnā⁵ ca nayena Buddhassa vaṇṇo veditabbo. “Svākkhāto Bhagavatā dhammo” ti ca “ālayasamugghāto vaṭṭupacchedo” ti⁶ ca “ye bhikkhave ariye aṭṭhaṅgike magge pasannā, agge te pasannā” ti ca evamādihi⁶ nayehi dhammassa vaṇṇo veditabbo.

“Suppaṭipanno Bhagavato sāvakasaṅgho” ti ca “ye bhikkhave saṅghe pasannā, agge te pasannā” ti⁷ ca evamādihi pana nayehi saṅghassa vaṇṇo veditabbo. Pahontena pana dhammakathikena Pañcanikāye navaṅgaṃ Satthusāsanaṃ caturāsītīdhammakkhandaṃ saṃsāni ogāhitvā Buddhādīnaṃ vaṇṇo pakāsetabbo. Imasmiṃ hi ṭhāne Buddhādīnaṃ guṇe pakāseto atitthena pakkhando⁸ dhammakathikoti na sakkā vattum. Īdisesu hi ṭhānesu dhammakathikassa thāmo veditabbo. Brahmaḍatto pana māṇavo anussavādimattasambandhitena⁹ attano thāmena ratanattayassa vaṇṇaṃ bhāsati.

Iti ha te ubho ācariyantevāsīti evaṃ te dve ācariyantevāsikā.

Aññamaññassāti añño-aññassa. **Ujuvipaccanīkavādāti** īsakampi apariharitvā ujumeva vividhapaccanīkavādā, anekavāraṃ viruddhavādā eva hutvāti attho. Ācariyena hi ratanattayassa avaṇṇe bhāsīte antevāsī vaṇṇaṃ bhāsati, puna itaro avaṇṇaṃ, itaro vaṇṇanti evaṃ ācariyo sārāphalake visarukkha-āṇiṃ ākoṭayamāno

1. Saṃ 1. 206 piṭṭhe.

3. Ma 2. 49 piṭṭhe.

4. Khu 1. 254; Aṃ 1. 343 piṭṭhesu.

6. Khu 1. 254; Aṃ 1. 343 piṭṭhesu.

8. Pakkhanto (Sī, Syā)

2. Vi 1. 353 piṭṭhe.

* Aṃ 1. 309 piṭṭhe

5. Aṃ 1. 22 piṭṭhe.

7. Aṃ 1. 344 piṭṭhe.

9. Anussavādimattasaṃvaḍḍhitena (Sī, Syā)

viya punappunam ratanattayassa avaṇṇam bhāsati. Antevāsī pana suvaṇṇarajatamaṇimayāya āṇiyā tam āṇim paṭibāhayamāno¹ viya punappunam ratanattayassa vaṇṇam bhāsati. Tena vuttam
“ujuvipaccanīkavādā”ti.

Bhagavantam piṭṭhito piṭṭhito anubandhā honti bhikkhusamghaṇcāti
Bhagavantaṇca bhikkhusamghaṇca pacchato pacchato dassanam avijahantā iriyāpathānubandhanena anubandhā² honti, sīsānulokino hutvā anugatā hontīti attho.

Kasmā pana Bhagavā tam addhānam paṭipanno, kasmā ca Suppiyo anubandho, kasmā ca so ratanattayassa avaṇṇam bhāsatīti? Bhagavā tāva tasmim kāle Rājagahaparivattakesu aṭṭhārasasu mahāvihāresu aññatarasmim vasitvā pātova sarīrappaṭijagganam katvā bhikkhācāraṇelāyam bhikkhusamghaparivuto Rājagahe piṇḍāya carati. So tam divasam bhikkhusamghassa sulabhapiṇḍapātam katvā pacchābhattam piṇḍapātaṭṭhikkanto bhikkhusamgham pattacīvaram gāhāpetvā “Nāḷandaṇ gamissāmi”ti Rājagahato nikkhamitvā tam addhānam paṭipanno. Suppiyopi kho tasmim kāle Rājagahaparivattake aññatarasmim paribbājakārāme vasitvā paribbājakaparivuto Rājagahe bhikkhāya carati. Sopi tam divasam paribbājakaparisaṇya sulabhabhikkham³ katvā bhuttaṭṭapātarāso paribbājake paribbājakaparikkhāram gāhāpetvā “Nāḷandaṇ gamissāmi”cceva Bhagavato tam maggam paṭipannabhāvam ajānantova anubandho. Sace pana jāneyya, nānubandheyya. So ajānitvāva gacchanto gīvam ukkhipitvā olokayamāno Bhagavantam addasa Buddhasiriyā sobhamānam rattakambalaparikkhittamiva jaṇgamakanakagirisikharam.

Tasmim kira samaye Dasabalassa sarīrato nikkhamitvā chabbaṇṇarasmiyo samantā asītiḥatthappamāṇe padese ādhāvanti vidhāvanti ratanāveḷaratanadāma-ratanacuṇṇavippakiṇṇam viya, pasāritaratanacittakaṇcanapaṭamiva, rattasuvaṇṇarasanisiṇcamānamiva, ukkāsataniṭṭasamākulamiva⁴, nirantaravippakiṇṇakaṇikārapupphamiva, vāyuvegakkhittacīnapiṭṭhacuṇṇamiva, indadhanuvijjulatātārāgaṇappabhāvisara⁵ vipphuritaviccharitamiva ca tam vanantaram hoti.

1. Paṭibāhiyamāno (Sī, Ka)

2. Anubaddhā (Sī)

3. Sulabhapiṇḍapātam (Sī)

4. Ukkasannipātasamākulamiva (Syā)

5. Tārāgaṇappabhāya(Ka)

* Asīti anubyañjanānurañjitañca pana Bhagavato sarīraṃ
vikasitakamaluppalamiva saraṃ, sabbapāliphullamiva pāricchattakam,
tārāmarīcivikasitamiva gaganatalaṃ siriyā avahasantamiva,
byāmapabbhāparikkhepavilāsiniṃ cassa dvattiṃsavaralakkaṇamālā ganthetvā
ṭhapitadvattiṃsacandamālāya dvattiṃsasūriyamālāya paṭipāṭiyā
ṭhapitadvattiṃsacakkavatti dvattiṃsasakkadevarāja¹
dvattiṃsamahābrahmānaṃ sirim siriyā abhibhavanti iva. Tañca pana
Bhagavantaṃ parivāretvā ṭhitā bhikkhū sabbeva appicchā santuṭṭhā pavivittā
asaṃsaṭṭhā codakā pāpagarahino vattāro vacanakkhamā sīlasampannā
samādhi paññā vimutti vimuttiñāṇadassanasampannā. Tesam majjhe
Bhagavā rattakambalapākāraparikkhitto viya kañcanathambho,
rattapadumasandamajjhagatā viya suvaṇṇanāvā, pavāḷavedikāparikkhitto
viya aggikkhandho, tārāgaṇaparivārīto viya puṇṇacando, migapakkhīnampi
cakkhūni pīṇayati, pageva devamanussānaṃ. Tasmiñca pana divase
yebhuyyena asītimahātherā meghavaṇṇaṃ paṃsukūlaṃ ekaṃsaṃ karitvā
kattaradaṇḍaṃ ādāya suvammavammitā viya gandhahatthino vigatadosā
vantadosā bhinnakilesā vijaṭṭhitaṭṭha chinnabandhanā Bhagavantaṃ
parivārayiṃsu. So sayam vītārāgo vītārāgehi, sayam vītadoso vītadosehi,
sayam vītamoḥo vītamohehi, sayam vītataṇho vītataṇhehi, sayam nikkilesa
nikkilesehi, sayam Buddho anubuddhehi parivārīto, pattaparivārītaṃ viya
kesaraṃ², kesaraparivārītā viya kaṇṇikā, aṭṭhanāgasahassaparivārīto viya
Chaddanto nāgarājā, navutihaṃsasahassaparivārīto viya Dhataṭṭho
haṃsarājā, senaṇḍaparivārīto viya cakkavattirājā, devagaṇaparivārīto viya
Sakko devarājā, brahmagaṇaparivārīto viya hārīto mahābrahmā³,
aparimitakālasaṇcitapuññabalanibbattāya acinteyyāya anopamāya
Buddhalīlāya cando viya gaganatalaṃ taṃ maggaṃ paṭipanno hoti.

Athevaṃ Bhagavantaṃ anopamāya Buddhalīlāya gacchantam, bhikkhū
ca okkhittacakkhū santindriye santamānase uparinabhe ṭhitaṃ⁴
puṇṇacandaṃ viya Bhagavantaṃyeva namassamāne disvā⁵ paribbājako
attano parisam avalokesi. Sā hoti kājandaṇḍake olambetvā

1. Dvattiṃsadevarāja (Sī, Syā)

2. Migaparivārīto viya kesaro (Syā)

4. Taṃ (Ka)

* Ma-Ṭṭha 3. 15 piṭṭhepi.

3. Mahābrahmā (Ka)

5. Disvā (Sī)

gahitoluggaviluggapiṭṭhakatidaṇḍamorapiñcha mattikāpatta pasibbaka kuṇḍikādi-anekaparikkhārabhārabharitā “asukassa hatthā sobhanā¹ asukassa pādā”ti evamādiniratthakavacanā mukharā vikiṇṇavācā adassanīyā apāsādikā. Tassa taṃ disvā vipphaṇṇasāro udapādi.

Idāni tena Bhagavato vaṇṇo vattabbo bhaveyya. Yasmā panesa lābhasakkārahānīyā ceva pakkhahānīyā ca niccampi Bhagavantam usūyati². Aññatitthiyānāhi yāva Buddho loke nuppajjati, tāvadeva lābhasakkārā nibbattanti, Buddhuppādato pana paṭṭhāya parihīnalābhasakkārā honti, sūriyuggamane khajjopanakā viya nissirīkatam āpajjanti. Upatissakolitānañca Sañcayassa santike pabbajitakāleyeva paribbājakā mahāparisā ahesum, tesu pana pakkantesu sāpi tesam parisā bhinnā. Iti imehi dvīhi kāraṇehi ayam paribbājako yasmā niccampi Bhagavantam usūyati, tasmā taṃ usūyavisuggāram uggiranto ratanattayassa avaṇṇameva bhāsatīti veditabbo.

2. Atha kho Bhagavā Ambalaṭṭhikāyam Rājagārake ekarattivāsam upagacchi saddhim bhikkhusamghenāti Bhagavā tāya Buddhaliṭāya gacchamāno anupubbena Ambalaṭṭhikādvāram pāpuṇitvā sūriyam oloketvā “akālo dāni gantum, atthasamīpam gato³ sūriyo”ti Ambalaṭṭhikāyam Rājagārake ekarattivāsam upagacchi.

Tattha **Ambalaṭṭhikā**ti rañño uyyānam. Tassa kira dvārasamīpe taruṇa-ambarukkho atthi, taṃ “Ambalaṭṭhikā”ti vadanti. Tassa avidūre bhavattā uyyānampi “Ambalaṭṭhikā”tveva saṅkhyam gataṃ. Taṃ chāyūdakasampannam pākāraparikkhittam suyojitadvāram mañjusā viya suguttam. Tattha rañño kīlanattham paṭibhānacittavicittam agāram akaṃsu. Taṃ “Rājagāraṇa”ti vuccati.

Suppiyopi khoti Suppiyopi tasmim ṭhāne sūriyam oloketvā “akālo dāni gantum, bahū khuddakamahallakā paribbājakā, bahuparissayo cāyam maggo corehipi vālayakkhehipi vālamigehipi. Ayam kho pana samaṇo Gotamo uyyānam pavitṭho, samaṇassa ca Gotamassa

1. Sobhanā (Syā, Ka)

2. Ussūyati (Syā, Ka)

3. Atthaṇgasamīpam gato (Syā), atthaṇgato (Ka)

vasanaṭṭhāne devatā ārakkhaṃ gaṇhanti, handāhampi idha ekarattivāsaṃ upagantvā sveva gamissāmi”ti tadevuyyānaṃ pāvisi. Tato bhikkhusaṃgho Bhagavato vattaṃ dassetvā attano attano vasanaṭṭhānaṃ sallakkhesi. Paribbājakopi uyyānassa ekapasse paribbājakaparikkhāre otāretvā vāsaṃ upagacchi saddhiṃ attano parisāya. Pāḷiyamārūḷhavaseneva pana “saddhiṃ attano antevāsinaṃ Brahmaḍattena māṇavenā”ti vuttaṃ.

Evam vāsaṃ upagato pana so paribbājako rattibhāge Dasabalaṃ olokesi. Tasmiṃca samaye samantā vippakiṇṇatārakā viya padīpā jalanti, majjhe Bhagavā nisinno hoti bhikkhusaṃgho ca Bhagavantaṃ parivāretvā, tattha ekabhikkhussapi hatthakukkuccaṃ vā pādakukkuccaṃ vā ukkāsitāsaddo vā khipitasaddo vā natthi. Sā hi parisā attano ca sikkhitasikkhatāya, Satthari ca gāravenāti dvīhi kārāṇehi nivāte padīpasikhā viya niccalā sannisinnāva ahoṣi. Paribbājako taṃ vibhūtiṃ disvā attano parisam olokesi. Tattha keci hatthaṃ khipanti, keci pādaṃ, keci vippalapanti, keci nillālitaṃ paggharitaṃ dante khādantā kākacchamānā gharugharupassāsino¹ sayanti. So ratanattayassa guṇavaṇṇe vattabbepi issāvasena puna avaṇṇameva ārabhi². Brahmaḍatto pana vuttanayeneva vaṇṇaṃ. Tena vuttaṃ “**tatrāpi sudaṃ Suppiyo paribbājako**”ti sabbaṃ vattabbaṃ. Tattha **tatrāpi**ti tasmimpi, Ambalaṭṭhikāyaṃ uyyāneti attho.

3. **Sambahulānanti** bahukānaṃ. Tattha vinayapariyāyena tayo janā “sambahulā”ti vuccanti, tato paraṃ saṃgho. Suttantapariyāyena pana tayo tayova, tato paṭṭhāya sambahulā. Idha suttantapariyāyena “sambahulā”ti veditabbā. **Maṇḍalamāḷeti** katthaci dve kaṇṇikā gahetvā haṃsavaṭṭakacchannena katā kūḷāgārasālāpi “maṇḍalamāḷo”ti vuccati, katthaci ekaṃ kaṇṇikaṃ gahetvā thambhapantiṃ parikkhipitvā katā upaṭṭhānasālāpi “Maṇḍalamāḷo”ti vuccati, idha pana nisīdanasālā “Maṇḍalamāḷo”ti veditabbo. **Sannisinnānanti** nisajjanavasena. **Sannipatitānanti** samodhānavasena. **Ayaṃ saṅkhiyadhammoti** saṅkhiyā³ vuccati

1. Ghurugharupassāsino (Sī)

2. Vadati (Syā)

3. Saṅkhiyāti (Syā, Ka)

kathā, kathādhhammoti attho. **Udapādīti** uppanno. Katamo pana soti? “**Acchariyaṃ āvuso**”ti-evamādi. Tattha andhassa pabbatārohaṇaṃ viya niccaṃ na hotīti **acchariyaṃ**. Ayaṃ tāva saddanayo¹. Ayaṃ pana Aṭṭhakathānayo—accharāyogganti **acchariyaṃ**, accharaṃ paharituṃ yuttanti attho. Abhūtapubbaṃ bhūtanti **abbhutaṃ**. Ubhayampetaṃ vimhayassevādhivacanāṃ. **Yāvañcidanti** yāva ca idaṃ. Tena suppaṭivīditatāya appameyyataṃ dasseti.

Tena Bhagavatā jānatā -pa- **suppaṭivīditāti** etthāyaṃ saṅkhepattho—yo so Bhagavā samatimsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho, tena Bhagavatā tesāṃ tesāṃ sattānaṃ āsayānusayaṃ **jānatā**, hatthatale ṭhapitaṃ āmalakaṃ viya sabbañe yyadhammaṃ **passatā**.

Api ca pubbenivāsādīhi **jānatā**, dibbena cakkhunā **passatā**. Tīhi vijjāhi chahi vā pana abhiññāhi **jānatā**, sabbattha appaṭihatena samantacakkhunā **passatā**. Sabbadhammajānanasamatthāya vā paññāya **jānatā**, sabbasattānaṃ cakkhuvisayātītāni tirokuṭṭādigatānipi rūpāni ativisuddhena maṃsacakkhunā **passatā**. Atthahitasādhikāya vā samādhipadaṭṭhānāya paṭivedhapaññāya **jānatā**, parahitasādhikāya karuṇāpadaṭṭhānāya desanāpaññāya **passatā**.

Arīnaṃ hatattā, paccayādīnañca arahattā **Arahatā**. Sammā sāmañca sabbadhammānaṃ buddhattā **Sammāsambuddhena**. Antarāyikadhamme vā **jānatā**. Niyyānikadhamme **passatā**. Kilesārīnaṃ hatattā **Arahatā**². Sammā sāmañca sabbadhammānaṃ buddhattā **Sammāsambuddhenāti** evaṃ catuvesārajjavasena catūhākārehi thomitena sattānaṃ **nānādhimuttikatā** nānājñāsayaṭā **suppaṭivīditā** yāva ca suṭṭhu paṭivīditā.

Idānissa suppaṭivīditabhāvaṃ dassetuṃ “**ayaṃ hī**”ti-ādimāha. Idaṃ vuttaṃ hoti—yā ca ayaṃ Bhagavatā “dhātuso bhikkhave sattā saṃsandanti samenti, hīnādhimuttikā hīnādhimuttikehi saddhiṃ saṃsandanti samenti, kalyāṇādhimuttikā kalyāṇādhimuttikehi saddhiṃ saṃsandanti samenti. Atītampi kho bhikkhave addhānaṃ dhātusova sattā saṃsandimsu samimsu,

1. Pāṇini 6. 1. 147 suttaṃ passitabbaṃ.

2. Paccayādīnaṃ arahatā (Syā, Ka)

hīnādhimuttikā hīnādhimuttikehi -pa- kalyāṇādhimuttikā
 kalyāṇādhimuttikehi saddhim saṁsandimsu samimsu, anāgaṭṭhi kho
 bhikkhave addhānaṁ -pa- saṁsandissanti samessanti, etarahipi kho
 bhikkhave paccuppannaṁ addhānaṁ dhātusova sattā saṁsandanti samenti,
 hīnādhimuttikā hīnādhimuttikehi -pa- kalyāṇādhimuttikā
 kalyāṇādhimuttikehi saddhim saṁsandanti samenti”¹ti evaṁ sattānaṁ
 nānādhimuttikatā, nānājjhāsayatā, nānādiṭṭhikatā, nānākhaṇṭhitā, nānārucitā
 nāḷiyā minantena viya, tulāya tulayantena viya ca nānādhimuttikatāññāṇena
 sabbaññutaññāṇena veditā, sā yāva suppaṭiveditā. Dvepi nāma sattā
 ekajjhāsayā dullabhā lokasmiṁ, ekasmiṁ gantukāme eko ṭhātukāmo hoti,
 ekasmiṁ pivitukāme eko bhuñjitukāmo. Imesu cāpi dvīsu ācariyantevāsīsu
ayaṁ hi Suppiyo paribbājako -pa- Bhagavantaṁ piṭṭhito piṭṭhito anubandhā
honti bhikkhusaṁghaṇṇācāti. Tattha **itihame**ti itiha ime, evaṁ imeti attho.
 Sesaṁ vuttanayameva.

4. **Atha kho Bhagavā tesam bhikkhūnaṁ imaṁ saṅkhiyadhammaṁ**
viditvāti ettha **viditvā**ti sabbaññutaññāṇena jānitvā. Bhagavā hi katthaci
 maṁsacakkhunā disvā jānāti “addasā kho Bhagavā mahantaṁ
 dārukkhandhaṁ Gaṅgāya nadiyā soteṇa vuyhamānaṁ”²ti-ādīsu² viya.
 Katthaci dibbacakkhunā disvā jānāti “addasā kho Bhagavā dibbena
 cakkhunā visuddhena atikkantaṁānusakena tā devatāyo sahasasseva³
 Pāṭaligāme vatthūni pariggaṇhantiyo”⁴ti-ādīsu⁴ viya. Katthaci pakatisotena
 sutvā jānāti “assosi kho Bhagavā āyasmato Ānandassa Subhaddena
 paribbājakena saddhim imaṁ kathāsallāpan”⁵ti-ādīsu⁵ viya. Katthaci
 dibbasotena sutvā jānāti “assosi kho Bhagavā dibbāya sotadhātuyā
 visuddhāya atikkantaṁānusikāya Sandhānassa gahapatissa Nigrodhena
 paribbājakena saddhim imaṁ kathāsallāpan”⁶ti-ādīsu⁶ viya. Idha pana
 sabbaññutaññāṇena sutvā aññāsi. Kiṁ karonto aññāsi?
 Pacchimayāmakiccaṁ. Kiccaṇca nāmetaṁ sātthakaṁ, niratthakanti
 duvidhaṁ hoti. Tattha niratthakakiccaṁ Bhagavatā Bodhipallaṇkeyeva
 arahattamaggena samugghātaṁ kataṁ, sātthakaṁyeva

1. Saṁ 1. 368 piṭṭhe.

3. Sahasseva (Syā)

5. Dī 2. 124 piṭṭhe.

2. Saṁ 2. 386 piṭṭhe.

4. Dī 2. 74 piṭṭhe; Khu 1. 186 Udānepi.

6. Dī 3. 31 piṭṭhe.

pana Bhagavato kiccaṃ hoti. Taṃ pañcavidhaṃ purebhattakiccaṃ
pacchābhattakiccaṃ purimayāmakiccaṃ majjhimayāmakiccaṃ
pacchimayāmakiccanti.

Tatridaṃ purebhattakiccaṃ—

* Bhagavā hi pātova uṭṭhāya upaṭṭhākānuggahatthaṃ,
sarīraphāsukatthañca mukhadhovanādisarīraparikammaṃ katvā yāva
bhikkhācāraṇelā, tāva vivittāsane vītināmetvā bhikkhācāraṇelāyaṃ nivāsetvā
kāyabandhanaṃ bandhitvā cīvaraṃ pārupitvā pattamādāya kadāci ekako,
kadāci bhikkhusaṃghaparivuto gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya pavisati
kadāci pakatiyā, kadāci anekehi pāṭihāriyehi vattamānehi. Seyyathidaṃ¹?
Piṇḍāya pavisato Lokanāthassa purato purato gantvā mudugatavātā
pathaviṃ sodhenti, valāhakā udakaphusitāni muñcantā magge reṇuṃ
vūpasametvā upari vitānaṃ hutvā tiṭṭhanti, apare vātā pupphāni
upasaṃharitvā magge okiranti, unnatā bhūmippadesā onamanti, onatā
unnamanti, pādanikkhepasamaye samāva bhūmi hoti, sukhasamphassāni
padumapupphāni vā pāde sampatīcchanti. Indakhīlassa anto ṭhapitamatte
dakkhiṇapāde sarīrato chabbaṇṇarasmiyo nikkhamitvā suvaṇṇarasapiṇḍarāni
viya, citrapaṭaparikkhattāni viya ca pāsādakūṭāgārādīni alaṅkarontiyo ito cito
ca dhāvanti, hatthi assa vihaṅgādayo sakasakaṭṭhānesu ṭhitāyeva
madhurenākārena saddaṃ karonti, tathā bherivīṇādīni tūriyāni,
manussānañca kāyūpagāni ābharaṇāni. Tena saññāṇena manussā jānanti
“ajja Bhagavā idha piṇḍāya pavitṭho”ti. Te sunivatthā supārutā
gandhapupphādīni ādāya gharā nikkhamitvā antaravīthiṃ paṭipajjitvā
Bhagavantam gandhapupphādīhi sakkaccaṃ pūjetvā vanditvā “amhākaṃ
bhante dasa bhikkhū, amhākaṃ vīsati. Paññāsaṃ -pa- sataṃ dethā”ti yācitvā
Bhagavatopi pattam gahetvā āsanaṃ paññāpetvā sakkaccaṃ piṇḍapātena
paṭimānenti. Bhagavā katabhattakicco tesam sattānaṃ cittasantānāni
oloketvā tathā dhammaṃ deseti, yathā keci saraṇagamanesu paṭiṭṭhahanti,
keci pañcasu sīlesu, keci sotāpattisakadāgāmi-anāgāmiphalānaṃ
aññatarasmiṃ, keci pabbajitvā aggaphale arahatteti. Evaṃ mahājanaṃ
anuggahetvā uṭṭhāyāsanaṃ vihāraṃ gacchati. Tattha gantvā maṇḍalamāle
paññattavarabuddhāsane nisīdati bhikkhūnaṃ

* Am-Ṭṭha 1. 48 piṭṭhepi.

1. Seyyathīdaṃ (Sī, Syā, I)

bhattakiccapariyosānaṃ āgamayamāno. Tato bhikkhūnaṃ
bhattakiccapariyosāne upaṭṭhāko Bhagavato nivedeti, atha Bhagavā
gandhakuṭiṃ pavisati. Idam tāva **purebhattakiccaṃ**.

Atha¹ Bhagavā evaṃ katapurebhattakicco gandhakuṭiyā upaṭṭhāne²
nisīditvā pāde pakkhāletvā pādapiṭṭhe ṭhatvā bhikkhusaṃghaṃ ovadati
“bhikkhave appamādena sampādettha, dullabho Buddhuppādo lokasmiṃ,
dullabho manussattapaṭilābho, dullabhā sampatti³, dullabhā pabbajjā,
dullabhaṃ saddhammassavanan”ti. Tattha keci Bhagavantaṃ
kammaṭṭhānaṃ pucchanti. Bhagavā tesam cariyānurūpaṃ kammaṭṭhānaṃ
deti. Tato sabbepi Bhagavantaṃ vanditvā attano attano
rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni gacchanti. Keci araṇṇiṃ, keci rukkhamaṇi, keci
pabbatādīnaṃ aṇṇataraṃ, keci Cātumahārājikabhavanaṃ⁴ -pa- keci
Vasavattibhavananti. Tato Bhagavā gandhakuṭiṃ pavisitvā sace ākaṅkhati,
dakkhiṇena passena sato sampajāno muhuttaṃ sīhaseyyaṃ kappeti. Atha
samassāsita-kāyo vuṭṭhahitvā dutiyabhāge lokaṃ voloketi. Tatiyabhāge yaṃ
gāmaṃ vā nigamaṃ vā upanissāya viharati, tattha mahājano purebhattaṃ
dānaṃ datvā pacchābhattaṃ sunivattho supāruto gandhapupphādīni ādāya
vihāre sannipatati. Tato Bhagavā sampattaparisaṃ anurūpena paṭihāriyena
gantvā dhammasabhāyaṃ paññattavarabuddhāsane nisajja dhammaṃ deseti
kālayuttaṃ samayayuttaṃ, atha kālaṃ veditvā parisāṃ uyyojeti, manussā
Bhagavantaṃ vanditvā pakkamanti. Idam **pacchābhattakiccaṃ**.

So evaṃ niṭṭhitapacchābhattakicco sace gattāni osiñcitukāmo hoti,
Buddhāsanaṃ vuṭṭhāya nhānakoṭṭhakaṃ pavisitvā upaṭṭhākena paṭiyādita-
udakena gattāni utuṃ gaṇhāpeti. Upaṭṭhākopi Buddhāsanaṃ ānetvā
gandhakuṭipariveṇe paññāpeti. Bhagavā surattadupaṭṭaṃ nivāsetvā
kāyabandhanaṃ bandhitvā uttarāsaṅgaṃ ekaṃsaṃ karitvā tattha gantvā
nisīdati ekakova muhuttaṃ paṭisallīno, atha bhikkhū tato tato āgama

1. Atha kho (Sī, Syā, Ka) Am-Ṭṭha 1. 49 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Upaṭṭhākena paññattāsane (Sī), upaṭṭhāne paññattāsane (Ka)

3. Khaṇasampatti (Sī, Syā) Sī-Ṭṭi Abhinava 1. 208 piṭṭhe oloketabbā.

4. Cātummahārājikabhavanaṃ (Sī, Syā)

Bhagavato upaṭṭhānaṃ āgacchanti. Tattha ekacce pañhaṃ pucchanti, ekacce kammaṭṭhānaṃ, ekacce dhammassavanaṃ yācanti. Bhagavā tesāṃ adhippāyaṃ sampādentō purimayāmaṃ vītināmeti. Idam **purimayāmakiccaṃ**.

Purimayāmakiccapariyosāne pana bhikkhūsu Bhagavantāṃ vanditvā pakkantesu sakaladasasahassilokadhātudevatāyo okāsaṃ labhamānā Bhagavantāṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchanti yathābhisāṅkhatāṃ antamaso caturakkharampi. Bhagavā tesaṃ devatānaṃ pañhaṃ vissajjento majjhimayāmaṃ vītināmeti. Idam **majjhimayāmakiccaṃ**.

* Pacchimayāmaṃ pana tayo koṭṭhāse katvā purebhattato paṭṭhāya nisajjāya pīlītassa sarīrassa kilāsubhāvamocanattāṃ ekaṃ koṭṭhāsaṃ caṅkamaṇa vītināmeti, dutiyakoṭṭhāse gandhakuṭiṃ pavisitvā dakkhiṇena passena sato sampajāno sīhaseyyaṃ kappeti, tatiyakoṭṭhāse paccuṭṭhāya nisīditvā purimabuddhānaṃ santike dānasīlādivasena katādhikārapuggaladassanattāṃ Buddhacakkhunā lokaṃ voloketi. Idam **pacchimayāmakiccaṃ**.

Tasmim̐ pana divase Bhagavā purebhattakiccaṃ Rājagahe pariyosāpetvā pacchābhatte maggaṃ āgato, purimayāme bhikkhūnaṃ kammaṭṭhānaṃ kathetvā majjhimayāme devatānaṃ pañhaṃ vissajjettvā pacchimayāme caṅkamaṇaṃ āruyha caṅkamamāno pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ imāṃ sabbaññutaññāṇaṃ ārabba pavattaṃ kathaṃ sabbaññutaññāṇeneva sutvā aññāsīti. Tena vuttaṃ “pacchimayāmakiccaṃ karonto aññāsī”ti.

Ñatvā ca panassa etadahosi “ime bhikkhū mayhaṃ sabbaññutaññāṇaṃ ārabba guṇaṃ kathenti, etesaṃca sabbaññutaññāṇakiccaṃ na pākaṭaṃ, mayhameva pākaṭaṃ, mayi pana gate ete attano kathaṃ nirantaraṃ āroccanti, tato nesaṃ ahaṃ taṃ aṭṭhuppattiṃ katvā tividhaṃ sīlaṃ vibhajanto dvāsaṭṭhiyā ṭhānesu appaṭivattiyaṃ sīhanādaṃ nadanto paccayākāraṃ samodhānetvā Buddhaguṇe pākaṭe katvā Sineruṃ ukkhipento viya, suvaṇṇakūṭena nabhaṃ paharanto viya ca dasasahassilokadhātukampanaṃ Brahmajālasuttantaṃ arahattnikūṭena niṭṭhāpento desessāmi, sā me desanā parinibbutassāpi pañca vassasahassāni sattānaṃ amatamahānibbānaṃ sampāpikā¹ bhavissatī”ti. Evaṃ cintetvā **yena maṇḍalamālo**

* Am-Ṭṭhā 50 piṭṭhepi.

1. Amatamahāparinibbānasampāpikā (Sī)

tenupasaṅkamīti. Yenāti yena disābhāgena so upasaṅkamitabbo.

Bhummatthe vā etaṃ karaṇavacanāṃ, yasmim¹ padese so maṇḍalamālo, tattha gatoti ayamettha attho.

Paññatte āsane nisīdīti Buddhakāle kira yattha yattha ekopi bhikkhu viharati, sabbattha Buddhāsanāṃ paññattameva hoti. Kasmā? Bhagavā kira attano santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā phāsukaṭṭhāne viharante manasi karoti “asuko mayhaṃ santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā gato sakkhissati² nu kho visesaṃ nibbattetuṃ no vā”ti. Atha naṃ passati kammaṭṭhānaṃ vissajjetvā akusalavitakkaṃ vitakkayamānaṃ, tato “kathaṃhi nāma mādisassa satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā viharantaṃ imaṃ kulaputtaṃ akusalavitakkā abhibhavitvā anamatagge vaṭṭadukkhe saṃsādessantī”ti³ tassa anuggahatthaṃ tattheva atthānaṃ dassetvā taṃ kulaputtaṃ ovaditvā ākāsaṃ uppatitvā puna attano vasanaṭṭhānameva gacchati. Athevaṃ ovadiyamānā te bhikkhū cintayimṣu “satthā amhākaṃ manāṃ jānitvā āgantvā amhākaṃ samīpe ṭhitamyeva attānaṃ dasseti, tasmim khaṇe ‘bhante idha nisīdatha, idha nisīdatha’ti āsanapariyesanaṃ nāma bhāro”ti, te āsanaṃ paññapetvā viharanti. Yassa pīṭhaṃ atthi, so taṃ paññapeti. Yassa natthi, so mañcaṃ vā phalakaṃ vā kaṭṭhaṃ vā pāsāṇaṃ vā vālikapuñjaṃ⁴ vā paññapeti. Taṃ alabhamānā purāṇapaṇṇānipi saṅkaḍḍhitvā tattha paṃsukūlaṃ pattharitvā ṭhapenti. Idha pana rañño nisīdanāsanameva atthi, taṃ papphoṭetvā paññapetvā parivāretvā te bhikkhū Bhagavato adhimuttikañāṇamārabba guṇaṃ thomayamānā nisīdimṣu. Taṃ sandhāya vuttaṃ “paññatte āsane nisīdī”ti.

Evam nisinno pana jānantoyeva kathāsamuṭṭhāpanatthaṃ bhikkhū pucchi. Te cassa sabbaṃ kathayimṣu. Tena vuttaṃ “**nisajja kho Bhagavā**”ti-ādi. Tattha **kāya nutthāti** katamāya nu kathāya sannisinnā bhavathāti attho. **Kāya netthāti**pi pāli, tassā katamāya nu etthāti attho. **Kāya notthāti**pi pāli, tassāpi purimoyeva attho.

1. Tasmā yasmim (Sī, Syā)

3. Saṃsāressantīti (Ka); Saṃsīdessantīti (Syā)

2. Sakkhi (Sī), asakkhi (Syā)

4. Vālikapuñjaṃ (Sī)

Antarākathāti kammaṭṭhānamanasikāra-uddesaparipucchādīnaṃ antarā aññā ekā kathā. **Vippakatā**ti mama āgamanapaccayā apariniṭṭhitā sikkhaṃ appattā. Tena kiṃ dasseti? “Nāhaṃ tumhākaṃ kathābhāṅgatthaṃ āgato, ahaṃ pana sabbaññutāya tumhākaṃ kathaṃ niṭṭhāpetvā matthakappattaṃ katvā dassāmīti āgato”ti nisajjeva sabbaññupavāraṇaṃ pavāreti. **Ayaṃ kho no bhante antarākathā vippakatā, atha Bhagavā anuppattoti** etthāpi ayamadhippāyo—ayaṃ bhante amhākaṃ Bhagavato Sabbaññutaññāṇaṃ ārabha guṇakathā vippakatā, na rājakathādikā tiracchānakathā, atha Bhagavā anuppatto, taṃ no idāni niṭṭhāpetvā desethāti¹.

Ettāvatā ca yaṃ āyasmataṃ Ānandena
kamalakuvalayujjalavimalasādhurasasilāya pokkharāṇiyā
sukhāvataṇaṭṭhaṃ nimmalasilātalaracanavilāsa² sobhitaratanasopānaṃ
vippakiṇṇamuttātalasadisavālukaṇṇa³ paṇḍarabhūmibhāgaṃ titthaṃ viya,
suvibhattabhittivicitravedikāparikkhittassa nakkhattapathaṃ
phusitukāmatāya viya, vijambhita⁴ samussayassa pāsādarassa
sukhārohaṇatthaṃ
dantamayasaṇhamuduphalakakañcanalatāvinaddhamaṇigaṇappabhāsamuday
ujjalasobhaṃ sopānaṃ viya,
suvaṇṇavalayanūpurādisaṅghaṭṭanasaddasammissitakathitahasitamadhurassar
agehajanavicaritassa ulārissariyavibhavasobhitassa mahāgharassa
sukhappavesanatthaṃ
suvaṇṇarajatamaṇimuttapavālādijutivissaravijjotitasuppatiṭṭhitavisāladvārābā
haṃ mahādvāraṃ viya ca atthabyañjanasampannassa
buddhaguṇānubhāvasaṃsūcakassa imassa suttassa sukhāvagahaṇatthaṃ
kāladadesakavatthu parisāpadesapaṭimaṇḍitaṃ nidānaṃ bhāsitaṃ,
tassatthavaṇṇanā samattāti.

5. Idāni “**mamaṃ vā bhikkhave pare avaṇṇaṃ bhāseyyun**”ti-ādinā
nayena Bhagavatā nikkhittassa suttassa vaṇṇanāya okāso anuppatto. Sā
panesā suttavaṇṇanā yasmā suttanikkhepaṃ vicāretvā vuccamānā pākaṭā
hoti, tasmā suttanikkhepaṃ tāva vicārayissāma. Cattāro hi suttanikkhepā
attajjhāsayo parajjhāsayo pucchāvasiko aṭṭhupattikoti.

1. Dethāti (Sī), dassethāti (Ka)

2. Puṇṇa (Syā), cuṇṇa (Ka)

3. Vilasita (Sī), vilāsita (Syā)

4. Pavijambhita (Sī, Syā)

* Tattha yāni suttāni Bhagavā parehi anajjhiṭṭho kevalam attano ajjhāsayeneva kathesi. Seyyathidaṃ, Ākaṅkheyyasuttaṃ Vatthasuttaṃ Mahāsatipaṭṭhānaṃ Mahāsaḷāyatanavibhaṅgasuttaṃ Ariyavaṃsasuttaṃ sammappadhānasuttantahāraḷko iddhipāda-indriyabalabojjhaṅgamaggaṅgasuttantahāraḷkoti-evamādīni. Tesāṃ **attajjhāsayo nikkhepo**.

Yāni pana “paripakkā kho Rāhulassa vimuttiparipācaniyā dhammā, yannūnāhaṃ Rāhulaṃ uttarim āsavānaṃ khaye vineyyaṃ”¹ evaṃ paresāṃ ajjhāsayaṃ, khantiṃ, manaṃ, abhinīhāraṃ, bujjanabhāvaṃca avekkhitvā parajjhāsayaṃvaseṇa kathitāni. Seyyathidaṃ? Cūḷarāhulovādasuttaṃ Mahārāhulovādasuttaṃ Dhammacakkappavattanaṃ Dhātuvibhaṅgasuttanti evamādīni. Tesāṃ **parajjhāsayo nikkhepo**.

Bhagavantaṃ pana upasaṅkamitvā catasso parisā cattāro vaṇṇā nāgā supaṇṇā gandhabbā asurā yakkhā mahārājāno Tāvatisādayo devā mahābrahmāti evamādayo “bojjhaṅgā bojjhaṅgā”²ti bhante vuccanti². “Nīvaraṇā nīvaraṇā”³ti bhante vuccanti. Ime nu kho bhante pañcupādānakkhandhā³. Kim sūḍha vittaṃ purisassa seṭṭhanti-ādinā⁴ nayena pañhaṃ pucchanti. Evaṃ puṭṭhena Bhagavatā yāni kathitāni Bojjhaṅgasāmyuttādīni, yāni vā panaññānīpi Devatāsāmyuttamārasāmyuttābrahmasāmyuttasakkapañhacūḷavedallamahāve dallasāmaññaphala-āḷavakasūcilomakharalomasuttādīni. Tesāṃ **pucchāvasiko nikkhepo**.

Yāni pana tāni uppannaṃ kāraṇaṃ paṭicca kathitāni. Seyyathidaṃ? Dhammādayādaṃ cūḷasīhanādaṃ candūpamaṃ⁵ puttamaṃsūpamaṃ dārukkhandhūpamaṃ aggikkhandhūpamaṃ pheṇapiṇḍūpamaṃ pāricchattakūpamanti-evamādīni. Tesāṃ **aṭṭhuppattiko nikkhepo**.

Evametesu catūsu nikkhepesu imassa suttassa aṭṭhuppattiko nikkhepo. Aṭṭhuppattiyā hi⁶ idaṃ Bhagavatā nikkhittaṃ. Katarāya aṭṭhuppattiyā? Vaṇṇāvaṇṇe. Ācariyo ratanattayassa avaṇṇaṃ abhāsī, antevāsī vaṇṇaṃ. Iti imaṃ vaṇṇāvaṇṇaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā desanākusalo Bhagavā “mamaṃ vā bhikkhave pare avaṇṇaṃ bhāseyyun”⁶ti desanaṃ ārabhi. Tattha

* Ma-Ṭṭha 1. 17; Am-Ṭṭha 1. 14 piṭṭhesupī.

2. Saṃ 3. 75 piṭṭhe. 3. Ma 3. 66 piṭṭhe.

5. Candūpamaṃ sūriyūpamaṃ(Ka)

1. Saṃ 2. 324 piṭṭhe.

4. Saṃ 1. 216; Khu 1. 306 piṭṭhesu.

6. Aṭṭhuppattiyā hi (Sī, Ka)

mamanti sāmivacanaṃ, mamāti attho. **Vāsaddo** vikappanattho. **Pareti** paṭiviruddhā sattā. **Tatrāti** ye avaṇṇaṃ vadanti, tesu.

“**Na āghāto**”ti-ādīhi kiñcāpi tesaṃ bhikkhūnaṃ āghātoyeva natthi, atha kho āyatim kulaputtānaṃ īdisesupi thānesu akusaluppatthim paṭisedhento dhammanettim thapeti. Tattha āhanati cittanti **āghāto**, kopassetam adhivacanaṃ. Appatītā honti tena atuṭṭhā asomanassikāti **appaccayo**, domanassassetam adhivacanaṃ. Neva attano, na paresam hitam abhirādhayatīti **anabhiraddhi**, kopassetam adhivacanaṃ. Evamettha dvīhi padehi saṅkhārakkhandho, ekena vedanākkhandhoti dve khandhā vuttā. Tesaṃ vasena sesānampi sampayuttadhammānaṃ kāraṇaṃ paṭikkhittameva.

Evam paṭhamena nayena manopadosaṃ nivāretvā dutiyena nayena tattha ādīnavaṃ dassento āha “**tatra ce tumhe assatha kupitā vā anattamanā vā, tumhaṃyevassa tena antarāyo**”ti. Tattha **tatra ce tumhe assathāti** tesu avaṇṇabhāsakesu, tasmiṃ vā avaṇṇe tumhe bhavēyyātha ce, yadi bhavēyyāthāti attho. **Kupitā** kopena, **anattamanā** domanassena. **Tumhaṃyevassa tena antarāyoti** tumhākaṃyeva tena kopena, tāya ca anattamanatāya paṭhamajjhānādīnaṃ antarāyo bhavēyya.

Evam dutiyena nayena ādīnavaṃ dassetvā tatiyena nayena vacanatthasallakkhaṇamattepi asamatthataṃ dassento “**api nu tumhe paresan**”ti-ādīmāha. Tattha **paresanti** yesaṃ kesañci. Kupito hi neva Buddhapacceka-buddha-ariyasāvakānaṃ, na mātāpitūnaṃ, na paccatthikānaṃ subhāsita-dubbhāsitaassa atthaṃ ājānāti. Yathāha—

“Kuddho atthaṃ na jānāti, kuddho dhammaṃ na passati.

Andhamatamaṃ¹ tadā hoti, yaṃ kodho sahate naraṃ.

Anatthajanano kodho, kodho cittappakopano.

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhatī”ti.

1. Andhatamaṃ (Syā, Ka) Am 2. 471; Khu 1. 252; Khu 7. 12; Khu 8. 251 piṭṭhesu.

Evam sabbathāpi avaṇṇe manopadosaṃ nisedhetvā idāni paṭipajjitabbākāraṃ dassento **“tatra tumhehi abhūtaṃ abhūtato”**ti-ādimāha.

Tattha **tatra tumhehī**ti tasmim̐ avaṇṇe tumhehi. **Abhūtaṃ abhūtato nibbeṭhetabbanti** yaṃ abhūtaṃ, taṃ abhūtabhāveneva apanetabbam̐. Kathaṃ? **“Itipetaṃ abhūtaṃ”**ti-ādinā nayena. Tatrāyaṃ yojanā”tumhākaṃ Satthā na sabbaññū, dhammo durakkhāto, saṅgho duppaṭipanno”ti-ādīni sutvā na tuṇhī bhavitabbam̐, evaṃ pana vattabbam̐ **“itipetaṃ abhūtaṃ**, yaṃ tumhehi vuttaṃ, taṃ imināpi kāraṇena abhūtaṃ, imināpi kāraṇena atacchaṃ, **natthi cetam̐ amhesu** na ca panetaṃ amhesu saṃvijjati, sabbaññūyeva amhākaṃ Satthā, svakkhāto dhammo, suppaṭipanno saṅgho, tatra idaṇcīdaṇca kāraṇaṃ”ti. Ettha ca dutiyaṃ padaṃ paṭhamassa, catutthaṇca tatiyassa vevacananti veditabbam̐. Idaṇca avaṇṇeyeva nibbeṭhanaṃ kātabbam̐, na sabbattha. Yadi hi “tvaṃ dussīlo, tavācariyo dussīlo, idaṇcīdaṇca tayā kataṃ, tavācariyena katan”ti vutte tuṇhībhūto adhivāseti, āsaṅkaṇīyo hoti. Tasmā manopadosaṃ akatvā avaṇṇo nibbeṭhetabbo. “Oṭṭhosi goṇosi”ti-ādinā¹ pana nayena dasahi akkosavatthūhi akkosantaṃ puggalaṃ ajjupekkhitvā adhivāsanakhantiyeva tattha kātabbā.

6. Evaṃ avaṇṇabhūmiyaṃ tādīlakkhaṇaṃ dassetvā idāni vaṇṇabhūmiyaṃ dassetuṃ **“mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ”**ti-ādimāha. Tattha **pareti** ye keci pasannā devamanussā. Ānandanti etenāti **Ānando**, pītiyā etaṃ adhivacanaṃ. Sumanassa bhāvo **somanassaṃ**, cetasikasukhassetaṃ adhivacanaṃ. Uppilāvino² bhāvo **uppilāvitattaṃ**. Kassa uppilāvitattanti? **Cetasoti**, uddhaccāvahāya uppilāpanapītiyā etaṃ adhivacanaṃ. Idhāpi³ dvīhi padehi saṅkhārakkhandho, ekena vedanākkhandho vutto.

Evaṃ paṭhamanayena uppilāvitattaṃ nivāretvā dutiyena tattha ādinavaṃ dassento **“tatra ce tumhe assathā”**ti-ādimāha. Idhāpi **tumhaṃ yevassa tena antarāyoti** tena uppilāvitattena tumhākaṃyeva

1. Vi 2. 9 piṭṭhe.

2. Ubbilāvino (Sī, Syā)

3. Iti idhāpi (Syā)

paṭhamajjhānādīnaṃ antarāyo bhaveyyāti¹ attho veditabbo. Kasmā panetaṃ vuttaṃ. Nanu Bhagavatā—

“Buddho’ti kittayantassa, kāye² bhavati yā pīti.

Vameva hi sā pīti. kasiṇenāpi Jambudīpassa.

‘Dhammo’ti kittayantassa -pa- kasiṇenāpi Jambudīpassa.

‘Saṃgho’ti kittayantassa, kāye² bhavati yā pīti.

Vameva hi sā pīti, kasiṇenāpi Jambudīpassā”ti ca.

“Ye bhikkhave Buddhe pasannā, agge te pasannā”ti * ca evamādīhi anekasatehi suttehi ratanattaye pītisomanassameva vaṇṇitanti? Saccam vaṇṇitaṃ, taṃ pana nekkhammanissitaṃ. Idha “amhākaṃ Buddho, amhākaṃ dhammo”ti-ādinā³ nayena āyasmato Channassa uppannasadisam gehassitaṃ pītisomanassaṃ adhippetam. Idañhi jhānādipaṭilābhāya antarāyakaram hoti. Tenevāyasmā Channopi yāva Buddho na parinibbāyi, tāva visesaṃ nibbattetuṃ nāsakkhi, parinibbānakāle paññattena pana brahmadaṇḍena tajjito taṃ pītisomanassaṃ pahāya visesaṃ nibbattesi. Tasmā antarāyakaramyeva sandhāya idaṃ vuttanti veditabbaṃ. Ayañhi lobhasahagatā⁴ pīti, lobho ca kodhasadisova. Yathāha—

“Luddho atthaṃ na jānāti, luddho dhammaṃ na passati.

Andhamtamaṃ tadā hoti, yaṃ lobho sahate naram.

Anatthajanano lobho, lobho cittappakopano⁵.

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhatī”ti⁶.

Tatīyavāro pana idha anāgatopi atthato āgatoyevāti veditabbo. Yatheva hi kuddho, evaṃ luddhopi atthaṃ na jānātīti.

Paṭipajjitabbākāradassanavāre panāyaṃ yojanā—“tumhākaṃ Satthā sabbaññū Arahaṃ Sammāsambuddho, dhammo svakkhāto, saṃgho suppaṭipanno”ti-ādīni sutvā na tuṇhī bhavitabbaṃ, evaṃ pana paṭijānitabbaṃ “**itipetaṃ**

1. Assāti (Sī, Syā)

* Am 1. 343; Khu 1. 254 piṭṭhesu.

4. Rāgasahagatā (Sī, Ka)

6. Am 2. 471; Khu 1. 252; Khu 7. 12; Khu 8. 251 piṭṭhesu.

2. Yassa kāye (Sī, Syā)

3. Amhākaṃ saṃghoti-ādinā (Ka)

5. Cittapalujjano (Syā)

bhūtaṃ, yaṃ tumhehi vuttaṃ, taṃ imināpi kāraṇena bhūtaṃ, imināpi kāraṇena tacchaṃ. So hi Bhagavā itipi Arahaṃ, itipi Sammāsambuddho. Dhammo itipi svakkhāto, itipi sandiṭṭhiko. Saṃgho itipi suppaṭipanno, itipi ujuppaṭipanno”ti. “Tvaṃ sīlavā”ti pucchitenāpi sace sīlavā, “sīlavāhamasmī”ti paṭijānitabbameva. “Tvaṃ paṭhamassa jhānassa lābhī -pa-arahā”ti puṭṭhenāpi sabhāgānaṃ bhikkhūnaṃyeva paṭijānitabbaṃ. Evañhi pāpicchatā ceva parivajjitā hoti, sāsanassa ca amoghatā dīpitā hotīti. Sesam vuttanayeneva veditabbaṃ.

Cūlasīlavaṇṇanā

7. **Appamattakaṃ kho panetaṃ bhikkhave**ti ko¹ anusandhi? Idaṃ suttaṃ dvīhi padehi ābaddham² vaṇṇena ca avaṇṇena ca. Tattha avaṇṇo “itipetaṃ abhūtaṃ, itipetaṃ atacchan”ti ettheva udakantaṃ patvā aggi viya nivatto. Vaṇṇo pana “bhūtaṃ bhūtato paṭijānitabbaṃ ‘itipetaṃ bhūtaṃ’ti” evaṃ anuvattatiyeva. So pana duvidho Brahmadaṭṭhena bhāsitaṃyeva ca bhikkhusaṃghena “acchariyaṃ āvuso”ti-ādinā nayena āradhavaṇṇo ca. Tesu bhikkhusaṃghena vuttavaṇṇassa upari suññatāpakāsane anusandhiṃ dassessati. Idha pana Brahmadaṭṭhena vuttavaṇṇassa anusandhiṃ dassetuṃ “appamattakaṃ kho panetaṃ bhikkhave”ti desanā āradhā.

Tattha **appamattakanti** parittassa nāmaṃ. **Oramattakanti** tasseeva vevacanaṃ. **Mattā**ti vuccati pamāṇaṃ. Appaṃ mattā etassāti **appamattakaṃ**. Oraṃ mattā etassāti **oramattakaṃ**. Sīlameva **sīlamattakaṃ**. Idaṃ vuttaṃ hoti—appamattakaṃ kho panetaṃ bhikkhave oramattakaṃ sīlamattakaṃ nāma, yena “Tathāgatassa vaṇṇaṃ vadāmi”ti ussāhaṃ katvāpi vaṇṇaṃ vadamāno puthujjano vadeyyāti. Tattha siyā, nanu idaṃ sīlaṃ nāma yogino aggavibhūsaṃ. Yathāhu porāṇā—

“Sīlaṃ yogissa’laṅkāro, sīlaṃ yogissa maṇḍanaṃ.

Sīlehi’laṅkato³ yogī, maṇḍane aggaṭaṃ gato”ti.

1. Kā (Syā)

2. Āradham (Syā)

3. Sīlehalāṅkato (Sī)

Bhagavatāpi ca anekesu suttasatesu sīlaṃ mahantameva katvā kathitaṃ.
Yathāha “ākaṅkheyya ce bhikkhave bhikkhu ‘sābrahmacārīnaṃ piyo cassaṃ
manāpo ca garu ca bhāvanīyo cā’ti, sīlesvevassa paripūrakārī”¹ti ca.

“Kikīva aṇḍaṃ camarīva vāladhiṃ,
Piyamva puttaṃ nayanamva ekakaṃ.
Tatheva sīlaṃ anurakkhamānā,
Supesalā hotha sadā sagāravā”²ti * ca.

“Na pupphagandho paṭivātameti,
Na candanaṃ taggaramallikā³ vā.
Satañca gandho paṭivātameti,
Sabbā disā sappuriso pavāyati.

Candanaṃ tagaraṃ vāpi, uppalaṃ atha vassikī.
Etesaṃ gandhajātānaṃ, sīlagandho anuttaro.

Appamatto ayaṃ gandho, yvāyaṃ tagaracandanaṃ³.
Yo ca sīlavataṃ gandho, vāti devesu uttamo.

Tesaṃ sampannasīlānaṃ, appamādavihārīnaṃ.
Sammadaññā vimuttānaṃ, māro maggaṃ na vindatī”⁴ti ca.

“Sīle patiṭṭhāya naro sapañño, cittaṃ paññañca bhāvayaṃ.
Ātāpī nipako bhikkhu, so imaṃ vijaṭṭhaye jaṭaṇ”⁵ti⁴ ca.

“Seyyathāpi bhikkhave ye keci bījagāmabhūtagāmā vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ
vepullaṃ āpajjanti, sabbe te pathaviṃ nissāya pathaviyaṃ patiṭṭhāya
evamete bījagāmabhūtagāmā vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti,
evameva kho bhikkhave bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle patiṭṭhāya satta
bojjhaṅge bhāvento satta bojjhaṅge bahulīkaronto vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ
vepullaṃ pāpuṇāti dhammesū”⁵ti⁵ ca evaṃ aññānīpi anekāni suttāni
daṭṭhabbāni. Evamanekesu suttasatesu sīlaṃ mahantameva katvā kathitaṃ.
Taṃ

1. Ma 1. 39 piṭṭhe.

* Visuddhi 1. 34 piṭṭhepi.

2. Tagaramallikā (bahūsu) Khu 1. 21; Aṃ 1. 227; Khu 11. 317 piṭṭhesu.

3. Tagaracandani (Sī, Syā, I)

4. Saṃ 1. 13 piṭṭhe.

5. Saṃ 3. 119 Bijasuttaṃ, tañca 43 piṭṭhe viya daṭṭhabbaṃ.

kasmā imasmiṃ ṭhāne “appamattakan”ti āhāti? Upari guṇe upanidhāya. Sīlañhi samādhiṃ na pāpuṇāti, samādhi paññaṃ na pāpuṇāti, tasmā uparimaṃ upanidhāya heṭṭhimaṃ oramattakaṃ nāma hoti. Kathaṃ sīlaṃ samādhiṃ na pāpuṇāti? Bhagavā hi abhisambodhito sattame saṃvacchare Sāvatthinagaradvāre kaṇḍambarukkkhamūle dvādasayojane ratanamaṇḍape yojanappamāṇe ratanapallaṅke nisīditvā tiyojanike dibbasetacchatte dhāriyamāne dvādasayojanāya parisāya attādānaparidīpanaṃ titthiyamaddanaṃ “uparimakāyato aggikkhandho pavattati, heṭṭhimakāyato udakadhārā pavattati -pa- ekekalomakūpato aggikkhandho pavattati, ekekalomakūpato udakadhārā pavattati, channaṃ vaṇṇānaṃ”ti- ādinayappavattaṃ Yamakapāṭihāriyaṃ dasseti. Tassa suvaṇṇavaṇṇasarīrato suvaṇṇavaṇṇā rasmiyo uggantvā yāva bhavaggā gacchanti, sakaladasasahassacakkavāḷassa alaṅkaraṇakālo viya hoti, dutiyā dutiyā rasmiyo purimāya purimāya yamakayamakā viya¹ ekakkhaṇe viya pavattanti.

Dvinnaṅca cittānaṃ ekakkhaṇe pavatti nāma natthi. Buddhānaṃ pana Bhagavantānaṃ bhavaṅgaparivāsassa lahukātāya, pañcahākārehi āciṇṇavasitāya ca tā ekakkhaṇe viya pavattanti. Tassā tassā pana rasmiyā āvajjanaparikkammādhittānāni visum visumyeva.

Nīlarasmi-atthāya hi Bhagavā nīlakasiṇaṃ samāpajjati, pītarasmi-atthāya pītakasiṇaṃ, lohita-odātarasmi-atthāya lohita odātakasiṇaṃ, aggikkhandhatthāya tejokasiṇaṃ, udakadhārathāya āpokasiṇaṃ samāpajjati. Satthā caṅkamati, nimmito tiṭṭhati vā nisīdati vā seyyaṃ vā kappetīti² sabbaṃ vitthāretabbaṃ. Ettha ekampi sīlassa kiccaṃ natthi, sabbaṃ samādhikiccameva. Evaṃ **sīlaṃ samādhiṃ na pāpuṇāti.**

Yaṃ pana Bhagavā kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvā ekūnatimsavassakāle cakka vattisirīnivāsabhūtā bhavanaṃ nikkhamma Anomānādītīre pabbajitvā chabbassāni padhānayaogaṃ katvā visākhapūṇṇamāyaṃ Uruvelagāme Sujātāya dinnāṃ pakkhittadibbojaṃ madhupāyāsaṃ paribhuñjitvā sāyanhasamaye dakkhiṇuttarena Bodhimaṇḍaṃ

1. Purimayamakā viya(Ka)

2. Khu 9. 121 piṭṭhe.

pavisitvā assatthadumarājānaṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā
pubbuttarabhāge t̥hito tiṇasanthāraṃ santharivā tisandhipallaṅkaṃ ābhujitvā
caturaṅgasamannāgataṃ mettākammaṭṭhānaṃ pubbaṅgamaṃ katvā
vīriyādhiṭṭhānaṃ adhiṭṭhāya cuddasahatthapallaṅkavaragato suvaṇṇapīṭhe
t̥hapitaṃ¹ rajatakkhandhaṃ viya paññāsahatthaṃ bodhikkhandhaṃ piṭṭhito
katvā upari mañichattena viya bodhisākhāya dhāriyamāno suvaṇṇavaṇṇe
cīvare pavāḷasadisesu bodhi-aṅkuresu patamānesu sūriye atthaṃ
upagacchante mārabalaṃ vidhamitvā paṭhamayāme pubbenivāsaṃ
anussaritvā majjhimayāme dibbacakkuṃ visodhetvā paccūsakāle
sabbabuddhānamāciṇṇe paccayākāre ñāṇaṃ otāretvā
ānāpānacatutthajjhānaṃ nibbattetvā tadeva pādakaṃ katvā vipassanaṃ
vaḍḍhetvā maggapaṭipāṭiyā adhigatena catutthamaggena sabbakilese
khepetvā sabbabuddhaguṇe paṭivijjhi, idamassa paññākkiccaṃ. Evaṃ
samādhi paññaṃ na pāpuṇāti.

Tattha yathā hatthe udakaṃ pātiyaṃ udakaṃ na pāpuṇāti, pātiyaṃ
udakaṃ ghaṭe udakaṃ na pāpuṇāti, ghaṭe udakaṃ kolambe udakaṃ na
pāpuṇāti, kolambe udakaṃ cāṭikaṃ udakaṃ na pāpuṇāti, cāṭiyaṃ udakaṃ
mahākumbhiyaṃ udakaṃ na pāpuṇāti, mahākumbhiyaṃ udakaṃ kusobbhe
udakaṃ na pāpuṇāti, kusobbhe udakaṃ kandare udakaṃ na pāpuṇāti,
kandare udakaṃ kunnadiyaṃ udakaṃ na pāpuṇāti, innadiyaṃ udakaṃ
pañcamahānadiyaṃ udakaṃ na pāpuṇāti, pañcamahānadiyaṃ udakaṃ
cakkavāḷamahāsamudde udakaṃ na pāpuṇāti, cakkavāḷamahāsamudde
udakaṃ Sinerupādake mahāsamudde udakaṃ na pāpuṇāti. Pātiyaṃ udakaṃ
upanidhāya hatthe udakaṃ parittaṃ -pa- sinerupādakamahāsamudde udakaṃ
upanidhāya cakkavāḷamahāsamudde udakaṃ parittaṃ². Iti uparūpari
udakaṃ bahukaṃ upādāya heṭṭhā heṭṭhā udakaṃ parittaṃ hoti.

Evameva upari upari guṇe upādāya heṭṭhā heṭṭhā sīlaṃ appamattakaṃ
oramattakanti veditabbaṃ. Tenāha “appamattakaṃ kho panetaṃ bhikkhave
oramattakaṃ sīlamattakan”ti.

Yena puthujjanoti ettha—

“Duve puthujjanā vuttā, Buddhenādiccabandhunā.
Andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjano”ti³.

1. T̥hitaṃ (Syā)

2. Parittanti (Sī, Syā)

3. Ma-T̥ṭha 1. 22; Am-T̥ṭha 1. 47; Paṭisaṃ-T̥ṭha 2. 51; Abhi-T̥ṭha 1. 384; Itivuttaka-T̥ṭha
78 piṭṭhesupi.

Tattha yassa khandhadhātu-āyatanādīsu
uggahaparipucchāsavanadhāraṇapaccavekkhaṇāni natthi, ayaṃ
andhaputhujjano. Yassa tāni atthi, so **kalyāṇaputhujjano**. Duvidhopi
panesa—

Puthūnaṃ jananaḍihi, kāraṇehi puthujjano.
Puthujjanantogadhattā, puthuvāyaṃ jano iti.

So hi puthūnaṃ nānappakārānaṃ kilesāḍinaṃ jananaḍihi kāraṇehi
puthujjano. Yathāha—

“Puthu¹ kilese janentīti puthujjana, puthu avihatasakkāyadiṭṭhikāti
puthujjana, puthu satthārānaṃ mukhullokikāti puthujjana, puthu sabbagatīhi
avuṭṭhitāti puthujjana, puthu nānābhisaṅkhāre abhisāṅkharontīti puthujjana,
puthu nānā-oghehi vuyhanti, puthu nānāsantāpehi santappanti, puthu
pariāhehi pariḍayhanti, puthu pañcasu kāmagaṇesu rattā giddhā gathitā²
mucchitā ajjhosannā³ laggā laggitā palibuddhāti puthujjana, puthu pañcahi
nīvaraṇehi āvutā nivutā ovutā⁴ pihitā paṭicchannā paṭikujjitāti puthujjana”ti.

Puthūnaṃ vā gaṇanapathamattānaṃ ariyadhammaparammukhānaṃ
nīcadhammasamācārānaṃ janānaṃ antogadhattāti **puthujjano**, puthu vā
ayaṃ visumyeva saṅkhyāṃ gato, visamsaṭṭho sīlasutādiguṇayuttehi ariyehi
janehīti puthujjanoti.

* **Tathāgatassāti** atṭhahi kāraṇehi Bhagavā Tathāgato—tathā āgatoti
Tathāgato, tathā gatoti Tathāgato, tathalakkhaṇaṃ āgatoti Tathāgato,
tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti Tathāgato, tathadassitāya
Tathāgato, tathavāditāya Tathāgato, tathākāritāya Tathāgato,
abhibhavanaṭṭhena Tathāgatoti.

Kathaṃ Bhagavā **tathā āgatoti Tathāgato**? Yathā sabbalokahitāya
ussukkamāpannā purimakā Sammāsambuddhā āgatā, yathā Vipassī Bhagavā
āgato, yathā Sikhī Bhagavā, yathā Vessabhū Bhagavā, yathā Kakusandho
Bhagavā, yathā Koṇāgamano Bhagavā, yathā Kassapo Bhagavā āgatoti⁵.
Kiṃ vuttaṃ hoti—yena abhinīhārena

1. Puthū (Syā) 2. Gadhitā (Syā, Ka) 3. Ajjhoppānā (Ka) 4. Ophuā (Ka)

* Ma-Ṭṭha 1. 47; Am-Ṭṭha 1. 80; Udāna-Ṭṭha-113; Itivuttaka-Ṭṭha-111;

Theragāthā-Ṭṭha 1. 42; Buddhavaṃsa-Ṭṭha 18; Mahāniddeśa-Ṭṭha 153 piṭṭhesupī.

5. Āgato (Si)

ete Bhagavanto āgatā, teneva amhākampi Bhagavā āgato. Atha vā yathā Vipassī Bhagavā -pa- yathā Kassapo Bhagavā dānapāramim pūretvā, sīlanekkkhammapaññāvīriyakhantisacca-adhiṭṭhānamettā-upekkhāpāramim pūretvā imā dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti samatimsa pāramiyo pūretvā aṅgapariccāgam nayanadhanarajjaputtadārapariccāganti¹ ime pañca mahāpariccāge pariccajitvā pubbayogapubbacariyadhammakkhānānātatthacariyādayo pūretvā Buddhacariyāya² koṭim patvā āgato, tathā amhākampi Bhagavā āgato. Atha vā yathā Vipassī Bhagavā -pa- Kassapo Bhagavā cattāro satipaṭṭhāne cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅge ariyam aṭṭhaṅgikam maggam bhāvetvā brūhetvā āgato, tathā amhākampi Bhagavā āgato evam tathā āgatoti Tathāgato.

Yatheva lokamhi vipassi-ādayo,
 Sabbaññubhāvaṃ munayo idhāgatā.
 Tathā ayaṃ sakyamunīpi āgato,
 Tathāgato vuccati tena cakkhumāti.

Evam tathā āgatoti Tathāgato. (1)

Katham **tathā gatoti Tathāgato?** Yathā sampatijāto Vipassī Bhagavā gato -pa- Kassapo Bhagavā gato.

Kathaṃca so Bhagavā gato? So hi sampatijātova samehi pādehi pathaviyaṃ patiṭṭhāya uttarābhimukho³ sattapadavītiḥārena gato. Yathāha “sampatijāto kho Ānanda bodhisatto samehi pādehi patiṭṭhahitvā uttarābhimukho sattapadavītiḥārena gacchati setamhi chatte anuhīramāne⁴, sabbā ca disā anuviloketi, āsabhiṃ vācam⁵ bhāsati ‘aggohamasmi lokassa, jeṭṭhohamasmi lokassa, seṭṭhohamasmi lokassa, ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo’ti”.

1. Dhanaputtadārajīvitapariccāganti (Syā)

2. Uttarenamukho (Dī 2. 13 piṭṭhe.)

3. Āsabhiṃca vācam (Sī), āsabhi vācam (Syā)

4. Buddhacariyāya (Syā)

5. Anudhāriyamāne (Syā, Ka)

Taṇcassa gamanaṃ tathaṃ ahosi avitathaṃ anekesaṃ
viseśadhigamānaṃ pubbanimittabhāvena. Yañhi so sampatijātova samehi
pādehi patiṭṭhahi, idamassa caturiddhipādapaṭilābhassa pubbanimittam.

Uttarābhimukhabhāvo pana sabbalokuttarabhāvassa pubbanimittam.

Sattapadavītihāro sattabojjhaṅgaratanapaṭilābhassa.

“Suvaṇṇadaṇḍā vītipatanti cāmarā”ti ettha vuttacāmarukkhepo pana
sabbatitthiyanimmathanassa¹.

Setacchattadhāraṇaṃ arahattavimuttivaravimalasetacchattapaṭilābhassa,

Sattamapadūpari ṭhatvā sabbadisānuvilokanaṃ
sabbaññutānāvaraṇañāṇapaṭi- lābhassa,

Āsabhivācābhāsaṇaṃ appaṭivattiyavaradhammacakkappavattanassa
pubbanimittam.

Tathā ayaṃ Bhagavāpi gato. Taṇcassa gamanaṃ tathaṃ ahosi avitathaṃ
tesaṃyeva viseśadhigamānaṃ pubbanimittabhāvena.

Tenāhu porāṇa—

“Muhuttajātova Gavampatī yathā,
Samehi pādehi phusī vasundharaṃ.
So vikkamī satta padāni Gotamo,
Setaṇca chattaṃ anudhārayuṃ marū.

Gantvāna so satta padāni Gotamo,
Disā vilokesi samā samantato.
Aṭṭhaṅgupetaṃ giramabbhudīrayi,
Sīho yathā pabbatamuddhaniṭṭhito”ti.

Evam tathā gatoti Tathāgato.

Atha vā yathā Vipassī Bhagavā -pa- yathā Kassapo Bhagavā, ayampi
Bhagavā tatheva nekkhammena kāmacchandaṃ pahāya gato, abyāpādena
byāpādaṃ, ālokasaññāya thinamiddhaṃ, avikkhepena uddhaccakukkuccaṃ,
dhammavavattihānena vicikicchaṃ pahāya gato², ñāṇena avijjaṃ padāletvā³

1. Nimmaddanassa (Ka)

2. Pahāya (Ka)

3. Padāletvā gato (Sī, Syā, Ka)

pāmojjena aratim vinodetvā, paṭhamajjhānena nīvaraṇakavāṭaṃ ugghāṭetvā,
 dutiyajjhānena vitakkavicāraṃ vūpasametvā, tatiyajjhānena pītiṃ virājetvā¹,
 catutthajjhānena sukhadukkhaṃ pahāya, ākāsañācāyatanaśamāpattiya
 rūpaśāññapaṭighasaññānānattasaññāyo samatikkamitvā,
 viññāṇaṇcāyatanaśamāpattiya ākāsañācāyatanaśāññam,
 ākiñcaññāyatanaśamāpattiya viññāṇaṇcāyatanaśāññam,
 nevasaññānāsaññāyatanaśamāpattiya ākiñcaññāyatanaśāññam
 samatikkamitvā gato.

Aniccānupassanāya niccasaññam pahāya, dukkhānupassanāya
 sukhasaññam, anattānupassanāya attasaññam, nibbidānupassanāya nandim,
 virāgānupassanāya rāgaṃ, nirodhānupassanāya samudayaṃ,
 paṭinissaggānupassanāya ādānaṃ, khayānupassanāya ghanasaññam,
 vayānupassanāya āyūhanaṃ, vipariṇāmānupassanāya dhuvasaññam,
 animittānupassanāya nimittam² appaṇihitānupassanāya paṇidhim,
 suññatānupassanāya abhinivesaṃ, adhipaṇṇādhammavipassanāya
 sārādānābhinivesaṃ, yathābhūtañāṇadassanena sammohābhinivesaṃ,
 ādīnavānupassanāya ālayābhinivesaṃ, paṭisaṅkhānupassanāya
 appaṭisaṅkhaṃ, vivaṭṭānupassanāya saṃyogābhinivesaṃ, sotāpattimaggena
 diṭṭhekaṭṭhe kilese bhañjitvā³, sakadāgāmimaggena oḷārike kilese pahāya,
 anāgāmimaggena aṇusahagata kilese samugghāṭetvā, arahattamaggena
 sabbakilese samucchinditvā gato, evampi tathā gatoti Tathāgato. (2)

Kathaṃ **tathalakkhaṇaṃ āgatoti Tathāgato?** Pathavīdhātuyā
 kakkhaḷattalakkhaṇaṃ tathā avitathaṃ, āpodhātuyā paggharaṇalakkhaṇaṃ,
 tejodhātuyā uṇhattalakkhaṇaṃ, vāyodhātuyā vitthambhanalakkhaṇaṃ
 ākāśadhātuyā asamphuṭṭhalakkhaṇaṃ, viññāṇadhātuyā vijānanalakkhaṇaṃ.

Rūpassa ruppanalakkhaṇaṃ, vedanāya vedayitalakkhaṇaṃ, saññāya
 sañjānanalakkhaṇaṃ, saṅkhārānaṃ abhisāṅkharāṇalakkhaṇaṃ, viññāṇassa
 vijānanalakkhaṇaṃ.

1. Virajjitvā (Syā)

2. Nimittasaññam (Sī, Syā), nimittam saññam (Ka) passa Khu 9. 44
 Paṭisambhidāmagge.

3. Bhajitvā (Syā)

Vitakkassa abhiniropanalakkhaṇaṃ, vicārassa anumajjanalakkhaṇaṃ, pītiyā pharaṇalakkhaṇaṃ, sukhasa sātalaṇṇalakkhaṇaṃ, cittekaggaṭṭhāya avikkhepalakkhaṇaṃ, phassassa phusanalakkhaṇaṃ.

Saddhindriyassa adhimokkhalakkhaṇaṃ, vīriyindriyassa paggaḥalakkhaṇaṃ, satindriyassa upaṭṭhānalakkhaṇaṃ, samādhindriyassa avikkhepalakkhaṇaṃ, paññindriyassa pajāṇanalakkhaṇaṃ.

Saddhābalassa assaddhiye akampiyalakkhaṇaṃ, vīriyabalassa kosajje, satibalassa muṭṭhassacce, samādhibalassa uddhacce, paññābalassa avijjāya akampiyalakkhaṇaṃ.

Satisambojjhaṅgassa upaṭṭhānalakkhaṇaṃ, dhammavicayasambojjhaṅgassa pavicayalakkhaṇaṃ, vīriyasambojjhaṅgassa paggaḥalakkhaṇaṃ, pītisambojjhaṅgassa pharaṇalakkhaṇaṃ, passaddhisambojjhaṅgassa vūpasamalakkhaṇaṃ, samādhisambojjhaṅgassa avikkhepalakkhaṇaṃ, upekkhāsambojjhaṅgassa paṭisaṅkhānalakkhaṇaṃ.

Sammādiṭṭhiyā dassanalakkhaṇaṃ, sammāsaṅkappassa abhiniropanalakkhaṇaṃ, sammāvācāya pariggahalakkhaṇaṃ, sammākammantassa samuṭṭhānalakkhaṇaṃ¹, sammā-ājīvassa vodānalakkhaṇaṃ, sammāvāyāmassa paggaḥalakkhaṇaṃ, sammāsatiyā upaṭṭhānalakkhaṇaṃ, sammāsamādhissa avikkhepalakkhaṇaṃ.

Avijjāya aññāṇalakkhaṇaṃ, saṅkhārānaṃ cetanānalakkhaṇaṃ, viññāṇassa vijāṇanalakkhaṇaṃ, nāmassa namanalakkhaṇaṃ, rūpassa ruppanalakkhaṇaṃ, saḷāyatanassa āyatanalakkhaṇaṃ, phassassa phusanalakkhaṇaṃ, vedanāya vedayitalakkhaṇaṃ, taṇhāya hetulakkhaṇaṃ, upādāṇassa gahaṇalakkhaṇaṃ, bhavassa āyūhanalakkhaṇaṃ, jātiyā nibbatilakkhaṇaṃ, jarāya jiraṇalakkhaṇaṃ, maraṇassa cutilakkhaṇaṃ.

Dhātūnaṃ suññatālakkaṇaṃ, āyatanānaṃ āyatanalakkhaṇaṃ, satipaṭṭhānānaṃ upaṭṭhānalakkhaṇaṃ, sammappadhānānaṃ padahanalakkhaṇaṃ, iddhipādānaṃ ijjhanalakkhaṇaṃ, indriyānaṃ adhipatilakkhaṇaṃ, balānaṃ akampiyalakkhaṇaṃ, bojjhaṅgānaṃ niyyānalakkhaṇaṃ, maggassa hetulakkhaṇaṃ.

1. Samuṭṭhāpanalakkhaṇaṃ (Ka) Am-Ṭṭha 1. 83 piṭṭhe passitabbaṃ.

Saccānaṃ tathalakkhaṇaṃ, samathassa avikkhepalakkhaṇaṃ, vipassanāya anupassanālakkkhaṇaṃ, samathavipassanānaṃ ekarasalakkhaṇaṃ, yuganaddhānaṃ anativattanalakkhaṇaṃ.

Sīlavisuddhiyā saṃvaralakkhaṇaṃ, cittavisuddhiyā avikkhepalakkhaṇaṃ, diṭṭhivisuddhiyā dassanalakkhaṇaṃ.

Khaye ñāṇassa samucchedanalakkhaṇaṃ¹, anuppāde ñāṇassa passaddhilakkhaṇaṃ.

Chandassa mūlalakkhaṇaṃ, manasikārassa samuṭṭhāpanalakkhaṇaṃ, phassassa samodhānalakkhaṇaṃ, vedanāya samosaraṇalakkhaṇaṃ, samādhissa pamukhalakkhaṇaṃ, satiyā ādhipateyyalakkhaṇaṃ, paññāya tatuttariyalakkhaṇaṃ², vimuttiyā sārallakkhaṇaṃ, amatogadhassa nibbānassa pariyoṣānalakkhaṇaṃ tathaṃ avitathaṃ. Etaṃ tathalakkhaṇaṃ ñāṇagatiyā āgato avirajjhivā patto anuppattoti Tathāgato. Evaṃ tathalakkhaṇaṃ āgatoti Tathāgato. (3)

Kathaṃ **tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti Tathāgato?**
Tathadhammā nāma cattāri ariyasaccāni. Yathāha “cattārimāni bhikkhave tathāni avitathāni anaññathāni. Katamāni cattāri? “Idaṃ dukkhaṃ”ti bhikkhave tathametaṃ avitathametaṃ anaññathametan”ti³ vitthāro. Tāni ca Bhagavā abhisambuddho, tasmā tathānaṃ dhammānaṃ abhisambuddhattā Tathāgatoti vuccati. Abhisambuddhattho hettha gatasaddo.

Api ca jarāmaṇassa jātipaccayasambhūtasamudāgataṭṭho tatho avitatho anaññatho -pa- saṅkhārānaṃ avijjāpaccayasambhūtasamudāgataṭṭho tatho avitatho anaññatho -pa- tathā avijjāya saṅkhārānaṃ paccayaṭṭho, saṅkhārānaṃ viññāṇassa paccayaṭṭho -pa- jātiyā jarāmaṇassa paccayaṭṭho tatho avitatho anaññatho. Taṃ sabbaṃ Bhagavā abhisambuddho. Tasmāpi tathānaṃ dhammānaṃ abhisambuddhattā Tathāgatoti vuccati. Evaṃ tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti Tathāgato. (4)

Kathaṃ **tathadassitāya Tathāgato?** Bhagavā yaṃ sadevake loke -pa- sadevamanussāya aparimāṇāsu lokadhātūsu

1. Samucchedalakkhaṇaṃ (Ka)

2. Taduttariyalakkhaṇaṃ (Syā)

3. Saṃ 3. 377 piṭṭhe.

aparimāṇānaṃ sattānaṃ cakkhuvāre āpāthamāgacchantāṃ rūpārammaṇaṃ
 nāma atthi, taṃ sabbākārato jānāti passati. Evaṃ jānatā, passatā ca tena taṃ
 itthāniṭṭhādivasena vā diṭṭhasutamutaviññātesu labbhamānakapadavasena vā
 “katamaṃ taṃ rūpaṃ rūpāyatanaṃ, yaṃ rūpaṃ catunnaṃ mahābhūtānaṃ
 upādāya vaṇṇanibhā sanidassanaṃ sappatighaṃ nīlaṃ pītakaṃ”¹
 nayena anekehi nāmehi terasahi vārehi dvepaññāsāya nayehi vibhajjamānaṃ
 tathameva hoti, vitathaṃ natthi. Esa nayo sotadvārādīsupi āpātham
 āgacchantesu saddādīsū. Vuttañcetam² Bhagavatā “yaṃ bhikkhave
 sadevakassa lokassa -pa- sadevamanussāya diṭṭhiṃ suttaṃ mutaṃ viññātānaṃ
 pattaṃ pariyesitaṃ anuvicaritaṃ manasā, tamahaṃ jānāmi, tamahaṃ
 abbhāññāsimi, taṃ Tathāgataṃ viditaṃ, taṃ Tathāgato na upaṭṭhāsī”³.
 Evaṃ tathadassitāya Tathāgato. Tattha tathadassī-atthe Tathāgatoti
 padasambhavo veditabbo. (5)

Kathaṃ **tathavāditāya Tathāgato**? Yaṃ rattiṃ Bodhimaṇḍe
 aparājitaṭṭhapallaṅke nisinno tiṇṇaṃ mārānaṃ matthakaṃ madditvā anuttaraṃ
 sammāsambodhiṃ abhisambuddho, yañca rattiṃ yamakasālānamantare
 anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi, etthantare
 pañcacattālīsavassaparimāṇe kāle paṭhamabodhiyāpi majjhimabodhiyāpi
 pacchimabodhiyāpi yaṃ Bhagavatā bhāsitaṃ suttaṃ geyyaṃ -pa- vedallaṃ,
 taṃ sabbaṃ atthato ca byañjanato ca anupavajjaṃ anūnāmanadhikaṃ
 sabbākārāparipuṇṇaṃ rāgamadanimmadanaṃ, dosamohadanimmadanaṃ.
 Natthi tattha vālaggamattampi avakkhalitaṃ⁴, sabbaṃ taṃ ekamuddikāya
 lañchitaṃ viya, ekanāḷiyā mitaṃ viya, ekatulāya tulitaṃ viya ca tathameva
 hoti avitathaṃ anaññathaṃ. Tenāha “yañca Cunda rattiṃ Tathāgato
 anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhati, yañca rattiṃ anupādisesāya
 nibbānadhātuyā parinibbāyati, yaṃ etasmiṃ antare bhāsati lapati niddisati,
 sabbaṃ taṃ tatheva hoti, no aññathā. Tasmā ‘Tathāgato’⁵ti vuccati”⁵.
 Gadattho hettha gatasaddo. Evaṃ tathavāditāya Tathāgato.

1. Abhi 1. 162 piṭṭhe.

2. Vuttañhetam (Sī, Ka)

3. Am 1. 333 piṭṭhe.

4. Apakkhalitaṃ (Sī)

5. Dī 3. 111 piṭṭhe.

Api ca āgadanam **āgado**, vacananti attho. Tatho aviparīto āgado assāti dakārassa takāram katvā Tathāgatoti evametasmim atthe padasiddhi veditabbā. (6)

Katham **tathākāritāya Tathāgato?** Bhagavato hi vācāya kāyo anulomati, kāyassapi vācā, tasmā yathāvādī tathākārī, yathākārī tathāvādī ca hoti. Evambhūtaṣṣa cassa yathā vācā, kāyopi tathā gato pavattoti attho. Yathā ca kāyo, vācāpi tahtā gatā pavattāti Tathāgato. Tenevāha “yathāvādī bhikkhave Tathāgato tathākārī, yathākārī tathāvādī. Iti yathāvādī tathākārī, yathākārī tathāvādī. Tasmā ‘Tathāgato’ ti vuccatī”¹. Evam tathākāritāya Tathāgato. (7)

Katham **abhibhavanaṭṭhena Tathāgato?** Upari Bhavaggaṃ heṭṭhā Avīcim pariyaṇṇam katvā tiriyaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu sabbasatte abhibhavati sīlenapi samādhināpi paññāyapi vimuttiyāpi vimuttiñāṇadassanēnapi, na tassa tulā² vā pamāṇam vā atthi, atulo appameyyo anuttaro rājātirājā devadevo sakkānamatisakko, brahmānamatibrahmā. Tenāha “sadevake bhikkhave loke -pa-sadevamanussāya Tathāgato abhibhū anabhibhūto aññadatthu daso Vasavattī, tasmā ‘Tathāgato’ ti vuccatī”¹.

Tatrevaṃ padasiddhi veditabbā. Agado viya **agado**. Ko panesa? Desanāvilāsamayo ceva³ puññussayo ca. Tena hesa mahānubhāvo bhisakko dibbāgadena sappe viya sabbaparappavādino sadevakañca lokam abhibhavati. Iti sabbālokābhibhavane tatho aviparīto desanāvilāsamayo ceva puññussayo ca agado assāti dakārassa takāram katvā Tathāgatoti veditabbo. Evam abhibhavanaṭṭhena Tathāgato. (8)

Api ca tathāya gatotipi Tathāgato, tatham gatotipi Tathāgato. **Gatoti** avagato atīto patto paṭipannoti attho.

1. Am 1. 332 piṭṭhe.

2. Tulo (Ka)

3. Desanāvilāso ceva (Sī, Syā)

Tattha sakalalokaṃ tīraṇapariññāya tathāya gato avagatoti Tathāgato.
 Lokasamudayaṃ pahānapariññāya tathāya gato atītoti Tathāgato.
 Lokanirodhaṃ sacchikiriyāya tathāya gato pattoti Tathāgato.
 Lokanirodhagāminiṃ paṭipadaṃ tathaṃ gato paṭipannoti Tathāgato. Tena
 vuttaṃ Bhagavatā—

“Loko bhikkhave Tathāgatena abhisambuddho, lokasmā Tathāgato
 viṣamyutto. Lokasamudayo bhikkhave Tathāgatena abhisambuddho,
 lokasamudayo Tathāgatassa pahīno. Lokanirodho bhikkhave
 tathāgatena abhisambuddho, lokanirodho Tathāgatassa sacchikato.
 Lokanirodhagāminī paṭipadā bhikkhave Tathāgatena abhisambuddhā,
 lokanirodhagāminī paṭipadā Tathāgatassa bhāvitā. Yaṃ bhikkhave
 sadevakassa lokassa -pa- sabbāṃ taṃ Tathāgatena abhisambuddhaṃ.
 Tasmā ‘Tathāgato’ti vuccatī”¹.

Tassapi evaṃ attho veditabbo. Idampi ca Tathāgatassa
 Tathāgatabhāvadīpane mukhamattameva. Sabbākārena pana Tathāgatova
 Tathāgatassa Tathāgatabhāvaṃ vaṇṇeyya.

Katamañca taṃ bhikkhavesi yena appamattakena oramattakena
 sīlamattakena puthujjano Tathāgatassa vaṇṇaṃ vadamāno vadeyya, taṃ
 katamanti pucchati. Tattha pucchā nāma adīṭṭhajotanaṃ pucchā
 diṭṭhasaṃsandanā pucchā vimaticchedanā pucchā anumati-pucchā
 kathetukamyatā pucchati pañcavidhā hoti.

Tattha katamā * **adīṭṭhajotanaṃ pucchā**². Pakatiyā lakkhaṇaṃ aññātaṃ
 hoti adīṭṭhaṃ atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ, tassa ñāṇāya
 dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhāvanāya pañhaṃ pucchati, ayaṃ
 adīṭṭhajotanaṃ pucchā.

Katamā * **diṭṭhasaṃsandanā pucchā**. Pakatiyā lakkhaṇaṃ ñātaṃ hoti
 diṭṭhiṃ tulitaṃ tīritaṃ vibhūtaṃ vibhāvitaṃ, tassa aññehi paṇḍitehi saddhiṃ
 saṃsandanatthāya pañhaṃ pucchati, ayaṃ diṭṭhasaṃsandanā pucchā.

1. Am 1. 331 piṭṭhe.

2. Tattha adīṭṭhajotanaṃpucchā nāma (Sī, Ka)

* Khu 7. 263; Khu 8. 50 piṭṭhesu.

Katamā **vimaticchedanā pucchā**. Pakatiyā saṃsayapakkhando hoti vimatipakkhando dvelhakajāto “evaṃ nu kho, na nu kho, kinnu kho, katham nu kho”ti so vimaticchedanatthāya pañham pucchati, ayaṃ vimaticchedanā pucchā.

Katamā **anumatipucchā**. Bhagavā bhikkhūnaṃ anumatiyā pañham pucchati “taṃ kiṃ maññatha bhikkhave ‘rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vā’ti. Aniccaṃ bhante. Yaṃ paṇāniccaṃ, ‘dukkhaṃ vā taṃ sukhaṃ vā’ti. Dukkhaṃ bhante”ti¹ sabbaṃ vattabbaṃ, ayaṃ anumatiipucchā.

Katamā **kathetukamyatā pucchā**. Bhagavā bhikkhūnaṃ kathetukamyatāya pañham pucchati. “Cattārome bhikkhave satipaṭṭhānā. Katame cattāro² -pa- aṭṭhime bhikkhave maggaṅgā. Katame aṭṭhā”ti, ayaṃ kathetukamyatā pucchā.

Iti imāsu pañcasu pucchāsu adiṭṭhassa tāva kassaci dhammassa abhāvato Tathāgatassa adiṭṭhajotana pucchā natthi. “Idaṃ nāma aññehi paṇḍitehi samaṇabrāhmaṇehi saddhiṃ saṃsanditvā desessāmi”ti samannāhārasseva anuppajjanato diṭṭhasaṃsandana pucchāpi natthi. Yasmā pana Buddhānaṃ ekadhammepi āsappanā parisappanā natthi, Bodhimaṇḍeyeva sabbā kaṅkhā chinnā, tasmā vimaticchedanā pucchāpi natthi yeva. Avasesā pana dve pucchā Buddhānaṃ atthi, tāsu ayaṃ kathetukamyatā pucchā nāma.

8. Idāni taṃ kathetukamyatāya pucchāya pucchitamatthaṃ kathetuṃ “**pāṇātipātāṃ pahāyā**”ti-ādimāha.

* Tattha pāṇassa atipāto pāṇātipāto, pāṇavadho pāṇaghātoto vuttaṃ hoti, **pāṇoti** cetha vohārato satto, paramatthato jīvitindriyaṃ, tasmim pana pāṇe pāṇasaññino jīvitindriyupacchedaka-upakkamasamuṭṭhāpikā kāyavacīdvārānaṃ aññataradvārappavattā vadhakacetanā pāṇātipāto. So guṇavirahitesu tiracchānagatādīsu pāṇesu khuddake pāṇe appasāvajjo, mahāsarīre mahāsāvajjo, kasmā? Payogamahantatāya. Payogasamattepi vatthumahantatāya. Guṇavantesu manussādīsu appaguṇe pāṇe appasāvajjo, mahāguṇe mahāsāvajjo. Sarīraguṇānaṃ pana samabhāve sati kilesānaṃ,

1. Saṃ 2. 55; Vi 3. 19 piṭṭhesu.

2. Saṃ 3. 144 piṭṭhe.

* Abhi-Ṭṭha 1. 140; Vi-Ṭṭha 2. 39 piṭṭhesupi.

upakkamānañca mudutāya appasāvajjo, tibbatāya mahāsāvajjoti veditabbo.

Tassa pañca sambhārā honti—pāṇo pāṇasaññitā vadhakacittam upakkamo tena maraṇanti. Cha payogā—sāhatthiko, āṇattiko, nissaggiyo, thāvaro, vijjāmayo, iddhimayoti. Imasmim panatthe vitthāriyamāne ativiya papañco¹ hoti, tasmā tam na vitthārayāma, aññañca evarūpaṃ. Atthikehi pana * Samantapāsādikam Vinayaṭṭhakatham oloketvā gahetabbaṃ.

Pahāyāti imaṃ paṇātipātacetanāsankhātam dussīlyam pajahitvā. **Paṭivirato**ti pahīnakālato paṭṭhāya tato dussīlyato orato viratova. Natthi tassa “vitikkamissāmī”ti cakkhusotaviññeyyā dhammā, pageva kāyikāti imināva nayena aññesupi evarūpesu padesu attho veditabbo.

Samaṇoti Bhagavā samitapāpatāya laddhavohāro. **Gotamoti** gottavasena. Na kevalaṇca Bhagavā yeva paṇātipātā paṭivirato, bhikkhusaṃghopi paṭivirato, desanā pana ādito paṭṭhāya evaṃ āgatā. Attham pana dīpentena bhikkhusaṃghavasenapi dīpetum vaṭṭati.

+ Nihatadaṇḍo nihitasatthoti parūpaghātathāya daṇḍam vā sattham vā ādāya avattanato nikkhattadaṇḍo ceva nikkhattasattho cāti attho, ettha ca ṭhapetvā daṇḍam sabbampi avasesam upakaraṇam sattānam viheṭhanabhāvato² **satthanti** veditabbaṃ. Yam pana bhikkhū kattaradaṇḍam vā dantakaṭṭham vā³ pipphalikam vā gahetvā vicaranti, na tam parūpaghātathāya. Tasmā “nihatadaṇḍo nihitassattho”tveva saṅkhyam gacchati.

Lajjīti pāpajigucchanaḷakkhaṇāya lajjāya samannāgato. **Dayāpannoti** dayam mettacittatam āpanno. **Sabbapāṇabhūtāhitānukampīti** sabbe pāṇabhūte hitena anukampako, tāya dayāpannatāya sabbesam pāṇabhūtānam hitacittakoti attho. **Viharatīti** iriyati yapeti yāpeti

1. Atipapañco (Sī, Syā)

* Vi-Ṭṭha 2. 39 piṭṭhādīsu.

+ Abhi-Ṭṭha 3. 86 piṭṭhepi.

2. Vihimsanabhāvato (Sī)

3. Kaṭṭham vā vāsīm vā (Syā), dantakaṭṭhavāsīm vā

(Sī-Ṭī Abhinava 1. 328 piṭṭhe pāṭhantaram; Ma-Ṭṭha 2. 110 piṭṭhepi.)

pāleti. **Iti vā hi bhikkhaveti** evaṃ vā bhikkhave. Vāsaddo upari “adinnādānaṃ pahāyā”ti-ādīni apekkhitvā vikappattho vutto, evaṃ sabbattha purimaṃ vā pacchimaṃ vā apekkhitvā vikappabhāvo veditabbo.

Ayaṃ panettha saṅkhepo—bhikkhave puthujjano Tathāgatassa vaṇṇaṃ vadamāno evaṃ vadeyya “samaṇo Gotamo pāṇaṃ na hanati na ghāteti na tattha samanūṇho hoti, virato imasmā dussīlyā, aho vata re Buddhaguṇā mahantā”ti, iti mahantaṃ ussāhaṃ katvā vaṇṇaṃ vatthukāmopi appamattakaṃ oramattakaṃ¹ ācārasīlamattakameva vakkhati. Upari asādhāraṇabhāvaṃ nissāya vaṇṇaṃ² vatthum na sakkhissati. Na kevalaṇca puthujjanova, sotāpannasakadāgāmi-anāgāmi-arahantopi Paccekabuddhāpi na sakkontieva, Tathāgatoyeva pana sakkoti, taṃ vo upari vakkhāmīti ayamettha sādhippāyā atthavaṇṇanā. Ito paraṃ pana apubbapadameva vaṇṇayissāma.

Adinnādānaṃ pahāyāti ettha adinnassa ādānaṃ adinnādānaṃ, parasamharaṇaṃ³ theyyaṃ, corikāti vuttaṃ hoti. Tattha **adinnanti** parapariggahitaṃ, yattha paro yathākāmakāritaṃ āpajjanto adaṇḍāraho anupavajjo ca hoti, tasmim⁴ parapariggahite parapariggahitasaññino tadādāyaka-upakkamasamuṭṭhāpikā theyyacetanā adinnādānaṃ. Taṃ hīne parasantake appasāvajjaṃ, paṇīte mahāsāvajjaṃ, kasmā? Vatthupaṇītatāya. Vatthusamatte sati guṇādhikānaṃ santake vatthusmim mahāsāvajjaṃ. Taṃ taṃ guṇādhikaṃ upādāya tato tato hīnaguṇassa santake vatthusmim appasāvajjaṃ.

Tassapaṇca sambhārā honti—parapariggahitaṃ, parapariggahitasaññitā, theyyacittaṃ, upakkamo, tena haraṇanti. Cha payogā—sāhatthikādayova. Te ca kho yathānurūpaṃ theyyāvahāro, pasayhāvahāro, paṭicchannāvahāro, parikappāvahāro, kusāvahāroti imesaṃ avahārānaṃ vasena pavattā, ayamettha saṅkhepo. Vitthāro pana Samantapāsādikāyaṃ⁵ vutto.

1. Idaṃ padaṃ natthi Sī-Syā-pothakesu.

2. Guṇaṃ (Sī, Syā)

3. Parassa haraṇaṃ (Sī, Syā, Ka Abhi-Ṭṭha 1. 140 piṭṭhepi.)

4. Tasmim pana (Sī)

5. Vi-Ṭṭha 1. 261 piṭṭhādīsu.

* Dinnameva ādiyatīti **dinnādāyī**. Cittenapi dinnameva paṭikaṅkhatīti **dinnapāṭikaṅkhī**. Thenetīti theno. Na thenena **athenena**. Athenattāyeva **sucibhūtena**. **Attanāti** attabhāvena, athenaṃ sucibhūtaṃ attānaṃ katvā viharatīti vuttaṃ hoti. Sesaṃ paṭhamasikkhāpade vuttanayeneva yojetabbaṃ. Yathā cidha¹, evaṃ sabbattha.

Abrahmacariyanti aseṭṭhacariyaṃ. Brahmaṃ seṭṭhaṃ ācāraṃ caratīti **brahmacārī**. **Ārācārīti** abrahmacariyato dūracārī. **Methunāti** rāgapariyuṭṭhānavasena sadisattā “methunakā”ti laddhavohārehi paṭisevitabbato methunāti saṅkhyāṃ gatā asaddhammā. **Gāmadhammāti** gāmaṃvāsīnaṃ dhammā.

Musāvādaṃ pahāyāti ettha **musāti** visaṃvādanapurekkhārassa atthabhañjanako vacīpayogo, kāyapayogo vā, visaṃvādanādhippāyena panassa paravisamvādakakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā musāvādo.

Aparo nayo, **musāti** abhūtaṃ atacchaṃ vatthu. **Vādoti** tassa bhūtato tacchato viññāpanaṃ. Lakkhaṇato pana atathaṃ vatthum tathato paraṃ viññāpetukāmassa tathāviññattisamuṭṭhāpikā cetanā musāvādo. So yamattaṃ bhañjati, tassa appatāya appasāvajjo, mahantatāya mahāsāvajjo.

Api ca gahaṭṭhānaṃ attano santakaṃ adātukāmatāya natthīti-ādinayappavatto appasāvajjo, sakkhinā hutvā atthabhañjanatthaṃ vutto mahāsāvajjo. Pabbajitānaṃ appakampi telaṃ vā sappiṃ vā labhitvā hasādhippāyena “ajja gāme telaṃ nadī maññe sandatī”ti pūraṇakathānayaena pavatto appasāvajjo, “adiṭṭhaṃyeva pana diṭṭhin”ti-ādinā nayena vadantānaṃ mahāsāvajjo.

Tassa cattāro sambhārā honti—atathaṃ vatthu, visaṃvādanacittaṃ, tajjo vāyāmo, parassa tadatthavijānananti. Eko payogo sāhatthikova. So kāyena vā kāyapaṭibaddhena vā vācāya vā paravisamvādanakiriyākaraṇena datṭhabbo. Tāya ce kiriyāya paro tamatthaṃ jānāti, ayaṃ kiriyasamuṭṭhāpikacetanākkhaṇeyeva² musāvādakammunā bajjhati.

* Ma-Tṭha 2. 110 piṭṭhepi.

1. Yathāpidha (Syā)

2. Samuṭṭhāpakacetanākkhaṇeyeva (Ka)

Yasmā pana yathā kāyakāyapaṭibaddhavācāhi param visamvādeti, tathā “idamassa bhaṇāhī”ti āṇāpentopi paṇṇam likhitvā purato nissajjantopi “ayamattho evam daṭṭhabbo”ti¹ kuḍḍādīsu² likhitvā ṭhapentopi, tasmā ettha āṇattikanissaggiyathāvarāpi payogā yujjanti, Aṭṭhakathāsu pana anāgatattā vīmaṁsitvā gahetabbā.

Saccaṁ vadatīti **saccavādi**. Saccena saccaṁ sandahati ghaṭetīti **saccasandho**, na antarantarā musā vadatīti attho. Yo hi puriso kadāci musā vadati, kadāci saccaṁ, tassa musāvādena antaritattā saccaṁ saccena na ghaṭīyati, tasmā so na saccasandho. Ayaṁ pana na tādiso, jīvītahetupi musā avatvā saccena saccaṁ sandahatiyevāti saccasandho.

Thetoti thiro, thirakathoti³ attho. Eko hi puggalo haliddirāgo viya⁴, thusarāsimhi nikhātakhāṇu viya, assapiṭṭhe ṭhapita kumbhaṇḍamiva ca na thirakatho hoti, eko pāsāṇalekhā viya, indakhīlo viya ca thirakatho hoti, asinā sīsam chindantepi dve kathā na katheti, ayaṁ vuccati theto.

Paccayikoti pattiyāyitabbako⁵, saddhāyitabbakoti attho. Ekacco hi puggalo na paccayiko hoti, “idaṁ kena vuttaṁ, asukenā”ti vutte “mā tassa vacanam saddahathā”ti vattabbataṁ āpajjati. Eko paccayiko hoti, “idaṁ kena vuttaṁ, asukenā”ti vutte “yadi tena vuttaṁ, idameva pamāṇam, idāni upaparikkhitabbaṁ natthi, evameva idan”ti vattabbataṁ āpajjati, ayaṁ vuccati paccayiko. **Avisamvādako lokassāti** tāya saccavāditāya lokaṁ na visamvādetīti attho.

Pisuṇam vācam pahāyāti-ādīsu yāya vācāya yassa taṁ vācam bhāsati, tassa hadaye attano piyabhāvaṁ, parassa ca suññabhāvaṁ karoti, sā pisuṇā vācā.

Yāya pana attānampi parampi pharusam karoti, yā vācā sayampi pharusā, neva kaṇṇasukhā na hadayaṅgamā⁶, ayaṁ **pharusā vācā**.

1. Veditabboti (Sī, Syā)

2. Tirokuṭṭādīsu (Sī-Ṭī Abhinava 1. 337 piṭṭhe)

3. Ṭhitakathoti (Syā, Ka) Ṭikā oloketabbā.

5. Pati-ayitabbako (Sī), paṭiyāyitabbako (Syā)

4. Haliddarāgo viya (Syā)

6. Hadayasukhā (Syā)

Yena samphaṃ palapati niratthakaṃ, so **samphappalāpo**.

Tesaṃ mūlabhūtā cetanāpi piṣuṇavācādinānameva labhati, sā eva ca idhādhippetāti.

Tattha saṃkiliṭṭhacittassa paresaṃ vā bhedaṃ attano piyakamyatāya vā kāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā piṣuṇavācā. Sā yassa bhedaṃ karoti, tassa appaṇaṭāya appasāvajjā, mahāṇaṭāya mahāsāvajjā.

Tassā cattāro sambhārā—bhinditabbo paro “iti ime nānā bhavissanti vinā bhavissanti”ti bhedapurekkhārātā vā “iti ahaṃ piyo bhavissāmi vissāsiko”ti piyakamyatā vā, tajjo vāyāmo, tassa tadatthavijānananti.

Imesaṃ bhedaṃ yesaṃ “ito sutvā”ti vuttānaṃ santike sutāṃ, tesaṃ bhedaṃ. **Bhinnānaṃ vā sandhātāti** dvinnāṃ mittānaṃ vā samānupajjhāyakādīnaṃ vā kenacideva kāraṇena bhinnānaṃ ekamekaṃ upasaṅkamitvā “tumahākaṃ idise kule jātānaṃ evaṃ bahussutānaṃ idaṃ na yuttan”ti-ādīni vatvā sandhānaṃ¹ kattā anukattā². **Anuppadātāti** sandhānānuppadātā. Dve jane samagge disvā “tumahākaṃ evarūpe kule jātānaṃ evarūpehi guṇehi samannāgatānaṃ anucchavikametan”ti-ādīni vatvā dalhikammaṃ kattāti attho. Samaggo ārāmo assāti **samaggārāmo**, yattha samaggā natthi, tattha vasitumpi na icchatīti attho. **“Samaggarāmo”**tipi pāḷi, ayamevettha attho. **Samaggaratoti** samaggesu rato, te pahāya aññattha gantumpi na icchatīti attho. Samagge disvāpi sutvāpi nandatīti **samagganandī**. **Samaggakaraṇiṃ vācaṃ bhāsītāti** yā vācā satte samaggeyeva karoti, taṃ sāmaggiguṇaparidīpikameva vācaṃ bhāsati, na itaranti.

Parassa mammacchedakakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā ekantapharusacetanā pharusā vācā, tassā āvibhāvatthamidaṃ vatthu—eko kira dārako mātu vacanaṃ anādiyitvā araṇṇaṃ gacchati, taṃ mātā nivattetumasakkontī “caṇḍā taṃ mahimsī³ anubandhatū”ti akkosi. Athassa tattheva araṇṇe

1. Sandhānassa (Syā)

2. Idaṃ padaṃ Sī-potthake natthi, evaṃ Ma-Tīḥa 2. 111 piṭṭhe Cūḷahatthipadopamasuttepi

3. Mahisī (Sī, Syā)

mahiṃsī utṭhāsi. Dārako “yaṃ mama mātā mukhena kathesi, taṃ mā hotu, yaṃ cittaena cintesi, taṃ hotū”ti saccakiriyamakāsi. Mahiṃsī tattheva baddhā viya aṭṭhāsi. Evaṃ mammacchedakopi payogo cittasaṇhatāya na pharusā vācā hoti. Mātāpitāro hi kadāci puttake evaṃ vadanti “corā vo¹ khaṇḍākhaṇḍaṃ karontū”ti, uppalapattampi ca nesaṃ upari patantaṃ na icchanti. Ācariyupajjhāyā ca kadāci nissitake evaṃ vadanti “kiṃ ime ahirīkā anottappino caranti, niddhamatha² ne”ti, atha ca nesaṃ āgamādhigamasampattiṃ icchanti. Yathā ca cittasaṇhatāya pharusā vācā na hoti, evaṃ vacanasāṇhatāya aphaṇḍā vācā na hoti. Na hi mārāpetukāmassa “imaṃ sukhaṃ sayāpethā”ti vacanaṃ aphaṇḍā vācā hoti, cittapharusatāya panesā pharusā vācāva. Sā yaṃ sandhāya pavattitā, tassa appaṇḍatāya appasāvajjā, mahāguṇatāya mahāsāvajjā. Tassā tayo sambhārā—akkositaḥ parō, kupitacittaṃ, akkosananti.

Nelāti elāṃ vuccati doso, nāssā elanti nelā, niddosāti attho, “nelaṅgo setapaccāhādo”ti³ ettha vuttanelaṃ viya. **Kaṇṇasukkhā**ti byañjanaṃ madhuratāya kaṇṇānaṃ sukhā, sūcivijjhaṇaṃ viya kaṇṇasūlaṃ na janeti. Atthamadhuratāya sakalasārīre kopaṃ ajanetvā pemaṃ janetīti **pemaṇīyā**. Hadaṃ gacchati, appaṭihaññaṃ sukheṇa cittaṃ pavisaṭīti **hadayaṅgamā**. Guṇaparipuṇṇatāya pure bhavāti **porī**. Pure samvaddhaṇārī viya sukumārātipi **porī**. Purassa esātipi **porī**, nagaravāsīnaṃ kathāti attho. Nagaravāsīno hi yuttakathā honti, pitimattaṃ “pitā”ti vadanti, bhātimmattaṃ “bhātā”ti vadanti, mātimmattaṃ “mātā”ti vadanti. Evarūpī kathā bahuno janassa kantā hotīti **bahujanakantā**. Kantabhāveneva bahuno janassa manāpā cittavuddhikarāti **bahujanamanāpā**.

Anatthaviññāpikā kāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā akusalacetanā samphappalāpo. So āsevanamandatāya appasāvajjo, āsevanamahantatāya mahāsāvajjo. Tassa dve sambhārā—
Bhāratayuddhasītāharaṇādiniratthakakathāpurekkhārātā,
tathārūpīkathākathanañcāti.

1. Te (Ka), Abhi-Ṭṭha 1. 143 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Niddharatha (Ka)

3. Khu 1. 173 Udāne.

* Kālena vadatīti **kālavādī**, vattabbayuttakālaṃ sallakkhetvā vadatīti attho. Bhūtaṃ tathaṃ tacchaṃ sabhāvameva vadatīti **bhūtavādī**. Diṭṭhadhammikasamparāyikattahasannissitameva katvā vadatīti **atthavādī**. Navalokuttaradhammasannissitaṃ katvā vadatīti **dhammavādī**. Samvaravinayapahānavinayasannissitaṃ katvā vadatīti **vinayavādī**.

Nidhānaṃ vuccati ṭhapanokāso, nidhānamassā atthīti **nidhānavatī**, hadaye nidhātabbayuttaṃ vācaṃ bhāsītāti attho. **Kālenā**ti evarūpiṃ bhāsamānopi ca “ahaṃ nidhānavatiṃ vācaṃ bhāsissāmi”ti na akālena bhāsati, yuttakālaṃ pana apekkhitvāva bhāsātīti attho. **Sāpadesanti** sa-upamaṃ, sakāraṇanti attho. **Pariyantavatinti** paricchedaṃ dassetvā yathāssā paricchedo paññāyati, evaṃ bhāsātīti attho. **Atthasamhīti** anekehipi nayehi vibhajantena pariyādātuṃ asakkuṇeyyatāya atthasampannaṃ bhāsati. Yaṃ vā so atthavādī atthaṃ vadati tena atthena sahitattā atthasamhitaṃ vācaṃ bhāsati, na aññaṃ nikkhipitvā aññaṃ bhāsātīti vuttaṃ hoti.

10. * **Bījagāmbhūtagāmasamārambhā**ti mūlabījaṃ khandhabījaṃ phalubījaṃ aggabījaṃ bījabījanti pañcavidhassa bījagāmassa ceva yassa kassaci nīlatiṇarukkhādikassa bhūtagāmassa ca samārambhā, chedanabhedanapacanādibhāvena¹ vikopānā paṭiviratoti attho.

Ekabhāttikoti pātarāsabhattaṃ, sāyamāsabhattanti dve bhāttāni, tesu pātarāsabhattaṃ antomajjhanhikena² paricchinnaṃ, itaraṃ majjhanhikato uddhaṃ anto-arūṇena. Tasmā antomajjhanhike dasakkhattuṃ bhuñjamānopi ekabhāttikova hoti. Taṃ sandhāya vuttaṃ “ekabhāttiko”ti.

Rattiyā bhojanaṃ ratti, tato uparatoti **rattūparato**. Atikkante majjhanhike yāva sūriyatthaṅgamanā bhojanaṃ **vikālabhojanaṃ** nāma, tato viratattā **virato vikālabhojanā**. Kadā virato, Anomānadīṭṭhe pabbajitadivasato paṭṭhāya.

Sāsanassa ananulomattā visūkaṃ³ paṭāṇībhūtaṃ dassananti **visūkadassanaṃ**. Attanā naccananaccāpanādivasena naccā ca gītā ca vāditā ca

* Abhi-Ṭṭha 3. 88; Ma-Ṭṭha 112 piṭṭhesu.

2. Antomajjhantikena (Sī, Syā)

1. Chedanapacanādibhāvena (Sī)

3. Visukaṃ(Ka)

antamaso mayūranaccādivasenapi pavattānaṃ naccādīnaṃ visūkabhūtā dassanā cāti **naccagītavāditavisūkadassanā**. Naccādīni hi attanā payojetum vā parehi payojāpetum vā payuttāni passitum vā **neva** bhikkhūnaṃ, na bhikkhunīnañca vaṭṭanti.

Mālādīsu **mālāti** yaṃ kiñci pupphaṃ. **Gandhanti** yaṃ kiñci gandhajātāṃ. **Vilepananti** chavirāgatarāṇaṃ. Tattha piḷandhanto **dhāreti** nāma, ūnaṭṭhānaṃ pūrento **maṇḍeti** nāma, gandhavasena, chavirāgavasena ca sādiyanto **vibhūseti** nāma. Tṭhānaṃ vuccati kārāṇaṃ, tasmā yāya dussīlyacetanāya tāni mālādhāraṇādīni mahājano karoti, tato paṭiviratoti attho.

Uccāsayanam vuccati pamāṇātikkaṇṭaṃ. **Mahāsayananti** akappiyapaccattharaṇaṃ, tato paṭiviratoti attho.

Jātarūpanti suvaṇṇaṃ. **Rajatanti** kahāpaṇo, lohamāsako jatumāsako dārumāsakoti ye vohāraṃ gacchanti. Tassa ubhayassāpi paṭiggahaṇā paṭivirato, neva naṃ uggaṇhāti, na uggaṇhāpeti, na upanikkhittaṃ sādiyatīti attho.

Āmakadhaññapaṭiggahaṇāti sāli vīhi yava godhūma kaṅgu varaka kudrūsakasaṅkhātassa sattavidhassāpi āmakadhaññassa paṭiggahaṇā. Na kevalaṇca etesaṃ paṭiggahaṇameva, āmasanampi bhikkhūnaṃ na vaṭṭatiyeva. **Āmakamaṃsapaṭiggahaṇāti** ettha aññatra odissa anuññātā **āmakamaṃsamacchānaṃ paṭiggahaṇameva** bhikkhūnaṃ na vaṭṭati, no āmasanaṃ.

Itthikumārikapaṭiggahaṇāti ettha **itthīti** purisantaragatā, itarā kumārikā nāma, tāsāṃ paṭiggahaṇampi āmasanampi akappiyameva.

Dāsīdāsapaṭiggahaṇāti ettha dāsīdāsavaseneva tesāṃ paṭiggahaṇaṃ¹ na vaṭṭati. “Kappiyakāraṇaṃ dammi, ārāmikaṃ dammi”ti evaṃ vutte pana vaṭṭati.

Ajeḷakādīsu khattavattthupariyosānesu kappiyākappiyanayo vinayavasena² upaparikkhitabbo. Tattha **khettaṃ** nāma yasmiṃ pubbaṇṇaṃ ruhati. Vatthu nāma yasmiṃ aparāṇṇaṃ ruhati. Yattha vā ubhayampi ruhati, taṃ **khettaṃ**.

1. Paṭiggahaṇampi (Sī, Ka), Ma-Ṭṭha 2. 113 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Vi-Ṭṭha 2. 156 piṭṭhe.

tadatthāya akatabhūmibhāgo **vatthu**. Khetvatthusīsenā cettha vāpitaḷākādīnīpi saṅgahitāneva.

Dūteyyaṃ vuccati dūtakammaṃ, gihīnaṃ pahitaṃ paṇṇaṃ vā sāsanaṃ vā gahetvā tattha tattha gamanaṃ. **Pahiṇagamaṇaṃ** vuccati gharā gharaṃ pesitassa khuddakagamaṇaṃ. **Anuyogo** nāma tadubhayakaraṇaṃ, tasmā dūteyyapahiṇagamaṇānaṃ anuyogāti evamettha attho veditabbo.

Kayavikkāyāti kayā ca vikkayā ca. Tulākūṭādisu **kūṭanti** vañcanaṃ. Tattha tulākūṭaṃ tāva rūpakūṭaṃ aṅgakūṭaṃ gahaṇakūṭaṃ paṭicchannakūṭanti catubbidhaṃ hoti. Tattha **rūpakūṭaṃ** nāma dve tulā samarūpā katvā gaṇhanto mahatiyā gaṇhāti, dadanto khuddikāya deti. **Aṅgakūṭaṃ** nāma gaṇhanto pacchābhāge hatthena tulaṃ akkamati, dadanto pubbabhāge. **Gahaṇakūṭaṃ** nāma gaṇhanto mūle rajjumaṃ gaṇhāti, dadanto agge. **Paṭicchannakūṭaṃ** nāma tulaṃ susiraṃ katvā anto ayacuṇṇaṃ pakkhipitvā gaṇhanto taṃ pacchābhāge karoti, dadanto aggabhāge.

Kaṃso vuccati suvaṇṇapāti, tāya vañcanaṃ **kaṃsakūṭaṃ**. Kathaṃ? Ekaṃ suvaṇṇapātiṃ katvā aññā dve tisso lohapātiyo suvaṇṇavaṇṇe karoti, tato janapadaṃ gantvā kiñcīdeva aḍḍhaṃ kulaṃ pavisitvā “suvaṇṇabhājanāni kiṇathā”ti vatvā agghe pucchite samagghataram¹ dātukāmā honti. Tato tehi “kathaṃ imesaṃ suvaṇṇabhāvo jānitabbo”ti vutte “vīmaṃsitvā gaṇhathā”ti suvaṇṇapātiṃ pāsāṇe ghaṃsitvā sabbā pātiyo datvā gacchati.

Mānakūṭaṃ nāma hadayaabhedasikhābhedarajjubhedavasena tividdhaṃ hoti. Tattha **hadayaabhedo** sappitelādiminanaḷāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto heṭṭhāchiddena mānena “saṇikaṃ āsiṇcā”ti vatvā antobhājane bahuṃ paggharāpetvā gaṇhāti, dadanto chiddaṃ pidhāya sīghaṃ pūretvā deti.

Sikhābhedo tilataṇḍulādiminanaḷāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto saṇikaṃ sikhāṃ ussāpetvā gaṇhāti, dadanto vegena puretvā sikhāṃ chindanto deti.

1. Mahagghataram (Sī) Abhi-Ṭṭha 3. 90; Ma-Ṭṭha 2. 114 piṭṭhesu passitabbaṃ.

Rajjubhedo khettavatthuminanakāle labbhati. Lañjaṃ alabhantā hi khettaṃ amahantampi mahantaṃ katvā minanti.

Ukkoṭanādīsu **ukkoṭananti** assāmike sāmike kātuṃ lañjaggahaṇaṃ. **Vañcananti** tehi tehi upāyehi paresaṃ vañcanaṃ. Tatridamekaṃ vatthu—eko kira luddako migañca migapotakañca gahetvā āgacchati, tameko dhutto “kiṃ bho migo agghati, kiṃ migapotako”ti āha. “Migo dve kahāpaṇe, migapotako ekaṃ”ti ca vutte ekaṃ kahāpaṇaṃ datvā migapotakaṃ gahetvā thokaṃ gantvā nivatto “na me bho migapotakena attho, migaṃ me dehī”ti āha. Tena hi dve kahāpaṇe dehīti. So āha “nanu te bho mayā paṭhamāṃ eko kahāpaṇo dinno”ti. Āma dinnoti. “Imaṃ migapotakaṃ gaṇha, evaṃ so ca kahāpaṇo, ayañca kahāpaṇagghanaṃ migapotakoti dve kahāpaṇā bhavissanti”ti. So “kāraṇaṃ vadatī”ti sallakkhetvā migapotakaṃ gahetvā migaṃ adāsīti. **Nikatīti** yogavasena vā māyāvasena vā apāmaṅgaṃ pāmaṅganti, amaṇiṃ maṇinti, asuvaṇṇaṃ suvaṇṇanti katvā patirūpakena vañcanaṃ. **Sāciyogoti** kuṭṭilayogo, etesaṃyeva ukkoṭanādīnametaṃ nāmaṃ. Tasmā ukkoṭanasāciyogo vañcanasāciyogo nikatisāciyogoti evamettha attho datṭhabbo. Keci aññaṃ dassetvā aññaṃ parivattanaṃ sāciyogoti vadanti, taṃ pana vañcaneneva saṅgahitaṃ.

Chedanādīsu **chedananti** hatthacchedanādi. **Vadhoti** māraṇaṃ. **Bandhoti** rajjubandhanādīhi bandhanaṃ. **Viparāmosoti** himaviparāmoso gumbaviparāmosoti duvidho. Yaṃ himapātasamaye himena paṭicchannā hutvā maggappaṭipannaṃ janaṃ musanti, ayaṃ **himaviparāmoso**. Yaṃ gumbādīhi paṭicchannā musanti, ayaṃ **gumbaviparāmoso**. **Ālopo** vuccati gāmanigamādīnaṃ vilopakaraṇaṃ. **Sahasākāroti**¹ sāhasikakiriya, gehaṃ pavisitvā manussānaṃ ure satthaṃ ṭhapetvā icchitabhaṇḍānaṃ gahaṇaṃ. Evametaṃ chedana -pa- sahasākārā paṭivirato samaṇo Gotamoti. Iti vā hi bhikkhave puthujjano Tathāgatassa vaṇṇaṃ vadamāno vadeyyāti.

Ettāvatā cūlasīlaṃ² niṭṭhitaṃ hoti.

1. Sāhasakāro (?)

2. Cullasīlaṃ (Sī, Syā)

Majjhimasīlavaṇṇanā

11. Idāni majjhimasīlam vitthārento “yathā vā paneke bhonto”ti-ādimāha. Tatrāyaṃ anuttānapadavaṇṇanā. **Saddhādeyyānī** kammañca phalañca idhalokañca paralokañca saddahitvā dinnāni. “Ayaṃ me ñātī”ti vā “mitto”ti vā “idaṃ paṭikarissati, idaṃ vā tena katapubban”ti vā evaṃ na dinnānīti attho. Evaṃdinnāni hi na saddhādeyyāni nāma honti. **Bhojanānī**ti desanāsīsamattametam, atthato pana saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā cīvarāni pārupitvā senāsanāni sevamānā gilānabhesajjam paribhuñjamānāti sabbametam vuttameva hoti.

Seyyathidanti nipāto. Tassattho—katamo so bījagāma bhūtagāmo, yassa samārambham anuyuttā viharantīti. Tato tam dassento **mūlabījam**ti-ādimāha. Tattha **mūlabījam** nāma haliddi siṅgiveram¹ vacā vacattam² ativisā kaṭukaroḥiṇī usīram bhaddamuttakanti³ evamādi. **Khandhabījam** nāma assattho nigrodho pilakkho⁴ udumbaro kacchako kapitthanoti-evamādi. **Phalubījam** nāma ucchu naḷo veḷūti-evamādi. **Aggabījam** nāma ajjakam⁵ phaṇijjakam hiriveranti-evamādi. **Bījabījam** nāma pubbaṇṇam aparāṇṇanti-evamādi. Sabbañhetam rukkhato viyojitaṃ viruhanasamatthameva “bījagāmo”ti vuccati. Rukkhato pana aviyojitaṃ asukkham “bhūtagāmo”ti vuccati. Tattha bhūtagāmasamārambho pācittiyavatthu, bījagāmasamārambho dukkaṭavattūti veditabbo.

12. **Sannidhikāraparibhoganti** sannidhikatassa paribhogam. Tattha duvidhā kathā vinayavasena ca sallekhasena ca. Vinayavasena tāva yaṃ kiñci annam ajja paṭiggahitaṃ aparajju sannidhikārakam hoti, tassa paribhoge pācittiyam. Attanā laddham pana sāmaṇerānam datvā tehi laddham ṭhapāpetvā dutiyadivase bhuñjitum vaṭṭati, sallekho pana na hoti.

Pānasannidhimhipi esevanayo. Tattha **pānam** nāma ambapānādīni aṭṭha pānāni, yāni ca tesam anulomāni. Tesam vinicchayo Samantapāsādikāyam⁶ vutto.

1. Haliddam saṅgaveram (Syā), Vi 2. 52 piṭṭhe passitabbam.

2. Vacattham (Sī), vapattham (Syā)

3. Bhaddamuddhakanti (Syā)

5. Ajjukam (Vi 2. 52 piṭṭhe.)

4. Milakkhu (Syā, Ka)

6. Vi-Ṭṭha 3. 383 piṭṭhe.

Vatthasannidhimhi anadhiṭṭhitaṃ avikappitaṃ sannidhi ca hoti, sallekhaṇca kopeti, ayaṃ pariyāyakathā. Nipariyāyato pana ticīvarasantuṭṭhena bhavitabbaṃ, catutthaṃ labhitvā aññassa dātabbaṃ. Sace yassa kassaci dātuṃ na sakkoti, yassa pana dātukāmo hoti. So uddesatthāya vā paripucchatthāya vā gato, āgata matte dātabbaṃ, adātuṃ na vaṭṭati. Cīvare pana appahonte satiyā paccāsāya anuññātakāle¹ ṭhapetuṃ vaṭṭati. Sūcisuttacīvarakārakānaṃ alābhena tato parampi vinayakammaṃ katvā ṭhapetuṃ vaṭṭati. “Imasmiṃ jiṇṇe puna īdisaṃ kuto labhissāmī”ti pana ṭhapetuṃ na vaṭṭati, sannidhi ca hoti, sallekhaṇca kopeti.

Yānasannidhimhi yānaṃ nāma vayhaṃ ratho sakaṭaṃ sandamānikā sivikā pāṭaṅkīti, netāṃ pabbajitassa yānaṃ. Upāhanā pana pabbajitassa yānaṃyeva. Ekabhikkhussa hi eko araṇṇatthāya eko dhotapādakatthāyāti ukkaṃsato dve upāhanasaṅghāṭā vaṭṭanti, tatiyaṃ labhitvā aññassa dātabbo. “Imasmiṃ jiṇṇe aññaṃ kuto labhissāmī”ti hi ṭhapetuṃ na vaṭṭati, sannidhi ca hoti, sallekhaṇca kopeti.

Sayanasannidhimhi sayananti maṅco. Ekassa bhikkhuno eko gabbhe, eko divāṭhāneti ukkaṃsato dve maṅcā vaṭṭanti. Tato uttari labhitvā aññassa bhikkhuno vā gaṇassa vā dātabbo, adātuṃ na vaṭṭati. Sannidhi ca hoti, sallekhaṇca kopeti.

Gandhasannidhimhi bhikkhuno kaṇḍukacchuchavidosaḍi-ābādhe² sati gandhā vaṭṭanti. Te gandhe āharāpetvā tasmim̐ roge vūpasante aññesaṃ vā ābādhikānaṃ dātabbā, dvāre pañcaṅguligharadhūpanādīsu vā upanetabbā. “Puna roge sati bhavissanti”ti pana ṭhapetuṃ na vaṭṭati, sannidhi³ ca hoti, sallekhaṇca kopeti.

Āmisanti vuttāvasesaṃ daṭṭhabbaṃ. Seyyathidaṃ? Idhekacco bhikkhu “tathārūpe kāle upakārāya bhavissati”ti tilataṇḍulamuggamāsanāḷikeraloṇamacchamaṃsavallūrasappitelaguḷabhājanā dīni āharāpetvā ṭhapeti. So vassakāle kālasseva sāmaṇerehi yāguṃ pacāpetvā paribhuñjitvā “sāmaṇera udakakaddame dukkhaṃ gāmaṃ pavisitum, gaccha asukaṃ

1. Anuññātakālaṃ (Sī) 2. ...chavirogādi-ābādhe (Ka) 3. Gandhasannidhi (bahūsu)

kulaṃ gantvā mayhaṃ vihare nisinnabhāvaṃ ārocehi, asukakulato dadhi-ādīni āhara”ti peseti. Bhikkhūhi “kiṃ bhante gāmaṃ pavisissathā”ti vuttepi “duppaveso āvuso idāni gāmo”ti vadati. Te “hotu bhante, acchatha tumhe, mayaṃ bhikkhaṃ pariyesitvā āharissāmā”ti gacchanti. Atha sāmaṇeropi¹ dadhi-ādīni āharitvā bhattañca byañjanañca sampādetvā upaneti, taṃ bhuñjantasseva upaṭṭhākā bhattaṃ pahiṇanti, tatopi manāpaṃ manāpaṃ bhuñjati. Atha bhikkhū piṇḍapātaṃ gahetvā āgacchanti, tatopi manāpaṃ manāpaṃ gīvāyāmakam bhuñjatiyeva. Evaṃ catumāsampi vītināmeti. Ayaṃ vuccati bhikkhu “muṇḍakuṭumbikajīvikaṃ jīvati, na samaṇajīvikaṃ”ti. Evarūpo āmisasannidhi nāma hoti.

Bhikkhuno pana vasanaṭṭhāne ekā taṇḍulanāli, eko guḷapiṇḍo, catubhāgamattaṃ sappīti ettakaṃ nidhetuṃ vaṭṭati akāle sampattacorānaṃ atthāya. Te hi ettakampi āmisapaṭisanthāraṃ² alabhantā jīvitaṃ voropeyyuṃ, tasmā sace ettakaṃ natthi, āharāpetvāpi ṭhapetuṃ vaṭṭati. Aphāsukakāle ca yadettha kappiyaṃ, taṃ attanāpi paribhuñjituṃ vaṭṭati. Kappiyakuṭiyaṃ pana bahuṃ ṭhapentassāpi sannidhi nāma natthi. Tathāgatassa pana taṇḍulanāli-ādīsu vā yaṃ kiñci caturatanamattaṃ vā³ pilotikakhaṇḍaṃ “idaṃ me ajja vā sve vā bhavissati”ti ṭhapitaṃ nāma natthi.

13. Visūkadassanesu **naccam** nāma yaṃ kiñci naccam, taṃ maggaṃ gacchantenāpi gīvaṃ pasāretvā daṭṭhuṃ na vaṭṭati. Vitthāravinicchayo panettha * Samantapāsādikāyaṃ vuttanayeneva veditabbo. Yathā cettha, evaṃ sabbesu sikkhāpadapaṭisaṃyuttesu suttapadesu. Ito parañhi ettakampi avatvā tattha tattha payojanamattameva vaṇṇayissāmāti.

Pekkhami naṭasamajjaṃ⁴. **Akkhānanti** Bhāratayujjhanādikaṃ. Taṃ yasmiṃ ṭhāne kathīyati, tattha gantumpi na vaṭṭati. **Paṇissaranti** kaṃsatālaṃ, “pāṇitālaṃ”tipi vadanti. **Vetālaṃ** ghanatālaṃ, “mantena matasarīruṭṭhāpanan”tipi eke. **Kumbhathūṇanti** caturassa-ambaṇakatālaṃ, “kumbhasaddan”tipi eke

1. Sāmaṇero (Sī, Ka)

2. Paṭisaṇṭhāraṃ (Syā) paṭisandhāraṃ (Ka)

3. Caturaṅgulamattaṃ vā (Syā)

* Vi-Ṭṭha 3. 201 piṭṭhe.

4. Naṭasamajjā (Sī), naṭadisamajjaṃ (Syā)

sobhanakanti naṭānaṃ abbhokkīraṇaṃ, sobhanakaraṃ¹ vā, paṭibhānacittanti vuttaṃ hoti. **Caṇḍālanti** ayogulakīlā, “caṇḍālānaṃ sāṇadhovanakīlā”tipi vadanti. **Varṃsanti** veḷuṃ ussāpetvā kīḷanaṃ.

Dhovananti aṭṭhidhovanāṃ, ekaccesu kira janapadesu kālaṅkate² nātake na jhāpenti, nikhaṇitvā ṭhapenti. Atha nesaṃ pūtibhūtaṃ kāyaṃ nātva nīharitvā aṭṭhīni dhovitvā gandhehi makkhetvā ṭhapenti. Te nakkhattakāle ekasmim ṭhāne aṭṭhīni ṭhapetvā ekasmim ṭhāne surādīni ṭhapetvā rodantā paridevantā suraṃ pivanti. Vuttampi cetaṃ “atthi bhikkhave dakkhiṇesu janapadesu dhovanāṃ nāma, tattha hoti annampi pānampi khajjampi bhojjampi leyyampi³ peyyampi naccampi gītampi vāditampi. Atthetaṃ bhikkhave dhovanāṃ, netaṃ natthīti vadāmī”ti⁴. Ekacce pana “indajālena aṭṭhidhovanāṃ dhovanā”tipi⁵ vadanti.

Hatthiyuddhādīsu bhikkhuno neva hatthi-ādīhi saddhiṃ yujjhituṃ, na te yujjhāpetuṃ, na yujjhante daṭṭhuṃ vaṭṭati. **Nibbuddhanti** mallayuddhaṃ. **Uyyodhikanti** yattha sampahāro dissati. **Balagganti** balagaṇanaṭṭhānaṃ. **Senābyūhanti** senāniveso, sakaṭabyūhādivasena senāya nivesanaṃ. **Anīkadassananti** “tayo hatthi pacchimaṃ hatthānikaṃ”ti-ādina⁶ nayena vuttassa anīkassa dassanaṃ.

14. Pamādo ettha tiṭṭhatīti **pamādaṭṭhānaṃ**, jūtaṅca taṃ pamādaṭṭhānaṃcāti **jūtaṃpamādaṭṭhānaṃ**. Ekekāya pantiyā aṭṭha aṭṭha padāni assāti **aṭṭhapadaṃ**. **Dasapadepi** eseṃ nayo. **Ākāsanti** aṭṭhapadadasapadesu viya ākāseyyeva kīḷanaṃ. **Parihārapathanti** bhūmiyaṃ nānāpathamaṇḍalaṃ katvā tattha tattha parihaṇitabbāṃ pathaṃ parihaṇantānaṃ kīḷanaṃ. **Santikanti** santikakīḷanaṃ⁷. Ekajjhaṃ ṭhapitā sāriyo vā sakkharāyo vā acālentā nakheneva apanenti ca upanenti ca, sace tattha kāci calati, parājayo hoti, evarūpāya kīḷāyetaṃ adhivacanaṃ. **Khalikanti** jūtaṃphalake pāsakakīḷanaṃ. **Ghaṭikā** vuccati dīghadaṇḍakena rassadaṇḍakaṃ paharaṇakīḷanaṃ. **Salākahatthanti** lākhāya vā mañjiṭṭhikāya⁸ vā piṭṭhodakena vā salākahatthāṃ temetvā

1. Sobhanagharakaṃ (Sī), sobhanagarakāṃ (Syā)

2. Kālakate (Sī, Syā, I)

3. Lehampi (Syā)

4. Am 3. 431 piṭṭhe.

5. Aṭṭhidhovananti (Sī)

6. Vi 2. 143 piṭṭhe

7. Santikakīḷākīḷanaṃ(Sī) Vi-Ṭṭha 2. 204 piṭṭhe passitabbāṃ.

8. Mañceṭṭhikāya (Sī)

“kim hotū”ti bhūmiyaṃ vā bhittiyaṃ vā taṃ paharitvā hatthi-assādirūpadassanakīlanāṃ. **Akkhanti** gulakīlā. **Paṅgacīraṃ** vuccati paṇṇanālikā, taṃ dhamantā kīlanti. **Vaṅkakanti** gāmadārakānaṃ kīlanakāṃ khuddakanaṅgalaṃ. **Mokkhacikā** vuccati samparivattanakīlā, ākāse vā daṇḍakāṃ gahetvā bhūmiyaṃ vā sīsaṃ ṭhapetvā heṭṭhupariyabhāvena parivattanakīlāti vuttaṃ hoti. **Ciṅgulikaṃ** vuccati tālapaṇṇādīhi kataṃ vātappahārena paribbhamanacakkāṃ. **Pattālhakaṃ** vuccati paṇṇanālikā, tāya vālukādīni minantā kīlanti. **Rathakanti** khuddakaratham. **Dhanukanti** khuddakadhanumeva. **Akkharikā** vuccati ākāse vā piṭṭhiyaṃ vā akkharajānanakīlā. **Manesikā** nāma manasā cintitajānanakīlā. **Yathāvajjam** nāma kāṇakuṇikhujjādīnaṃ yaṃ yaṃ vajjam, taṃ taṃ payojetvā dassanakīlā.

15. **Āsandinti** pamāṇāṭikkantāsaṇaṃ. “Anuyuttā viharanti”ti idaṃ apekkhitvā pana sabbapadesu upayogavacanāṃ kataṃ. **Pallaṅkoti** pādesu vālarūpāni ṭhapetvā kato. **Gonakoti** dīghalomako mahākojavo, caturaṅgulādhikāni kira tassa lomāni. **Cittakanti** vānavicittāṃ uṇṇāmayattharaṇaṃ. **Paṭikā**ti uṇṇāmayo setattharaṇo¹. **Patalikā**ti ghanapupphako uṇṇāmayattharaṇo, yo “āmalakapatto”tipi² vuccati. **Tūlikā**ti tiṇṇaṃ tūlānaṃ aññatarapuṇṇā tūlikā. **Vikatikā**ti sīhabyagghādirūpavicetro uṇṇāmayattharaṇo. **Uddalomī**ti ubhayatodasaṃ uṇṇāmayattharaṇaṃ, keci “ekato-uggatapupphan”ti³ vadanti. **Ekantalomī**ti ekatodasaṃ uṇṇāmayattharaṇaṃ, keci “ubhato-uggatapupphan”ti vadanti. **Kaṭṭissanti** ratanaparisibbitaṃ koseyyakaṭṭissamayaṃ⁴ paccattharaṇaṃ. **Koseyyanti** ratanaparisibbimeva kosiyaṃsuttamayaṃ paccattharaṇaṃ. “Suddhakoseyyaṃ pana vaṭṭati”ti vinaye * vuttaṃ. Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ pana “ṭhapetvā tūlikaṃ sabbāneva gonakādīni ratanaparisibbitāni na vaṭṭanti”ti vuttaṃ.

Kuttakanti soḷasaṇaṃ nāṭakitthīnaṃ ṭhatvā naccanayoggaṃ uṇṇāmayattharaṇaṃ. **Hatthattharaṃ assattharanti** hatthi-assapiṭṭhesu attharaṇa-attharakāyeva⁵. Rathattharepi eseṇa nayo. **Ajinappaveṇī**ti ajinacammehi mañcappamāṇena

1. Setapaccattharaṇo (Syā) Vi-Ṭṭha 3. 369 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Amilātaṭṭhotipi (Sī), ālamakapattotipi (Syā) 3. ...uggatapupphantipi (Syā, Ka)

4. Koseyyakaṭṭhissamayaṃ (Sī, Syā) * Vi-Ṭṭha 3. 369 piṭṭhe.

5. Attharaṇaka-attharakāva (Sī), attharaṇa-attharaṇāniyeṇa (Ka)

sibbitvā katā paveṇī. **Kadalimigapavarapaccattharaṇanti** kadalimigacammaṃ nāma atthi, tena kataṃ pavarapaccattharaṇaṃ, uttamapaccattharaṇanti attho. Taṃ kira setavatthassa upari kadalimigacammaṃ pattharivā sibbitvā karonti. **Sa-uttaracchadanti** saha uttaracchadena, uparibaddhena rattavitānena saddhanti attho. Setavitānampi heṭṭhā akappiyapaccattharaṇe sati na vaṭṭati, asati pana vaṭṭati. **Ubhatolohitakūpadhānanti** sisūpadhānaṃ pādūpadhānaṃcāti mañcassa ubhatolohitakaṃ upadhānaṃ, etaṃ na kappati. Yaṃ pana ekameva upadhānaṃ ubhosu passesu rattaṃ vā hoti padumavaṇṇaṃ vā vicitraṃ vā, sace pamāṇayuttaṃ, vaṭṭati. Mahā-upadhānaṃ pana paṭikkhittaṃ. Alohitakāni dvepi vaṭṭantiyeva. Tato uttari labhitvā aññesaṃ dātabbāni. Dātuṃ asakkonto mañce tiriyaṃ attharivā upari paccattharaṇaṃ datvā nipajjitumpi labhati. Āsandi-ādīsu pana vuttanayeneva paṭipajjitabbaṃ. Vuttañhetarū anujānāmi bhikkhave āsandiya pāde chinditvā paribhuñjitum, pallaṅkassa vāle bhinditvā paribhuñjitum, tūlikaṃ vijaṭetvā bibbohanaṃ kātuṃ, avasesaṃ bhummattharaṇaṃ kātun”ti¹.

16. **Ucchādanā**dīsu mātukucchito nikkhantadāraṇaṃ sarīragandho dvādasavassapattakāle² nassati³, tesāṃ sarīraduggandhaharaṇatthāya gandhacūṇṇādīhi ucchādenti, evarūpaṃ ucchādanaṃ na vaṭṭati. Puññavante pana dāraṇe ūrūsu nipajjāpetvā telena makkhetvā hatthapāda-ūrunābhi-ādīnaṃ saṇṭhānasampādanatthaṃ parimaddanti, evarūpaṃ parimaddanaṃ na vaṭṭati.

Nhāpananti tesāmyeva dāraṇaṃ gandhādīhi nhāpanaṃ⁴. **Sambāhananti** mahāmallānaṃ viya hatthapāde muggarādīhi paharivā bāhuvaḍḍhanaṃ. **Ādāsanti** yaṃ kiñci ādāsaṃ pariharitum na vaṭṭati. **Añjananti** alaṅkārañjanaṃ. **Mālāti** baddhamālā vā abaddhamālā vā. **Vilepananti** yaṃ kiñci chavirāgakaṇaṃ. **Mukhacūṇṇaṃ mukhalepananti** mukhe kāḷapīḷakādīnaṃ haraṇatthāya mattikakakkaṃ denti, tena lohite calite sāsapakakkaṃ denti, tena dose khādite tilakakkaṃ denti, tena lohite sannisinne haliddikakkaṃ denti, tena chavivaṇṇe ārūḷhe mukhacūṇṇakena mukhaṃ cūṇṇanti, taṃ sabbaṃ na vaṭṭati.

1. Vi 4. 295 piṭṭhe.

2. Dvādasavassamattakāle (Sī), dvādasamattavassapattakāle (Syā)

3. Na nassati (Sī)

4. Nahāpanaṃ (Sī), nahāpanaṃ viya (Syā), nhāpanaṃ viya nhāpanaṃ (Ka)

Hatthabandhādīsu hatthe vicitrasaṅkhakapālādīni bandhitvā vicaranti, taṃ vā aññaṃ vā sabbampi hatthābharaṇaṃ na vaṭṭati. Apare sikhāṃ bandhitvā vicaranti, suvaṇṇacīrakamuttalatādīhi ca taṃ parikkhipanti, taṃ sabbāṃ na vaṭṭati. Apare catuhatthadaṇḍaṃ vā aññaṃ vā pana alaṅkatadaṇḍakaṃ gahetvā vicaranti, tathā itthipurisarūpādivicittāṃ bhesajjanāḷikaṃ suparikkhittāṃ vāmapasse olaggitaṃ, apare kaṇṇikaratanaparikkhittakosaṃ atitikhīṇaṃ asīm, pañcavaṇṇasuttasibbitaṃ makaradantakādivicittāṃ chattaṃ, suvaṇṇarajātādivicitrā morapiṇchādiparikkhittā upāhanā, keci ratanamattāyāmaṃ caturaṅgulavitthataṃ kesantaparicchedaṃ dassetvā meghamukhe vijjulataṃ viya nalāṭe uṇhīsapattāṃ bandhanti, cūlāmaṇiṃ dhārenti, cāmaravālabījaṇiṃ dhārenti, taṃ sabbāṃ na vaṭṭati.

17. * Aniyyānikattā saggamokkhamaggānaṃ tiracchānabhūtā kathāti **tiracchānakathā**. Tattha rājānaṃ ārabha “mahāsammato Mandhātā Dhammāsoko evaṃmahānubhāvo”ti-ādinā nayena pavattā kathā **rājakathā**. Esa nayo **corakathādīsu**. Tesu “asuko rājā abhirūpo dassaniyo”ti-ādinā nayena gehassitakathāva **tiracchānakathā** hoti. “Sopi nāma evaṃmahānubhāvo khayāṃ gato”ti evaṃ pavattā pana kammaṭṭhānabhāve tiṭṭhati. Coresu “mūladevo evaṃ mahānubhāvo, moghamālo evaṃmahānubhāvo”ti tesāṃ kammaṃ paṭicca “aho sūrā”ti gehassitakathāva **tiracchānakathā**. Yuddhepi Bhāratayuddhādīsu “asukena asuko evaṃ mārito evaṃ viddho”ti kāmāssādavaseneva kathā **tiracchānakathā**. “Tepi nāma khayāṃ gatā”ti evaṃ pavattā pana sabbattha kathā kammaṭṭhānameva hoti. Api ca annādīsu “evaṃ vaṇṇavantaṃ gandhavantaṃ rasavantaṃ phassasampannaṃ khādimha bhuñjīmha”ti kāmāssādavasena kathetuṃ na vaṭṭati. Sāttakāṃ pana katvā “pubbe evaṃ vaṇṇādisampannaṃ annaṃ pānaṃ vatthaṃ sayanaṃ mālaṃ gandhaṃ sīlavantānaṃ adamha, cetiye pūjaṃ karīmha”ti kathetuṃ vaṭṭati. **Ñātikathādīsu** pana “amhākaṃ ñātakā sūrā samatthā”ti vā “pubbe mayaṃ evaṃ vicitrehi yānehi vicarīmha”ti vā assādavasena vattuṃ na vaṭṭati. Sāttakāṃ pana katvā “tepi no ñātakā khayāṃ gatā”ti vā “pubbe mayaṃ evarūpā upāhanā saṃghassa adamhā”ti vā kathetuṃ vaṭṭati¹.

* Ma-Ṭṭha 3. 155; Ma 2. 181; Saṃ 3. 368; Am 3. 358; Vi 2. 213; Khu 7. 286 piṭṭhesupī.

1. Kathetabbāṃ (sabbattha)

Gāmakathāpi suniviṭṭhadunniviṭṭhasubhikkhadubbhikkhādivasena vā “asukagāmavāsino sūrā samatthā”ti vā evaṃ assādasena na vaṭṭati. Sātthakaṃ pana katvā “saddhā pasannā”ti vā “khayavayaṃ gatā”ti vā vattum vaṭṭati. **Nigamanagara janapadakathādisupi** eveda nayo.

Itthikathāpi vaṇṇasaṇṭhānādīni paṭicca assādavassena na vaṭṭati, “saddhā pasannā khayavayaṃ gatā”ti evameva vaṭṭati. **Sūrakathāpi** “nandimitto nāma yodho sūro ahoṣī”ti assādasena na vaṭṭati. “Saddho ahoṣi khayam gato”ti evameva vaṭṭati. **Visikhākathāpi** “asukā visikhā suniviṭṭhā dunniviṭṭhā sūrā samatthā”ti assādasena na vaṭṭati. “Saddhā pasannā khayavayaṃ gatā”ti evameva vaṭṭati.

Kumbhatṭhānakathāti udakatṭhānakathā, udakatitthakathātipi vuccati, kumbhadāsikathā vā, sāpi “pāsādikā naccitum gāyitum chekā”ti assādasena na vaṭṭati. “Saddhā pasannā”ti-ādinā nayeneva vaṭṭati. **Pubbapetakathā**ti atītañātikathā. Tattha vattamānañātikathāsadisō vinicchayo.

Nānattakathāti purimāpacchimakathāhi vimuttā avasesā nānāsabhāvā niratthakakathā. **Lokakkhāyikā**ti “ayaṃ loko kena nimmitto? Asukena nāma nimmitto. Kāko seto aṭṭhīnaṃ setattā. Balākā¹ rattā lohitassa rattattā”ti- evamādikā lokāyatavitaṇḍasallāpakathā.

Samuddakkhāyikā nāma “kasmā samuddo sāgaro? Sāgaradevena khato, tasmā sāgaro. ‘Khato me’ti hatthamuddāya sayam niveditattā samuddo”ti- evamādikā niratthakā samuddakkhāyanakathā. **Bhavoti** vuḍḍhi, **Abhavoti** hāni. “Iti bhavo, iti abhavo”ti yaṃ vā taṃ vā niratthakakāraṇaṃ vatvā pavattitakathā **itibhavābhavakathā**.

18. **Viggāhikakathā**ti viggahakathā² sārāmbhakathā. Tattha * **sahitaṃ** meti mayhaṃ vacanaṃ sahitaṃ siliṭṭhaṃ, atthayuttaṃ kāraṇayuttanti attho. **Asahitaṃ** teti tuyhaṃ vacanaṃ asahitaṃ asiliṭṭhaṃ. **Adhiciṇṇaṃ** te **viparāvattanti** yaṃ tuyhaṃ dīgharattāciṇṇavasena suppaṇaṃ, taṃ mayhaṃ ekavacaneneva viparāvattaṃ parivattitvā ṭhitaṃ, na kiñci jānāsīti attho.

1. Bakā (Ka)

2. Viggāhikathā (SYā)

* Ma-Ṭṭha 3. 164 piṭṭhepi.

Āropito te vādoti mayā tava vāde doso¹ āropito. **Cara vādappamokkhāyāti** dosamocanattamā cara vicara, tattha tattha gantvā sikkhāti attho. **Nibbettehi vā sace pahosīti** atha sayam pahoti, idāneva nibbettehīti.

19. Dūteyyakathāyaṃ **idha gacchāti** ito asukam nāma ṭhānam gaccha. **Amutrāgacchāti** tato asukam nāma ṭhānam āgaccha. **Idam harāti** ito idam nāma hara. **Amutra idam āharāti** asukaṭṭhānato idam nāma idha āhara. Saṅkhepato pana idam dūteyyam nāma ṭhapetvā pañca sahadhammike ratanattayassa upakārapaṭisaṃyuttaṃca gihisāsanaṃ aññesaṃ na vaṭṭati.

20. **Kuhakāti**-ādīsu tividhena kuhanavatthunā lokam kuhayanti vimhāpayantīti kuhakā. Lābhasakkāratthikā hutvā lapantīti **lapakā**. Nimittam sīlametesanti **nemittikā**. Nippeso sīlametesanti **nippesikā**. Lābhena lābham nijigīsanti magganti pariyesantīti **lābhena lābham nijigīsītāro**, kuhanā, lapanā, nemittikatā, nippesikatā, lābhena lābham nijigīsanaṭṭhīti etāhi samannāgatānaṃ puggalānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārena panetā kuhanādikā **Visuddhimagge**² Sīlaniddeseyeva Pāliṇca Aṭṭhakathaṃca āharitvā pakāsītīti.

Ettāvatā majjhimasīlam niṭṭhitaṃ hoti.

Mahāsīlavanṇanā

21. Ito param mahāsīlam hoti. **Aṅganti** hatthapādādīsu yena kenaci evarūpena aṅgena samannāgato dīghāyu yasavā hotīti-ādinayappavattam aṅgasattham. **Nimittanti** nimittasattham. Paṇḍurājā kira tisso muttāyo mutṭhiyam katvā nemittikam pucchi “kim me hatthe”ti. So itocito ca vilokesi, tasmiṃca samaye gharagolikāya makkhikā gayhantī³ muttā, so “muttā”ti āha. Puna “katī”ti puṭṭho kukkuṭassa tikkhattum ravantassa saddam sutvā “tisso”ti āha. Evaṃ tam tam ādisitvā nimittamanuyuttā viharanti.

1. Tava doso (Sī); Ma-Ṭṭha 3. 164 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Visuddhi 1. 22 piṭṭhādīsu.

3. Gahetvā (Syā, Ka)

Uppātanti asanipātādīnaṃ mahantānaṃ uppatitaṃ¹, taṃ hi disvā “idaṃ bhavissati, evaṃ bhavissati”ti ādisanti. **Supinanti** yo pubbaṇhasamaye supinaṃ passati, evaṃvipāko hoti. Yo idaṃ nāma passati, tassa idaṃ nāma hotīti-ādinā nayena supinakaṃ anuyuttā viharanti. **Lakkhaṇanti** iminā lakkhaṇena samannāgato rājā hoti, iminā uparājāti-ādikaṃ. **Mūsikacchinnanti** undūrakhāyitaṃ. Tenāpi hi ahate vā vatthe, anahate vā vatthe ito paṭṭhāya evaṃ chinne idaṃ nāma hotīti ādisanti. **Aggihomanti** evarūpena dārunā evaṃ hute idaṃ nāma hotīti aggijuhanaṃ². Dabbihomādīnipi aggihomāneva, evarūpāya dabbiyā īdischi kaṇḍāhi hute idaṃ nāma hotīti evaṃ pavattivasena pana visuṃ vuttāni.

Tattha **kaṇoti** kuṇḍako. **Taṇḍulāti** sāli-ādīnañceva tiṇajātīnañca taṇḍulā. **Sappīti** gosappi-ādikaṃ. **Telanti** tilatelādikaṃ. Sāsapādīni pana mukhena gahetvā aggimhi pakkhipanaṃ, vijjaṃ parijappitvā juhanaṃ vā **mukhahomaṃ**. Dakkhiṇakkhakajaṇṇulohitādīhi juhanaṃ **lohitahomaṃ**. **Aṅgavijjāti** pubbe aṅgameva disvā byākaraṇavasena aṅgaṃ vuttaṃ, idha aṅgalaṭṭhiṃ³ disvā vijjaṃ parijappitvā “ayaṃ kulaputto vā no vā, sirīsampanno vā no vā”ti-ādibyākaraṇavasena aṅgavijjā vuttā. **Vatthuvijjāti** gharavatthu-ārāmaṇvatthādīnaṃ guṇadosasallakkhaṇavijjā. Mattikādivisesaṃ disvāpi hi vijjaṃ parijappitvā heṭṭhā pathaviyaṃ tiṃsaratanamate, ākāse ca asītiranamate padese guṇadosaṃ passanti. **Khattavijjāti** abbheyyamāsurakkharājasatthādīsattham⁴. **Sivavijjāti** susāne pavisitvā santikaraṇavijjā, sigālarutavijjātipi⁵ vadanti. **Bhūtavijjāti** bhūtavejjamanto. **Bhūrivijjāti** bhūrighare vasantena uggahetabbamanto. **Ahivijjāti** sappadaṭṭhatikicchanaṇavijjā ceva sappāvhāyanaṇavijjā ca. **Visavijjāti** yāya purāṇavisarā vā rakkhanti, navavisarā vā karonti visavantameva⁶ vā. **Vicchikavijjāti** vicchikadaṭṭhatikicchanaṇavijjā.

1. Uppādaṃ (Sī), uppātaṃ (Syā)

2. Aggim juhanti (Ka)

3. Aṅgalaṭṭhiṃ (bahūsu) Dī-Ṭī 1. 130; Sī-Ṭī Abhinava 1. 371 piṭṭhesu passitabbaṃ.

4. Aṅgeyyamāsurakkhādi nītisattham (Sī), ajjheyya... (Syā)

5. Sigālarutavijjātipi (Sī)

6. Visatantameva (Sī) visamantameva (Syā)

Mūsikavijjāyapi eseva nayo. **Sakuṇavijjāti** sapakkhaka-apakkhaka-dvipada-catuppadānaṃ rutagatādivasena sakuṇañāṇaṃ. **Vāyasavijjāti** kākarutañāṇaṃ, taṃ visuññeva satthaṃ, tasmā visuṃ vuttaṃ.

Pakkajjhānanti paripākagatacintā, idāni “ayaṃ ettakaṃ jīvissati, ayaṃ ettakan”ti evaṃ pavattaṃ ādiṭṭhañāṇanti¹ attho. **Saraparittānanti** sararakkhaṇaṃ, yathā attano upari na āgacchati, evaṃ karaṇavijjā.

Migacakkanti idaṃ sabbasaṅgāhikaṃ sabbasakuṇacatuppadānaṃ rutañāṇavasena vuttaṃ.

22. **Maṇilakkhaṇādīsu** evarūpo maṇi pasattho, evarūpo apasattho, sāmīno ārogya-issariyādīnaṃ hetu hoti, na hotīti-evaṃ vaṇṇasaṅgāhānādivasena maṇi-ādīnaṃ lakkhaṇaṃ anuyuttā viharantīti attho. Tattha **āvudhanti** ṭhapetvā asi-ādīni avasesaṃ āvudhaṃ. **Itthilakkhaṇādīnīpi** yamhi kule te itthipurisādayo vasanti, tassa vuḍḍhihānivaseneva veditabbāni. **Ajalakkhaṇādīsu** pana evarūpānaṃ ajādīnaṃ maṃsaṃ khāditabbaṃ, evarūpānaṃ na khāditabbanti ayaṃ viseso veditabbo.

Api cettha **godhāya lakkhaṇe** cittakammaṇḍandhanādīsipi evarūpāya godhāya sati idaṃ nāma hotīti ayaṃ viseso veditabbo. Idañcettha vatthu—ekasmiṃ kira vihare cittakamme² godhaṃ aggaṃ dhamamānaṃ akaṃsu, tato paṭṭhāya bhikkhūnaṃ mahāvivādo jāto. Eko āgantukabhikkhu taṃ disvā makkhesi, tato paṭṭhāya vivādo mandibhūto hoti. **Kaṇṇikālakkhaṇaṃ** piṇḍandhanakaṇṇikāyapi gehakaṇṇikāyapi vasena veditabbaṃ. **Kacchapalakkhaṇaṃ** godhālakkhaṇasadisameva. **Migalakkhaṇaṃ** sabbasaṅgāhikaṃ sabbacatuppadānaṃ lakkhaṇavasena vuttaṃ.

23. **Raṇṇaṃ niyyānaṃ bhavissatīti** asukadivase asukanakkhattena asukassa nāma raṇṇo niggamaṇaṃ bhavissatīti-evaṃ rājūnaṃ pavāsagamaṇaṃ³ byākaroti. Esa nayo sabbattha. Kevalaṃ panettha **aniyyānanti** vippavuttānaṃ puna āgamaṇaṃ. **Abbhantarānaṃ raṇṇaṃ upayānaṃ bhavissati**, **bāhirānaṃ raṇṇaṃ apayānanti** antonagare amhākaṃ rājā paṭiviruddhaṃ bahirājānaṃ upasaṅkamissati, tato tassa paṭikkamaṇaṃ bhavissatīti evaṃ raṇṇaṃ

1. Ariṭṭhaṃ ñāṇanti (Sī), adiṭṭhañāṇanti (Syā)

2. Cittakammena (Syā)

3. Saṅgāmagamaṇaṃ (Ka)

upayānāpayānaṃ byākaroti. Dutiyapadepe eśeva nayo. Jayaparājayā pākaṭāyeva.

24. **Candaggāhādayo** asukadivase Rāhu candaṃ gahessatīti byākaraṇavaseneva veditabbā. Api ca nakkhattassa aṅgārakādigahasamāyogopi nakkhattagāhoyeva. **Ukkāpātoti** ākāśato ukkānaṃ patanaṃ. **Disāḍāhoti** disākālusiyaṃ aggisikhadhūmasikhādīhi ākulabhāvo viya. **Devadudrabbhīti** sukkhavalāhakagajjanaṃ. **Uggamananti** udayanaṃ. **Okkamananti** atthaṅgamaṃ. **Saṃkilesanti** avisuddhatā. **Vodānanti** visuddhatā. **Evamvipākoti** lokassa evaṃvividhasukhadukkhāvaho.

25. **Suvuṭṭhikāti** devassa sammādhārānuppaveccanaṃ. **Dubbuṭṭhikāti** avaggāho, vassavibandhoti¹ vuttaṃ hoti. **Muddāti** hatthamuddā. **Gaṇanā** vuccati acchiddakagaṇanā². **Saṅkhānanti** saṅkalanasatuppādanādivasena³ piṇḍagaṇanā. Yassa sā paṇṇā hoti, so rukkhampi disvā ettakāni ettha paṇṇānīti jānāti. **Kāveyyanti** “cattārome bhikkhave kavī. Katame cattāro? Cintākavi sutakavi atthakavi paṭibhānakavī”ti⁴. Imesaṃ catunnaṃ kavīnaṃ attano cintāvasena vā “Vessantaro nāma rājā ahoṣī”ti-ādīni sutvā sutavasena vā “imassa ayaṃ attho, evaṃ taṃ yojessāmi”ti evaṃ atthavasena vā kiñcideva disvā “tappaṭibhāgaṃ kattabbaṃ⁵ karissāmi”ti evaṃ ṭhānuppattikapaṭibhānavasena vā jīvikatthāya kabyakaraṇaṃ⁶. **Lokāyatam** vuttameva.

26. **Āvāhanaṃ** nāma imassa dāraḥkassa asukakulato asukanakkhattena dārikaṃ ānethāti āvāhakaraṇaṃ. **Vivāhananti** imaṃ dārikaṃ asukassa nāma dāraḥkassa asukanakkhattena detha, evamassā vuḍḍhi bhavissatīti vivāhakaraṇaṃ. **Samvaraṇanti** saṃvaraṇaṃ nāma⁷ ajja nakkhattaṃ sundaraṃ, ajjeva samaggā hotha, iti vo viyogo na bhavissatīti evaṃ samaggakaraṇaṃ. **Vivaraṇaṃ**⁸ nāma sace viyujjitukāmattha, ajjeva

1. Vassamandoti (Syā)

3. Saṅkalanasaduppādanādivasena (Ka)

5. Idam padaṃ natthi Sī-potthake.

6. Kammakaraṇaṃ (Sī), kattabbakaraṇaṃ (Syā)

7. Saṃvadananti saṃvadanam nāma (Sī, Syā)

2. Acchindakagaṇanā (Syā, Ka)

4. Am 1. 553 piṭṭhe.

8. Vivadanam (Sī, Syā)

viyujjatha, iti vo puna saṃyogo na bhavissatīti evaṃ visaṃyogakaraṇaṃ. **Sanṅkīraṇanti** uttāhānaṃ vā iṇaṃ vā dinnāṃ dhanāṃ ajja saṅkaḍḍhatha, ajja saṅkaḍḍhitaṇhi taṃ thāvaraṃ hotīti evaṃ dhanapiṇḍāpanaṃ. **Vikīraṇanti** sace payoga-uddhārādivasena dhanāṃ payojitukāmattha, ajja payojitaṃ diguṇacatugguṇaṃ hotīti evaṃ dhanapayojāpanaṃ. **Subhagākaraṇanti** piyamaṇāpakaraṇaṃ vā sassirīkakaraṇaṃ vā. **Dubbhagākaraṇanti** tabbiparītaṃ. **Viruddhagabbhakaraṇanti** viruddhassa vilīnassa aṭṭhitassa vinassamānassa¹ gabbhassa karaṇaṃ, puna avināsāya bhesajjadānanti attho. * Gabbho hi vātena pāṇakehi kammunā cāti tīhi kāraṇehi vinassati. Tattha vātena vinassante nibbāpanīyaṃ sītaṃ bhesajjaṃ deti, pāṇakehi vinassante pāṇakānaṃ paṭikammaṃ karoti, kammunā vinassante pana buddhāpi paṭibāhituṃ na sakkonti.

Jivhānibandhananti mantena jivhāya bandhakaraṇaṃ².

Hanusamhanananti mukhabandhamantena yathā hanukaṃ cāletuṃ na sakkonti, evaṃ bandhakaraṇaṃ². **Hatthābhijappananti** hatthānaṃ parivattanatthaṃ mantajappanaṃ. Tasmim kira mante sattapadantare ṭhatvā jappite itaro hatthe parivattetvā khipati. **Kaṇṇajappananti** kaṇṇehi saddaṃ assavanatthāya vijjāya jappanaṃ. Taṃ kira jappitvā vinicchayaṭṭhāne yaṃ icchati, taṃ bhaṇati, paccatthiko taṃ na suṇāti, tato paṭivacanaṃ sampādetuṃ na sakkoti. **Ādāsapaṇṇanti** ādāse devataṃ otāretvā paṇhapucchanāṃ³. **Kumārikapaṇṇanti** kumārikāya sarīre devataṃ otāretvā paṇhapucchanāṃ. **Devapaṇṇanti** dāsiyā sarīre devataṃ otāretvā paṇhapucchanāṃ. **Ādiccupaṭṭhānanti** jīvikatthāya ādiccapāricariyā. **Mahatupaṭṭhānanti** tatheva mahābrahmapāricariyā. **Abbhujjālananti** mantena mukhato aggijālānīharaṇaṃ. **Sirivhāyananti** “chi siri, mayhaṃ sire⁴ patiṭṭhāhi”ti evaṃ sirena siriyā avhāyanaṃ.

27. **Santikammanti** devaṭṭhānaṃ gantvā “sace me idaṃ nāma samijjhissati, tumhākaṃ iminā ca iminā ca upahāraṃ karissāmi”ti samiddhikāle kattabbaṃ santipaṭissavakammaṃ. Tasmim pana samiddhe tassa karaṇaṃ **paṇidhikammaṃ** nāma. **Bhūrikammanti** bhūrighare vasitvā gahitamantassa payogakaraṇaṃ. **Vassakammaṃ vossakammanti** ettha **vassoti** puriso, **vossoti** paṇḍako. Iti

1. Matassa (Syā, Ka)

* Vi-Ṭṭha 2. 64 piṭṭhepi.

2. Thaddhakaraṇaṃ (Sī)

3. Paṇhapucchanāṃ (Syā, Ka)

4. Sarīre (Syā, Ka)

vossassa vassakaraṇaṃ vassakammaṃ, vassassa vossakaraṇaṃ vossakammaṃ. Taṃ pana karonto acchandikabhāvamattaṃ pāpeti, na liṅgaṃ antaradhāpetuṃ sakkoti. **Vatthukammanti** akatavatthusmiṃ gehapatiṭṭhāpanaṃ. **Vatthuparikammanti** “idañcidañcāharathā”ti vatvā vatthubalikammakaraṇaṃ. **Ācamananti** udakena mukhasuddhikaraṇaṃ. **Nhāpananti** aññesaṃ nhāpanaṃ. **Juhananti** tesaṃ atthāya aggijuhanaṃ. **Vamananti** yogaṃ datvā¹ vamanakaraṇaṃ. **Virecanepi** eseva nayo. **Uddhamvirecananti** uddhaṃ dosānaṃ nīharaṇaṃ. **Adhovirecananti** adho dosānaṃ nīharaṇaṃ. **Sīsavirecananti** sirovirecanaṃ. **Kaṇṇatelaṇti** kaṇṇānaṃ bandhanatthaṃ vā vaṇaharaṇatthaṃ vā bhesajjatelapacanaṃ. **Nettatappananti** akkhitappanatelaṃ. **Natthukammanti** telena yojetvā natthukaraṇaṃ. **Añjananti** dve vā tīṇi vā paṭalāni nīharaṇasamatthaṃ khārañjanaṃ. * **Paccañjananti** nibbāpanīyaṃ sītalabhesajjañjanaṃ². **Sālākiyanti** salākavejjakammaṃ. **Sallakattiyanti** sallakattavejjakammaṃ. **Dārakatikicchā** vuccati komārabhaccavejjakammaṃ. **Mūlabhesajjānaṃ anuppādananti** iminā kāyatikicchanaṃ³ dasseti. **Osadhīnaṃ paṭimokkhoti** khārādīni datvā tadanurūpe vaṇe gate tesaṃ apanayanaṃ.

Ettāvatā mahāsīlaṃ niṭṭhitaṃ hoti.

Pubbantakappikasassatavādavaṇṇanā

28. Evaṃ Brahmaḍattena vuttavaṇṇassa anusandhivasena tividhaṃ sīlaṃ vitthāretvā idāni bhikkhusaṃghena vuttavaṇṇassa anusandhivasena “atthi bhikkhave aññeva dhammā gambhīrā duddasā”ti-ādinā nayena suññatāpakāsaṇaṃ ārabhi. Tattha **dhammā**ti guṇe desanāyaṃ pariyattiyaṃ nissatteti-evamādisu dhammasaddo vattati.

“Na hi dhammo adhammo ca, ubho samavipākino.

Adhammo nirayaṃ neti, dhammo pāpeti suggatiṃ”ti⁴.

Ādisu hi guṇe dhammasaddo. “Dhammaṃ vo bhikkhave desessāmi ādikalyāṇaṃ”ti-ādisu⁵ desanāyaṃ. “Idha bhikkhu dhammaṃ pariyāpuṇāti

1. Katvā (Ka)

2. Bhāvanīyasītalabhesajjañjanaṃ (Sī)

4. Khu 2. 272 piṭṭhe.

* Saccañjanaṃ (Sī-Tī Abhinava 1. 377 piṭṭhe)

3. Kāyatikicchakaṃ (Syā), kāyatikicchataṃ (Ka)

5. Ma 3. 327 piṭṭhe.

Suttaṃ Geyyaṃ”ti-ādīsu¹ pariyattiyaṃ. “Tasmim kho pana samaye dhammā honti, khandhā honti”ti-ādīsu² nissatte. Idha pana guṇe vattati. Tasmā atthi bhikkhave aññeva Tathāgatassa guṇāti evamettha attho daṭṭhabbo.

Gambhīrāti mahāsamuddo viya makasatuṇḍasūciyā aññatra Tathāgatā aññesaṃ nāṇena alabbhaneyyapattiṭṭhā, gambhīrattāyeva **duddasā**, duddasattāyeva **duranubodhā**. Nibbutasabbapariḷāhattā **santā**, santārammaṇesu pavattanatopi **santā**. Atittikaraṇaṭṭhena **paṇīṭā** sādurasabhojanaṃ viya. Uttamañāṇavisayattā na takkena avacaritabbāti **atakkāvacarā**. Nipuṇāti saṃhasukhumasabhāvattā. Bālānaṃ avisayattā paṇḍitehiyeva veditabbāti **paṇḍitavedanīyā**.

Ye Tathāgato sayam abhiññā sacchikatvā pavedetīti ye dhamme Tathāgato anaññaneyyo hutvā sayameva abhivisiṭṭhena nāṇena paccakkhaṃ katvā pavedeti dīpeti katheti pakāsetīti attho. **Yehī**ti yehi guṇadhammehi. **Yathābhuccanti** yathābhūtaṃ. **Vaṇṇaṃ sammā vadamānā vadeyyunti** Tathāgatassa vaṇṇaṃ vattukāmā sammā vadeyyuṃ, ahāpetvā vattuṃ sakkuṇeyyunti attho. Katame ca pana te dhammā Bhagavatā evaṃ thomitāti? Sabbaññutaññāṇaṃ. Yadi evaṃ kasmā bahuvacananiddeso³ katoti? Puthucittasamāyogato ceva puthu-ārammaṇato ca. Tañhi catūsu ñāṇasampayuttamahākriyacittesu labbhati, na cassa koci dhammo ārammaṇaṃ nāma na hoti. Yathāha “atītaṃ sabbaṃ jānātīti sabbaññutaññāṇaṃ, tattha āvaraṇaṃ natthīti anāvaraṇaññāṇaṃ”ti-ādī⁴. Iti puthucittasamāyogato, punappunaṃ uppattivaseṇa puthu-ārammaṇato ca bahucavananiddeso katoti.

“Aññevā”ti idaṃ panettha vavatthāpanavacanāṃ, “aññeva, na pāṇātipātā veramaṇi-ādayo. Gambhīrāva, na uttānā”ti-evaṃ sabbapadehi yojetabbāṃ. Sāvakaṇāṃ nāṇaṃ gambhīraṃ, paccakabodhiṇaṃ pana tato gambhīrataranti tattha vavatthānaṃ natthi, sabbaññutaññāṇaṃ tatopi gambhīrataranti tatthāpi vavatthānaṃ natthi, ito panaññaṃ gambhīrataraṃ natthi, tasmā gambhīrāvāti vavatthānaṃ labbhati. Tathā duddasāva duranubodhāvāti sabbaṃ veditabbāṃ.

1. Am 2. 76 piṭṭhe.

2. Abhi 1. 35 piṭṭhe

3. Puthuvacananiddeso (Sī, Syā)

4. Khu 9. 126 Paṭisambhidāmagge.

Katame ca te bhikkhavesi ayaṃ pana tesāṃ dhammānaṃ kathetukamyatā pucchā. **Santi bhikkhave eke samaṇabrāhmaṇā**ti-ādi pucchāvissajjanāṃ. Kasmā panetaṃ evaṃ āradhanti ce? Buddhānañhi cattāri tṛhānāni patvā gajjitaṃ mahantaṃ hoti, ñāṇaṃ anupavisati, Buddhañāṇassa mahantabhāvo paññāyati, desanā gambhīrā hoti tilakkhaṇāhatā suññatāpaṭisaṃyuttā. Katamāni cattāri? Vinayapaññattiṃ, bhūmantaraṃ, paccayākāraṃ, samayantaranti. Tasmā “idaṃ lahukaṃ, idaṃ garukaṃ, idaṃ satekiccaṃ, idaṃ atekiccaṃ, ayaṃ āpatti, ayaṃ anāpatti, ayaṃ chejjagāminī, ayaṃ vuṭṭhānagāminī, ayaṃ desanāgāminī, ayaṃ lokavajjā, ayaṃ paṇṇattivajjā, imasmiṃ vatthusmiṃ idaṃ paññāpetabban”ti yaṃ evaṃ otiṇṇe vatthusmiṃ sikkhāpadapaññāpanaṃ nāma, tattha aññesaṃ thāmo vā balaṃ vā natthi, avisayo esa aññesaṃ, Tathāgatasseva visayo. Iti vinayapaññattiṃ patvā Buddhānaṃ gajjitaṃ mahantaṃ hoti, ñāṇaṃ anupavisati -pa- suññatāpaṭisaṃyuttāti.

Tathā “ime cattāro satipaṭṭhānā nāma -pa- ariyo aṭṭhaṅgiko maggo nāma, pañca khandhā nāma, dvādasa āyatanāni nāma, aṭṭhārasa dhātuyo nāma, cattāri ariyasaccāni nāma, bāvisatindriyāni nāma, nava hetū nāma, cattāro āhārā nāma, satta phassā nāma, satta vedanā nāma, satta saññā nāma, satta cetanā nāma, satta cittāni nāma, etesu ettakā kāmāvacarā dhammā nāma, ettakā rūpāvacara-arūpāvacarapariyāpannā dhammā nāma, ettakā lokiya dhammā nāma, ettakā lokuttarā dhammā nāmā”ti catuvīsatisamantapaṭṭhānaṃ anantanayaṃ Abhidhammapiṭakaṃ vibhajitvā kathetuṃ aññesaṃ thāmo vā balaṃ vā natthi, avisayo esa aññesaṃ, Tathāgatasseva visayo. Iti bhūmantarapariyāpannaṃ patvā Buddhānaṃ gajjitaṃ mahantaṃ hoti, ñāṇaṃ anupavisati -pa- suññatāpaṭisaṃyuttāti.

Tathā ayaṃ¹ avijjā saṅkhārānaṃ navahākārehi paccayo hoti, uppādo hutvā paccayo hoti, pavattaṃ hutvā. Nimittaṃ. Āyūhanaṃ. Saṃyogo. Palibodho. Samudayo. Hetu. Paccayo hutvā paccayo hoti, tathā saṅkhārādayo viññāṇādīnaṃ. Yathāha “kathaṃ paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ? Avijjā saṅkhārānaṃ uppādaṭṭhiti ca pavattaṭṭhiti ca

1. Yā ayaṃ (bahūsu)

nimittaṭṭhiti ca āyūhanaṭṭhiti ca saṃyogaṭṭhiti ca palibodhaṭṭhiti ca samudayaṭṭhiti ca hetuṭṭhiti ca paccayaṭṭhiti ca, imehi navahākārehi avijjā paccayo, saṅkhārā paccayasamuppannā, ubhopete dhammā paccayasamuppannāti paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ. Atītaṃpi addhānaṃ. Anāgataṃpi addhānaṃ avijjā saṅkhārānaṃ uppādaṭṭhiti ca -pa- jāti jarāmarāṇassa uppādaṭṭhiti ca -pa- paccayaṭṭhiti ca, imehi navahākārehi jāti paccayo, jarāmarāṇaṃ paccayasamuppannaṃ, ubhopete dhammā paccayasamuppannāti paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ”ti¹ evamimaṃ tassa tassa dhammassa tathā tathā paccayaabhāvena pavattaṃ tivaṭṭaṃ tiyaddhaṃ tisandhiṃ catusaṅkhepaṃ vīsataṅkāraṃ paṭicasamuppādaṃ vibhajitvā kathetuṃ aññesaṃ thāmo vā balaṃ vā natthi, avisayo esa aññesaṃ, Tathāgatasseva visayo. Iti paccayākāraṃ patvā Buddhānaṃ gajjitaṃ mahantaṃ hoti, ñāṇaṃ anupavisati -pa- suññatāpaṭisaṃyuttāti.

Tathā cattāro janā sassatavādā nāma, cattāro ekaccasassatavādā, cattāro antānantikā, cattāro amarāvikkhepikā, dve adhiccassamuppannikā, soḷasa saññīvādā, aṭṭha asaññīvādā, aṭṭha nevasaññīnāsaññīvādā, satta ucchedavādā, pañca diṭṭhadhammanibbānavādā nāma, te idaṃ nissāya idaṃ gaṇhantīti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni bhinditvā nijjaṭaṃ niggumbaṃ katvā kathetuṃ aññesaṃ thāmo vā balaṃ vā natthi, avisayo esa aññesaṃ, Tathāgatasseva visayo. Iti samayantaraṃ patvā Buddhānaṃ gajjitaṃ mahantaṃ hoti, ñāṇaṃ anupavisati, Buddhañāṇassa mahantatā paññāyati, desanā gambhīrā hoti tilakkhaṇāhatā suññatāpaṭisaṃyuttāti.

Imasmiṃ pana thāne samayantaraṃ labbhati, tasmā sabbaññūtaññāṇassa mahantabhāvadassanattamaṃ, desanāya ca suññatāpakāsanavibhāvanattamaṃ² samayantaraṃ anupavisanto Dhammarājā “**santi bhikkhave eke samaṇabrāhmaṇā**”ti evaṃ pucchāvissajjanaṃ ārabhi.

29. Tattha **santīti** atthi saṃvijjanti upalabbhanti. **Bhikkhave**ti ālapanavacanāṃ. **Eketi** ekacce. **Samaṇabrāhmaṇā**ti pabbajjūpagatabhāvena samaṇā, jātiyā brāhmaṇā. Lokena vā “samaṇā”ti ca “brahmaṇā”ti ca evaṃ sammatā. Pubbantaṃ kappetvā vikappetvā gaṇhantīti **pubbantakappikā**,

1. Khu 9. 48 Paṭisambhidāmagge.

2. Suññatāpakāsanattamaṃ (Sī), suññatāpakāsanabhāvattamaṃ (Syā)

pubbantakappo vā etesaṃ atthīti pubbantakappikā. Tattha **antoti** ayaṃ saddo anta-abbhantaramariyādalāmakaparabhāgakotṭhāsesu dissati. “Antapūro udarapūro”ti-ādīsu * hi ante antasaddo. “Caranti loka parivārachannā, anto asuddhā bahi sobhamānā”ti-ādīsu¹ abbhantare. “Kāyabandhanassa anto jīrati”². Sā haritantaṃ vā panthantaṃ vā selantaṃ vā udakantaṃ vā”ti-ādīsu³ mariyādāyaṃ. “Antamidaṃ bhikkhave jīvikānaṃ yadidaṃ piṇḍolyan”ti-ādīsu⁴ lāmake. “Esevento dukkhassā”ti-ādīsu⁵ parabhāge. Sabbapaccayasāṅkhayo hi dukkhassa parabhāgo koṭṭi vuccati. “Sakkāyo kho āvuso eko anto”ti-ādīsu⁶ koṭṭhāse. Svāyaṃ idhāpi koṭṭhāse vattati.

Kappasaddopi “tiṭṭhatu bhante Bhagavā kappam”⁷, atthi kappo nipajjitum⁸, kappakatenā akappakataṃ saṃsibbitaṃ hotīti⁹ evaṃ āyukappalesakappavinayakappādīsu sampahulesu atthesu vattati. Idha taṇhādīṭṭhīsu vattatīti veditabbo. Vuttampi cetam “kappāti dve kappā taṇhākappo ca diṭṭhikappo cā”ti¹⁰. Tasmā taṇhādīṭṭhivasena atītaṃ khandhakotṭhāsaṃ kappetvā pakappetvā ṭhitāti **pubbantakappikā**ti evamettha attho veditabbo. Tesam evaṃ pubbantaṃ kappetvā ṭhitānaṃ punappunaṃ uppajjanavasena pubbantameva anugatā diṭṭhīti **pubbantānudiṭṭhino**. Te evaṃdiṭṭhino taṃ pubbantaṃ ārabha āgama paṭicca aññampi janaṃ diṭṭhigatikaṃ karontā anekavihitāni adhivuttipadāni¹¹ abhivadanti atṭhārasahi vatthūhi.

Tattha **anekavihitānī** anekavidhāni. **Adhivuttipadānī** adhivacanapadāni. Atha vā bhūtaṃ atthaṃ abhibhavitvā yathāsabhāvato aggahetvā pavattanato **adhivuttiyoti** diṭṭhiyo vuccanti. Adhivuttīnaṃ padāni adhivuttipadāni, diṭṭhidīpakāni vacanānīti attho. **Atṭhārasahi vatthūhī** atṭhārasahi kāraṇehi.

* Khu 1. 308 piṭṭhe.

3. Ma 1. 246 piṭṭhe.

6. Am 2. 351 piṭṭhe.

9. Vi 2. 159 piṭṭhe.

1. Saṃ 1. 79 piṭṭhe.

4. Saṃ 2. 76 piṭṭhe.

7. Dī 2. 86 piṭṭhe.

2. Vi 4. 277 piṭṭhe.

5. Saṃ 1. 311 piṭṭhe.

8. Am 3. 148 piṭṭhe.

10. Khu 7. 74 piṭṭhe.

11. Adhimuttipadāni (Syā, Ka) Ma 3. 18; Am 3. 285 piṭṭhesu passitabbaṃ.

30. Idāni yehi aṭṭhārasahi vatthūhi abhivadanti, tesam kathetukamyatāya pucchāya “te ca bhonto”ti-ādinā nayena pucchitvā tāni vatthūni vibhajitvā dassetum **“santi bhikkhave”**ti-ādimāha. Tattha vadanti etenāti **vādo**, diṭṭhigatassetam adhivacanam, sassato vādo etesanti **sassatavādā**, sassatadiṭṭhinoti attho. Eteneva nayena ito paresampi evarūpānam padānam attho veditabbo. **Sassatam attānañca lokañcāti** rūpādīsu aññataram “attā”ti ca “loko”ti ca gahetvā tam sassatam amaram niccam dhuvam paññapenti. Yathāha “rūpam attā ceva loko ca sassato cāti attānañca lokañca paññapenti, tathā vedanam. Saññam. Saṅkhāre. Viññānam attā ceva loko ca sassato cāti attānañca lokañca paññapenti”ti¹.

31. **Ātappamanvāyāti**-ādīsu vīriyam kilesānam ātāpanabhāvena ātappanti vuttam. Tadeva padahanavasena **padhānam**. Punappunam yuttavasena **anuyogoti** evam tippabhedam vīriyam anvāya āgamma paṭiccāti attho. **Appamādo** vuccati satiyā avippavāso. **Sammā manasikāro**ti upāyamanasikāro paṭhamanasikāro, atthato ñāṇanti vuttam hoti. Yasmiñhi manasikāre ṭhitassa pubbenivāsānussatiñānam ijjhati, ayam imasmiṃ ṭhāne “manasikāro”ti adhippeto. Tasmā vīriyañca satīñca ñāṇañca āgammāti ayamettha saṅkhepattho. **Tathārūpanti** tathājātikam. **Cetosamādhinti** cittasamādhim. **Phusatīti** vindati paṭilabhati. **Yathā samāhite citteti** yena samādhinā sammā āhite suṭṭhu ṭhapite cittamhi. **Anekavihitam pubbenivāsanti**-ādīnam attho **Visuddhimagge**² vutto.

So evamāhāti so evam jhānānubhāvasampanno hutvā diṭṭhigatiko evam vadati. **Vañjhoti** vañjhapasuvañjhatālādayo viya aphalo kassaci ajanakoti. Etena “attā”ti ca “loko”ti ca gahitānam jhānādīnam rūpādījanakabhāvam paṭikkhipati. Pabbatakūṭam viya ṭhitoti **kūṭaṭṭho**. **Esikaṭṭhāyitṭhitoti** esikaṭṭhāyī viya hutvā ṭhitoti esikaṭṭhāyitṭhito. Yathā sunikhāto esikatthambho niccalo tiṭṭhati, evam ṭhitoti attho. Ubhayenapi lokassa vināsābhāvam dīpeti. Keci pana **“Isikaṭṭhāyitṭhitoti** Pāḷim vatvā muñje³ isikā viya ṭhito”ti

1. Khu 9. 149 piṭṭhe vitthāro.

2. Visuddhi 2. 40 piṭṭhe.

3. Muñjato (Ka)

vadanti. Tatrāyamadhippāyo—yadidaṃ jāyatīti vuccati, taṃ muñjato īsikā viya vijjamānameva nikkhamati. Yasmā ca īsikaṭṭhāyiṭṭhito, tasmā teva¹ sattā sandhāvanti, ito aññattha gacchantīti attho.

Saṃsarantīti aparāparam sañcaranti. **Cavantīti** evaṃ saṅkhyāṃ gacchanti. Tathā **uppajantīti**. Aṭṭhakathāyaṃ pana pubbe “sassato attā ca loko cā”ti vatvā idāni “te ca sattā sandhāvanti”ti-ādinā vacanena ayaṃ diṭṭhigatiko attanāyeva attano vādaṃ bhindati, diṭṭhigatikassa dassanaṃ nāma na nibaddhaṃ, thusarāsimhi nikhātakhāṇu viya cañcalaṃ, ummattakapacchiyaṃ pūvakhaṇḍagūthagomayādīni viya cettha sundarampi asundarampi hotiyevāti vuttaṃ. **Atthitveva sassatisamanti** ettha **sassatīti** niccaṃ vijjamānatāya mahāpathaviṃ va maññati, tathā Sinerupabbatacandimasūriye, tato tehi samaṃ attānaṃ maññamānā atthitveva sassatisamanti vadanti.

Idāni “**sassato attā ca loko cā**”ti-ādikāya paṭiññāya sādhanatthaṃ hetum dassento taṃ kissa hetu? Ahaṃ hi ātappamanvāyā”ti-ādimāha. Tattha **imināmahaṃ etaṃ jānāmīti** iminā visesādhigamena ahaṃ etaṃ paccakkhato jānāmi, na kevalaṃ saddhāmattakeneva vadāmīti dasseti, makāro panettha padasandhikaraṇatthaṃ vutto. **Idaṃ bhikkhave paṭhamāṃ ṭhānanti** catūhi vatthūhīti vatthusaddena vuttesu catūsu ṭhānesu idaṃ paṭhamāṃ ṭhānaṃ, idaṃ² jātisatasahassamattānussaraṇaṃ paṭhamāṃ kāraṇanti attho.

32-33. Upari vāradvayepi eseva nayo. Kevalaṃhi ayaṃ vāro anekajātisatasahassānussaraṇavasena vutto. Itare dasacattālīsaṃvaṭṭavivaṭṭakappānussaraṇavasena. Mandapañño hi titthiyo anekajātisatasahassamattaṃ anussarati, majjhimaṇṇo dasasaṃvaṭṭavivaṭṭakappāni, tikkhapañño cattālīsaṃ, na tato uddhaṃ.

34. Catutthavāre takkayatīti **takkī**, takko vā assa atthīti **takkī**, takketvā vitakketvā diṭṭhigāhino etaṃ adhivacanāṃ. Vīmaṃsāya samannāgatoti **vīmaṃsī**. Vīmaṃsā nāma tulanā ruccanā khamanā. Yathā hi puriso yaṭṭhiyā udakaṃ vīmaṃsitvā otarati, evameva yo tulayitvā

1. Te ca (Syā, Ka)

2. Iti (Syā)

ruccitvā khamāpetvā diṭṭhiṃ gaṇhāti, so “vīmaṃsī”ti veditabbo.

Takkapariyāhatanti takkena pariyāhatam, tena tena pariyāyena takketvāti attho. **Vīmaṃsānucaritanti** tāya vuttappakārāya vīmaṃsāya anucaritam. **Sayamṇapaṭibhānanti** attano paṭibhānamattasañjātam. **Evamāhāti** sassatadiṭṭhiṃ gahetvā evaṃ vadati.

Tattha catubbidho takkī—anusutiko, jātissaro, lābhī, suddhatakkikoti. Tattha yo “Vessantaro nāma rājā ahoṣī”ti-ādīni sutvā “tena hi yadi Vessantarova Bhagavā, sassato attā”ti takkayanto diṭṭhiṃ gaṇhāti, ayaṃ **anusutiko** nāma. Dve tisso jātiyo saritvā “ahameva pubbe asukasmim nāma ahoṣim, tasmā sassato atto”ti takkayanto **jātissaratakkiko** nāma. Yo pana lābhitāya “yathā me idāni attā sukhī hoti, atītepi evaṃ ahoṣi, anāgatepi bhavissatī”ti takkayitvā diṭṭhiṃ gaṇhāti, ayaṃ **lābhītakko** nāma. Evaṃ sati idaṃ hotī”ti takkamatteneva gaṇhanto pana **suddhatakkiko** nāma.

35. **Etesam vā aññatarenāti** etesaṃyeva catunnaṃ vatthūnaṃ aññatarena ekena vā dvīhi vā tihi vā, **Natthi ito bahiddhāti** imehi pana vatthūhi bahi aññaṃ ekaṃ kāraṇampi sassatapaññattiyā natthīti appaṭivattiyaṃ sīhanādaṃ nadati.

36. **Tayidaṃ bhikkhave Tathāgato pajānātīti** bhikkhave taṃ idaṃ catubbidhampi diṭṭhigataṃ Tathāgato nānappakārato jānāti. Tato taṃ pajānanākāraṃ dassento “**ime diṭṭhiṭṭhānā**”ti-ādimāha. Tattha diṭṭhiyova¹ **diṭṭhiṭṭhānā** nāma. Api ca diṭṭhīnaṃ kāraṇampi diṭṭhiṭṭhānameva. Yathāha “katamāni aṭṭha diṭṭhiṭṭhānāni? Khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ, avijjāpi. Phassopi. Saññāpi. Vitakkopi. Ayonisomanasikāropi. Pāpamittopi. Paratoghosopi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Khandhā hetu khandhā paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya samuṭṭhānaṭṭhena, evaṃ khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Avijjā hetu -pa-. Pāpamitto hetu. Paratoghoso hetu paratoghoso paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya samuṭṭhānaṭṭhena, evaṃ paratoghosopi diṭṭhiṭṭhānaṃ”ti². **Evamgahitāti** diṭṭhisāṅkhātā.

1. Diṭṭhiyeva (Ka)

2. Khu 9. 132 Paṭisambhidāmagge.

tāva diṭṭhiṭṭhānā “sassato attā ca loko cā”ti evaṃgahitā ādinnā, pavattitāti attho. **Evaṃ parāmaṭṭhā**ti nirāsankacittatāya punappunam āmaṭṭhā parāmaṭṭhā, “idameva saccam, moghamaññan”ti pariniṭṭhāpitā. Kāraṇasaṅkhātā pana diṭṭhiṭṭhānā yathā gayhamānā diṭṭhiyo samuṭṭhāpenti, evaṃ ārammaṇavasena ca pavattanavasena ca āsevanavasena ca **gahitā**. Anādīnavadassitāya punappunam gahaṇavasena **parāmaṭṭhā**. **Evaṃgatikā**ti evam nirayatiracchānapettivisayagatikānam aññataragatikā. **“Evaṃabhisamparāyā”**ti idam purimapadasseva vevacanam, evaṃvidhaparalokāti vuttam hoti.

Taṇca Tathāgato pajānātiti na kevalaṇca Tathāgato sakāraṇam sagatikaṃ diṭṭhigatameva pajānāti, atha kho taṇca sabbam pajānāti, tato ca uttaritarāṃ silānceva samādhiṇca sabbaññutaññāṇaṇca pajānāti. **Taṇca pajānam¹ na parāmasatī**ti taṇca evaṃvidham anuttaraṃ viṣesaṃ pajānantopi “aham pajānamī”ti taṇhādiṭṭhimānaparāmāsavasena taṇca na parāmasati. **Aparāmasato cassa paccattaññeva nibbuti veditāti** evaṃ aparāmasato cassa aparāmāsapaccayā² sayameva attanāyeva tesam parāmāsakilesānaṃ nibbuti veditā, pākaṭam bhikkhave Tathāgatassa nibbānanti dasseti.

Idāni yathāpaṭipannena Tathāgatena sā nibbuti adhigatā, tam paṭipattim dassetuṃ yāsu vedanāsu rattā³ titthiyā “idha sukhino bhavissāma, ettha sukhino bhavissāmā”ti diṭṭhigahaṇam⁴ pavisanti, tāsāmyeva vedanānaṃ vasena kammaṭṭhānaṃ ācikkhanto **“vedanānaṃ samudayañcā”**ti-ādimāha. Tattha **yathābhūtaṃ veditvāti** “avijjāsamudayā vedanāsamudayoti -pa-. Taṇhāsamudayā. Kammasamudayā. Phassasamudayā vedanāsamudayoti paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṃ passati. Nibbattilakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa udayaṃ passatī”ti⁵ imesaṃ pañcannaṃ lakkhaṇānaṃ vasena vedanānaṃ samudayaṃ yathābhūtaṃ veditvā, “avijjānirodhā vedanānirodhoti -pa-. Taṇhānirodhā. Kammanirodhā. Phassanirodhā vedanānirodhoti paccayanirodhaṭṭhena vedanākkhandhassa vayaṃ

1. Pajānanam (bahūsu)

3. Ratā (Syā)

5. Khu 9. 54 piṭṭhe Paṭisambhidāmagge.

2. Aparappaccayā (Sī)

4. Diṭṭhigahaṇam (Bahusu)

passati. Vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa vayaṃ
passatī”ti¹ imesaṃ pañcannaṃ lakkhaṇānaṃ vasena vedanānaṃ
atthaṅgamaṃ yathābhūtaṃ viditvā, “yaṃ vedanaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ
somanassaṃ, ayaṃ vedanāya assādo”ti² evaṃ **assādaṇica yathābhūtaṃ
viditvā**, “yaṃ vedanā aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā, ayaṃ vedanāya
ādīnava”ti² evaṃ **ādīnavaṇica yathābhūtaṃ viditvā**, “yo vedanāya
chandarāgavinayo chandarāgappahānaṃ, idaṃ vedanāya nissaraṇaṃ”ti²
evaṃ **nissaraṇaṇica yathābhūtaṃ viditvā** vigatachandarāgatāya anupādāno
anupādāvimutto bhikkhave Tathāgato yasmim upādāne sati kiñci
upādiyeyya, upādinattā ca khandho bhaveyya, tassa abhāvā kiñci
dhammaṃ anupādiyitvāva vimutto bhikkhave Tathāgatoti.

37. **Ime kho te bhikkhave** ye vo³ ahaṃ “katame ca te bhikkhave
dhammā gambhīrā”ti apucchim, ime kho te bhikkhave “taṇica Tathāgato
pajānāti, tato ca uttaritaraṃ pajānāti”ti evaṃ niddiṭṭhā
sabbaññutaññāpadhammā gambhīrā duddasā -pa- paṇḍitavedanīyāti
veditabbā. Yehi Tathāgatassa neva puthujjano, na sotāpannādīsu aññataro
vaṇṇaṃ yathābhūtaṃ vattuṃ sakkoti, atha kho Tathāgatova yathābhūtaṃ
vaṇṇaṃ sammā vadamāno vadeyyāti evaṃ pucchamānenāpi⁴
sabbaññutaññānameva puṭṭhaṃ, niyyātentenāpi tadeva niyyātitaṃ, antarā
pana diṭṭhiyo vibhattāti.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Ekaccasassatavādavaṇṇanā

38. **Ekaccasassatikā**⁵ ekaccasassatavādā, te duvidhā honti
sattekaccasassatikā, saṅkhārekaccasassatikāti. Duvidhāpi idha gahitāyeva.

39. **Yanti** nipātamattaṃ. **Kadācī**ti kismiñci kāle. **Karahacī**ti tasseva
vevacanaṃ. **Dīghassa addhunoti** dīghassa kālassa. **Accayenāti**

1. Khu 9. 54 piṭṭhe.

3. Ye te (Ka) Sī-Ṭī Abhinava 1. 410 piṭṭhe.

5. Tattha ekaccasassatikāti (Syā, Ka)

2. Saṃ 2. 24 piṭṭhe.

4. Vuccamānenāpi (Syā)

atikkamena. **Samvattatī**ti vinassati. **Yebhuyyenā**ti ye uparibrahmalokesu vā arūpesu vā nibbattanti, tadavasese sandhāya vuttaṃ. Jhānāmanena nibbattattā **manomayā**. Pīti tesāṃ bhakkho āhāroti **pītibhakkhā**. Attanova tesāṃ pabhāti **sayaṃpabhā**. Antalikkhe carantīti **antalikkhacarā**. Subhesu uyyānavimānakapparukkhādīsu tiṭṭhantīti **subhaṭṭhāyino**. Subhā vā manorammavattabhāraṇā hutvā tiṭṭhantīti **subhaṭṭhāyino**. **Ciraṃ dīghamaddhānanti** ukkaṃsena aṭṭha kappe.

40. **Vivattatī**ti saṇṭhāti. **Suññaṃ brahmavimānanti** pakatiyā nibbattasattānaṃ natthitāya suññaṃ, brahmakāyikabhūmi nibbattatīti attho. Tassa kattā vā kāretā vā natthi, **Visuddhimagge** * vuttanayena pana kammappaccaya-utusamuṭṭhānā ratanabhūmi nibbattati. Pakatinibbattiṭṭhānesuyeva¹ cettha uyyānakapparukkhādayo nibbattanti. Atha sattānaṃ pakatiyā vasitaṭṭhāne nikanti uppajjati, te paṭhamajjhānaṃ bhāvetvā tato otaranti, tasmā “**atha kho aññataro satto**”ti-ādimāha. **Āyukkhayā vā puññakkhayā vā**ti ye uḷāraṃ puññakammaṃ katvā yattha katthaci appāyuke devaloke nibbattanti, te attano puññabalena ṭhātumaṃ na sakkonti, tassa pana devalokassa āyuppamāṇeneva cavantīti āyukkhayā cavantīti vuccanti. Ye pana parittaṃ puññakammaṃ katvā dīghāyukadevaloke nibbattanti, te yāvatāyukaṃ ṭhātumaṃ na sakkonti, antarāva cavantīti puññakkhayā cavantīti vuccanti. **Dīghamaddhānaṃ tiṭṭhatīti** kappam vā upaḍḍhakappam vā.

41. **Anabhiratīti** aparassāpi sattassa āgamanapatthanā. Yā pana paṭighasampayuttā ukkaṇṭhitā, sā brahmaloke natthi. **Paritassanā**ti ubbijjanā phandaṇā, sā panesā tāsataṣṣanā taṇhātassanā diṭṭhitassanā nāṇatassanāti catubbidhā hoti. Tattha “jātiṃ paṭicca bhayaṃ bhayānakaṃ chambhitattaṃ lomahaṃso cetaso utrāso. Jaraṃ. Byādhim. Maraṇaṃ paṭicca -pa- utrāso”ti² ayaṃ **tāsataṣṣanā** nāma. “Aho vata aññepi sattā itthattaṃ āgacchayyun”ti³ ayaṃ **taṇhātassanā** nāma. “Paritassitavipphanditamevā”ti⁴ ayaṃ **diṭṭhitassanā** nāma. “Tepi Tathāgatassa

* Visuddhi 2. 51 piṭṭhe.

2. Abhi 2. 381 piṭṭhe.

1. Pakatinibbattaṭṭhāneyeva (Syā)

3. Dī 3. 24 piṭṭhe.

4. Dī 1. 36 piṭṭhe.

dhammadesanaṃ sutvā yebhuyyena bhayaṃ saṃvegaṃ santāsaṃ āpajjanti”ti¹ ayaṃ **ñāṇatassanā** nāma. Idha pana taṇhātassanāpi diṭṭhitassanāpi vaṭṭati. **Brahmavimānanti** idha pana paṭhamābhiniḃbattassa atthitāya suññanti na vuttaṃ. **Upapajjanti**ti upapattivāsena upagacchanti. **Sahabyatanti** sahabhāvaṃ.

42. **Abhibhūti** abhibhavitvā ṭhito “jeṭṭhakohamasmi”ti. **Anabhibhūtoti** aññehi anabhibhūto. **Aññadatthūti** ekaṃsavacane nipāto. Dassanavasena **daso**, sabbaṃ passāmīti attho. **Vasavattīti** sabbaṃ janaṃ vase vattemi. **Issaro kattā nimmātāti** ahaṃ loke issaro, ahaṃ lokassa kattā ca nimmātā ca, pathavihimavantasinerucakkavāḷamahāsamuddacandimasūriyā mayā nimmitāti. **Setṭho sajjitāti** ahaṃ lokassa uttamo ca sajjitā² ca “tvaṃ khattiyo nāma hoti, tvaṃ brahmaṇo. Vesso. Suddo. Gahaṭṭho. Pabbajito nāma. Antamaso tvaṃ oṭṭho hohi, goṇo hohi”ti evaṃ “sattānaṃ saṃvisajetā³ ahan”ti maññati. **Vasī pitā bhūtabhabyānanti** ahamasmi ciṇṇavasitāya vasī, ahaṃ pitā bhūtānaṃca bhabyānaṃcāti maññati. Tattha aṇḍajalābujā sattā anto-aṇḍakose ceva antovatthimhi ca **bhabyā** nāma, bahi nikkhantakālato paṭṭhāya **bhūtā** nāma. Saṃsedajā paṭhamacittakkhaṇe **bhabyā**, dutiyato paṭṭhāya **bhūtā**. Opaṭikā paṭhama-iriyāpathe **bhabyā**, dutiyato paṭṭhāya **bhūtāti** veditabbā. Te sabbepe mayhaṃ puttāti saññāya “ahaṃ pitābhūtabhabyānan”ti maññati.

Idāni kārāṇato⁴ sādhetukāmo “mayā ime sattā nimmitā”ti paṭiññaṃ katvā “**taṃ kissa hetū**”ti-ādimāha. **Itthattanti** itthabhāvaṃ, brahmabhāvanti attho. **Iminā mayanti** attano kammavasena cutāpi upapannāpi ca kevalaṃ maññanāmatteneva “iminā mayaṃ nimmitā”ti maññamānā vaṅkacchiddena⁵ vaṅka-āṇi viya onamitvā tasseva pādamūlaṃ gacchantīti.

43. **Vaṇṇavantataro cāti** vaṇṇavantataro⁶, abhirūpo pāsādikoti attho. **Mahesakkhataroti** issariyaparivārasena mahāyasataro.

1. Saṃ 2. 70; Aṃ 1. 342 piṭṭhesu.

3. Saṃvibhajitā (Syā); Saṃvibhajetā (Ka)

5. Vaṅkacchidde (Sī)

2. Sajjitā (Syā)

4. Kārāṇavasena (Ka)

6. Vaṇṇavantataro ca (Sī, Syā)

44. **Ṭhānaṃ kho panetanti** kāraṇaṃ kho panetaṃ. So tato cavitvā aññatra na gacchati, idheva āgacchati, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Agārasmāti** gehā. **Anagāriyanti** pabbajjaṃ. Pabbajjā hi yasmā agārassa hitaṃ kasigorakkhādikammaṃ tattha¹ natthi, tasmā anagāriyanti vuccati. **Pabbajatīti** upagacchati. **Tato paraṃ nānussaratīti** tato pubbenivāsā paraṃ na sarati, saritum asakkonto tattha ṭhatvā diṭṭhiṃ gaṇhāti.

Niccoti-ādīsu tassa upapattiṃ apassanto “nicco”ti vadati, maraṇaṃ apassanto **“dhuvo”**ti, sadābhāvato **“sassato”**ti, jarāvasenāpi vipariṇāmassa abhāvato **“avipariṇāmadhammo”**ti. Sesamettha paṭhamavāre uttānamevāti.

45-46. Dutiyavāre khiḍḍāya padussanti vinassantīti **khiḍḍāpadosikā**, “padūsikā”tipi paḷiṃ likhanti, sā Aṭṭhakathāyaṃ natthi. **Ativelanti** atikālaṃ, aticiranti attho. **Hassakhiḍḍāratidhammasamāpannāti** hassaratidhammañceva khiḍḍāratidhammañca samāpannā anuyuttā, keḷihassasukhañceva kāyikavācasikakīḷāsukhañca anuyuttā, vuttappakāraratidhammasamaṅgino hutvā viharantīti attho.

Sati sammussatīti khādanīyabhojanīyesu sati sammussati. Te kira puññavisesādhigatena mahantena attano sirivibhavena nakkhattaṃ kīḷantā tāya sampattimahantatāya² “āhāraṃ paribhuñjimha, na paribhuñjimhā”tipi na jānanti. Atha ekāhārātikkaṃamanato paṭṭhāya nirantaraṃ khādantāpi pivantāpi cavantiyeva, na tiṭṭhanti. Kasmā? Kammajatejassa balavatāya karajakāyassa mandatāya. Manussānañhi kammajatejo mando, karajakāyo balavā. Tesāṃ kammajatejassa mandatāya karajakāyassa balavatāya sattāhampi atikkamitvā uṇhodaka-acchayāgu-ādīhi sakkā vatthum upatthambhetum. Devānaṃ pana tejo balavā hoti, karajaṃ mandam. Te ekaṃ āhāraṃ atikkamitvāva saṇṭhātum na sakkonti. Yathā nāma gimhānaṃ majjhanhike tattapāsāṇe ṭhapitaṃ padumaṃ vā uppalaṃ vā sāyanhasamaye ghaṭasatenāpi siñciyamānaṃ pākatiṃ na hoti, vinassatiyeva. Evameva pacchā nirantaraṃ khādantāpi pivantā picavantiyeva,

1. Taṃ tattha (Syā, Ka) Vi-Ṭṭha 1. 169; Ma-Ṭṭha 1. 105; Am-Ṭṭha 2. 375 piṭṭhesupī.

2. Sampattiyā mahantatāya (Ka)

na tiṭṭhanti. Tenāha “**satiyā sammosā te devā tamhā kāyā cavantī**”ti. Katame pana te devāti? “Ime devā”ti¹ Aṭṭhakathāyaṃ vicāraṇā natthi, “devānaṃ kammajatejo balavā hoti, karajaṃ mandan”ti avisesena vuttattā pana ye keci kabaḷikārāhārūpajīvino devā evaṃ karonti, teyeva cavantīti veditabbā. Keci panāhu “nimmānarati Paranimmitavasavattino te devā”ti. Khiḍḍāpadussanamatteneva hete “khiḍḍāpadosikā”ti vuttā. Sesamettha purimanayeneva veditabbaṃ.

47-48. Tatiyavāre manena padussanti vinassantīti **manopadosikā**, etc Cātumahārājikā. Tesu kira eko devaputto “nakkhattaṃ kīḷissāmī”ti saparivāro rathena vīthim paṭipajjati, athañño nikkhamanto taṃ purato gacchantam disvā “bho² ayaṃ kapaṇo adiṭṭhapubbaṃ viya etaṃ disvā pītiyā uddhumāto viya, bhijjamāno viya ca gacchatī”ti kujjhati. Purato gacchantopi nivattitvā taṃ kuddhaṃ disvā kuddhā nāma suviditā³ hontīti iddhabhāvamassa ñatvā “tvaṃ kuddho mayhaṃ kiṃ karissasi, ayaṃ sampatti mayā dānasīlādīnaṃ vasena laddhā, na tuyhaṃ vasenā”ti paṭikujjhati. Ekasmiñhi kuddhe itaro akuddho rakkhati, ubhosu pana kuddhesu ekassa kodho itarassa paccayo hoti, tassapi kodho itarassa paccayo hotīti ubho kandantānaṃyeva orodhānaṃ cavanti. Ayamettha dhammatā. Sesaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

49-52. Takkīvāre⁴ ayaṃ cakkhādīnaṃ bhedaṃ passati, cittaṃ pana yasmā purimaṃ purimaṃ pacchimassa pacchimassa paccayaṃ datvāva nirujjhati, tasmā cakkhādīnaṃ bhedato balavatarampi cittassa bhedaṃ na passati. So taṃ apassanto yathā nāma sakuṇo ekaṃ rukkhaṃ jahitvā aññasmiṃ⁵ nilīyati, evameva imasmiṃ attabhāve bhinne cittaṃ aññatra gacchatīti gahetvā evamāha. Sesamettha vuttanayeneva veditabbaṃ.

Antānantavādavaṇṇanā

53. **Antānantikā**ti antānantavādā, antaṃ vā anantaṃ vā antānantaṃ vā nevantānānantaṃ vā ārabha pavattavādāti attho.

1. Ime nāmāti (Sī, Syā)

2. Disvā kiṃ bho (Sī, Syā)

3. Suvijjānā (Syā), suvijānā (Ka)

4. Takkīvāde (Ka)

5. Ekasmiṃ (Ka)

54-60. **Antasaññī lokasmim viharatī**ti paṭibhāganimittaṃ cakkavālapariyantaṃ avaḍḍhetvā taṃ “loko”ti gahetvā antasaññī lokasmim viharati, cakkavālapariyantaṃ katvā vaḍḍhitakasiṇo¹ pana anantasaññī hoti, uddhamadho avaḍḍhetvā pana tiriyāṃ vaḍḍhetvā uddhamadho antasaññī tiriyāṃ anantasaññī. Takkīvādo vuttanayeneva veditabbo. Ime cattāropi attanā diṭṭhapubbānusāreneva diṭṭhiyā gahitattā pubbantakappikesu pavitṭhā.

Amarāvikkhepavādavaṇṇanā

61. Na maratīti **amarā**. Kā sā? “Evantipi me no”ti-ādinā nayena pariyantarahitā diṭṭhigatikassa diṭṭhi ceva vācā² ca. Vividho khepoti **vikkhepo**, amarāya diṭṭhiyā vācāya ca vikkhepoti **amarāvikkhepo**, so etesaṃ atthīti **amarāvikkhepikā**. Aparo nayo, **amarā** nāma ekā macchajāti, sā ummujjananimujjanādivasena udake sandhāvamānā gahetuṃ na sakkāti evameva ayampi vādo itocito ca sandhāvati, gāhaṃ na upagacchatīti **amarāvikkhepo**ti vuccati, so etesaṃ atthīti **amarāvikkhepikā**.

62. “Idaṃ kusalan”ti yathābhūtaṃ nappajānātīti dasa kusalakammapathe yathābhūtaṃ nappajānātīti attho. Akusalepi dasa akusalakammapathāva adhippetā. **So mamassa vighātoti** “musā mayā bhaṇitaṃ”ti vipphaṇisārubbhūtiyā mama vighāto assa, dukkhaṃ bhavēyyāti attho. **So mamassa antarāyoti** so mama saggassa ceva maggassa ca antarāyo assa. **Musāvādabhayā musāvādaparijegucchāti** musāvāde ottappena ceva hiriyā ca. **Vācāvikkhepaṃ āpajjatīti** vācāya vikkhepaṃ āpajjati. Kīdisaṃ? Amarāvikkhepaṃ, apariyantavikkhepanti attho.

Evantipi me noti-ādīsu “evantipi me no”ti aniyamitavikkhepo. **Tathātipi me noti** “sassato attā ca loko cā”ti vuttaṃ sassatavādaṃ paṭikkhipati. **Aññathātipi me noti** sassatato aññathā³ vuttaṃ ekaccasassataṃ⁴ paṭikkhipati. **Notipi me noti** “na

1. Vaḍḍhitakasiṇe (Syā, Ka)

2. Vādā (Syā)

3. Aññathāpīti (Ka)

4. Ekaccasassataṃ ekacca-asassataṃ (Syā, Ka)

hoti Tathāgato param̐ maraṇā”ti vuttaṃ ucchedaṃ paṭikkhipati. **No notipi me noti** “neva hoti na na hotī”ti vuttaṃ takkīvādaṃ paṭikkhipati. Sayam̐ pana “idaṃ kusalan”ti vā “akusalan”ti vā puṭṭho na kiñci byākaroti. “Idaṃ kusalan”ti puṭṭho “evantipi me no”ti vadati. Tato “kiṃ akusalan”ti vutte “tathātipi me no”ti vadati. “Kiṃ ubhayato aññathā”ti vutte “aññathātipi me no”ti vadati. Tato “tividhenāpi na hoti, kiṃ te laddhī”ti vutte “notipi me no”ti vadati. Tato “kiṃ no noti te¹ laddhī”ti vutte “no notipi me no”ti evaṃ vikkhepameva āpajjati, ekasmimpi pakkhe na tiṭṭhati.

63. **Chando vā rāgo vāti** ajānantopi² sahasā kusalameva “kusalan”ti vatvā akusalameva “akusalan”ti vatvā “mayā asukassa nāma evaṃ byākataṃ, kiṃ taṃ subyākatan”ti aññe paṇḍite pucchitvā tehi “subyākataṃ bhadramukha, ‘kusalameva tayā kusalaṃ akusalameva akusalan’ti byākatan”ti vutte “natthi mayā sadiso paṇḍito”ti evaṃ me tattha chando vā rāgo vā assāti attho. Ettha ca chando dubbalarāgo, rāgo balavarāgo. **Doso vā paṭigho vāti** kusalaṃ pana “akusalan”ti, akusalaṃ vā³ “kusalan”ti vatvā aññe paṇḍite pucchitvā tehi “dubyākataṃ tayā”ti vutte “ettakampi nāma na jānāmī”ti tattha me assa doso vā paṭigho vāti attho. Idhāpi doso dubbalakodho, paṭigho balavakodho.

Taṃ mamassa upādānaṃ, so mamassa vighātoti taṃ chandarāgadvayaṃ mama upādānaṃ assa, dosapaṭighadvayaṃ vighāto. Ubhayampi vā daḷhaggahaṇavasena upādānaṃ, vihananavasena vighāto. Rāgo hi amuñcitukāmatāya ārammaṇaṃ gaṇhāti jalūkā viya. Doso vināsetukāmatāya āsīviso viya. Ubhopi cete santāpakatṭhena vihanantiyevāti “upādānaṃ”ti ca “vighāto”ti ca vuttā. Sesam̐ paṭhamavārasadisameva.

1. No noti kiṃ te (Syā)

2. Appaṭijānantopi (Syā), asampajānantopi (Ka)

3. Akusalañca (Sī)

64. **Paṇḍitā**ti paṇḍiccena samannāgatā. **Nipuṇā**ti saṇhasukhumabuddhino saṇhasukhumam atthantaram¹ paṭivijjhanasamatthā. **Kataparappavādā**ti viññātaparappavādā ceva parehi saddhim katavādaparicayā ca. **Vālavedhirūpā**ti vālavedhidhanuggahasadisā. **Vobhindantā**² **maññeti** vālavedhi viya vālam sukhumānipi paresam diṭṭhigatāni attano paññāgatena³ bhindantā viya carantīti attho. **Te mam tatthā**ti te samaṇabrāhmaṇā mam tesu kusalākusalesu. **Samanuyuñjeyyunti** “kim kusalam, kim akusalanti attano laddhim vadā”ti laddhim puccheyyum. **Samanugāheyyunti** “idam nāma”ti vutte “kena kāraṇena etamattam gāhayen”ti⁴ kāraṇam puccheyyum. **Samanubhāseyyunti** “iminā nāma kāraṇenā”ti vutte kāraṇe dosam dassetvā “na tvaṃ idam jānāsi, idam pana gaṇha, idam vissajjehi”ti evam samanuyuñjeyyum. **Na sampāyeyyanti** na sampādeyyam, sampādetvā kathetum na sakkupēyyanti attho. **So mamassa vighātoti** yaṃ taṃ punappunam vatvāpi asampāyanam nāma, so mama vighāto assa, oṭṭhatāluji vāhāgalasosanadukkhameva assāti attho. Sesametthāpi paṭhamavārasadisameva.

65-66. **Mandoti** mandapañño, apaññassevetam nāmam. **Momūhoti** atisammūlho. **Hoti tathāgatoti**-ādīsu satto “tathāgato”ti adhippeto. Sesamettha uttānameva. Imepi cattāro pubbe pavattadhammānusāreneva diṭṭhiyā gahitattā pubbantakappikesu pavitṭhā.

Adhiccasamuppannavādavaṇṇanā

67. “Adhiccasamuppanno attā ca loko cā”ti dassanam adhiccasamuppannam, tam etesam atthīti **adhiccasamuppannikā**. **Adhiccasamuppannanti** akāraṇasamuppannam.

68-73. **Asaññasattā**ti desanāsīsametaṃ, acittuppādā rūpamattaka-attabhāvātī⁵ attho. Tesam evam uppatti veditabbā—ekacco hi titthāyatane pabbajitvā vāyokasiṇe parikammaṃ katvā catutthajjhānam nibbattetvā jhānā vuṭṭhāya “citte dosam passati, citte sati

1. Sukhuma-atthantaram (Sī, Ka)

2. Te bhindantā (Ka) (Khu 7. 139; Khu 8. 176; Khu 9. 377 piṭṭhesu passitabbarā.)

3. Paññābalena (Syā)

4. Gāhayāti (Sī, Syā)

5. Acittuppādarūpamattaka-attabhāvātī (Sī)

hatthacchedādidukkhāñceva sabbabhayāni ca honti, alaṃ iminā cittaṇa, acittakabhāvova santo”ti evaṃ citte dosaṃ passitvā aparihīnajjhāno kālaṃ katvā asaṇṇasattesu nibbattati, cittaṃ massa cuticittanīrodhena idheva nivattati, rūpakkhandaṃ mattameva tattha pātubhavati. Te tattha yathā nāma jiyāvegukkhitto saro yattako jiyāvego, tattakameva ākāse gacchati, evameva jhānavegukkhittā upapajjitvā yattako jhānavego, tattakameva kālaṃ tiṭṭhanti, jhānavege pana parihīne tattha rūpakkhandaṃ antaradhāyati, idha pana paṭisandhisāṇṇā uppajjati. Yasmā pana tāya idha uppannasāṇṇāya tesāṃ tattha cuti paṇṇāyati, tasmā “saṇṇuppādā ca pana te devā tamhā kāyā cavanti”ti vuttaṃ. **Santatāyā**ti santabhāvāya. Sesamettha uttānameva. Takkīvadopi vuttanayeneva vedītabboti.

Aparantakappikavādavaṇṇanā

74. Evaṃ aṭṭhārasa pubbantakappike dassetvā idāni catucattārīsa aparantakappike dassetuṃ “**santi bhikkhave**”ti-ādimāha. Tattha anāgatakoṭṭhāsasaṅkhātāṃ aparantaṃ kappetvā gaṇhantīti **aparantakappikā**, aparantakappo vā etesaṃ atthīti **aparantakappikā**. Evaṃ sesampi pubbe vuttapakāranayeneva vedītabbāṃ.

Saṇṇīvādavaṇṇanā

75. **Uddhamāghātanikā**ti **āghātaṇaṃ** vuccati maraṇaṃ, uddhamāghātanaṃ attānaṃ vadantīti **uddhamāghātanikā**. “Saṇṇī”ti pavatto vādo saṇṇīvādo, so etesaṃ atthīti **saṇṇīvādā**.

76-77. **Rūpī attā**ti-ādīsu kasiṇarūpaṃ “attā”ti, tattha pavattasaṇṇāñcassa “saṇṇā”ti gahetvā vā ājīvakaḍḍayo viya takkamatteneva vā “rūpī attā hoti, arogo paraṃ maraṇā saṇṇī”ti naṃ paṇṇapenti. Tattha **ārogo**ti nicco. Arūpasamāpattinimittaṃ pana “attā”ti, samāpattisaṇṇāñcassa “saṇṇā”ti gahetvā vā nigaṇṭhādayo viya takkamatteneva vā “arūpī attā hoti, arogo paraṃ maraṇā saṇṇī”ti naṃ paṇṇapenti. Tatiyā pana missakagāhavasena pavattā diṭṭhi. Catutthā takkagāheneva.

Dutiyacatukkaṃ antānantikavāde vuttanayeneva veditabbaṃ. Tatiyacatukke samāpannakavasena ekattasaññī asamāpannakavasena nānattasaññī parittakasiṇavasena parittasaññī, vipulakasiṇavasena appamāṇasaññīti veditabbā. Catutthacatukke pana dibbena cakkhunā tikacatukkajjhānabhūmiyaṃ nibbattamānaṃ disvā “ekantasukhī”ti gaṇhāti, niraye nibbattamānaṃ disvā “ekantadukkhī”ti, manussesu nibbattamānaṃ disvā “sukhadukkhī”ti, vehapphaladevesu nibbattamānaṃ disvā “adukkhamasukhī”ti gaṇhāti. Visesto hi pubbenivāsānussatiñāṇalābhino pubbantakappikā honti, dibbacakkhukā aparantakappikāti.

Asaññīnevasaññīnāsaññīvādavaṇṇanā

78-83. Asaññīvādo saññīvāde ādimhi vuttānaṃ dvinnāṃ catukkānaṃ vasena veditabbo. Tathā nevasaññīnāsaññīvādo. Kevalaṇhi tattha “saññī attā”ti gaṇhantānaṃ tā diṭṭhiyo, idha “**asaññī**”ti ca “**nevasaññīnāsaññī**”ti ca. Tattha na ekantena kāraṇaṃ pariyesitabbaṃ. Diṭṭhigatikassa hi gāho ummattakapacchisadisoti vuttametaṃ.

Ucchedavādavaṇṇanā

84. Ucchedavāde **satoti** vijjamānassa. **Ucchedanti** upacchedaṃ. **Vināsanti** adassanaṃ. **Vibhavanti** bhāvavigamaṃ. Sabbānetāni aññamaññavevacanāneva. Tattha dve janā ucchedadiṭṭhiṃ gaṇhanti lābhī ca alābhī ca. Lābhī arahato¹ dibbena cakkhunā cutiṃ disvā upapattiṃ apassanto. Yo vā cutimattameva daṭṭhuṃ sakkoti na upapātaṃ², so ucchedadiṭṭhiṃ gaṇhāti. Alābhī ca “ko paralokaṃ na jānāti”ti kāmasukhagiddhatāya vā “yathā rukkhato paṇṇāni patitāni na puna viruhanti, evameva sattā”ti-ādinā takkena vā ucchedaṃ gaṇhāti. Idha pana taṇhādiṭṭhinaṃ vasena tathā ca aññathā ca vikappetvāva imā satta diṭṭhiyo uppannāti veditabbā.

85. Tattha **rūpīti** rūpavā. **Cātumahābhūtikoti** catumahābhūtamayo. Mātāpitūnaṃ etanti **mātāpettikaṃ**, kim taṃ? Sukkasoṇitaṃ,

1. Anussaranto (Syā, Ka)

2. Upapattiṃ (Sī, Syā)

mātāpettike sambhūto jātoti **mātāpettikasambhavo**. Iti rūpakāyasīsena manussattabhāvaṃ “attā”ti vadati. **Ittheketi** itthaṃ eke, evameketi attho.

86. Dutiyo taṃ paṭikkhipitvā dibbattabhāvaṃ vadati. **Dibboti** devaloke sambhūto. **Kāmāvacaroti** chakāmāvacaradevapariyāpanno. Kabaḷīkāraṃ¹ āhāraṃ bhakkhatīti **kabaḷīkārahārabhakkho**.

87. **Manomayoti** jhānāmanena nibbatto. **Sabbaṅgapaccaṅgīti** sabbaṅgapaccaṅgayutto. **Ahīnindriyoti** paripuṇṇindriyo. Yāni brahmaloke atthi, tesāṃ vasena, itaresaṅca saṇṭhānavasenetāṃ vuttaṃ.

88-92. **Sabbaso rūpasāññānaṃ samatikkamāti**-ādīnaṃ attho **Visuddhimagge** * vutto. **Ākāsānañcāyatanūpagoti**-ādīsu pana **Ākāsānañcāyatanabhavaṃ** upagatoti evamattho veditabbo. Sesamettha uttānamevāti.

Diṭṭhadhammanibbānavādavaṇṇā

93. Diṭṭhadhammanibbānavāde “**diṭṭhadhammo**”ti paccakkhadhammo vuccati, tattha tattha paṭiladdhattabhāvassetāṃ adhivacanaṃ, diṭṭhadhamme nibbānaṃ **diṭṭhadhammanibbānaṃ**, imasmim̐ yeva attabhāve dukkhavūpasamananti² attho, taṃ vadantīti **diṭṭhadhammanibbānavādā**, **paramadiṭṭhadhammanibbānanti** paramaṃ diṭṭhadhammanibbānaṃ, uttamanti attho.

94. **Pañcahi kāmaguṇehīti** manāpiyarūpādīhi pañcahi kāmakoṭṭhāsehi, bandhanehi vā. **Samappitoti** suṭṭhu appito allīno hutvā. **Samaṅgībhūtoti** samannāgato. **Paricāretīti** tesu kāmaguṇesu yathāsukhaṃ indriyāni cāreti sañcāreti ito cito ca upaneti. Atha vā palāḷati³ ramati kīḷati. Ettha ca duvidhā kāmaguṇā mānusakā⁴ ceva dibbā ca. **Mānusakā** Mandhātukāmaguṇasadisā daṭṭhabbā, **dibbā** Paranimmitavasavattidevarājassa kāmaguṇasadisāti. Evarūpe kāme upagatānañhi te diṭṭhadhammanibbānasampattiṃ paññāpenti.

1. Kabaḷim̐ kāraṃ (Sī) * Visuddhi 1. 322 piṭṭhe.

3. Laḷati (bahūsu) Sī-Ṭī Abhinava 1. 450 piṭṭhe.

2. Dukkhavūpasamoti (Syā)

4. Mānusikā (Ka)

95. Dutiyavāre hutvā abhāvaṭṭhena **aniccā**, paṭipīḷanaṭṭhena **dukkhā**, pakatijhanaṭṭhena **vipariṇāmadhammā**ti veditabbā. **Tesaṃ vipariṇāmaññathābhāvā**ti tesaṃ kāmānaṃ vipariṇāmasaṅkhātā aññathābhāvā, yampi me ahosi, tampi me natthīti vuttanayena **uppajjanti sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā**. Tattha antoniṃjjhāyanalakkhaṇo **soko**, tannissitalāppanalakkhaṇo **paridevo**, kāyappaṭipīḷanalakkhaṇaṃ **dukkhaṃ**, manovighātalakkhaṇaṃ **domanassaṃ**, visādalakkhaṇo **upāyāso**, vivicceva **kāme**hīti-ādīnamattho **Visuddhimagge** * vutto.

96. **Vitakkita**nti abhiniropanavasena pavatto vitakko. **Vicārita**nti anumajjanavasena pavatto vicāro. **Eteneta**nti etena vitakkitena ca vicāritena ca etaṃ paṭhamajjhānaṃ oḷārikaṃ sakaṇṭakaṃ viya khāyati.

97-98. **Pīṭigata**nti pīṭiyeva. **Cetaso ubbilāvitatta**nti¹ cittassa ubbilabhāvakaraṇaṃ. **Cetaso ābhogoti** jhānā vuṭṭhāya tasmiṃ sukhe punappunaṃ cittassa ābhogo manasikāro samannāhāroti. Sesamettha diṭṭhadhammanibbānavāde uttānameva.

Ettāvatā sabbāpi dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo kathitā honti. Yāsaṃ satteva ucchedadiṭṭhiyo, sesā sassatadiṭṭhiyo.

100-104. Idāni “imehi kho te bhikkhave”ti iminā vārena sabbepi te aparantakappike² ekajjhaṃ niyyātetvā sabbaññutaññāṇaṃ vissajjati. Puna imehi kho te bhikkhave”ti-ādinaṃ vārena sabbepi te pubbantāparantakappike³ ekajjhaṃ niyyātetvā tadeva ñāṇaṃ vissajjati. Iti “katame ca te bhikkhave dhammā”ti-ādimhi pucchamānopi sabbaññutaññāṇameva pucchitvā vissajjamānopi sattānaṃ ajjhāsayaṃ tulāya tulayanto viya, Sinerupādato vālukaṃ uddharanto viya dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni uddharitvā sabbaññutaññāṇameva vissajjati. Evamayaṃ yathānusandhivasena desanā āgatā.

Tayo hi suttassa anusandhī—pucchānusandhi ajjhāsayaṇusandhi yathānusandhīti. Tattha “evaṃ vutte aññataro bhikkhu Bhagavantaṃ etadavoca ‘kiṃ

* Visuddhi 1. 135 piṭṭhe.

1. Uppilāvitattaṃ (Ka), Dī-Ṭī 1. 176; Sī-Ṭī Abhinava 1. 452 piṭṭhesu.

2. Pubbantakappike (Syā, Ka)

3. Aparantakappike pubbantāparantakappike ca (Syā, Ka)

nu kho bhante orimaṃ tīraṃ, kiṃ pārimaṃ tīraṃ, ko majjhe saṃsīdo¹, ko thale ussādo², ko manussaggāho, ko amanussaggāho, ko āvaṭṭaggāho, ko antopūtibhāvo’ti”³ evaṃ pucchantānaṃ Bhagavatā vissajjitasuttavasena **pucchānusandhi** veditabbo.

“Atha kho aññatarassa bhikkhuno evaṃ cetaso parivitaṃ udapādi ‘iti kira bho rūpaṃ anattā. Vedanā. Saññā. Saṅkhārā. Viññāṇaṃ anattā, anattakātāni kira kammāni kamattānaṃ phusissantī’ti⁴. Atha kho Bhagavā tassa bhikkhuno cetasā ceto parivitaṃ kamaññāya bhikkhū āmantesi—thānaṃ kho panetaṃ bhikkhave vijjati, yaṃ idhekacco moghapuriso avidvā avijjāgato taṇhādhipateyyena cetasā satthu sāsanaṃ atidhāvitabbaṃ maññeyya ‘iti kira bho rūpaṃ anattā -pa- phusissantī’ti. Taṃ kiṃ maññatha bhikkhave rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vā”ti⁴. Evaṃ paresaṃ ajjhāsayaṃ veditvā Bhagavatā vuttasuttavasena **ajjhāsayaṇusandhi** veditabbo.

Yena pana dhammena ādimhi desanā uṭṭhitā, tassa dhammassa anurūpadhammavasena vā paṭipakkhavasena vā yesu suttesu upari desanā āgacchati, tesāṃ vasena **yathānusandhi** veditabbo. Seyyathidaṃ?
Ākaṅkheyyasutte⁵ heṭṭhā sīlena desanā uṭṭhitā, upari cha abhiññā āgatā.
Vatthasutte⁶ heṭṭhā kilesena desanā uṭṭhitā, upari brahmavihārā āgatā.
Kosambiyasutte⁷ heṭṭhā bhaṇḍanena uṭṭhitā, upari sārāṇiyadhammā āgatā.
Kakacūpame⁸ heṭṭhā akkhantiyā uṭṭhitā, upari kakacūpamā āgatā.
 Imasmimpi Brahmajāle heṭṭhā diṭṭhivasena desanā uṭṭhitā upari suññatāpakāsaṇaṃ āgataṃ. Tena vuttaṃ “evamayaṃ yathānusandhivasena desanā āgatā”ti.

Paritassitavipphanditavāraṇṇanā

105-117. Idāni mariyādavibhāgadassanattamaṃ “**tatra bhikkhave**”ti-ādikā desanā āraddhā. **Tadapi tesāṃ bhavataṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ ajānataṃ apassataṃ vedayitaṃ taṇhāgatānaṃ paritassitavipphanditamevāti** yena

1. Saṃsādo (Sī), Saṃsāro (Syā)

2. Ussāro (Ka)

3. Saṃ 2. 387 piṭṭhe.

4. Ma 3. 69 piṭṭhe.

5. Ma 1. 39 piṭṭhe.

6. Ma 1. 43 piṭṭhe.

7. Ma 1. 395 piṭṭhe.

8. Ma 1. 173 piṭṭhe.

diṭṭhi-assādena diṭṭhisukhena diṭṭhivedayitena te somanassajātā sassataṃ attānañca lokañca paññapenti catūhi vatthūhi, tadapi tesāṃ bhavantānaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ yathābhūtaṃ dhammānaṃ sabhāvaṃ ajānantānaṃ apassantānaṃ vedayitaṃ taṇhāgatānaṃ kevalaṃ taṇhāgatānaṃyeva taṃ vedayitaṃ, tañca kho panetaṃ paritassitavipphanditameva. Diṭṭhisāṅkhātena ceva taṇhāsāṅkhātena ca paritassitena vipphanditameva calitameva kampitameva thusarāsimhi nikhātakhāṇusadisāṃ, na sotāpannassa dassanamiva niccalanti dasseti. Esa nayo ekaccasassatavādādīsipi.

Phassapaccayavāraṇṇanā

118-130. Puna “**tatra bhikkhave ye te samaṇabrāhmaṇā sassatavādā**”ti-ādi paramparapaccayadassanattamaṃ āradhmaṃ. Tattha **tadapi phassapaccayā**ti yena diṭṭhi-assādena diṭṭhisukhena diṭṭhivedayitena te somanassajātā sassataṃ attānañca lokañca paññapenti catūhi vatthūhi, tadapi taṇhādiṭṭhi pariphanditaṃ vedayitaṃ phassapaccayāti dasseti. Esa nayo sabbattha.

131-143. Idāni tassa paccayassa diṭṭhivedayite balavabhāvadassanattamaṃ puna “**tatra bhikkhave yete samaṇabrāhmaṇā sassatavādā**”ti-ādimāha. Tattha **te vata aññatara phassā**ti te vata samaṇabrāhmaṇā taṃ vedayitaṃ vinā phassena paṭisaṃvedessantīti kāraṇametamaṃ natthīti. Yathā hi patato gehassa upatthambhanatthāya thūṇā nāma balavapaccayo hoti, na taṃ thūṇāya anupatthambhitaṃ ṭhātuṃ sakkoti, evameva phassopi vedanāya balavapaccayo, taṃ vinā idaṃ diṭṭhivedayitaṃ natthīti dasseti. Esa nayo sabbattha.

Diṭṭhigatikādhiṭṭhānavatṭakathāvaṇṇanā

144. Idāni “**tatra bhikkhave ye te samaṇabrāhmaṇā sassatavādā sassataṃ attānañca lokañca paññapenti catūhi vatthūhi, yepi te samaṇabrāhmaṇā ekaccasassatikā**”ti-ādinā nayena sabbadiṭṭhivedayitāni sampiṇḍeti. Kasmā? Upari phasse pakkipanattāya. Kathaṃ? Sabbe te chahi phassāyatanehi phussa phussa paṭisaṃvedentīti. Tattha cha phassāyatanāni nāma cakkhuphassāyatanāṃ, sota. Ghāna. Jivhā. Kāya. Manophassāyatananti imāni cha. Sañjāti samosaraṇa kāraṇa paṇṇattimattatthesu hi

ayaṃ **āyatanasaddo** pavattati. Tattha “Kambojo assānaṃ āyatanam, gunnaṃ Dakkhiṇāpatho”ti sañjātiyaṃ pavattati, sañjātiṭṭhāneti attho. “Manorame āyatane, sevanti naṃ vihaṅgamā”ti¹ samosaraṇe. “Sati sati-āyatane”ti² kāraṇe. “Araññāyatane paṇṇakuṭṭisu sammantī”ti³ paṇṇattimatte. Svāyamidha sañjāti-ādi-atthattayepi yujjati. Cakkhādisu hi phassapañcamakā dhammā sañjāyanti samosaranti, tāni ca tesam kāraṇanti **āyatanāni**. Idha pana “cakkhuṇca paṭicca, rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇam, tiṇṇam saṅgati phasso”ti⁴ iminā nayena phassasīseneva desanaṃ āropetvā phassam ādiṃ katvā paccayaparamparam⁵ dassetuṃ phassāyatanādīni vuttāni.

Phussa phussa paṭisaṃvedentīti phusitvā phusitvā paṭisaṃvedenti. Ettha ca kiñcāpi āyatanānaṃ phusanakiccaṃ viya vuttaṃ, tathāpi na tesam phusanakiccatā veditabbā. Na hi āyatanāni phusanti, phassova taṃ taṃ ārammaṇam phusati, āyatanāni pana phasse upanikkhipitvā dassitāni, tasmā sabbe te cha phassāyatanasambhavana phassena rūpādīni ārammaṇāni phusitvā taṃ diṭṭhivedanaṃ paṭisaṃvedayantīti evamettha attho veditabbo.

Tesam vedanāpaccayā taṇhāti-ādīsu **vedanāti** chaphassāyatanasambhavā vedanā. Sā rūpataṇhādibhedāya taṇhāya upanissayakoṭiyā paccayo hoti. Tena vuttaṃ “tesam vedanāpaccayā taṇhā”ti. Sā pana catubbidhassa upadānassa upanissayakoṭiyā ceva sahaṇṇatākoṭiyā ca paccayo hoti. Tathā upadānaṃ bhavassa, bhavo jātiyā upanissayakoṭiyā paccayo hoti.

Jātiti panettha savikārā pañcakkhandhā daṭṭhabbā. Jāti jarāmarasassa ceva sokādīnaṇca upanissayakoṭiyā paccayo hoti. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana paṭiccasamuppādakathā **Visuddhimagge** * vuttā, idha panassa payojanamattameva veditabbaṃ. Bhagavā hi vaṭṭakathaṃ kathento “purimā bhikkhave koṭi na paññāyati avijjāya, ‘ito pubbe avijjā nāhosi, atha pacchā samabhavī’ti evaṇcetaṃ⁶ bhikkhave vuccati, atha ca pana paññāyati ‘idappaccayā avijjā’ti”⁷ evaṃ avijjāsīsena vā “purimā bhikkhave

1. Am 2. 36 piṭṭhe.

2. Am 1. 256 piṭṭhe.

3. Sam 1. 228 piṭṭhe.

4. Sam 1. 300 piṭṭhe.

5. Paccayaparamparāyā (Ka)

* Visuddhi 2. 148 piṭṭhe.

6. Evañcidaṃ (Sī, Syā, Ka)

7. Am 3. 346 piṭṭhe.

koṭi na paññāyati bhavataṇhāya -pa- ‘idappaccayā bhavataṇhā’ti”¹ evaṃ taṇhāsīsena vā “purimā bhikkhave koṭi na paññāyati bhavadiṭṭhiyā -pa- ‘idappaccayā bhavadiṭṭhī’ti” * evaṃ diṭṭhisīsena vā kathesi. Idha pana diṭṭhisīsena kathento vedanārāgena uppajjamānā diṭṭhiyo kathetvā vedanāmūlakam paṭiccasamuppādam kathesi, tena idam dasseti “evamete diṭṭhigatikā idam dassanam gahetvā tisu bhavesu catūsu yonīsu pañcasu gatīsu sattasu viññāṇaṭṭhitīsu navasu sattāvāsesu ito ettha etto idhāti sandhāvantā saṃsaranā yante yuttaḡoṇo viya, thambhe upanibaddhakukkuro² viya vātena vippannaṭṭhanāvā viya ca vaṭṭadukkhameva anuparivattanti, vaṭṭadukkhato sīsam ukkhipitum na sakkonti”ti.

Vivaṭṭakathādivaṇṇanā

145. Evaṃ diṭṭhigatikādhiṭṭhānam vaṭṭam kathetvā idāni yuttayogabhikkhu-adhiṭṭhānam katvā vivaṭṭam dassento “**yato kho bhikkhave bhikkhū**”ti-ādimāha. Tattha yatoti yadā. **Channam phassāyatanānanti** yehi chahi phassāyatanehi phusitvā paṭisamvedayamānānam³ diṭṭhigatikānam vaṭṭam vattati, tesamyeva channam phassāyatanānam. **Samudayanti**-ādīsu “avijjāsamudayā cakkhusamudayo”ti-ādinā * vedanākammaṭṭhāne vuttanayena phassāyatanānam samudayādayo⁴ veditabbā. Yathā pana tattha “phassasamudayā, phassanirodhā”ti vuttam, evamidha tam cakkhādīsu “āhārasamudayā āhāranirodhā”ti veditabbam, manāyatane “nāmarūpasamudayā, nāmarūpanirodhā”ti.

Uttaritarām pajānātiti diṭṭhigatiko diṭṭhimeva jānāti⁵. Ayaṃ pana diṭṭhiṇca diṭṭhito ca uttaritarām sīlasamādhipaṇṇāvimuttinti yāva arahattā jānāti. Ko evaṃ jānāti? Khīṇāsavo jānāti, anāgāmī, sakadāgāmī, sotāpanno, bahussuto, ganthadharo bhikkhu jānāti, āraddhavipassako jānāti, desanā pana arahattanikūṭeneva niṭṭhāpitāti.

1. Am 3. 348 piṭṭhe. * Gavesitabbamidam.

3. Paṭisamvediyamānānam (Sī, Ka)

* Heṭṭhā 100 piṭṭhe (Khu 9. 54 piṭṭhe nissitapāli)

2. Upanibandhakukkuṭo (Ka)

4. Samudayo (Sī, Syā)

5. Pajānāti (Sī, Syā)

146. Evaṃ vivaṭṭaṃ kathetvā idāni “sesanājālavimutto diṭṭhigatiko nāma natthī”ti dassanattamaṃ puna “**ye hi keci bhikkhave**”ti ārabhi. Tattha **antojālīkatā**ti imassa mayhaṃ desanājālassa antoyeva katā. **Ettha sitāvā**ti etasmim mama desanājāle sitā nissitā avasitāva. **Ummujjamānā ummujjanti**ti kim vuttaṃ hoti—te adho osīdantāpi uddhaṃ uggacchantāpi mama desanājāle sitāva hutvā osīdanti ca uggacchanti ca. **Ettha pariyāpannā**ti ettha mayhaṃ desanājāle pariyāpannā, etena ābaddhā antojālīkatā ca hutvā ummujjamānā ummujjanti, na hettha asaṅgahito diṭṭhigatiko nāma atthīti.

Sukhamacchikenāti saṇha-acchikena sukhumacchiddenāti attho. Ke vaṭṭo viya hi Bhagavā, jālaṃ viya desanā, paritta-udakaṃ viya dasasahassilokadhātu, oḷārikā pāṇā viya dvāsaṭṭhi diṭṭhigatikā, tassa tīre ṭhatvā olokentassa oḷārikānaṃ pāṇānaṃ antojālīkatabhāvadassanaṃ viya Bhagavato sabbadiṭṭhigatānaṃ desanājālassa antokatabhāvadassananti¹ evamettha opammasaṃsandanaṃ veditabbaṃ.

147. Evaṃ imāhi dvāsaṭṭhiyā diṭṭhīhi sabbadiṭṭhīnaṃ saṅgahitattā sabbesaṃ diṭṭhigatikānaṃ etasmim desanājāle pariyāpannabhāvaṃ dassetvā idāni attano katthaci apariyāpannabhāvaṃ dassento “**ucchinnabhavanettiko bhikkhave Tathāgataṃ kāyo**”ti-ādimāha. Tattha nayanti etāyāti **netti**. **Nayantī**ti gīvāya bandhitvā ākaḍḍhanti, rajjuyā etaṃ nāmaṃ. Idha pana nettisadisatāya bhavataṇhā **nettī**ti adhippetā. Sā hi mahājanaṃ gīvāya bandhitvā taṃ taṃ bhavaṃ neti upaneti **bhavanetti**, arahattamaggasatthena ucchinnā bhavanetti assāti **ucchinnabhavanettiko**.

Kāyassa bheda uddhanti kāyassa bhedato uddhaṃ. **Jīvitapariyādānā**ti jīvitassa sabbaso pariyādinattā parikkhīṇattā, puna appaṭisaṇḍhikabhāvāti attho. **Na naṃ dakkhanti**² taṃ Tathāgataṃ devā vā manussā vā na dakkhissanti, appaṇṇattikabhāvaṃ gamissatīti³ attho.

1. Antogadhabhāvadassananti (Ka)

2. Na taṃ dakkhintīti (Sī)

3. Gamissantīti (Syā)

Seyyathāpi bhikkhaveti upamāyaṃ pana idaṃ saṃsandanaṃ—
 ambarukkho viya hi Tathāgatassa kāyo, rukkhe jātamahāvaṇṇo¹ viya taṃ
 nissāya pubbe pavattataṇhā. Tasmim vaṇṇe upanibaddhā
 pañcapakkadvādasapakka-aṭṭhārasapakkaparimāṇā ambapiṇḍi viya taṇhāya
 sati taṇhūpanibandhanā hutvā āyatiṃ nibbattanakā pañcakkhandhā
 dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo. Yathā pana tasmim vaṇṇe chinne sabbāni
 tāni ambāni tadanvayāni honti, taṃyeva vaṇṇaṃ anugatāni vaṇṇacchedā²
 chinnāniyevāti attho, evameva ye bhavanettivaṇṇassa anupacchinnattā
 āyatiṃ uppajjeyyuraṃ pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo,
 sabbe te dhammā tadanvayā honti, bhavanettim anugatā, tāya chinnāya
 chinnāyevāti attho.

Yathā pana tasmimpi rukkhe maṇḍūkakaṇṭakavisasamphassaṃ āgamma
 anupubbena sussitvā mate “imasmim ṭhāne evarūpo nāma rukkho ahoṃ”ti
 vohāramattameva hoti, na taṃ rukkhaṃ koci passati, evaṃ
 ariyamaggasamphassaṃ āgamma taṇhāsinehassa pariyādinattā anupubbena
 sussitvā viya bhinne imasmim kāye kāyassa bheda uddhaṃ jīvitapariyādāna
 na taṃ dakkhanti, Tathāgatampi devamanussā na dakkhissanti, “evarūpassa
 nāma kira Satthuno idaṃ sāsanaṃ”ti vohāramattameva bhavissatīti
 anupādisesanibbānadhātum pāpetvā desanaṃ niṭṭhāpesi.

148. **Evaṃ vutte āyasmā Ānandoti** evaṃ Bhagavatā imasmim sutte
 vutte thero ādito paṭṭhāya sabbaṃ suttaṃ samannāharitvā evaṃ
 Buddhabalaṃ dīpetvā kathitasuttassa na Bhagavatā nāmaṃ gahitaṃ,
 handassa nāmaṃ gaṇhāpessāmīti cintetvā Bhagavantaṃ etadavoca.

Tasmātiha tvanti—ādīsu ayamatthayojanā—Ānanda yasmā imasmim
 dhammapariyāye idhatthopi paratthopi vibhatto, tasmātiha tvaṃ imaṃ
 dhammapariyāyaṃ “Atthajālan”tipi naṃ dhārehi, yasmā panettha bahū
 tantidhammā kathitā, tasmā “Dhammajālan”tipi naṃ dhārehi, yasmā ca ettha
 seṭṭhatṭhena brahmaṃ sabbaññutaññānaṃ vibhattaṃ, tasmā
 “Brahmajālan”tipi naṃ dhārehi, yasmā ettha dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo vibhattā,
 tasmā “Diṭṭhiajālan”tipi naṃ dhārehi, yasmā pana imaṃ dhammapariyāyaṃ
 sutvā devaputtamāraṃpi khandhamāraṃpi maccumāraṃpi

1. Jātamahāvaṇṇo (Syā)

2. Vaṇṇe chinne (Ka)

kilesamārampi sakkā madditum, tasmā “anuttaro saṅgāmaṇiṇi nam dhārehi”ti.

Idamavoca Bhagavāti idam nidānāvasānato pabhūti yāva “anuttaro saṅgāmaṇiṇi nam dhārehi”ti sakalam suttantaṁ Bhagavā paresaṁ paññāya alabbhaneyyapaṭiṭṭhaṁ paramagambhīraṁ sabbaññūtaññaṇaṁ pakāsento sūriyo viya andhakāraṁ diṭṭhigatamahandhakāraṁ vidhamanto avoca.

149. **Attamanā te bhikkhūti** te bhikkhū attamanā sakamanā, Buddhagatāya pītiyā udaggacittā hutvāti vuttaṁ hoti. **Bhagavato bhāsītanti** evaṁ vicitrāyadesanāvīlāsayuttaṁ idam suttam karavīkarutamañjunā kaṇṇasukhena paṇḍitajanahadayānaṁ amatābhisekasadisena brahmassarena bhāsamānassa Bhagavato vacanaṁ. **Abhinanduntī** anumodimsu ceva sampāṭicchimsu ca. Ayañhi **abhinandasaddo** “abhinandati abhivadati”ti-ādīsu¹ taṇhāyampi āgato. “Annamevābhinandanti, ubhaye devamānusa”ti-ādīsu² upagamanepi.

“Cīrappavāsīm purisaṁ, dūrato sotthimāgataṁ.

Ñātimittā suhajā ca, abhinandanti āgataṁ”ti-

Ādīsu³ sampāṭicchaneṇi. “Abhinanditvā anumoditvā”ti-ādīsu⁴ anumodaneṇi. Svāyamidha anumodanasampāṭicchaneṇi yujjati. Tena vuttaṁ “abhinanduntī anumodimsu ceva sampāṭicchimsu cā”ti.

Subhāsitaṁ sulapitaṁ, “sādhū sādhū”ti tādino.

Anumodamānā sirasā, sampāṭicchimsu bhikkhavoti.

Imasmiṇca pana veyyākaraṇasminti imasmiṁ niggāthakasutte. Niggāthakattā hi idam “veyyākaraṇaṁ”ti vuttaṁ.

Dasasahassī lokadhātūti dasasahassacakkavāḷaparimāṇā lokadhātu. **Akampitthāti** na suttapariyosāneyeva akampitthāti veditabbā. “Bhaññaṁāne”ti hi vuttaṁ. Tasmā dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatesu viniveṭhetvā

1. Saṁ 2. 12 piṭṭhe.

3. Khu 1. 45 Dhammapade.

2. Saṁ 1. 29 piṭṭhe.

4. Ma 1. 160 piṭṭhe.

desiyamānesu tassa tassa diṭṭhigatassa pariyosāne pariyosāneti dvāsaṭṭhiyā ṭhānesu akampitthāti veditabbā.

Tattha aṭṭhahi kāraṇehi pathavīkampō veditabbo—dhātukkabhobhena iddhimato ānubhāvena, bodhisattassa gabbhokkantiyā, mātukucchito nikkhamanena, sambodhippattiya, dhammacakkappavattanena, āyusaṅkhārossajjanena, parinibbānenāti. Tesam vinicchayaṃ “aṭṭha kho ime Ānanda hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyā”ti * evaṃ mahāparinibbāne āgatāya tantiya vaṇṇanākāle vakkhāma. Ayaṃ pana mahāpathavī aparesupī aṭṭhasu ṭhānesu akampittha mahābhinikkhamane, Bodhimaṇḍūpasaṅkamane, paṃsukūlaggahaṇe, paṃsukūladhovane, Kālākārāmasutte, ¹Gotamakasutte, Vessantarajātake, imasmiṃ Brahmajāleti. Tattha mahābhinikkhamanabodhimaṇḍūpasaṅkamanesu vīriyabalena akampittha. Paṃsukūlaggahaṇe dvisahassadīpaparivāre cattāro mahādīpe pahāya pabbajitvā susānaṃ gantvā paṃsukūlaṃ gaṇhantena “dukkaraṃ Bhagavatā katan”ti acchariyavegābhihatā akampittha. Paṃsukūladhovanavessantarajātakesu akālakampanena akampittha. Kālākārāmagotamakasuttesu “ahaṃ sakkhī Bhagavā”ti sakkhibhāvena akampittha. Imasmiṃ pana Brahmajāle dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatesu vijaṭetvā niggumbaṃ katvā desiyamānesu sādhu-kāradānavasena akampitthāti veditabbā.

Na kevalaṇca etesu ṭhānesuyeva pathavī akampittha, atha kho tīsu saṅgahesupī Mahāmahindattherassa imaṃ dīpaṃ āgantvā Jotivane nisīditvā dhammaṃ desitadivasepi akampittha. Kalyāṇiyavihāre ca Piṇḍapātiyattherassa cetiyaṅgaṇaṃ sammajjitvā tattheva nisīditvā Buddhārammaṇaṃ pītiṃ gahetvā imaṃ suttantaṃ āradhassa suttapariyosāne udakapariyantaṃ katvā akampittha. Lohapāsādassa pācīna-ambalaṭṭhikaṭṭhānaṃ² nāma ahoṣi. Tattha nisīditvā dīghabhṇakattherā Brāhmajālasuttaṃ ārabhiṃsu, tesam sajjhāyapariyosānepi³ udakapariyantameva katvā pathavī akampitthāti.

* Dī 2. 90; Am 3. 132 piṭṭhesu.

1. Kālākārāmasutte (Sī, Ka) Am 1. 333 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Pācīnaṃ Ambalaṭṭhikaṭṭhānaṃ (Sī, Ka)

3. Sajjhāyanapariyosānepi (Ka)

Evam yassānubhāvena, akampittha anekaso.
Medanī suttaseṭṭhassa, desitassa sayambhunā.
Brahmajālassa tassīdha, dhammam atthañca paṇḍitā.
Sakkaccam uggahetvāna, paṭipajjantu yonisoti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Brahmajālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sāmaññaphalasutta

Rājāmaccaḥāvaṇṇanā

150. **Evam me sutam -pa- Rājagaheti** Sāmaññaphalasuttam. Tatrāyam apubbapadavaṇṇanā¹. **Rājagaheti** evaṁnāmake nagare. Tañhi Mandhātu-mahāgovindādīhi pariggahitattā Rājagahanti vuccati. Aññepettha pakāre vaṇṇayanti, kim tehi, nāmamattametaṁ tassa nagarassa. Tam panetaṁ Buddhakāle ca cakkavattikāle ca nagaram hoti, sesakāle suññam hoti yakkhapariggahitaṁ, tesam vasanavanam² hutvā tiṭṭhati. **Viharatīti** avisesena iriyāpathadibbabrahma-ariyavihāresu aññataravihāra-samaṅgiparidīpanametaṁ. Idha pana ṭhānagamananissajjasayanappabhedesu iriyāpathesu aññatara-iriyāpathasamāyogaparidīpanam. Tena ṭhitopi gacchantopi nisinnopi sayānopi Bhagavā viharaticceva veditabbo. So hi ekaṁ iriyāpathabādhanam aññena iriyāpathena vicchinditvā aparipatantaṁ³ attabhāvaṁ harati pavatteti, tasmā viharatīti vuccati.

Jīvakassa Komārabhaccassa ambavaneti idamassa yaṁ gocaragāmaṁ upanissāya viharati, tassa samīpanivāsanaṭṭhānaparidīpanam⁴. Tasmā **Rājagahe viharati Jīvakassa Komārabhaccassa ambavaneti** Rājagahasamīpe Jīvakassa Komārabhaccassa ambavane viharatīti evamettha attho veditabbo. Samīpatthe hetam bhumma vacanaṁ. Tattha jīvatīti **Jīvako**, kumārena bhatoti **Komārabhacco**. Yathāha “kim bhaṇe etaṁ kākehi samparikiṇṇanti? Dārako devāti. Jīvati bhaṇeti? Jīvati devāti. Tena hi bhaṇe taṁ dārakaṁ amhākaṁ antepuraṁ netvā dhātīnaṁ detha posetunti⁵. Tassa jīvatīti **Jīvakoti** nāmaṁ akaṁsu. Kumārena posāpitoti **Komarabhaccoti** nāmaṁ akaṁsū”ti⁶ ayaṁ panettha saṅkhepo. Vitthārena pana Jīvakavatthu Khandhake āgatameva. Vinicchayaḥkathāpissa **Samantapāsādikāya**⁷ Vinayaṭṭhakathāyaṁ vuttā.

1. Anupubbapadavaṇṇanā (Syā, Ka)

2. Vasantavanam (Sī), vasanaṭṭhānam vanam (Ka)

4. Samīpe nivāsanaṭṭhānaparidīpanam (Sī, Ka)

6. Vi 3. 379 piṭṭhe.

3. Apatantaṁ (Sī, Ka)

5. Vi 3. 378 piṭṭhe.

7. Vi-Ṭṭha 3. 396 piṭṭhe.

Ayaṃ pana Jīvako ekasmiṃ samaye Bhagavato dosābhisannaṃ kāyaṃ virecetvā Siveyyakaṃ dussayugaṃ datvā vatthānumodanāpariyosāne sotāpattiphale paṭiṭṭhāya cintesi “mayā divasassa dvattikkhattuṃ Buddhupaṭṭhānaṃ gantabbaṃ, idaṃca Veḷuvanaṃ¹ atidūre, mayhaṃ pana ambavanaṃ uyyānaṃ āsannataraṃ, yannūnāhaṃ ettha Bhagavato vihāraṃ kāreyyaṃ”ti. So tasmīṃ ambavane rattiṭṭhānadivāṭṭhānalenakuṭimaṇḍapādīni sampādetvā Bhagavato anucchavikaṃ gandhakuṭiṃ kārāpetvā ambavanaṃ aṭṭhārasaṭṭhubbedhena tambapaṭṭavaṇṇena pākārena parikkhipāpetvā Buddhappamukhaṃ bhikkhusaṃghaṃ² sacīvarabhattena santappetvā dakkhiṇodakaṃ pādetvā vihāraṃ niyyātesi³. Taṃ sandhāya vuttaṃ “Jivakassa Komārabhaccassa ambavane”ti.

Aḍḍhateḷasehi bhikkhusatehīti aḍḍhasatena ūnehi terasahi bhikkhusatehi. **Rājā**ti-ādīsu rājati attano issariyasampattiyaṃ catūhi saṅgahavatthūhi mahājanaṃ rañjeti vaḍḍhetīti **rājā**. Magadhānaṃ issaroti **Māgadho**. “Ajātoyeva rañño sattu bhavissati”ti nemittakehi niddiṭṭhoti **Ajātasattu**.

Tasmīṃ kira kucchigate deviyā evarūpo dohaḷo uppajji “aho vatāhaṃ rañño dakkhiṇabāhulohitaṃ piveyyaṃ”ti, sā “bhāriye ṭhāne dohaḷo uppanno, na sakkā kassaci ārocetun”ti taṃ kathetuṃ asakkontī kisā⁴ dubbaṇṇā ahoṣi. Taṃ rājā pucchi “bhadde tuyhaṃ attabhāvo na pakativaṇṇo, kiṃ kāraṇaṃ”ti. Mā puccha mahārājāti. Bhadde tvaṃ attano⁵ ajjhāsayaṃ mayhaṃ akathentī kassa kathessasīti tathā tathā nibandhitvā kathāpesi. Sutvā ca “bāle kiṃ ettha tuyhaṃ bhāriyasaññā ahoṣi”ti vejjaṃ pakkosāpetvā suvaṇṇasatthakena bāhuṃ phālāpetvā suvaṇṇasarakena lohitaṃ gahetvā udakena sambhinditvā pāyesi. Nemittakā taṃ sutvā “esa gabbho rañño sattu bhavissati, iminā rājā haññissati”ti byākarimsu. Devī sutvā “mayhaṃ kira kucchito nikkhanto rājānaṃ māressati”ti gabbhaṃ pādetukāmā uyyānaṃ gantvā kucchiṃ maddāpesi, gabbho na patati. Sā punappunaṃ gantvā tatheva kāresi. Rājā “kimatthaṃ

1. Gijjhakūṭaṃ Veḷuvanaṃ (Syā, Ka)

2. Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa (Ka)

4. Kisā (Syā)

3. Niyyādesi (Syā)

5. Tuyhaṃ (bahūsu)

ayaṃ abhiñhaṃ uyyānaṃ gacchatī”ti parivīmaṃsanto taṃ kāraṇaṃ sutvā “bhadde tava kucchiyaṃ ‘putto’ti vā ‘dhītā’ti vā na paññāyati, ‘attano nibbattadāraṃ evamakāsi’ti mahā aguṇarāsipi no Jambudīpatale āvi bhavissati, mā tvaṃ evaṃ karohī”ti nivāretvā ārakkhaṃ adāsi. Sā gabbhavuṭṭhānakāle “māressāmi”ti cintesi. Tadāpi ārakkhamanussā dāraṃ apanayīṃsu. Athāparena samayena vuḍḍhippattaṃ kumāraṃ deviyā dassesuṃ. Sā taṃ disvāva puttasiṇhaṃ uppādesi, tena naṃ māretuṃ nāsakkhi. Rājāpi anukkamena puttassa oparajjamadāsi.

Athekasmiṃ samaye Devadatto rahogato cintesi “Sāriputtassa parisā mahā, Moggallānassa parisā mahā Kassapassa parisā ca mahāti¹ evamime visuṃ visuṃ dhurā, ahampi ekaṃ dhuraṃ nīharāmi”ti. So “na sakkā vinā lābhena parisāṃ uppādetuṃ, handāhaṃ lābhaṃ nibbattemī”ti cintetvā Khandhake * āgatanayena Ajātasattuṃ kumāraṃ iddhipāṭihāriyena pasādetvā sāyaṃpātaṃ pañcahi rathasatehi upaṭṭhānaṃ āgacchantaṃ ativissatthaṃ ṇatvā ekadivasāṃ upasaṅkamitvā etadavoca “pubbe kho kumāra manussā dīghāyukā, etarahi appāyukā, tena hi tvaṃ kumāra pitaraṃ hantvā rājā hohi, ahaṃ Bhagavantaṃ hantvā Buddho bhavissāmi”ti kumāraṃ pituvadhe uyyojeti.

So “ayyo Devadatto mahānubhāvo, etassa aviditaṃ nāma natthī”ti ūruyā potthaniyaṃ² bandhitvā divā divassa bhīto ubbiggo ussaṅkī utrasto antepuraṃ pavisitvā vuttappakāraṃ vippakāraṃ akāsi. Atha naṃ amaccā gahetvā anuyuñjitvā “kumāro ca hantabbo, Devadatto ca sabbe ca bhikkhū hantabbā”ti sammantayitvā³ “rañño āṇāvasena karissāmā”ti rañño ārocesuṃ.

Rājā ye amaccā māretukāmā ahesuṃ, tesaṃ ṭhānantarāni acchinditvā, ye na māretukāmā, te uccesu ṭhānesu ṭhapetvā kumāraṃ pucchi “kissa pana tvaṃ kumāra maṃ māretukāmosī”ti. Rajjenamhi deva atthikoti. Rājā tassa rajjaṃ adāsi.

1. Parisāti (Sī)

2. Potthanīyaṃ (Syā), potthanikaṃ (Ka)

* Vi 4. 350 piṭṭhe.

3. Mantayīṃsu (Ka)

So “Mayham manoratho nipphanno”ti Devadattassa ārocesi. Tato nam so āha “tvaṃ siṅgālaṃ antokatvā bheripariyonaddhapuriso viya ‘sukiccakārimhī’ti maññasi, katipāheneva te pitā tayā kataṃ avamānaṃ cintetvā sayameva rājā bhavissatī”ti. Atha bhante kiṃ karomīti? Mūlaghaccaṃ¹ ghātehīti. Nanu bhante mayham pitā na satthavajjhoti? Āhārupacchedena naṃ mārehīti. So pitaraṃ tāpanagehe pakkhipāpesi, **tāpanageham** nāma kammakaraṇatthāya kataṃ dhūmagharaṃ. “Mama mātaraṃ ṭhapetvā aññassa daṭṭhuṃ mā dethā”ti āha. Devī suvaṇṇasarake bhattaṃ pakkhipitvā ucchaṅgenādāya pavisati. Rājā taṃ bhuñjitvā yāpeti. So “mayham pitā kathaṃ yāpetī”ti pucchitvā taṃ pavattiṃ sutvā “mayham mātu ucchaṅgaṃ² katvā pavisitum mā dethā”ti-āha. Tato paṭṭhāya devī moḷiyaṃ pakkhipitvā pavisati. Tampi sutvā “moḷiṃ bandhitvā pavisitum mā dethā”ti. Tato suvaṇṇapādukāsu bhattaṃ ṭhapetvā pidahitvā pādukā āruya pavisati. Rājā tena yāpeti. Puna “kathaṃ yāpetī”ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā “pādukā āruya pavisitumpi mā dethā”ti āha. Tato paṭṭhāya devī gandhodakena nhāyitvā sarīraṃ catumadhurena makkhetvā pārupitvā pavisati. Rājā tassā sarīraṃ lehitvā yāpeti. Puna pucchitvā taṃ pavattiṃ sutvā “ito paṭṭhāya mayham mātu pavesanaṃ nivārethā”ti āha. Devī dvāramūle ṭhatvā “sāmi Bimbisāra etaṃ daharakāle māretum na adāsi, attano sattum attanāva posesi, idaṃ pana dāni te pacchimadassanaṃ, nāhaṃ ito paṭṭhāya tumhe passitum labhāmi, sace mayham doso atthi, khamatha devā”ti roditvā kanditvā nivatti.

Tato paṭṭhāya rañño āhāro natthi. Rājā maggaphalasukhena caṅkamena yāpeti. Ativiya’ssa attabhāvo virocati. So “kathaṃ me bhaṇe pitā yāpetī”ti pucchitvā “caṅkamena deva³ yāpeti, ativiya cassa attabhāvo virocatī”ti sutvā caṅkamaṃ dānissa hāressāmīti cintetvā “mayham pitu pāde khurena phāletvā loṇatelena makkhetvā khadiraṅgārehi vītaccitehi pacathā”ti nhāpīte pesesi. Rājā te disvā “nūna mayham putto kenaci saññatto bhavissati, ime mama

1. Mūlacchaṃ (Syā), mūlacchejjaṃ (Ka)

2. Ucchaṅge (Syā, Ka), uccaṅgaṃ (Sī-Ṭī Abhinava 2. 8 piṭṭhe.)

3. Caṅkameneva (Ka)

massukaraṇatthāyāgatā”ti cintesi. Te gantvā vanditvā aṭṭhaṃsu. Kasmā āgatatthāti ca puṭṭhā taṃ sāsanaṃ ārocesuṃ. Tumhākaṃ rañño manam karothāti ca vuttā nisīda devāti vatvā ca rājānaṃ vanditvā “deva mayaṃ rañño āṇaṃ karoma, mā amhākaṃ kujjhittha, na yidaṃ tumhādisānaṃ dhammarājūnaṃ anucchavikaṇ”ti vatvā vāmahatthena gopphake gahetvā dakkhiṇahatthena khuraṃ gahetvā pādatalāni phāletvā loṇatelenā makkhetvā khadiraṅgārehi vītaccitehi pacimsu. Rājā kira pubbe cetiyaṅgaṇe sa-upāhano agamāsi, nisajjanatthāya paññattakaṭasārakaṇca adhotēhi pādehi akkami, tassāyaṃ nissandoti vadanti. Rañño balavavedanā uppannā. So “aho Buddho, aho dhammo, aho saṃgho”ti anussaranto yeva cetiyaṅgaṇe khittamālā viya milāyitvā cātumahārājikadevaloke Vessavaṇassa¹ paricārako **Janavasabho** nāma yakkho hutvā nibbatti.

Taṃ divasameva Ajātasattussa putto jāto, puttassa jātabhāvaṇca pitu matabhāvaṇca nivedetuṃ dve lekha ekakkhaṇe yeva āgatā. Amaccā “paṭhamam puttassa jātabhāvaṃ ārocessāmā”ti taṃ lekham rañño hatthe ṭhapesuṃ. Rañño taṃkhaṇe yeva puttasiṇe ho uppajjitvā sakalasarīraṃ khobhetvā aṭṭhimiṇjaṃ āhacca aṭṭhāsi. Tasmim khaṇe pituguṇamaññāsi “mayi jātepi mayhaṃ pitu evameva siṇe ho uppanno”ti. So “gacchatha bhaṇe, mayhaṃ pitaraṃ vissajjetha vissajjethā”ti āha. Kim vissajjāpetha² devāti itaraṃ lekham hatthe ṭhapayimsu.

So taṃ pavattim³ sutvā rodamaṇo mātu samīpaṃ gantvā “ahosi nu kho amma mayhaṃ pitu mayi jāte siṇe ho”ti. Sā āha “bālaputta kim vadesi, tava daharakāle aṅguliyaṃ pīlakā utṭhahi⁴, atha taṃ rodamaṇaṃ saññāpetuṃ asakkontā taṃ gahetvā vinicchayaṭṭhāne nisinnassa tava pitu santikaṃ agamaṃsu. Pitā te aṅgulim mukhe ṭhapesi, pīlakā mukhe yeva bhijji. Atha kho pitā tava siṇehena taṃ lohitamissakaṃ pubbaṃ anuṭṭhubhitvā⁵ ajjhohari. Evarūpo te pitu siṇe ho”ti. So roditvā paridevitvā pitu sarīrakiccaṃ akāsi.

1. Vessavaṇassa (Syā)

2. Vissajjāpesi (Sī)

3. Taṃ matappavattim (Ka)

4. Utṭhāsi (Sī, Syā)

5. Anuṭṭhubhitvā (Ka), anuṭṭhahitvā (Syā, Ka)

* Devadattopi Ajātasattum upasaṅkamitvā purise mahārāja āṇāpehi “ye samaṇaṃ Gotamaṃ jīvītā voropessanti”ti vatvā tena dinne purise pesetvā sayam Gijjhakūṭaṃ āruya yantena silaṃ pavijjhivā Nāḷāgirihaṭṭhiṃ muñcāpetvāpi kenaci upāyena Bhagavantaṃ māretum asakkonto parihīnalābhasakkāro pañca vatthūni yācitvā tāni alabhamāno “tehi janam saññāpessāmi”ti saṃghabhedam katvā Sāriputtamoggallānesu parisam ādāya pakkantesu uṇhalohitaṃ mukhena chaḍḍetvā nava māse gilānamañce nipajjitvā vippaṭisārajāto “kuhiṃ etarahi Satthā vasati”ti pucchitvā “Jetavane”ti vutte “mañcakena maṃ āharitvā Satthāraṃ dassethā”ti vatvā āhāriyamāno Bhagavato dassanārahassa kammaṃ akatattā Jetavane pokkharāṇisaṃīpeyeva dvedhā bhinnam pathaviṃ pavisitvā mahāniraye patiṭṭhito. Ayamettha saṅkhepo, vitthārakathānayo **Khandhake*** āgato, āgatattā¹ pana sabbam na vuttanti. Evaṃ ajātoyeva rañño sattu bhavissatīti nemittakehi niddiṭṭhoti Ajātasattu.

Vedehiputtoti ayaṃ Kosalarañño dhītāya putto, na Videharañño. **Vedehīti** pana paṇḍitādhivacanametam. Yathāha “vedehikā gahapatāni,² ayyo Ānando vedehamunī”ti³. Tatrāyaṃ vacanattho—vidanti etenāti **vedo**, ñāṇassetam adhivacanam, vedena ihati ghaṭati vāyamatīti **Vedehī**, Vedehiyā putto **Vedehiputto**.

Tadahūti tasmim ahu, tasmim divaseti attho. Upavasanti etthāti **uposatho**, **upavasanti**ti sīlena vā anasanena⁴ vā upetā hutvā vasanti attho. Ayaṃ panettha atthuddhāro—“āyāmāvuso Kappina uposatham gamissāmā”ti-ādīsu pātimokkhuḍdeso uposatho. “Evaṃ aṭṭhaṅgasamannāgato kho visāke uposatho upavuttho”ti-ādīsu⁵ sīlam. “Suddhassa ve sadā phaggu, suddhassuposatho sadā”ti-ādīsu⁶ upavāso. “Uposatho nāma nāgarājā”ti-ādīsu⁷

* Vi 4. 351 piṭṭhādīsu vitthāro.

2. Ma 1. 176 piṭṭhe.

4. Anussukena (Syā)

6. Ma 1. 48 piṭṭhe.

1. Vitthārakathānayo Khandhake āgatattā (Sī)

3. Vedehimunīti (Syā) Saṃ 1. 419 piṭṭhe.

5. Am 3. 84 piṭṭhe.

7. Dī 2. 142 piṭṭhe.

paññatti. “Na bhikkhave tadahuposathe sabhikkhukā āvāsā”ti-ādīsu¹ upavasitabbadivaso. Idhāpi so-eva adhippeto. So panesa aṭṭhamī cātuddasī pannarasībhedena tividho. Tasmā sesadvayanivāraṇattham “pannarase”ti vuttam. Teneva vuttam “upavasanti etthāti uposatho”ti.

Komudiyāti kumudavatiyā. Tadā kira kumudāni supupphitāni honti, tāni ettha santīti **komudī**. **Cātumāsiniyāti** cātumāsiyā, sā hi catunnam māsānam pariyośanabhūtāti **cātumāsī**. Idha pana cātumāsinīti vuccati. Māsapuṇṇatāya, utupuṇṇatāya, saṁvaccharapuṇṇatāya puṇṇā sampuṇṇāti **puṇṇā**. “**Mā**” iti cando vuccati, so ettha puṇṇoti **puṇṇamā**. Evaṁ puṇṇāya puṇṇamāyāti imasmim padadvaye ca attho veditabbo.

Rājāmaccaparivutoti evarūpāya rajataghaṭaviniggaṭāhi khīradhārāhi dhoviyamānadisābhāgāya viya, rajatavimānaniccharitehi² muttāvaḷi-sumanakusumadāma-setadukūlakumudavisarehi sampariḷṇāya viya ca caturupakkilesavimuttapuṇṇacandappabhāsamudayobhāsītāya rattiya rājāmaccehi parivutoti attho. **Upaṇipāsādavaragatoti** pāsādavarassa uparigato. Mahārahe samussitasetacchatte kañcanāsane nisinno hoti. Kasmā nisinno? Niddāvinodanattham. Ayañhi rājā pitari upakkantadivasato paṭṭhāya “niddam okkamissāmi”ti nimilitamattesu³ yeva akkhīsu sattisatabbhāhato viya kadamānoyeva⁴ pabujjhi. “Kimetan”ti ca vutte “na kiñci”ti vadati. Tenassa amanāpā niddā, iti niddāvinodanattham nisinno. Api ca tasmim divase nakkhattam saṅghuṭṭham hoti, sabbam nagaram sittasammatṭham⁵ vippakiṇṇavālukaṁ pañcavaṇṇakusumalājapuṇṇaghaṭapaṭimaṇḍitagharadvāram samussitadhajapaṭākavicitrasamujjalitadīpamālālāṅkatasabbadisābhāgam vīṭhisabhāgena racchāsabhāgena nakkhattakīḷam anubhavamānena mahājanena samākiṇṇam hoti iti nakkhattadivasatāyapi nisinnoti vadanti. Evaṁ pana vatvāpi “rājakulassa nāma sadāpi nakkhattameva, niddāvinodanatthamyeva panesa nisinno”ti sannitṭhānam katam.

1. Vi 3. 187 piṭṭhe.

2. Viccharitehi (Syā, Ka), viccutehi (Ka)

3. Nimmilitamattesu (Syā)

4. Phandamānoyeva (Syā)

5. Susiṭṭhasammatṭham (Syā), susammatṭham (Ka)

Udānaṃ udānesīti udāhāraṃ udāhari. Yathā hi yaṃ telaṃ mānaṃ gahetuṃ na sakkoti vissanditvā gacchati, taṃ “avaseko”ti vuccati. Yañca jalaṃ taḷakaṃ gahetuṃ na sakkoti ajjhottharivā gacchati, taṃ “ogho”ti vuccati, evameva yaṃ pītivacanaṃ hadayaṃ gahetuṃ na sakkoti, adhikaṃ hutvā anto asaṇṭhahitvā bahi nikkhamati taṃ “**udānaṃ**”ti vuccati, evarūpaṃ pītimayaṃ vacanaṃ nicchāresīti attho.

Dosināti dosāpagatā, abbhā, mahikā, dhūmo, rajo,¹ rāhūti imehi pañcahi² upakkilesehi virahitāti vuttaṃ hoti. Tasmā **ramaṇīyāti**-ādīni pañca thomanavacanāni. Sā hi mahājanassa manaṃ ramayatīti **ramaṇīyā**. Vuttadosavimuttāya candappabhāya obhāsītattā ati viya surūpāti **abhirūpā**. Dassituṃ³ yuttāti **dassanīyā**. Cittaraṃ pasādetīti **pāsādikā**. Divasamāsādīnaraṃ lakkhaṇaṃ bhavituṃ yuttāti **lakkhaṇīyā**.

Kaṃ nu khvajjāti kaṃ nu kho ajja. **Samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vāti** samitapāpatāya samaṇaṃ, bāhitapāpatāya brāhmaṇaṃ. **Yaṃ no payirupāsato**ti vacanabyattayo⁴ esa, yaṃ amhākaṃ pañhapucchanavasena payirupāsantānaṃ madhuraṃ dhammaṃ sutvā cittaṃ pasīdeyyāti attho. Iti rājā iminā sabbenapi vacanena obhāsanimittakammaṃ akāsi. Kassa akāsīti? Jīvakassa. Kimatthaṃ? Bhagavato dassanattamaṃ. Kim Bhagavantaṃ sayamaṃ dassanāya upagantuṃ na sakkotīti? Āma na sakkoti. Kasmā? Mahāparādhatāya.

Tena hi Bhagavato upaṭṭhāko ariyasāvako attano pitā mārīto, Devadatto ca tameva nissāya Bhagavato bahuṃ anattamaṃ akāsi, iti mahāparādho esa, tāya mahāparādhatāya sayamaṃ gantuṃ na sakkoti. Jīvako pana Bhagavato upaṭṭhāko, “tassa piṭṭhichāyāya Bhagavantaṃ passissāmī”ti obhāsanimittakammaṃ akāsi. Kim Jīvako pana “mayhaṃ idaṃ obhāsanimittakammaṃ”ti jānātīti? Āma jānāti. Atha kasmā tuṇhī ahoṣīti? Vikkhepapacchedanattamaṃ.

Tassaṃ hi parisati⁵ channaṃ satthārānaṃ upaṭṭhākā bahū sannipatitā, te asikkhitānaṃ payirupāsanaṃ sayampi asikkhitāva. Te mayi Bhagavato

1. Dhūmarajo (Syā)

2. Catūhi (Syā) idaṃ padaṃ natthi Sī-potthake, Sī-Tī Abhinava 2. 14 piṭṭhe oloketabbā.

3. Dakkhituṃ (Sī)

4. Vacanabyattayogo (Syā, Ka)

5. Tassaṃ hi parisatiṃ (Sī), tasmiṃhi parisati (Syā, Ka)

guṇakathaṃ āradde antarantarā uṭṭhāyuṭṭhāya attano satthārānaṃ guṇaṃ kathessanti, evaṃ me Satthu guṇakathā pariyosānaṃ na gamissati. Rājā pana imesaṃ kulūpake upasaṅkamitvā gahitāsāratāya tesāṃ guṇakathāya anattamano hutvā maṃ paṭipucchissati, athāhaṃ nibbikkhepaṃ Satthu guṇaṃ kathetvā rājānaṃ Satthu santikaṃ gahetvā gamissāmīti jānantova vikkhepapacchedanatthaṃ tuṇhī ahoṣīti.

Tepi amaccā evaṃ cintesuṃ “ajja rājā pañcahi padehi rattim thometi, addhā kañci samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchitvā dhammaṃ sotukāmo, yassa cesa dhammaṃ sutvā pasīdissati, tassa ca mahantaṃ sakkāraṃ karissati. Yassa pana kulūpako samaṇo rājakulūpako hoti, bhaddaṃ tassā”ti.

151. Te evaṃ cintetvā “ahaṃ attano kulūpakasamaṇassa vaṇṇaṃ vatvā rājānaṃ gahetvā gamissāmi, ahaṃ gamissāmī”ti attano attano kulūpakānaṃ vaṇṇaṃ kathetuṃ āraddhā. Tenāha “**evaṃ vutte aññataro rājāmacco**”ti-ādi. Tattha **Pūraṇoti** tassa satthupaṭiññaṃ nāmaṃ. **Kassapoti** gottam. So kira aññatarassa kulassa ekūnadāsaṃ pūrayamāno jāto, tenassa “**Pūraṇoti**”ti nāmaṃ akaṃsu. Maṅgaladāsattā cassa “dukkaṭaṇ”ti¹ vattā natthi, “akataṃ vā na katan”ti. So “kimahaṃ ettha vasāmi”ti palāyi. Athassa corā vatthāni acchindimsu, so paṇṇena vā tiṇena vā paṭicchādetumpi ajānanto jātārūpeneva ekaṃ gāmaṃ pāvisi. Manussā taṃ disvā “ayaṃ samaṇo arahā appiccho, natthi iminā sadiso”ti pūvabhaddāni gahetvā upasaṅkamanti. So “mayhaṃ sāṭakaṃ anivatthabhāvena idaṃ uppannaṃ”ti tato paṭṭhāya sāṭakaṃ labhitvāpi na nivāsesi, tadeva pabbajjaṃ aggahesi, tassa santike aññepi aññepīti pañcasatamanussā pabbajimsu. Taṃ sandhāyāha “Pūraṇo Kassapo”ti.

Pabbajitasamūhasaṅkhāto saṅgho assa atthīti **saṅghī**. Sveva gaṇo assa atthīti **gaṇī**. Ācārasikkhāpanavasena tassa gaṇassa ācariyoti **gaṇācariyo**. **Ñātoti** paññāto pākaṭo. “Appiccho

1. Sukataṃ dukkaṭanti (Syā, Ka)

santuṭṭho, appicchatāya vatthampi na nivāsetī”ti evaṃ samuggato yaso assa atthīti **yasassī**. **Titthakaroti** laddhikaro. **Sādhusammatoti** ayaṃ sādhu sundaro sappurisoti evaṃ sammato. **Bahujanassāti** assutavato andhabālaputhujjanassa. Pabbajitato paṭṭhāya atikkantā bahū rattiyo jānātīti **rattaññū**. Ciraṃ pabbajitassa assāti **cirapabbajito**, acirapabbajitassa hi kathā okappanīyā na hoti. Tenāha “cirapabbajito”ti. **Addhagatoti** addhānaṃ gato, dve tayo rājaparivaṭṭe atītoti adhippāyo. **Vayo-anuppattoti** pacchimavayaṃ anuppatto. Idaṃ ubhayampi “daharassa kathā okappanīyā na hotī”ti etaṃ sandhāya¹ vuttaṃ.

Tuṇhī ahoṣīti suvaṇṇavaṇṇaṃ madhurarasaṃ ambapakkaṃ khādītukāmo puriso āharitvā hatthe ṭhapitaṃ kājarapakkaṃ disvā viya jhānābhiññādiguṇayuttaṃ tilakkhaṇabbhāhataṃ madhuraṃ dhammakathaṃ sotukāmo pubbe Pūraṇassa dassanenāpi anattamano idāni guṇakathāya suṭṭhutamaṃ anattamano hutvā tuṇhī ahoṣi. Anattamano samānopi pana “sacāhaṃ etaṃ tajjetvā gīvāyaṃ gahetvā nīharāpessāmi, yo yo kathesi, taṃ taṃ rājā evaṃ karotī”ti bhīto aññopi koci kiñci na kathessatī”ti amanāpampi taṃ kathaṃ adhivāsetvā tuṇhī eva ahoṣi.

152. Athañño “ahaṃ attano kulūpakassa vaṇṇaṃ kathessāmi”ti cintetvā vattuṃ ārabhi. Tena vuttaṃ “**aññataropi kho**”ti-ādi. Taṃ sabbaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ. Ettha pana **Makkhalī**ti tassa nāmaṃ. Gosālāya jātattā **Gosāloti** dutiyaṃ nāmaṃ. Taṃ kira sakaddamāya bhūmiyā telaghaṭaṃ gahetvā gacchantāṃ “tāta mā khalī”ti sāmiko āha. So pamādena khalitvā patitvā² sāmikassa bhayena palāyituṃ āraddho. Sāmiko upadhāvitvā dussakaṇṇe aggahesi, so sātakaṃ chaḍḍetvā acelako hutvā palāyi. Sesāṃ Pūraṇasadisameva.

153. **Ajitoti** tassa nāmaṃ. Kesakambalaṃ dhāretīti **Kesakambalo**. Iti nāmadvayaṃ saṃsanditvā “Ajito Kesakambalo”ti

1. Sandhāya (Sī), taṃ sandhāya (Ka)

2. Idaṃ padaṃ natthi Sī-potthake.

vuccati. Tattha **Kesakambalo nāma** manussakesehi katakambalo. Tato paṭikiṭṭhataraṃ vatthaṃ nāma natthi. Yathāha “seyyathāpi bhikkhave yāni kānici tantāvutānaṃ vatthānaṃ¹, kesakambalo tesaṃ paṭikiṭṭho akkhāyati. Kesakambalo bhikkhave sīte sīto, uṇhe uṇho, dubbaṇṇo duggandho dukkhasamphasso”ti².

154. **Pakudhoti** tassa nāmaṃ. **Kaccāyanoti** gottaṃ. Iti nāmagottaṃ saṃsanditvā “Pakudho Kaccāyano”ti vuccati. Sītudakapaṭikkhattako esa, vaccaṃ katvāpi udakakiccaṃ na karoti, uṇhodakaṃ vā kaṇḍhiyaṃ vā labhitvā karoti, nadim vā maggodakaṃ vā atikkamma “sīlaṃ me bhinnan”ti vālikāthūpaṃ katvā sīlaṃ adhiṭṭhāya gacchati. Evarūpo nissirikaladdhiko esa.

155. **Sañcayoti** tassa nāmaṃ. **Belatṭhassa** puttoti **Belatṭhaputto**.

156. Amhākaṃ gaṇṭhanakilesa palibundhanakilesa natthi, kilesagaṇṭharahitā³ mayanti evaṃvāditāya laddhanāmasena **Nigaṇṭho**. Nāṭassa⁴ putto **Nāṭaputto**.

Komarabhaccajīvakakathāvaṇṇanā

157. **Atha kho rājā**ti rājā kira tesaṃ vacanaṃ sutvā cintesi “ahaṃ yassa yassa vacanaṃ na sotukāmo, so so eva kathesi. Yassa panamhi vacanaṃ sotukāmo, esa nāgavasaṃ pivitvā ṭhito supaṇṇo viya tuṇḍibhūto, anatto vata me”ti. Athassa etadahosi “Jīvako upasantassa Buddhassa Bhagavato upaṭṭhāko, sayampi upasanto, tasmā vattasampanno bhikkhu viya tuṇḍibhūto va nisinno, na esa mayi akathente kathessati, hatthimhi kho pana maddante hatthisseva pādo gahetabbo”ti tena saddhim sayam mantetumāraddho. Tena vuttaṃ “atha kho rājā”ti. Tattha **kiṃ tuṇḍhi**ti kena kāraṇena tuṇḍhi. Imesaṃ amaccānaṃ attano attano kulūpakasamaṇassa vaṇṇaṃ kathentānaṃ mukhaṃ nappahoti. Kiṃ yathā etesaṃ, evaṃ tava kulūpakasamaṇo natthi, kiṃ tvaṃ daliddo, na te mama pitarā issariyaṃ dīnaṃ, udāhu assaddhoti pucchati.

1. Tantāvutāni vatthāni (Sī, Syā) Sī-Ṭi Abhinava 2. 17 piṭṭhepi; Am-Ṭiṭha 2. 242 piṭṭhe pana passitabbaṃ.

2. Am 1. 290 piṭṭhe.

3. Kilesagaṇṭhirahitā (Sī, Ka)

4. Nāṭassa (Sī)

Tato Jīvakassa etadahosi “ayaṃ rājā maṃ kulūpakasamaṇassa guṇaṃ kathāpeti, na dāni me tuṇhībhāvassa kālo, yathā kho panime rājānaṃ vanditvā nisinnāva attano kulūpakasamaṇānaṃ guṇaṃ kathayimāsu, na mayhaṃ evaṃ Satthu guṇe kathetuṃ yuttan”ti uṭṭhāyāsanaṃ Bhagavato viharābhimukho pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā dasanakhasamodhānasamujjalāṃ añjaliṃ sirasi paggaḥetvā “mahārāja mā maṃ evaṃ cintayittha ‘ayaṃ yaṃ vā taṃ vā samaṇaṃ upasaṅkamaṭi’ti, mama Satthuno hi mātukucchi-okkamane, mātukucchito nikkhamane, mahābhinnikkhamane, sambodhiyaṃ, dhammacakkappavattane ca dasasahassilokadhātu kampittha, evaṃ yamakaṇḍapāṇiṇi akāsi, evaṃ devorohaṇaṃ, ahaṃ Satthuno guṇe kathayissāmi, ekaggacitto suṇa mahārāja”ti vatvā **“ayaṃ deva Bhagavā Arahaṃ Sammāsambuddho”**ti-ādimāha. Tattha * **taṃ kho pana Bhagavantanti** itthambhūtākhyānatthe upayogavacanāṃ, tassa kho pana Bhagavatoti attho. **Kalyāṇoti** kalyāṇaguṇasamannāgato, seṭṭhoti vuttaṃ hoti. **Kittisaddoti** kittiyeva, thutighoso vā. **Abbhuggatoti** sadevakaṃ lokaṃ ajjhottharivā uggato. Kinti? Itipi so Bhagavā Arahaṃ Sammāsambuddho -pa- Bhagavāti.

Tatrāyaṃ padasambandho—so Bhagavā itipi Arahaṃ, itipi Sammāsambuddho -pa- itipi Bhagavāti, iminā ca iminā ca kāraṇenāti vuttaṃ hoti. Tattha ārakattā, arīnaṃ, arāṇaṇca hatattā paccayādīnaṃ arahattā pāpakaraṇe rahābhāvāti imehi tāva kāraṇehi so Bhagavā Arahanti veditabboti-ādinā nayena mātikaṃ nikkhipitvā sabbāneva cetāni padāni **Visuddhimagge**¹ Buddhānussatiniddese vitthāritānti tato nesaṃ vitthāro gaḥetabbo.

Jīvako pana ekamekassa padassa atthaṃ niṭṭhāpetvā “evaṃ mahārāja Arahaṃ mayhaṃ Satthā evaṃ Sammāsambuddho -pa- evaṃ Bhagavā”ti vatvā **“taṃ devo Bhagavantaṃ payirupāsatu, appeva nāma devassa Bhagavantaṃ payirupāsato cittaṃ pasīdeyyā”**ti āha. Ettha ca **taṃ devo payirupāsatūti** vadanto “mahārāja tumhādisānañhi satenapi sahasseṇapi satahasseṇapi

* Vi-Ṭṭha 1. 84 piṭṭhepi.

1. Visuddhi 1. 192 piṭṭhe.

puṭṭhassa mayhaṃ Satthuno sabbesaṃ cittaṃ gahetvā kathetuṃ thāmo ca balañca atthi, vissatthaṃ¹ upasaṅkamitvā puccheyyāsi mahārājā”ti āha.

158. Raññoopi Bhagavato guṇakathaṃ suṇantassa sakalasarīraṃ pañcavaṇṇāya pītiyā niranantaraṃ phuṭaṃ ahosi. So taṅkhaṇaṇṇeva gantukāmo hutvā “imāya kho pana velāya mayhaṃ Dasabalassa santikaṃ gacchato na añño koci khippaṃ yānāni yojetuṃ sakkhissati aññatra Jīvaka”ti cintetvā “**tena hi samma Jīvaka hatthiyānāni kappāpehi**”ti āha.

Tattha **tenahīti** uyyojanatthe nipāto, gaccha samma Jīvakaṭi vuttaṃ hoti. **Hatthiyānāni**ti anekesu assarathādīsu yānesu vijjamānesupi hatthiyānaṃ uttamaṃ, uttamassa santikaṃ uttamayāneneva gantabbanti ca, assayānarathayānāni sasaddāni, dūratova tesāṃ saddo suyyati, hatthiyānassa padānupadaṃ gacchantāpi saddaṃ na suṇanti. Nibbutassa pana kho Bhagavato santike nibbutcheva yānehi gantabbanti ca cintayitvā “hatthiyānāni”ti āha.

Pañcamattāni hatthinikāsatāniti pañca kareṇusatāni. **Kappāpetvā**ti ārohaṇasajjanaṃ² kāretvā. **Ārohaṇīyanti** ārohaṇayoggaṃ, opaguyhanti attho. Kim panesa raññā vuttaṃ akāsi avuttanti? Avuttaṃ. Kasmā? Paṇḍitatāya. Evaṃ kirassa ahosi—rājā “imāya velāya gacchāmī”ti vadati, rājāno ca nāma bahupaccatthikā. Sace antarāmagge koci antarāyo hoti, mampī garahissanti “Jīvako ‘rājā me kathaṃ gaṇhātī’ti akālepi rājānaṃ gahetvā nikkhamatī”ti. Bhagavantampi garahissanti “samaṇo Gotamo ‘mayhaṃ kathā vattatī’ti kālāṃ asallakkhetvāva dhammaṃ kathetī”ti. Tasmā yathā neva mayhaṃ, na Bhagavato garahā uppajjati, rañño ca rakkhā susaṃvihitā hoti, tathā karissāmīti.

Tato “itthiyo nissāya purisānaṃ bhayaṃ nāma natthi, sukhaṃ itthiparivuto gamissāmī”ti pañca hatthinikāsatāni kappāpetvā pañca itthisatāni purisavesaṃ gāhāpetvā “asitomarahatthā rājānaṃ parivāreyyāthā”ti³ vatvā puna cintesi “imassa rañño imasmim attabhāve

1. Vissattho (bahūsu) Sī-Ṭī Abhinava 2. 21 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Ārohaṇasajjāni (bahūsu)

3. Parivāressathāti (Sī)

maggaṭṭhalānaṃ upanissayo natthi, Buddhā ca nāma upanissayaṃ disvāva dhammaṃ kathenti. Handāhaṃ mahājanaṃ sannipātāpemi, evaṃhi sati Satthā kassacideva upanissayena dhammaṃ desessati, sā mahājanassa upakārāya bhavissatī”ti. So tattha tattha sāsanaṃ pesesi, bheriṃ carāpesi “ajja rājā Bhagavato santikaṃ gacchati, sabbe attano vibhavānurūpena rañño ārakkhaṃ gaṇhantū”ti.

Tato mahājano cintesi “rājā kira Satthudassanattamaṃ¹ gacchati, kīdisi vata bho dhammadesanā bhavissati, kiṃ no nakkhattakīlāya, tattheva gamissāmā”ti. Sabbe gandhamālādīni² gahetvā rañño āgamaṇaṃ akaṅkhamānā magge aṭṭhaṃsu. Jīvakopi rañño paṭivedesi “**kappitāni kho te deva hatthiyānāni, yassa dāni kālāṃ maññasī**”ti. Tattha **yassa dāni kālāṃ maññasī**ti upacāravacanamaṇaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti “yaṃ tayā āṇattaṃ, taṃ mayā kataṃ, idāni tvaṃ yassa gamanassa vā agamanassa vā kālāṃ maññasī, tadeva attano ruciyā karohī”ti.

159. **Pacceka itthiyoti** pāṭiyekka³ itthiyo, ekekissā hatthiniyā ekekaṃ itthinti vuttaṃ hoti. **Ukkāsu dhāriyamānāsūti** daṇḍadīpikāsu dhāriyamānāsu. **Mahañca**⁴ **rājānubhāvenāti** mahatā ca rājānubhāvena. **Mahaccātipi** pāḷi, mahatīyāti attho, liṅgavipariyāso⁵ esa. **Rājānubhāvo** vuccati rājiddhi. Kā panassa rājiddhi? Tiyojanasatānaṃ dvinnāṃ mahārattānaṃ issariyasirī. Tassa hi “asukadivasāṃ rājā Tathāgataṃ upasaṅkamissatī”ti paṭhamataraṃ saṃvidahane asatipi taṅkhaṇaṇṇeva pañca itthisatāni purisavesaṃ gahetvā paṭimukkaveṭṭhanāni aṃse āsattakhaggāni maṇidaṇḍatomare gahetvā nikkhamiṃsu. Yaṃ sandhāya vuttaṃ “pacceka itthiyo āropetvā”ti.

Aparāpi soḷasasahassakhattiyānāṭakitthiyo rājānaṃ parivāresuṃ. Tāsaṃ pariyante khujjavāmanakakirātādayo, tāsaṃ pariyante antepurapālakā vissāsikapurisā, tesāṃ pariyante vicitravesavilāsino satṭhisahassamattā mahāmattā, tesāṃ pariyante vividhālāṅkārapaṭimaṇḍitā

1. Bhagavato dassanattamaṃ (Syā)

2. Gandhapupphādīni (Syā)

3. Pāṭi-ekka (Sī), paṭi-ekā (Syā)

4. Mahacca (sabbattha)

5. Liṅgavipariyāso (Ka)

nānappakāra-āvudhahatthā vijjādharataruṇā viya navutisahassamattā
 raṭṭhiyaputtā, tesam pariyanṭe satagghanikāni¹ nivāsetvā
 pañcasatagghanikāni ekamsam katvā sunhātā suvilittā
 kañcanamālādinānābharaṇasobhitā dasasahassamattā brāhmaṇā
 dakkhiṇahattham ussāpetvā jayasaddam ghosentā² gacchanti, tesam
 pariyanṭe pañcaṅgikāni tūriyāni³, tesam pariyanṭe dhanupantiparikkhapo,
 tassa pariyanṭe hatthighaṭṭā, hatthīnam pariyanṭe gīvāya gīvaṃ paharamānā
 assapanti, assapariyanṭe aññamaññaṣaṅghaṭṭanā rathā, rathapariyanṭe bāhāya
 bāyaṃ paharayamānā yodhā, tesam pariyanṭe attano attano anurūpāya
 ābharaṇasampattiya virocāmāno aṭṭhārasa seniyo⁴. Iti yathā pariyanṭe ṭhatvā
 khitto saro rājānam na pāpuṇāti, evaṃ Jīvako Komārabhacco rañño parisam
 samvidahitvā attanā rañño avidūreneva gacchati “sace koci upaddavo hoti,
 sabbapaṭhamam⁵ rañño jīvitadānam dassāmī”ti. Ukkānam pana ettakāni
 satāni vā sahasāni vāti paricchedo natthīti evarūpiṃ rājiddhiṃ sandhāya
 vuttam “mahañca rājānubhāvena, yena Jivakassa Komārabhaccassa
 ambavanam, tena pāyāsī”ti.

Ahudeva bhayanti ettha cittutrāsabhayaṃ nāṇabhayaṃ
 ārammaṇabhayaṃ ottappabhayanti catubbidham bhayaṃ, tattha “jātim
 paṭicca bhayaṃ bhayānākan”ti-ādinā * nayena vuttam cittutrāsabhayaṃ
 nāma. “Tepi Tathāgatassa dhammadesanam sutvā yebhuyyena bhayaṃ
 samvegaṃ santāsam āpajjanti”ti⁷ evamāgataṃ nāṇabhayaṃ nāma. “Etaṃ
 nūna taṃ bhayabheravaṃ āgacchati”ti⁸ ettha vuttam ārammaṇabhayaṃ
 nāma.

“Bhīruṃ pasamsanti na hi tattha sūram,
 Bhayā hi santo na karonti pāpan”ti⁹—

Idam ottappabhayaṃ nāma. Tesu idha cittutrāsabhayaṃ, ahu ahoṣīti
 attho. **Chambhitattanti** chambhitassa bhāvo. Sakalasarīracalananti attho.
Lomahamsoti lomahamsanam, uddham ṭhitalomatāti attho. So panāyam
 lomahamsa dhammassavanādīsu pīti-uppattikāle pītiyāpi

1. Satasahassagghanikāni (Sī)

2. Ghosantā (Ka)

3. Turiyāni (Sī, Syā)

4. Seṇiyo (Sī) 5. Paṭhamataram (Ka)

6. Evarūpaṃ (Syā, Ka)

* Abhi 2. 381 piṭṭhe.

7. Sam 2. 78; Am 1. 342 piṭṭhesu.

8. Ma 1. 25 piṭṭhe.

9. Sam 1. 21 piṭṭhe.

hoti, bhīrukajātikānaṃ sampahārapisācādidassanesu bhayenāpi. Idha bhayalomahaṃsoti veditabbo.

Kasmā panesa bhītoti? Andhakārenāti eke vadanti. Rājagahe kira dvattiṃsa mahādvārāni catusaṭṭhi khuddakadvārāni. Jīvakassa ambavanaṃ pākārassa ca Gijjhakūṭassa ca antarā hoti. So pācīnadvārena nikkhamitvā pabbatacchāyāya pāvīsi, tattha pabbatakūṭena cando chādito, pabbatacchāyāya ca rukkhacchāyāya ca andhakāraṃ ahoṣīti, tampi akāraṇaṃ. Tadā hi ukkānaṃ satasahassānampi¹ pariccheto natthi.

Ayaṃ pana appasaddataṃ nissāya Jīvake āsaṅkāya bhīto. Jīvako kirassa uparipāsāde yeva ārocesi “mahārāja appasaddakāmo Bhagavā, appasaddeneva upasaṅkamitabbo”ti. Tasmā rājā tūriyasaddaṃnivāresi. Tūriyāni kevalaṃ gahitamattāneva honti, vācampi uccaṃ anicchārayamānā² accharāsaññāya gacchanti, ambavanepi kassaci khipitasaddopi na suyyati. Rājāno ca nāma saddābhiratā honti. So taṃ appasaddataṃ nissāya ukkaṇṭhito Jīvakepi āsaṅkaṃ uppādesi “ayaṃ Jīvako ‘mayhaṃ ambavane aḍḍhateḷasaṇi bhikkhusatāni’ti āha. Ettha ca khipitasaddamattampi na suyyati, abhūtaṃ maññe, esa vañcetaṃ maṃ nagarato nīharitvā purato balakāyaṃ upaṭṭhapetvā³ maṃ gaṇhitvā attanā⁴ chattaṃ ussāpetukāmo. Ayañhi pañcannaṃ hatthīnaṃ balaṃ dhāreti. Mama ca avidūrenea gacchati, santike ca me āvudhahattho ekapurisopi natthi. Aho vata me anatto”ti. Evaṃ bhāyitvā ca pana abhīto viya sandhāretumpi nāsakkhi. Attano bhītabhāvaṃ tassa āvi akāsi. Tena vuttaṃ **“atha kho rājā -pa- na nigghoso”**ti. Tattha **sammāti** vayassābhilāpo esa, kacci maṃ vayassāti vuttaṃ hoti. **Na palambhesī**ti yaṃ natthi, taṃ atthīti vatvā kacci maṃ na vipalambheyyāsi⁵. **Nigghosoti** kathāsallāpanigghoso.

Mā bhāyi mahārājāti Jīvako “ayaṃ rājā maṃ na jānāti ‘nāyaṃ paraṃ jīvitaṃ voropetī’ti, sace kho pana naṃ na assāsessāmi,

1. Satasahassatopi (Sī), satasahassāpi (Ka)

2. Anuccāramānā (SYā)

3. Uṭṭhāpetvā (Sī, Syā)

4. Attano (Sī, Syā)

5. Vipalambhayasi (Sī)

vinasseyyā”ti cintayitvā daḷhaṃ katvā samassāsento “**mā bhāyi mahārāja**”ti vatvā “**na taṃ devā**”ti-ādimāha. **Abhikkamā**ti abhimukho kama gaccha, pavissāti attho. Sakim vutte pana daḷhaṃ na hotīti taramānova dvikkhattum āha. **Ete maṇḍalamāle dīpā jhāyantī**ti mahārāja corabalaṃ nāma na dīpe jāletvā tiṭṭhati, etc ca maṇḍalamāle dīpā jalanti, etāya dīpasaññāya yāhi mahārājāti vadati.

Sāmaññaphalapucchāvāṇṇanā

160. **Nāgassa bhūmī**ti yattha sakkā hatthim abhirūḷhena gantum, ayaṃ nāgassa bhūmi nāma. **Nāgā paccorohitvā**ti viharassa bahidvārakoṭṭhake hatthito orohitvā. Bhūmiyaṃ patiṭṭhitasamakārameva pana Bhagavato tejo rañño sarīraṃ phari. Athassa tāvadeva sakalasarīrato sedā muccimsu¹, sātakā pīletvā apanetabbā viya ahesuṃ. Attano aparādhaṃ saritvā mahābhayaṃ uppajji. So ujukaṃ Bhagavato santikaṃ gantum asakkonto Jīvakaṃ hatthe gahetvā āramacārikaṃ caramāno viya “idaṃ te samma Jīvaka suṭṭhu kāritaṃ, idaṃ suṭṭhu kāritaṃ”ti viharassa vaṇṇaṃ bhaṇamāno anukkamena **yena maṇḍalamālassa dvāraṃ tenupasaṅkami**, sampattoti attho.

“**Kahaṃ pana sammā**”ti kasmā pucchīti. Eke tāva “ajānanto”ti vadanti. Iminā kira daharakāle pitarā saddhim āgamma Bhagavā diṭṭhapubbo, pacchā pana pāpamittasaṃsaggena pitughātaṃ katvā abhimāre pesetvā Dhanapālaṃ muñcāpetvā² mahāparādho hutvā Bhagavato sammukhībhāvaṃ na upagatapubboti asaṇjānanto pucchati. Taṃ akāraṇaṃ, Bhagavā hi ākiṇṇavaralakkhaṇo anubyañjanapaṭimaṇḍito chabbaṇṇāhi rasmīhi sakalaṃ āramaṃ obhāsetvā tārāgaṇaparivuto viya puṇṇacando bhikkhugaṇaparivuto maṇḍalamālamajjhe nisinno, taṃ ko na jāneyya. Ayaṃ pana attano issariyalīlāya³ pucchati. Pakati hesā rājakulānaṃ, yaṃ jānantāpi⁴ ajānantā viya pucchanti. Jīvako pana taṃ sutvā ayaṃ rājā “pathaviyaṃ ṭhatvā kuhiṃ pathavīti, nabhaṃ ulloketvā kuhiṃ candimasūriyāti, Sinerumūle

1. Muñcimsu (Syā, Ka)

3. Issariyalīlāya (Sī), issariyalīlāya (Syā)

2. Pamuñcāpetvā (Syā, Ka)

4. Saṇjānantāpi (Sī)

ṭhatvā kuhiṃ Sinerū”ti vadamāno viya Dasabalassa purato ṭhatvā “kuhiṃ Bhagavā”ti pucchati. Handassa Bhagavantam dassessāmīti cintetvā yena Bhagavā tenañjaliṃ paṇāmetvā “**eso mahārāja**”ti-ādimāha. **Purakkhatoti** parivāretvā nisinnassa purato nisinno.

161. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti** yattha Bhagavā tattha gato, Bhagavato santikaṃ upagatoti¹ attho. **Ekamantaṃ aṭṭhāsīti** Bhagavantam vā bhikkhusaṅghaṃ vā asaṅghaṭṭayamāno attano ṭhātuṃ anucchavike ekasmiṃ padese Bhagavantam abhivādetvā ekova aṭṭhāsi. **Tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtaṃ** yato yato anuviloketi, tato tato tuṇhībhūtamevāti attho. Tattha hi ekabhikkhussapi hatthakukkuccaṃ vā pādakukkuccaṃ vā khipitasaddo vā natthi, sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ nāṭakaparivāraṃ Bhagavato abhimukhe² ṭhitaṃ rājānaṃ vā rājapariṣaṃ vā ekabhikkhupi na olokesi. Sabbe Bhagavantameva olokayamānā nisīdimsu.

Rājā tesaṃ upasame pasīditvā vigatapaṅkatāya vippasannarahadamiva upasantindriyaṃ bhikkhusaṅghaṃ punappunaṃ anuviloketvā udānaṃ udānesi. Tattha **imināti** yena kāyikena ca vācasikena ca mānasikena ca sīlūpasamena bhikkhusaṅgho upasanto, iminā upasamenāti dīpeti. Tattha aho vata me putto pabbajitvā ime bhikkhū viya upasanto bhaveyyāti nayidaṃ sandhāya esa evamāha. Ayaṃ pana bhikkhusaṅghaṃ disvā pasanno puttaṃ anussari. Dullabhañhi laddhā, acchariyaṃ vā disvā piyānaṃ nātimitādīnaṃ anussaraṇaṃ nāma lokassa pakatiyeva. Iti bhikkhusaṅghaṃ disvā puttaṃ anussaramāno esa evamāha.

Api ca putte āsaṅkāya tassa upasamaṃ icchamānopesa evamāha. Evaṃ kirassa ahosi, putto me pucchissati “mayhaṃ pitā daharo, ayyako me kuhin”ti. So “pitarā te ghātito”ti sutvā “ahampi pitaraṃ ghātetvā rajjaṃ kāressāmī”ti maññissati. Iti putte āsaṅkāya tassa upasamaṃ icchamānopesa evamāha. Kiñcāpi hi esa evamāha, atha kho naṃ putto ghātesatiyeva³. Tasmiñhi vaṃse pituvadho pañcaparivaṭṭo⁴ gato. Ajātasattu Bimbisāraṃ ghātesi, Udayo

1. Upasaṅkamanto (Sī, Syā)

2. Purato (Sī, Syā)

3. Ghātesatiyeva (Sī)

4. Pañcaparivaṭṭe (Sī, Syā)

Ajātasattum, tassa putto Mahāmuṇḍiko nāma Udayam, tassa putto Anuruddhā nāma Mahāmuṇḍikam, tassa putto Nāgadāso nāma Anuruddham. Nāgadāsam pana “vaṁsacchedakarājāno ime, kiṁ imehī”ti raṭṭhavāsino kupitā ghātesum.

“**Agamā kho tvaṁ**”ti kasmā evamāha? Bhagavā kira rañño vacībhede akateyeva cintesi “ayam rājā āgantvā tuṇhī niravo ṭhito, kiṁ nu kho cintesi”ti. Athassa cittam ñatvā “ayam mayā saddhim sallapitum asakkonto bhikkhusamgham anuviloketvā puttam anussari, nu kho panāyam mayi anālapante kiñci kathetum sakkhissati, karomi tena saddhim kathāsallāpan”ti. Tasmā rañño vacanānantaram “**agamā kho tvaṁ mahārāja yathāpemaṁ**”ti āha, tassattho—mahārāja yathā nāma unname vuṭṭham udakam yena ninnam tena gacchati, evameva tvaṁ bhikkhusamgham anuviloketvā yena pemaṁ tena gatoti.

Atha rañño etadahosi “aho acchariyā Buddhagunā, mayā sadiso Bhagavato aparādhakārako¹ nāma natthi, mayā hissa aggupaṭṭhako ghātito, Devadattassa ca katham gahetvā abhimārā pesitā, Nālāgiri mutto, maṁ nissāya Devadattena silā paviddhā, evamamahāparādham nāma maṁ ālapato Dasabalassa mukham nappahoti, aho Bhagavā pañcahākārehi tādilakkhaṇe suppatiṭṭhato, evarūpaṁ nāma Satthāraṁ pahāya bahiddhā na pariyesissāmā”ti so somanassajāto Bhagavantam ālapanto “**piyo me bhante**”ti-ādimāha.

162. **Bhikkhusamghassa añjalim paṇāmetvā**ti evam kirassa ahosi “Bhagavantam vanditvā ito cito ca gantvā bhikkhusamgham vandantena ca Bhagavā piṭṭhito kātabbo hoti, garukāropi cesa² na hoti. Rājānam vanditvā uparājānam vandantenapi hi rañño agāravo kato hoti”ti. Tasmā Bhagavantam vanditvā ṭhitatṭhāneyeva bhikkhusamghassa añjalim paṇāmetvā ekamantaṁ nisīdi. **Kaṇcideva desanti** kañci okāsam.

1. Aparādhako (Ka)

2. Cassa (Syā, Ka)

Athassa Bhagavā pañhapucchane ussāhaṃ janento āha **“puccha mahārāja, yadākaṅkhasī”**ti. Tassattho”puccha yadi ākaṅkhasi, na me pañhavissajjane bhāro atthi”. Atha vā “puccha yaṃ ākaṅkhasi, sabbaṃ te vissajjessāmi”ti sabbaññupavāraṇaṃ pavāresi asādhāraṇaṃ Paccekabuddha-aggasāvaka mahāsāvakehi. Te hi “yadākaṅkhasī”ti na vadanti, “sutvā vedissāma”ti¹ vadanti. Buddhā pana “pucchāvuso yadākaṅkhasī”ti² vā “puccha mahārāja, yadākaṅkhasī”ti vā

“Puccha vāsava maṃ pañhaṃ, yaṃ kiñci manasicchasi.
Tassa tasseva pañhassa, ahaṃ antaṃ karomi te”ti³ vā

“tena hi tvaṃ bhikkhu sake āsane nisīditvā puccha yadākaṅkhasī”ti⁴ vā

“Bāvarissa⁵ ca tuyhaṃ vā, sabbesaṃ sabbasaṃsayam.
Katāvakāsā pucchavho, yaṃ kiñci manasicchathā”ti vā

“Puccha maṃ sabhiya pañhaṃ, yaṃ kiñci manasicchasi.
Tassa tasseva pañhassa, ahaṃ antaṃ karomi te”ti⁶ vā

Tesaṃ tesaṃ yakkhanarindadevasamaṇabrāhmaṇaparibbājakānaṃ sabbaññupavāraṇaṃ pavārenti. Anacchariyañcetaṃ, yaṃ Bhagavā Buddhabhūmiṃ patvā etaṃ pavāraṇaṃ pavāreyya. Yo bodhisattabhūmiyaṃ padesaññe ṭhito

“Koṇḍañña pañhāni viyākarohi,
Yācanti taṃ isayo sādthurūpā.
Koṇḍañña eso manujesu dhammo,
Yaṃ vuddhamāgacchati esa bhāro”ti⁷—

Evam Sakkādīnaṃ atthāya isihi yācito

“Katāvakāsā pucchantu bhonto,
Yaṃ kiñci pañhaṃ manasābhipatthitaṃ.
Ahañhi taṃ taṃ vo viyākarissaṃ⁸,
Ñātvā sayam lokamimaṃ parañcā”ti⁷—

1. Kathessāmāti (Sī)

4. Ma 3. 66 piṭṭhe.

6. Khu 1. 357 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 209, 216 piṭṭhesu.

5. Bāvariyaṣa (Sī, Ka) Khu 1. 433 piṭṭhe.

7. Khu 6. 7 piṭṭhe.

3. Dī 2. 220 piṭṭhe.

8. Byākarissaṃ (Sī, Syā)

8. Byākarissaṃ (Sī, Syā)

Evam Sarabhaṅgakāle. Sambhavajātake ca sakalajambudīpaṃ
tikkhattum vicaritvā pañhānaṃ antakaraṃ adisvā suciratenā¹ brāhmaṇena
pañhaṃ puṭṭhum okāse kārite jātiyā sattavassiko rathikāya paṃsum kilanto
pallaṅkamābhujitvā antaravīthiyaṃ nisinnova

“Taggha te ahamakkhissam, yathāpi kusalo tathā.

Rājā ca kho taṃ jānāti, yadi kāhati vā na vā”ti²—

Sabbaññupavāraṇaṃ pavāresi.

163. Evam Bhagavatā sabbaññupavāraṇāya pavāritāya attamano rājā
pañhaṃ pucchanto “**yathā nu kho imāni bhante**”ti-ādimāha. Tattha
sippameva **sippāyatanam**. Puthusippāyatanānīti bahūni sippāni.
Seyyathidanti katame pana te. “**Hatthārohā**”ti-ādīhi ye taṃ taṃ sippaṃ
nissāya jīvanti, te dasseti³. Ayañhissādhippāyo—“yathā imesaṃ
sippūpajīvīnaṃ taṃ taṃ sippaṃ nissāya sandiṭṭhikaṃ sippaphalaṃ
paññāyati, sakkā nu kho evaṃ sandiṭṭhikaṃ sāmāññaphalaṃ paññāpetun”ti.
Tasmā sippāyatanāni āharitvā⁴ sippūpajīvino dasseti.

Tattha **hatthārohāti** sabbepi hatthācariyahatthivejjahatthimeṇḍādayo⁵
dasseti. **Assārohāti** sabbepi assācariya-assavejja-assameṇḍādayo⁶. **Rathikāti**
sabbepi rathācariyarathayodharatharakkhādayo. **Dhanuggahāti** dhanu-
ācariyā issāsā. **Celakāti** ye yuddhe jayadhajam gahetvā purato gacchanti.
Calakāti “idha rañño ṭhānaṃ hotu, idha asukamahāmatassā”ti evaṃ
senābyūhakārakā. **Piṇḍadāyakāti** sāhasikamahāyodhā. Te kira parasenaṃ
pavisitvā parasīsaṃ piṇḍamiva chetvā chetvā dayanti⁷, uppatitvā uppatitvā
niggacchantīti attho. Ye vā saṅgāmamajjhe yodhānaṃ bhattapātīm gahetvā
parivisanti, tesampetaṃ nāmaṃ. **Uggā rājaputtāti** uggatuggatā
saṅgāmāvacarā rājaputtā. **Pakkhandinoti** ye “kassa sīsaṃ vā āvudhaṃ vā

1. Sucikarena (Syā), cusirakena (Ka)

3. Dīpeti (Syā)

5. Hatthibandhādayo (Sī, Syā) Sī-Ṭī Abhinava 2. 32 piṭṭhe pana oloketabbā.

6. Assabandhādayo (Sī, Syā)

2. Khu 5. 380 piṭṭhe.

4. Ārabhitvā (Syā, Ka)

7. Upanayanti (Syā, Ka)

āharāmā”ti vatvā “asukassā”ti vuttā saṅgāmaṃ pakkhanditvā tadeva āharanti, ime pakkhandantīti pakkhandino. **Mahānāgā**ti mahānāgā viya mahānāgā, hatthi-ādīsupi abhimukhaṃ āgacchantesu anivattitayodhānametaṃ adhivacanaṃ. Sūrāti ekantasūrā, ye sajalikāpi sacammikāpi samuddaṃ taritum sakkonti. **Cammayodhinoti** ye cammakañcukaṃ vā pavisitvā saraparittāṇacammaṃ vā gahetvā yujjhanti. **Dāsikaputtā**ti balavasinehā gharadāsayodhā¹. **Ālārikā**ti pūvikā². **Kappakā**ti nhāpikā³. **Nhāpakā**ti ye nhāpenti. **Sūdā**ti bhattakārakā⁴. **Mālākārā**dayo pākāṭāyeva. **Gaṇakā**ti acchiddakapāṭhakā⁵. **Muddikā**ti hatthamuddāya gaṇanaṃ nissāya jīvino. **Yāni vā panaññānipī**ti ayakāradantakāraccittakārādīni. **Evam gatānī**ti evaṃ pavattāni. **Te diṭṭheva** dhammeti te hatthārohadayo tāni puthusippāyatanāni dassetvā rājakulato mahāsampattiṃ labhamānā sandiṭṭhikameva sippaphalaṃ upajīvanti. **Sukhentī**ti sukhitaṃ karonti. **Piṇentī**ti piṇitaṃ thāmalūpetāṃ karonti. **Uddhaggikā**disu upari phalanibbattanato uddhaṃ aggamassā atthīti **uddhaggikā**. Saggam arahatīti sovaggikā. Sukho vipāko assāti sukhavipākā. Suṭṭhu agge rūpasaddagandharasaphoṭṭhabba-āyuvanṇasukhayasa-ādhipateyyasaṅkhāte dasa dhamme saṃvatteti nibbattetīti **saggasaṃvattanikā**, taṃ evarūpaṃ dakkhiṇaṃ dānaṃ patiṭṭhapentīti attho. **Sāmaññaphalanti** ettha paramatthato maggo sāmaññaṃ. Ariyaphalaṃ sāmaññaphalaṃ. Yathāha “katamañca bhikkhave sāmaññaṃ. Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Seyyathidaṃ? Sammādiṭṭhi -pa- sammāsamaḍhi. Idaṃ vuccati bhikkhave sāmaññaṃ. Katamāni ca⁶ bhikkhave sāmaññaphalāni? Sotāpattiphalaṃ -pa- arahattaphalaṃ”ti. Taṃ esa rājā na jānāti. Upari āgataṃ pana dāsakassakopamaṃ sandhāya pucchati.

Atha Bhagavā pañhaṃ avissajjetvāva cintesi “ime bahū aññatitthiyasāvakā rājāmaccā idhāgatā, te kaṇhapakkhaṇca sukkapakkhaṇca dīpetvā kathiyamāne ‘amhākaṃ rājā mahantena ussāhena idhāgato, tassāgatakālato paṭṭhāya samaṇo Gotamo samaṇakolāhalaṃ

1. Gharadāsikaputtā (Syā, Ka)

2. Bhattakārakā (Sī, Ka)

3. Nahāpitā (Sī)

4. Sūpikā (Sī)

5. Acchiddapāṭhakā (Sī), acchindakapāṭhakā (Ka)

6. Katamañca (Sī, Syā, Ka) Saṃ 3. 20 piṭṭhe.

samaṇabhaṇḍanameva kathetī'ti ujjhāyissanti, na sakkaccaṃ dhammaṃ sossanti, rañña pana kathiyamāne ujjhāyitum na sakkhissanti, rājānameva anuvattissanti. Issarānuvattako hi loko. Handāhaṃ rañño bhāraṃ karomī'ti rañño bhāraṃ karonto “**abhiḥjānāsi no tvan**”ti-ādimāha.

164. Tattha **abhiḥjānāsi no tvanti** abhiḥjānāsi nu tvaṃ. Ayañca no-saddo parato “pucchitā”tipadena yojetabbo. Idañhi vuttaṃ hoti “mahārāja tvaṃ imaṃ pañhaṃ aññe samaṇabrāhmaṇe pucchitā¹ nu, abhiḥjānāsi ca naṃ puṭṭhabbhāvaṃ, na te sammuṭṭhan”ti. **Sace te agarūti** sace tuyhaṃ yathā te² byākarimsu, tathā idha bhāsituṃ bhāriyaṃ na hoti, yadī na koci aphāsukabhāvo atthi, bhāsassūti attho. **Na kho me bhanteti** kiṃ sandhāyāha, paṇḍitapatirūpakānañhi santike kathetuṃ dukkhaṃ hoti, te pade pade akkhare akkhare dosameva vadanti. Ekantapaṇḍitā pana kathaṃ sutvā sukathitaṃ pasamsanti, dukkathitesu Pālīpada-atthabyañjanesu yaṃ yaṃ virujjhati, taṃ taṃ ujukaṃ katvā denti. Bhagavatā ca sadiso ekantapaṇḍito nāma natthi. Tenāha “**na kho me bhante garu, yatthassa Bhagavā nisinno, Bhagavantarūpo vā**”ti.

Pūraṇakassapavādaṇṇanā

165. **Ekamidāhanti** ekaṃ idha ahaṃ. **Sammodanīyaṃ³ kathaṃ sāraṇīyaṃ vītisāretvāti** sammodajanakaṃ saritabbayuttakaṃ kathaṃ pariyosāpetvā.

166. **Karoto kho mahārāja kārayatoti-ādīsu karototi** sahatthā karontassa. **Kārayatoti** āṇattiyā kārentassa. **Chindatoti** paresaṃ hatthādīni chindantassa. **Pacatotī** pare daṇḍena uppiḥentassa⁴. **Socayatoti** parassa bhaṇḍaharaṇādīhi socayato. **Socāpayatoti** sokaṃ⁵ sayam karontassapi parehi

1. Pucchittha (Sī) Saddanītipadamālā oloketabbā.

2. Yathā te te (Syā)

3. Ettha sammodanīyaṃ (Sī, Ka)

4. Piḥentassa tajjentassa vā (Syā, Ka)

5. Bhaṇḍaharaṇādīhi sokaṃ (Sī, Syā)

kārāpentassapi. **Kilamatoti**¹ āhārupacchedabandhanāgārappavesanādīhi sayam kilamantassapi parehi kilamāpentassapi. **Phandato phandāyapatoti** param phandantam phandanakāle sayampi phandato parampi phandāpayato. **Pāṇamatipātāpayatoti** pāṇam hanantassapi hanāpentassapi. Evaṁ sabbattha karaṇakāraṇavaseneva attho veditabbo.

Sandhinti gharasandhim. **Nillopanti** mahāvilopam. **Ekāgārikanti** ekameva gharam parivāretvā vilumpanam. **Paripantheti** āgatāgatānam acchindanattam magge tiṭṭhato. **Karoto na karīyati pāpanti** “yam kiñci pāpam karomi”ti saññāya karotopi pāpam na karīyati, natthi pāpam. Sattā pana “pāpam karomā”ti evaṁsaññino hontīti dīpeti. **Khurapariyantenti** khuraneminā, khuradhārasadisapariyanta vā. **Ekam maṁsakhanti** ekam maṁsarāsim. Puñjanti tasseva vevacanam. **Tatonidānanti** ekamaṁsakhakaraṇanidānam.

Dakkhiṇanti dakkhiṇatīre manussā kakkhalā dāruṇā, te sandhāya “**hananto**”ti-ādimāha. Uttaratīre sattā saddhā honti pasannā Buddhamāmakā dhammamāmakā saṁghamāmakā, te sandhāya “**dadanto**”ti-ādimāha. Tattha **yajantoti** mahāyāgam karonto. **Damenāti** indriyadamenā, uposathakammena vā. **Samyamenāti** silasamyamena. Saccavajjenāti saccavacanena. **Āgamoti** āgamanam, pavattīti attho. Sabbathāpi pāpapuññanam kiriyameva paṭikkhipati.

Amam putṭho labujam byākaroti nāma yo “kīdiso ambo, kīdisāni vā ambassa khandhapaṇṇapupphaphalāni”ti vutte “edisō labujo, edisāni vā labujassakhandhapaṇṇapupphaphalāni”ti byākaroti. **Vijiteti** āṇāpavattidese. **Apasādetabbanti** viheṭhetabbam. **Anabhinanditvāti** “sādhu sādhu”ti evam pasamsam akatvā. **Appaṭikkositvāti** bāla dubbhāsitaṁ tayā bhāsitaṁ evam appaṭibāhitvā. **Anuggaṇhantoti** sāravasena aggaṇhanto. **Anikkujjantoti** sāravaseneva idaṁ nissaraṇam, ayam paramatthoti hadaye aṭṭhapento. **Byañjanam** pana tena uggahitañceva nikkujjitañca.

1. Kilamayato (Syā)

Makkhaligosālavadavaṇṇanā

168. Makkhalivāde **paccayoti** hetuvevacanameva¹, ubhayenāpi vijjamānameva kāyaduccaritādīnaṃ saṃkilesapaccayaṃ, kāyasucaritādīnaṃ visuddhipaccayaṃ paṭikkhipati. **Attakāreti** attakāro. Yena attanā katakammena ime sattā devattampi mārattampi brahmattampi sāvaka bodhimpī paccekabodhimpī sabbaññutampi pāpuṇanti, tampi paṭikkhipati. Dutiyapadena² yaṃ parakāraṃ parassa ovādānusāsaniṃ nissāya ṭhapetvā mahāsattaṃ avaseso jano manussasobhagyaṃ ādiṃ katvā yāva arahattaṃ pāpuṇāti, taṃ parakāraṃ paṭikkhipati. Evamayaṃ bālo jīnacakke pahāraṃ deti nāma. **Natthi purisakāreti** yena purisakārena sattā vuttappakārā sampattiyo pāpuṇanti, tampi paṭikkhipati. **Natthi balanti** yaṃhi attano bale patiṭṭhitā sattā vīriyaṃ katvā tā sampattiyo pāpuṇanti, taṃ balaṃ paṭikkhipati. **Natthi vīriyanti**-ādīni sabbāni purisakārevevacanāneva. “Idaṃ no vīriyena idaṃ purisathāmena, idaṃ purisaparakkamena pavattan”ti evaṃ pavattavacanapaṭikkhepakaraṇavasena panetāni visuṃ ādīyanti.

Sabbe sattāti oṭṭhagoṇagadrabhādayo anavasese pariggaṇhāti. **Sabbe pāṇāti** ekindriyo pāṇo, dvindriyo pāṇoti-ādivasena vadati. **Sabbe bhūtāti** aṇḍakosavatthikosesu bhūte sandhāya vadati. **Sabbe jīvāti** sāliyavagodhūmadayo sandhāya vadati. Tesu hi so virūhanabhāvena jīvasaṇṇī. **Avasā abalā avīriyāti** tesam attano vaso vā balaṃ vā vīriyaṃ vā natthi. **Niyatisaṅgatibhāvaparīnatāti** ettha **niyatīti** niyatā³. **Saṅgatīti** channaṃ abhijātīnaṃ tattha tattha gamanaṃ. **Bhāvoti** sabhāvoyeva. Evaṃ niyatiyā ca saṅgatiyā ca bhāvena ca parīnatā nānappakārataṃ pattā. Yena hi yathā bhavitabbaṃ, so tatheva bhavati. Yena na bhavitabbaṃ, so na bhavatīti dasseti. **Chasvevābhijātīsūti** chasu eva abhijātīsu ṭhatvā sukhaṃ dukkhaṃ paṭisaṃvedenti, aññā sukhadukkhabhūmi natthīti dasseti.

Yonipamukhasatasahassānīti pamukhayonīnaṃ uttamayonīnaṃ cuddasasatasahassāni aññāni ca saṭṭhisatāni, aññāni ca chasatāni. **Pañca ca**

1. Paccayo hetuvevacanameva (Syā), paccayo hetūtivevacana meva (Ka)

2. Dutiyavādēna(Sī)

3. Niyattā (Sī)

kammuno satānīti pañcakammasatāni ca. Kevalaṃ takkamattakena niratthakaṃ diṭṭhiṃ dīpeti. **Pañca ca kammāni tīṇi ca kammānī**ti-ādīsupi eseṇa nayo. Keci paṇāhu “**pañca ca kammānī**ti pañcīndriyavasena bhaṇāti, **tīṇī**ti kāyakammādivasena”ti. **Kamme ca upaḍḍhakamme cāti** ettha paṇassa kāyakammaṇca vacīkammaṇca kammanti laddhi, manokammaṃ upaḍḍhakammanti. **Dvaṭṭhipaṭipadāti** dvāsaṭṭhi paṭipadāti vadati. **Dvaṭṭhantarakappāti** ekasmiṃ kappe catusaṭṭhi antarakappā nāma honti. Ayaṃ pana aññe dve ajānanto evamāha.

Chalābhijātiyoti kaṇhābhijāti nīlābhijāti lohitaḥbhijāti haliddābhijāti sukkābhijāti paramasukkābhijāti imā cha abhijātiyo vadati. Tattha orabbhikā sākuṇikā¹ māgavikā sūkarikā luddā macchaghātakā corā coraghātakā bandhanāgarikā, ye vā panaññepi keci kurūrakammantā², ayaṃ **kaṇhābhijāti**ti vadati. Bhikkhū **nīlābhijāti**ti vadati, te kira catūsu paccayesu kaṇṭake pakkhipitvā khādanti. “Bhikkhū kaṇṭakavuttikā”ti³ ayañhissa Pāliyeva. Atha vā **kaṇṭakavuttikā** eva nāma eke pabbajitāti vadati. **Lohitaḥbhijāti** nāma nigaṇṭhā ekasātakāti vadati. Ime kira purimehi dvīhi paṇḍaratarā. Gihī odātavaśanā acelakasāvaka **haliddābhijāti**ti vadati. Evaṃ attano paccayadāyake nigaṇṭhehi jeṭṭhakatare karoti. Ājīvaka ājīvakinīyo **sukkābhijāti**ti vadati. Te kira purimehi catūhi paṇḍaratarā. Nando vaccho kisā⁴ saṅkiccho, Makkhaligosālo, **paramasukkābhijāti**ti vadati. Te kira sabbehi paṇḍaratarā.

Aṭṭha purisabhūmiyoti mandabhūmi khiḍḍābhūmi padavīmaṃsabhūmi ujugatabhūmi sekkhabhūmi samaṇabhūmi jinabhūmi pannabhūmiti imā aṭṭha purisabhūmiyoti vadati. Tattha jāta-divasato paṭṭhāya satta divase sambādhaṭṭhānato nikkhantattā sattā mandā honti momūhā, ayaṃ **mandabhūmi**ti vadati. Ye pana duggatito āgatā honti, te abhiṇhaṃ rodanti ceva viravanti ca, sugatito āgatā taṃ anussaritvā hasanti, ayaṃ **khiḍḍābhūmi** nāma. Mātāpitūnaṃ hatthaṃ vā pādaṃ vā mañcaṃ vā piṭhaṃ vā gahetvā bhūmiyaṃ padanikkhipanaṃ **padavīmaṃsabhūmi** nāma. Padasā gantum samatthakāle **ujugatabhūmi** nāma. Sippāni

1. Sākuntikā (Sī) Am 2. 337 piṭṭhe.

2. Garukammantā (Syā)

3. Am 2. 337 piṭṭhe.

4. Kīso (Syā), kiccho (Ka) Am 2. 337 piṭṭhe.

sikkhitakāle **sekkhabhūmi** nāma. Gharā nikkhamma pabbajitakāle **samaṇabhūmi** nāma. Ācariyaṃ sevitvā jānanakāle **jinabhūmi** nāma. “Bhikkhu ca pannako¹ jino na kiñci āhā”ti evaṃ alābhiṃ samaṇaṃ **pannabhūmi**ti vadati.

Ekūnapaññāsa ājīvakasateti ekūnapaññāsa ājīvavuttisatāni. **Paribbājakasateti** paribbājakapabbajjāsātāni. **Nāgāvāsasateti** nāgamaṇḍalasatāni. **Vīse indriyasateti** vīsatiindriyasatāni. **Timse nirayasateti** timsa nirayasatāni. **Rajodhātuyoti** raja-okiraṇaṭṭhānāni, hatthapiṭṭhipādapiṭṭhādāni sandhāya vadati. **Satta saññīgabbhāti** oṭṭhagoṇagadrabha-ajapasumigamahimse sandhāya vadati. **Satta asaññīgabbhāti** sālivihiyavagodhūmakaṅguvarakakudrūsake sandhāya vadati. **Nigaṇṭhīgabbhāti** gaṇṭhimhi jātagabbhā ucchuveḷunaḷādayo sandhāya vadati. **Satta devāti** bahū devā. So pana “sattā”ti vadati. Manussāpi anantā so “sattā”ti vadati. **Satta pisācāti** pesācā mahantamahantā sattāti vadati. **Sarāti** mahāsarā, Kaṇṇamuṇḍarathakāra-anotattasīhappapātachaddantamandākinikuṇāladahe gahetvā vadati.

Pavuṭāti² gaṇṭhikā. **Papātāti** mahāpapātā. **Papātasatānīti** khuddakapapātasatāni. **Supināti** mahāsupinā. **Supinasatānīti** khuddakasupinasatāni. **Mahākappinoti** mahākappānaṃ³ tattha ettakā⁴ mahāsarā vassasate vassasate kusaggena ekaṃ udakabinduṃ nīharitvā sattakkhattuṃ tamhi sare nirudake kate **eko mahākappoti** vadati. Evarūpānaṃ mahākappānaṃ caturāsītisatasahassāni khepetvā bāle ca paṇḍite ca⁵ dukkhassantaṃ karontīti ayamassa laddhi. Paṇḍitopi kira antarā visujjhituṃ na sakkoti, bālopi tato uddhaṃ na gacchati.

Sīlenāti acelakasīlena vā aññena vā yena kenaci. **Vatenāti** tādiseneva vatena. **Tapenāti** tapokammena. **Aparipakkaṃ paripāceti** nāma yo “ahaṃ paṇḍito”ti antarā visujjhati. **Paripakkaṃ phussa phussa byantiṃ karoti** nāma yo “ahaṃ bālo”ti vuttaparimāṇaṃ kālāṃ atikkamitvā yāti. **Hevaṃ natthīti** evaṃ natthi⁶. Tañhi ubhayampi na

1. Paṇṇako (Sī)

3. Mahākappānaṃ cullāsīti satasahassāni (Ka)

5. Bālo ca paṇḍito ca (Syā, Ka)

2. Sapuṭāti (Ka)

4. Ekamhā (Sī)

6. Hi evaṃ natthi (Ka)

sakkā kātunti dīpeti. **Doṇamiteti** doṇena mitaṃ viya. **Sukhadukkheti** sukhadukkhaṃ. **Pariyantakateti** vuttapariyāṇena kālena katapariyante. **Natthi hāyanavaḍḍhaneti** natthi hāyanavaḍḍhanāni. Na saṃsāro paṇḍitassa hāyati, na bālassa vaḍḍhatīti attho. **Ukkamsāvakaṃseti** ukkamsāvakaṃsā. Hāyanavaḍḍhanānametaṃ adhivacanaṃ.

Idāni tamatthaṃ upamāya sādiento “**seyyathāpi nāmā**”ti-ādimāha. Tattha **suttaḡuḷeti** veṭhetvā katasuttaḡuḷe. **Nibbeṭhiyamānamevapaletīti** pabbate vā rukkhagge vā ṭhatvā khittaṃ suddhappamāṇena nibbeṭhiyamānameva gacchati, sutte khīṇe tattheva tiṭṭhati na gacchati, evameva vuttakālato uddhaṃ na gacchatīti dasseti.

Ajitakesakambalavādavaṇṇanā

171. Ajitavāde * **natthi dinnanti** dinnaphalābhāvaṃ sandhāya vadati. **Yitṭhaṃ** vuccati mahāyāgo. **Hutanti** pāhunakasakkāro¹ adhippeto. Tampi ubhayaṃ phalābhāvameva sandhāya paṭikkhipati. **Sukatadukkaṭānanti**² sukatadukkaṭānaṃ³ kusalākusalānanti attho. **Phalaṃ vipākoti** yaṃ “phalan”ti vā “vipāko”ti vā vuccati, taṃ natthīti vadati. **Natthi ayaṃ lokoti** paraloke ṭhitassa ayaṃ loko natthi, **natthi parolokoti** idha loka ṭhitassāpi paro loko natthi, sabbe tattha tattheva ucchiḡantīti dasseti. **Natthi mātā natthi pitāti** tesu sammāpaṭipattimicchāpaṭipattīnaṃ phalābhāvavasena vadati. **Natthi sattā opapātikāti** cavitvā upapajjanakā sattā nāma natthīti vadati.

Cātumahābhūtikoti catumahābhūtamayo. **Pathavī pathavikāyanti** ajjhattikapathavīdhātu bāhirapathavīdhātuṃ. **Anupetīti** anuyāti. **Anupagacchatīti** tasseva vevacanaṃ, anugacchatīti attho. Ubhayaṇāpi upeti, upagacchatīti dasseti. **Āpādisupi** eseva nayo. **Indriyānīti** manacchaṭṭhāni indriyāni. **Saṅkamantīti** ākāsaṃ pakkhandanti, **āsandipaṇcamāti** nipannamañcena pañcamā, mañco ceva cattāro mañcapāde gahetvā ṭhitā cattāro purisā

* Abhi-Ṭṭha 1. 415; Ma-Ṭṭha 2. 232; Saṃ-Ṭṭha 2. 311; Aṃ-Ṭṭha 2. 234 piṭṭhesupi.

1. Pāhenakasakkāro (Sī), pāheṇakasakkāro (Ka)

2. Sukaṭadukkaṭānanti (Sī)

3. Sukatadukkaṭānaṃ (Sī)

cāti attho. **Yāvāḷahanā**ti yāva susānā. **Padānī**ti “ayaṃ evaṃ sīlavā ahosi, evaṃ dussīlo”ti-ādinā nayena pavattāni guṇāguṇapadāni, sarīrameva vā ettha padānīti adhippetam. **Kāpotakānī**ti kapotavaṇṇāni, pārāvatapakkhivaṇṇānīti attho. **Bhassantā**ti bhasmantā, ayameva vā pālī. **Āhuti**yoti yaṃ pāhunakasakkārādibhedam dinnadānam, sabbam tam chārikāvasānameva hoti, na tato param phaladāyakaṃ hutvā gacchatīti attho. **Dattupaññattanti** dattūhi bālamanussehi paññattam. Idam vuttam hoti—bālehi abuddhihi paññattamidam, dānam na paṇḍitehi, bālā denti, paṇḍitā gaṇhantīti dasseti.

Tattha Pūraṇo “karoto na karīyati pāpaṃ”ti vadanto kammaṃ paṭibāhati. Ajito “kāyassa bheda ucchijjati”ti vadanto vipākaṃ paṭibāhati. Makkhali “natthi hetū”ti vadanto ubhayaṃ paṭibāhati. Tattha kammaṃ paṭibāhantenāpi vipāko paṭibāhito hoti, vipākaṃ paṭibāhantenāpi kammaṃ paṭibāhitam hoti. Iti sabbepe atthato ubhayappaṭibāhakā¹ ahetukavādā ceva akiriyavādā ca natthikavādā ca honti.

Ye vā pana tesam laddhim gahetvā rattiṭṭhāne divāṭṭhāne nisinnā sajjhāyanti vīmaṃsanti, tesam “karoto na karīyati pāpaṃ, natthi hetu natthi paccayo, mato ucchijjati”ti tasmim ārammaṇe micchāsati santiṭṭhati, cittam ekaggam hoti, javanāni javanti, paṭhamajavane satekicchā honti, tathā dutiyādīsu, sattame Buddhānampi atekicchā anivattino ariṭṭhakaṇṭakasadisā. Tattha koci ekaṃ dassanam okkamati, koci dve koci tīṇipi, ekasmim okkantepi, dvīsu tīsu okkantesupi niyatamicchādiṭṭhikova hoti, patto saggamaggāvaraṇaṇceva mokkhamaggāvaraṇaṇca, abhabbo tassattabhāvassa² anantaram saggampi gantuṃ, pageva mokkham. Vaṭṭakhāṇu³ nāmesa satto pathavigopako, yebhuyyena evarūpassa bhavato vuṭṭhānam nāma natthi.

* Tasmā akalyāṇajanam, āsīvisamivoragam.

Ārakā parivajjeyya, bhūtikāmo vicakkhaṇoti.

1. Ubhayaṃ paṭibāhakā (Ka)

2. Tassa bhavassa (Syā)

3. Vaṭṭakhāṇuko (Syā, Ka)

* Ma-Ṭṭha 3. 85 piṭṭhepi.

Pakudhakaccāyanavādavaṇṇanā

174. Pakudhavāde **akata**ti akatā. **Akatavidhā**ti akatavidhānā, “evaṃ karohī”ti kenaci kārāpitāpi na hontīti attho. **Animmitā**ti iddhiyāpi na nimmitā. **Animmātā**ti animmāpitā, keci “animmāpetabbā”ti¹ padam vadanti, tam neva Pāliyaṃ, na Aṭṭhakathāyaṃ dissati. **Vañjhā**dipadattayaṃ * vuttatthameva. **Na iñjantī**ti esikatthambho viya ṭhitattā na calanti. **Na vipariṇamantī**ti² pakatiṃ na jahanti. **Na aññamaññaṃ byābādhentī**ti na aññamaññaṃ upahananti. **Nā**lanti na samatthā. **Pathavikāyoti**-ādīsu pathavīyeva pathavikāyo, pathavisamūho vā. **Tatthā**ti tesu jīvasattamesu kāyesu. **Sattannaṃ tveva kāyānanti** yathā muggarāsi-ādīsu pahataṃ satthaṃ muggādīnaṃ antarena pavisati, evaṃ sattannaṃ kāyānaṃ antarena chiddena vivarena satthaṃ pavisati. Tattha “ahaṃ imaṃ jīvitaṃ voropemī”ti kevalaṃ saññāmatameva hotīti dasseti.

Nigaṇṭhanāṭaputtavādavaṇṇanā

177. Nāṭaputtavāde **cātuyāmasaṃvarasaṃvuto**ti catukoṭṭhāsena saṃvarena saṃvuto. **Sabbavāri**vārīto cāti vāritasabba-udako, paṭikkhiittasabbasītodakoti attho. So kira sītodake sattasaññī hoti, tasmā na taṃ vaḷaṇjēti. **Sabbavāri**yuttoti sabbena pāpavāraṇena yutto. **Sabbavāri**dhutoti sabbena pāpavāraṇena dhutapāpo. **Sabbavāri**phuṭoti³ sabbena pāpavāraṇena phuṭṭho. **Gatattoti** koṭippattacitto. **Yatattoti** saṃyatacitto. **Ṭhitattoti** suppatiṭṭhitacitto. Etassa vāde kiñci sāsanānulomampi atthi, asuddhaladdhitāya pana sabbā diṭṭhiyeva jātā.

Sañcayabelatṭhaputtavādavaṇṇanā

179-181. Sañcayavādo amarāvikkhepe vuttanayo eva.

1. Animmātabbāti (Sī)

* Heṭṭhā 97 piṭṭhe.

2. Na vipariṇāmentīti (Ka)

3. Sabbavāriphuṭṭhoti (Sī, Syā)

Paṭhamasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā

182. **Sohaṃ bhanteti** so ahaṃ bhante, vālukaṃ piḷetvā telam alabhamāno viya tiṭṭhiyavādesu sāraṃ alabhanto Bhagavantam pucchāmīti attho.

183. **Yathā te khomeyyāti** yathā te rucceyya. **Dāsoti** antojātadhanakkītakaramarānītasāmaṇḍāsabyopagatānaṃ aññataro. **Kammakāro**ti analaso kammakaraṇasīloyeva. Dūrato disvā paṭhamameva uṭṭhahatīti **pubbuṭṭhāyī**. Evaṃ uṭṭhito sāmīno āsanaṃ paññāpetvā pādadhovanādikattabbakiccaṃ katvā pacchā nipatati seyyaṃ kappetīti¹ **pacchānipātī**. Sāmīkamhi vā sayanato avuṭṭhite pubbeveva vuṭṭhātīti **pubbuṭṭhāyī**. Paccūsakālato paṭṭhāya yāva sāmīno rattim niddokkamaṇaṃ, tāva sabbakiccaṇi katvā pacchā nipatati seyyaṃ kappetīti **pacchānipātī**. “Kiṃ karomi, kiṃ karomī”ti evaṃ kiṃ kārameva paṭisunanto vicaratīti **kiṃ kārapaṭissāvī**. Manāpameva kiriyaṃ karotīti **manāpacārī**. Piyaṃveva vadatīti **piyavādī**. Sāmīno tuṭṭhapahaṭṭhaṃ mukhaṃ ullokayamāno² vicaratīti **mukhullokako**.

Devo maññeti devo viya. **So vatassāhaṃ puññāni kareyyanti** so vata ahaṃ evarūpo assaṃ, yaḍi puññāni kareyyanti attho. “So vatassa’ssan”tipi³ pāṭho, ayamevattho. **Yamūnūhanti** sace dānaṃ dassāmi, yaṃ rājā ekadivasaṃ deti, tato satabhāgampi yāvajīvaṃ na sakkhissāmi dātunti pabbajjāyaṃ ussāhaṃ katvā evaṃ cintanabhāvaṃ dasseti.

Kāyena saṃvutoti kāyena pihito hutvā akusalassa pavesanadvāraṃ thaketvāti attho. Eseva nayo sesapadadvayepi. **Ghāsacchādanaparamatāyāti** ghāsacchādanena paramatāya uttamatāya, etadatthampi anesanaṃ pahāya aggasallekhena santuṭṭhoti attho. **Abhirato paviveketi** “kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ, cittaviveko ca nekkhammābhiratānaṃ paramavodānappattānaṃ, upadhiviveko ca nirupadhīnaṃ puggalānaṃ visaṅkhāragatānaṃ”ti⁴ evaṃ vutte tividhepi viveke rato,

1. Nipatati nisīdatīti (Sī)

2. Olokayamāno (Syā, Ka)

3. “Vatassāyaṇ”tipi (bahūsu) Sī-Tī Abhinava 2. 54; Dī-Tī 1. 230 piṭṭhepi oloketabbā.

4. Khu 7. 21 piṭṭhe.

gaṇasaṅgaṇikaṃ pahāya kāyena eko viharati, cittakilesasaṅgaṇikaṃ pahāya aṭṭhasamāpattivasena eko viharati, phalasamāpattiṃ vā nirodhasamāpattiṃ vā pavisitvā nibbānaṃ patvā viharatīti attho. **Yaggheti** codanatthe nipāto.

184. **Āsanenapi nimanteyyāmāti** nisinnāsaṇaṃ papphoṭetvā “idha nisīdathā”ti vadeyyāma. **Abhinimanteyyāmapi nanti** abhiharitvāpi¹ naṃ nimanteyyāma. Tattha duvidho abhihāro vācāya ceva kāyena ca. “Tumhākaṃ icchiticchitakkhaṇe amhākaṃ cīvarādīhi² vadeyyātha, yenattho”ti vadanto hi vācāya abhiharitvā nimanteti nāma. Cīvarādivekallaṃ sallakkhetvā “idaṃ gaṇhāthā”ti tāni dento pana kāyena abhiharitvā nimanteti nāma. Tadubhayampi sandhāya “abhinimanteyyāmapi naṃ”ti āha. Ettha ca **gilānapaccayabhesajjaparikkhāro**ti yaṃ kiñci gilānassa sappāyaṃ osadhaṃ. Vacanattho pana **Visuddhimagge** * vutto. **Rakkhāvaraṇaguttinti** rakkhāsaṅkhātāñceva āvaraṇasaṅkhātāñca guttiṃ. Sā panesā na āvudhahatthe purise ṭhapentena dhammikā nāma saṃvidahitā hoti. Yathā pana avelāya kaṭṭhahārikapaṇṇahārikādayo vihāraṃ na pavisanti, migaluddakādayo vihārasīmāya mige vā macche vā na gaṇhanti, evaṃ saṃvidahantena dhammikā nāma rakkhā saṃvihitā hoti, taṃ sandhāyāha “dhammikaṃ”ti.

185. **Yadi evaṃ santeti** yadi tava dāso tuyhaṃ santikā abhivādanādīni labheyya, evaṃ sante. **Addhāti** ekaṃsavacanametam. **Paṭhamanti** bhaṇanto aññassāpi atthitaṃ dīpeti, teneva ca rājā “sakkā pana bhante aññampī”ti-ādimāha.

Dutiyasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā

186. Kasatīti **kassako**. Gehassa pati³ ekagehamatte jeṭṭhakoti **gahapatiko**. Balisaṅkhātāṃ karaṃ karotīti **karakārako**. Dhaññarāsīṃ, dhanarāsīṇca vaḍḍhetīti **rāsivaḍḍhako**.

1. Abhinīharitvāpi (Syā)

2. Ahaṃ pavedāmīti cīvarādīhi (Syā), ahaṃ sādheṣṣāmīti cīvarādīhi (Ka)

* Visuddhi 1. 33 piṭṭhe.

3. Pati gahapati (Ka)

Appaṃ vāti parittakaṃ vā antamaso taṇḍulanāḷimattakampi.
Bhogakkhandhanti bhogarāsim. **Mahantaṃ vāti** vipulaṃ vā. Yathā hi mahantaṃ pahāya pabbajitum dukkaraṃ, evaṃ appampīti dassanattamaṃ ubhayamāha. Dāsavāre pana yasmā dāso attanopi anissaro, pageva bhogaṇaṃ. Yañhi tassa dhanam, taṃ sāmikānaññeva hoti, tasmā bhogaggahaṇaṃ na kataṃ. Ñātiyeva **ñātiparivaṭṭo**.

Paṇītatarasāmaññaphalavaṇṇanā

189. **Sakkā pana bhante aññampi diṭṭheva dhammeti** idha “evamevā”ti na vuttaṃ. Taṃ kasmāti ce? “Evamevā”ti hi vuccamāne pahoti Bhagavā sakalampi rattindivaṃ tato vā bhiyyopi evarūpāhi upamāhi sāmāññaphalaṃ dīpetum. Tattha kiñcāpi etassa Bhagavato vacanasavane pariyaṇtaṃ nāma natthi, tathāpi attho tādisoyeva bhavissatīti cintetvā upari visesaṃ pucchanto “evamevā”ti avatvā **“abhikkantataraṇca paṇītataraṇca”**ti āha. Tattha **abhikkantataranti** abhimaṇāpataraṃ, atiseṭṭhataranti¹ attho. **Paṇītataranti** uttamataraṃ. **Tena hīti** uyyojanatthe nipāto. Savane uyyojento hi naṃ evamāha. **Suṇohīti** abhikkantataraṇca paṇītataraṇca sāmāññaphalaṃ suṇāhi.

Sādhukaṃ manasikarohīti ettha pana sādhuṃ sādhuṃ ekatthametam. Ayañhi **sādhusaddo** āyācanasampaṭicchana sampahaṃsana sundara dalhīkammādisu dissati. “Sādhu me bhante Bhagavā saṃkhittena dhammaṃ desetū”ti-ādīsu² hi āyācane dissati. “Sādhu bhanteti kho so bhikkhu Bhagavato bhāsitaṃ abhinanditvā anumoditvā”ti-ādīsu³ sampaṭicchane. “Sādhu sādhu Sāriputtā”ti-ādīsu⁴ sampahaṃsane.

“Sādhu dhammaruci rājā, sādhu paññānavā naro.

Sādhu mittānamaddubbho⁵, pāpassākaraṇaṃ sukhaṃ”ti-

ādīsu⁶ sundare. “Tena hi brāhmaṇa suṇohi sādhuṃ manasi karohī”ti-ādīsu⁷ sādhuṃ kasaddoyeva dalhīkamme, āṇattiyantipi

1. Abhikkantataraṃ atimaṇāpataranti (Sī, Ka)

3. Ma 3. 66 piṭṭhe.

6. Khu 6. 45 Ummādaṇṭijātake.

4. Dī 3. 226 piṭṭhe.

2. Saṃ 2. 294 piṭṭhe.

5. Mittānamadrubbho (Syā, Ka)

7. Am 2. 197 piṭṭhe.

vuccati. Idhāpi ayaṃ¹ ettheva daḥhikamme ca āṇattiyañca veditabbo. Sundarepi vaṭṭati. Daḥhikammatthena hi daḥhamimaṃ dhammaṃ suṇāhi suggahitaṃ gaṇhanto. Āṇatti-atthena mama āṇattiyā suṇāhi, sundaratthena sundaramimaṃ bhaddakaṃ dhammaṃ suṇāhīti evaṃ dīpitaṃ hoti.

Manasi karohīti āvajja, samannāharāti² attho, avikkhittacitto hutvā nisāmehi citte karohīti adhippāyo. Api cettha **suṇohīti** sotindriyavikkhepanivāraṇametaṃ. **Sādhukaṃ manasi karohīti** manasikāre daḥhikammaniyojanena manindriyavikkhepanivāraṇaṃ. Purimañcetta byañjanavipallāsaggāhavāraṇaṃ, pacchimaṃ atthavipallāsaggāhavāraṇaṃ. Purimena ca dhammassavane niyojeti, pacchimena sutānaṃ dhammānaṃ dhāraṇūpaparikkhādīsu. Purimena ca sabyañjano ayaṃ dhammo, tasmā savanīyoti dīpeti. Pacchimena sāttho, tasmā sādhukaṃ manasi kātabboti. Sādhukapadaṃ vā ubhayapadehi yojetvā yasmā ayaṃ dhammo dhammagambhīro ceva desanāgambhīro ca, tasmā suṇāhi sādhukaṃ, yasmā atthagambhīro ca paṭivedhagambhīro ca, tasmā sādhukaṃ manasi karohīti evaṃ yojanā veditabbā. **Bhāsissāmīti** “sakkā mahārāja”ti evaṃ paṭiññātaṃ sāmāññaphaladesanaṃ vitthārato bhāsissāmi. Desessāmīti hi saṃkhittadīpanaṃ hoti. Bhāsissāmīti vitthāradīpanaṃ. Tenāha Vaṅgīsatthero—

“Saṃkhittenapi deseti, vitthārenapi bhāsati.

Sālikāyiva nigghoso, paṭibhānaṃ udīrayī”ti³.

Evaṃ vutte ussāhajāto hutvā “**evaṃ bhante**”ti **kho rājā Māgadho Ajātasattu Vedehiputto Bhagavato paccassosi** Bhagavato vacanaṃ sampaṭicchi, paṭiggahesīti vuttaṃ hoti.

190. Athassa **Bhagavā etadavoca** etaṃ avoca, idāni vattabbaṃ “idha **mahārāja**”ti-ādiṃ sakalaṃ suttaṃ avocāti attho. Tattha **idhāti** desopadesa⁴ nipāto, svāyaṃ katthaci lokaṃ upādāya vuccati. Yathāha “idha Tathāgato loke uppajjati”ti⁵. Katthaci sāsanaṃ.

1. Assa (bahūsu, Sī-Tī Abhinava 2. 58 piṭṭhepi) Dī-Tī 1. 233 piṭṭhe oloketabbā.

2. Āvajjaṃ samannāharāhīti (Syā)

3. Saṃ 1. 191 piṭṭhe.

4. Desāpadese (Sī, Syā)

5. Am 1. 169 piṭṭhe.

Tathāha “idheva bhikkhave paṭhamo samaṇo idha dutiyo samaṇo”^{ti1}.

Katthaci okāsaṃ. Yathāha—

“Idheva tiṭṭhamānassa, devabhūtaṃ me sato.

Punarāyu ca me laddho, evaṃ jānāhi mārisā”^{ti2}.

Katthaci padapūraṇamattameva. Yathāha “idhāhaṃ bhikkhave bhuttāvī assaṃ pavārito”^{ti3}. Idha pana lokaṃ upādāya vuttoti veditabbo. **Mahārājāti** yathā paṭiññātaṃ desanaṃ desetum puna “mahārājā”^{ti} ālapati. Idam vuttaṃ hoti “mahārāja imasmiṃ loke Tathāgato uppajjati araham -pa- Buddho Bhagavā”^{ti}. Tattha Tathāgatasaddo Brāhmajāle * vutto. **Arahanti-ādayo Visuddhimagge** ⁺ vitthāritā. **Loke uppajjatīti** ettha pana **lokoti** okāsaloko sattaloko saṅkhāralokoti tividho. Idha pana sattaloko adhippeto. Sattaloke uppajjamānopi ca Tathāgato na devaloke na brahmaloke, manussalokeva uppajjati. Manussalokepi na aññasmiṃ cakkavāle, imasmiṃ yeva cakkavāle. Tatrāpi na sabbaṭṭhānesu, “puratthimāya disāya Gajaṅgalaṃ⁴ nāma nigamo, tassāparena mahāsālo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe, puratthimadakkhiṇāya disāya Sallavatī⁵ nāma nadī, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe, dakkhiṇāya disāya Setakaṇṇikaṃ nāma nigamo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe, pacchimāya disāya Thūṇaṃ⁶ nāma brāhmaṇagāmo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe, uttarāya disāya Usiraddhajo nāma pabbato, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe”^{ti} evaṃ paricchinne āyāmato tiyojanasate, vitthārato adḍhateyyayojanasate, parikkhepato navayojanasate Majjhimapadeso uppajjati. Na kevalaṅca Tathāgato, Paccekabuddhā aggasāvaka asītimahātherā Buddhamātā Buddhapitā cakkavattī rājā⁷ aññe ca sārappattā brāhmaṇagahapatikā etthevuppajjanti.

1. Am 1. 560 piṭṭhe.

3. Ma 1. 16 piṭṭhe.

⁺ Visuddhi 1. 192 piṭṭhe.

5. Sallavatī (Sī), Sallavatī (Ka)

7. Cakkavattirājā (Ka)

2. Dī 2. 227 piṭṭhe.

* Heṭṭhā 59 piṭṭhe.

4. Gajaṅgalaṃ (Sī), Jaṅgalo (Syā)

6. Thūṇaṃ (Syā), Vi 3. 287 piṭṭhe passitabbaṃ.

Tattha Tathāgato Sujātāya dinnamadhupāyāsabhojanato yāva arahattamaggo, tāva **uppajjati** nāma, arahattaphale **uppanno** nāma. Mahābhinnikkhamanato vā yāva arahattamaggo, Tusitabhavanato vā yāva arahattamaggo, Dīpaṅkarapādamūlato vā yāva arahattamaggo, tāva **uppajjati** nāma, arahattaphale **uppanno** nāma. Idha¹ sabbapaṭṭhamam uppannabhāvam sandhāya “uppajjati”ti vuttam. Tathāgato loke uppanno hotīti ayañhettha attho.

* **So imam lokanti** so Bhagavā imam lokam. Idāni vattabbam nidasseti. **Sadevakanti** saha devehi sadevakam. Evam saha mārena **samārakam**, saha brahmunā **sabrahmakam**. Saha samaṇabrāhmaṇehi **sassamaṇabrāhmaṇim**. Pajātattā pajā, tam **pajam**. Saha devamanussehi **sadevamanussam**. Tattha sadevakavacanena pañcakāmāvacaradevaggahaṇam veditabbam, samārakavacanena chaṭṭhakāmāvacaradevaggahaṇam, sabrahmakavacanena brahmakāyikādibrahmaggahaṇam, sassamaṇabrāhmaṇīvacanena sāsanassa paccatthikapaccāmittasamaṇabrāhmaṇaggahaṇam, samitapāpabāhitapāpasamaṇabrāhmaṇaggahaṇañca, pajāvacanena sattalokaggahaṇam, sadevamanussavacanena sammutideva-avasesamanussaggahaṇam. Evamettha tihi padehi okāsalokena saddhim sattaloko. Dvīhi pajāvasena sattalokova gahitoti veditabbo.

Aparo nayo, sadevakaggahaṇena arūpāvacaradevaloko gahito, samārakaggahaṇena chakāmāvacaradevaloko, sabrahmakaggahaṇena rūpī brahmaloko, sassamaṇabrāhmaṇādiggahaṇena catuparisavasena, sammutidevehi vā saha manussaloko, avasesasabbasattaloko vā.

Api cettha sadevakavacanena ukkaṭṭhaparicchedato sabbassa lokassa sacchikatabhāvamāha. Tato yesam ahosi “Māro mahānubhāvo chakāmāvacarissaro vasavattī, kiṃ sopi etena sacchikato”ti, tesam vimatim vidhamanto “**samārakan**”ti āha. Yesam pana ahosi “brahmā mahānubhāvo ekaṅguliya ekasmim cakkavālasahassee ālokan pharati,

1. Iti (Ka)

* Vi-Ṭṭha 1. 97 piṭṭhepi.

dvīhi -pa- dasahi aṅgulīhi dasasu cakkavālasahassesu ālokaṃ pharati, anuttarañca jhānasamāpattisukhaṃ paṭisaṃvedeti, kiṃ sopi sacchikato”ti, tesam vimatiṃ vidhamanto “**sabrahmakā**”ti āha. Tato ye cintesum¹ “**puthū samaṇabrāhmaṇā sāsanaṃ paccatthikā**, kiṃ tepi sacchikatā”ti, tesam vimatiṃ vidhamanto “**sassamaṇabrāhmaṇiṃ pajan**”ti āha. Evaṃ ukkaṭṭhukkaṭṭhānaṃ sacchikatabhāvaṃ pakāsetvā atha sammutideve, avasesamānusse ca upādāya ukkaṭṭhaparicchedavasena sesasattalokassa sacchikatabhāvaṃ pakāseto “**sadevamanussan**”ti āha. Ayamettha bhāvānukkamo².

Porāṇa panāhu—**sadevakanti** devehi saddhiṃ avasesalokaṃ. **Samārakanti** mārena saddhiṃ avasesalokaṃ. **Sabrahmakanti** brahmehi saddhiṃ avasesalokaṃ. Evaṃ sabbe pi tibhavūpage satte tihākārehi tisu padesu pakkipitvā puna dvīhi padehi pariyādiyanto “**sassamaṇabrāhmaṇiṃ pajan sadevamanussan**”ti āha. Evaṃ pañcahi padehi tena tenākārena tedhātukameva pariyādinanti.

Sayaṃ abhiññā sacchikatvā pavedetīti ettha pana **sayanti** sāmāṃ aparaneyyo hutvā. **Abhiññāti** abhiññāya, adhikena ñāṇena ñatvāti attho. **Sacchikatvāti** paccakkhaṃ katvā, etena anumānādipaṭikkhepo kato hoti. **Pavedetī**ti bodheti viññāpeti pakāseti.

So dhammaṃ deseti ādikalyāṇaṃ -pa- pariyosānakalyāṇanti so Bhagavā sattesu kāruṇṇataṃ paṭicca hitvāpi anuttaraṃ vivekasukhaṃ dhammaṃ deseti, tañca kho appaṃ vā bahuṃ vā desento ādikalyāṇādippakārameva deseti. Ādimhipi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā deseti, majjhapi, pariyosānepi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā desetīti vuttaṃ hoti. Tattha atthi desanāya ādimajjhapi pariyosānaṃ, atthi sāsanaṃ. Desanāya tāva catuppadikāyapi gāthāya paṭhamapādo **ādi** nāma, tato dve **majjham** nāma, ante eko **pariyosānaṃ** nāma. Ekānusandhikassa suttassa nidānaṃ **ādi**, “idamavocā”ti **pariyosānaṃ**,

1. Cinteyyūṃ (Ka)

2. Vibhāvanānukkamo (Syā), bhāvānukkamo (Ka)

ubhinnamantarā **majjham**. Anekānusandhikassa suttassa paṭhamānusandhi **ādi**, ante anusandhi **pariyosānam**, majjhe eko vā dve vā bahū vā **majjhameva**.

Sāsanassa pana sīlasamādhivipassanā **ādi** nāma. Vuttampi cetam “ko cādi kusalānam dhammānam, sīlaṇca suvisuddham diṭṭhi ca ujukā”ti¹. “Atthi bhikkhave majjhimā paṭipadā Tathāgatena abhisambuddhā”ti² evam vutto pana ariyamaggo **majjham** nāma. Phalañceva nibbānaṇca **pariyosānam** nāma. “Etadatthamidaṁ brāhmaṇa brahmacariyaṁ, etaṁsāraṁ, etaṁpariyosānaṁ”ti³ hi ettha phalaṁ **pariyosānanti** vuttaṁ. “Nibbānogadham hi āvuso Visākha brahmacariyaṁ vussati nibbānaparāyaṇaṁ nibbānapariyosānaṁ”ti⁴ ettha nibbānaṁ **pariyosānanti** vuttaṁ. Idha desanāya ādimajjhāpariyosānaṁ adhippetam. Bhagavā hi dhammaṁ desento ādimhi sīlaṁ dassetvā majjhe maggaṁ, pariyosāne nibbānaṁ dasseti. Tena vuttaṁ “so dhammaṁ deseti ādikalyāṇaṁ majjhekalyāṇaṁ pariyosānakalyāṇaṁ”ti. Tasmā aññopi dhammakathiko dhammaṁ kathento⁵.

* Ādimhi sīlaṁ dasseyya, majjhe maggaṁ vibhāvaye.
Pariyosānamhi⁶ nibbānaṁ, esā kathikasaṇṭhitīti.

Sāttham **sabyañjananti** yassa hi yāgubhatta-itthipurisādivaṇṇanānissitā desanā hoti, na so sāttham deseti, Bhagavā pana tathārūpaṁ desanaṁ pahāya catusatipaṭṭhānādinissitaṁ desanaṁ deseti. Tasmā sāttham desetīti vuccati. Yassa pana desanā ekabyañjanādiyuttā vā sabbaniroṭṭhabyañjanā vā sabbavissatṭhasabbaniggahitabyañjanā vā, tassa Damiḷakirātasavarādimilakkhūnaṁ⁷ bhāsā viya byañjanapāripūriyā abhāvato abyañjanā nāma desanā hoti. Bhagavā pana

“Sithilaṁ dhanitaṇca dīgharassaṁ,
Garukaṁ lahukañceva niggahitaṁ.
Sambandhavavatthitaṁ vimuttaṁ,
Dasadhā byañjanabuddhiyā pabhedo”ti—

1. Saṁ 3. 124-143 piṭṭhesu.

2. Saṁ 3. 148 piṭṭhe.

3. Ma 1. 265 piṭṭhe.

4. Ma 1. 379 piṭṭhe.

5. Desento (Sī, Syā)

* Ma-Ṭṭha 2. 107; Aṁ-Ṭṭha 2. 168 piṭṭhesu.

6. Pariyosāne ca (Syā) pariyosāneva (Ka)

7. Damiḷakirātayavanādimilakkhūnaṁ (Sī), ...yavanādi milakkhūnaṁ (Syā)

Evam vuttam dasavidham byañjanam amakkhetvā
 paripuṇṇabyañjanameva katvā dhammam deseti, tasmā sabyañjanam
 dhammam desetīti vuccati. **Kevalaparipuṇṇanti** ettha **kevalanti**
 sakalādhivacanam. **Paripuṇṇanti** anūnādhikavacanam. Idam vuttam hoti—
 sakalaparipuṇṇameva deseti, ekadesanāpi aparipuṇṇā natthīti. Upanetabba-
 apanetabbassa abhāvato kevalaparipuṇṇanti veditabbam. **Parisuddhanti**
 nirupakkilesam. Yo hi “imam dhammadesanam nissāya lābham vā sakkāram
 vā labhissāmī”ti deseti, tassa aparisuddhā desanā hoti. Bhagavā pana
 lokāmisānirapekkho hitapharaṇena mettābhāvanāya muduhadayo
 ullumpanasabhāvasaṇṭhitena cittaena deseti. Tasmā parisuddham dhammam
 desetīti vuccati.

* **Brahmacariyam pakāsetīti** ettha panāyam brahmacariyasaddo dāne
 veyyāvacce pañcasikkhāpadasīle appamaññāsu methunaviratiyam
 sadārasantose vīriye uposathaṅgesu ariyamagge sāsāneti imesvatthesu
 dissati.

“Kiṃ te vataṃ kiṃ pana brahmacariyam,
 Kissa suciṇṇassa ayaṃ vipāko.
 Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
 Idañca te nāga¹ mahāvimānam.

Ahañca bhariyā ca manussaloke,
 Saddhā ubho dānapatī ahumhā.
 Opānabhūtam me gharam tadāsi,
 Santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.

Tam me vataṃ tam pana brahmacariyam,
 Tassa suciṇṇassa ayaṃ vipāko.
 Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
 Idañca me dhīra mahāvimānam”ti²—

Imasmiñhi Puṇṇakajātake dānam “brahmacariyam”ti vuttam.

“Kena pāṇi kāmado, kena pāṇi madhussavo.
 Kena te brahmacariyena, puññam pāṇimhi ijjhati.

* Ma-Ṭṭha 1. 346; Am-Ṭṭha 2. 169 piṭṭhesupī.
 2. Khu 6. 303-304 Vidhuraajātake.

1. Akkhāhi me nāga (Sī)

Tena pāṇi kāmado, tena pāṇi madhussavo.
Tena me brahmacariyena, puññaṃ pāṇimhi ijjhatī”ti¹.

Imasmim Aṅkurapetavatthumhi veyyāvaccam “brahmacariyan”ti vuttam. “Evam kho tam bhikkhave tittiriyaṃ nāma brahmacariyaṃ aho”ti² imasmim Tittirajātake pañcasikkhāpadasīlam “brahmacariyan”ti vuttam. “Tam kho pana me Pañcasikha brahmacariyaṃ neva nibbidāya na virāgāya na nirodhāya -pa- yāvadeva brahmalokūpapattiyā”ti³ imasmim Mahāgovindasutte catasso appamaññāyo “brahmacariyan”ti vuttā. “Pare abrahmacārī bhavissanti, mayamettha brahmacārī bhavissamā”ti⁴ imasmim Sallekhasutte methunavirati “brahmacariyan”ti vuttā.

“Mayaṇca bhariyā nātikkamāma,
Amhe ca bhariyā nātikkamanti.
Aññatra tāhi brahmacariyaṃ carāma,
Tasmā hi amham daharā na mīyare”ti⁵—

Mahādhammapālajātake sadārasantoso “brahmacariyan”ti vutto. “Abhijānāmi kho panāham Sāriputta caturaṅgasamannāgataṃ brahmacariyaṃ caritā, tapassī sudam homi”ti⁶ Lomaḥsaṇasutte vīriyaṃ brahmacariyanti vuttam.

“Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati.
Majjhimena ca devattam, uttamaṇa visujjhatī”ti⁷—

Evam Nimijātake attadamanavasena kato aṭṭhaṅgiko uposatho “brahmacariyan”ti vutto. “Idam kho pana me Pañcasikha brahmacariyaṃ ekantanibbidāya virāgāya nirodhāya -pa- ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo”ti⁸ Mahāgovindasuttasmiṃ yeva ariyamaggo “brahmacariyan”ti vutto. “Tayidaṃ brahmacariyaṃ iddhañceva phītaṇca vitthārikaṃ bāhujaññaṃ puthubhūtaṃ yāva devamanussehi suppakāsitaṃ”ti⁹ Pāsādikasutte sikkhattayaśaṅgahitaṃ sakalasāsaṇaṃ “brahmacariyan”ti vuttam. Imasmimpi ṭhāne idameva “brahmacariyan”ti adhippetam. Tasmā **brahmacariyaṃ pakāseti**ti so dhammaṃ deseti ādikalyāṇaṃ -pa- parisuddham. Evam desento ca sikkhattayaśaṅgahitaṃ

1. Khu 2. 156 piṭṭhe.

4. Ma 1. 51 piṭṭhe.

7. Khu 5. 183 piṭṭhe.

2. Vi 4. 311 piṭṭhe.

5. Khu 5. 214 piṭṭhe.

8. Dī 2. 201 piṭṭhe.

3. Dī 2. 201 piṭṭhe.

6. Ma 1. 110 piṭṭhe.

9. Dī 3. 102 piṭṭhe.

sakalasāsanam brahmacariyam pakāsetīti evamettha attho daṭṭhabbo.

Brahmacariyanti seṭṭhaṭṭhena brahmabhūtānam cariyam, brahmabhūtānam vā Buddhādīnam cariyanti vuttam hoti.

191. **Tam dhammanti** tam vuttappakārasampadam dhammam. **Suṇāti gahapati vāti** kasmā paṭhamam gahapatim niddisati? Nihatamānattā, ussannattā ca. Yebhuyyena hi khattiyakulato pabbajitā jātim nissāya mānam karonti. Brahmaṇakulā pabbajitā mante nissāya mānam karonti. Hīnajaccakulā pabbajitā attano attano vijātītāya patitṭhātum na sakkonti. Gahapatidārakā pana kacchehi sedam muñcantehi piṭṭhiyā loṇam pupphamānāya bhūmim kasitvā tādisassa mānassa abhāvato nihatamānadappā honti. Te pabbajitvā mānam vā dappam vā akatvā yathābalaṃ sakalabuddhavacanam uggahetvā vipassanāya kamman karontā sakkonti arahatte patitṭhātum. Itarehi ca kulehi nikkhamitvā pabbajitā nāma na bahukā, gahapatikāva bahukā. Iti nihatamānattā, ussannattā ca paṭhamam gahapatim niddisatīti.

* **Aññatarasmim vāti** itaresam vā kulānam aññatarasmim. **Paccājātoti** patijāto. **Tathāgate saddham paṭilabhatīti** parisuddham dhammam sutvā Dhammassānimhi Tathāgate “Sammāsambuddho vata so Bhagavā”ti saddham paṭilabhati. **Iti paṭisañcikkhatīti** evam paccavekkhati. **Sambādhogharāvāsoti** sacepi saṭṭhihatthe ghare yojanasatantarepi vā dve jāyampatikā vasanti, tathāpi nesam sakiñcanasapalibodhaṭṭhena gharāvāso sambādhoyeva. **Rajopathoti** rāgarajādīnam **uṭṭhānaṭṭhānanti** Mahā-aṭṭhakathāyam vuttam. Āgamanapathotipi vadanti¹. Alagganaṭṭhena abbhokāso viyāti **abbhokāso**. Pabbajito hi kūṭāgāraranapāsādadevavimānādīsu pihitadvāravātapānesu paṭicchannesu vasantopi neva laggati na sajjati na bajjhati. Tena vuttam “abbhokāso pabbajjā”ti. Api ca **sambādhogharāvāso** kusalakiriyāya okāsābhāvato. **Rajopatho**² asamvutasañkāraṭṭhānam viya rajānam kilesarajānam sannipātaṭṭhānato. **Abbhokāso pabbajjā** kusalakiriyāya yathāsukham okāsasabbhāvato.

* Ma-Ṭṭha 2. 108; Am-Ṭṭha 2. 347 piṭṭhesupi.

2. Rajāpatho (Sī, Syā)

1. Vaṭṭati (Syā, Ka)

Nayidaṃ sukaraṃ -pa- pabbajeyyanti etthāyaṃ saṅkhepakathā, yadetaṃ sikkhattayabrahmacariyaṃ ekampi divasaṃ akhaṇḍaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya ekantaparipuṇṇaṃ caritabbaṃ, ekadivasampi ca kilesamalena amalīnaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya **ekantaparisuddhaṃ**. **Saṅkhalikhitaṃ** likhitasāṅkhasadisāṃ dhotasaṅkhasappaṭibhāgaṃ caritabbaṃ. Idaṃ na sukaraṃ **agāraṃ ajjhāvasatā** agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇaṃ -pa- caritum, yaṃnūnāhaṃ kese ca massuṇca ohāretvā kasāyarasapītatāya **kāsāyāni** brahmacariyaṃ carantānaṃ anucchavikāni vatthāni **acchādetvā** paridahitvā agārasmaṃ nikkhamitvā anagāriyaṃ pabbajeyyanti. Ettha ca yasmā agārassa hitaṃ kasivaṇijjādikammaṃ¹ **agāriyanti** vuccati, taṇca pabbajjāya natthi, tasmā pabbajjā anagāriyāti nātabbā, taṃ **anagāriyaṃ**. **Pabbajeyyanti** paṭipajjeyyaṃ.

192. **Appaṃ vāti** sahaṣṣato heṭṭhā bhogakkhandho appo nāma hoti, sahaṣṣato paṭṭhāya mahā. Ābandhanaṭṭhena nāti eva **nātiparivatṭo**. Sopi² vīsatiyā heṭṭhā appo nāma hoti, vīsatiyā paṭṭhāya mahā.

193. **Pātimokkhasaṃvarasaṃvutoti** pātimokkhasaṃvarena samannāgato. **Ācāragocarasaṃpannoti** ācārena ceva gocarena ca sampanno. **Aṇumattesūti** appamattakesu. **Vajjesūti** akusaladhammesu. **Bhayadassāvīti** bhayadassī. **Samādāyāti** sammā ādiyitvā. **Sikkhati sikkhāpadesūti** sikkhāpadesu taṃ taṃ sikkhāpadaṃ samādiyitvā sikkhati. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Visuddhimagge** * vutto.

Kāyakammavacīkammaṇa samannāgato kusalenaparisuddhājīvoti ettha ācāragocaraggahaṇeṇa ca kusale kāyakammavacīkamme gahitepi yasmā idaṃ ājīvapārisuddhisīlaṃ nāma na ākāse vā rukkhaggādīsu vā uppajjati, kāyavacīdvāresuyeva pana uppajjati, tasmā tassa uppattidvāradassanattāṃ “kāyakammavacīkammaṇa samannāgato kusalenā”ti vuttaṃ. Yasmā pana tena samannāgato, tasmā parisuddhājīvo. Samaṇamuṇḍikaputtasuttantavasena³ vā etaṃ vuttaṃ. Tattha hi “katame ca thapati kusalā sīlā?

1. Kasivaṇijjādikammaṃ (Sī, Syā) Vi-Ṭṭha 1. 169 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. So hi (Sī, Ka)

* Visuddhi 1. 19; Abhi-Ṭṭha 2. 320; Ma-Ṭṭha 1. 160 piṭṭhesupi.

3. Meṇḍiyaputtasuttantavasena (Sī) Ma 2. 218 piṭṭhe.

Kusalaṃ kāyakammaṃ kusalaṃ vacīkammaṃ, ājīvaparisuddhampi kho ahaṃ thapati sīlasmim vadāmi”¹ ti¹ vuttaṃ. * (Tasmā tassāpi desanāya pariyaḍānatthametaraṃ vuttanti veditabbaṃ.)

Sīlasampannoti Brahmajāle vuttena tividhena sīlena samannāgato² hoti. **Indriyesu guttadvāro**ti manacchaṭṭhesu indriyesu pihitadvāro hoti. **Satisampajañña**na samannāgatoti “abhikkante paṭikkante”³ ti-ādisu sattasu ṭhānesu satiyā ceva sampajaññaena ca samannāgato hoti. **Santuṭṭho**ti catūsu paccayesu tividhena santosena santuṭṭho³ hoti.

Cūḷamajjhimaṃhāsīlavanṇanā

194-211. Evaṃ mātikaṃ nikkhipitvā anupubbena bhājento “**kathaṇḍa mahārāja bhikkhu sīlasampanno hoti**”¹ ti-ādimāha. Tattha **idampissa hoti sīlasminti** idampi assa bhikkhuno pāṇātipātā veramaṇi sīlasmim ekaṃ sīlaṃ hotīti attho. Paccattavacanatthe vā etaṃ bhummaṃ. Mahā-aṭṭhakathāyaṇhi idampi tassa samaṇassa sīlanti ayameva attho vutto. Sesaṃ Brahmajāle vuttanayeneva veditabbaṃ. **Idamassa hoti sīlasminti** idaṃ assa sīlaṃ hotīti attho.

212. **Na kutoci bhayaṃ samanupassati, yadidaṃ sīlasaṃvaratoti** yāni asaṃvaramūlakāni bhayāni uppajjanti, tesu yaṃ idaṃ bhayaṃ sīlasaṃvarato bhaveyya, taṃ kutoci ekasaṃvaratopi na samanupassati. Kasmā? Saṃvarato asaṃvaramūlakassa bhayassa abhāvā. **Muddhābhisittoti** yathāvidhānavihitena khattiyābhisekena muddhani avasitto. **Yadidaṃ paccatthikatoti** yaṃ kutoci ekapaccatthikatopi bhayaṃ bhaveyya, taṃ na samanupassati. Kasmā? Yasmā nihatapaccāmitto. **Ajjhattanti** niyakajjhattaṃ, attano santāneti attho. **Anavajjasukhanti** anavajjaṃ aninditaṃ kusalaṃ sīlapadaṭṭhānehi avippaṭisārapāmojjapītipassaddhidhammehi pariggahitaṃ kāyikacetāsikasukhaṃ paṭisaṃvedeti. **Evaṃ kho mahārāja bhikkhu sīlasampanno hoti**ti evaṃ nirantaraṃ vitthāretvā dassitena tividhena sīlena samannāgato bhikkhu sīlasampanno nāma hotīti sīlakathaṃ niṭṭhāpesi.

1. Ma 2. 218 piṭṭhe.

* (Yasmā pana tena samannāgato, tasmā parisuddhājīvoti veditabbo) (Ka)

2. Sampanno (Sī, Syā)

3. Samannāgato santuṭṭho (Syā, Ka)

Indriyasamvarakathā

213. Indriyesu guttadvārabhājanīye **cakkhunā rūpanti** ayaṃ * **cakkh**usaddo katthaci Buddhacakkhumhi vattati, yathāha “Buddhacakkhunā lokam volokesi”¹. Katthaci sabbaññutaññāṇasaṅkhāte samantacakkhumhi, yathāha “tathūpamaṃ dhammamayaṃ sumedha, pāsādamāruya samantacakkhū”². Katthaci dhammacakkhumhi, “virajam vītamalaṃ dhammacakkhum udapādi”³ hi ettha ariyamaggattayapaññā. “Cakkhum udapādi ñāṇam udapādi”⁴ ettha pubbenivāsādiñāṇam paññācakkhūti vuccati. “Dibbena cakkhunā”⁵ āgataṭṭhānesu dibbacakkhumhi vattati. “Cakkuṇca paṭicca rūpe cā”⁶ ettha pasādacakkhumhi vattati. Idha paṇāyam pasādacakkhuvohārena cakkhuviññāṇe vattati, tasmā cakkhuviññāṇena rūpaṃ disvāti ayametthattho. Sesapadesupi yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ **Visuddhimagge** + vuttaṃ. **Abyāsekasukhanti** kilesabyāsekavirahitattā abyāsekaṃ asammissaṃ parisuddhaṃ adhicittasukhaṃ paṭisaṃvedetīti.

Satisampajaññakathā

214. Satisampajaññabhājanīyamhi **abhikkante paṭikkanteti** ettha tāva abhikkantaṃ vuccati gamaṇaṃ, paṭikkantaṃ nivattanaṃ, tadubhayampi catūsu iriyāpathesu labbhati, gamane tāva purato kāyaṃ abhiharanto abhikkamati nāma, paṭinivattento paṭikkamati nāma. Ṭhānēpi ṭhitakova kāyaṃ purato onāmento abhikkamati nāma, pacchato apanāmento paṭikkamati nāma, Nissajjāya nisinnakova āsanassa purima-aṅgābhimukho saṃsaranto abhikkamati nāma, pacchima-aṅgapadesaṃ paccāsaṃsaranto paṭikkamati nāma. Nipajjanēpi eseṇa nayo.

Sampajānakārī hotīti sampajaññena sabbakiccakārī. Sampajaññameva⁷ vā kārī. So hi abhikkantādīsu sampajaññaṃ karoteva, na katthaci sampajaññavirahito hoti. Tattha sātthakasampajaññaṃ, sappāyasampajaññaṃ, gocarasampajaññaṃ, asammohasampajaññanti catubbidhaṃ sampajaññaṃ. Tattha abhikkamanacitte uppanne cittavaseneva agantvā “kinnu me ettha gatenā attho atthi natthi”⁸ ti atthānattham paṭiggaheṭvā atthapariggaṇhaṇaṃ **sātthakasampajaññaṃ**.

* Saṃ-Ṭṭha 3. 1 piṭṭhepi.

2. Vi 3. 8; Ma 1. 225; Ma 2. 292 piṭṭhesu.

4. Vi 3. 15; Saṃ 3. 369 piṭṭhesu.

6. Ma 1. 326; Ma 3. 328; Saṃ 2. 261; Am 1. 372; Khu 10. 67 piṭṭhādīsu.

7. Sampajaññasseva (Sī, Syā)

1. Vi 3. 9; Ma 1. 225; Ma 2. 293 piṭṭhesu.

3. Ma 2. 346 piṭṭhe.

5. Vi 1. 5; Ma 1. 227 piṭṭhesu.

Tattha ca **atthoti** cetiyadassanabodhisamghathera-asubhadassanādivasena dhammato vaḍḍhi. Cetiyaṃ vā bodhiṃ vā disvāpi hi Buddhārammaṇaṃ, saṃghadassanena saṃghārammaṇaṃ pītiṃ uppādetvā tadeva khayavayato sammasanto arahattaṃ pāpuṇāti. There disvā tesāṃ ovāde paṭiṭṭhāya asutaṃ disvā tattha paṭhamajjhānaṃ uppādetvā tadeva khayavayato sammasanto arahattaṃ pāpuṇāti. Tasmā etesaṃ dassanaṃ sātthakanti vuttaṃ. Keci pana “āmisatopi vaḍḍhi atthoyeva, taṃ nissāya brahmacariyānuggahāya paṭipannattā”ti vadanti.

* Tasmīṃ pana gamane sappāyāsappāyaṃ pariggahetvā sappāyapariggaṇhanaṃ sappāyasampajaññaṃ. Seyyathidaṃ? Cetiyaḍassanaṃ tāva sātthakaṃ, sace pana cetiyassa mahāpūjāya dasadvādasayojanantare parisā sannipatanti, attano vibhavānurūpā itthiyopi purisāpi alaṅkatapaṭiyattā cittakammarūpakāni viya sañcaranti. Tatra cassa iṭṭhe ārammaṇe lobho hoti, aniṭṭhe paṭigho, asamapekkhane moho uppajjati, kāyasaṃsaggāpattiṃ vā āpajjati, jīvitabrahmacariyānaṃ vā antarāyo hoti, evaṃ taṃ ṭhānaṃ asappāyaṃ hoti. Vuttappakāra-antarāyābhāve sappāyaṃ. Bodhidassanepi eseṃ nayo. Saṃghadassanampi sātthaṃ¹. Sace pana antogāme mahāmaṇḍapaṃ kāretvā sabbarattiṃ dhammassavanaṃ karontesu manussesu vuttappakāreneva janasannipāto ceva antarāyo ca hoti, evaṃ taṃ ṭhānaṃ asappāyaṃ hoti, antarāyābhāve sappāyaṃ. Mahāparisaparivārānaṃ therānaṃ dassanepi eseṃ nayo.

Asubhadassanampi sātthaṃ, tadatthadīpanatthaṃca idaṃ vatthu—eko kira daharabhikkhu sāmaṇeraṃ gahetvā dantakaṭṭhatthāya gato, sāmaṇero maggā okkamitvā purato gacchanto asubhaṃ disvā paṭhamajjhānaṃ nibbattetvā tadeva pādakaṃ katvā saṅkhāre sammasanto tīṇi phalāni sacchikatvā uparimaggatthāya kammaṭṭhānaṃ pariggahetvā aṭṭhāsi. Daharo taṃ apassanto “sāmaṇerā”ti pakkosi. So “mayā pabbajitadivasato paṭṭhāya bhikkhunā saddhiṃ dve kathā nāma na kathitapubbā, aññaṃsimpi divase uparivisesaṃ nibbattessāmi”ti cintetvā “kiṃ bhante”ti paṭivacanamadāsi. “Ehi”ti ca vutte ekavacaneneva āgantvā “bhante iminā tāva maggeneva gantvā mayā

* Ma-Ṭṭha 1. 258; Saṃ-Ṭṭha 3. 218; Abhi-Ṭṭha 2. 332 piṭṭhesupī.

1. Sātthakaṃ (Syā)

ṭhitokāse muhuttaṃ puratthābhimukho ṭhatvā olokethā”ti āha. So tathā katvā tena pattavisesameva pāpuṇi. Evaṃ ekaṃ asubhaṃ dinnam janānam atthāya jātam. Evaṃ sātthampi panetaṃ purisassa mātugāmāsubhaṃ asappāyam, mātugāmassa ca purisāsubhaṃ asappāyam. Sabhāgameva sappāyanti evaṃ sappāyapariggaṇhanaṃ **sappāyasampajaññaṃ** nāma.

Evaṃ pariggahitasātthakasappāyassa pana aṭṭhatimsāya kammaṭṭhānesu attano cittaruciyaṃ kammaṭṭhānasaṅkhātāṃ gocaraṃ uggahetvā bhikkhācārāgocare taṃ gahetvāva gamanaṃ **gocarasampajaññaṃ** nāma. Tassāvibhāvanattham idaṃ catukkaṃ veditabbaṃ—

Idhekacco bhikkhu harati na paccāharati, ekacco paccāharati na harati, ekacco pana neva harati na paccāharati, ekacco harati ca paccāharati cāti. Tattha yo bhikkhu divasaṃ caṅkameṇa, nisajjāya ca āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodhetvā tathā rattiyaṃ paṭhamayāme, majjhimayāme seyyaṃ kappetvā pacchimayāme pi nisajjacaṅkamehi vītināmetvā pageva cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇavattaṃ katvā Bodhirukkhe udakaṃ āsiñcivā pāṇiyaṃ paribhojanīyaṃ paccupaṭṭhapetvā ācariyupajjhāyavattādīni sabbāni Khandhakavattāni samādāya vattati. So sarīraparikammaṃ katvā senāsanaṃ pavisitvā dve tayo pallaṅke usumaṃ gāhāpento kammaṭṭhānaṃ anuyuñjitvā bhikkhācāravelāyaṃ utṭhahitvā kammaṭṭhānasīseneva pattacīvaramādāya senāsanato nikkhamitvā kammaṭṭhānaṃ manasi karontova cetiyaṅgaṇaṃ gantvā, sace Buddhānussatikammaṭṭhānaṃ hoti, taṃ avissajjetvāva cetiyaṅgaṇaṃ pavisati. Aññaṃ ce kammaṭṭhānaṃ hoti, sopānamūle ṭhatvā hatthena gahitabhaṇḍaṃ viya taṃ ṭhapetvā Buddhārammaṇaṃ pītiṃ gahetvā cetiyaṅgaṇaṃ āruya mahantaṃ cetiyaṃ ce, tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu vanditabbaṃ. Khuddakaṃ cetiyaṃ ce, tatheva padakkhiṇaṃ katvā aṭṭhasu ṭhānesu vanditabbaṃ. Cetiyaṃ vanditvā bodhiyaṅgaṇaṃ pattenāpi Buddhassa Bhagavato sammukhā viya nipaccakāraṃ dassetvā bodhi vanditabbā. So evaṃ cetiyaṅca bodhiṅca vanditvā paṭisāmitaṭṭhānaṃ gantvā paṭisāmitabhaṇḍakaṃ hatthena gaṇhanto viya nikkhattakammaṭṭhānaṃ gahetvā gāmasamīpe kammaṭṭhānasīseneva cīvaraṃ pārūpitvā gāmaṃ piṇḍāya pavisati. Atha naṃ manussā disvā “ayyo no āgato”ti paccuggantvā pattaṃ gahetvā āsanāsālāya vā gehe

vā nisīdāpetvā yāguṃ datvā yāva bhattaṃ na niṭṭhāti, tāva pāde dhovitvā telena makkhetvā purato nisīditvā pañhaṃ vā pucchanti, dhammaṃ vā sotukāmā honti. Sacepi na kathāpenti, janasaṅgahatthaṃ dhammakathā nāma kātabbāyevāti Aṭṭhakathācariyā vadanti. Dhammakathā hi kammaṭṭhānavinimuttā nāma natthi, tasmā kammaṭṭhānasīseneva dhammakathaṃ kathetvā kammaṭṭhānasīseneva āhāraṃ paribhuñjitvā anumodanaṃ katvā¹ nivattiyamānehipi² manussehi anugatova gāmato nikkhamitvā tattha te nivattetvā maggaṃ paṭipajjati.

Atha naṃ puretaraṃ nikkhamitvā bahigāme katabhattakiccā sāmaṇeradaharabhikkhū disvā paccuggantvā pattacīvaramassa gaṇhanti. Porāṇakabhikkhū kira “amhākaṃ upajjhāyo ācariyo”ti na mukhaṃ oloketvā vattaṃ karonti, sampattaparicchadeneva karonti. Te taṃ pucchanti “bhante ete manussā tumhākaṃ kiṃ honti mātīpakkhato sambandhā pitīpakkhato”ti. Kiṃ disvā pucchathāti. Tumhesu etesaṃ pemaṃ bahumānanti. Āvuso yaṃ mātīpitūhipi dukkaraṃ, taṃ ete amhākaṃ karonti, pattacīvarampi no etesaṃ santakameva, etesaṃ ānubhāvena neva bhaye bhayaṃ, na chātake chātakaṃ jānāma³. Īdisā nāma upakārino natthīti tesāṃ guṇe kathento gacchati. Ayaṃ vuccati **harati na paccāharatīti**.

Yassa pana pageva vuttappakāraṃ vattaṭṭipattim karontassa kammajatejodhātu pajjalati, anupādinnaṃ muñcitvā upādinnaṃ gaṇhāti, sarīrato sedā muccanti⁴, kammaṭṭhānaṃ vīthim nārohati, so pageva pattacīvaramādāya vegasāva cetiyaṃ vanditvā gorūpānaṃ nikkhamanavelāyameva gāmaṃ yāgubhikkhāya pavisitvā yāguṃ labhitvā āsanāsālaṃ gantvā pivati, athassa dvattikkhattuṃ ajjhoharaṇamatteneva kammajatejo upādinnaṃ muñcitvā anupādinnaṃ gaṇhāti, ghaṭasatena nhāto viya tejodhātu pariḷāhanibbānaṃ patvā kammaṭṭhānasīsena yāguṃ paribhuñjitvā pattañca mukhañca dhovitvā antarābhatte kammaṭṭhānaṃ manasikatvā avasesaṭṭhāne piṇḍāya caritvā kammaṭṭhānasīsena āhārañca paribhuñjitvā tato paṭṭhāya poṇkhānupoṇkhaṃ⁵ upaṭṭhahamānaṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvā āgacchati, ayaṃ vuccati

1. Vatvā (Sī) 2. Nivattamānopi (Syā) 3. Jātaṃ nāma (Syā) 4. Muñcanti (Syā)

5. Pokhānupokhaṃ (Syā) Ma-Ṭṭha 1. 261; Saṃ-Ṭṭha 3. 221; Abhi-Ṭṭha 2. 335 piṭṭhesupi.

paccāharati na haratīti. Edisā ca bhikkhū yāguṃ pivitvā vipassanaṃ ārabhitvā Buddhasāsane arahattaṃ pattā nāma gaṇanapathaṃ vītivattā. Sīhaḷadīpeyeve tesu tesu gāmesu āsanasālāyaṃ na taṃ āsanamatthi, yattha yāguṃ pivitvā arahattaṃ pattā bhikkhū natthīti.

Yo pana pamādavihārī hoti nikkhiṭṭadhuro, sabbavattāni¹ bhinditvā pañcavidhacetokhīlavinibandhacitto viharanto “kammaṭṭhānaṃ nāma atthi”ti saññampi akatvā gāmaṃ piṇḍāya pavisitvā ananulomikena gihisaṃsaggena saṃsatṭho caritvā ca bhuñjitvā ca tuccho nikkhamati, ayaṃ vuccati **neva harati na paccāharatīti.**

Yo panāyaṃ “harati ca paccāharati cā”ti vutto, so gatapaccāgatikavattavaseneva veditabbo—attakāmā hi kulaputtā sāsane pabbajitvā dasapi vīsampi² tiṃsampi cattālīsampi paññāsampi satampi ekato vasantā katikavattaṃ katvā viharanti “āvuso tumhe na iṇaṭṭā na bhayaṭṭā na jīvikaṇḍakā pabbajitā, dukkhā muccitukāmā³ panettha pabbajitā, tasmā gamane uppannakilesaṃ gamaneyeva niggaṇhatha, tathā ṭhāne, nisajjāya sayane uppannakilesaṃ sayaneva niggaṇhathā”ti.

Te evaṃ katikavattaṃ katvā bhikkhācāraṃ gacchantā aḍḍha-usabha-usabha-aḍḍhagāvutagāvutantareshu pāsāṇā honti, tāya saññāya kammaṭṭhānaṃ manasi karontāva gacchanti. Sace kassaci gamane kilesa uppajjati, tattheva naṃ niggaṇhāti. Tathā asakkonto tiṭṭhati, athassa pacchato āgacchantopi tiṭṭhati. So “ayaṃ bhikkhu tuyhaṃ uppannavitakkaṃ jānāti, ananucchavikaṃ te etan”ti attānaṃ paṭicodetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā tattheva ariyabhūmiṃ okkamati. Tathā asakkonto nisīdati, athassa pacchato āgacchantopi nisīdatīti soyeva nayo. Ariyabhūmiṃ okkamitum asakkontipi taṃ kilesaṃ vikkhambhetvā kammaṭṭhānaṃ manasi karontova gacchati, na kammaṭṭhānavippayuttena cittaṇa pādaṃ uddharati, uddharati ce paṭinivattitvā purimapādeyeve⁴ eti. Ālindakavāsī **Mahāphussadevatthero** viya.

1. Kattabbasabbavattāni (Syā)

2. Vīsatimpi (Sī)

3. Muñcitukāmā (Syā)

4. Purimapadesaṃyeve (Sī, Syā)

So kira ekūnavīsativassāni gatapaccāgatikavattaṃ pūrento eva vihāsi, manussāpi sudam¹ antarāmagge kasantā ca vapantā ca maddantā ca kammāni ca tarontā theram tathā gacchantam disvā “ayaṃ thero punappunam nivattitvā gacchati, kinnu kho maggamūlho, udāhu kiñci pamuṭṭho”ti samullapanti. So tam anādiyitvā kammaṭṭhānayuttacitteneva samaṇadhammaṃ karonto vīsativassabbhantare arahattaṃ pāpuṇi, arahattappattadivase cassa caṅkamanakoṭiyam adhivatthā devatā aṅgulīhi dīpaṃ ujjaletvā aṭṭhāsi. Cattāropi mahārājāno, Sakko ca Devānamindo, brahmā ca Sahampati upaṭṭhānam agamaṃsu. Tañca obhāsaṃ disvā vanavāsī **Mahātissatthero** tam dutiyadivase pucchi “rattibhāge āyasmato santike obhāso ahosi, kiṃ so obhāso”ti. Thero vikkhepaṃ karonto “obhāso nāma dīpobhāsoṃ hoti maṇi-obhāsoṃ”ti-evamādimāha. Tato paṭicchādetha tumheti nibaddho² “āmā”ti paṭijānitvā ārocesi.

Kālavallimaṇḍapavāsī **Mahānāgattthero** viya ca. Sopi kira gatapaccāgatikavattaṃ pūrento paṭhamam tāva “bhagavato mahāpadhānam pūjessāmi”ti satta vassāni ṭhānacaṅkamameva adhiṭṭhāsi. Puna soḷasa vassāni gatapaccāgatikavattaṃ pūretvā arahattaṃ pāpuṇi. So kammaṭṭhānayutteneva cittena pādam uddharanto vippayuttena uddhaṭe paṭinivattento gāmasamīpaṃ gantvā “gāvī nu pabbajito nū”ti āsaṅkanīyapadese ṭhatvā cīvaraṃ pārupitvā kacchakantarato udakena pattaṃ dhovitvā udakagaṇḍusaṃ³ karoti. Kiṃ kārāṇā? “Mā me bhikkham dātum vā vanditum vā āgate manusse ‘dīghāyukā hothā’ti vacanamattenāpi kammaṭṭhānavikkhepo ahosi”ti. “Ajja bhante katimī”ti divasaṃ vā bhikkhugaṇanam vā pañham vā pucchito pana udakaṃ gilitvā āroceti. Sace divasādīni pucchakā na honti, nikkhamanavelāya gāmadvāre niṭṭhubhitvā yāti.

Kalambatitthavihāre vassūpagatā **paññāsabhikkhū** viya ca. Te kira āsaḷhipuṇṇamāyam katikavattaṃ akaṃsu “arahattaṃ appatvā aññaamaññaṃ nālapissāmā”ti, gāmañca piṇḍāya pavisantā udakagaṇḍusaṃ katvā

1. Manussāpi addasaṃsu (Ka) Ma-Ṭṭha 1. 262; Saṃ-Ṭṭha 3. 222; Abhi-Ṭṭha 2. 336 piṭṭhesu passitabbaṃ.

2. Nibandho (Syā), nibbuddho (Ka)

3. Udakagaṇḍasaṃ (Syā)

pavisimsu. Divasādīsu pucchitesu vuttanayeneva paṭipajjimsu. Tattha manussā niṭṭhubhanam disvā jānimsu “ajjeko āgato ajja dve”ti. Evañca cintesum “kinnu kho ete amhehiyeva saddhim na sallapanti, udāhu aññamaññampi. Sace aññamaññampi na sallapanti, addhā vivādajātā bhavissanti, etha ne aññamaññam khamāpessāmā”ti sabbe vihāram gantvā paññāsāya bhikkhūsu dvepi bhikkhū ekokāse nāddasamsu. Tato yo tesu cakkhumā puriso, so āha “na bho kalahakārakānam vasanokāso īdiso hoti, susammatṭham cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇam, sunikkhittā sammajjaniyo, sūpaṭṭhapitaṃ¹ pāṇīyam paribhojaniyan”ti, te tatova nivattā. Tepi bhikkhū antotemāseyeva arahattaṃ patvā mahāpavāraṇāya visuddhipavāraṇam pavāresum.

Evam Kālavallimaṇḍapavāsī Mahānāgattothero viya Kalambatitthavihāre vassūpagatabhikkhū viya ca kammaṭṭhānayutteneva cittena pādam uddharanto gāmasamīpaṃ gantvā udakagaṇḍūsaṃ katvā vīthiyo sallakkhetvā yatha surāsoṇḍadhuttādayo, kalahakārakā, caṇḍahatthi-assādayo vā natthi, taṃ vīthim paṭipajjati. Tattha ca piṇḍāya caramāno na turitaturito viya javena gacchati. Na hi javena piṇḍapātiyadhutaṅgaṃ nāma kiñci atthi. Visamabhūmibhāgappattaṃ pana udakasakaṭaṃ viya niccalo hutvā gacchati. Anugharam pavitṭho ca dātukāmaṃ vā adātukāmaṃ vā sallakkhetvā tadanurūpaṃ kālaṃ āgamento bhikkhaṃ paṭilabhitvā ādāya antogāme vā bahigāme vā vihārameva vā āgantvā yathā phāsuke patirūpe okāse nisīditvā kammaṭṭhānaṃ manasi karonto āhāre paṭikūlasaññaṃ upaṭṭhapetvā akkhabbhañjanavanaḷepanaputtamaṃsūpamavasena paccavekkhanto aṭṭhaṅgasamannāgataṃ āhāraṃ āhāreti, neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya -pa- bhuttāvi ca udakakiccaṃ katvā muhuttaṃ bhattakilamathaṃ paṭippassambhetvā yathā purebhattaṃ, evaṃ pacchābhattaṃ purimayāmaṃ pacchimayāmañca kammaṭṭhānameva manasi karoti, ayaṃ vuccati **harati ca paccāharati cāti**.

Idaṃ² pana haraṇapaccāharaṇasaṅkhātāṃ gatapaccāgatikavattaṃ pūrento yadi upanissayasampanno hoti, paṭhamavaye eva arahattaṃ pāpuṇāti. No ce paṭhamavaye pāpuṇāti, atha majjhimavaye. No ce majjhimavaye

1. Sūpaṭṭhitaṃ (Sī), supaṭṭhitaṃ (Syā)

2. Imaṃ (Sī, Syā)

pāpuṇāti, atha maraṇasamaye. No ce maraṇasamaye pāpuṇāti, atha devaputto hutvā. No ce devaputto hutvā pāpuṇāti, anuppanne Buddhē nibbatto paccekabodhiṃ sacchikaroti. No ce paccekabodhiṃ sacchikaroti, atha Buddhānaṃ sammukhībhāve khippābhiñño vā hoti seyyathāpi thero * **Bāhiyo dārucīriyo**, Mahāpañño vā seyyathāpi thero Sāriputto, Mahiddhiko vā seyyathāpi thero Mahāmoggallāno, dhutavādo vā¹ seyyathāpi thero Mahākassapo. Dibbacakkhuko vā seyyathāpi thero Anuruddho. Vinayadharo vā seyyathāpi thero Upāli. Dhammakathiko vā seyyathāpi thero Puṇṇo Mantāniputto². Ārañṇiko vā seyyathāpi thero Revato, bahussuto vā seyyathāpi thero Ānando, sikkhākāmo vā seyyathāpi thero Rāhulo Buddhaputtoti. Iti imasmiṃ catukke yvāyaṃ harati ca paccāharati ca, tassa gocarasampajaññaṃ sikhāpattaṃ hoti.

Abhikkamādisu pana asammuyhanāṃ **asammohasampajaññaṃ**, taṃ evaṃ veditabbaṃ—idha bhikkhu abhikkamanto vā paṭikkamanto vā yathā andhabālaputhujjanā abhikkamādisu “attā abhikkamati, attanā abhikkamo nibbattito”ti vā, “ahaṃ abhikkamāmi, mayā abhikkamo nibbattito”ti vā sammuyhanti, tathā asammuyhanto “abhikkamāmi”ti citte uppajjamāne teneva cittaṇa saddhiṃ cittasamuṭṭhānavāyodhātu viññattiṃ janayamānā uppajjati. Iti cittakiriyavāyodhātuvipphārasena ayaṃ kāyasammato aṭṭhisāṅghāto abhikkamati. Tassevaṃ abhikkamato ekekapāduddharaṇe pathavīdhātu āpodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā, itarā dve adhimattā honti balavatiyo, tathā atiharaṇavītiaraṇesu. Vosajjane tejodhātu vāyodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā, itarā dve adhimattā balavatiyo, tathā sannikkhepanasannirumbhanesu. Tattha uddharaṇe pavattā rūpārūpadhammā atiharaṇaṃ na pāpuṇanti, tathā atiharaṇe pavattā vītiaraṇaṃ, vītiaraṇe pavattā vossajjanaṃ, vossajjane pavattā sannikkhepanaṃ, sannikkhepane pavattā sannirumbhanaṃ na pāpuṇanti. Tattha tattheva pabbaṃ pabbaṃ sandhi sandhi odhi odhi hutvā

* Khu 1. 85 piṭṭhe Udāne.

1. Dhutavādī vā (Sī), dhutaṅgadhara vā (Syā)

2. Mantāniputto (Sī), Mantāniputto (Syā, Ka)

tattakapāle pakkhittatilāni viya paṭapaṭāyantā¹ bhijjanti. Tattha ko eko abhikkamati, kassa vā ekassa abhikkamanam. Paramatthato hi dhātūnamyeva gamanam, dhātūnam ṭhānam, dhātūnam nisajjanam, dhātūnam sayanam. Tasmiṃ tasmiṃ koṭṭhāse saddhiṃ rūpena—

* Aññaṃ uppajjate cittaṃ, aññaṃ cittaṃ nirujjhati.
Avīcīmanusambandho, nadīsotova vattatīti.

Evam abhikkamādisu asammuyhanam **asammohasampajaññaṃ** nāmāti.

Niṭṭhito “abhikkante paṭikkante sampajānakārī hotī”ti padassa attho.

Ālokite vilokiteti ettha pana **ālokitaṃ** nāma purato pekkhanam. **Vilokitaṃ** nāma anudisāpekkhanam. Aññānīpi heṭṭhā upari pacchato pekkhanavasena olokita-ullokitaṭṭhalokitaṇi nāma honti, tāni idha na gahitāni. Sāruppavasena pana imāneva dve gahitāni, iminā vā mukhena sabbānīpi tāni gahitānevāti.

Tattha “ālokessāmī”ti citte uppanne cittavaseneva anoloketvā atthapariggaṇhanam sātthakasampajaññaṃ, taṃ āyasmantaṃ Nandaṃ kāyasakkhiṃ katvā veditabbaṃ. Vuttañhetam Bhagavatā “sace bhikkhave Nandassa puratthimā disā āloketabbā hoti, sabbaṃ cetasa samannāharitvā Nando puratthimaṃ disaṃ āloketi ‘evam me puratthimaṃ disaṃ ālokeyato na abhiijhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssavissantī’ti². Itiha tattha sampajāno hoti. Sace bhikkhave Nandassa pacchimā disā -pa- uttarā disā -pa- dakkhiṇā disā -pa- uddham -pa- adho -pa- anudisā anuviloketabbā hoti, sabbaṃ cetasa samannāharitvā Nando anudisaṃ anuviloketi ‘evam me anudisaṃ anuvilokayato na abhiijhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssavissantī’ti. Itiha tattha sampajāno hotī”ti³.

Api ca idhāpi pubbe vuttacetiyadassanādivaseneva sātthakatā ca sappāyatā ca veditabbā, kammaṭṭhānassa pana avijahanameva **gocarasampajaññaṃ**.

1. Taṭataṭāyantā (bahūsu) Moggallānabyākaraṇam oloketabbam.

* Ma-Ṭṭha 1. 265; Saṃ-Ṭṭha 3. 225; Abhi-Ṭṭha 2. 339 piṭṭhesupī.

2. Anvāssaveyyunti (Sī, Syā)

3. Am 3. 14 piṭṭhe.

Tasmā ettha khandhadhātu-āyatanakammaṭṭhānikehi attano kammaṭṭhānavaseneva, kaṣiṇādikammaṭṭhānikehi vā pana kammaṭṭhānasīseneva ālokanavilokanaṃ kātabbaṃ. Abbhantare attā nāma āloketā vā viloketā vā natthi, “ālokessāmī”¹ti pana citte uppajjamāne¹ teneva cittena saddhiṃ cittasamuṭṭhānavāyodhātu viññattim janayamānā uppajjati. Iti cittakiriyavāyodhātuvipphāravasena heṭṭhimaṃ akkhidalaṃ adho sīdati, uparimaṃ uddhaṃ laṅgheti. Koci yantakena vivaranto nāma natthi, tato cakkhuviññāṇaṃ dassanakiccaṃ sādheṇaṃ uppajjati²ti evaṃ pajānaṇaṃ panettha **asammohasampajaññaṃ** nāma.

Api ca mūlapariññā-āgantukatāvakālikabhāvavasena²pettha² asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ. Mūlapariññāvasena tāva—

* Bhavaṅgāvajjanañceva, dassanaṃ sampañicchanam.

Santīraṇaṃ voṭṭhabbanam, javanaṃ bhavati sattamaṃ.

Tattha bhavaṅgaṃ upapattibhavassa aṅgakiccaṃ sādhayamānaṃ pavattati, taṃ āvaṭṭetvā kiriyamanodhātu āvajjanakiccaṃ sādhayamānā, tannirodhā cakkhuviññāṇaṃ dassanakiccaṃ sādhayamānaṃ, tannirodhā vipākamanodhātu sampañicchanakiccaṃ sādhayamānā, tannirodhā vipākamanoviññāṇadhātu santīraṇakiccaṃ sādhayamānā, tannirodhā kiriyamanoviññāṇadhātu voṭṭhabbanakiccaṃ sādhayamānā, tannirodhā sattakkhattuṃ javanaṃ javati. Tattha paṭhamajavanepi “ayaṃ itthī, ayaṃ puriso”²ti rajjanadussanamuyhanavasena ālokitavilokitaṃ nāma na hoti. Dutiyajavanepi -pa- sattamajavanepi. Etesu pana yuddhamaṇḍale yodhesu viya heṭṭhupariyavasena bhijjivā patitesu “ayaṃ itthī, ayaṃ puriso”²ti rajjanādivasena ālokitavilokitaṃ hoti. Evaṃ tāvettha **mūlapariññāvasena** asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthamāgate bhavaṅgacalanato uddhaṃ sakakiccanipphādanavasena āvajjanādīsu uppajjivā niruddhesu avasāne javanaṃ uppajjati, taṃ pubbe uppannānaṃ āvajjanādīnaṃ gehabhūte cakkhudvāre āgantukapuriso viya hoti. Tassa yathā paragehe kiñci yācituṃ pavitṭhassa

1. Uppannamatte (Syā), uppajjamānamatte (Ka)

2. Panettha (Syā)

* Ma-Ṭṭha 1. 266; Saṃ-Ṭṭha 3. 226; Abhi-Ṭṭha 2. 341 piṭṭhesupi.

āgantukapurisassa gehassāmikesu tuṇhīmāsinesu āṇākaraṇaṃ na yuttaṃ, evaṃ āvajjanādīnaṃ gehabhūte cakkhudvāre āvajjanādīsipi arajjantesu, adussantesu, amuyhantesu ca rajjanadussanamuyhanaṃ ayuttanti evaṃ **āgantukabhāvavasena** asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Yāni panetāni cakkhudvāre voṭṭhabbanapariyosānāni cittāni uppajjanti, tāni saddhiṃ sampayuttadhammehi tattha tattheva bhijjanti, aññamaññaṃ na passantīti ittarāni¹ tāvakālikāni honti. Tattha yathā ekasmiṃ ghare sabbesu mānussakesu² matesu avasesassa ekassa taṅkhaṇaṇṇeva maraṇadhammassa na yuttā naccagītādīsū abhirati nāma, evameva ekadvāre sasampayuttesu³ āvajjanādīsū tattha tattheva matesu avasesassa taṅkhaṇeṇeva maraṇadhammassa javanassāpi rajjanadussanamuyhanavasena abhirati nāma na yuttāti evaṃ **tāvakālikabhāvavasena** asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Api ca khandhāyatanadhātupaccayapaccavekkhaṇavasenapetaṃ veditabbaṃ. Ettha hi cakkhu ceva rūpā ca⁴ rūpakkhandho, dassanaṃ viññāṇakkhandho, taṃsampayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, phassādikā saṅkhārakkhandho. Evametesāṃ pañcannaṃ khandhānaṃ samavāye ālokanavilokanaṃ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi.

Tathā cakkhu cakkhāyatanaṃ, rūpaṃ rūpāyatanaṃ, dassanaṃ manāyatanaṃ, vedanādayo sampayuttadhammā dhammāyatanaṃ. Evametesāṃ catunnaṃ āyatanānaṃ samavāye ālokanavilokanaṃ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi.

Tathā cakkhu cakkhudhātu, rūpaṃ rūpadhātu, dassanaṃ cakkhuvīññādhātu, taṃsampayuttā vedanādayo dhammā dhammadhātu. Evmetāsāṃ catunnaṃ dhātūnaṃ samavāye ālokanavilokanaṃ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi.

Tathā cakkhu nissayapaccayo, rūpā ārammaṇapaccayo, āvajjanaṃ anantarasamanantarūpanissayanatthivigatapaccayo, āloko upanissayapaccayo, vedanādayo sahaajātapaccayo⁵. Evametesāṃ paccayānaṃ

1. Itarāni (Sī, Syā) Ṭikā oloketabbā.

2. Mānussakesu (Ka)

3. Sampayuttesu (Syā, Ka)

4. Rūpaṇca (Sī)

5. Sahajātādipaccayā (Syā, Ka) Dī-Ṭī 1. 250; Sī-Ṭī Abhinava 2. 96 piṭṭhesu oloketabbā.

samavāye ālokanavilokanam paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketīti evamettha **khandhāyatanadhātupaccayapaccavekkhaṇavasenapi** asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Samiñjite¹ **pasāriteti** pabbānaṃ² samiñjanapasāraṇe. Tattha cittavaseneva samiñjanapasāraṇaṃ akatvā hatthapādānaṃ samiñjanapasāraṇapaccayā atthānatthaṃ pariggaṇhitvā atthapariggaṇhanaṃ **sāttakāsampajaññaṃ**. Tattha hatthapāde aticiraṃ samiñjetvā vā pasāretvā vā t̥hitassa khaṇe khaṇe vedanā uppajjanti, cittaṃ ekaggataṃ na labhati, kammaṭṭhānaṃ paripatati, visesaṃ nādhigacchati. Kāle samiñjentassa kāle pasārentassa pana tā vedanā nuppajjanti, cittaṃ ekaggam hoti, kammaṭṭhānaṃ phātiṃ gacchati, visesamadhigacchatīti evaṃ atthānatthapariggaṇhanaṃ veditabbaṃ.

Atthe pana satipi sappāyāsappāyaṃ pariggaṇhitvā sappāyapariggaṇhanaṃ **sappāyasampajaññaṃ**. Tatrāyaṃ nayo—

Mahācetiyaṅgaṇe kira daharabhikkhū sajjhāyaṃ gaṇhanti, tesam piṭṭhipassesu daharabhikkhuniyo dhammaṃ suṇanti. Tatreko daharo hatthaṃ pasārento kāyasaṃsaggam patvā teneva kāraṇena gihī jāto. Aparo bhikkhu pādaṃ pasārento aggimhi pasāresi, aṭṭhimāhacca pādo jhāyi. Aparo vammike pasāresi, so āsīvisena daṭṭho. Aparo cīvarakuṭidaṇḍake pasāresi, taṃ maṇisappo ḍaṃsi. Tasmā evarūpe asappāye apasāretvā sappāye pasāretabbaṃ. Idamettha sappāyasampajaññaṃ.

Gocarasampajaññaṃ pana Mahātheravatthunā dīpetabbaṃ—**Mahāthero** kira divāṭṭhāne nisinno antevāsikehi saddhiṃ kathayamāno sahasā hatthaṃ samiñjetvā puna yathāṭṭhāne t̥hapetvā saṇikaṃ samiñjesi³, taṃ antevāsikā pucchimsu “kasmā bhante sahasā hatthaṃ samiñjetvā puna yathāṭṭhāne t̥hapetvā saṇikaṃ samiñjayitthā”ti. Yato paṭhāyāhaṃ āvuso kammaṭṭhānaṃ manasikātuṃ āraddho, na me kammaṭṭhānaṃ muñcivā hattho samiñjitapubbo, idāni pana me tumhehi saddhiṃ kathayamānena kammaṭṭhānaṃ muñcivā samiñjito. Tasmā puna yathāṭṭhāne t̥hapetvā samiñjesinti.

1. Sammiñjite (Sī, Syā)

2. Pabbānaṃ hatthapādānaṃ (Ka)

3. Samiñjati (Ka)

Sādhu bhante bhikkhunā nāma evarūpena bhavitabbanti. Evametthāpi kammaṭṭhānāvijahanameva gocarasampajaññanti veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma koci samīñjento vā pasārento vā natthi, vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphārena pana suttakadḍhanavasena dāruyantassa hatthapādalaṇaṃ viya samīñjanapasāraṇaṃ hotīti evaṃ pariḷānaṃ panettha **asammohasampajaññanti** veditabbaṃ.

Sanḅhāṭipattacīvaradhāraṇeti ettha saṅghāṭicīvarānaṃ nivāsanaparupanavasena, pattassa bhikkhāpaṭiggahaṇādivasena¹ paribhogo **dhāraṇaṃ** nāma. Tattha saṅghāṭicīvaradhāraṇe tāva nivāsetvā pārupitvā ca piṇḍāya carato āmisalābho “sītassa paṭighātāyā”ti-ādinā nayena Bhagavatā vuttappakāroyeva ca attho attho nāma. Tassa vasena **sāttahasampajaññaṃ** veditabbaṃ.

Uḥhapakatikassa, pana dubbalassa ca cīvaraṃ sukhumaṃ sappāyaṃ, sītālukassa ghaṇaṃ dupaṭṭaṃ. Viparītaṃ asappāyaṃ. Yassa kassaci jīṇṇaṃ asappāyameva, aggaḷādīdānena hissa taṃ palibodhakaraṃ hoti. Tathā paṭṭuṇṇadukūlādibhedam² lobhanīyacīvaraṃ. Tādisañhi araññe ekakassa nivāsantarāyakaraṃ jīvitantarāyakaraṇcāpi hoti. Nippariyāyena pana yaṃ nimittakammādimicchājīvavasena uppannaṃ, yañcassa sevamānassa akusalaṃ dhammā abhivaḍḍhanti, kusalaṃ dhammā parihāyanti, taṃ asappāyaṃ. Viparītaṃ sappāyaṃ. Tassa vasenettha **sappāyasampajaññaṃ**, kammaṭṭhānāvijahanavaseneva ca **gocarasampajaññaṃ** veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma koci cīvaraṃ pārupanto natthi, vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphāreneva pana cīvarapārupanaṃ hoti. Tattha cīvarampi acetanaṃ, kāyopi acetano. Cīvaraṃ na jānāti “mayā kāyo pārupito”ti. Kāyopi na jānāti “ahaṃ cīvarena pārupito”ti. Dhātuyova dhātusamūhaṃ paṭicchādenti paṭapilotikāya potthakarūpapaṭicchādane viya. Tasmā neva sundaraṃ cīvaraṃ labhitvā somanassaṃ kātappaṃ, na asundaraṃ labhitvā domanassaṃ.

1. Bhikkhāgahaṇādivasena (Ka); Ma-Ṭṭha 1. 269; Saṃ-Ṭṭha 3. 229; Abhi-Ṭṭha 2. 343 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

2. Paṭṭadukūlādibhedam (Sī), paṭadukūlādibhedam (Syā)

Nāgavammikacetiyaṛukkhādīsu hi keci mālāgandhadhūmavattthādīhi¹ sakkāraṃ karonti, keci gūthamuttakaddamadaṇḍasattappahārādīhi asakkāraṃ. Na tehi nāgavammikarukkhādayo somanassaṃ vā domanassaṃ vā karonti, evameva neva sundaraṃ cīvaraṃ labhitvā somanassaṃ kātabbaṃ, na asundaraṃ labhitvā domanassanti evaṃ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha **asammohasampajaññaṃ** veditabbaṃ.

Pattadhāraṇepi pattaṃ sahasāva aggahetvā “imaṃ gahetvā piṇḍāya caramāno bhikkhaṃ labhissāmi”ti evaṃ pattaggahaṇapaccayā paṭilabhitabba-atthavasena **sāttahasampajaññaṃ** veditabbaṃ.

Kisadubbalaśārīssa pana garupatto asappāyo, yassa kassaci catupaṇcagaṇṭhikāhato dubbisodhanīyo asappāyova. Duddhotapattopi na vaṭṭati, taṃ dhovantasseva cassa palibodho hoti. Maṇivaṇṇapatto pana lobhanīyo cīvare vuttanayeneva asappāyo, nimittakammādivasena laddho, pana yaṇcassa sevamānassa akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, ayaṃ ekanta-asappāyova. Viparīto sappāyo. Tassa vasenettha **sappāyasampajaññaṃ**. Kammatṭhānāvijahanavaseneva ca **gocarasampajaññaṃ** veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma koci pattaṃ gaṇhanto natthi, vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphāravaseneva pana pattaggahaṇaṃ nāma hoti. Tattha pattopi acetano, hatthāpi acetanā. Patto na jānāti “ahaṃ hatthehi gahito”ti. Hatthāpi na jānanti “patto amhehi gahito”ti. Dhātuyova dhātusamūhaṃ gaṇhanti saṇḍāsena aggivaṇṇapattaggahaṇe viyāti. Evaṃ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha **asammohasampajaññaṃ** veditabbaṃ.

Api ca yathā chinnaḥatthapāde vaṇamukhehi paggharitaḥpubbalohitakimikule nīlamakkhikasamparikiṇṇe anāthasālāyaṃ nipanne² anāthamanusse disvā, ye dayālukā purisā, te tesaṃ vaṇaMattacoḷakāni³ ceva kapālādīhi ca bhesajjāni upanāmenti. Tattha coḷakānipi kesañci saṇhāni, kesañci thūlāni pāpuṇanti. Bhesajjakapālakānipi

1. Mālāgandhadhūpavattthādīhi (Sī, Syā)

2. Nisinne (Ka) natthi Sī-potthake.

3. Vaṇapaṭṭacoḷakāni (Sī), vaṇapaṭṭacoḷakāni (Syā)

kesaṇci susaṇṭhānāni kesaṇci dussaṇṭhānāni pāpuṇanti, na te tattha sumanā vā dummanā vā honti. Vaṇapaṭicchādanamatteneva hi coḷakena bhesajjapaṭiggahaṇamaTtenEva ca kapālAkena tesaṃ attho. Evameva yo bhikkhu vaṇacoḷakaṃ viya cīvaraṃ, bhesajjakapālakaṃ viya ca pattaṃ, kapāle bhesajjamiva ca patte laddhaṃ bhikkhaṃ sallakkheti, ayaṃ saṅghāṭipattacīvaradhāraṇe asammohasampajaññaṇena uttamasampajānakārīti veditaḃbo.

* Asitādīsu **asiteti** piṇḍapātabhojane. **Pītet**i yāgu-ādiḃpāne. **Khāyiteti** piṭṭhakhajjakādikhādane. **Sāyiteti** madhuphāṇitādisāyane. Tattha “neva davāyā”ti-ādinā nayena vutto aṭṭhavidhopi attho attho nāma. Tasseva vasena **sāttahasampajaññaṃ** veditaḃbaṃ.

Lūkhapaṇītatittamadhurādīsu pana yena bhojanena yassa phāsu na hoti, taṃ tassa assappāyaṃ. Yaṃ pana nimittakammādivasena paṭiladdhaṃ, yañcassa bhuñjato akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, taṃ ekanta-asappāyameva. Viparītaṃ sappāyaṃ. Tassa vasenettha **sappāyasampajaññaṃ**, kammaṭṭhānāvijahanavaseneva ca **gocarasampajaññaṃ** veditaḃbaṃ.

Abbhantare attā nāma koci bhuñjako natthi, vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphāreneva pana pattappaṭiggahaṇaṃ nāma hoti. Cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva hatthassa patte otāraṇaṃ nāma hoti. Cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva ālopakaraṇaṃ, ālopa-uddhāraṇaṃ, mukhavivaraṇaṇca hoti, na koci kuñcikāya, yantakena vā hanukaṭṭhīni vivarati. Cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva ālopassa mukhe ṭhapanāṃ, uparidantānaṃ musalakiccasādhanaṃ, heṭṭhimadantānaṃ udukkhalakiccasādhanaṃ, jivhāya hatthakiccasādhanaṇca hoti. Iti tattha aggajivhāya tanukakheḷo mūlajivhāya bahalakheḷo makkheti. Taṃ heṭṭhādanta-udukkhale jivhāhatthaparivattakaṃ kheḷodakena temitaṃ uparidantamusalasañcuṇṇitaṃ koci kaṭacchunā vā dabbiyā vā antopavesento nāma natthi, vāyodhātuyāva pavisati. Paviṭṭhaṃ paviṭṭhaṃ koci palālasanthāraṃ katvā dhārento nāma natthi, vāyodhātuvaseneva tiṭṭhati. Ṭhitaṃ ṭhitaṃ koci uddhanaṃ katvā aggaṃ jāletvā pacanto nāma natthi, tejodhātuyāva paccati¹. Pakkaṃ pakkam² koci daṇḍakena

* Ma-Ṭṭha 1. 271; Saṃ-Ṭṭha 3. 231; Abhi-Ṭṭha 2. 345 piṭṭhesupī.

1. Pacati (Ka)

2. Pakkapakkaṃ (Si)

vā yaṭṭhiyā vā bahi nīhārako nāma natthi, vāyodhātuyeva nīharati. Iti vāyodhātu atiharati ca vītiharati ca dhāreti ca parivatteti ca sañcuṇṇeti ca visoseti ca nīharati ca. Pathavīdhātu dhāreti ca parivatteti ca sañcuṇṇeti ca visoseti ca. Āpodhātu sineheti ca allattañca anupāleti. Tejodhātu antopaviṭṭhaṃ paripāceti. Ākāsadhātu añjaso hoti. Viññāṇadhātu tattha tattha sammāpayogamanvāya ābhujatīti evaṃ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha **asammohasampajaññaṃ** veditabbaṃ.

Api ca gamanato pariyesanato paribhogato āsayato nidhānato aparipakkato paripakkato phalato nissandato sammakkhanatoti evaṃ dasavidhapaṭikūlabhāvapaccavekkhaṇatopettha asammohasampajaññaṃ veditabbaṃ. Vitthārakathā panettha **Visuddhimagge** * āhārapaṭikūlasaññāniddesato gahetabbā.

Uccārapassāvakkammeti uccārassa ca passāvassa ca karaṇe. Tattha pattakāle uccārapassāvaṃ akarontassa sakalasarīrato sedā muccanti, akkhīni bhamanti, cittaṃ na ekaggaṃ hoti, aññe ca rogā uppajjanti. Karontassa pana sabbaṃ taṃ na hotīti ayamettha attho. Tassa vasena **sāthakasampajaññaṃ** veditabbaṃ.

Aṭṭhāne uccārapassāvaṃ karontassa pana āpatti hoti, ayaso vaḍḍhati, jīvitantarāyo hoti, patirūpe ṭhāne karontassa sabbaṃ taṃ na hotīti idamettha sappāyaṃ. Tassa vasena **sappāyasampajaññaṃ**, kammaṭṭhānāvijahanavaseneva ca **gocarasampajaññaṃ** veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma uccārapassāvakkammaṃ karonto natthi, cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva pana uccārapassāvakkammaṃ hoti. Yathā vā pana pakke gaṇḍe gaṇḍabhedena pubbalohitaṃ akāmatāya nikkhamati. Yathā ca atibharitā¹ udakabhājanā udakaṃ akāmatāya nikkhamati. Evaṃ pakkāsayamuttavattḥisu sannicitā uccārapassāvā vāyuvegasamuppilīṭā akāmatāyapi nikkhamanti. So panāyaṃ evaṃ nikkhamanto uccārapassāvo

* Visuddhi 1. 336 piṭṭhe.

1. Abhibharitāya (Ka)

neva tassa bhikkhuno attano hoti na parassa, kevalaṃ sarīranissandova hoti. Yathā kiṃ? Yathā udakatumbato purāṇudakaṃ chaḍḍentassa neva taṃ attano hoti na paresaṃ, kevalaṃ paṭijaggaṇamatthameva hoti. Evaṃpavattapaṭisaṅkhānavasenettha **asammohasampajaññaṃ** veditabbaṃ.

Gatādīsu¹ **gateti** gamane. **Ṭhiteti** ṭhāne. **Nisinneti** nisajjāya. **Sutteti** sayane. **Jāgariteti** jāgaraṇe. Bhāsiteti kathane. Tuṇhībhāveti akathane. “Gacchanto vā gacchāmīti pajānāti, ṭhito vā ṭhitomhīti pajānāti, nisinno vā nisinnomhīti pajānāti, sayāno vā sayānomhīti pajānāti”ti imasmiñhi sutte * addhāna-iriyāpathā kathitā, “abhikkante paṭikkante ālokite vilokite samiñjite pasārite”ti imasmiṃ majjhimā, “gate ṭhite nisinne sutte jāgarite”ti idha pana khuddakacūṇika-iriyāpathā kathitā. Tasmā tesupi vuttanayeneva sampajānakārītā veditabbā.

Tipiṭakamahāsivatto panāha—yo ciraṃ gantvā vā caṅkamtivā vā aparabhāge ṭhito iti paṭisaṅcikkhati “caṅkamanakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Ayaṃ gate sampajānakārī nāma.

Yo sajjhāyaṃ vā karonto, pañhaṃ vā vissajjento, kammaṭṭhānaṃ vā manasi karonto ciraṃ ṭhatvā aparabhāge nisinno iti paṭisaṅcikkhati “ṭhitakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Ayaṃ ṭhite sampajānakārī nāma.

Yo sajjhāyādikaraṇavaseneva ciraṃ nisīditvā aparabhāge uṭṭhāya iti paṭisaṅcikkhati “nisinnakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Ayaṃ nisinne sampajānakārī nāma.

Yo pana nipannako, sajjhāyaṃ vā karonto, kammaṭṭhānaṃ vā manasi karonto niddaṃ okkamitvā aparabhāge uṭṭhāya iti paṭisaṅcikkhati “sayanakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Ayaṃ sutte jāgarite ca sampajānakārī nāma. Kiriyaamayacittānañhi² appavattaṃ suttaṃ nāma, pavattaṃ jāgaritaṃ nāma.

1. Ma-Ṭṭha 1. 273; Saṃ-Ṭṭha 3. 233; Abhi-Ṭṭha 2. 347 piṭṭhesupī.

2. Kiriyaamayapavattāni (Sī-Ṭṭi Abhinava 2. 107 piṭṭhe)

* Dī 2. 231; Ma 1. 70 piṭṭhesu.

Yo pana bhāsamāno “ayaṃ saddo nāma oṭṭhe ca paṭicca dante ca jivhañca tāluñca paṭicca cittassa ca tadanurūpaṃ payogaṃ paṭicca jāyati”ti sato sampajānova bhāsati. Ciraṃ vā pana kālaṃ sajjhāyaṃ vā katvā, dhammaṃ vā kathetvā, kammaṭṭhānaṃ vā pavattetvā, pañhaṃ vā vissajjetvā aparabhāge tuṇhībhūto iti paṭisañcikkhati “bhāsita-kāle uppannā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Ayaṃ bhāsita sampajānakārī nāma.

Yo tuṇhībhūto ciraṃ dhammaṃ vā kammaṭṭhānaṃ vā manasikatvā aparabhāge iti paṭisañcikkhati “tuṇhībhūta-kāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Upādārūpappavattiyañhi sati bhāsati nāma, asati tuṇhībhavati nāmāti. Ayaṃ tuṇhībhave sampajānakārī nāmāti.

Tayidaṃ **Mahāsivatherena** vuttaṃ asammohadhuraṃ Mahāsati-paṭṭhānasutte¹ adhippetam. Imasmiṃ pana Sāmaññaphale sabbampi catubbidhaṃ sampajaññaṃ labbhati. Tasmā vuttanayeneva cettha catunnaṃ sampajaññaṃ vasena sampajānakāritā veditabbā. **Sampajānakāriti** ca sabbapadesu satisampayuttasseva sampajaññassa vasena attho veditabbo. “Satisampajañña-samannāgato”ti etassa hi padassa ayaṃ vitthāro. Vibhaṅgappakaraṇe pana “sato sampajāno abhikkamati, sato sampajāno paṭikkamati”ti² evaṃ etāni padāni vibhattāneva. **Evaṃ kho mahārājati** evaṃ satisampayuttassa sampajaññassa vasena abhikkamādīnipavattento satisampajañña-samannāgato nāma hotīti attho.

Santosakathā

215. **Idha mahārāja bhikkhu santuṭṭho hotīti ettha santuṭṭhoti** itarītarapaccayasantosena samannāgato. So panesa **santoso dvādasavidho** hoti. Seyyathidaṃ? Cīvare yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsārūppasantosoti tividdho. Evaṃ piṇḍapātādīsu. Tassāyaṃ pabhedavaṇṇanā—

* Idha bhikkhu cīvaraṃ labhati sundaraṃ vā asundaraṃ vā. So teneva yāpeti aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa cīvare **yathālābhasantoso**. Atha pana pakatidubbalo vā hoti,

1. Dī 2. 233; Ma 1. 72 piṭṭhesu.

2. Abhi 2. 259 Jhānavibhaṅge.

* Ma-Ṭṭha 2. 47; Saṃ-Ṭṭha 2. 150; Aṃ-Ṭṭha 1. 60; Mahāniddeśa-Ṭṭha-287 piṭṭhādīsu.

ābādhajarābhībhūto vā, garucīvaraṃ pārupanto kilamati. So sabhāgena bhikkhunā saddhiṃ taṃ parivattetvā lahukena yāpentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa cīvare **yathābalasantoso**. Aparo paṇītapaccayaalābhī hoti. So paṭṭacīvarādīnaṃ aññataraṃ mahagghacīvaraṃ bahūni vā pana cīvarāni labhitvā “idaṃ therānaṃ cirapabbajitānaṃ idaṃ bahussutānaṃ anurūpaṃ, idaṃ gilānānaṃ idaṃ appalābhīnaṃ hotū”ti datvā tesāṃ purāṇacīvaraṃ vā saṅkārakūṭādito vā nantakāni uccinitvā tehi saṅghāṭiṃ katvā dhārentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa cīvare **yathāsārappasantoso**.

Idha pana bhikkhu piṇḍapātaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa piṇḍapāte **yathālābhasantoso**. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā piṇḍapātaṃ labhati, yenassa paribhuttaṃ aphāsu hoti, so sabhāgassa bhikkhuno taṃ datvā tassa hatthato sappāyabhojanaṃ bhuñjitvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte **yathābalasantoso**. Aparo bahuṃ paṇītaṃ piṇḍapātaṃ labhati. So taṃ cīvaraṃ viya theracirapabbajitabahussuta-appalābhigilānānaṃ datvā tesāṃ vā sesakaṃ piṇḍāya vā caritvā missakāhāraṃ bhuñjantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte **yathāsārappasantoso**.

Idha pana bhikkhu senāsanaṃ labhati manāpaṃ vā amanāpaṃ vā, so tena neva somanassaṃ, na domanassaṃ uppādeti, antamaso tiṇasanthāraṇenapi yathāladdheneva tussati. Ayamassa senāsane **yathālābhasantoso**. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā senāsanaṃ labhati, yathassa vasato aphāsu hoti, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa santake, sappāyaseṇāsane vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa senāsane **yathābalasantoso**.

Aparo mahāpuñño leṇamaṇḍapakūṭāgarādīni bahūni paṇītasenāsanaṃ labhati. So tāni cīvarādīni viya theracirapabbajitabahussuta-appalābhigilānānaṃ datvā yattha katthaci vasantopi santuṭṭhova hoti.

Ayamassa senāsane **yathāsārūppasantoso**. Yopi¹ “uttamasenāsanam² nāma pamādaṭṭhānam, tattha nisinnassa thinamiddham³ okkamati, niddābhībhūtaṣṣa puna paṭibujjhato pāpavitakkā pātubhavantī”ti paṭisañcikkhitvā tādisaṃ senāsanam pattampi na sampaṭicchati. So taṃ paṭikkhipitvā abbhokāsarukkhamaṃlādīsu vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayampissa senāsane **yathāsārūppasantoso**.

Idha pana bhikkhu bhesajjam labhati lūkham vā paṇitam vā, so yaṃ labhati, teneva tussati, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa gilānapaccaye **yathālābhasantoso**. Yo pana telena atthiko phañitam labhati, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telam gaṇheta aññadeva vā pariyesitvā bhesajjam karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa gilānapaccaye **yathābalasantoso**.

Aparo mahāpuñño bahuṃ telamadhuphāṇitādīpaṇitabhesajjam labhati. So taṃ cīvaram viya theracirapabbajitabassuta-appalābhigilānānam datvā tesam ābhatena yena kenaci yāpentopi santuṭṭhova hoti. Yo pana ekasmiṃ bhājane muttahaṇṇakam⁴ ṭhapetvā ekasmiṃ catumadhuraṃ “gaṇhāhi bhante yadicchasi”ti vuccamāno “sacassa tesu aññatarenapi rogo vūpasammati, atha muttahaṇṇakam nāma Buddhādīhi vaṇṇitan”ti catumadhuraṃ paṭikkhipitvā muttahaṇṇakeneva bhesajjam karonto paramasantuṭṭhova hoti. Ayamassa gilānapaccaye **yathāsārūppasantoso**.

Iminā pana dvādasavidhena itarītarapaccayasantosenā samannāgatassa bhikkhuno aṭṭha parikkhārā vaṭṭanti tīṇi cīvarāṇi, patto, dantakaṭṭhacchedanavāsī, ekā sūci, kāyabandhanam, parissāvananti. Vuttampi cetam—

“Ticīvaraṇa patto ca, vāsī sūci ca bandhanam.

Parissāvanena aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno”ti⁵.

Te sabbe kāyaparihārikāpi honti kucchiparihārikāpi. Kathaṃ—
ticīvaram tāva nivāsetvā ca pārupitvā ca vicaraṇakāle kāyam pariharati poṣetīti **kāyaparihārikam** hoti. Cīvarakaṇṇena udakam

1. Yo hi (Syā, Ka) 2. Ukkatṭhasenāsanam (Syā) 3. Thīnamiddham (Sī, Syā)

4. Gomuttahaṇṇakam (Syā, Ka) Dī-Ṭī 1. 254; Sī-Ṭī Abhinava 2. 114 piṭṭhesu oloketabbā.

5. Ma-Ṭīha 2. 115; Am-Ṭīha 2. 380; Mahāniddeṣa-Ṭīha 409 piṭṭhesu.

parissāvetvā pivanakāle khāditabbaphalāphalagahaṇakāle ca kucchiṃ pariharati posetīti **kucchiparihārikam** hoti.

Pattopi tena udakam uddharitvā nhānakāle kuṭiparibhaṇḍakaraṇakāle ca kāyaparihāriko hoti, āhāram gahetvā bhuñjanakāle kucchiparihāriko.

Vāsipi tāya dantakaṭṭhacchedanakāle, mañcapīṭṭhānam aṅgapādacīvarakuṭidaṇḍakasajjanakāle¹ ca kāyaparihārikā hoti, ucchuchedanāṇikerāditacchanakāle kucchiparihārikā.

Sūcipi cīvarasibbanakāle kāyaparihārikā hoti, pūvam vā phalam vā vijjhitvā khādanakāle kucchiparihārikā.

Kāyabandhanam bandhitvā vicaraṇakāle kāyaparihārikam, ucchu-ādīni bandhitvā gahaṇakāle kucchiparihārikam.

Parissāvanam tena udakam parissāvetvā nhānakāle, senāsanaparibhaṇḍakaraṇakāle ca kāyaparihārikam, pāṇīyapāṇakaparissāvanakāle, teneva tilataṇḍulaputhukādīni² gahetvā khādanakāle ca kucchiparihāriyam. Ayam tāva aṭṭhaparikkhārikassa parikkhāramattā. Navaparikkhārikassa pana seyyam pavisantassa tatratṭhakam paccattharaṇam vā kuñcikā vā vaṭṭati. Dasaparikkhārikassa nisīdanam vā cammakhaṇḍam vā vaṭṭati. Ekādasaparikkhārikassa pana kattarayatṭhi vā telanāṇikā vā vaṭṭati. Dvādasaparikkhārikassa chattam vā upāhanam vā vaṭṭati. Etesu ca aṭṭhaparikkhārikova santuṭṭho, itare asantuṭṭhā mahicchā mahābhārāti³ na vattabbā. Etepi hi appicchāva santuṭṭhāva subharāva sallahukavuttinova. Bhagavā pana na yimam suttaṃ tesam vasena kathesi, aṭṭhaparikkhārikassa vasena kathesi. So hi khuddakavāsiṇca sūciṇca parissāvane pakkhipitvā pattassa anto ṭhapetvā pattam aṃsakūṭe laggetvā ticīvaram kāyapaṭibaddham⁴ katvā yenicchakam⁵ sukham pakkamati. Paṇinivattetvā gahetabbam nāmassa na hoti.

1. Majjanakāle (Ka)

2. ...madhukādīni (Sī-Tī Abhinava 2. 115 piṭṭhe.)

3. Dubbharāti (Syā), mahāgajā (Ṭikā)

4. Ticīvare kāyabandhanam (Syā)

5. Yathicchakam (Syā), yadicchakam (Ka)

Iti imassa bhikkhuno sallahukavuttitaṃ dassento Bhagavā “**santuṭṭho hoti kāyaparihārikena cīvarenā**”ti-ādimāha. Tattha **kāyaparihārikenā**ti kāyapariharaṇamattakena. **Kucchiparihārikenā**ti kucchi parihaṇamattakena. **Samādāyeva pakkamatī**ti aṭṭhaparikkhāramattakaṃ sabbaṃ gahetvāva kāyapaṭibaddhaṃ katvāva gacchati. “Mama vihāro pariveṇaṃ upaṭṭhāko”ti āsaṅgo vā bandho vā¹ na hoti. So jiyā mutto saro viya, yūthā apakkanto madahatthī² viya ca icchiticchitaṃ senāsaṇaṃ vanasaṇḍaṃ rukkhamaṇaṃ vanapabbhāraṃ paribhuñjanto ekova tiṭṭhati, ekova nisīdati. Sabbiriyāpathesu ekova adutiyo.

“Cātuddiso appaṭigho ca hoti,
Santussamāno itarītarena.
Parissayānaṃ sahitā achambhī,
Eko care khaggavisāṇakappo”ti⁴.

Evam vaṇṇitaṃ khaggavisāṇakappataṃ āpajjati.

Idāni tamatthaṃ upamāya sādheṇto “**seyyathāpi**”ti-ādimāha. Tattha **pakkhī sakuṇo**ti pakkhayutto sakuṇo. **Deṭṭi**ti uppatati. Ayaṃ panettha saṅkhepattho—sakuṇā nāma “asukasmiṃ padese rukkho paripakkaphalo”ti ñatvā nānādisāhi āgantvā nakhapattatuṇḍādīhi⁵ tassa phalāni vijjhantā vidhunantā⁶ khādanti. “Idaṃ ajjatanāya, idaṃ svātanāya bhavissatī”ti tesaṃ na hoti. Phale pana khīṇe neva rukkhassa ārakkhaṃ ṭhapenti, na tattha pattam vā nakham vā tuṇḍam vā ṭhapenti, atha kho tasmim rukkhe anapekkho hutvā, yo yaṃ disābhāgaṃ icchati, so tena sapattabhārova uppatitvā gacchati, evameva ayaṃ bhikkhu nissaṅgo nirapekkho yena kāmam pakkamatī⁷. Tena vuttaṃ “samādāyeva pakkamatī”ti.

1. Saṃsaggo vā baddho vā (Syā)

2. Mattahatthī (Sī, Syā)

3. Navaṃ navaṃ (Sī)

4. Khu 1. 286; Khu 8. 248 piṭṭhesu.

5. Nakhapakkhatuṇḍādīhi (Sī), nakhamukhatuṇḍādīhi (Ka)

6. Vitudantā (Syā)

7. Pakkamanto (Syā)

Nīvaraṇappahānakathā

216. “So iminā cā”ti-ādinā * kiṃ dasseti. Araññavāsassa paccayasampattiṃ dasseti. Yassa hi ime cattāro paccayā natthi, tassa araññavāso na ijjhati. Tiracchānagatehi vā vanacarakehi vā saddhiṃ vattabbataṃ āpajjati. Araññe adhivatthā devatā “kiṃ evarūpassa pāpabhikkhuno araññavāsenā”ti bheravasaddaṃ sāventi, hatthehi sīsaṃ paharivā palāyanākāraṃ karonti. “Asuko bhikkhu araññaṃ pavisitvā idaṇcīdaṇca pāpakammaṃ akāsi”ti ayaso pattharati. Yassa panete cattāro paccayā atthi, tassa araññavāso ijjhati. So hi attano sīlaṃ paccavekkhanto kiñci kālakaṃ vā tilakaṃ vā apassanto pītiṃ uppādetvā taṃ khayavayato sammasanto ariyabhūmiṃ okkamati. Araññe adhivatthā devatā attamanā vaṇṇaṃ bhaṇanti. Itissa udaye pakkhittatelabindu viya yaso vitthāriko hoti.

Tattha **vivittanti** suññaṃ, * appasaddaṃ appanigghosanti attho. Etadeva hi sandhāya Vibhaṅge “vivittanti santike cepi senāsanaṃ hoti, taṇca anākiṇṇaṃ gahaṭṭhehi pabbajitehi. Tena taṃ vivittan”ti¹ vuttaṃ. Seti ceva āsati ca etthāti **senāsanaṃ**, Mañcapīṭhādīnametaṃ adhivacanaṃ. Tenāha “senāsanaṃ mañcopi senāsanaṃ, pīṭhampi. Bhisipi. Bimbohanampi. Vihāropi. Aḍḍhayogopi. Pāsādopi. Hammiyampi. Guhāpi. Aṭṭopi. Mālopi. Leṇampi. Veḷugumbopi. Rukkhamūlampi. Maṇḍapopi senāsanaṃ, yattha vā pana bhikkhū paṭikkamanti sabbametaṃ senāsanaṃ”ti¹.

Api ca “Vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyaṃ guhā”ti idaṃ viharasenāsanaṃ nāma. “Mañco pīṭhaṃ bhisī bimbohanan”ti idaṃ mañcapīṭhasenāsanaṃ nāma. “Cimilikā cammakhaṇḍo tiṇasanthāro paṇṇasanthāro”ti idaṃ santhatasenāsanaṃ nāma. “Yattha vā pana bhikkhū paṭikkamanti”ti idaṃ okāsasenāsanaṃ nāmāti evaṃ catubbidhaṃ senāsanaṃ hoti, taṃ sabbhaṃ senāsanaaggahaṇena saṅgahitameva.

Idha panassa sakuṇasadisassa cātuddisassa bhikkhuno anucchavikaṃ senāsanaṃ dassento “**araññaṃ rukkhamūlan**”ti-ādimāha. Tattha **araññanti**

* Ma-Ṭṭha 2. 118; Am-Ṭṭha 2. 382; Abhi-Ṭṭha 2. 349; Mahāniddeśa-Ṭṭha 82 piṭṭhesupī.

1. Abhi 2. 260 Jhānavibhaṅge.

“nikkhamitvā bahi indakhilā sabbametaṃ araṇṇaṃ”ti * idaṃ bhikkhunīnaṃ vasena āgataṃ. “Āraṇṇakaṃ nāma senāsanaṃ pañcadhanusatikaṃ pacchimaṃ”ti¹ idaṃ pana imassa bhikkhuno anurūpaṃ. Tassa lakkhaṇaṃ **Visuddhimagge** + Dhutaṅganiddese vuttaṃ. **Rukkhamūlanti** yaṃ kiñci sandacchāyaṃ² vivittarukkhamūlaṃ. **Pabbatanti** selaṃ. Tattha hi udakasoṇḍisu udakakiccaṃ katvā sītāya rukkhacchāyāya nisinnassa nānādisāsu khāyamānāsu sītena vātena bījiyamānassa cittaṃ ekaggaṃ hoti. **Kandaranti** kaṃ vuccati udakaṃ, tena dāritaṃ, udakena bhinnāṃ pabbatapadesaṃ. Yaṃ “nadītumban”tipi “nadīkuñjan”tipi³ vadanti. Tattha hi rajatapattasadisā vālikā hoti, matthake maṇivitānaṃ viya vanagahanaṃ maṇikhandhasadisā udakaṃ sandati. Evarūpaṃ kandaraṃ oruyha pāṇīyaṃ pivitvā gattāni sītāni⁴ katvā vālikaṃ ussāpetvā paṃsukūlacīvaraṃ paññāpetvā nisinnassa samaṇadhammaṃ karoto cittaṃ ekaggaṃ hoti. **Giriguhanti** dvinnāṃ pabbatānaṃ antaraṃ, ekasmiṃ yeva vā umaggasadisāṃ⁵ mahāvivaraṃ. Susānalakkhaṇaṃ **Visuddhimagge** + vuttaṃ. **Vanapatthanti** gāmaṇaṃ atikkamitvā manussānaṃ anupacāraṭṭhānaṃ⁶, yattha na kasanti na vapanti, tenevāha “vanapatthanti dūrānametaṃ senāsanaṃ adhivacanaṃ”ti-ādi *. **Abbhokāsanti** acchannaṃ. Ākaṅkhamāno panettha cīvarakuṭiṃ katvā vasati. **Palālapuñjanti** palālarāsi. Mahāpalālapuñjato hi palālaṃ nikkadḍhitvā pabbhāraṇasadiṣe ālaye karonti, gacchagumbādīnampi upari palālaṃ pakkhipitvā heṭṭhā nisinnā samaṇadhammaṃ karonti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Pacchābhāntanti bhāntassa pacchato. **Piṇḍapātapaṭikkantoti** piṇḍapātapaṇiyesanato paṭikkanto. **Pallaṅkanti** samantato ūrubaddhāsanaṃ. **Ābhujitvāti** bandhitvā. **Ujūṃ kāyaṃ paṇidhāyāti** upariṃ sarīraṃ ujūṃ ṭhapetvā aṭṭhārasa piṭṭhikaṇṭake⁷ koṭiyā koṭiṃ paṭipādetvā. Evañhi nisinnassa cammamāṃsanhārūni na paṇamanti. Athassa yā tesāṃ paṇamanapaccayā khaṇe khaṇe vedanā uppajjeyyūṃ, tā nuppajjanti. Tāsu anuppajjamānāsu cittaṃ ekaggaṃ hoti, kammaṭṭhānaṃ na paripatati, vuddhiṃ phātiṃ vepullaṃ upagacchati. **Parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvāti** kammaṭṭhānābhimukhaṃ satim ṭhapayitvā,

* Abhi 2. 260 piṭṭhe.

1. Vi 1. 377 piṭṭhe.

+ Visuddhi 1. 70 piṭṭhe.

2. Santacchāyaṃ (Ka) Ma 2. 108 piṭṭhepi.

3. Nadīkujjanti (Syā)

4. Sītiṃ (Sī), sītaṃ (Ka)

5. Ummaṅgasadisāṃ (Syā), umāṅgasadisāṃ (Ka)

+ Visuddhi 1. 74 piṭṭhe.

6. Asañcaraṇaṭṭhānaṃ (Ka)

7. Piṭṭhakaṇṭakaṭṭhike (Syā, Ka), Ma-Ṭṭha 2. 120; Am-Ṭṭha-384; Vi-Ṭṭha 2. 13 piṭṭhesu passitabbaṃ.

mukhasamīpe vā katvāti attho. Teneva Vibhaṅge vuttaṃ “ayaṃ sati upaṭṭhitā hoti sūpaṭṭhitā nāsikagge vā mukhanimitte vā, tena vuccati parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvā”ti¹. Atha vā “**parīti** pariggahaṭṭho. **Mukhanti** niyyānaṭṭho. **Satīti** upaṭṭhānaṭṭho. Tena vuccati ‘parimukhaṃ satin’ti”. Evaṃ **Paṭisambhidāyaṃ** * vuttanayenapettha attho daṭṭhabbo. Tatrāyaṃ saṅkhepo “pariggahitaniyyānaṃ satim katvā”ti.

217. **Abhiijhaṃ loke**ti ettha lujjanapalujjanaṭṭhena pañcupādānakkhandhā loko, tasmā pañcasu upādānakkhandhesu rāgaṃ pahāya kāmaccandaṃ vikkhambhetaṃ ayametthatto. **Vigatābhiijhenāti** vikkhambhanavasena pahīnattā vigatābhiijhena, na cakkhuviññānasadisenaṭṭhi attho. **Abhiijhāya cittaṃ parisodhetīti** abhiijhāto cittaṃ parimoceti. Yathā naṃ sā muñcati ceva, muñcitvā ca na puna gaṇhati, evaṃ karotīti attho. **Byāpādapadosaṃ pahāyāti** ādisupi eseva nayo. Byāpajati iminā cittaṃ pūtikummāsādayo viya purimapakatim vijahatīti² **byāpādo**. Vikārāpattiyā padussati paraṃ vā padūseti vināsetīti **padoso**. Ubhayametaṃ³ kodhassevādhivacanāṃ. Thinaṃ cittagelaṇṇaṃ, middhaṃ cetasaṃgelaṇṇaṃ, thinaṃca middhaṃca **thinamiddhaṃ**. **Ālokasaṇṇīti** rattimpi divāpi diṭṭhālokasaṇṇānanasamatthāya vigatanīvaraṇāya parisuddhāya saṇṇāya samannāgato. **Sato sampajānoti** satiyā ca ñāṇena ca samannāgato. Idam ubhayaṃ ālokasaṇṇāya upakārattā vuttaṃ. Uddhaccaṃca kukkuccaṃca **uddhaccakukkuccaṃ**. **Tiṇṇavicikicchoti** vicikicchaṃ taritvā atikkamitvā ṭhito. “Kathamidaṃ kathamidaṃ”ti evaṃ nappavattatīti **akathaṃkathī**. **Kūsalesu dhammesūti** anavajjesu dhammesu. “Ime nu kho kusalā, kathamime kusalā”ti evaṃ na vicikicchati, na kaṅkhatīti attho. Ayamettha saṅkhepo. Imesu pana nīvaraṇesu vacanaṭṭhalakkhaṇādibhedato yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ **Visuddhimagge**⁴ vuttaṃ.

218. Yā panāyaṃ “**seyyathāpi mahārājā**”ti upamā vuttā. Tattha **inaṃ** ādāyāti vaḍḍhiyā dhaṇaṃ gahetvā. **Byantiṃ kareyyāti** vigatantaṃ

1. Abhi 2. 261 Jhānavibhaṅge.

2. Jahatīti (Sī), pajahatīti (Syā)

4. Visuddhi 1. 135 piṭṭhe.

* Khu 9. 174 piṭṭhe.

3. Ubhayampetaṃ (Syā, Ka)

kareyya, yathā tesam kākāṇikamattopi pariyanto nāma nāvasissati, evaṃ kareyya, sabbaso paṭiniyyāteyyāti attho. **Tatonidānanti** āṇaṇyanidānam¹. So hi “āṇaṇomhī”ti āvajjanto balavapāmojjaṃ labhati, somanassam adhigacchati, tena vuttam **“labhetha pāmojjaṃ, adhigaccheyya somanassan”**ti.

219. Visabhāgavedanuppattiyā kakaceneva catu-iriyāpatham² chindanto ābādhatīti **ābādho**, svāssa atthīti **ābādhiko**. Tam samuṭṭhānena dukkhena **dukkhito**. **Adhimattagilānoti** bālāhagilāno. **Nacchādeyyāti** adhimattabyādhiparetatāya na ruceyya. **Balamattāti** balameva, balañcassa kāye na bhaveyyāti attho. **Tatonidānanti** ārogyanidānam. Tassa hi “arogomhī”ti āvajjayato tadubhayaṃ hoti. Tena vuttam **“labhetha pāmojjaṃ, adhigaccheyya somanassan”**ti.

220. **Na cassa kiñci bhogānam vayoti** kākāṇikamattampi bhogānam vayo na bhaveyya. **Tatonidānanti** bandhanāmokkhanidānam. Sesam vuttanayeneva sabbapadesu yojetabbam.

221-222. **Anattādhīnoti** na attani adhīno, attano ruciyā kiñci kātum na labhati. **Parādhīnoti** paresu adhīno parasseva ruciyā vattati. **Na yena kāmarā gamoti** yena disābhāgenassa gantukāmata³ hoti, icchā uppajjati gamanāya, tena gantum na labhati. **Dāsabyāti** dāsabhāvā. **Bhujissoti** attano santako. **Tatonidānanti** bhujiissanidānam. **Kantāraddhānamagganti** kantāram addhānamaggaṃ, nirudakaṃ dīghamagganti attho. **Tatonidānanti** khemantabhūminidānam.

223. **Ime pañca nīvaraṇe appahīneti** ettha Bhagavā appahīnakāmacchandanaṇīvaraṇam iṇasadisam, sesāni rogādisadisāni katvā dasseti. Tatrāyaṃ sadisatā—yo hi paresam iṇam gahetvā vināseti, so tehi “iṇam dehi”ti vuccamānopi pharusam vuccamānopi bajjhamānopi

1. Āṇaṇyanidānam (Sī), āṇaṇyanidānam (Ka)

2. Sabbiriyāpatham (Ka)

3. Gantukāmo (Ka) kāmo (Ma-Ṭṭha 2. 217 piṭṭhe Mahā-assapurassuttavaṇṇanāyam)

vadhiyamānopi kiñci paṭibāhitum¹ na sakkoti, sabbaṃ titikkhati.
 Titikkhākāraṇaṇhissa taṃ iṇaṃ hoti. Evameva yo yamhi kāmaccchanda
 rajjati, taṇhāsahagatena taṃ vatthum gaṇhāti, so tena pharusam
 vuccamānopi bajjhamānopi vadhiyamānopi sabbaṃ titikkhati,
 titikkhākāraṇaṇhissa so kāmaccchando hoti, gharasāmikehi vadhiyamānānaṃ
 itthīnaṃ viyāti evaṃ iṇaṃ viya kāmaccchando daṭṭhabbo.

Yathā pana pittarogāturo madhusakkarādīsopi dinnesu pittarogāturatāya
 tesam rasaṃ na vindati, “tittakaṃ tittakan”ti uggratiyeva, evameva
 byāpannacitto hitakāmehi ācariyupajjhāyehi appamattakampi ovadiyamāno
 ovādaṃ na gaṇhāti, “ati viya me tumhe upaddavethā”ti-ādīni vatvā
 vibbhamati. Pittarogāturatāya so puriso madhusakkarādīnaṃ viya
 kodhāturatāya jhānasukhādibhedam sāsanaṃ na vindatīti evaṃ rogo
 viya byāpādo daṭṭhabbo.

Yathā pana nakkhattadivase bandhanāgare baddho puriso nakkhattassa
 neva ādiṃ na majjham na pariyosānaṃ passati. So dutiyadivase mutto “aho
 hiyyo nakkhattaṃ manāpaṃ aho naccaṃ aho gītaṃ”ti-ādīni sutvāpi
 paṭivacanaṃ na deti. Kiṃ kārāṇā? Nakkhattassa ananubhūtattā, evameva
 thinamiddhābhibhūto bhikkhu vicittanayepi dhammassavane pavattamāne
 neva tassa ādiṃ, na majjham, na pariyosānaṃ jānāti. Sopi utṭhite
 dhammassavane “aho dhammassavanaṃ, aho kārāṇaṃ, aho upamā”ti
 dhammassavanassa vaṇṇaṃ bhaṇamānānaṃ sutvāpi paṭivacanaṃ na deti.
 Kiṃ kārāṇā? Thinamiddhavasena dhammakathāya ananubhūtattā. Evaṃ
 bandhanāgāraṃ viya **thinamiddham** daṭṭhabbaṃ.

Yathā pana nakkhattaṃ kīlantopi dāso “idaṃ nāma accāyikaṃ
 karaṇīyaṃ atthi, sīghaṃ tattha gacchāhi. No ce gacchasi, hatthapādaṃ vā te
 chindāmi, kaṇṇanāsaṃ vā”ti vutto² sīghaṃ³ gacchatiyeva. Nakkhattassa
 ādimajjhapariyosānaṃ anubhavitum na labhati, kasmā? Parādhīnatāya,
 evameva vinaye apakataññunā⁴ vivekatthāya araṇṇaṃ pavitṭhenāpi

1. Paṭippharitam (Sī, Syā)

2. Vutte (Sī), vutto so (Syā, Ka)

3. Sīghaṃ tattha (Ka)

4. Apakataññunā bhikkhunā (Syā)

kismiñcideva antamaso kappiyamañsepi akappiyamañsasaññāya uppannāya vivekañ pahāya sīlavisodhanattham vinayadharassa santikañ gantabbañ hoti, vivekasukhañ anubhavitum na labhati. Kasmā? Uddhaccakukkuccābhībūtātāyāti. Evañ dāsabyaṃ viya **uddhaccakukkuccaṃ** daṭṭhabbañ.

Yathā pana kantāraddhānamaggappaṭipanno puriso corehi manussānañ viluttokāsañ¹, pahatokāsañca² disvā daṇḍakasaddenapi sakuṇasaddenapi “corā āgatā”ti ussañkitaparisañkito hoti, gacchatipi tiṭṭhatipi nivattatipi, gatatiṭṭhānato agatatiṭṭhānameva bahutarañ hoti. So kicchena kasirena khemantabhūmiṃ pāpuṇāti vā na vā pāpuṇāti. Evameva yassa aṭṭhasu ṭhānesu vicikicchā uppannā hoti, “so Buddho nu kho, no nu kho Buddho”ti-ādinā nayena vicikicchanto adhimuccitvā saddhāya gaṇhitum na sakkoti, asakkonto maggañ vā phalañ vā na pāpuṇāti yathā kantāraddhānamagge “coro atthi natthi”ti punappunañ āsappanaparisaṃpannañ apariyogāhanañ chambhitattañ cittassa uppādentō khemantapattiyā antarāyañ karoti, evaṃ vicikicchāpi “Buddho nu kho na Buddho”ti-ādinā nayena punappunañ āsappanaparisaṃpannañ apariyogāhanañ chambhitattañ cittassa uppādayamānā ariyabhūmipattiyā antarāyañ karotīti kantāraddhānamaggo viya **vicikicchā** daṭṭhabbā.

224. Idāni “**seyyathāpi mahārāja āṇaṇyaṇ**”ti ettha Bhagavā pahīnakāmacchandanaṇvaraṇaṃ āṇaṇyasadisāṃ sesāni ārogyādisadisāni katvā dasseti. Tatrāyaṃ sadisatā—yathā hi puriso iṇaṃ ādāya kammante payojetvā samiddhataṃ patto, “idaṃ iṇaṃ nāma palibodhamūlan”ti cintetvā savaḍḍhikaṃ iṇaṃ niyyātetvā paṇṇaṃ phālāpeyya, athassa tato paṭṭhāya neva koci dūtaṃ peseti, na paṇṇaṃ. So iṇasāmike disvāpi sace icchati, āsanā uṭṭhahati, no ce na uṭṭhahati. Kasmā? Tehi saddhiṃ nillepatāya alaggaṭāya. Evameva bhikkhu “ayaṃ **kāmacchando** nāma palibodhamūlan”ti cintetvā cha dhamme bhāvetvā kāmacchandanaṇvaraṇaṃ pajahati. Te pana cha dhamme **Mahāsatipaṭṭhāne**³ vaṇṇayissāma. Tassevaṃ

1. Vilumpamānokāsaṃ (Syā), viluppanokāsaṃ (Ka)

2. Gatokāsaṃ (Sī), hatokāsaṃ (Syā) Ma-Ṭṭha 2. 219 piṭṭhe passitabbaṃ.

3. Dī-Ṭṭha 2. 368 piṭṭhe.

pahīnakāmacchandassa yathā iṇamuttassa purisassa iṇassāmike disvā neva bhayaṃ, na chambhitattaṃ hoti, evameva paravatthumhi neva saṅgo na Baddho hoti. Dibbānīpi rūpāni passato kilesa na samudācarati. Tasmā Bhagavā āṇaṇyamiva kāmacchandappahānaṃ āha.

Yathā pana so pitarogāturo puriso bhesajjakiriyāya taṃ rogaṃ vūpasametvā tato paṭṭhāya madhusakkarādīnaṃ rasaṃ vindati, evameva bhikkhu “ayaṃ **byāpādo** nāma mahā-anatthakaro”ti cha dhamme bhāvetvā byāpādanīvaraṇaṃ pajahati. Sabbanīvaraṇesu cha dhamme **Mahāsatiṭṭhāneyeva** * vaṇṇayissāma. Na kevalaṅca teyeva, yepi thinamiddhādīnaṃ pahānāya bhāvetabbā. Tepi sabbe tattheva vaṇṇayissāma. So evaṃ pahīnabyāpādo yathā pitarogavimutto puriso madhusakkarādīnaṃ rasaṃ sampayāyamāno paṭisevati, evameva ācārapaṇṇatti-ādīni sikkhāpadāni sirasā sampañcchitvā sampiyāyamāno sikkhati. Tasmā Bhagavā ārogyamiva byāpādappahānaṃ āha.

Yathā so nakkhattadivase bandhanāgāraṃ pavesito puriso aparasmim nakkhattadivase “pubbepi ahaṃ pamādadosaṃ baddho, tena taṃ nakkhattaṃ nānubhaviṃ, idāni appamatto bhavissāmi”ti yathāssa¹ paccatthikā okāsaṃ na labhanti, evaṃ appamatto hutvā nakkhattaṃ anubhavitvā “aho nakkhattaṃ aho nakkhattaṃ”ti udānaṃ udānesi, evameva bhikkhu “idaṃ **thinamiddhaṃ** nāma mahā-anatthakaraṇa”ti cha dhamme bhāvetvā thinamiddhanīvaraṇaṃ pajahati. So evaṃ pahīnathinamiddho yathā bandhanā mutto puriso sattāhampi nakkhattassa ādimajjhapiyosānaṃ anubhavati, evameva dhammanakkhattassa ādimajjhapiyosānaṃ anubhavanto saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇāti. Tasmā Bhagavā bandhanā mokkhamiva thinamiddhappahānaṃ āha.

Yathā pana dāso kaṅcideva mittāṃ upanissāya sāmikānaṃ dhanāṃ datvā attānaṃ bhujissaṃ katvā tato paṭṭhāya yaṃ icchatī, taṃ karoti, evameva bhikkhu “idaṃ **uddhaccakukkuccaṃ** nāma mahā-anatthakaraṇa”ti cha dhamme bhāvetvā uddhaccakukkuccaṃ pajahati. So evaṃ pahīna-uddhaccakukkucco yathā bhujisso puriso yaṃ icchatī, taṃ karoti, na taṃ koci balakkārena tato

* Dī-Ṭṭha 2. 369 piṭṭhe.

1. Yathā (Ka)

nivattheti, evameva yathāsukhaṃ nekkhamma paṭipadaṃ paṭipajjati, na taṃ uddhaccakukkuccaṃ balakkārena tato nivatteti. Tasmā Bhagavā bhujissaṃ viya uddhaccakukkuccappahānaṃ āha.

* Yathā balavā puriso hatthasāraṃ gahetvā sajjāvudho saparivāro kantāraṃ paṭipajjeyya, taṃ corā dūratova disvā palāyeyyuruṃ. So sotthinā taṃ kantāraṃ nittharitvā khemantaṃ patto haṭṭhatuṭṭho assa, evameva bhikkhu “ayaṃ **vicikicchā** nāma mahā-anatthakārikā”ti cha dhamme bhāvetvā vicikicchaṃ pajahati. So evaṃ pahīnavicikiccho yathā balavā puriso sajjāvudho saparivāro nibbhayo core tiṇaṃ viya agaṇetvā sotthinā nikkhamitvā khemantabhūmiṃ pāpuṇāti, evameva bhikkhu duccaritakantāraṃ nittharitvā paramaṃ khemantabhūmiṃ amataṃ mahānibbānaṃ pāpuṇāti. Tasmā Bhagavā khemantabhūmiṃ viya vicikicchāpahānaṃ āha.

225. **Pāmojjaṃ jāyatīti** tuṭṭhākāro jāyati. **Pamuditassa pīti jāyatīti** tuṭṭhassa sakalasārīraṃ khobhayamānā pīti jāyati. **Pītimanassa kāyo passambhatīti** pītisampayuttacittassa puggalassa nāmakāyo passambhati, vigatadaratho hoti. **Sukhaṃ vedetīti** kāyikampi cetasikampi sukhaṃ vedayati. **Cittaṃ samādhīyatīti** iminā nekkhammasukhena sukhitassa upacāravasenapi appanāvasenapi cittaṃ samādhīyati.

Paṭhamajjhānakathā

226. So vivicceva kāmehi -pa- paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja **viharatīti**-ādi pana upacārasamādhinā samāhite citte uparivisesadassanattaṃ appanāsamādhinā samāhite citte tassa samādhino pabhedadassanattaṃ vuttanti veditabbaṃ. **Imameva kāyanti** imaṃ karajakāyaṃ. **Abhisandeti**ti temeti sneheti, sabbattha pavattapītisukhaṃ karoti. **Parisandeti**ti samantato sandeti. **Paripūreti**ti vāyunaṃ bhastaṃ viya pūreti. **Parippharatīti** samantato phusati¹. **Sabbāvato kāyassāti** assa bhikkhuno sabbakoṭṭhāsavato kāyassa kiñci upādinna kasantapavattiṭṭhāne

* Ma-Ṭṭha 2. 221 piṭṭhepi.

1. Pharati (Syā) Am-Ṭṭha 3. 9 piṭṭhe passitabbaṃ.

chavimaṃsalohitānugataṃ aṇumattampi ṭhānaṃ paṭhamajjhānasukhena aphuṭaṃ nāma na hoti.

227. **Dakkhoti** cheko paṭibalo nhānīyacuṇṇāni kātuñceva payojetuñca sandetuñca¹. **Kaṃsathāleti** yena kenaci lohena katabhājane. Mattikabhājanam pana thiram na hoti, sandentassa² bhijjati. Tasmā tam na dasseti. **Parippphosakam parippphosakanti** siñcitvā siñcitvā. **Sanneyyāti** vāmahatthena kaṃsathālaṃ gahetvā dakkhiṇahatthena pamāṇayuttaṃ udakam siñcitvā siñcitvā parimaddanto piṇḍam kareyya. **Snehānugatāti** udakasinehena anugatā. **Snehaparetāti** udakasinehena parigatā³. **Santarabāhirāti** saddhim antopadesena ceva bahipadesena ca sabbatthakameva udakasinehena phuṭāti attho. **Na ca paggharaṇīti** na ca bindum bindum udakam paggharati, sakkā hoti hatthenapi dvīhipi tīhipi aṅgulīhi gahetum ovaṭṭikāyapi kātunti attho.

Dutiyajjhānakathā

229. Dutiyajjhānasukhūpamāyam **ubbhidodakoti** ubbhinna-udako, na heṭṭhā ubbhijjivā uggacchanaka-udako, antoyeva pana ubbhijjanaka-udakoti attho. **Āyamukhanti** āgamanamaggo. **Devoti** megho. **Kālena kālanti** kāle kāle, anvaddhamāsaṃ vā anudasāhaṃ vāti attho. Dhāranti vuṭṭhiṃ. **Na anuppaveccheyyāti** na ca paveseyya, na vasseyyāti attho. **Sītā vāridhārā ubbhijjivāti** sītā vāridhārā tam⁴ rahadam pūrayamānā ubbhijjivā. Heṭṭhā uggacchana-udakañhi uggantvā uggantvā bhijjantaṃ udakam khobheti, catūhi disāhi pavisana-udakam purāṇapaṇṇatīṇakattāṇakāḍḍhīhi udakam khobheti, vuṭṭhi-udakam dhārānipātabubbulakehi⁵ udakam khobheti, sannisinnameva pana hutvā iddhinimmitamiva uppajjamānaṃ udakam imam padesaṃ pharati, imam padesaṃ na pharatīti natthi, tena aphuṭokāso nāma na hotīti. Tattha rahado viya karajakāyo, udakam viya dutiyajjhānasukham. Sesaṃ purimanayeneva veditabbaṃ

1. Sannetuñca (Sī, Syā)

2. Sannentassa (Sī, Syā)

3. Pariggahitā (Sī-Tī Abhinava 2. 137 piṭṭhe.) Ma-Tīṭha 2. 222; Dī-Tī 1. 263 piṭṭhesu passitabbaṃ.

4. Sītam dhāram uggantvā (Sī-Tī Abhinava 2. 139 piṭṭhe.) Am-Tīṭha 3. 10 piṭṭhe passitabbaṃ.

5. ...pupphulakehi (Ka)

Tatiyajjhānakathā

231. * Tatiyajjhānasukhūpamāyaṃ uppalāni ettha santīti **uppalinī**. Sesapadadvayepi eseṇa nayo. Ettha ca setarattanīlesu yaṃ kiñci uppalāṃ uppalameva, ūnakasatapattāṃ puṇḍarīkaṃ, satapattāṃ padumaṃ. Pattaniyamaṃ vā vināpi setaṃ padumaṃ, rattaṃ puṇḍarīkanti ayamettha vinicchayo. **Udakānuggatānī**ti udakato na uggatāni. **Antonimuggaposīnī**ti udakatalassa anto nimuggāniyeṇa hutvā posīni, vaḍḍhīnīti attho¹. Sesāṃ purimanayeneva veditabbaṃ.

Catutthajjhānakathā

232-233. Catutthajjhānasukhūpamāyaṃ **parisuddhena cetasā pariyoḍātenā**ti ettha nirupakkilesaṭṭhena parisuddhaṃ, pabhassaraṭṭhena pariyoḍātāṃ veditabbaṃ. **Odātena vatthenā**ti idaṃ utupharaṇatthaṃ vuttaṃ. Kiliṭṭhavaṭṭhena hi utupharaṇaṃ na hoti, taṅkhaṇadhotaparisuddhena utupharaṇaṃ balavaṃ hoti. Imissāya hi upamāya vatthaṃ viya karajakāyo, utupharaṇaṃ viya catutthajjhānasukhaṃ. Tasmā yathā sunhātassa purisassa parisuddhaṃ vatthaṃ sasīsaṃ pārupitvā nisinnassa sarīrato utu sabbameva vatthaṃ pharati, na koci vatthassa aphuṭokāso hoti, evaṃ catutthajjhānasukhena bhikkhuno karajakāyassa na koci okāso aphuṭo hotīti evamettha attho daṭṭhabbo. Imesaṃ pana catunnaṃ jhānānaṃ anupadavaṇṇanā ca bhāvanānayo ca **Visuddhimagge**² vuttoti idha na vitthārīto.

Ettāvatā cesa rūpajjhānalābhīyeṇa na arūpajjhānalābhīti na veditabbo. Na hi aṭṭhasu samāpattīsu cuddasahākārehi ciṇṇavasībhāvaṃ³ vinā upari abhiññādhigamo hoti. Pāliyaṃ pana rūpajjhānāniyeṇa āgatāni, arūpajjhānāni āharitvā kathetabbāni.

Vipassanāñānakathā (1)

234. **So evaṃ samāhite citte -pa- āneñjappatteti** so cuddasahākārehi aṭṭhasu samāpattīsu ciṇṇavasībhāvo bhikkhūti

* Ma-Ṭṭha 2. 223; Am-Ṭṭha 3. 10 piṭṭhesupi.

1. Pussanti vaḍḍhantīti attho (Sī), posīnti vaḍḍhantīti attho (Syā)

2. Visuddhi 1. 134 piṭṭhādīsu.

3. Vasībhāvaṃ (Sī, Syā)

dasseti. Sesamettha **Visuddhimagge** * vuttanayena veditabbaṃ.

Ñāṇadassanāya cittaṃ abhinīharatīti ettha **ñāṇadassananti** maggañāṇampi vuccati phalañāṇampi, sabbaññutañāṇampi, paccavekkhaṇañāṇampi, vipassanāñāṇampi. “Kiṃ nu kho āvuso ñāṇadassanavisuddhattham Bhagavati brahmacariyaṃ vussatī”ti¹ ettha hi maggañāṇaṃ ñāṇadassananti vuttaṃ. “Ayamañño uttarimanussadhammo alamariyañāṇadassanaviseso adhigato phāsuvihāro”ti² ettha phalañāṇaṃ. “Bhagavatopi kho ñāṇadassanaṃ udapādi ‘sattāhakālāṅkato Āḷāro Kālāmo’ti”³ ettha sabbaññutañāṇaṃ. “Ñāṇaṇca pana me dassanaṃ udapādi akuppā me cetovimutti, ayamantimā jātī”ti⁴ ettha paccavekkhaṇañāṇaṃ. Idha pana “ñāṇadassanāya cittaṃ”ti idaṃ vipassanāñāṇaṃ “ñāṇadassanaṃ”ti vuttanti.

Abhinīharatīti vipassanāñāṇassa nibbattanatthāya tanninnaṃ tappoṇaṃ tappabbhāraṃ karoti. **Rūpī**ti ādīnamattho vuttoyeva.

Odanakummāsūpacayoti odanena ceva kummāsena ca upacito vaḍḍhito.

Aniccucchādanaparimaddanabhedanaviddhaṃsanadhammoti hutvā abhāvaṭṭhena aniccadhammo, duggandhaviḥatattāya tanuvilepanena ucchādanadhammo, aṅgapaccaṅgābādhavinodanattāya khuddakasambāhanena parimaddanadhammo, daharakāle vā ūrūsu sayāpetvā gabbhāvāsena dussaṇṭhitānaṃ tesaṃ tesaṃ aṅgānaṃ saṇṭhānasampādanattham añchanapīḷanādivasena parimaddanadhammo. Evaṃ pariharitopi bhedanaviddhaṃsanadhammo bhijjati ceva vikirati ca, evaṃsabhāvoti attho. Tattha **rūpī cātumahābhūtikoti**-ādīsu chahi padehi samudayo kathito, aniccapadena saddhiṃ pacchimehi dvīhi attāṅgamo.

Ettha sitaṃ ettha paṭibaddhanti ettha cātumahābhūtike kāye nissitaṇca paṭibaddhaṇca.

235. + **Subhoti** sundaro. **Jātimāti** parisuddhākarasamuṭṭhito.

Suparikammakatoti suṭṭhu kataparikammo apanītapāsāṇasakkharo. **Acchoti** tanucchavi. **Vippasannoti** suṭṭhu pasanno. **Sabbākārasampannoti** dhovanavedhanādīhi sabbehi ākārehi sampanno. **Nīlanti**-ādīhi vaṇṇasampattiṃ dasseti. Tādisañhi āvutaṃ pākataṃ hoti. **Evameva khoti** ettha evaṃ upamāsaṃsandanaṃ⁵ veditabbaṃ. Maṇi viya hi karajakāyo,

* Visuddhi 2. 5 piṭṭhādīsu.

3. Vi 3. 10 piṭṭhe.

+ Ma-Ṭṭha 4. 104 piṭṭhe.

1. Ma 1. 201 piṭṭhe.

4. Vi 3. 16 piṭṭhe.

5. Upamāsampādanaṃ (Ka)

2. Ma 1. 268 piṭṭhe.

āvutasuttaṃ viya vipassanāññāṇaṃ, cakkhumā puriso viya vipassanālābhī bhikkhu, hatthe karitvā paccavekkhato “ayaṃ kho maṇi”ti maṇino āvibhūtakālo viya vipassanāññāṇa abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno cātumahābhūtikakāyassa āvibhūtakālo, “tatridaṃ suttaṃ āvutaṃ”ti suttasāvibhūtakālo viya vipassanāññāṇa abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tadārammaṇānaṃ phassapañcamakānaṃ vā sabbacittacetāsikānaṃ vā vipassanāññāṇasseva¹ vā āvibhūtakāloti.

Idaṃca vipassanāññāṇaṃ maggaññāṇanantaraṃ. Evaṃ santepi yasmā abhiññāvāre āradde etassa antarāvāro natthi, tasmā idheva dassitaṃ. Yasmā ca aniccādivasena akatasammasanassa dibbāya sotadhātuyā bheravaṃ saddaṃ suṇato, pubbenivāsānussatiyā bherave khandhe anussarato, dibbena cakkhunā bheravampi rūpaṃ passato bhayaṃ santāso uppajjati, na aniccādivasena katasammasanassa. Tasmā abhiññaṃ pattassa bhayavinodanahetusampādanatthampi idaṃ idheva dassitaṃ. Api ca yasmā vipassanāsukhaṃ nāmetaṃ maggaphalasukhasampādakaṃ pāṭiyekkaṃ sandiṭṭhikaṃ Sāmaññaphalaṃ. Tasmāpi āditova idaṃ idha dassitanti veditabbaṃ.

Manomayiddhiññāṇakathā (2)

236-237. * **Manomayanti** manena nibbattitaṃ. **Sabbaṅgapaccaṅginti** sabbehi aṅgehi ca paccaṅgehi ca samannāgataṃ. **Ahīnindriyanti** saṅghānavasena avikalindriyaṃ. Iddhimatā nimmitarūpañhi sace iddhimā odāto, tampi odātaṃ. Sace aviddhakaṇṇo, tampi aviddhakaṇṇanti evaṃ sabbākārehi tena sadisameva hoti. **Muñjamhā īsikanti**-ādi-upamāttayampi hi sadisabhāvadassanattameva vuttaṃ. Muñjasadisā eva hi tassa anto īsikā hoti. Kosisadisoyeva asi, vaṭṭāya kosiyaṃ vaṭṭaṃ asimeva pakkhipanti, patthaṭāya patthaṭaṃ. **Karaṇḍāti** idampi ahikañcukassa nāmaṃ, na vilivakaraṇḍakassa. Ahikañcuko hi ahinā sadisova hoti. Tattha kiñcāpi “puriso ahim karaṇḍā uddhareyyā”ti hatthena uddharamāno viya dassito, atha kho cittenevassa uddharaṇaṃ veditabbaṃ. Ayañhi ahi nāma saṅgatiyaṃ ṭhito, kaṭṭhantaraṃ vā rukkhantaraṃ vā nissāya, tacato sarīra-

1. Vipassanāviññāṇasseva (Sī-Tī Abhinava 2. 146) Ma-Ṭṭha 2. 180 piṭṭhesu passitabbaṃ.

* Ma-Ṭṭha 2. 181; Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 274, 278 piṭṭhesupi.

nikkaḍḍhanappayogasaṅkhātena thāmena, sarīraṃ khādayamānaṃ¹ viya purāṇatacaṃ jigucchantoti imehi catūhi kāraṇehi sayameva kañcukaṃ pajahati, na sakkā tato aññena uddharitum, tasmā cittaṃ uddharaṇaṃ sandhāya idaṃ vuttanti veditabbaṃ. Iti muñjādisadisāṃ imassa bhikkhuno sarīraṃ, īsīkādisadisāṃ nimmitarūpanti idamettha opammasaṃsandanaṃ. Nimmānavidhānaṃ panettha parato ca iddhividhādipaṇca-abhiññākathā sabbākārena **Visuddhimagge** * Vitthāritāti tattha vuttanayeneva veditabbaṃ. Upamāmatameva hi idha adhikaṃ.

Iddhividhaññādikathā (3-7)

239. Tattha chekakumbhakārādayo viya iddhividhaññāḷābhī bhikkhu daṭṭhabbo, suparikammakatamattikādayo viya iddhividhaññāṇaṃ daṭṭhabbaṃ, icchiticchitabhājanavikati-ādikaraṇaṃ viya tassa bhikkhuno vikubbaṇaṃ daṭṭhabbaṃ.

241. Dibbasotadhātu-upamāyaṃ yasmā kantāraddhānamaggo sāsāṅko hoti sappāṭibhayo. Tattha ussaṅkitaparisaṅkitaṃ ayaṃ bherisaddo, ayaṃ mudiṅgasaddoti na sakkā vavatthapetuṃ, tasmā kantāraggahaṇaṃ akatvā khemamaggaṃ dassento **“addhānamaggappaṭipanno”**ti āha. Appaṭibhayañhi khemamaggaṃ sīse sātakaṃ katvā saṅikaṃ paṭipanno vuttappakāre sadde sukhaṃ vavatthapeti. Tassa savanena tesāṃ tesāṃ saddānaṃ āvibhūtakālo viya yogino dūrasantikabhedānaṃ dibbānañceva mānusakānaṃ saddānaṃ āvibhūtakālo veditabbo.

243. Cetopariyaññāpamāyaṃ **daharoti** taruṇo. **Yuvāti** yobbanena samannāgato. **Maṇḍanakajātiko**ti yuvāpi samāno na ālasiyo na kiliṭṭhavatthasarīro, atha kho maṇḍanapakatiko, divasassa dve tayo vāre nhāyitvā suddhavatthaparidahana-alāṅkāraṇasīloti attho. **Sakaṇikanti** kāḷatilakavaṅgamukhadūsiṭṭhākādīnaṃ² aññatarena sadosaṃ. Tattha yathā tassa mukhanimittaṃ paccavekkhato mukhe doso pākaṭo hoti, evaṃ cetopariyaññāya cittaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno paresaṃ soḷasa vidhaṃ cittaṃ pākataṃ hotīti veditabbaṃ.

1. Khādamānaṃ (Sī, Syā)

2. Kālatilakavanamukha... (Syā)

* Visuddhi 2. 1 piṭṭhādīsu.

245. Pubbenivāsañāṇūpamāyaṃ taṃ divasaṃ katakiriya pākaṭā hotīti taṃ divasaṃ gatagāmatayameva gahitaṃ. Tattha gāmatayagatapuriso viya pubbenivāsañāṇalābhī daṭṭhabbo, tayo gāmā viya tayo bhavā daṭṭhabbā, tassa purisassa tīsu gāmesu taṃ divasaṃ katakiriyaā āvibhāvo viya pubbenivāsāya cittaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tīsu bhavesu katakiriyaā pākaṭabhāvo daṭṭhabbo.

247. Dibbacakkhūpamāyaṃ **vīthim sañcaranteti** aparāparaṃ sañjarante, “vīthim carante”tipi¹ pāṭho, ayamevattho. Tattha nagaramajjhe siṅghāṭakamhi pāsādo viya imassa bhikkhuno karajakāyo daṭṭhabbo, pāsāde ṭhito cakkhumā puriso viya ayameva dibbacakkhum patvā ṭhito bhikkhu, gehaṃ pavisantā viya paṭisandhivasena mātukucchiyaṃ pavisantā, gehā nikkhamantā viya mātukucchito nikkhamantā, rathikāya vīthim sañcarantā viya aparāparaṃ sañcaraṇakasattā, purato abbhokāsaṭṭhāne majjhe siṅghāṭake nisinnā viya tīsu bhavesu tattha tattha nibbattasattā, pāsādatale ṭhitapurisassa tesaṃ manussānaṃ āvibhūtakālo viya dibbacakkhuññāya cittaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tīsu bhavesu nibbattasattānaṃ āvibhūtakālo daṭṭhabbo. Idañca desanāsukhatthameva vuttaṃ, āruppe pana dibbacakkhussa gocaro natthīti.

Āsavakkhayañāṇakathā (8)

248. * **So evaṃ samāhite citteti** idha vipassanāpādakaṃ catutthajjhānacittaṃ veditabbaṃ. **Āsavānaṃ khayañāṇāyati** āsavānaṃ khayañāṇanibbattanatthāya. Ettha ca **āsavānaṃ khayō** nāma maggopi phalampi nibbānampi bhaṅgopi vuccati. “Khaye ñāṇaṃ anuppāde ñāṇaṃ”ti ettha hi maggo “āsavānaṃ khayō”ti vutto. “Āsavānaṃ khayā samaṇo hoti”ti² ettha phalaṃ.

“Paravajjānupassissa, niccaṃ ujjhānasaññino.

Āsavā tassa vaḍḍhanti, ārā so āsavakkhaya”ti³—

1. Vidisañcarantetipi (Sī), rathikaṃ sañcarantetipi (Ka)

* Vi-Ṭṭha 1. 136; Saṃ 2. 49; Aṃ 2. 82 piṭṭhesupi.

2. Ma 1. 353 piṭṭhe.

3. Khu 1. 50 Dhammapade.

ettha nibbānaṃ. “Āsavānaṃ khayō vayo bhedo aniccatā antaradhānaṃ”¹ ti ettha bhaṅgo. Idha pana nibbānaṃ adhippetāṃ, arahattamaggopi vaṭṭatiyeva.

Cittaṃ abhinīharatī ti vipassanācittaṃ tanninnaṃ tappoṇaṃ tappabbhāraṃ karoti. **So idaṃ dukkhaṃ** ti ādisu “ettakaṃ dukkhaṃ, na ito bhiyyo” ti sabbampi dukkhasaccaṃ sarasalakkaṇapaṭivedhena yathābhūtaṃ pajānātī ti attho. Tassa ca dukkhassa nibbattikaṃ² taṇhaṃ “ayaṃ dukkhasamudayo” ti, tadubhayampi yaṃ ṭhānaṃ patvā nirujjhati, taṃ tesāṃ appavattiṃ nibbānaṃ “ayaṃ dukkhanirodho” ti, tassa ca sampāpakaṃ ariyamaggaṃ “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā” ti sarasalakkaṇapaṭivedhena yathābhūtaṃ pajānātī ti attho.

Evāṃ sarūpato saccāni dassetvā puna kilesavasena pariyāyato dassanto “**ime āsavā**” ti ādimāha. **Tassa evaṃ jānato evaṃ passatoti** tassa bhikkhuno evaṃ jānantassa evaṃ passantassa, saha vipassanāya koṭipattaṃ maggaṃ kathesi. **Kāmāsavā** ti kāmāsavato. “**Vimuccatī**” ti iminā maggakkhaṇaṃ dasseti. **Vimuttasmiṃ** ti iminā phalakkhaṇaṃ. **Vimuttamiti ñāṇaṃ hotī** ti iminā paccavekkhaṇaṇāṇaṃ. **Khīṇā jātī** ti ādihi tassa bhūmiṃ. Tena hi ñāṇena khīṇāsavo paccavekkhanto “khīṇā jātī” ti ādini pajānāti.

Katamā panassa jāti khīṇā, kathaṅca naṃ pajānātī? Na tāvassa atītā jāti khīṇā, pubbeva khīṇattā. Na anāgatā, anāgate vāyāmābhāvato. Na paccuppannā, vijjamānattā. Yā pana maggassa abhāvitattā uppajjeyya ekacatupañcavokārabhavesu ekacatupañcakkhandhappabhedā jāti, sā maggassa bhāvitattā āyatiṃ anuppādadhammataṃ āpajjanena khīṇā, taṃ so maggabhāvanāya pahīnakilese paccavekkhitvā “kilesābhāve vijjamānampi kammaṃ āyatiṃ appaṭisandhikaṃva hotī” ti jānanto pajānāti.

Vusitanti vutthaṃ parivutthaṃ. **Brahmacariyanti** maggabrahmacariyaṃ. Puthujjanakalyāṇakena hi saddhiṃ satta sekkhā³ brahmacariyavāsaṃ vasanti nāma, khīṇāsavo vutthavāso. Tasmā so attano brahmacariyavāsaṃ paccavekkhanto “vusitaṃ brahmacariyaṃ” ti pajānāti. **Kataṃ karaṇīyanti** catūsu saccesu catūhi maggehi

1. Abhi 2. 199 piṭṭhe atthato samānaṃ. 2. Nibbattanikaṃ (Ka) 3. Sekhā (Sī, Syā)

pariññāpahānasacchi kiriyābhāvanāvasena soḷasavidham kiccaṃ niṭṭhāpitaṃ. Tena tena maggena pahātabbakilesā pahīnā, dukkhamūlaṃ samucchinnanti attho. Puthujjanakalyāṇakādayo hi taṃ kiccaṃ karonti, khīṇāsavo katakaraṇīyo. Tasmā so attano karaṇīyaṃ¹ paccavekkhanto “kataṃ karaṇīyaṃ”ti pajānāti. **Nāparam itthattāyāti** idāni puna itthabhāvāya evaṃ soḷasakiccabhāvāya, kilesakkhayabhāvāya vā kattabbaṃ maggabhāvanākiccaṃ me natthīti pajānāti. Atha vā **itthattāyāti** itthabhāvato² imasmā evaṃ pakārā idāni vattamānakhandhasantānā aparāṃ khandhasantānaṃ mayhaṃ natthi. Ime pana pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti chinnaṃlakā rukkhā viya, te carimakacittanīrodhena anupādāno viya jātavedo nibbāyissanti, apanṇattikabhāvaṇca gamissantīti pajānāti.

249. **Pabbatasāṅkhepeti** pabbatamatthake. **Anāviloti** nikkaddamo. Sippiyo ca sambukā ca³ **sippisambukaṃ**. Sakkharā ca kathalāni⁴ ca **sakkharakathalaṃ**. Macchānaṃ gumbā ghaṭṭāti **macchagumbaṃ**. **Tiṭṭhantampi carantampi**ti ettha sakkharakathalaṃ tiṭṭhatīyeva, itarāni carantipi tiṭṭhantipi. Yathā pana antarantarā ṭhitāsupi nisinnāsupi vijjamaṇāsupi “etā gāvo carantī”ti carantiyo upādāya itarāpi carantīti vuccanti, evaṃ tiṭṭhantameva sakkharakathalaṃ upādāya itarampi dvayaṃ tiṭṭhantanti vuttaṃ. Itaraṇca dvayaṃ carantaṃ upādāya sakkharakathalampi carantanti vuttaṃ. Tattha cakkhumato purisassa tīre ṭhatvā passato sippisambukādīnaṃ vibhūtakālo viya āsavānaṃ khayāya cittaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno catunnaṃ saccānaṃ vibhūtakālo daṭṭhabboti.

Ettavatā vipassanāñāṇaṃ, manomayañāṇaṃ, iddhividhañāṇaṃ, dibbasotañāṇaṃ, cetopariyañāṇaṃ, pubbenivāsañāṇaṃ, dibbacakkhuvasena nipphannaṃ anāgataṃsañāṇa-yathākammūpagañāṇadvayaṃ, dibbacakkuñāṇaṃ, āsavakkhayañāṇanti dasa ñāṇāni niddiṭṭhāni honti. Tesāṃ ārammaṇavibhāgo jānītabbo—tattha vipassanāñāṇaṃ parittamahaggata-atītanāgatapaccuppanna-ajjhatabhiddhāvasena sattavidhārammaṇaṃ. Manomayañāṇaṃ nimmitarūpāyatanamattameva ārammaṇaṃ

1. Katakaraṇīyaṃ (Syā) Vi-Ṭṭha 1. 137 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Itthambhāvato (Sī)

3. Kasambukā ca (Syā) Ma-Ṭṭha 2. 224; Am-Ṭṭha 1. 43 piṭṭhesu passitabbaṃ.

4. Kaṭhalāni (Sī)

karotīti parittapaccuppannahiddhārammaṇaṃ. Āsavakkhayañāṇaṃ appamāṇa-bahiddhā-navattabbārammaṇaṃ. Avasesānaṃ ārammaṇabhedo **Visuddhimagge** * vutto. **Uttarītaraṃ vā paṇītataṃ vā**ti yena kenaci pariyāyena ito seṭṭhataṃ sāmāññaphalaṃ nāma natthīti Bhagavā arahattanikūṭeṇa desanaṃ niṭṭhāpesi.

Ajātasattu-upāsakattapaṭivedanākathā

250. Rājā tattha tattha sādhu-kāraṃ pavattento ādimajjhapariyosānaṃ sakkaccaṃ sutvā “ciraṃ vatamhi ime pañhe puthū samaṇabrāhmaṇe pucchanto, thuse koṭṭento viya kiñci sāraṃ nālatthaṃ, aho vata Bhagavato guṇasampadā, yo me dīpasahassaṃ jālento viya mahantaṃ ālokaṃ katvā ime pañhe vissajjesi. Suciraṃ vatamhi Dasabalassa guṇānubhāvaṃ ajānanto vañcito”ti cintetvā Buddhaguṇānussaraṇasambhūtāya pañcavidhāya pītiyā phuṭasarīro attano pasādaṃ āvikaronto upāsakattaṃ paṭivedesi. Taṃ dassetuṃ “evaṃ vutte rājā”ti-ādi āradhmaṃ.

Tattha **abhikkantaṃ bhanteti** ayaṃ **abhikkanta**saddo + khayasundarā bhirūpa-abbhanumodanesu dissati. “Abhikkantā bhante ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṃgho”ti-ādīsu¹ hi khaye dissati. “Ayaṃ me puggalo khamati, imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro ca paṇītataro cā”ti-ādīsu² sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasaṃ jalaṃ.

Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti³—

Ādīsu abhirūpe. “Abhikkantaṃ bho Gotamā”ti-ādīsu⁴ abbhanumodane. Idhāpi abbhanumodaneyeva. Yasmā ca abbhanumodane, tasmā sādhu sādhu bhanteti vuttaṃ hotīti veditaṃ.

Bhaye kodhe pasamsāyaṃ, turite kotūhalacchare.

Hāse soke pasāde ca, kare āmiḍitaṃ budhoti—

+ Vi-Ṭṭha 1. 139; Ma-Ṭṭha 1. 133; Saṃ-Ṭṭha 1. 13; Am-Ṭṭha 1. 14; Khuddakapāṭha-Ṭṭha 96 piṭṭhādīsu.

* Visuddhi 2. 60 piṭṭhādīsu.

1. Am 3. 44; Vi 4. 418; Khu 1. 138 piṭṭhesu.

2. Am 1. 414 piṭṭhe.

3. Khu 2. 73 piṭṭhe.

4. Vi 1. 7; Am 3. 24 piṭṭhesu.

iminā ca lakkhaṇena idha pasādasena, pasamsāvasena cāyaṃ dvikkhattuṃ vuttoti veditabbo. Atha vā **abhikkantanti** abhikantaṃ ati-iṭṭhaṃ atimanāpaṃ, atisundaranti vuttaṃ hoti.

* Tattha ekena abhikkantasaddena desanaṃ thometi, ekena attano pasādaṃ. Ayañhettha adhippāyo, abhikkantaṃ bhante yadidaṃ Bhagavato dhammadesanā, abhikkantaṃ yadidaṃ Bhagavato dhammadesanaṃ āgamma mama pasādoti. Bhagavato yeva vā vacanaṃ dve dve atthe sandhāya thometi. Bhagavato vacanaṃ abhikkantaṃ dosanāsanato, abhikkantaṃ guṇādhigamanato. Tathā saddhājananato paññājananato, sātthato sabyañjanato, uttānapadato gambhīratthato, kaṇṇasukhato hadayaṅgamato, anattukkaṃsanato aparavambhanato, karuṇāsītalato paññāvadātato, āpātharamaṇīyato vimaddakkhamato, suyyamānasukhato, vīmaṃsiyamānahitatoti evamādihi yojetabbaṃ.

Tato parampi catūhi upamāhi desanaṃ yeva thometi. Tattha **nikkujjanti** adhomukhaṭṭhapitaṃ, heṭṭhāmukhajātaṃ vā. **Ukkujjeyyāti** upari mukhaṃ kareyya. **Paṭicchannanti** tiṇapaṇṇādichāditāṃ. **Vivareyyāti** ugghāṭeyya. **Mūlhassa vāti** disāmūlhassa. **Maggaṃ ācikkhayyāti** hatthe gahetvā “esa maggo”ti vadeyya. **Andhakāreti** kālapakkhacātuddasī aḍḍharatta ghanavanasaṇḍameghapaṭalehi caturaṅge tame, ayaṃ tāva anuttānapadattho. Ayaṃ pana adhippāyayaṇā. Yathā koci nikkujjitaṃ ukkujjeyya, evaṃ saddhammavimukhaṃ asaddhamme patitaṃ maṃ asaddhammā vuṭṭhāpentena, yathā paṭicchannaṃ vivareyya, evaṃ Kassapassa Bhagavato sāsanaṃ antaradhānā pabhūti micchādiṭṭhigahanapaṭicchannaṃ sāsanaṃ vivarantena, yathā mūlhassa maggaṃ ācikkheyya, evaṃ kummaggamicchāmaggaṃ paṭipannaṃ me saggamokkhamaggaṃ āvikarantena, yathā andhakāre telapajjotaṃ dhāreyya, evaṃ mohandhakāraṇimuggassa me Buddhādiratanarūpāni aṇṇasato tappaṭicchādakamohandhakāraviddhaṃ sakadesanāpajjotadhārakena mayhaṃ Bhagavatā etehi pariyāyehi pakāsītattā anekapariyāyena dhammo pakāsītoti.

Evaṃ desanaṃ thometvā imāya desanāya ratanattaye pasannacitto pasannākāraṃ karonto “**esāhan**”ti-ādimāha. Tattha **esāhanti** eso

* Vi-Ṭṭha 1. 139; Ma-Ṭṭha 1. 134; Am-Ṭṭha 1. 15 piṭṭhesupi.

aham. **Bhagavantam saraṇam gacchāmīti** Bhagavā me saraṇam parāyanam aghassa tātā hitassa ca vidhātāti iminā adhippāyena Bhagavantam gacchāmi bhajāmi sevāmi payirupāsāmi, evaṃ vā jānāmi bujjhāmīti. Yesañhi dhātūnam gati-attho, buddhipi tesam attho. Tasmā “gacchāmī”ti imassa jānāmi bujjhāmīti ayampi attho vutto. **Dhammañca bhikkhusaṃghañcāti** ettha pana adhigatamagge, sacchikatanirodhe, yathānusiṭṭham paṭipajjamāne ca catūsu apāyesu apatamāne dhāretīti dhammo, so atthato ariyamaggo ceva nibbānañca. Vuttañcetam “yāvata bhikkhave dhammā saṅkhatā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo tesam aggamakkhāyati”¹ti vitthāro. Na kevalaṇca ariyamaggo ceva nibbānañca. Api ca kho ariyaphalehi saddhim pariyaṭṭidhammopi. Vuttañhetam Chattamāṇavakavimāne—

“Rāgavirāgamanejamasokaṃ,
Dhammamasāṅkhatamappaṭikūlaṃ.
Madhuramimaṃ paṇaṃ suvibhattaṃ,
Dhammamimaṃ saraṇatthamupehi”²ti.

Ettha hi **rāgavirāgo**ti maggo kathito. **Anejamāsokanti** phalaṃ. **Dhammamasāṅkhatanti** nibbānaṃ. **Appaṭikūlaṃ madhuramimaṃ paṇaṃ suvibhattanti** Piṭakattayena vibhattā dhammakkhandhāti. Diṭṭhisīlasaṃghātena saṃhatoti **Saṃgho**, so atthato aṭṭha ariyapuggalasamūho. Vuttañhetam tasmim yeva vimāne—

“Yattha ca dinnamahapphalaṃ, catūsu sucīsu purīsayugesu.
Aṭṭha ca puggala dhammasā te, saṃghamimaṃ saraṇatthamupehi”³ti.

Bhikkhūnam saṃgho **bhikkhusaṃgho**. Ettāvata rājā tīṇi saraṇagamanāni paṭivedesi.

Saraṇagamanakathā

Idāni tesu saraṇagamanesu kosallattham saraṇam, saraṇagamanam, yo ca saraṇam gacchati, saraṇagamanappabhedo, saraṇagamanaphalaṃ, saṃkilesa, bhedoti ayaṃ vidhi veditabbo. Seyyathidaṃ? Saraṇatthato⁴ tāva himsati **saraṇam**. Saraṇagatānam ten’eva saraṇagamanena bhayaṃ santāsam dukkhaṃ duggatiparikilesam hanati vināsetīti attho, ratanattayassevetam adhivacanam.

1. Am 1. 343; Khu 1. 254 piṭṭhesu. 2. Khu 2. 76 piṭṭhe. 3. Khu 2. 76 piṭṭhe.

4. Padatthato (Sī, Syā); Ma-Ṭṭha 1. 136; Itivuttaka-Ṭṭha 213 piṭṭhesupi.

Atha vā hite pavattanena, ahitā ca nivattanena sattānaṃ bhayaṃ himsati Buddho, bhavakantārā uttāraṇena, assāsādānena ca dhammo, appakānam pi kāraṇaṃ vipulaphalapaṭilābhakaraṇena saṃgho. Tasmā iminā pi pariyāyena ratanattayaṃ **saraṇaṃ**. Tappasādataggarutāhi vihatakilesa tapparāyaṇatākārappavatto cittuppādo **saraṇagamaṇaṃ**. Taṃsamaṅgīsatto **saraṇaṃ gacchati**. Vuttappakārena cittuppādena “etāni me tīṇi ratanāni saraṇaṃ, etāni parāyaṇaṃ”ti evaṃ upetīti attho. Evaṃ tāva saraṇaṃ saraṇagamaṇaṃ, yo ca saraṇaṃ gacchati, idaṃ tayaṃ veditabbaṃ.

Saraṇagamanappabhede pana duvidhaṃ saraṇagamaṇaṃ lokuttaraṃ lokiyaṃ ca. Tattha lokuttaraṃ diṭṭhasaccānaṃ maggakkhaṇe saraṇagamanupakkilesasamucchedena ārammaṇato nibbānārammaṇaṃ hutvā kiccatto sakale pi ratanattaye ijjhati. Lokiyaṃ puthujjanānaṃ saraṇagamanupakkilesavikkhambhanaṃ ārammaṇato Buddhādiguṇārammaṇaṃ hutvā ijjhati. Taṃ atthato Buddhādīsu vatthūsu saddhāpaṭilābho, saddhāmūlikā ca sammādiṭṭhi¹ dasasu puñṇakiriyavatthūsu diṭṭhijukammanti vuccati.

Tayidaṃ catudhā vattati attasanniyyātanena tapparāyaṇatāya sissabhāvūpagamaṇena paṇipātenā ti². Tattha **attasanniyyātaṇaṃ** nāma “ajj’ādiṃ katvā ahaṃ attānaṃ Buddhassa niyyātemi, dhammassa, saṃghassa”ti evaṃ Buddhādīnaṃ attapariccajanaṃ. **Tapparāyaṇatā** nāma “ajj’ādiṃ katvā ‘ahaṃ Buddhaparāyaṇo, dhammaparāyaṇo, saṃghaparāyaṇo’ti maṃ dhārethā”ti evaṃ tapparāyaṇabhāvo. **Sissabhāvūpagamaṇaṃ** nāma “ajj’ādiṃ katvā ‘ahaṃ Buddhassa antevāsiko, dhammassa, saṃghassa antevāsiko’ti maṃ dhārethā”ti evaṃ sissabhāvūpagamo. **Paṇipāto** nāma “ajj’ādiṃ katvā ‘ahaṃ abhivādanapaccuṭṭhāna-añjalikammasāmīcikaṃ Buddhādīnaṃ yeva tiṇṇaṃ vatthūnaṃ karomī’ti maṃ dhārethā”ti evaṃ Buddhādīsu paramanipaccakāro. Imesañhi catunnaṃ ākāraṇaṃ aññataram pi karontena gahitaṃ yeva hoti saraṇaṃ.

Api ca Bhagavato attānaṃ pariccajāmi, dhammassa, saṃghassa attānaṃ pariccajāmi. Jīvitaṃ pariccajāmi, pariccatto yeva me attā, pariccattaṃ yeva me jīvitaṃ, jīvitapariyantikaṃ Buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi, Buddho me saraṇaṃ leṇaṃ

1. Sammādiṭṭhi, yā(?)

2. Paṇipātenāti (Syā, Ka)

tāṇanti evaṃ pi attasanniyyātaṇaṃ veditabbaṃ. “Satthāraṇca vatāhaṃ passeyyaṃ Bhagavantam eva passeyyaṃ, Sugataṇ ca vat’āhaṃ passeyyaṃ Bhagavantam eva passeyyaṃ, Sammāsambuddhaṇ ca vat’āhaṃ passeyyaṃ Bhagavantameva passeyyaṃ”¹ evampi Mahākassapassa saraṇagamanāṃ viya² **sissabhāvūpagamanāṃ** veditabbaṃ.

“So ahaṃ vicarissāmi, gāmā gāmaṃ purā purāṃ,
Namassamāno Sambuddhaṃ, dhammassa ca sudhammatan”³.

Evaṃ pi Āḷavakādīnaṃ saraṇagamanāṃ viya **tapparāyaṇatā** veditabbā. “Atha kho Brahmāyu brāhmaṇo uṭṭhāy’āsanā ekaṃsaṃ uttarāsaṅgaṃ karitvā Bhagavato pādesu sirasā nipatitvā Bhagavato pādāni mukhena ca paricumbati, pāṇīhi ca parisambāhati, nāmaṇ ca sāveti “Brahmāyu ahaṃ bho Gotama brāhmaṇo, Brahmāyu ahaṃ bho Gotama Brāhmaṇo”⁴ evaṃ pi **paṇipāto** daṭṭhabbo.

So paṇ’esa nātibhayācariyadakkhiṇeyyavasena catubbidho hoti. Tattha dakkhiṇeyyapaṇipātena saraṇagamanāṃ hoti, na itarehi. Setṭhavaseneva hi saraṇaṃ gaṇhāti, setṭhavasena ca bhijjati. Tasmā yo Sākiyo vā Koliyo vā “Buddho amhākaṃ nāto”⁵ ti vandati, aggahitam eva hoti saraṇaṃ. Yo vā “samaṇo Gotamo rājapūjito mahānubhāvo avandiyamāno anattam pi kareyya”⁶ ti bhayena vandati, aggahitam eva hoti saraṇaṃ. Yo vā⁵ bodhisattakāle Bhagavato santike kiñci uggahitaṃ saramāno, Buddhakāle vā

“Catudhā vibhaje bhoge, paṇḍito gharamāvasaṃ.
Ekena bhoge bhuñjeyya, dvīhi kammaṃ payojaye.
Catutthaṇ ca nidhāpeyya, āpadāsu bhavissatī”⁶—

Evarūpaṃ anusāsaniṃ uggahetvā “ācariyo me”⁷ ti vandati, aggahitam eva hoti saraṇaṃ. Yo pana “ayaṃ loke aggadakkhiṇeyyo”⁸ ti vandati, ten’eva gahitaṃ hoti saraṇaṃ.

Evaṃ gahitasaraṇassa ca upāsakassa vā upāsikāya vā aññatitthiyesu pabbajitam pi nātīm “nātako me ayan”⁹ ti vandato saraṇagamanāṃ

1. Saṃ 1. 419 piṭṭhe.

3. Khu 1. 307; Saṃ 1. 217 piṭṭhesu.

5. Yo pi (Sī, Ka)

2. Saraṇagamane viya (Sī, Ka)

4. Ma 2. 345 piṭṭhe.

6. Dī 3. 153 piṭṭhe.

na bhijjati, pageva apabbajitaṃ. Tathā rājānaṃ bhayaavasena vandato. So hi raṭṭhapūjitattā avandiyamāno anattam pi kareyyā ti. Tathā yaṃ kiñci sippaṃ sikkhāpakam titthiyam pi “ācariyo me ayan”ti vandato pi na bhijjati, evaṃ saraṇagamanappabhedo veditabbo.

Ettha ca lokuttarassa saraṇagamanassa cattāri sāmāññaphalāni vipākaphalaṃ sabbadukkhakkhaya ānisaṃsaphalaṃ. Vuttañh’etaṃ

“Yo ca Buddhañca dhammañca, saṃghañca saraṇaṃ gato.
Cattāri ariyasaccāni, sammappaññāya passati.

Dukkhaṃ dukkhasamuppādaṃ, dukkhassa ca atikkamaṃ.
Ariyaṃ c’aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, dukkhūpasamagāminaṃ.

Etaṃ kho saraṇaṃ khemaṃ, etaṃ saraṇaṃ uttamaṃ.
Etaṃ saraṇaṃ āgamma, sabbadukkhā pamuccatī”ti¹.

Api ca aniccato² anupagamanādivasena petassa ānisaṃsaphalaṃ veditabbaṃ. Vuttañh’etaṃ “aṭṭhānametaṃ anavakāso, yaṃ diṭṭhisampanno puggalo kañci³ saṅkhāraṃ niccato upagaccheyya -pa- kañci saṅkhāraṃ sukhato -pa- kañci dhammaṃ attato upagaccheyya -pa- mātaraṃ jīvitaṃ voropeyya -pa- pitaraṃ -pa- arahantaṃ -pa- paduṭṭhacitto Tathāgatassa lohitaṃ uppādeyya -pa- saṃghaṃ bhindeyya -pa- aññaṃ sathāraṃ uddiseyya, netāṃ ṭhānaṃ vijjati”ti⁴. Lokiyassa pana saraṇagamanassa bhavasampadā pi bhogasampadā pi phalam eva. Vuttañh’etaṃ

“Ye keci Buddhaṃ saraṇaṃ gatā se, na te gamissantī apāyabhūmiṃ.
Pahāya mānusaṃ dehaṃ, devakāyaṃ paripūressantī”ti⁵.

Aparampi vuttaṃ “atha kho Sakko Devānamindo asītiyā devatāsahashehi saddhiṃ yen’āyasmā Mahāmoggallāno ten’upasaṅkami -pa- ekamantaṃ ṭhitaṃ kho Sakkaṃ Devānamindaṃ āyasmā Mahāmoggallāno etadavoca ‘sādhu kho Devānaminda Buddhasaraṇagamanam⁶ hoti. Buddhaṃ saraṇagamanahetu kho Devānaminda evamidhekacce sattā kāyassa bheda

1. Khu 1. 42 Dhammapade.

2. Niccādito (Syā, Ka); Ma-Ṭṭha 1. 138 piṭṭhe passitabbaṃ.

3. Kiñci (Syā, Ka)

4. Ma 3-110; Aṃ 1. 29; Abhi 2. 348 piṭṭhesu.

5. Saṃ 1. 25 piṭṭhe.

6. Buddhasaraṇagamanam (Syā)

paraṃ maraṇā sugatīṃ saggaṃ lokaṃ upapajjantī'ti -pa- te aññe deve dasahi ṭhānehi adhigaṇhanti dibbena āyuna, dinnena vaṇṇena, dibbena sukhena, dibbena yasena, dibbena ādhipateyyena, dibbehi rūpehi saddehi gandhehi rasehi phoṭṭhabbehi"ti¹. Esa nayo dhamme ca saṃghe ca. Api ca **Velāmasuttā**dīnaṃ vasen'āpi * saraṇagamanassa phalaviseso veditabbo. Evaṃ saraṇagamanassa phalaṃ veditabbaṃ.

Tattha ca lokiyasaraṇagamanam tisu vatthūsu aññāṇasaṃsayamicchāññānādīhi saṃkilissati, na mahājutikaṃ hoti na mahāvippharaṃ. Lokuttarassa natthi saṃkilesa. Lokiyassa ca saraṇagamanassa duvidho bhedo sāvajjo ca anavajjo ca. Tattha sāvajjo aññasatthārādīsu attasanniyyātanādīhi hoti, so ca anīṭṭhaphalo hoti. Anavajjo kālakiriyāya hoti, so avipākattā aphalo. Lokuttarassa pana n'ev'atthi bhedo, bhavantare pi hi ariyasāvako aññaṃ satthāraṃ na uddisati ti. Evaṃ saraṇagamanassa saṃkilesa ca bhedo ca veditabboti. **Upāsakaṃ maṃ bhante Bhagavā dhāretūti** maṃ Bhagavā “upāsako ayan”ti evaṃ dhāretu, jānātūti attho.

Upāsakavidhikathā

Upāsakavidhikosallatthaṃ panettha ko upāsako, kasmā upāsakoti vuccati, kimassa sīlaṃ, ko ājīvo, kā vipatti, kā sampattīti idaṃ pakiṇṇakaṃ veditabbaṃ.

Tattha **ko upāsakoti** yo koci saraṇagato gahaṭṭho. Vuttañhetam “yato kho Mahānāma Buddhaṃ saraṇaṃ gato hoti, dhammaṃ saraṇaṃ gato hoti, saṃghaṃ saraṇaṃ gato hoti. Ettāvatā kho Mahānāma upāsako hoti”ti².

Kasmā upāsakoti ratanattayassa upāsanato. So hi Buddhaṃ upāsati upāsako. Tathā dhammaṃ saṃghaṃ.

Kimassa sīlanti pañca veramaṇiyo. Yathāha “yato kho Mahānāma upāsako paṇātipatā paṭivirato hoti, adinnādānā. Kāmesumicchācārā. Musāvādā. Surāmerayamajjapamādaṭṭhānā paṭivirato hoti, etthāvatā kho Mahānāma upāsako sīlavā hoti”ti³.

1. Saṃ 2. 463 piṭṭhādīsu.

2. Saṃ 3. 344 piṭṭhe.

* Am 3. 195 piṭṭhe.

3. Saṃ 3. 345 piṭṭhe.

Ko ājīvoti pañca micchāvaṇijjā pahāya dhammena samena jīvitakappanam. Vuttañhetam “pañcimā bhikkhave vaṇijjā upāsakena akaraṇīyā. Katamā pañca? Satthavaṇijjā sattavaṇijjā maṃsavaṇijjā majjavaṇijjā visavaṇijjā. Imā kho bhikkhave pañca vaṇijjā upāsakena akaraṇīyā”^{ti}¹.

Kā vipattīti yā tasseva sīlassa ca ājīvassa ca vipatti, ayamassa vipatti. Api ca yāya esa caṇḍālo ceva hoti malañca patikiṭṭho ca², sāpissa vipattīti veditabbā. Te ca atthato assaddhiyādayo pañca dhammā honti. Yathāha “pañcahi bhikkhave dhammehi samannāgato upāsako upāsakacaṇḍālo ca hoti upāsakamalañca upāsakapatikiṭṭho ca. Katamehi pañcahi? Assaddho hoti, dussīlo hoti, kotūhalamaṅgaliko hoti, maṅgalaṃ pacceti, no kammaṃ, ito ca bahiddhā dakkhiṇeyyaṃ pariyesati, tattha ca pubbakāraṃ karotī”^{ti}³.

Kā sampattīti yā cassa sīlasampadā ceva ājīvasampadā ca, sā sampatti. Ye cassa ratanabhāvādīkarā saddhādayo pañca dhammā. Yathāha “pañcahi bhikkhave dhammehi samannāgato upāsako upāsakaratanāñca hoti upāsakapadumañca upāsakapuṇḍarīkañca. Katamehi pañcahi? Saddho hoti, sīlavā hoti, na kotūhalamaṅgaliko hoti, kammaṃ pacceti no maṅgalaṃ, na ito bahiddhā dakkhiṇeyyaṃ gavesati, idha ca pubbakāraṃ karotī”^{ti}³.

* **Ajjataggeti** etthāyaṃ **aggasaddo** ādikoṭikoṭṭhāsaseṭṭhesu dissati. “Ajjatagge samma dovārika āvarāmi dvāraṃ nigaṇṭhānaṃ nigaṇṭhīnaṃ”^{ti}-ādīsu⁴ hi ādimhi dissati. “Teneva aṅgulaggena taṃ aṅgulaggaṃ parāmaseyya⁵. Ucchaggaṃ veḷaggaṃ”^{ti}-ādīsu koṭiyaṃ. “Ambilaggaṃ vā madhuraggaṃ vā tittakaggaṃ vā⁶ anujānāmi bhikkhave vihāraggena vā pariveṇaggena vā bhājetun”^{ti}-ādīsu⁷ koṭṭhāse. “Yāvatā bhikkhave sattā apadā vā -pa- tathāgato tesaṃ aggamakkhāyati”^{ti}-ādīsu⁸ seṭṭhe. Idha panāyaṃ ādimhi daṭṭhabbo. Tasmā ajjataggeti ajjataṃ ādim katvāti

1. Am 2. 183 piṭṭhe.

3. Am 2. 181 piṭṭhe.

4. Ma 2. 43 piṭṭhe.

6. Saṃ 3. 130 piṭṭhe.

8. Am 1. 343; Saṃ 3. 38; Khu 1. 254; Khu 10. 162 piṭṭhesu.

2. Patikuṭṭho ca (Ka), paṭikiṭṭho ca (Syā, Ka)

* Ma-Ṭṭha 1. 141; Vi-Ṭṭha 141 piṭṭhesupi.

5. Abhi 4. 237 piṭṭhe.

7. Vi 4. 317 piṭṭhe.

evametthattho veditabbo. **Ajjatanti** ajjabhāvaṃ. **Ajjadaggeti** vā pāṭho, dakāro padasandhikaro. Ajja aggaṃ katvāti attho¹.

Pāṇupetanti pāṇehi upetaṃ. Yāva me jīvitam pavattati, tāva upetaṃ anaññasatthukaṃ tihi saraṇagamanehi saraṇam gataṃ upāsakaṃ kappiyakāraṇaṃ maṃ Bhagavā dhāretu jānātu. Ahañhi sacepi me tikhiṇena asinā sīsaṃ chindeyya, neva Buddhaṃ “na Buddha”ti vā, dhammaṃ “na dhammo”ti vā, saṃghaṃ “na saṃgho”ti vā vadeyyanti.

Evam attasanniyyātanena saraṇam gantvā attanā kataṃ aparādhaṃ pakāsento “**accayo maṃ bhante**”ti-ādimāha. Tattha **accayoti** aparādho. **Maṃ accagamāti** maṃ atikkamma abhibhavitvā pavatto. **Dhammikaṃ dhammarājānanti** ettha dhammaṃ caratīti dhammiko. Dhammeneva rājā jāto, na pitughātanādinaṃ adhammenaṃti dhammarāja. **Jīvitā voropesinti** jīvitā viyoesiṃ. **Paṭiggaṇhātūti** khamatu. **Āyatim saṃvarāyāti** anāgate saṃvaratthāya. Puna evarūpassa aparādhassa dosassa khalitassa akaraṇatthāya.

251. **Tagghāti** ekaṃse nipāto. **Yathāddhammaṃ paṭikarosīti** yathāddhammo ṭhito, tatheva karosi, khamāpesīti vuttaṃ hoti. **Tam te mayaṃ paṭiggaṇhāmāti** tam tava aparādhaṃ mayaṃ khamāma. **Vuddhihesā mahārāja ariyassa vinayeti** esā mahārāja ariyassa vinaye Buddhassa Bhagavato sāsane vuddhi nāma. Katamā? Yāyaṃ accayaṃ accayato disvā yathāddhammaṃ paṭikaritvā āyatim saṃvarāpajjanā, desanaṃ pana puggalādhiṭṭhānaṃ karonto “yo accayaṃ accayato disvā yathāddhammaṃ paṭikaroti, āyatim saṃvaraṃ āpajjati”ti āha.

252. **Evam vutteti** evaṃ Bhagavato vutte. **Handa ca dāni mayaṃ bhanteti** ettha **handāti** vavassaggaṭṭhe² nipāto. So hi gamanavacasāyaṃ³ katvā evamāha. **Bahukiccāti** balavakiccā. **Bahukaraṇīyāti** tasseva vevacanaṃ. **Yassadāni tvanti** yassa idāni tvaṃ mahārāja gamanassa kālaṃ maññasi jānāsi, tassa kālaṃ tvameva jānāsīti vuttaṃ hoti. **Padakkhiṇam**

1. Ajja agganti attho (Ka)

2. Vacasāyatthe (Sī-Tī Abhinava 2. 194 piṭṭhe); Saṃ-Tṭha 1. 146; Am-Tṭha 3. 36 piṭṭhesu passitabbaṃ.

3. Gamanavavasāyaṃ (Sī)

katvā pakkāmīti tikkhattum padakkhiṇaṃ katvā
 dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjaliṃ sirasi paṭiṭṭhapetvā yāva
 dassanavisayaṃ Bhagavato abhimukhova paṭikkamitvā
 dassanavijahanaṭṭhānabhūmiyaṃ pañcappatiṭṭhitena vanditvā pakkāmi.

253. **Khatāyaṃ bhikkhave rājāti** khato ayaṃ bhikkhave rājā.
Upahatāyanti upahato ayaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—ayaṃ bhikkhave rājā khato
 upahato bhinnapatiṭṭho jāto, tathānena attanāva attā khato, yathā attano
 patiṭṭhā na jātāti. **Virajanti** rāgarajādivirahitaṃ. Rāgamalādīnaṃyeva
 vigatattā **vītamalaṃ**. **Dhammacakkhanti** dhammesu vā cakkhum,
 dhammamayaṃ vā cakkhum, aññesu ṭhānesu tiṇṇaṃ maggānametaṃ
 adhivacanaṃ. Idha pana sotāpattimaggasēva. Idaṃ vuttaṃ hoti—sace iminā
 pitā ghātito nābhavissa, idāni idhevāsane nisinno sotāpattimaggaṃ patto
 abhavissa, pāpamittasaṃsaggena panassa antarāyo jāto. Evaṃ santēpi yasmā
 ayaṃ Tathāgataṃ upasaṅkamitvā ratanattayaṃ saraṇaṃ gato, tasmā mama
 ca sāsanamahantatāya yathā nāma koci kassaci vadhaṃ katvā
 pupphamuṭṭhimattena daṇḍena mucceyya, evameva Lohakumbhiyaṃ
 nibbattitvā tiṃsavassasahassāni adho patanto heṭṭhimatalaṃ patvā
 tiṃsavassasahassāni uddhaṃ gacchanto punapi uparimatalaṃ pāpuṇitvā
 muccissatīti idampi kira Bhagavatā vuttameva, Pāliyaṃ pana na ārūḷhaṃ.

Idaṃ¹ pana suttaṃ sutvā raññā koci ānisaṃso laddhoti? Mahā-ānisaṃso
 laddho. Ayañhi pitu māritakālato paṭṭhāya neva rattiṃ na divā niddaṃ
 labhati, Satthāraṃ pana upasaṅkamitvā imāya madhurāya ojavantiyā
 dhammadesanāya sutakālato paṭṭhāya niddaṃ labhi². Tiṇṇaṃ ratanānaṃ
 mahāsakkāraṃ akāsi. Pothujjanikāya saddhāya samannāgato nāma iminā
 raññā sadiso nāhosi. Anāgate pana **Vijitāvī nāma**³ **Pacceka**buddho hutvā
 parinibbāyissatīti. Idamavoca Bhagavā. Attamanā te bhikkhū Bhagavato
 bhāsitaṃ abhinanduntī.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Sāmaññaphalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Imaṃ (Sī)

2. Upeti (Syā), labhati (Ka)

3. Veditaviseso nāma (Sī), Jivitaviseso nāma (Syā)

3. Ambaṭṭhasutta

Addhānagamanavaṇṇanā

254. **Evam me sutam -pa- Kosalesūti** Ambaṭṭhasuttam. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā. **Kosalesūti** Kosalā nāma janapadino¹ rājakumārā. Tesam nivāso ekopi janapado rūḥhisaddena “**Kosalā**”ti vuccati, tasmim Kosalesu janapade. Porāṇā panāhu—yasmā pubbe Mahāpanādam rājakumāram nānānāṭakādīni disvā sitamattampi akarontam sutvā rājā āha “yo mama puttam hasāpeti, sabbālaṅkārena nam alaṅkaromī”ti. Tato naṅgalānīpi chaḍḍetvā mahājanakāye sannipatite manussā sātirekāni² satta vassāni nānākīlāyo dassetvāpi tam hasāpetum nāsakkhimso, tato Sakko devarājā nāṭakam pesesi, so dibbanāṭakam dassetvā hasāpesi. Atha te manussā attano attano vasanokāsābhimukhā pakkamimso. Te paṭipathe mittasuhajjādayo disvā paṭisanthāram karontā “kacci bho kusalam, kacci bho kusalan”ti āhamso. Tasmā tam “**Kusalan**”tivacanam upādāya so padeso “**Kosalā**”ti vuccatīti.

* **Cārikam caramānoti** addhānagamanam gacchanto. Cārikā ca nāmesā Bhagavato duvidhā hoti turitacārikā ca, aturitacārikā ca. Tattha dūrepi bodhaneyyapuggalam disvā tassa bodhanatthāya sahasā gamanam **turitacārikā** nāma, sā Mahākassapassa paccuggamanādīsu daṭṭhabbā. Bhagavā hi Mahākassapattheram paccuggacchanto³ muhuttana tigāvutam maggam agamāsi. Āḷavakassatthāya tiṃsayojanam, tathā Aṅgulimālassa. Pakkusātissa pana pañcacattālīsayojanam. Mahākappinassa vīsayojanasatam. Dhaniyassatthāya satta yojanasatāni agamāsi. Dhammasenāpatino saddhivihārikassa Vanavāsītissasāmaṇerassa tigāvutādhikam vīsayojanasatam.

Ekadivasam kira thero “Tissasāmaṇerassa santikam bhante gacchāmī”ti āha. Bhagavā “ahampi gamissāmī”ti vatvā āyasmantam

1. Jānapadino (Sī)

2. Atirekāni(Sī, Syā, I)

* Ma-Ṭṭha 2. 55; Am-Ṭṭha 2. 165; Suttanipāta-Ṭṭha 2. 162 piṭṭhesupī.

3. Mahākassapassa paccuggamanam karonto (Syā)

Ānandaṃ āmantesi “Ānanda vīsatisahassānaṃ chaḷabhiññānaṃ ārocehi ‘Bhagavā kira vanavāsissa Tissasāmaṇerassa santikaṃ gamissatī’¹ti”. Tato dutiyadivase vīsatisahassakhīṇāsavaparivāro ākāse uppatitvā vīsatiyojanasatamatthake tassa gocaragāmadvāre otaritvā cīvaram pārupi. Taṃ kammantaṃ gacchamānā manussā disvā “satthā no āgato, mā kammantaṃ agamitthā”²ti vatvā āsanāni paññāpetvā yāguṃ datvā pātarāsabhaddam¹ karontā “kuhiṃ bhante Bhagavā gacchatī”²ti daharabhikkhū pucchimsu. Upasakā na Bhagavā aññattha gacchati, idheva Tissasāmaṇerassa dassanattāyāgatoti. Te “amhākaṃ kulūpakassa kira therassa dassanattāya Satthā āgato, no vata no thero oramattako”²ti somanassajātā ahesuṃ.

Atha kho Bhagavato bhaddakiccapariyosāne sāmāṇero gāme piṇḍāya caritvā “upāsakā mahā bhikkhusaṃgho”²ti pucchi. Athassa te “satthā bhante āgato”²ti ārocesuṃ. So Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā piṇḍapātena āpucchi. Satthā tassa pattam hatthena gahetvā “alaṃ Tissa, niṭṭhitaṃ bhaddakiccaṃ”²ti āha. Tato upajjhāyaṃ āpucchitvā attano pattāsane nisīditvā bhaddakiccamakāsi. Athassa bhaddakiccapariyosāne Satthā maṅgalaṃ vatvā nikkhamitvā gāmadvāre ṭhatvā “kataro te Tissa vasanaṭṭhānaṃ gamanamaggo”²ti āha. Ayaṃ Bhagavāti. Maggaṃ desayamāno purato yāhi Tissāti. Bhagavā kira sadevakassa lokassa maggadesakopi samāno “sakale tigāvute magge sāmāṇeraṃ daṭṭhuṃ lacchāmī”²ti taṃ maggadesakaṃ akāsi.

So attano vasanaṭṭhānaṃ gantvā Bhagavato vattamakāsi. Atha naṃ Bhagavā “kataro te Tissa caṅkamo”²ti pucchitvā tattha gantvā sāmāṇerassa nisīdanapāsāṇe nisīditvā “Tissa imasmim ṭhāne sukhaṃ vasasi”²ti² pucchi. So āha “āma bhante imasmim ṭhāne vasantassa sīhabyagghahatthimigamorādīnaṃ saddaṃ suṇato araññasāññā uppajjati, tāya sukhaṃ vasāmī”²ti. Atha naṃ Bhagavā “Tissa bhikkhusaṃghaṃ sannipātehi, Buddhadāyajjaṃ te dassāmī”²ti vatvā sannipatite bhikkhusaṃghena upasampādetvā attano vasanaṭṭhānameva agamāsīti. Ayaṃ **turitaṇḍarikā** nāma.

1. Pādavattam (Sī, Syā) (Pānavattam-Ma-Ṭṭha 2. 55 piṭṭhe)

2. Vasīti (Sī, Ka)

Yaṃ pana gāmanigamaṭṭipāṭiyā devasikaṃ yojanadvijojanasena piṇḍapāṭacariyādīhi lokaṃ anuggaṇhantassa gamanaṃ, ayaṃ **aturitacārikā** nāma.

Imaṃ pana cārikaṃ caranto Bhagavā mahāmaṇḍalaṃ, majjhimamaṇḍalaṃ, antomaṇḍalanti imesaṃ tiṇṇaṃ maṇḍalānaṃ aññatarasmim carati. Tattha mahāmaṇḍalaṃ navayojanasatikam, majjhimamaṇḍalaṃ chayojanasatikam, antomaṇḍalaṃ tiyojanasatikam. Yadā **mahāmaṇḍale** cārikaṃ caritukāmo hoti, mahāpavāraṇāya pavāretvā pāṭipadadivase mahābhikkhusaṃghaparivāro nikkhamati. Samantā yojanasataṃ ekakolāhalaṃ hoti. Purimaṃ purimaṃ āgatā nimanteturū labhanti. Itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro mahāmaṇḍale osarati. Tattha Bhagavā¹ tesu tesu gāmanigamesu ekāhaṃ dvīhaṃ vasanto mahājanaṃ āmisappaṭiggaḥena anuggaṇhanto dhammadānena cassa vivaṭṭasannissitaṃ kusalaṃ vaḍḍhento navahi māsehi cārikaṃ pariyosāpeti. Sace pana antovasse bhikkhūnaṃ samathavipassanā taruṇā honti, mahāpavāraṇāya apavāretvā pavāraṇāsaṅghaṃ datvā kattikapuṇṇamāyaṃ pavāretvā migasirassa paṭhamapāṭipadadivase mahābhikkhusaṃghaparivāro nikkhamitvā **majjhimamaṇḍale** osarati. Aññenapi kāraṇena **majjhimamaṇḍale** cārikaṃ caritukāmo catumāsāṃ vasitvāva nikkhamati. Vuttanayeneva itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro majjhimamaṇḍale osarati. Bhagavā purimanayeneva lokaṃ anuggaṇhanto aṭṭhahi māsehi cārikaṃ pariyosāpeti. Sace pana catumāsāṃ vutthavassassāpi Bhagavato veneyyasattā aparipakkindriyā honti, tesāṃ indriyaparipākaṃ āgamayamāno aparaṃpi ekamāsāṃ vā dviticutumāsāṃ vā tattheva vasitvā mahābhikkhusaṃghaparivāro nikkhamati. Vuttanayeneva etaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro antomaṇḍale osarati. Bhagavā purimanayeneva lokaṃ anuggaṇhanto sattahi vā chahi vā pañcahi vā catūhi vā māsehi cārikaṃ pariyosāpeti. Iti imesu tīsu maṇḍalesu yattha katthaci cārikaṃ caranto na cīvarādīhetu carati, atha kho ye duggatabālhaṇṇabyādhitā, te kadā Tathāgataṃ āgantvā passissanti. Mayi pana cārikaṃ carante mahājano Tathāgatassa dassanaṃ labhissati. Tattha keci cittāni

1. Tatra Bhagavā (Sī), tatra taṃ Bhagavā (Syā) Ma-Ṭṭha 2. 56 piṭṭhepi.

pasādessanti, keci mālādīhi pūjessanti, keci kaṭacchubhikkhaṃ dassanti, keci micchādassanaṃ pahāya sammādiṭṭhikā bhavissanti. Taṃ nesaṃ bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyāti evaṃ lokānukampakāya cārikāṃ carati.

Api ca catūhi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikāṃ caranti, jaṅghavīhāravasena sarīraphāsukatthāya, aṭṭhupattikālābhikaṅkhanatthāya, bhikkhūnaṃ sikkhāpadapaññāpanatthāya, tattha tattha paripākagatindriye bodhaneyyasatte bodhanatthāyāti. Aparehipi catūhi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikāṃ caranti “Buddhaṃ saraṇaṃ gacchissanti”ti vā “dhammaṃ, saṅghaṃ saraṇaṃ gacchissanti”ti vā. “Mahatā¹ dhammavassena² catasso parisā santappessāmī”ti vā. Aparehipi pañcahi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikāṃ caranti “pāṇātipātā viramissanti”ti vā “adinnādānā. Kāmesumicchācārā. Musāvādā. Surāmerayamajjapamādaṭṭhānā viramissanti”ti vā. Aparehipi aṭṭhahi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikāṃ caranti “paṭhamaṃ jhānaṃ paṭilabhissanti”ti vā, dutiyaṃ -pa- nevasaññānāsaññāyatanaśamāpattiṃ paṭilabhissanti”ti vā. Aparehipi aṭṭhahi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikāṃ caranti “sotāpattimaggaṃ adhigamissanti”ti vā “sotāpattiphalaṃ -pa- arahattaphalaṃ sacchikarissanti”ti vāti. Ayaṃ **aturitacārikā** idha “cārikā”ti³ adhippetā. Sā panesā duvidhā hoti anibaddhacārikā ca nibaddhacārikā ca. Tattha yaṃ gāmanigamanagarapaṭipāṭivasena carati, ayaṃ **anibaddhacārikā** nāma. Yaṃ panekasseva bodhaneyyasattassatthāya gacchati, ayaṃ **nibaddhacārikā** nāma. Esā idha adhippetā.

Tadā kira Bhagavato pacchimayāmakiccapariyosāne dasasahassilokadhātuyā ñāṇajālaṃ pattharitvā bodhaneyyabandhave olokontassa pokkharasātibrāhmaṇo sabbaññutaññāṇajālassa antopaviṭṭho. Atha Bhagavā ayaṃ brāhmaṇo mayhaṃ ñāṇajāle paññāyati, “atthi nu khvassa upanissayo”ti vīmaṃsanto sotāpattimaggassa upanissayaṃ disvā “eso mayi etaṃ janapadaṃ gate lakkhaṇapariyesanattamaṃ Ambaṭṭhaṃ antevāsiṃ paṇiṇissati, so mayā saddhiṃ vādapaṭivādaṃ katvā nānappakāraṃ asabbhivākyāṃ vakkhati, tamahaṃ dametvā nibbisevanaṃ karissāmi.

1. Mahatiyā (Ka)

2. Dhammassavanena (SYā), dhammadesanāya (Ka)

3. Aturitacārikāti (SYā, Ka)

So ācariyassa kathessati, athassācariyo taṃ kathaṃ sutvā āgamma mama lakkhaṇāni pariyesissati, tassāhaṃ dhammaṃ desessāmi. So desanāpariyosāne sotāpattiphale paṭiṭṭhahissati. Desanā mahājanassa saphalā bhavissati”ti pañcabhikkhusataparivāro taṃ janapadaṃ paṭipanno. Tena vuttaṃ “kosalesu cārikaṃ caramāno mahatā bhikkhusaṃghena saddhiṃ pañcamattehi bhikkhusatehi”ti.

Yena Icchānaṅgalanti yena disābhāgena Icchānaṅgalaṃ avasaritabbaṃ, yasmiṃ vā padese Icchānaṅgalaṃ. **Ijjhānaṅgalantipi** pāṭho. **Tadavasārīti** tena avasati, taṃ vā avasari. Tena disābhāgena gato, taṃ vā padesaṃ gatoti attho. **Icchānaṅgale viharati** **Icchānaṅgalavanasaṇḍeti** Icchānaṅgalaṃ upanissāya Icchānaṅgalavanasaṇḍe sīlakkhandhāvāraṃ bandhitvā samādhikontaṃ ussāpetvā sabbaññutaññānasaraṃ parivattayamāno dhammarājā yathābhirucitena vihārena viharati.

Pokkharasātivatthuvaṇṇanā

255. **Tena kho pana samayenā**ti yena samayena Bhagavā tattha viharati. Tena samayena, tasmim samayeti ayamattho. Brahmaṃ aṇatīti **brāhmaṇo**, mante sajjhāyatīti attho. Idameva hi jātibrāhmaṇānaṃ niruttivacanaṃ. Ariyā pana bāhitapāpattā brāhmaṇāti vuccanti. **Pokkharasāti**¹ idam tassa nāmaṃ. Kasmā Pokkharasāti² vuccati. Tassa kira kāyo setapokkharasadiso, devanagare ussāpitarajatataraṇaṃ viya sobhati, sīsaṃ panassa kāḷavaṇṇaṃ indanīlamanimayaṃ viya, massupi candamaṇḍale kāḷamegharāji viya khāyati, akkhīni nīluppalasadisāni, nāsā rajatapanālikā viya suvaṭṭitā suparisuddhā, hatthapādatalāni ceva mukhadvāraṇca katalākhārasaparikammaṃ viya sobhati, ativiya sobhaggappatto brāhmaṇassa attabhāvo, arājake ṭhāne³ rājānaṃ kātuṃ yuttamimaṃ brāhmaṇaṃ. Evamesa⁴ sassiriko. Iti naṃ pokkharasadisattā **Pokkharasāti**⁵ sañjānanti.

1. Pokkharasādīti (Sī, I)

2. Nāmaṃ, Pokkharasātītipi (Sī)

3. Arājakaṭṭhāne (Sī)

4. Evameva (Ka)

5. Pokkharasādīti (Sī)

Ayaṃ pana Kassapasammāsambuddhakāle tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū Dasabalassa dānaṃ datvā dhammadesanaṃ sutvā devaloke nibbatti, So tato manussalokamāgacchanto mātukucchivāsaṃ jigucchitvā Himavantapadesa mahāsare padumagabbhe nibbatti. Tassa ca sarassa avidūre tāpaso paṇṇasālāya vasati. So tīre t̥hito taṃ padumaṃ disvā “idaṃ padumaṃ avasesapadumehi mahantataraṃ, pupphitakāle naṃ gahessāmi”ti cintesi. Taṃ sattāhenāpi na pupphati. Tāpaso “kasmā nu kho idaṃ sattāhenāpi na pupphati, handa naṃ gahessāmi”ti otarivā gaṇhi. Taṃ tena nālato chinnamattariyeva pupphitaṃ. Athassabbhantare suvaṇṇacuṇṇapiṇjaraṃ viya rajatabimbakaṃ padumareṇupīṇjaraṃ setavaṇṇaṃ dāraṃ addasa. So “Mahāpuṇṇo esa bhavissati, handa naṃ paṭijaggāmi”ti paṇṇasālaṃ netvā paṭijaggitvā sattavassakālato paṭṭhāya tayo vede uggaṇhāpesi. Dāraṃ tiṇṇaṃ vedānaṃ pāraṃ gantvā paṇḍito byatto Jambudīpe aggabrāhmaṇo ahosi. So aparena samayena raṇṇo Kosalassa sippaṃ dassesi. Athassa sippe pasanno rājā Ukkaṭṭhaṃ nāma mahānagaraṃ brahmadeyyaṃ adāsi. Iti naṃ pokkhare sayitattā **Pokkharasātī**ti sañjānanti.

Ukkaṭṭhaṃ ajjhāvasatīti Ukkaṭṭhanāmake nagare vasati, abhibhavitvā vā āvasati, Tassa nagarassa sāmiko hutvā yāya mariyādāya tattha vasitabbaṃ, tāya mariyādāya vasi. Tassa kira nagarassa vatthuraṃ ukkā t̥hapetvā ukkāsu jalamānāsu aggahesuraṃ. Tasmā taṃ **Ukkaṭṭhanti** vuccati. **Okkaṭṭhanti**pi pāṭho, soye vattho. Upasaggavasena panettha bhummatthe upayogavacanaṃ veditabbaṃ. Tassa anupayogattā ca sesapadesu. Tattha lakkhaṇaṃ saddatthato¹ pariyesitabbaṃ.

Sattussadanti sattehi ussadaṃ ussannaṃ bahujaṇaṃ ākiṇṇamanussaṃ, posāvaniyahatthi assa mora migādi-anekasattasamākiṇṇaṇcāti attho. Yasmā panetaṃ nagaraṃ bahi āvijjhivā jātena hatthi-assādīnaṃ ghāsatiṇena ceva gehacchādanatiṇena ca sampannaṃ. Tathā dārukaṭṭhehi ceva gehasambhāraṇaṭṭhehi ca. Yasmā cassabbhantare vaṭṭacaturassādisaṇṭhānā bahū pokkharāṇiyo, jalajakusumavicittāni ca bahūni anekāni taḷākāni udakassa niccabharitāneva honti, tasmā “**satiṇakatt̥hodakan**”ti vuttaṃ.

1. Pāṇini 1. 4. 48 suttaṃ passitabbaṃ.

Saha dhaññenāti **sadhaññam**, pubbaṇṇāparaṇṇādibhedam bahudhaññasannicayanti attho. Ettāvatā yasmim nagare brāhmaṇo setacchattam ussāpetvā rājalīlāya¹ vasati, tassa samiddhisampatti dīpitā hoti.

Rājato laddham bhoggaṃ **rājabhoggaṃ**. Kena dinnanti ce? Raññā Pasenadinā² Kosalena dinnam. **Rājadāyanti** rañño dāyabhūtam, dāyajjanti attho. **Brahmadeyyanti** seṭṭhadeyyam, chattam ussāpetvā rājasāṅkhepena bhuñjatabbanti attho. Atha vā **rājabhogganti** sabbam chejjabhejjaṃ anusāsantena nadītitthapabbatādīsu suṅkaṃ gaṇhantena setacchattam ussāpetvā raññā hutvā bhuñjitabbaṃ. Raññā Pasenadinā Kosalena dinnam rājadāyanti ettha taṃ nagaram raññā dinnattā **rājadāyam**. Dāyakarājadīpanattham panassa “**raññā Pasenadinā Kosalena dinnan**”ti idam vuttam. **Brahmadeyyanti** seṭṭhadeyyam. Yathā dinnam na puna gahetabbaṃ hoti nissatṭhapariccattam, evam dinnanti attho.

Assosīti suṇi upalabhi, sotadvārasampattavacananigghosānusārena aññāsi. **Khoti** avadhāraṇatthe, padapūraṇamatte vā nipāto. Tattha avadhāraṇatthena assosi eva, nāssa koci savanantarāyo ahoṣīti ayamattoh veditabbo. Padapūraṇena pana padabyañjanasiliṭṭhatāmatameva.

Idāni yamattham brāhmaṇo Pokkharasātī assosi. Taṃ pakāsento “**samaṇo khalu bho Gotamo**”ti-ādimāha. Tattha samitapāpattā **samaṇoti** veditabbo. Vuttañhetam “samitāssa honti pāpakā akusalā dhammā”ti-ādi³. Bhagavā ca anuttarena ariyamaggena samitapāpo. Tenassa yathābhuccaguṇādhigatametam nāmam, yadidam samaṇoti. **Khalūti** anussavanatthe nipāto. **Bhoti** brāhmaṇajātisamudāgataṃ ālapanamattam. Vuttampi cetam “bhovādi nāma so hoti, sace hoti sakiñcano”ti⁴. **Gotamoti** Bhagavantam gottavasena parikitteti. Tasmā **samaṇo khalu bho Gotamoti** ettha samaṇo kira bho Gotamagottoti evamattho daṭṭhabbo.

Sakyaputtoti idam pana Bhagavato uccākulaparidīpanam. **Sakyakulāpabbajitoti** saddhāpabbajitabhāvaparidīpanam. Kenaci pārijuññena anabhibhūto

1. Rājalīlāya (Sī)

2. Passenadinā (Ka)

3. Ma 1. 347 piṭṭhe.

4. Khu 1. 70, 376; Ma 2. 410 piṭṭhesu.

aparikkhīṇaṃyeva taṃ kulaṃ pahāya saddhāya pabbajitoti vuttaṃ hoti. Tato paraṃ vuttatthameva. **Taṃ kho paṇāti**-ādi Sāmaññaphale vuttameva. **Sādhu kho paṇāti** sundaraṃ kho pana, atthāvahaṃ sukhāvahanti vuttaṃ hoti. **Tathārūpānaṃ arahatati** yathārūpo so bhavaṃ Gotamo, evarūpānaṃ yathābhuccaguṇādhigamena loka arahantoti laddhasaddhānaṃ arahataṃ. **Dassanaṃ hotīti** pasādasommāni akkhīni ummīletvā dassanamattampi sādhu hotīti evaṃ ajjhāsayaṃ katvā.

Ambatṭhamāṇavakathā

256. **Ajjhāyakoti** idaṃ “na dānime jhāyanti na dānime jhāyantīti kho Vāseṭṭha¹ ‘ajjhāyakā ajjhāyakā’ tveva tatiyaṃ akkharaṃ upanibbattaṃ”² evaṃ paṭhamakappikakāle jhānavirahitānaṃ brāhmaṇānaṃ garahavacanāṃ. Idāni pana taṃ ajjhāyatīti **ajjhāyako**. Mante parivattetīti iminā atthena pasamsāvacanāṃ katvā voharanti. Mante dhāretīti **mantadharo**.

* **Tiṇṇaṃ vedānanti** iruvedaya juvedasā mavedānaṃ.

Oṭṭhapahata karaṇavasena pāraṃ gatoti **pāragū**. Saha nighaṇḍunā ca keṭubhena ca **sanighaṇḍukeṭubhānaṃ**. **Nighaṇḍuti** nighaṇḍurukkhādīnaṃ³ vevacanapakāsakaṃ satthaṃ. **Keṭubhanti** kiriyākappavikappo kavīnaṃ upakārāvahaṃ⁴ satthaṃ. Saha akkharappabhedena **sākkharappabhedānaṃ**. **Akkharappabhedoti** sikkhā ca nirutti ca. **Itihāsapañcamānanti** āṭhabbaṇavedaṃ catutthaṃ katvā “itiha asa, itiha asā”^{ti} īdisavacanapaṭisaṃyutto purāṇakathāsāṅkhāto itihāso pañcamo etesanti itihāsapañcamā, tesaṃ itihāsapañcamānaṃ vedānaṃ.

Padāṃ, tadavasesaṇca byākaraṇaṃ adhīyati vedeti cāti **padako veyyākaraṇo**. **Lokāyataṃ** vuccati vitaṇḍavādasatthaṃ. **Mahāpurisalakkhaṇanti** mahāpurisānaṃ Buddhādīnaṃ lakkhaṇadīpakāṃ dvādasasahassaganthapamāṇaṃ satthaṃ. Yattha soḷasasahassagāthāparimāṇā **Buddhamantānāma** ahesuṃ, yesaṃ vasena iminā lakkhaṇena samannāgatā Buddhā nāma honti, iminā Paccekabuddhā, iminā dve aggasāvakā, asīti

1. Vāseṭṭhā (Sī, Syā)

2. Dī 3. 78 piṭṭhe.

* Ma-Ṭṭha 3. 249 piṭṭhe.

3. Nāmanighaṇḍurukkhādīnaṃ (Sī)

4. Upakārāya (Sī)

mahāsāvaka, Buddhamātā, Buddhapitā, aggupaṭṭhāko, aggupaṭṭhāyikā, rājā cakkavattīti ayaṃ viseso paññāyati.

Anavayoti imesu lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anūno paripūrakārī, avayo na hotīti vuttaṃ hoti. Avayo nāma yo tāni atthato ca ganthato ca sandhāretuṃ na sakkoti. **Anuññāta paṭiññātōti** anuññāto ceva paṭiññāto ca. Ācariyena'ssa “yaṃ ahaṃ jānāmi, taṃ tvaṃ jānāsī”ti-ādinā anuññāto. “Āma ācariyā”ti attanā tassa paṭivacanadānapaṭiññāya paṭiññātōti attho. Katarasmiṃ adhikāre? Sake ācariyake tevijjake pāvacane.

257. Esa kira brāhmaṇo cintesi “imasmim loke ‘ahaṃ Buddho ahaṃ Buddho’ti uggatassa nāmaṃ gahetvā bahū janā vicaranti, tasmā na me anussavamatteneva upasaṅkamituṃ yuttaṃ. Ekaccañhi upasaṅkamantassa apakkamanampi garu hoti, anathopi uppajjati. Yaṃnūnāhaṃ mama antevāsikaṃ pesetvā ‘Buddho vā no vā’ti jānitvāva upasaṅkameyyan”ti, tasmā māṇavaṃ āmantetvā “**ayaṃ tātā**”ti-ādimāha. **Tam bhavantanti** tassa bhoto Gotamassa. **Tathā santamye vāti** tathā satoyeva. Idhāpi hi itthambhūtākyānatthavaseneva upayogavacanaṃ.

258. **Yathā kathaṃ panāhaṃ bho tanti** ettha kathaṃ panāhaṃ bho taṃ bhavantaṃ Gotamaṃ jānissāmi, yathā sakkā so ñātuṃ, tathā me ācikkhāhīti attho. **Yathāti** vā nipātamattamevetam. **Kathanti** ayaṃ ākārāpucchā, kenākārenāhaṃ taṃ bhavantaṃ Gotamaṃ jānissāmīti attho. Evaṃ vutte kira naṃ upajjhāyo “kiṃ tvaṃ tāta pathaviyaṃ ṭhito pathaviṃ na passāmīti viya candimasūriyānaṃ obhāse ṭhito candimasūriye na passāmīti viya vadasī”ti-ādinī vatvā jānanākāraṃ dassento “**āgatāni kho tātā**”ti-ādimāha.

Tattha **mantesūti** tīsu vedesu. Tathāgato kira uppajjissatīti paṭikacceva suddhāvāsā devā vedesu lakkhaṇāni pakkhipitvā “Buddhamantā nāmete”ti brāhmaṇaveseneva vede vācenti “tadanusārena mahesakkhā sattā tathāgataṃ jānissantī”ti. Tena pubbe vedesu

mahāpurisalakkhaṇāni āgacchanti. Parinibbute pana Tathāgate anukkamena antaradhāyanti. Tenetarahi natthīti. **Mahāpurisassāti** paṇidhisamādānañāṇakaruṇādiguṇamahato purisassa. **Dveyeva gatiyoti** dve eva niṭṭhā. Kāmañcāyaṃ **gatisaddo** “pañca kho imā Sāriputta gatiyo”ti-ādīsu¹ bhavabhede vattati. “Gati migānaṃ pavanan”ti-ādīsu² nivāsaṭṭhāne. “Evaṃ adhimattagatimanto”ti-ādīsu * paññāyaṃ. “Gatigatan”ti-ādīsu + visaṭṭabhāve. Idha pana niṭṭhāyaṃ vattatīti veditabbo.

Tattha kiñcāpi yehi lakkhaṇehi samannāgato rājā cakkavattī hoti, na teheva Buddho hoti, jātisāmaññato pana tāniyeva tānīti vuccanti. Tena vuttaṃ “**yehi samannāgatassā**”ti. **Sace agāraṃ ajjhāvasatīti** yadi agāre vasati. **Rājā hoti cakkavattīti** catūhi acchariyadhammehi, saṅgahavatthūhi ca lokam rañjanato **rājā**, cakkaratanam vatteti catūhi sampatticakkehi vattati, tehi ca param vatteti, parahitāya ca iriyāpathacakkānam vatto etasmim atthīti **cakkavattī**. Ettha ca “rājā”ti sāmāññam, “cakkavattī”ti visesam. Dhammena caratīti **dhammiko**, ñāyena samena vattatīti attho. Dhammena rajjam labhitvā rājā jātoti **dhammarājā**, parahitadhammakaraṇena vā **dhammiko**. Attahitadhammakaraṇena **dhammarājā**. Caturantāya issaroti **cāturanto**, catusamudda-antāya catubbidhadīpavibhūsitāya ca pathaviyā issaroti attho. Ajjhataṃ kopādipaccatthike bahiddhā ca sabbarājāno vijetīti **Vijitāvī**. **Janapadatthāvariappatto**ti janapade dhuvabhāvaṃ thāvarabhāvaṃ³ patto na sakkā kenaci cāletum, janapado vā tamhi thāvariappatto anuyutto⁴ sakammanirato acalo asampavedhīti janapadatthāvariappatto.

Seyyathidanti nipāto, tassa cetāni⁵ katamānīti attho. **Cakkaratananti-**ādīsu cakkāñca tam ratijjananaṭṭhena ratanañcāti cakkaratanam. Esa nayo sabbattha. Imesu pana ratanesu ayaṃ cakkavattirājā cakkaratanena ajitam jināti, hatthi-assaratanehi vijite yathāsukham anucarati,

1. Ma 1. 106 piṭṭhe.

2. Vi 5. 263 piṭṭhe.

* Ma 1. 117 piṭṭhe.

+ Vi 4. 205; Khu 2. 52 piṭṭhesu.

3. Thāvarabhāvaṃ vā (Sī)

4. Anussukko (Sī), anussuko (Syā) Ma-Ṭṭha 3. 251 piṭṭhepi.

5. Tassīdha tāni (Sī, Ka)

pariṇāyakaratanena vijitamanurakkhati, avasesehi
 upabhogasukhamanubhavati. Paṭhamena cassa ussāhasattiyogo, pacchimena
 mantasattiyogo, hatthi-assagahapatiratanehi pabhusattiyogo superipuṇṇo
 hoti, itthimaṇiratanehi tividhasattiyogaphalaṃ. So itthimaṇiratanehi
 bhogasukhamanubhavati, sesehi issariyasukhaṃ. Visesto cassa purimāni
 tīpi adosakusalamūlajanitakammānubhāvena sampajjanti, majjhimāni
 alobhakusalamūlajanitakammānubhāvena, pacchimamekaṃ
 amohakusalamūlajanitakammānubhāvenāti veditabbaṃ. Ayamettha
 saṅkhepo. Vitthāro pana Bojjhaṅgasamyutte **Ratanasuttassa** * upadesato
 gahetabbo.

Parosahassanti atirekasahassaṃ. **Sūrāti** abhīrukajātikā. **Vīraṅga rūpāti**
 devaputtasadisakāyā, evaṃ tāva eke vaṇṇayanti. Ayaṃ panettha sabbhāvo¹.
Vīrāti uttamasūrā vuccanti, vīraṇaṃ aṅgaṃ **vīraṅgaṃ**, vīrakāraṇaṃ vīriyanti
 vuttaṃ hoti, vīraṅgaṃ rūpaṃ etesanti **vīraṅgarūpā**, vīriyamayasarīrā viyāti
 vuttaṃ hoti. **Parasenappamaddanāti** sace paṭimukhaṃ² tiṭṭheyya parasenā,
 taṃ parimadditum³ samatthāti adhippāyo. **Dhammenāti** “pāṇo na
 hantabbo”ti-ādinā⁺ pañcasīladhammena. **Arahaṃ hoti Sammāsambuddho**
loke vivaṭṭacchadoti ettha rāgadosamohamānadiṭṭhi-
 avijjāduccaritachadanehi sattahi paṭicchanne kilesandhakāre lokaṃ taṃ
 chadanāṃ vivaṭṭetvā samantato sañjātāloko hutvā ṭhitoti vivaṭṭacchado.
 Tattha paṭhamena padena pūjārahataṃ, dutiyena tassā hetu, yasmā
 Sammāsambuddhoti, tatiyena Buddhatahetubhūtā vivaṭṭacchadatā vuttāti
 veditabbā. Atha vā vivaṭṭo ca vicchado cāti **vivaṭṭacchado**, vaṭṭarahito
 chadanarahito cāti vuttaṃ hoti. Tena Arahaṃ vaṭṭābhāvena,
 Sammāsambuddho chadanābhāvenāti evaṃ purimapadadvayasseva
 hetudvayaṃ vuttaṃ hoti, dutiyena vesārajjena cettha purimasiddhi,
 paṭhamena dutiyasiddhi, tatiyacatutthehi tatiyasiddhi hoti. Purimaṅca
 dhammacakkhuṃ, dutiyaṃ buddhacakkhuṃ, tatiyaṃ samantacakkhuṃ
 sādhetīti veditabbaṃ. **Tvaṃ mantānaṃ paṭiggahetāti** iminā’ssa mantesu
 sūrabhāvaṃ janeti.

* Saṃ 3. 87 piṭṭhe.

1. Sabbhāvo (Ka)

2. Parimukhaṃ (Ka)

3. Madditum (Sī, Syā), parasenā madditum (Ma 2 Brahmāyusutte)

+ Dī 2. 141; Ma 3. 211 piṭṭhesu.

259. * Sopi tāya ācariyakathāya lakkhaṇesu vigatasammoho ekobhāsajāto viya¹ Buddhamante sampassamāno “**evaṃ bho**”ti āha. Tassattho—yathā bho tvaṃ vadasi, evaṃ karissāmīti. **Valavārathamārūyhati** valavāyuttam ratham abhiruhitvā. Brāhmaṇo kira yena rathena sayam vicarati, tameva ratham datvā māṇavam pesesi. Māṇavāpi² Pokkharasātisseva antevāsikā. So kira tesam “Ambaṭṭhena saddhim gacchathā”ti saññaṃ adāsi.

Yāvatikā yānassa bhūmīti yattakaṃ sakkā hoti yānena gantum, ayaṃ yānassa bhūmī nāma. **Yānā paccorohitvā**ti ayānabhūmim³ dvārakoṭṭhakasamīpaṃ gantvā yānato pati-orohitvā.

Tena kho pana samayenāti yasmim samaye Ambaṭṭho ārāmaṃ pāvisi, tasmim pana samaye, ṭhitamajjhanhikasamaye. Kasmā pana tasmim samaye caṅkamantīti? Paṇṭabhojanapaccayassa thinamiddhassa vinodanattam, divāpadhānikā vā te. Tādisānañhi pacchābhattaṃ caṅkamitvā nhāyitvā sarīraṃ utum gāhāpetvā nisajja samaṇadhammaṃ karontānaṃ cittaṃ ekaggaṃ hoti. **Yena te bhikkhū**ti so kira “kuhim samaṇo Gotamo”ti pariveṇato pariveṇaṃ anāgantvā “pucchitvāva⁴ pavisissāmī”ti vilokento⁵ araṇṇahatthi viya mahācaṅkame caṅkamamāne paṃsukūlike bhikkhū disvā tesam santikaṃ agamāsi. Tam sandhāya “**yena te bhikkhū**”ti-ādi vuttaṃ. **Dassanāyāti** daṭṭhum, passitukāma hutvāti attho.

260. **Abhiññātakolaññoti** pākaṭakulajo. Tadā kira Jambudīpe Ambaṭṭhakulaṃ nāma pākaṭakulamahosi. **Abhiññātassāti** rūpajātīmantaikulāpadesehi pākaṭassa. **Agarūti** abhāriko. Yo hi Ambaṭṭhaṃ ṇāpetum na sakkuṇeyya, tassa tena saddhim kathāsallāpo garu bhaveyya, Bhagavato pana tādisānaṃ māṇavānaṃ satenāpi

* Ma-Ṭṭha 3. 252 piṭṭhepi.

1. Ekobhāsajāte viya (Syā)

2. Māṇavakāti (Syā, Ka), māṇavakehīti Pokkharasātisseva antevāsikehi (?)

3. Abhūmim (Sī) Sī-Ṭī Abhinava 2. 246 piṭṭhe oloketabbā.

4. Āgantvā pucchitvāva (Sī), gantvā pucchitvā (Ma-Ṭṭha 2. 174 piṭṭhe Cūlasaccakasuttavaṇṇanāyaṃ)

5. Olokento (Ka)

sahassenāpi pañhaṃ puṭṭhassa vissajjane dandhāyitattaṃ natthīti maññaṃ mānā “agaru kho paṇā”ti cintayimsu. **Vihāro**ti gandhakuṭṭim sandhāya āhaṃsu.

Ataramānoti aturito¹, saṇikaṃ padappamāṇaṭṭhāne padaṃ nikkhipanto vattaṃ katvā susammaṭṭhaṃ muttādalasinduvārasantharasadisam vālikaṃ avināsentoti attho. **Ālindanti** pamukhaṃ. **Ukkāsivā**ti ukkāsitassaddaṃ katvā. **Aggaḷanti** dvārakavāṭaṃ². **Ākoṭehī**ti agganakhehi³ saṇikaṃ⁴ kuñcikasiddhasamīpe ākoṭehīti vuttaṃ hoti, dvāraṃ kira ati-upari amanussā, atihetṭhā dīghajātikā koṭenti, tathā anākoṭetvā majjhe chiddhasamīpe koṭetabbanti idaṃ dvārākoṭanavattanti dīpentā vadanti.

261. * **Vivari Bhagavā dvāranti** na Bhagavā uṭṭhāya dvāraṃ vivari, “vivaratū”ti pana hatthaṃ pasāresi. Tato “Bhagavā tumhehi anekāsu kappakoṭīsu dānaṃ dadamānehi na sahatthā dvāravivaraṇakammaṃ katan”ti sayameva dvāraṃ vivaṭaṃ. Taṃ pana yasmā Bhagavato manena vivaṭaṃ, tasmā “vivari Bhagavā dvāraṇ”ti vattum vaṭṭati.

Bhagavatā saddhiṃ sammodimsūti yathā khamanīyādīni pucchanto Bhagavā tehi, evaṃ tepi Bhagavatā saddhiṃ samappavattamodā ahesum. Sītodakaṃ viya uṇhodakena sammoditaṃ ekībhāvaṃ agamaṃsu. Yāya ca “kacci bho Gotama khamanīyaṃ, kacci yāpanīyaṃ, kacci bho ca Gotamassa⁵ sāvakaṇaṃca appābādhaṃ appātaṇkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāro”ti-ādikāya kathāya sammodimsu, taṃ pītipāmojjasaṅkhātasammodajananato, sammoditum yuttabhāvato ca **sammodanīyaṃ**, atthabyañjanamadhuratāya sucirampi kālaṃ saretum nīrantaraṃ pavattetum arahabhāvato saritabbabhāvato ca **sāraṇīyaṃ**. Suyyamānasukhato sammodanīyaṃ, anussariyamānasukhato ca **sāraṇīyaṃ**. Tathā byañjanaparisuddhatāya sammodanīyaṃ, atthaparisuddhatāya **sāraṇīyaṃ**. Evaṃ anekehi pariyāyehi sammodanīyaṃ kathaṃ sāraṇīyaṃ vītisāretvā pariyosāpetvā niṭṭhāpetvā ekamantaṃ nisīdimsu.

1. Aturanto (Sī)

3. Agganakhena (Sī, Syā)

* Ma-Ṭṭha 3. 242; Am-Ṭṭha 3. 307 piṭṭhesupī.

+ Ma-Ṭṭha 1. 114; Sam-Ṭṭha 1. 119; Am-Ṭṭha 2. 13; Vi-Ṭṭha 1. 100 piṭṭhesupī.

5. Bho Gotama (Ka)

2. Kavāṭaṃ (Sī, Syā)

4. Īsakaṃ (Sī)

Ambaṭṭho pana māṇavoti so kira Bhagavato rūpasampattiyaṃ cittappasādamattampi akatvā “Dasabalaṃ apasādessāmī”ti udare baddhasāṭakam muñcitvā kaṇṭhe olambetvā ekena hatthena dussakaṇṇaṃ gahetvā caṅkamaṃ abhirūhitvā kālena bāhuṃ, kālena udaraṃ, kālena piṭṭhiṃ dassento kālena hatthavikāraṃ, kālena bhamukavikāraṃ karonto “kacci te bho Gotama dhātusamatā, kacci bhikkhāhārena na kilamasi¹, akilamathākāroyeva pana te paññāyati, thūlāni hi te aṅgapaccaṅgāni, pāsādikatthaṃ² gatagataṭṭhāne te bahujaṇā ‘rājapabbajito’ti ca ‘Buddho’ti ca uppannabahumānā paṇītaṃ ojavantamāhāraṃ denti. Passatha bho gehaṃ cittasālā viya dibbapāsādo viya. Imaṃ pañcaṃ passatha, bimbohanaṃ passatha, kiṃ evarūpe ṭhāne vasantassa samaṇadhammaṃ kātuṃ dukkaraṃ”ti evarūpaṃ uppaṇḍanakathaṃ anācārabhāvasāraṇīyaṃ katheti³, tena vuttaṃ “ambaṭṭho pana māṇavo caṅkamantopi nisinnena Bhagavatā kañci kañci kathaṃ saraṇīyaṃ vītisāreti, ṭhitopi nisinnena Bhagavatā kañci kañci kathaṃ saraṇīyaṃ vītisāreti”ti.

262. **Atha kho Bhagavāti** atha Bhagavā “ayaṃ māṇavo hatthaṃ pasāretvā bhavaggaṃ gahetukāmo viya, pādaṃ pasāretvā Avīciṃ vicaritukāmo viya, mahāsamuddaṃ taritukāmo viya, Sineruṃ ārohitukāmo viya ca aṭṭhāne vāyamati, handa tena saddhiṃ mantemī”ti Ambaṭṭhaṃ māṇavaṃ etadavoca. **Ācariyapācariyehīti** ācariyehi ca tesaṃ ācariyehi ca.

Paṭhama-ibbhavādavaṇṇanā

263. **Gacchanto vāti** ettha kāmaṃ tīsu iriyāpathesu brāhmaṇo ācariyabrāhmaṇena saddhiṃ sallapitumarahati, ayaṃ pana māṇavo mānathaddhatāya kathāpaḷāsaṃ⁴ karonto cattāropi iriyāpathe yojessāmīti “sayāno vā hi bho Gotama sayānenā”ti āha.

1. Na kilamati (Ka) na kilamatha (Sī, Syā)

2. Pāsādikāni yattha (Syā) pāsādikā’ttha (Sī)

3. Vītisāretīti (Syā)

4. Kathāsallāpaṃ (Sī-Ṭī Abhinava 2. 249; Dī-Ṭī 1. 297 piṭṭhesu.)

Tato kira taṃ Bhagavā “Ambaṭṭha gacchantassa vā gacchantena ṭhitassa vā ṭhitena nisinnassa vā nisinnenācariyena saddhim kathā nāma sabbācariyesu labbhati. Tvaṃ pana sayāno sayānenācariyena saddhim kathesi, kiṃ te ācariyo gorūpaṃ, udāhu tvaṃ”ti āha. So kujjhitvā “**ye ca kho te bho Gotama muṇḍakā**”ti-ādimāha. Tattha muṇḍe “muṇḍā”ti, samaṇe ca “samaṇā”ti vattuṃ vaṭṭeyya, ayaṃ pana hīlento “muṇḍakā samaṇakā”ti āha. **Ibbhāti** gahapatikā. **Kaṇhāti**¹ kaṇhā, kālakāti attho. **Bandhupādāpaccāti** ettha **bandhūti** brahmā adhippeto. Tañhi brāhmaṇā “pitāmaho”ti voharanti. Pādānaṃ apaccā **pādāpaccā**, brahmuno piṭṭhipādato jātāti adhippāyo. Tassa kira ayaṃ laddhi—* brāhmaṇā brahmuno mukhato nikkhantā, khattiyā urato, vessā nābhito, suddā jāṇuto, samaṇā piṭṭhipādatoti. Evaṃ kathento ca panesa kiñcāpi aniyametvā katheti, atha kho Bhagavantameva vadāmīti katheti.

Atha kho Bhagavā “ayaṃ Ambaṭṭho āgatakālato paṭṭhāya mayā saddhim kathayamāno mānameva nissāya kathesi, āsīvisam gīvāyaṃ gaṇhanto viya, aggikkhandhaṃ āliṅganto viya, mattavāraṇaṃ soṇḍāya parāmasanto viya, attano pamāṇaṃ na jānāti, handa naṃ jānāpessāmī”ti cintetvā “**atthikavato kho pana te Ambaṭṭhā**”ti-ādimāha. Tattha āgantvā kattabbakiccaśaṅkhāto attho etassa atthīti **atthikaṃ**, tassa māṇavassa cittaṃ, atthikamassa atthīti **atthikavā**, tassa atthikavato, tava idhāgamaṇaṃ ahoṣīti attho.

Kho panāti nipātamattaṃ. **Yāyeva kho panatthāyāti** yeneva kho panatthena. **Āgaccheyyāthāti** mama vā aññesaṃ vā santikaṃ yadā kadāci āgaccheyyātha. **Tameva atthanti** idaṃ purisalīṅgavaseneva vuttaṃ. **Manasikareyyāthāti** citte kareyyātha. Idaṃ vuttaṃ hoti—tvaṃ ācariyena attano karaṇīyena pesito, na amhākaṃ paribhavanatthāya, tasmā tameva kiccaṃ manasi karohīti. Evamassa aññesaṃ santikaṃ āgatānaṃ vattaṃ dassetvā mānaniggaṇhanatthaṃ “**avusitavāyeva kho panā**”ti-ādimāha. Tassattho—passatha bho ayaṃ Ambaṭṭho māṇavo ācariyakule

1. Kīṇhāti (Si)

* Dī 3. 67; Ma 2. 357 piṭṭhesu passitabbaṃ.

avusitavā asikkhito appassutova samāno. **Vusitamānīti** “aham vusitavā sikkhito bahussuto”ti attānaṃ maññati. Etassa hi evaṃ pharusavacanasamudācāre¹ kāraṇaṃ kimaññatra avusitattāti ācariyakule asaṃvuddhā asikkhitā appassutāyeva hi evaṃ vadantīti.

264. **Kupitoti** kuddho. **Anattamanoti** asakamano. Kim pana Bhagavā tassa kujjhanabhāvaṃ ñatvā evamāha udāhu aña tvāti? Ñatvā āhāti. Kasmā ñatvā āhāti? Tassa mānanimmadanatthaṃ. Bhagavā hi aññāsi “ayaṃ mayā evaṃ vutte kujjhitvā mama ñātake akkosissati, athassāhaṃ yathā nāma kusalo bhisakko dosaṃ uggiletvā² nīharati, evameva gottena gottaṃ kulāpadesena kulāpadesaṃ utthāpetvā bhavaggappamaṇena viya utthitaṃ mānaddhaṃ mūle chetvā nipāteṣāmi”ti. **Khumsentoti** ghaṭṭento. **Vambhentoti** hīlento. **Pāpito bhavissatīti** caṇḍabhāvādidosāṃ pāpito bhavissati.

Caṇḍāti mānanissitakodhayuttā. **Pharusāti** kharā. **Lahusāti** lahukā. Appakeneva tussanti vā dussanti vā, udakapiṭṭhe alābukaṭāhaṃ viya appakeneva uplavanti. **Bhassāti**³ bahubhāṇino. Sakyānaṃ mukhe vivaṇe aññassa vacanokāso natthīti adhippāyeneva vadati. **Samānāti** idaṃ “santā”ti purimapadasseva vevacanaṃ. **Na sakkarontīti** na brāhmaṇānaṃ sundarenākārena karontī. **Na garuṃ karontīti** brāhmaṇesu gāravaṃ na karontī. **Na mānentīti** na manena piyāyanti. **Na pūjentīti** mālādīhi nesaṃ pūjaṃ na karontī. **Na apacāyantīti** abhivādanādīhi nesaṃ apacitikammaṃ nīcavuttiṃ na dassenti. **Tayidanti** taṃ idaṃ. **Yadime sakyāti** yaṃ ime sakyā na brāhmaṇe sakkaronti -pa- na apacāyanti, taṃ tesāṃ asakkārakaraṇādi sabbaṃ na yuttaṃ, nānulomanti attho.

Dutiya ibbhavādavaṇṇanā

265. **Aparaddhanti** aparajjhimsu. **Ekamidāhanti** ettha **idanti** nipātamattaṃ. Ekaṃ ahanti attho. **Sandhāgāranti** rajja-anusāsanasālā⁴. **Sakyāti**

1. Pharusavacanasamudācārena (Syā, Ka)

2. Rabhasāti (Sī, Syā)

3. Ukkiledevā (Sī), ukkiretvā (Syā)

4. Rajjaṃ anusāsanasālā (Sī, Syā)

abhisittarājāno. **Sakyakumārā**ti anabhisittā. **Uccesū**ti yathānurūpesu pallaṅkapīṭhakavettāsanaphalakacittattharaṇādibhedeṣu. **Sañjagghantā**ti uppaṇḍanavasena mahāhasitaṃ hasantā. **Samkīḷantā**ti hasitamatta¹ karaṇa-aṅgulisāṅghaṭṭanapāṇippahāradānādīni karontā. **Mamaññeva maññeti** evamaham maññāmi mamaññeva anuhasanti na aññanti.

Kasmā pana te evamakamṣūti? Te kira Ambaṭṭhassa kulavaṃsaṃ jānanti. Ayañca tasmim samaye yāva pādantā olambetvā nivatthasāṭakassa ekena hatthena dussakaṇṇaṃ gahetvā khandhaṭṭhikaṃ nāmetvā mānamadena matto viya āgacchati. Tato “passatha bho amhākaṃ dāsassa Kaṇhāyanagottassa Ambaṭṭhassa āgamanakāraṇaṃ”ti vadantā evamakamṣu. Sopi attano kulavaṃsaṃ jānāti. Tasmā “mamaññeva maññe”ti takkayittha.

Āsanenāti “idamāsanaṃ, ettha nisīdāhī”ti evaṃ āsanena nimantanam nāma hoti, tathā na koci akāsi.

Tatiya-ibbhavādavaṇṇanā

266. **Laṭukikā**ti khettaledḍḍunaṃ antare nivāsini² khuddakasakuṇikā. **Kulāvake**ti nivāsanaṭṭhāne. **Kāmalāpinī**ti yadicchakabhāṇinī. Yaṃ yaṃ icchati, taṃ taṃ lapati, na taṃ koci haṃso vā koṇco vā moro vā āgantvā “kiṃ tvaṃ lapasī”ti nisedheti. **Abhisajjitunti** kodhavasena laggitum.

Evaṃ vutte māṇavo “ayaṃ samaṇo Gotamo attano ñātake laṭukikasadiṣe katvā amhe haṃsakoṇcamorasame³ karoti, nimmāno dāni jāto”ti maññamāno uttari⁴ cattāro vaṇṇe dasseti.

Dāsiputtavādavaṇṇanā

267. **Nimmādeti**ti nimmadeti nimmāne karoti. **Yaṃnūnāhanti** yadi panāhaṃ. “Kaṇhāyanohamasmi bho Gotamā”ti idaṃ kira vacanaṃ Ambaṭṭho

1. Sitamatta (Sī, Syā)

3. Morasadiṣe (Ka)

2. Antaranivāsini (Sī)

4. Uttariṃ (Sī, Syā)

tikkhattuṃ mahāsaddena avoca. Kasmā avoca? Kiṃ asuddhabhāvaṃ na jānātīti. Āma jānāti. Jānantopi bhavapaṭicchannametam kāraṇaṃ, taṃ anena na diṭṭhaṃ. Apassanto mahāsamaṇo kiṃ vakkhatīti maññaṃ māno mānathaddhatāya avoca. **Mātāpettikanti** mātāpitūnaṃ santakaṃ. **Nāmagottanti** paṇṇattivasena nāmaṃ, paveṇivasena gottam. **Anussaratoti** anussarantassa kulakoṭṭim sodhentassa. **Ayyaputtāti** sāmīno puttā¹. **Dāsiputtoti** gharadāsiyā putto. Tasmā yathā dāsena sāmīno upasaṅkamitabbā, evaṃ anupasaṅkamantaṃ taṃ disvā sakyā anujagghimsūti dasseti.

Ito param tassa dāsabhāvaṃ, sakyānaṃ sāmibhāvaṃ pakāsetvā attano ca Ambaṭṭhassa ca kulavaṃsaṃ āharanto “**sakyā kho panā**”ti-ādimāha. Tattha **dahantīti** ṭhapenti, Okkāko no pubbapurisoti evaṃ karontīti² attho. Tassa kira rañño kathanakāle ukkā viya mukhato pabhā niccharati, tasmā taṃ “**Okkāko**”ti sañjānimsūti. **Pabbājesīti** nīhari.

Idāni te nāmasena dassento “**Okkā mukhan**”ti-ādimāha. Tatrāyaṃ anupubbī kathā—³ paṭhamakappikānaṃ kira rañño Mahāsammatassa Rojo nāma putto ahosi. Rojassa Vararojo, Vararojassa Kalyāṇo, Kalyāṇassa Varakalyāṇo, Varakalyāṇassa Mandhātā, Mandhātussa Varamandhātā, Varamandhātussa Uposatho, Uposathassa varo, Varassa Upavaro, Upavarassa Maghadevo, Maghadevassa paramparāya caturāsītikhattiyasahassāni ahesuṃ. Tesam pacchato tayo Okkākavaṃsa ahesuṃ. Tesu tatiya-okkākassa pañca mahesiyo ahesuṃ Hatthā Cittā Jantu Jālīnī Visākhātī. Ekekissā pañcapañca-itthisataparivārā, Sabbajetṭhāya cattāro puttā Okkā mukho Karakaṇḍu Hatthiniko⁴ Sinisūroti⁵. Pañca dhītaro Piyā Suppiyā Ānandā Vijitā Vijitasenāti. Iti sā nava putte vijāyitvā kalamakāsi.

Atha rājā aññaṃ daharim abhirūpaṃ rājadhītaram ānetvā aggamaheṣiṭṭhāne ṭhapesi. Sā Jantuṃ nāma puttaṃ vijāyi. Atha naṃ pañcamadivase

1. Sāmīno (Syā)

2. Kathentīti (Sī, Syā)

3. Anupubbakathā (Sī), anupubbikathā (Syā)

4. Hatthinī (Sī)

5. Kāsīnipuroti (Sī), sinipuroti (Syā)

alaṅkaritvā rañño dassesi. Rājā tuṭṭho tassā varaṃ adāsi. Sā ñātakehi saddhiṃ mantetvā puttassa rajjaṃ yāci. Rājā “nassa vasali¹, mama puttānaṃ antarāyaṃ icchasi”ti tājjesi. Sā punappunaṃ raho rājānaṃ paritosetvā “mahārāja musāvādo nāma na vaṭṭati”ti-ādīni vatvā yācatiyeva. Atha rājā putte āmantesi “ahaṃ tātā tumhākaṃ kaniṭṭhaṃ Jantukumāraṃ disvā tassa mātuyā sahasā varaṃ adāsim, sā puttassa rajjaṃ pariṇāmetuṃ icchati. Tumhe ṭhapetvā maṅgalaḥatthiṃ maṅgala-assaṃ maṅgalarathaṇa yattake icchatha, tattake hatthi-assarathe gahetvā gacchatha. Mamaccayena āgantvā rajjaṃ kareyyātha”ti aṭṭhahi amaccehi saddhiṃ uyyojesi.

Te nānappakāraṃ roditvā kanditvā “tāta amhākaṃ dosaṃ khamathā”ti rājānañceva rājorodhe ca khamāpetvā, “mayampi bhātūhi saddhiṃ gacchāmā”ti rājānaṃ āpucchitvā nagarā nikkhantā bhaginiyo ādāya caturaṅginiyā senāya parivutā nagarā nikkhamiṃsu. “Kumārā pitu accayena āgantvā rajjaṃ kāressanti, gacchāma ne upaṭṭhahāmā”ti cintetvā bahū manussā anubandhiṃsu. Paṭhamadivase yojanamattā senā ahosi, dutiye dviyojanamattā, tatiye tiyojanamattā. Kumārā mantayimṃsu “mahā balakāyo, sace mayaṃ kañci sāmantarājānaṃ madditvā janapadaṃ gaṇheyyāma, sopi no nappasaheyya. Kiṃ paresaṃ pīlāya katāya, mahā ayaṃ Jambūdīpo, araṇṇe nagaraṃ māpessāmā”ti Himavantābhimukhā gantvā nagaravatthum pariyesimṃsu.

Tasmiṇca samaye amhākaṃ bodhisatto brāhmaṇamahāsālakule nibbattitvā Kapilabrāhmaṇo nāma hutvā nikkhamma isipabbajjaṃ pabbajitvā Himavantapasse pokkharāṇiyā tīre sākavanasaṇḍe paṇṇasālaṃ māpetvā vasati. So kira bhummajālaṃ² nāma vijjaṃ jānāti. Yāya uddhaṃ asītiḥatthe ākāse, heṭṭhā ca bhūmiyampi guṇadosaṃ passati. Etasmiṃ padese tiṇagumbalatā dakkhiṇāvattā pācīnābhimukhā³ jāyanti. Sīhabyagghādayo migasūkare, sappabīlārā ca maṇḍūkamūsike anubandhamānā taṃ padesaṃ patvā na sakkonti te anubandhituṃ. Tehi te

1. Vasalī(Sī)

2. Bhūmicālaṃ (Sī), bhummapāsaṃ (Syā)

3. Pācīnamukhā (Sī)

aññadatthu santaḥjitā nivattantiyeva. So “ayaṃ pathaviyā aggapadeso”ti ñatvā tattha attano paṇṇasālaṃ māpesi.

Atha te kumāre nagaravatthum̐ pariyesaṃāne attano vasanokāsaṃ āgate disvā pucchitvā taṃ pavattiṃ ñatvā tesu anukampaṃ janetvā avoca “imasmiṃ paṇṇasālāṭṭhāne māpitaṃ nagaraṃ Jambudīpe agganagaraṃ bhavissati, ettha jātapurisesu ekeko¹ purisasatampi purisasahassampi abhibhavitum² sakkhissati, ettha nagaraṃ māpetha, paṇṇasālāṭṭhāne rañño gharaṃ karotha. Imasmiñhi okāse ṭhatvā caṇḍalaputtopi cakkavattibalena atiseyyo”ti. Nanu bhante ayyassa vasanokāsoti? “Mama vasanokāso”ti mā cintayittha, mayhaṃ ekapasse paṇṇasālaṃ katvā nagaraṃ māpetvā **“Kapilavatthun”**ti nāmaṃ karothāti. Te tathā katvā tattha nivāsaṃ kappesuṃ.

Athāmaccā “ime dāraḥkā vayappattā, sace nesaṃ pitā santike bhaveyya, so āvāhavivāhaṃ kareyya, idāni pana amhākaṃ bhāro”ti cintetvā kumārehi saddhiṃ mantayimsu. Kumārā “amhākaṃ sadisaṃ khattiyadhītarō nāma na passāma, nāpi bhaginīnaṃ sadise khattiyakumārake, asadisasaṃyoge³ ca no uppannā puttā mātito vā pitito vā aparisuddhā jātisambhedaṃ pāpuṇissanti, tasmā mayaṃ bhaginīhiyeva saddhiṃ saṃvāsaṃ rocema”ti te jātisambhedabhayena jeṭṭhakabhaginiṃ mātutṭhāne⁴ ṭhapetvā avasesāhi saṃvāsaṃ kappesuṃ.

Tesaṃ puttehi ca dhītāhi ca vaḍḍhamānānaṃ aparena samayena jeṭṭhakabhaginiyā kuṭṭharogo udapādi, koviḷārapupphasadisāni gattāni ahesuṃ. Rājakumārā imāya saddhiṃ ekato nisajjaṭṭhānabhojanādīni karontānampi upari ayaṃ rogo saṅkamatīti cintetvā ekadivasāṃ uyyānakīlaṃ gacchantā viya taṃ yāne āropetvā araññaṃ pavisitvā bhūmiyaṃ pokkharāṇiṃ khaṇāpetvā tattha khādanīyabhojanīyena saddhiṃ taṃ pakkhipitvā gharasaṅkhepena upari padaraṃ paṭicchādetvā paṃsuṃ datvā pakkamimsu.

1. Ekekaṃ (Ka)

2. Na abhibhavitum̐ (Ka)

3. Asadisasaṃpayogena (Sī), asadisasaṃpayoge (Syā)

4. Mātītṭhāne (Sī), mātikaṭṭhāne (Syā)

Tena ca samayena Rāmo nāma Bārāṇasirājā kuṭṭharogī¹ nāṭakitthihi ca orodhehi ca² jigucchiyamāno tena saṁvegena jeṭṭhaputtassa rajjam datvā araṇṇaṁ pavisitvā tattha paṇṇasālaṁ māpetvā mūlaphalāni paribhuñjanto nacirasseva arogo suvaṇṇavaṇṇo hutvā ito cito ca vicaranto mahantaṁ susirarukkhaṁ disvā tassabbhantare soḷasahatthappamāṇaṁ okāsaṁ sodhetvā dvāraṇca vātapānaṇca yojetvā nisseṇiṁ bandhitvā tattha vāsaṁ kappesi. So aṅgārakaṭāhe aggiṁ katvā rattiṁ migasūkarādīnaṁ sadde suṇanto sayati. So “asukasmiṁ padese sīho saddamakāsi, asukasmiṁ byaggho”ti sallakkhetvā pabhāte tattha gantvā vighāsamaṁsaṁ ādāya pacitvā khādati.

Athekadivasam tasmim paccūsasamaye aggiṁ jāletvā nisinne rājadhītāya sarīragandhena āgantvā byaggho tasmim padese paṁsurā viyūhanto padare vivaramakāsi, tena ca vivarena sā byagghaṁ disvā bhītā vissaramakāsi. So taṁ saddaṁ sutvā “itthisaddo eso”ti ca sallakkhetvā pātova tattha gantvā “ko etthā”ti āha. Mātugāmo sāmīti. Kim jātikāsīti. Okkākamahārājassa dhītā sāmīti³. Nikkhamāti. Na sakkā sāmīti. Kim kāraṇāti. Chavirogo me atthīti. So sabbaṁ pavattiṁ pucchitvā khattiyamānena anikkhamantiṁ “ahampi khattiyo”ti attano khattiyabhāvaṁ jānāpetvā nisseṇiṁ datvā uddharitvā attano vasanokāsaṁ netvā sayam paribhuttaḥesajjāniyeva datvā nacirasseva arogaṁ suvaṇṇavaṇṇaṁ katvā tāya saddhiṁ saṁvāsaṁ kappesi. Sā paṭhamasaṁvāseneva gabbhaṁ gaṇhitvā dve putte vijāyi, punapi dveti evaṁ soḷasakkhattumpi vijāyi. Evaṁ dvattiṁsa bhātaro ahesuṁ. Te anupubbena vuḍḍhippatte pitā sabbasippāni sikkhāpesi.

Athekadivasam eko Rāmaraṇṇo nagaravāsī vanacarako pabbate ratanāni gavesanto rājānaṁ disvā sañjānitvā āha “jānāmahaṁ deva tumhe”ti. Tato naṁ rājā sabbaṁ pavattiṁ pucchi. Tasmim yeva ca khaṇe te dāraḥ āgamiṁsu. So te disvā “ke ime”ti āha. “Puttā me”ti ca vutte tesam mātikavaṁsaṁ pucchitvā “laddhaṁ dāni

1. Kuṭṭharogo (Ka)

2. Orodhehi ca nāṭakehi ca (Sī, Syā)

3. Dhītāmhīti (Syā), dhītāmhīti (Ka)

me pābhataṇ”ti nagaraṃ gantvā rañño ārocesi. So “pitaraṃ ānayissāmi”ti caturaṅginīyā senāya tattha gantvā pitaraṃ vanditvā “rajjam deva sampaṭicchā”ti yāci. So “alam tāta na tattha gacchāmi, idheva me imaṃ rukkham apanetvā nagaraṃ māpehi”ti āha. So tathā katvā tassa nagarassa kolarukkham apanetvā katattā **Kolanagaranti** ca byagghapathe katattā **Byagghapathanti**¹ cāti dve nāmāni āropetvā² pitaraṃ vanditvā attano nagaraṃ agamāsi.

Tato vayappatte kumāre mātā āha “tātā tumhākaṃ Kapilavatthuvāsino Sakyā mātulā santi³. Mātuladhītānaṃ pana vo evarūpaṃ nāma kesaggahaṇaṃ hoti, evarūpaṃ dussagahaṇaṃ. Yadā tā nhānatitthaṃ āgacchanti, tadā gantvā yassa yā ruccati, so taṃ gaṇhatū”ti. Te tattheva⁴ gantvā tāsū nhatvā sīsāṃ sukkhāpayamānāsu yaṃ yaṃ icchimsu, taṃ taṃ gahetvā nāmaṃ sāvetvā agamimsu. Sakyarājāno sutvā “hotu bhaṇe amhākaṃ ñātakā eva te”ti tuṇhī ahesuṃ. Ayaṃ Sakyakoliyānaṃ uppatti. Evaṃ tesāṃ Sakyakoliyānaṃ aññamaññaṃ āvāhavivāhaṃ karontānaṃ yāva Buddhakālā anupacchinno vaṃso āgato. Tattha Bhagavā Sakyavaṃsaṃ dassetuṃ “**te raṭṭhasmā pabbājita Himavantapasse pokkharāṇiyā tīre**”ti-ādimāha. Tattha **sammantīti** vasanti. **Sakyā vata bhoti raṭṭhasmā pabbājita** araññe vasantāpi jātisambhedamakavā kulavaṃsaṃ anurakkhituṃ Sakyā⁵ samatthā, paṭibālāti attho. **Tadaggeti** taṃ aggaṃ katvā, tato paṭṭhāyāti attho. **So ca nesaṃ pubbapurisoti** so Okkāko rājā etesaṃ pubbapuriso. Natthi etesaṃ gahapativaṃsena sambhedamattampīti.

Evaṃ Sakyavaṃsaṃ pakāsetvā idāni Ambaṭṭhavaṃsaṃ pakāseto “**rañño kho panā**”ti-ādimāha. **Kaṇhaṃ nāma janesīti** kālavaṇṇaṃ antokucchiyaṃyeva sañjātadantaṃ parūḷhamassudāṭhikaṃ⁶ puttaṃ vijāyi. **Pabyāhāsīti** “yakkho jāto pisāco jāto”ti bhayena palāyitvā dvāraṃ pidhāya ṭhitesu gharamānusakesu ito cito ca vicaranto “dhovatha man”ti-ādīni vadanto uccāsaddamakāsi.

1. Byagghapajjanti (Sī)

2. Kāretvā (Ka)

3. Honti (Sī)

4. Te tattha (Syā)

5. Sakkā (Ka)

6. Parūḷhakesamassudāṭhikaṃ (Syā)

268. **Te māṇavakā Bhagavantam etadavocunti** attano upārambhamocanattāya etaṃ “mā bhavan”ti-ādivacanāṃ avocum. Tesāṃ kira etadahosi “ambatṭho amhākaṃ ācariyassa jeṭṭhantevāsī, sace mayāṃ evarūpe ṭhāne ekadvevacanamattampi na vakkhāma, ayaṃ no ācariyassa santike amhe paribhindissatī”ti upārambhamocanattāṃ evaṃ avocum, cittena panassa nimmadabhāvaṃ ākaṅkhanti. Ayaṃ kira mānanissitattā tesampi appiyova. **Kalyāṇavākkaraṇoti** madhuravacano. **Asmim vacaneti** attanā uggahite vedattayavacane. **Paṭimantetunti** pucchitaṃ pañhaṃ paṭikathetum, vissajjetunti attho. Etasmim vā dāsiputtavacane. **Paṭimantetunti** uttaraṃ¹ kathetum.

269. **Atha kho Bhagavāti** atha kho Bhagavā “sace ime māṇavakā ettha nisinnā evaṃ uccāsaddaṃ karissanti, ayaṃ kathā pariyosānaṃ na gamissati. Handa ne nissadde katvā Ambatṭheneva saddhiṃ kathemi”ti te māṇavake etadavoca. Tattha **mantavhoti** mantayatha. **Mayā saddhiṃ paṭimantetūti** mayā saha kathetu. Evaṃ vutte māṇavakā cintayimsu “ambatṭho tāva ‘dāsiputtosī’ti vutte puna sīsaṃ ukkhipitum nāsakkhi. Ayaṃ kho jāti nāma dujjānā, sace aññampi kiñci samaṇo Gotamo ‘tvaṃ dāso’ti vakkhati, ko tena saddhiṃ aḍḍaṃ karissati. Ambatṭho attanā baddhaṃ puṭakaṃ² attanāva mocetū”ti attānaṃ parimocetvā tasseva upari khipantā “**sujāto ca bho Gotamā**”ti-ādimāhaṃsu.

270. **Sahadhammikoti** sahetuko sakāraṇo. **Akāmā byākātabboti** attanā anicchantenapi byākaritabbo, avassaṃ vissajjetabboti attho. **Aññena vā aññaṃ paṭicarissasīti** aññena vacanena aññaṃ vacanaṃ paṭicarissasi ajjhottharissasi, paṭicchādessasīti attho. Yo hi “kiṃ gotto tvaṃ”ti evaṃ puṭṭho “ahaṃ tayo vede jānāmī”ti-ādīni vadati, ayaṃ aññena aññaṃ paṭicarati nāma. **Pakkamissasi vāti** pucchitaṃ pañhaṃ jānantova akathetukāmatāya uṭṭhāyāsanaṃ pakkamissasi³ vā.

1. Uttariṃ (Syā), uttari (Ka)

2. Bandhapuṭakaṃ (Syā)

3. Gamissasi (Sī, Syā)

* **Tuṇhī ahoṣī**ti samaṇo Gotamo maṃ sāmāṇyeva dāsiputtabhāvaṃ kathāpetukāmo, sāmāṃ kathite ca dāso nāma jātoyeva hoti. Ayaṃ pana dvikkhattuṃ codetvā tuṇhī bhavissati, tato ahaṃ parivattitvā pakkamissāmīti cintetvā tuṇhī ahoṣi.

271. * Vajiraṃ pāṇimhi assāti **vajirapāṇi**. **Yakkhoti** na yo vā so vā yakkho, Sakko devarājāti veditabbo. **Ādittanti** aggivaṇṇaṃ. **Sampajjalitanti** suṭṭhu pajjalitaṃ. **Sajotibhūṭanti**¹ samantato jotibhūtaṃ, ekaggijālābhūṭanti² attho. **Ṭhito hoti**ti mahantaṃ sīsaṃ, kandalamakuḷasadisā³ dāṭhā bhayānakāni akkhināsādini evaṃ virūparūpaṃ māpetvā ṭhito.

Kasmā panesa āgatoti? Diṭṭhivissajjāpanatthaṃ. Api ca “ahañceva kho pana dhammaṃ deseyyaṃ, pare ca me na ājāneyyūn”ti⁴ evaṃ dhammadesanāya appossukkabhāvaṃ āpanne Bhagavati Sakko mahābrahmunā saddhiṃ āgantvā “Bhagavā dhammaṃ desetha, tumhākaṃ āṇāya avattamāne mayaṃ vattāpessāma, tumhākaṃ dhammacakkaṃ hotu, amhākaṃ āṇācakkān”ti paṭiññāṃ akāsi. Tasmā “ajja Ambaṭṭhaṃ tāsetvā pañhaṃ vissajjāpessāmī”ti āgato.

Bhagavā ceva passati Ambaṭṭho cāti yadi hi taṃ aññepi passeyyuṃ, taṃ kāraṇaṃ, agaru assa⁵, “ayaṃ samaṇo Gotamo Ambaṭṭhaṃ attano vāde anotarantaṃ ñatvā yakkhaṃ āvāhetvā dassesi, tato Ambaṭṭho bhayena kathesi”ti vadeyyuṃ. Tasmā Bhagavā ceva passati Ambaṭṭho ca. Tassa taṃ disvāva sakalasarīrato sedā muccimsu, antokucchi viparivattamānā⁶ mahāravaṃ viravi. So “aññepi nu kho passantī”ti olovento kassaci lomahaṃsamattampi nāddasa. Tato “idaṃ bhayaṃ mameva uppannaṃ, sacāhaṃ yakkhoti vakkhāmi, ‘kiṃ tuyhameva akkhīni atthi, tvameva yakkhaṃ passasi, paṭhamāṃ yakkhaṃ adisvā samaṇena Gotamena vādasamghaṭṭe⁷ pakkhittova yakkhaṃ passasī”ti vadeyyūn”ti cintetvā “na dāni

1. Samjotibhūṭanti (Syā)

2. Ekaggijālābhūṭanti (Syā)

3. Kundalamakuḷasadisā (Syā, Ka)

4. Dī 2. 32; Vi 3. 5; Ma-1. 224; Saṃ 1. 138 piṭṭhesu.

* Ma-Ṭṭha 2. 178 piṭṭhepi.

5. Agaru (Syā, Ka) Ma-Ṭṭha 2. 179 piṭṭhe passitabbaṃ.

6. Parivattamānā (Sī, Syā)

7. Vādasamghaṭṭe (Sī, Syā)

me idha aññaṃ paṭisaraṇaṃ atthi aññaṃtra samaṇā Gotamā”ti maññaṃaṇo
atha kho Ambaṭṭho māṇavo -pa- Bhagavantaṃ etadavoca.

272. **Tāṇaṃ gavesīti** tāṇaṃ gavesamaṇo. **Leṇaṃ gavesīti** leṇaṃ
gavesamaṇo. **Saraṇaṃ gavesīti** saraṇaṃ gavesamaṇo. Ettha ca tāyati
rakkhatīti tāṇaṃ. Nilīyanti etthāti leṇaṃ. Saratīti saraṇaṃ, bhayaṃ himsati
viddhaṃsetīti attho. **Upanisīditvāti** upagamma heṭṭhāsane nisīditvā. **Bravitūti**
vadatu.

Ambaṭṭhavaṃsakathā

273-274. **Dakkhiṇajanapadanti** Dakkhiṇāpathoti pākataṃ. Gaṅgāya
dakkhiṇato pākatajanapadaṃ¹. Tadā kira Dakkhiṇāpathe bahū
brāhmaṇatāpasā honti, so tattha gantvā ekaṃ tāpasam vattapaṭipattiyā
ārādhesi. So tassa upakāraṃ disvā āha “ambho purisa mantaṃ te demi, yaṃ
icchasi, taṃ mantaṃ gaṇhāhī”ti. So āha “na me ācariya aññaṇa mantena
kiccaṃ atthi, yassānubhāvena āvudhaṃ na parivattati², taṃ me mantaṃ
dehī”ti. So “bhaddraṃ³ bho”ti tassa dhanu agamaṇīyaṃ ambaṭṭhaṃ nāma
vijjaṃ adāsi, so taṃ vijjaṃ gahetvā tattheva vīmaṃsitvā “idāni me
manorathaṃ pūressāmī”ti isivesaṃ gahetvā Okkākassa santikaṃ gato. Tena
vuttaṃ “Dakkhiṇajanapadaṃ gantvā brahmamante adhīyitvā rājānaṃ
Okkākaṃ upasaṅkamitvā”ti.

Ettha⁴ **brahmamanteti** ānubhāvasampannatāya seṭṭhamante. **Ko**
nevaṃ’re⁵ ayaṃ mayhaṃ dāsiputtoti ko nu evaṃ are ayaṃ mama dāsiputto.
So taṃ khurappanti so rājā taṃ māretukāmatāya sannahitaṃ⁶ saraṃ tassa
mantānubhāvena neva khipitum na apanetum sakkhi, tāvadeva sakalasarīre
sañjātasedo bhayena vedhamāno aṭṭhāsi.

Amaccāti mahāmaccā. **Pārisajjāti** itare parisāvacaṇā⁷. **Etadavocunti**
“Daṇḍakīraṇṇo⁸ kisavacchatāpase aparaddhassa āvudhavuṭṭhiya
sakalaraṭṭhaṃ

1. Janapadaṃ (Syā, Ka)

5. Nevare (Sī)

7. Parisā janā (Ka)

2. Nappavattati (Syā)

6. Sannihitaṃ (Sī), sannayhati taṃ (Syā)

8. Daṇḍakīraṇṇo (Syā, Ka) Ma 2. 41 piṭṭhepi.

3. Bhaddaṃ (Sī)

4. Ettha ca (Sī)

vinaṭṭhaṃ, nālikero pañcasu tāpasasatesu Ajjuno ca Aṅgīrase aparaddho pathaviṃ bhinditvā nirayaṃ paviṭṭho”ti cintayantā bhayena etaṃ “**sotthi bhaddante**”ti-ādivacanaṃ avocaṃ.

Sotthi bhavissati raññoti idaṃ vacanaṃ Kaṇho ciraṃ tuṇhī hutvā tato anekappakāraṃ yāciyamāno “tumhākaṃ raññā mādisassa isino khurappaṃ sannayhantena bhāriyaṃ kammaṃ katan”ti-ādini ca vatvā pacchā abhāsi. **Undriyissatīti** bhijjissati, thusamuṭṭhi viya vippakiriyissatīti idaṃ so “janaṃ tāsessāmī”ti musā bhaṇati. Sarasanthambhanamatteyeva hissa vijjāya ānubhāvo, na aññatra. Ito paresupī vacanesu eseva nayo.

Pallomoti pannalomo. Lomahaṃsanamattampissa na bhavissati. Idaṃ kira so “sace me rājā taṃ dārikaṃ dassatī”ti paṭiññaṃ karetvā avaca. **Kumāre khurappaṃ patiṭṭhapesī** tena “saro otaratū”ti mante parivattite kumārassa nābhiyaṃ patiṭṭhapesi. **Dhītaraṃ adāsīti** sīsaṃ dhovitvā adāsaṃ bhujissaṃ katvā dhītaraṃ adāsi, uḷāre ca naṃ ṭhāne ṭhapesi. **Mā kho tumhe māṇavakāti** idaṃ pana Bhagavā “ekena pakkhena Ambaṭṭho Sakyānaṃ ñāti hotī”ti pakāseṇto tassa samassāsanatthaṃ āha. Tato Ambaṭṭho ghaṭasatena abhisitto viya passaddhadaratho hutvā samassāsetvā samaṇo Gotamo maṃ “tosessāmī”ti¹ ekena pakkhena ñātiṃ karoti, Khattiyo kirāhamasmīti cintesi.

Khattiyasetṭhabhāvavaṇṇanā

275. Atha kho Bhagavā “ayaṃ Ambaṭṭho khattiyosmī”ti saññaṃ karoti, attano akhattiyabhāvaṃ na jānāti, handa naṃ jānāpessāmīti khattiyavaṃsaṃ dassetuṃ uttari desanaṃ vaḍḍhento “**taṃ kiṃ maññasi Ambaṭṭhā**”ti-ādimāha. Tattha **idhāti** imasmiṃ loke. **Brāhmaṇesūti** brāhmaṇānaṃ antare. **Āsanaṃ vā udakaṃ vāti** aggāsanaṃ vā aggodakaṃ vā. **Saddheti** mataka uddissa katabhatte. **Thālīpāketi** maṅgalādibhatte. **Yaññeti** yaññabhatte. **Pāhuneti** pāhunakānaṃ katabhatte, paṇṇākārabhatte vā. **Apinussāti** api nu assa khattiyaputtassa. **Āvaṭaṃ vā assa anāvaṭaṃ**

1. Na nāsessāmīti (Sī)

vāti brāhmaṇakaññāsu nivāraṇaṃ bhaveyya vā no vā, brāhmaṇadārikaṃ labheyya vā na vā labheyyāti attho. **Anupapannoti** khattiyabhāvaṃ apatto, aparisuddhoti attho.

276. **Itthiyā vā itthim karitvā**ti itthiyā vā itthim pariyesitvā. **Kismiñcideva pakaraṇeti** kismiñcideva dose brāhmaṇānaṃ ayutte akattabbakaraṇe. **Bhassapuṭenā**ti bhasmapuṭena, sīse chārikaṃ okiritvāti attho.

277. * **Janetasminti** janitasmim¹, pajāyāti attho. **Ye gottapaṭisārinoti** ye janetasmim gottam paṭisaranti “ahaṃ Gotamo, ahaṃ Kassapo”ti, tesu loke gottapaṭisārīsu khattiyo seṭṭho. **Anumatā mayāti** mama sabbaññutaññāṇena saddhim saṃsanditvā desitā mayā anuññātā.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Vijjācaraṇakathāvaṇṇanā

278. Imāya pana gāthāya “vijjācaraṇasampanno”ti idaṃ padaṃ sutvā Ambaṭṭho cintesi “vijjā nāma tayo vedā, caraṇaṃ pañca sīlāni, tayidaṃ amhākaṃyeva atthi, vijjācaraṇasampanno ce seṭṭho, mayameva seṭṭhā”ti niṭṭhaṃ gantvā vijjācaraṇaṃ pucchanto “**katamaṃ pana taṃ bho Gotama caraṇaṃ, katamā ca pana sā vijjā**”ti āha. Athassa Bhagavā taṃ brāhmaṇasamaye siddhaṃ jātivādādipaṭisaṃyuttaṃ vijjācaraṇaṃ paṭikkhipitvā anuttaraṃ vijjācaraṇaṃ dassetukāmo “**na kho Ambaṭṭhā**”ti-ādimāha. Tattha **jātivādoti** jātiṃ ārabha vādo, brāhmaṇassevidaṃ vaṭṭati, na suddassāti-ādivacananti attho. Esa nayo sabbattha. **Jātivādavinibaddhā**ti jātivāde vinibaddhā. Esa nayo sabbattha.

Tato Ambaṭṭho “yattha dāni mayaṃ laggissāmāti cintayimha, tato no samaṇo Gotamo mahāvāte thusaṃ dhunanto viya² dūrameva avakkhipi. Yattha pana mayaṃ na laggāma³, tattha no niyojesi. Ayaṃ no vijjācaraṇasampadā ñātuṃ vaṭṭati”ti cintetvā puna vijjācaraṇasampadam⁴ pucchi.

* Saṃ-Ṭṭha 1. 201 piṭṭhepi.

2. Opuṇanto viya (Sī), utthunanto (Syā)

4. Vijjācaraṇaṃ (Sī, Syā)

1. Janatasmim (Sī, Syā)

3. Alaggā (Sī, Syā)

Athassa Bhagavā samudāgamato pabhuti vijjācaraṇaṃ dassetuṃ “**idha Ambaṭṭha Tathāgato**”ti-ādimāha.

279. Ettha ca Bhagavā caraṇapariyāpannampi tividhaṃ sīlaṃ vibhajanto “idamassa hoti caraṇasmin”ti aniyyātetvā “idampissa hoti sīlasmin”ti sīlavaseneva niyyātesī. Kasmā? Tassapi hi kiñci kiñci sīlaṃ atthi, tasmā caraṇavasena niyyātiyamāne “mayampi caraṇasampannā”ti tattha tattheva laggeyya. Yaṃ pana tena supinepi na diṭṭhapubbaṃ tasseva vasena niyyātento “paṭhamāṃ jhānaṃ upasampajja viharati -pa-. Idampissa hoti caraṇasmiṃ -pa- catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati, idampissa hoti caraṇasmin”ti-ādimāha. Ettāvatā aṭṭhapi samāpattiyo “caraṇaṃ”ti niyyātītā honti, vipassanāññāto pana paṭṭhāya aṭṭhavidhāpi paññā “vijjā”ti niyyātītā.

Catu-apāyamukhakathāvaṇṇanā

280. **Apāyamukhānī**ti vināsamukhāni. **Anabhisambhūṇamānoti** asampāpuṇanto, avisahamāno vā. **Khārividhamādāyāti** ettha **khārī**ti araṇi kamaṇḍalu sujā cāmarādayo tāpasaparikkhārā. **Vidhoti** kājo. Tasmā khāribharitaṃ kājamādāyāti attho. Ye pana “**khārividhan**”ti paṭhanti, te “**khārī**ti kājassa nāmaṃ, **vividhanti** bahukamaṇḍalu-ādiparikkhāraṇaṃ”ti vaṇṇayanti. **Pavattaphalabhojanoti** patitaphalabhojano. **Paricārakoti** kappiyakaraṇapattapaṭiggaṇapādadhovanādivattakaraṇavasena paricārako. Kāmañca guṇādhikopi khīṇāsavasāmaṇero puthujjanabhikkhuno vuttanayena paricārako hoti, ayaṃ pana na tādiso guṇavasenaapi veyyāvaccakaraṇavasenaapi lāmakoyeva.

Kasmā pana tāpasapabbajjā sāsanaṃ vināsamukhanti vuttāti? Yasmā gacchantaṃ gacchantaṃ sāsanaṃ tāpasapabbajjāvasena osakkissati. Imasmiñhi sāsane pabbajitvā tisso sikkhā pūretuṃ asakkantaṃ lajjino sikkhākāmā “natthi tayā saddhiṃ uposatho vā pavāraṇā vā saṃghakammaṃ vā”ti jigucchitvā parivajjanti. So “dukkaraṃ khuradhārūpamaṃ sāsane paṭipattipūraṇaṃ dukkhaṃ, tāpasapabbajjā pana sukarā ceva bahujanasaṃmatā cā”ti vibbhamitvā tāpaso hoti. Aññe taṃ disvā “kiṃ tayā katan”ti pucchanti. So “bhāriyaṃ tumhākaṃ sāsane kammaṃ, idha pana sachandacārino

mayan”ti vadati. Sopi “yadi evaṃ ahampi ettheva pabbajāmī”ti tassa anusikkhanto tāpasō hoti. Evamaññepi aññepīti kamena tāpasāva bahukā honti. Tesāṃ uppannakāle sāsanaṃ osakkitaṃ nāma bhavissati. Loke evarūpo Buddho nāma uppajji, tassa īdisaṃ nāma sāsanaṃ ahosīti sutamattameva bhavissati. Idaṃ sandhāya Bhagavā tāpasapabbajjāṃ sāsanaṃ vināsamukhanti āha.

Kudālapīṭakanti kandaṃ mūlaphalaggahaṇatthaṃ kudālañceva¹ piṭakañca. **Gāmasāmantarī** vāti vijjācaraṇasampadādīni anabhisambhuṇanto kasikammādīhi ca jīvitaṃ nipphādetuṃ dukkhanti maññamāno bahujaṇakuhāpanatthaṃ gāmasāmantarī vā nigamasāmantarī vā aggisālārī katvā sappiteladadhimaḍḍhuphāṇitilataṇḍulādīhi ceva nānādārūhi ca homakaraṇavasena aggīṃ paricaranto acchati.

Catudvāraṃ agāraṃ karitvāti catumukhaṃ pānāgāraṃ katvā tassa dvāre maṇḍapaṃ katvā tattha pānīyaṃ upaṭṭhapetvā āgatāgate pānīyena āpucchati. Yampissa addhikā kilantā pānīyaṃ pivitvā parituttāhaṃ bhattapuṭaṃ² vā taṇḍulādīni vā denti, taṃ sabbaṃ gahetvā ambilayāgu-ādīni katvā bahutaraṃ āmisagahaṇatthaṃ³ kesañci annaṃ deti, kesañci bhattapacanabhājanādīni. Tehipi dinnāṃ āmisaṃ vā pubbaṇṇādīni vā⁴ gaṇhāti, tāni vaḍḍhiyā payojeti. Evaṃ vaḍḍhamānavibhavo gomahimsadāsīdāsapariggahaṃ karoti, mahantaṃ kuṭumbaṃ saṇṭhapeti. Imaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ “catudvāraṃ agāraṃ karitvā acchati”ti. **“Tamahaṃ yathāsatti yathābalaṃ paṭipūjessāmī”**ti idaṃ paṇassa paṭipattimukhaṃ. Iminā hi mukhena so evaṃ paṭipajjati. Ettāvata ca Bhagavatā sabbāpi tāpasapabbajjā niddiṭṭhā honti.

Kathaṃ? **Aṭṭhavidhā hi tāpasā** saputtabhariyā uñchācariyā anaggipakkikā asāmapākā⁵ asmamuttāhikā⁶ dantavakkalikā pavattaphalabhojanā⁷ paṇḍupalāsikāti. Tattha ye Keṇiyajaṭilo⁸ viya kuṭumbaṃ saṇṭhapetvā vasanti, te **saputtabhariyā** nāma.

1. Kuddālañceva (Sī, Syā)

2. Paribhuttabhattapuṭaṃ (Syā), tuṭṭhāya bhattapuṭaṃ (Ka)

3. Āmisasaṇṇagahaṇatthaṃ (Syā)

4. Pubbaṇṇāparaṇṇādīni vā (Sī, Syā)

6. Ayamuttāhikā (Syā, Ka)

8. Keniyajaṭilo (Sī, Ka) Vi 3. 342 piṭṭhe passitabbaṃ.

5. Asāmapākikā (Sī)

7. Pavattaphalabhojino (Sī)

Ye pana “saputtadārabhāvo nāma pabbajitassa ayutto”ti
lāyanamaddanaṭṭhānesu vīhimuggamāsatilādīni saṅkaḍḍhitvā pacitvā
paribhuñjanti, te **uñchācariyā** nāma.

Ye “khalena khalam vicaritvā vīhim āharitvā koṭṭetvā paribhuñjanam
nāma ayuttan”ti gāmanigamesu taṇḍulabhikkham gahetvā pacitvā
paribhuñjanti, te **anaggipakkikā** nāma.

Ye pana “kiṃ pabbajitassa sāmāpākenā”ti gāman pavisitvā
pakkabhikkhameva gaṇhanti, te **asāmapākā** nāma.

Ye “divase divase bhikkhāpariyetṭhi nāma dukkhā pabbajitassā”ti
muṭṭhipāsāṇena ambāṭakādīnam rukkhānam tacam koṭṭetvā khādanti, te
asmamuṭṭhikā nāma.

Ye pana “pāsāṇena tacam koṭṭetvā vicaraṇam nāma dukkhan”ti
danteheva ubbāṭetvā khādanti, te **dantavakkalikā** nāma.

Ye “dantehi ubbāṭetvā khādanam nāma dukkham pabbajitassā”ti
leḍḍudaṇḍādīhi paharitvā patitāni phalāni paribhuñjanti, te
pavattaphalabhojanā nāma.

Ye pana “leḍḍudaṇḍādīhi pātetvā paribhogo nāma asāruppo
pabbajitassā”ti sayam patitāneva pupphaphalapaṇḍupalāsādīni khādantā
yāpenti, te **paṇḍupalāsikā** nāma.

Te tividhā ukkaṭṭhamajjhima mudukavasena. Tattha ye nisinnaṭṭhānato
anuṭṭhāya hatthena pāpuṇanaṭṭhāneva patitam gahetvā khādanti, te ukkaṭṭhā.
Ye ekarukkhatto aññaṃ rukkham na gacchanti, te majjhimā. Ye tam tam
rukkhamūlamgantvā pariyesitvā khādanti, te mudukā.

Imā pana aṭṭhapi tāpasapabbajjā imāhi catūhi yeva saṅgaham gacchanti.
Katham? Etāsu hi saputtabhariyā ca uñchācariyā ca agāram bhajanti.
Anaggipakkikā ca asāmapākā ca agyāgāram bhajanti. Asmamuṭṭhikā ca
dantavakkalikā ca kandaṃ phalabhojanam bhajanti. Pavattaphalabhojanā
ca paṇḍupalāsikā ca pavattaphalabhojanam bhajanti. Tena vuttam “ettāvata
ca Bhagavatā sabbāpi tāpasapabbajjā niddiṭṭhā hontī”ti.

281-282. Idāni Bhagavā sācariyakassa Ambaṭṭhassa vijjācaraṇasampadāya apāyamukhampi appattabhāvaṃ dassetuṃ “**taṃ kiṃ maññasi Ambaṭṭhā**”ti-ādimāha. Taṃ uttānatthameva. **Attanā āpāyikopi aparipūramānoti** attanā vijjācaraṇasampadāya āpāyikenāpi aparipūramānena.

Pubbaka-isibhāvānuyogavaṇṇanā

283. **Dattikanti** dinnakaṃ. **Sammukhībhāvampi na dadāti**ti kasmā na dadāti. So kira sammukhāvaṭṭaniṃ nāma vijjaṃ jānāti. Yadā rājā mahārahena alaṅkārena alaṅkato hoti, tadā rañño samīpe ṭhatvā tassa alaṅkāraṇassa nāmaṃ gaṇhāti. Tassa rājā nāme gahite “na demī”ti vattum na sakkoti. Datvā puna chaṇḍadivase “alaṅkāraṃ āharathā”ti vatvā “natthi deva tumhehi brāhmaṇassa dinno”ti vutto “kasmā me dinno”ti pucchi. Te amaccā so brāhmaṇo sammukhā āvaṭṭanimāyaṃ jānāti. Tāya tumhe āvaṭṭetvā gahetvā gacchatīti āhaṃsu. Apare raññā saha tassa atisahāyabhāvaṃ asahantā āhaṃsu “deva etassa brāhmaṇassa sarīre saṅkhalitakuṭṭhaṃ¹ nāma atthi, tumhe etaṃ disvāva ālīṅgatha parāmasatha, idaṅca kuṭṭhaṃ nāma kāyasaṃsaggavasena anugacchati, mā evaṃ karoṭhā”ti. Tato paṭṭhāya tassa rājā sammukhībhāvaṃ na deti.

Yasmā pana so brāhmaṇo paṇḍito khattavijjāya² kusalo, tena saha mantetvā katakammaṃ nāma na virujjhati. Tasmā sānipākāraṇassa anto ṭhatvā bahi ṭhiteṇa tena saddhiṃ manteti. Taṃ sandhāya vuttaṃ “**tirodussantena manteti**”ti. Tattha **tirodussantenā**ti tirodussena³. Ayameva vā pāṭho. **Dhammikanti** anavajjaṃ. **Payātanti** abhiharitvā dinnam. **Katham tassa rājāti** yassa rañño brāhmaṇo īdisaṃ bhikkhaṃ paṭiggaṇheyya, kathaṃ tassa brāhmaṇassa so rājā sammukhībhāvampi na dadeyya. Ayaṃ pana adinnakaṃ māyāya gaṇhāti, tenassa sammukhībhāvaṃ rājā na detīti niṭṭhamettha gantabbanti ayamettha adhippāyo. “Idaṃ pana kāraṇaṃ ṭhapetvā rājānañceva brāhmaṇaṅca na añño koci jānāti, tadetaṃ evaṃ rahassampi paṭicchannampi ‘addhā sabbaññū samaṇo Gotamo’ti niṭṭhaṃ gamissatī”ti Bhagavā pakāsesi.

1. Saṅkhalitakuṭṭhaṃ (Syā, Ka)

2. Khattavijjāya (Syā, Ka)

3. Tirodussa-antena (Syā)

284. Idāni ayañca Ambaṭṭho, ācariyo cassa mante nissāya atimānino. Tena tesam mantanissitamānanimmadanattham uttari desanam vaddhento “**taṃ kiṃ maññasi Ambaṭṭha, idha rājā**”ti-ādimāha. Tattha **rathūpatthareti** rathamhi rañño ṭhānattham attharivā sajjitapadese. **Uggehi vāti** uggaṭṭaggehi vā amaccehi. **Rājaññehīti** anabhisittakumārehi. **Kiñcideva mantananti** asukasmim̐ dese taḷakam̐ vā mātikam̐ vā kātuṃ vaṭṭati, asukasmim̐ gāmaṃ vā nigamaṃ vā nagaraṃ vā nivesetunti evarūpaṃ pākaṭamantanam̐. **Tadeva mantananti** yaṃ raññā mantitam̐, tadeva. Tādisehiyeva sīsukkhepabhamukkhepādīhi ākārehi manteyya. **Rājabhaṇṭanti** yathā raññā bhaṇṭam̐ tassatthassa sādhanasamattham̐, sopi tassatthassa sādhanasamatthameva bhaṇṭam̐ bhaṇṭatīti attho.

285. * **Pavattāroti** pavattayitāro. **Yesanti** yesam̐ santakam̐. **Mantapadanti** vedasaṅkhātam̐ mantameva. **Gītanti** aṭṭhakādīhi dasahi porāṇakabrāhmaṇehi sarasampattivaseṇa sajjhāyitam̐. **Pavuttanti** aññesam̐ vuttam̐, vācitantī attho. **Samihitanti**² samupabyūḷham̐³ rāsikataṃ⁴, piṇḍam̐ katvā ṭhapitanti attho. **Tadanugāyantīti** etarahi brāhmaṇā taṃ tehi pubbe gītam̐ anugāyanti anusajjhāyanti. **Tadanubhāsantīti** taṃ anubhāsanti, idam̐ purimasseva vevacanam̐. **Bhāsitanubhāsantīti** tehi bhāsitam̐ sajjhāyitam̐ anusajjhāyanti. **Vācitanuvācentīti** tehi aññesam̐ vācitam̐ anuvācentī.

Seyyathidanti te katameti attho. **Aṭṭhakoti**-ādīni tesam̐ nāmāni. Te kira dībbena cakkhunā oloketvā parūpaghātam̐ akatvā Kassapasammāsambuddhassa Bhagavato pāvacanena saha saṃsanditvā mante ganthimsu. Aparā pare pana brāhmaṇā pāṇātipātādīni pakkhipitvā tayo vede bhinditvā Buddhavacanena saddhim̐ viruddhe akaṃsu. **Netam̐ ṭhānam̐ vijjatīti** yena tvaṃ isi bhaveyyāsi, etaṃ kāraṇam̐ na vijjati. Idha Bhagavā yasmā “esa pucchiyamānopi attano avattharaṇabhāvaṃ ñatvā paṭivacanam̐ na dassatī”ti jānāti, tasmā paṭiññam̐ agahetvāva taṃ isibhāvaṃ paṭikkhipi.

1. Bedattayasāṅkhātam̐ (Ka)

2. Samihitanti (Sī, Syā)

3. Samupabbūḷham̐ (Sī)

* Ma-Ṭṭha 3. 290; Am-Ṭṭha 3. 65 piṭṭhesupī.

4. Rāsirāsikataṃ (Sī)

286. Idāni yasmā te porāṇā dasa brāhmaṇā nirāmagandhā anitthigandhā rajojalladharā brahmacārino araṇṇāyatane pabbatapādesu vanamūlaphalāhārā vasimsu. Yadā katthaci gantukāmā honti, iddhiyā ākāseva gacchanti, natthi tesam yānena kiccaṃ. Sabbadisāsu ca nesam mettādibrahmavihārabhāvanāva ārakkhā hoti, natthi tesam pākārapurisaguttīhi attho. Iminā ca Ambaṭṭhena sutapubbā tesam paṭipatti, tasmā imassa sācariyakassa tesam paṭipattito ārakabhāvaṃ dassetuṃ “**taṃ kiṃ maññasi Ambaṭṭhā**”ti-ādimāha.

Tattha **vicitakāḷakanti** vicinitvā apanītakāḷakaṃ. **Veṭṭhakanatapassāhīti** dussapaṭṭa dussaveṇi ādīhi veṭṭhakehi namitaphāsukāhi. **Kuttavālehi** sobhākaraṇattham kappetuṃ yuttaṭṭhānesu kappitavālehi. Ettha ca vaḷavānaṃyeva vālā kappitā, na rathānaṃ, vaḷavapayuttattā pana rathāpi “kuttavālā”ti vuttā. **Ukkinṇaparikhāsūti** khataparikhāsu. **Okkhittapalighāsūti** ṭhapitapalighāsu. **Nagarūpakārikāsūti** ettha **upakārikāti** paresam ārohanivāraṇattham samantānagaraṃ pākārassa adhobhāge katasudhākammaṃ vuccati. Idha pana tāhi upakārikāhi yuttāni nagarāneva “nagarūpakārikāyo”ti adhippetāni¹. **Rakkhāpentīti** tādisesu nāgaesu vasantāpi attānaṃ rakkhāpentī. **Kaṅkhāti** “sabbaññū, na sabbaññū”ti evaṃ saṃsāyo. **Vimatīti** tasseva vevacanaṃ, virūpā mati vinicchinituṃ² asamattāti attho. Idam Bhagavā “Ambaṭṭhassa iminā attabhāvena maggapātubhāvo natthi, kevalam divaso vītivattati, ayaṃ kho pana lakkhaṇapariyesanattam āgato, tampi kiccaṃ nassarati. Handassa satijananattam nayaṃ demī”ti āha.

Dvelakkhaṇadassanavaṇṇanā

287. Evaṃ vatvā pana yasmā Buddhānaṃ nisinnānaṃ vā nipannānaṃ vā koci lakkhaṇaṃ pariyesituṃ na sakkoti, ṭhitānaṃ pana caṅkamantānaṃ vā sakkoti. Āciṇṇaṇcetaṃ Buddhānaṃ lakkhaṇapariyesanattam āgatabhāvaṃ ṇatvā utṭhāyāsanaṃ caṅkamādhiṭṭhānaṃ nāma, tena Bhagavā utṭhāyāsanaṃ bahi nikkhanto. Tasmā “**atha kho Bhagavā**”ti-ādi vuttam.

1. Adhippetā (Sī, Ka)

2. Vinicchetuṃ (Sī), vinicchituṃ (Syā)

* **Samannesīti** gavesi, “ekaṃ, dve”ti vā gaṇayanto samānayaī.

Yebhuyyenāti pāyena, bahukāni addasa, appāni na addasāti attho. Tato yāni na addasa, tesam dīpanattham vuttam “**thapetvā dve**”ti. **Kaṅkhatīti** “aho vata passeyyan”ti patthanam uppādeti. **Vicikicchati** tato tato tāni vicinanto kicchati na sakkoti daṭṭhum. **Nādhimuccatīti** tāya vicikicchāya sannitṭhānam na gacchati. **Na sampasīdatīti** tato “paripuṇṇalakkhaṇo ayan”ti Bhagavati pasādam nāpajjati. Kaṅkhāya vā dubbalā vimati vuttā, vicikicchāya majjhimā, anadhimuccanatāya¹ balavatī, asampasādena tehi tīhi dhammehi cittassa kālusiyaabhāvo. **Kosohiteti** vatthikosena paṭicchanne. **Vatthaguyheti** aṅgajāte. Bhagavato hi varavāraṇasseva kosohitam vatthaguyham suvaṇṇavaṇṇam padumagabbhasamānam. Tam so vattapaṭicchannattā apassanto, antomukhagatāya ca jivhāya pahūtabhāvam asallakkhento tesu dvīsu lakkhaṇesu kaṅkhī ahosi vicikicchī.

288. **Tathārūpanti** taṃrūpaṃ. Kimettha aññena vattabbaṃ, vuttametaṃ Nāgasenatthereneva Milindaraññā puṭṭhena²—dukkaram³ bhante Nāgasena Bhagavatā katanti. Kim mahārājāti. Mahājanena hirikaraṇokāsam Brahmāyubrahmaṇassa ca, antevāsi-uttarassa⁴ ca, Bāvarissa antevāsīnam soḷasa brāhmaṇānaṃ⁵, Selassa brāhmaṇassa ca, antevāsīnam tisatamaṇavānaṃ⁶ dassesi bhanteti. Na mahārāja Bhagavā guyham dassesi. Chāyam Bhagavā dassesi. Iddhiyā abhisankharitvā nivāsananivattham kāyabandhanabaddham cīvarapārutam chāyārūpakamattam dassesi mahārājāti. Chāyam diṭṭhe sati diṭṭhamyeva nanu bhanteti. Tiṭṭhate’tam mahārāja, hadayarūpaṃ disvā bujjanakasatto bhavye, hadayamaṃsam ninnetvā dasseyya Sammāsambuddhoti. Kallosi bhante Nāgasenāti⁷.

Ninnāmetvāti nīharitvā. **Anumasīti** kathinasūciṃ viya katvā anumajji, tathākaraṇena cettha mudubhāvo, kaṇṇasotānumasanena dīghabhāvo, nāsikasotānumasanena tanubhāvo, nalāṭacchādanena puthulabhāvo pakāsītoti veditabbo.

1. Anadhimuccatāya (Sī) 2. Puṭṭhena āha ca (Ka) 3. Atidukkaram (Sī)

4. Antevāsīnam Uttarassa (Syā, Ka) Ma 2. 336 piṭṭhe passitabbaṃ.

5. Khu 1. 433; Khu 8. 5 piṭṭhesu.

* Ma-Tīha 3. 252 piṭṭhepi.

6. Ma 2. 344 piṭṭhe.

7. Milindapañhe 169 piṭṭhe.

289. **Paṭimānentoti** āgamento, āgamanamassa patthento udikkhantoti attho.

290. **Kathāsallāpoti** kathā ca sallāpo ca, kathanam paṭikathananti attho.

291. **Aho vatāti** garahavacanametam. **Reti** idam hīlanavasena āmantanam. **Paṇḍitakāti** tameva jigucchanto āha. Sesapadadvayepi eseva nayo. **Evarūpena kira bho puriso atthacarakenāti** idam “yādiso tvaṃ, edise atthacarake hitakārake sati puriso nirayaṃyeva gaccheyya, na aññatrā”ti imamattam sandhāya vadati. **Āsajja āsajjāti** ghaṭṭetvā ghaṭṭetvā. **Amhepi evaṃ upaneyya upaneyyāti** “brāhmaṇo kho pana Ambaṭṭha Pokkharasāti”ti-ādini vatvā evaṃ upanetvā upanetvā paṭicchannam kāraṇam āvikarivā suṭṭhu dāsādibhāvaṃ¹ āropetvā avaca, tayā amhe akkosāpitāti adhippāyo. **Padasāyeva pavattesīti** pādena paharivā bhūmiyam pātesi. Yañca so pubbe ācariyena saddhim ratham āruhitvā sārathi hutvā agamāsi, tampissa ṭhānam acchinditvā rathassa purato padasāyevassa gamanam akāsi.

Pokkharasātibuddhūpasāṅkamanavaṇṇanā

292-296. **Ativikāloti** suṭṭhu vikālo, sammodanīyakathāyapi kālo natthi. **Āgamā nukhvidha bhoti** āgamā nu kho idha bho. **Adhivāsetūti** sampaṭicchatu. **Ajjatanāyāti** yaṃ me tumhesu kāram karoto ajja bhavissati puññaṃ pītipāmojjaṃ, tadatthāya. **Adhivāsesi Bhagavā tuṇhībhāvenāti** Bhagavā kāyaṅgam vā vācaṅgam vā acopetvā abbhantareyeva khantiṃ dhārento tuṇhībhāvena adhivāsesi. Brāhmaṇassa anuggahaṇattham manasāva sampaṭicchīti vuttam hoti.

297. **Paṇītenāti** uttamena. **Sahatthāti** sahatthena². **Santappesīti** suṭṭhu tappesi, paripuṇṇam suhitam yāvadattham akāsi².

1. Suddadāsādibhāvaṃ (Sī, Syā)

2-2. Santappetvāti suṭṭhu tappetvā paripuṇṇam suhitam yāvadattham katvā iti sabbattha dissati, (Vi-Ṭṭha 1. 167; Ma-Ṭṭha 2. 184 piṭṭhesupi), idāni dissamānapāḷiyā pana na sameti.

Sampavāresī¹ suṭṭhu pavāresi, “alaṃ alaṃ”²ti hatthasaññāya paṭikkhipāpesi¹. **Bhuttāvinti** bhuttavantam. **Onītapattapāṇinti**² pattato onītapāṇim, apanītahatthanti vuttam hoti. **Onītapattapāṇintipi** pāṭho. Tassattho, onītam nānābhūtam vinābhūtam pattam pāṇito assāti onītapattapāṇi, tam onītapattapāṇim. Hatthe ca pattañca dhovitvā ekamante pattam nikkhipitvā nisinnanti attho. **Ekamantam nisīdīti** Bhagavantam evambhūtam ñatvā ekasmiṃ okāse nisīdīti attho.

298. **Anupubbim kathanti** anupaṭipāṭikatham. Ānupubbī kathā nāma dānānantaram sīlam sīlānantaram saggo, saggānantaram maggoti etesam atthānam dīpanakathā. Teneva “**seyyathidaṃ dānakathan**”³ti-ādimāha. **Okāranti** avakāram lāmakabhāvaṃ. **Sāmuksikā**ti sāmam ukksikā, attanāyeva uddharitvā gahitā, sayambhuññāna diṭṭhā asādhāraṇā aññesanti attho. Kā pana sāti? Ariyasaccadesanā. Tenevāha “**dukkham samudayam nirodham maggan**”⁴ti. * **Dhammacakkhanti** ettha sotāpattimaggo adhippeto, tassa uppatti-ākāradassanattam “**yaṃ kiñci samudayadhammam, sabbam tam nirodhadhamman**”⁵ti āha. Tañhi nirodham ārammaṇam katvā kiccavasena evam sabbasaṅkhatam paṭivijjhantam uppajjati.

Pokkharasāti-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā

299. Diṭṭho ariyasaccadhammo etenāti **diṭṭhadhammo**. Esa nayo sesapadesupi. Tiṇṇā vicikicchā anenāti **tiṇṇavicikicchō**. Vigatā kathamkathā assāti **vigatakathamkatho**. **Vesārajappattoti** visāradabhāvaṃ patto. Kattha? Satthusāsane. Nāssa paro paccayo, na parassa saddhāya³ ettha vattatīti **aparappaccayo**. Sesam sabbattha vuttanayattā⁴ uttānatthattā ca pākaṭamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Ambaṭṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1-1. Sampavāretvāti suṭṭhu pavāretvā, alaṃ alanti hatthasaññāya paṭikkhipāpetvā iti sabbattha dissati, idāni dissamānapāḷiyā pana na sameti.

2. Onītapattapāṇinti (Sī)

3. Saddhā (Syā)

4. Pubbe vuttanayattā (Sī)

* Ma-Ṭṭha 3. 65; Am-Ṭṭha 3. 215 piṭṭhesupi.

4. Soṇadaṇḍasutta

300. **Evam me sutam -pa- Aṅgesūti** Soṇadaṇḍasuttam. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā. **Aṅgesūti** Aṅgā nāma aṅgapāsādikatāya evaṃ laddhavohārā janapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado rūḷhisaddena Aṅgāti vuccati, tasmim Aṅgesu janapade. **Cārikanti** idhāpi aturitacārikā ceva nibaddhacārikā ca adhippetā. Tadā kira Bhagavato dasasahasilokadhātum oloketassa Soṇadaṇḍo brāhmaṇo nāṇajālassa anto paññāyittha. Atha Bhagavā “ayaṃ brāhmaṇo mayhaṃ nāṇajāle paññāyati, atthi nu khvassupanissayo”ti vīmaṃsanto addasa “mayi tattha gate etassa antevāsino dvādasahākārehi brāhmaṇassa vaṇṇaṃ bhāsivā mama santike āgantum na dassanti. So pana tesam vādaṃ bhinditvā ekūnatimsāya ākārehi mama vaṇṇaṃ bhāsivā maṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchissati. So pañhavissajjanapariyosāne saraṇaṃ gamissatī”ti, disvā pañcasatabhikkhuparivāro taṃ janapadaṃ paṭipanno. Tena vuttaṃ “**aṅgesu cārikaṃ caramāno -pa- yena Campā tadavasari**”ti.

Gaggarāya pokkharāṇiyā tīreti tassa Campānagarassa avidūre Gaggarāya nāma rājagga mahesiyā¹ khaṇitattā Gaggarāti laddhavohārā pokkharāṇi atthi, tassā tīre samantato nilādipaṇcavaṇṇakusumapaṭimaṇḍitaṃ mahantaṃ campakavanaṃ. Tasmim Bhagavā kusumagandhasugandhe campakavane viharati. Taṃ sandhāya “Gaggarāya pokkharāṇiyā tīre”ti vuttaṃ. * **Māgadhenā seniyena Bimbisārenāti** ettha so rājā Magadhānaṃ issarattā **Māgadho**. Mahatiyā senāya samannāgatattā **seniyo**. **Bimbīti** suvaṇṇaṃ, tasmā sārasuvaṇṇasadisatāya Bimbisāroti vuccati.

301-302. Bahū bahū hutvā saṃhatāti saṃghā, ekekissāya disāya saṃgho² etesaṃ atthīti **saṃghī**. Pubbe nagarassa anto agaṇā bahi nikkhamitvā gaṇataṃ pattāti **gaṇībhūtā**. **Khattaṃ āmaṇesi**ti khattā vuccati pucchitapañhe byākaraṇasamattho mahāmatto, taṃ āmaṇesi. **Āgamentūti** muhuttaṃ paṭimānentu, mā gacchantūti vuttaṃ hoti.

1. Rājamaheśiyā (Sī, Syā) Ma-Ṭṭha 3. 1 piṭṭhepi.

* Ma-Ṭṭha 1. 369 piṭṭhepi.

2. Saṃghā (Ka) Ma-Ṭṭha 3. 284 piṭṭhe passitabbaṃ.

Soṇadaṇḍagaṇakathā

303. **Nānāverajjakānanti** nānāvidhesu rajjesu aññesu aññesu Kāsikosalādīsu rajjesu jātā, tāni vā tesam nivāsā, tato vā āgatāti nānāverajjakā, tesam nānāverajjakānam. **Kenacideva karaṇīyenāti** tasmim kira nagare dvīhi karaṇīyehi brāhmaṇā sannipatanti yaññānubhavanattham vā mantasajjhāyanattham vā. Tadā ca tasmim nagare yañño natthi. Soṇadaṇḍassa pana santike mantasajjhāyanattham ete sannipatitā. Tam sandhāya vuttam “kenacideva karaṇīyenā”ti. Te tassa gamanam sutvā cintesum “ayam Soṇadaṇḍo uttamabrāhmaṇo¹ yebhuyyena ca aññe brāhmaṇā samaṇam Gotamam saraṇam gatā, ayameva na gato. Svāyam sace tattha gamissati, addhā samaṇassa Gotamassa āvaṭṭaniyā māyāya āvaṭṭito tam saraṇam gamissati, tato etassāpi gehadvāre brāhmaṇānam asannipāto bhavissati”ti. “Handassa gamanantarāyam karomā”ti sammantayitvā tattha agamaṁsu². Tam sandhāya “**atha kho te brāhmaṇā**”ti-ādi vuttam.

Tattha **imināpaṇgenāti** imināpi kāraṇena. Evaṁ etaṁ kāraṇam vatvā puna “attano vaṇṇe bhaññamāne atussanakasatto nāma natthi, handassa vaṇṇam bhaṇanena gamanam nivāressamā”ti³ cintetvā “**bhavam hi Soṇadaṇḍo ubhato sujāto**”ti-ādini kāraṇāni āhaṁsu.

Ubhatoti dvīhi pakkhehi. **Mātito ca pitito cāti** bhoto mātā brāhmaṇī, mātumātā brāhmaṇī, tassāpi mātā brāhmaṇī, pitā brāhmaṇo, pitupitā brāhmaṇo, tassāpi pitā brāhmaṇoti evam bhavam ubhato sujāto mātito ca pitito ca. **Samsuddhagahaṇikoti** samsuddhā te mātugahaṇī, kucchīti attho. **Samavepākiniyā gahaṇiyāti** ettha pana kammajatejodhātu “gahaṇī”ti vuccati.

Yāva sattamā pitāmahayugāti ettha pitupitā pitāmaho, pitāmahassa yugam pitāmahayugam. **Yuganti** āyuppanamāṇam vuccati. Abhilāpamattameva cetam. Atthato pana pitāmahoyeva pitāmahayugam. Tato uddham sabbepi pubbapurisā pitāmahaggahaṇeneva gahitā. Evaṁ yāva sattamo

1. Ugatabrāhmaṇo (Sī, Syā) Ma-Ṭṭha 3. 284 piṭṭhepi.

2. Āgamaṁsu (Ka)

3. Nivāremāti (Sī, Syā)

puriso, tāva saṃsuddhagahaniko. Atha vā akkhitto anupakkuṭṭho jātivādenāti dassenti. **Akkhittoti** “apanetha etaṃ, kiṃ iminā”ti evaṃ akkhitto anavakkhitto. **Anupakkuṭṭhoti** na upakkuṭṭho, na akkosam vā nindam vā laddhapubbo. Kena kāraṇenāti? Jātivādena. Itipi “hīnajātiko eso”ti evarūpena vacanenāti attho.

* **Aḍḍhoti** issaro. **Mahaddhanoti** mahatā dhanena samannāgato. Bhavato hi gehe pathaviyaṃ paṃsuvālikā viya bahudhanam, samaṇo pana Gotamo adhano bhikkhāya udaram pūretvā yāpetīti dassenti. **Mahābhogoti** pañcakāmaguṇavasena mahā-upabhogo. Evaṃ yaṃ yaṃ guṇam vadanti, tassa tassa paṭipakkhavasena Bhagavato aguṇamyeva dassemāti maññamānā vadanti.

Abhirūpoti aññehi manussehi abhirūpo adhikarūpo. **Dassanīyoti** divasampi passantānam atittikaraṇato dassanayoggo. Dassaneneva cittapasādajanato **pāsādiko**. Pokkharatā vuccati sundarabhāvo, vaṇṇassa pokkharatā **vaṇṇapokkharatā**, tāya vaṇṇasampattiyā yuttoti attho. Porāṇā panāhu “**pokkharanti** sarīram vadanti, **vaṇṇam** vaṇṇamevā”ti. Tesam matena vaṇṇo ca pokkharāṇa vaṇṇapokkharāṇi. Tesam bhāvo **vaṇṇapokkharatā**. Iti **paramāya vaṇṇapokkharatāyāti** uttamena parisuddhena vaṇṇena ceva sarīrasaṇṭhānasampattiyā cāti attho. **Brahmavaṇṇīti** seṭṭhavaṇṇī. Parisuddhavaṇṇesupi seṭṭhena suvaṇṇavaṇṇena samannāgatoti attho. **Brahmavacchasīti**¹ mahābrahmuno sarīrasadiseneva sarīrena samannāgato. **Akhuddāvākāso dassanāyāti** “bhoto sarīre dassanassa okāso na khuddako mahā, sabbāneva te aṅgapaccaṅgāni dassanīyāneva, tāni cāpi mahantānevā”ti dīpentī.

Sīlamassa atthīti **sīlavā**. Vuddham vaddhitam sīlamassāti **vuddhasīlī**. **Vuddhasīlenāti** vuddhena vaddhitena sīlena. **Samannāgatoti** yutto, idaṃ vuddhasīlīpadasseva vevacanam. Sabbametam pañcasīlamattameva sandhāya vadanti.

Kalyāṇavācoti ādisu kalyāṇā sundarā parimaṇḍalapadabyañjanā vācā assāti kalyāṇavāco. Kalyāṇam madhuram vākkaraṇam assāti

* Ma-Ṭṭha 3. 285 piṭṭhepi.

1. Brahmavaḍḍhīti (Sī)

3. Vattacariyādi (Syā)

tepi. “Ko cāhaṃ, ke ca samaṇassa Gotamassa jātisampatti-ādayo guṇā”ti attano guṇehi uttaritareyeveva maññamāno, itare pana ekanteneva Bhagavato mahantabhāvadīpanatthaṃ¹ pakāseti.

Mayameva arahāmāti evaṃ niyāmentovettha idaṃ dīpeti “yadi guṇamahantatāya upasaṅkamitabbo nāma hoti. Yathā hi Sineruṃ upanidhāya sāsapo, mahāsamuddaṃ upanidhāya gopadakaṃ, sattasu mahāsaṇḍesa udakaṃ upanidhāya ussāvabindu paritto lāmakko, evameva samaṇassa Gotamassa jātisampatti-ādayopi guṇe upanidhāya amhākaṃ guṇā parittā lāmakā, tasmā mayameva arahāma taṃ bhavantaṃ Gotamaṃ dassanāya upasaṅkamtun”ti.

Mahantaṃ nātisaṃghaṃ ohāyati mātipakkhe asītikulasahassāni pitipakkhe asītikulasahassānīti evaṃ saṭṭhikulasatasahassaṃ ohāya pabbajito.

Bhūmigatañca vehāsaṭṭhañcāti ettha rājaṅgaṇe ceva uyyāne ca sudhāmaṭṭhapokkharāṇiyo sattaratanānaṃ pūretvā² bhūmiyaṃ ṭhapitaṃ dhanāṃ bhūmitaṃ nāma, pāsādaniyūhādayo paripūretvā³ ṭhapitaṃ vehāsaṭṭhaṃ nāma. Etaṃ tāva kulapariyāyena āgataṃ. Tathāgatassa pana³ jātadivaseyeveva Saṅkho Elo Uppalo Puṇḍarīkoti cattāro nidhaya uggaṭā. Tesu Saṅkho gāvutiko, Elo aḍḍhayaohaniko, Uppalo tigāvutiko, Puṇḍarīko yohaniko. Tesupi gahitaṃ gahitaṃ pūratīyeveva, iti Bhagavā pahūtaṃ hiraññasuvannaṃ ohāya pabbajitoti veditabbo.

* **Daharova samānoti** taruṇova samāno. **Susukāḷakesoti** sutṭhu kāḷakeso, añjanavaṇṇasadisakeso hutvā vāti attho. **Bhadrenāti** bhaddakena. **Paṭhamena vayasāti** tiṇṇaṃ vayānaṃ paṭhamavayena. **Akāmākānanti** anicchamānānaṃ. Anādaratthe sāmivacanaṃ. Assūni mukhe etesanti **assumukhā**, tesāṃ assumukhānaṃ, assukilinnamukhānanti attho.

1. Guṇamahantabhāvadīpanatthaṃ (Syā)

2. Sattaratanapūrā katvā (Sī, Syā)

3. Nāyūhādayopi pūretvā (Sī), niyūhādayo pana pūretvā (Syā)

* Ma-Ṭṭha 1. 356; Ma-Ṭṭha 2. 76; Am-Ṭṭha 2. 44 piṭṭhesupī.

Rudantānanti kandiṭvā rodamānānaṃ. **Akhuddāvaka**soti ettha Bhagavato aparimāṇoyeva dassanāya okāsoti veditabbo.

* Tatridaṃ vatthu—Rājagahe kira aññataro brāhmaṇo “samaṇassa Gotamassa pamāṇaṃ gahetuṃ na sakkotī”ti sutvā Bhagavato piṇḍāya pavisanakāle satṭhihatthaṃ veḷuṃ gahetvā nagaradvārassa bahi ṭhatā sampatte Bhagavati veḷuṃ gahetvā samīpe aṭṭhāsi. Veḷu Bhagavato jāṇukamattaṃ pāpuṇi. Puna divase dve veḷū ghaṭetvā samīpe aṭṭhāsi. Bhagavāpi dvinnaṃ veḷūnaṃ upari kaṭimattameva paññāyamāno “brāhmaṇa kiṃ karosī”ti āha. Tumhākaṃ pamāṇaṃ gaṇhāmīti. “Brāhmaṇa sacepi tvaṃ sakalacakkavāḷagabbhaṃ pūretvā ṭhite veḷū ghaṭetvā āgamissasi, neva me pamāṇaṃ gahetuṃ sakkhissasi. Na hi mayā cattāri asaṅkhyeyāni, kappasatasahassaṇca tathā pāramiyo pūritā, yathā me paro pamāṇaṃ gaṇheyya, atulo brāhmaṇa Tathāgato appameyyo”ti vatvā Dhammapade gāthamāha—

“Te tādise pūjayato, nibbute akutobhaye.

Na sakkā puññaṃ saṅkhātuṃ, imettamapi kenacī”ti¹.

Gāthāpariyosāne caturāsītipāṇasahassāni amataṃ pivimṣu.

* Aparampi vatthu—Rāhu kira Asurindo cattāri yojanasahassāni, aṭṭha ca yojanasatāni ucco. Bāhantaramassa dvādasa yojanasatāni. Bahalantarena cha yojanasatāni. Hatthatalapādatalānaṃ puthulato tīpi yojanasatāni. Aṅgulipabbāni paṇṇāsa yojanāni. Bhamukantaraṃ paṇṇāsajojanaṃ. Mukhaṃ dviyojanasataṃ tiyojanasatagambhīraṃ tiyojanasataparimaṇḍalaṃ. Gīvā tiyojanasataṃ. Nalāṭaṃ tiyojanasataṃ. Sīsaraṃ navayojanasataṃ. So “ahaṃ uccosmi Satthāraṃ onamitvā oloketuṃ na sakkhissāmī”ti cintetvā nāgacchi². So ekadivasam Bhagavato vaṇṇaṃ sutvā “yathākathaṇca³ olokessāmī”ti āgato.

Atha Bhagavā tassajjhāsayaṃ veditvā “catūsu iriyāpathesu katarena dassessāmī”ti cintetvā “ṭhitako nāma nīcopi ucco viya paññāyati,

1. Khu 1. 42; Khu 3. 147 piṭṭhesu.

3. Yathā kathaṇci (Sī)

2. Na sakkhissāmīti nāgacchati (Sī, Syā)

* Saṃ-Ṭṭha 1. 101 piṭṭhepi passitabbaṃ.

nipannovassa¹ attānaṃ dassessāmi”ti “Ānanda gandhakuṭipariveṇe mañcakaṃ paññāpehi”ti vatvā tattha sīhaseyyaṃ kappesi. Rāhu āgantvā nipannaṃ Bhagavantaṃ gīvaṃ unnāmetvā nabhamajjhe puñṇacandaṃ viya ullokesi. “Kimidaṃ Asurindā”ti ca vutte “Bhagavā onamitvā oloketuṃ na sakkhissāmi”ti nāgacchinti. Na mayā Asurinda adhomukhena pāramiyo pūritā, uddhaggameva katvā dānaṃ dinnanti. Taṃ divasaṃ Rāhu saraṇaṃ agamāsi. Evaṃ Bhagavā akhuddāvakaṃso dassanāya.

Catupārisuddhisīlena **sīlavā**, taṃ pana sīlaṃ ariyaṃ uttamaṃ parisuddhaṃ. Tenāha “**ariyasīli**”ti. Tadetamā anavajjaṭṭhena kusalaṃ. Tenāha “**kusalasīli**”ti. **Kusalasīlenā**ti idamassa vevacanaṃ.

Bahūnaṃ ācariyapācariyoti Bhagavato ekekāya dhammadesanāya caturāsītīpāṇasahassāni aparimāṇāpi devamanussā maggaphalāmataṃ pivanti, tasmā bahūnaṃ ācariyo. Sāvakaṇeyyānaṃ pana pācariyoti.

Khīṇakāmarāgoti ettha kāmaṃ Bhagavato sabbepi kilesā khīṇā, brāhmaṇo pana te na jānāti. Attano jānanaṭṭhāneyeva guṇaṃ katheti. **Vigatacāpalloti** “pattamaṇḍanā cīvaramaṇḍanā senāsanamaṇḍanā imassa vā² pūṭikāyassa -pa- keḷanā paṭikeḷanā”ti³ evaṃ vuttacāpallā virahito.

Apāpapurekkhāroti apāpe nava lokuttaradhamme purato katvā vicarati. **Brahmaññāya pajāyāti** Sāriputtamoggallānamahākassapādibhedāya brāhmaṇapajāya, etissāya ca pajāya purekkhāro. Ayañhi pajā samaṇaṃ Gotamaṃ purakkhatvā⁴ caratīti attho. Api ca **apāpapurekkhāroti** na pāpaṃ purekkhāro na pāpaṃ purato katvā carati, na pāpaṃ icchatīti attho. Kassa brahmaññāya pajāya. Attanā saddhiṃ paṭiviruddhāyapi brāhmaṇapajāya aviruddho hitasukhatthikoyevāti vuttaṃ hoti.

Tiroraṭṭhāti pararaṭṭhato. **Tirojanapadāti** parajanapadato. **Pañhaṃ pucchitum āgacchantīti** khattiyapaṇḍitādayo ceva devabrahmaṇāgagandhabbādayo

1. Nipanno cassa (Sī), nipanno panassa (Syā)

2. Imassa ca (Ka)

3. Kelāyanāti (Syā) Abhi 2. 365 piṭṭhe.

4. Purakkhitvā (Ka)

ca “pañhe abhisāṅkharitvā pucchissāmā”ti āgacchanti. Tattha keci pucchāya vā dosaṃ, vissajjanasampañcchane vā asamattathataṃ sallakkhetvā apucchitvāva tuṇhī nisīdanti. Keci pucchanti. Kesañci Bhagavā pucchāya ussāhaṃ janetvā vissajjeti. Evaṃ sabbesampi tesaṃ vimatiyo tīraṃ patvā mahāsamuddassa ūmiyo viya Bhagavantaraṃ patvā bhijjanti.

Ehi svāgatavādī¹ devamanussapabbajitagahaṭṭhesu taṃ taṃ attano santikaṃ āgataṃ “ehi svāgatan”ti evaṃ vadatīti attho. **Sakhiloti** tattha katamaṃ sākhyāyaṃ. “Yā sā vācā nelā kāṇṇasukhā”ti-ādinā * nayena vuttasākhyāyena samannāgato, muduvacanoti attho. **Sammodakoti** paṭisanthārakusalo, āgatāgatānaṃ catunnaṃ parisānaṃ “kacci bhikkhave khamanīyaṃ, kacci yāpanīyaṃ”ti-ādinā nayena sabbaṃ addhānadarathaṃ vūpasamento viya paṭhamataraṃ sammodanīyaṃ kathaṃ kattāti attho. **Abbhākuṭīkoti** yathā ekacce parisāṃ patvā thaddhamukhā saṅkuṭitamukhā honti, na ediso, parisadassanena panassa bālātapasamphassena² viya padumaṃ mukhapadumaṃ vikaṣati puṇṇacandasassirikaṃ hoti. **Uttānamukhoti** yathā ekacce nikkujjitamukhā viya sampattāya parisāya na kiñci kathenti, atidullabhakathā honti, na evarūpo. Samaṇo pana Gotamo sulabhakatho. Na tassa santikaṃ āgatāgatānaṃ “kasmā mayaraṃ idhāgatā”ti vipaṭṭisāro uppajjati, dhammaṃ pana sutvā attamanāva hontīti dasseti. **Pubbabhāsīti** bhāsanto ca paṭhamataraṃ bhāsati, tañca kho kālayuttaṃ pamāṇayuttaṃ atthanissitameva bhāsati, na niratthakakathaṃ.

Na tasmim gāme vāti yattha kira Bhagavā paṭivasati, tattha mahesakkhā devatā ārakkhaṃ gaṇhanti, taṃ³ nissāya manussānaṃ upaddavo na hoti, paṇisupisācakādayo eva hi manusse viheṭhenti, te tāsāṃ ānubhāvena dūraṃ apakkamanti. Api ca Bhagavato mettābalenapi na amanussā manusse viheṭhenti.

Saṅghīti-ādīsu anusāsitaḥ, sayaraṃ vā uppādito saṅgho assa atthīti **saṅghī**, tādisovassa gaṇo atthīti **gaṇī**. Purimapadasseva vā vevacanametaraṃ. Ācārasikkhāpanavasena gaṇassa ācariyoti

1. Sāgatavādī (Sī)

2. Bālātapadassanena (Sī)

* Abhi 1. 260 piṭṭhe.

3. Tā (Syā, Ka)

gaṇācariyo. Puthutitthakarānanti bahūnaṃ titthakarānaṃ, **Yathā vā tathā vāti** yena vā tena vā. Acelakādimattakenāpi kāraṇena. **Samudāgacchatīti** samantato upagacchati abhivaḍḍhati.

Atithī no te hontīti te amhākaṃ āgantukā navakā, pāhunakā hontīti attho. **Pariyāpuṇāmīti** jānāmi. **Aparimāṇavaṇṇoti** tathārūpeneva sabbaññunāpi appameyyavaṇṇo “pageva mādisenā”ti dasseti. Vuttampi cetam—

“Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṃ,
Kappampi ce aññaṃabhāsamāno.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha Tathāgatassā”ti *.

305. Idaṃ pana Satthu guṇakathaṃ sutvā te brāhmaṇā cintayimṣu “yathā Soṇadaṇḍo brāhmaṇo samaṇassa Gotamassa vaṇṇe bhaṇati, anomaguṇo so bhavaṃ Gotamo, evaṃ tassa guṇe jānamānena kho pana ācariyena aticiraṃ adhivāsitaṃ, handa naṃ anuvattāmā”ti anuvattimṣu. Tasmā evaṃ vutte “te brāhmaṇā”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **alamevāti** yuttameva. **Api puṭosenāti puṭosaṃ** vuccati pātheyyaṃ, taṃ gahetvāpi¹ upasaṅkamitum yuttamevāti attho. **Puṭaṃsenāti**pi pāṭho, tassattho, puṭo aṃse assāti **puṭaṃso**, tena puṭaṃsena. Aṃsena hi pātheyyapuṭaṃ vahantenāpīti vuttaṃ hoti.

Soṇadaṇḍaparivitakkavaṇṇanā

306-307. **Tirovanasaṇḍagatassāti** antovanasaṇḍe gatassa, vihārabbhantaraṃ pavitṭhassāti attho. **Añjaliṃ paṇāmetvāti** ete² ubhatopakkhikā, te evaṃ cintayimṣu “sace no micchādītṭhikā codessanti ‘kasmā tumhe samaṇaṃ Gotamaṃ vanditthā’ti. Tesāṃ ‘kiṃ añjalimattakaraṇenāpi vandanaṃ nāma³ hoti’ti vakkhāma. Sace no sammādītṭhikā codessanti ‘kasmā tumhe Bhagavantaṃ na vanditthā’ti. ‘Kiṃ sīsena bhūmiyaṃ paharanteneva vandanaṃ nāma hoti, nanu añjalikammampi

* Dī-Ṭṭha 3. 61; Ma-Ṭṭha 3. 289; Udāna-Ṭṭha 305; Cariyāpiṭaka-Ṭṭha 9-324;

Buddhavaṃsa-Ṭṭha 163; Apadāna-Ṭṭha 2. 91 piṭṭhesu.

1. Gahetvā (Ka)

2. Ye te (Sī, Syā)

3. Vanditaṃ nāma (Sī)

vandanam evā'ti vakkhāmā"ti. **Namagottanti** "bho Gotama aham asukassa putto Datto nāma, Mitto nāma, idhāgato"ti vadantā nāmaṃ sāventi nāma. "Bho Gotama aham Vāseṭṭho nāma, Kaccāno nāma, idhāgato"ti vadantā gottam sāventi nāma. Ete kira daliddā jīṇṇā kulaputtā "parisamajjhe nāmagottavasena pākaṭā bhavissāmā"ti evamakaṃsu. Ye pana tuṇhībhūtā nisīdimṃsu, te kerāṭikā ceva andhabālā ca. Tattha kerāṭikā "ekam dve kathāsallāpepi karonto vissāsiko hoti, atha vissāse sati ekam dve bhikkhā adātum na yuttan"ti tato attānam mocetvā tuṇhī nisīdanti. Andhabālā aññānatāyeva avakkhittamattikāpiṇḍo viya yattha katthaci tuṇhībhūtā nisīdanti.

Brāhmaṇapaññattivaṇṇanā

309. **Cetasā cetoparivitakkanti** Bhagavā "ayaṃ brāhmaṇo āgatakālato paṭṭhāya adhomukho thaddhagatto kiṃ¹ cintayamāno nisinno, kiṃ nu kho cinteti"ti āvajjanto attano cetasā tassa cittam aññāsī. Tena vuttam "cetasā cetoparivitakkamaññāyā"ti. **Vihaññatīti** vighātam āpajjati.

311. **Anuvaloketvā parisanti** Bhagavato² sakasamaye pañhapucchanena uḍake miyamāno³ ukkhipitvā thale ṭhapito viya samapassaddhakāyacitto⁴ hutvā parisasaṅgaṇhanattham diṭṭhisañjāneneva⁵ "upadhārentu me bhonto vacanan"ti vadanto viya anuvaloketvā parisam Bhagavantam etadavoca. **Sujam paggaṇhantānanti** yaññayajanatthāya sujam gaṇhantesu brāhmaṇesu paṭhamo vā dutiyo vāti attho. Sujāya diyyamānam mahāyāgaṃ paṭiggaṇhantānanti porāṇā. Iti brāhmaṇo sakasamayavasena sammadeva pañham vissajjesi. Bhagavā pana visesato uttamabrāhmaṇassa dassanattham "imesam panā"ti-ādimāha.

313. **Etadavocunti** sace jātivaṇṇamantasampanno brāhmaṇo na hoti, atha kocarahi loka brāhmaṇo bhavissati. Nāseti

1. Kiñci (Sī) 2. Bhagavatā (Sī, Syā) 3. Miyyamāno (Sī), niyyamāno (Syā)
 4. Samassatthakāyacitto (Sī), passaddhakāyacitto (Syā)
 5. Diṭṭhisamvareneva (Sī), diṭṭhisañcāreneva (Syā)

no ayaṃ Soṇadaṇḍo, handassa vādaṃ paṭikkhipāmāti² cintetvā etadavocuṃ. **Apavadatīti** paṭikkhipati. **Anupakkhandatīti** anupavisati. Idaṃ “sace tvaṃ pasādasena samaṇaṃ Gotamaṃ saraṇaṃ gantukāmo gaccha, mā brāhmaṇassa samayaṃ bhindī”ti adhippāyena āhaṃsu.

314. **Etadavocāti** imesu brāhmaṇesu evaṃ ekappahāreṇeva viravantesu “ayaṃ kathā pariyoṣaṇaṃ na gamissati, handa ne nissadde katvā Soṇadaṇḍeṇeva saddhiṃ kathemi”ti cintetvā etaṃ “**sace kho tumhākaṃ**”ti-ādikaṃ vacanaṃ avoca.

315-316. **Sahadhammenāti** sakāraṇena². **Samasamoti** ṭhapetvā ekadesasamattaṃ samabhāveṇa samo, sabbākāreṇa samoti attho. **Ahamassa mātāpitaro jānāmīti** bhaginiyā puttassa mātāpitaro kiṃ na jānissati, kulakoṭiparidīpanaṃ sandhāyeṇa vadati. **Musāvādampi bhaṇeyyāti** atthabhaṇjanakaṃ musāvādaṃ katheyya. **Kiṃ vaṇṇo karissatīti** abbhantare guṇe asati kiṃ karissati, kimassa brāhmaṇabhāvaṃ rakkhituṃ sakkhissatīti attho. Athāpi siyā puna “pakatisīle ṭhitassa brāhmaṇabhāvaṃ sādhetī”ti evampi sīlameva sādheṣṣati, tasmiṃhissa asati brāhmaṇabhāvo nāhosīti sammohamattaṃ vaṇṇādayo. Idaṃ pana sutvā te brāhmaṇā “sabhāvaṃ ācariyo āha, akāraṇāva mayaṃ ujjhāyimhā”ti tuṇhī ahesuṃ.

Sīlapaññākathāvaṇṇanā

317. Tato Bhagavā “kathito brāhmaṇena pañho³, kiṃ panettha patiṭṭhātuṃ sakkhissati na sakkhissati”ti tassa vīmaṃsanatthaṃ “**imesaṃ pana brāhmaṇā**”ti-ādimāha. **Sīlaparidhotāti** sīlaparisuddhā. **Yattha sīlaṃ tattha paññāti** yasmiṃ puggale sīlaṃ, tattheva paññā, kuto dussīle paññā. Paññārahite vā jaḷe⁴ eḷamūge kuto sīlanti. **Sīlapaññāṇanti** sīlaṅca paññāṇaṅca sīlapaññāṇaṃ. **Paññāṇanti** paññāyeṇa. “Evametam

1. Paṭikkhipissāmāti (Ka)

2. Sahakāraṇena (Ka)

3. Kathite brāhmaṇena pañhe (Syā, Ka)

4. Jale (Ka)

brāhmaṇā”ti Bhagavā brāhmaṇassa vacanam anujānanto āha. Tattha **sīlaparidhotā paññā**ti catupārisuddhisīlena dhotā. Kathaṃ pana sīlena paññam dhovatīti? Yassa puthujjanassa sīlam satṭhi-asītivassāni akhaṇḍam hoti, so maraṇakālepi sabbakilese ghātetvā¹ sīlena paññam dhovitvā arahattaṃ gaṇhāti. Kandasālāpariveṇe² **Mahāsattṭhivassatthero** viya. There kira maraṇamañce nipajjitvā balavavedanāya nitthunante Tissamahārājā³ “theraṃ passissāmī”ti gantvā pariveṇadvāre ṭhito taṃ saddaṃ sutvā pucchi “kassa saddo ayan”ti. Therassa nitthunanasaddoti. “Pabbajjāya satṭhivassena vedanāpariggahamattampi na kataṃ, na dāni naṃ vandissāmī”ti nivattitvā mahābodhiṃ vanditum gato. Tato upaṭṭhākadaharo theram āha “kim no bhante lajjāpetha, saddhopi rājā vipphaṇṇasārī hutvā na vandissāmī”ti gatoti. Kasmā āvusoti. Tumhākaṃ nitthunanasaddaṃ sutvāti. “Tena hi me okāsaṃ karoṭhā”ti vatvā vedanaṃ vikkhambhitvā arahattaṃ patvā daharassa saññaṃ adāsi “gacchāvuso, idāni rājānaṃ amhe vandāpehi”ti. Daharo gantvā “idāni kira theram vandathā”ti āha. Rājā saṃsumārapatitena⁴ theram vandanto “nāhaṃ ayyassa arahattaṃ vandāmi, puthujjanabhūmiyaṃ pana ṭhatvā rakkhitasīlameva vandāmi”ti āha, evaṃ sīlena paññaṃ dhovati nāma. Yassa pana abbhantare sīlasaṃvaro natthi, ugghaṭitaññutāya pana catuppadikagāthāpariyosāne paññāya sīlam dhovitvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇāti. Ayaṃ paññāya sīlam dhovati nāma, seyyathāpi **Santatimahāmatto**. *

318. **Katamaṃ pana taṃ brāhmaṇā**ti kasmā āha? Bhagavā kira cintesi “brāhmaṇā brāhmaṇasamaye pañca sīlāni ‘sīlan’ti paññāpentī, vedattaya-uggahaṇapaññā ‘paññā’ti”. Uparivisesaṃ na jānanti, yannūnāhaṃ brāhmaṇassa uttarivisesabhūtaṃ maggasīlam, phalasīlam, maggapaññaṃ, phalapaññaṇca dassetvā arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhappeyyanti. Atha naṃ kathetukamyatāya pucchanto “**katamaṃ pana taṃ brāhmaṇa sīlaṃ, katamā sā paññā**”ti āha. Atha brāhmaṇo “mayā sakasamayavasena pañho vissajjito. Samaṇo pana maṃ Gotamo puna nivattitvā pucchatī, idānissāhaṃ cittaṃ paritosetvā

1. Jhāpetvā (Ka) * Dhammapada-Ṭṭha 2. 49 piṭṭhe.

2. Kantakasāra (Sī)

3. Vasabhamahārājā (Sī), Tissavasabhamahārājā (Syā)

4. Saṃsumārapatitena (Sī)

vissajjitum sakkuṇeyyam vā na vā, sace na sakkhissam paṭhamam
uppannāpi me lajjā bhijjissati. Asakkontassa pana ‘na sakkomī’ti vacane
doso natthi”ti puna nivattitvā Bhagavato yeva bhāram karonto
“**ettakaparamāva mayan**”ti-ādimāha. Tattha **ettakaparamā**ti ettakam
sīlapaññānti vacanameva paramam amhākam, te mayam ettakaparamā, ito
param etassa bhāsītassa attham na jānāmāti attho.

Athassa Bhagavā sīlapaññāya mūlabhūtaṣṣa Tathāgatassa uppādato
pabhuti sīlapaññānam dassetum “**idha brāhmaṇa Tathāgato**”ti-ādimāha.
Tassattho Sāmaññaphale vuttanayeneva veditabbo, ayam pana viseso, idha
tividhampi silam “idampissa hoti silasmin”ti evam sīlamicceva niyyātitaṃ,
paṭhamajjhānādini cattāri jhānāni atthato paññāsampadā. Evam paññāvasena
pana aniyyātetvā vipassanāpaññāya¹ padaṭṭhānabhāvamattena dassetvā
vipassanāpaññāto paṭṭhāya paññā niyyātītati.

Soṇadaṇḍa-upāsakattapaṭivedanākathā

319-322. **Svātanāyā**ti padassa attho “ajjatanāyā”ti ettha vuttanayeneva
veditabbo. **Tena mam sā parisā paribhaveyyā**ti tena tumhe dūratova disvā
āsanā vuṭṭhitakāraṇena mam sā parisā “ayam Soṇadaṇḍo pacchimavaye ṭhito
mahallako, Gotamo pana daharo yuvā nattāpissa nappahoti, so nāma attano
nattumattabhāvampi appattassa āsanā vuṭṭhātī”ti paribhaveyya. **Āsanā me
tam bhavam Gotamo paccuṭṭhānanti** mama agāravena avuṭṭhānam nāma
natthi, bhoganāsanabhayena pana na vuṭṭhahissāmi, tam tumhehi ceva mayā
ca nātum vaṭṭati. Tasmā āsanā me etam bhavam Gotamo paccuṭṭhānam
dhāretūti. Iminā kira sadiso kuhako dullabho, Bhagavati panassa agāravam
nāma natthi, tasmā bhoganāsanabhayā² kuhanavasena evam vadati.
Parapadesupi eseva nayo. **Dhammiyā kathāyā**ti-ādīsu taṅkhaṇanurūpāya
dhammiyā kathāya diṭṭhadhammikasamparāyikaṃ attham sandassetvā
kusale dhamme samādapetvā gaṇhāpetvā. Tattha nam samuttejetvā sa-
ussāham katvā tāya ca sa-ussāhatāya aññehi ca vijjamānaguṇehi
sampahamsetvā dhammaratanavassam vassitvā

1. Vipassanādīpaññāya (Sī, Syā)

2. Bhoganāsanabhayena (Syā, Ka)

uṭṭhāyāsanā pakkāmi. Brāhmaṇo pana attano kuhakatāya evampi Bhagavati dhammavassaṃ vassite visesaṃ nibbattetuṃ nāsakkhi. Kevalamassa āyatim nibbānatthāya, vāsanābhāgiyāya ca sabbā purimapacchimakathā ahoṣīti.

Iti Somaṅgalavilāsinīyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ.

Soṇadaṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Kūṭadantasutta

323. **Evam me sutam -pa- Magadhesūti** Kūṭadantasuttam. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā. **Magadhesūti** Magadhā nāma janapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado rūlhisaddena “Magadhā”ti vuccati, tasmiṃ Magadhesu janapade. Ito param purimasuttadvaye vuttanayameva. Ambalatṭhikā Brahmajāle vuttasadisāva. **Kūṭadantoti** tassa brāhmaṇassa nāmam. **Upakkhaṭoti** sajjito. **Vacchatarasatānīti** vacchasatāni. **Urabbhāti** taruṇameṇḍakā vuccanti. Ete tāva Pāliyaṃ āgatāyeva. Pāliyaṃ pana anāgatānampi anekesaṃ migapakkhīnaṃ sattasattasatāni sampiṇḍitānevāti veditabbāni. Sabbasattasatikayāgam¹ kiresa yajitukāmo hoti. **Thūṇūpanītānīti** bandhitvā ṭhapanatthāya yūpasan̄khātāṃ thūṇaṃ upanītāni.

328. **Tividhanti** ettha **vidhā** vuccati ṭhapanā, tiṭṭhapananti attho. **Soḷasaparikkhāraṇti** soḷasaparivāraṃ.

330. **Paṭivasantīti** yaññānubhavanatthāya paṭivasanti.

Mahāvijitarājayaññakathāvaṇṇanā

336. **Bhūtapubbanti** idaṃ Bhagavā pathavīgataṃ nidhiṃ uddharitvā purato rāsiṃ karonto viya bhavapaṭicchannaṃ dassento āha. **Mahāvijitoti** so kira sāgarapariyaṇtaṃ mahantaṃ pathavīmaṇḍalaṃ vijini, iti mahantaṃ vijitamassāti “Mahāvijito”tveva saṅkhyāṃ agamāsi. **Aḍḍhoti**-ādisu yo koci attano santakena vibhavana aḍḍho hoti, ayaṃ pana na kevalaṃ aḍḍhoyeva, **mahaddhano** mahatā aparimāṇasaṅkhyena dhanena samannāgato. Pañcakāmaguṇavasena mahantā uḷārā bhogā assāti **mahābhogo**. Piṇḍapiṇḍavasena ceva suvaṇṇamāsakarajatamāsakādivasena ca jātārūparajatassa pahūtātāya **pahūtajātārūparajato**, anekakoṭisaṅkhyena jātārūparajatenā samannāgatoti attho. **Vittīti** tuṭṭhi, vittiyā upakaraṇaṃ **vittūpakaraṇaṃ**, tuṭṭhikāraṇanti attho. Pahūtaṃ nānāvidhālaṅkārasuvaṇṇarajatabhājanādibhedaṃ vittūpakaraṇamassāti **pahūtavittūpakaraṇo**. Sattaratanaṃ saṅkhātassa nidahitvā ṭhāpitadhanassa, sabbapubbaṇṇāparaṇṇasaṅghatassa dhaññassa ca pahūtātāya

1. Sattasattasatikāṃ yāgaṃ (Ka)

pahūṭadhanadhañño. Atha vā idamassa devasikaṃ paribbayadānaggahaṇādivasena parivattanadhanadhaññavasena vuttaṃ.

Paripuṇṇakosakoṭṭhāgāroti **koso** vuccati bhaṇḍāgāraṃ, nidahitvā ṭhapitena dhanena paripuṇṇakoso dhaññaṇa paripuṇṇakoṭṭhāgāro cāti attho. Atha vā catubbidho **koso** hatthī assā rathā pattīti¹. **Koṭṭhāgāraṃ** tividdhaṃ dhanakoṭṭhāgāraṃ vatthakoṭṭhāgāraṃ dhaññaṇakoṭṭhāvāraṇti, taṃ sabbampi paripuṇṇamassāti paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro. **Udapādī**ti uppajji. Ayaṃ kira rājā ekadivasam ratanavilokanacārikaṃ nāma nikkhanto. So bhaṇḍāgārikaṃ pucchi “tāta idaṃ evaṃ bahu dhanam kena saṃgharitan”ti². Tumhākaṃ pitupitāmahādīhi yāva sattamā kulaparivaṭṭāti. Idaṃ pana dhanam saṃgharitvā³ te kuhiṃ gatāti. Sabbeva te deva maraṇavasam pattāti. Attano dhanam agahetvāva gatā tātāti. Deva kiṃ vadetha, dhanam nāmetam pahāya gamanīyameva, no ādāya gamanīyanti. Atha rājā nivattitvā sirīgabbhe nisinno “adhigatā kho me”ti-ādīni cintesi. Tena vuttaṃ “**evam cetaso parivitakko udapādī**”ti.

337-8. **Brāhmaṇam āmantetvāti** kasmā āmantesi? Ayaṃ kirevaṃ cintesi “dānam dentena nāma ekena paṇḍitena saddhiṃ mantetvā dātum vaṭṭati, anāmantetvā katakammañhi pacchānutāpaṃ karotī”ti, tasmā āmantesi. Atha brāhmaṇo cintesi “ayaṃ rājā mahādānam dātukāmo, janapade cassa bahū corā, te avūpasametvā dānam dentassa khīradadhitaṇḍulādiḥ dānasambhāre āharantānam nippurisāni gehāni corā vilumpissanti, janapado corabhayeneva kolāhalo⁴ bhavissati, tato rañño dānam na ciraṃ pavattissati, cittampissa ekaggaṃ na bhavissati, handa naṃ etamattham saññāpemi”ti. Tato tamattham saññāpento “**bhoto kho rañño**”ti-ādimāha.

Tattha **sakaṇṭakoti** corākaṇṭakehi sakaṇṭako. **Panthaduhanā**ti panthaduhā, panthaghātakāti attho. **Akiccakārī** assāti

1. Ratho raṭṭhanti (Sī)

2. Saṅkharitanti (Ka)

3. Saṅkharitvā (Ka)

4. Ākulo (Sī, Syā)

akattabbakārī adhammakārī bhaveyya. **Dassukhīlanti** corakhīlaṃ. **Vadhena vāti** māraṇena vā koṭṭanena vā. **Bandhanenāti** addubandhanādinā. **Jāniyāti** hāniyā, “sataṃ gaṇhatha, sahaṃsaṃ gaṇhathā”ti evaṃ pavattitadaṇḍenāti attho. **Garahāyāti** Pañcasikhamuṇḍakaraṇaṃ¹ gomayasiñcanaṃ gīvāya kudaṇḍakabandhananti evamādīni katvā garahapāpanena. **Pabbājanāyāti** raṭṭhato nīharaṇena. **Samūhanissāmīti**² sammā hetunā nayena kāraṇena ūhanissāmi. **Hatāvasesakāti** matāvasesakā. **Ussahantīti** ussāhaṃ karonti. **Anuppadetūti** dinne appahonte puna aññampi bījañca bhattañca kasi-upakaraṇabhaṇḍañca sabbaṃ detūti attho. **Pābhataṃ anuppadetūti** sakkhim akatvā paṇṇe anāropetvā mūlacchejjavasena bhaṇḍamūlaṃ detūti attho. Bhaṇḍamūlassa hi pābhatanti nāmaṃ. Yathāha—

“Appakenapi medhāvī, pābhatena vicakkhaṇo.

Samuṭṭhāpeti attānaṃ, aṇuṃ aggimva sandhaman”ti³.

Bhattavetananti devasikabhattañceva māsikādiparibbayañca tassa tassa kulakammasūrabhāvānurūpena ṭhānantaragāmanigamādidānena saddhim detūti attho. **Sakammapasutāti** kasivāṇijjādīsu sakesu kammesu uyyuttā byāvaṭā. **Rāsikoti** dhanadhaññānaṃ rāsiko. **Khematṭhitāti** khemena ṭhitā abhayā. **Akaṇṭakāti** corakaṇṭakarahitā. **Mudā modamānāti** modā modamānā⁴. Ayameva vā pāṭho, aññamaññaṃ pamuditacittāti adhippāyo. **Apārutagharāti** corānaṃ abhāvena dvārāni asaṃvaritvā vivaṭadvārāti attho. **Etadavocāti** janapadassa sabbākārena iddhaphītabhāvaṃ ṇatvā etaṃ avoca.

Catuparikkhāraṇaṇā

339. **Tena hi bhavaṃ rājāti** brāhmaṇo kira cintesi “ayaṃ rājā mahādānaṃ dātuṃ ativiya ussāhajāto. Sace pana attano ānuyante khattiyādayo anāmantetvā dassati, nāssa te attamanā bhavissanti, yathā dāne⁵ te attamanā honti, tathā karissāmi”ti. Tasmā “**tena hi bhavaṃ**”ti-ādimāha. Tattha **negamāti** nigamavāsino.

1. ...muṇḍakakaraṇaṃ (Syā), ...muṇḍikakaraṇaṃ (Syā)

3. Khu 5. 2 piṭṭhe.

5. Dāni (Sī, Syā), dānaṃ (Ka)

2. Samūhanissāmāti (Sī)

4. Mudamodamānā (Sī)

Jānapadāti janapadavāsino. **Āmantayatanti** āmantetu jānāpetu. **Yaṃ mama assā**ti yaṃ tumhākaṃ anujānanam mama bhavyeṃ dīgharattam hitāya sukhāya. **Amaccā**ti piyasahāyakā. **Pārisajjā**ti sesā āṇattikārakā. **Yajataṃ bhavaṃ rājā**ti yajatu bhava. Te kira ayaṃ rājā “ahaṃ issaro”ti pasayha dānam adatvā amhe āmantesi, ahonena sutṭhu katanti attamanā evamāhaṃsu. Anāmantite panassa yaññatṭhānam dassanāyapi na gaccheyyūṃ. **Yaññikālo mahārājā**ti deyyadhammasmiñhi asati mahallakakāle ca evarūpaṃ dānam dātum na sakkā, tvaṃ pana mahādhanō ceva taruṇo ca, etena te yaññakāloti dassentā vadanti. **Anumatipakkhā**ti anumatiyā pakkhā, anumatiḍāyakāti attho. **Parikkhārā bhavanti**ti parivārā bhavanti. “Ratho sīlaparikkhāro, jhānakkho cakkavīriyo”ti¹ ettha pana alaṅkāro parikkhāroti vutto.

Atṭhaparikkhāravaṇṇanā

340. **Atṭhahaṅgehi**ti ubhato sujātatādīhi atṭhahi aṅgehi. **Yasasā**ti āṇāṭhapanasamatthatāya. **Saddhoti** dānassa phalaṃ atthīti saddahati. **Dāyakoti** dānasūro. Na saddhāmatkenaeva tiṭṭhati, pariccajitumpi sakkotīti attho. **Dānapatī**ti yaṃ dānam deti, tassa pati hutvā deti, na dāso, na sahāyo. Yo hi attanā madhuraṃ bhuñjati, paresaṃ amadhuraṃ deti, so dānasaṅkhātassa deyyadhammassa dāso hutvā deti. Yo yaṃ attanā bhuñjati, tadeva deti, so sahāyo hutvā deti. Yo pana attanā yena kenaci² yāpeti, paresaṃ madhuraṃ deti, so pati jeṭṭhako sāmī hutvā deti, ayaṃ tādīsoti attho. **Samaṇabrāhmaṇakapaṇaddhikavaṇṇibbakayācakānanti** ettha samitapāpā **samaṇā**. Bāhitapāpā **brāhmaṇā**. **Kapaṇā**ti duggatā daliddamanussā. **Addhikā**ti pathāvino. **Vaṇṇibbakā**ti ye “iṭṭhaṃ dinnam, kantaṃ, manāpaṃ, kālena anavajjaṃ dinnam, dadaṃ cittaṃ pasādeyya, gacchatu bhavaṃ brahmalokaṃ”ti-ādinā nayena dānassa vaṇṇam thomayamānā vicaranti. **Yācakā**ti ye “pasatamattaṃ detha, sarāvamattaṃ detha”ti-ādinī vatvā yācamānā vicaranti. **Opānabhū**toti udapānabhūto, sabbesaṃ sādharmaṇaparibhogo, catumahāpathe

1. Saṃ 3. 5 piṭṭhe.

2. Yena tena (Sī)

khatapokkharāṇi viya hutvāti attho. **Sutajātassāti** ettha sutameva sutajātaṃ. **Atītānāgatapaccuppanne atthe cintetunti** ettha “atīte puññassa katattāyeva me ayaṃ sampattī”ti evaṃ cintento atītamatthaṃ cintetuṃ paṭibalo nāma hoti. “Idāni puññaṃ katvāva anāgate sakkā sampattiṃ pāpuṇitun”ti cintento anāgatamatthaṃ cintetuṃ paṭibalo nāma hoti. “Idaṃ puññakammaṃ nāma sappurisānaṃ āciṇṇaṃ, mayhañca bhogāpi saṃvijjanti, dāyakacittampi atthi, handāhaṃ puññaṇi karomī”ti cintento paccuppannamatthaṃ cintetuṃ paṭibalo nāma hotīti veditabbo. **Iti imānīti** evaṃ yathā vuttāni etāni. Etehi kira aṭṭhahaṅgehi samannāgatassa dānaṃ sabbadisāhi mahājano upasaṅkamati. “Ayaṃ dujjāto kittakaṃ kālāṃ dassati, idāni vipphaṇṇasārī hutvā upacchindissatī”ti-evamādīni cintetvā na koci upasaṅkamitabbaṃ¹ maññati. Tasmā etāni aṭṭhahaṅgāni parikkhārā bhavantīti vuttāni.

Catuparikkhārādivaṇṇanā

341. **Sujaṃ paggaṇhantānanti** mahāyāgapapaṭiggaṇhanatṭhāne dānakaṭacchurū paggaṇhantānaṃ. **Imehi catūhīti** etehi sujātatādīhi. Etesu hi asati “evaṃ dujjātassa saṃvidhānena pavattadānaṃ kittakaṃ kālāṃ pavattissatī”ti-ādīni vatvā upasaṅkamitāro na honti. Garahitabbābhāvato pana upasaṅkamantiyeva. Tasmā imānipi parikkhārā bhavantīti vuttāni.

342. **Tisso vidhā desesīti** tīṇi ṭhapanāni desesi. So kira cintesi “dānaṃ dadamānā nāma tiṇṇaṃ ṭhānānaṃ aññatarasmim calanti, handāhaṃ imaṃ rājānaṃ tesu ṭhānesu paṭhamataraññeva niccalaṃ karomī”ti. Tenassa tisso vidhā desesīti. **So bhoto raññoti** idaṃ karaṇatthe sāmivacanaṃ. **Bhotā raññāti** vā pāṭho. **Vipphaṇṇasāro na karaṇīyoti** “bhogaṇaṃ vigaṃahetuko pacchānutāpo na kattabbo, pubbacetanā pana acalā patiṭṭhapetabbā, evaṇhi dānaṃ mahapphalaṃ hotī”ti dasseti. Itaresupi dvīsu ṭhānesu eseṇa nayo. Muñcacetanāpi, hi

1. Anupasaṅkamitabbaṃ (Sī)

pacchāsamanussaraṇacetanā ca niccalāva kātabbā. Tathā akarontassa dānaṃ na mahapphalaṃ hoti, nāpi ulāresu bhogesu cittaṃ namati, Mahāroruvaṃ upapannassa seṭṭhigahapatino * viya.

343. **Dasahākārehi**ti dasahi kāraṇehi. Tassa kira evaṃ ahosi “sacāyaṃ rājā dussīle disvā ‘nassati vata me dānaṃ, yassa me evarūpā dussilā bhuñjanti’ti sīlavantesupi vippaṭṭisāraṃ uppādessati, dānaṃ na mahapphalaṃ bhavissati. Vippaṭṭisāro ca nāma dāyakānaṃ paṭiggāhakatova uppajjati, handassa paṭhamameva taṃ vippaṭṭisāraṃ vinodemi”ti. Tasmā dasahākārehi upappajjituṃ yuttaṃ paṭiggāhakesupi vippaṭṭisāraṃ vinodesīti. **Tesaṃyeva tenāti** tesaṃyeva tena pāpena aniṭṭho vipāko bhavissati, na aññesanti dasseti. **Yajataṃ bhavanti** detu bhavaṃ. **Sajjantanti** vissajjatu. **Antaranti** abbhantaraṃ.

344. **Soḷasahākārehi cittaṃ sandassesīti** idha brāhmaṇo rañño mahādānānumodanaṃ nāma āraddho. Tattha **sandassesīti** “idaṃ dānaṃ dātā evarūpaṃ sampattiṃ labhati”ti¹ dassetvā dassetvā katheti. **Samādapesīti** tamatthaṃ samādapetvā samādapetvā kathesi. **Samuttejesīti** vippaṭṭisāravinodanena’ssa cittaṃ vodāpesi. **Sampahamsesīti** “sundaraṃ te kataṃ mahārāja dānaṃ dadamānenā”ti thutiṃ katvā kathesi. **Vattā dhammato natthīti** dhammena samena kāraṇena vattā natthi.

345. **Na rukkhā chijjīmsu yūpatthāya, na dabbhā lūyīmsu barihisatthāyāti** ye yūpanāmake mahāthambhe ussāpetvā “asukarājā asukāmacco asukabrāhmaṇo evarūpaṃ nāma mahāyāgaṃ yajati”ti nāmaṃ likhitvā ṭhapenti. Yāni ca dabbhatiṇāni lāyitvā vanamālāsāṅkhepena yaññasālaṃ parikkhipanti, bhūmiyaṃ vā pattharanti, tepi na rukkhā chijjīmsu, na dabbhā lūyīmsu. Kiṃ pana gāvo vā ajādayo vā haññissantīti dasseti. **Dāsāti** antogehadāsādayo. **Pessāti** ye pubbameva dhanāṃ gahetvā kammaṃ karonti. **Kammakarāti** ye bhattavetanaṃ gahetvā karonti. **Daṇḍatajjitā** nāma daṇḍayatṭhimuggarādīni gahetvā “kammaṃ karotha karoṭhā”ti.

* Saṃ 1. 90; Dhammapada-Ṭīha 2. 353 piṭṭhesu.

1. Labhissatīti (Syā)

evam tajjitā. **Bhayatajjitā** nāma sace kammaṃ karosi, kusalaṃ. No ce karosi, chindissāma vā bandhissāma vā māressāma vāti evaṃ bhayena tajjitā. Ete pana na daṇḍatajjitā, na bhayatajjitā, na assumukhā rodamaṇā parikammāni akaṃsu. Atha kho piyasamudācāreṇeva samudācariyamāṇā akaṃsu. Na hi tattha dāsaṃ vā “dāsā”ti, pessaṃ vā “pessā”ti, kammakaraṃ vā “kammakarā”ti ālapanti. Yathānāmasenava¹ pana piyasamudācāreṇa ālapitvā itthipurisabalavantadubbalānaṃ anurūpameva kammaṃ dassetvā “idañcidaṇca karoṭhā”ti vadanti. Tepi attano rucivaseneva karonti. Tena vuttaṃ “**ye icchimsu, te akaṃsu. Ye na icchimsu, na te akaṃsu. Yaṃ icchimsu, taṃ akaṃsu. Yaṃ na icchimsu, na taṃ akaṃsū**”ti.

Sappitelanavanītadadhimadhuphāṇitena ceva so yañño niṭṭhānamagamāsīti rājā kira bahinagarassa catūsu dvāresu, antonagarassa ca majjheti pañcasu ṭhānesu mahādānasālāyo kārāpetvā ekekissāya sālāya satasahassaṃ satasahassaṃ katvā divase divase pañcasatasahassāni vissajjetvā sūriyuggamanato paṭṭhāya tassa tassa kālassa anurūpehi sahatthena suvaṇṇakaṭacchum gahetvā paṇṭhehi sappitelādisammisseheva yāgukhajjakabhattachāyāñjanapānakādīhi mahājanaṃ santappesi. Bhājanāni pūretvā gaṇhitukāmānaṃ tatheva dāpesi. Sāyaṇhasamaye pana tatthagandhamālādīhi sampūjesi. Sappi-ādīnaṃ pana mahācāṭiyo pūrāpetvā “yo yaṃ paribhuñjitukāmo, so taṃ paribhuñjatū”ti anekasatesu ṭhānesu ṭhapāpesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “sappitelanavanītadadhimadhuphāṇitena ceva so yañño niṭṭhānamagamāsī”ti.

346. **Pahūtaṃ sāpateyyaṃ ādāyāti** bahuṃ dhanam² gahetvā. Te kira cintesuṃ “ayaṃ rājā sappitelādīni janapadato anāharāpetvā attano santakameva nīharitvā mahādānaṃ deti. Amhehi pana ‘rājā na kiñci āharāpetī’ti na yuttaṃ tuṇhī bhavitum. Na hi rañño ghare dhanam akkhayadhamameva, amhesu ca adentesu ko añño rañño dassati, handassa dhanam upasaṃharāmā”ti te gāmaabhāgena ca nigamaabhāgena ca nagaraabhāgena ca sāpateyyaṃ saṃharitvā³ sakaṭāni pūretvā rañño upaharimsu. Taṃ sandhāya “pahūtaṃ sāpateyyan”ti-ādīmāha.

1. Yathārucivaseneva (Syā)

2. Bahudhanam (Syā), pahūtaṃ dhanam (Ka)

3. Saṃgharitvā (Sī)

347. **Puratthimena yaññavātassāti** puratthimato nagaradvāre dānasālāya puratthimabhāge. Yathā puratthimadisato āgacchantā khattiyānaṃ dānasālāya yāgum pivitvā rañño dānasālāya bhuñjitvā nagaraṃ pavisanti. Evarūpe thāne paṭṭhapesum. **Dakkhiṇena yaññavātassāti** dakkhiṇato nagaradvāre dānasālāya vuttanayeneva dakkhiṇabhāge paṭṭhapesum. Pacchimuttaresupi eseva nayo.

348. **Aho yañño aho yaññasampadāti** brāhmaṇā sappi-ādīhi niṭṭhānagamanam sutvā “yaṃ loke madhuraṃ, tadeva samaṇo Gotamo katheti, handassa yaññaṃ pasaṃsāmā”ti tuṭṭhacittā pasaṃsamānā evamāhaṃsu. **Tuṇhībhūtova nisinno hotīti** upari vattabbamatthaṃ cintayamāno nissaddova nisinno hoti. **Abhijānāti pana bhavaṃ Gotamoti** idaṃ brāhmaṇo parihārena pucchanto āha. Itarathā hi “kiṃ pana tvaṃ bho Gotama tadā rājā ahosi, udāhu purohito brāhmaṇo”ti evaṃ ujukameva pucchayamāno agāravo viya hoti.

Niccadāna-anukulayaññavaṇṇanā

349. **Atthi pana bho Gotamāti** idaṃ brāhmaṇo “sakalajambudīpavāsīnaṃ uṭṭhāya samuṭṭhāya dānaṃ nāma dātuṃ garukaṃ sakalajanapado ca attano kammāni akaronto nassissati, atthi nu kho amhākampi imamhā yaññā añño yañño appasambhārataro ceva mahapphalataro cā”ti etamatthaṃ pucchanto āha. **Niccadānānīti** dhuvadānāni niccabhattāni. **Anukulayaññānīti** “amhākaṃ pitupitāmahādīhi pavattitānī”ti katvā pacchā duggatapuriṣhipi¹ vaṃsaparamparāya pavattetabbāni yāgāni, evarūpāni kira sīlavante uddissa nibaddhadānāni tasmim kule² daliddāpi³ na upacchindanti.

Tatridaṃ vatthu—Anāthapiṇḍikassa kira ghare pañca niccabhattasatāni dīyimsu. Dantamayasalākāni pañcasatāni ahesum. Atha taṃ kulaṃ anukkamena dāliddiyena abhibhūtaṃ, ekā tasmim kule dārikā ekasalākato uddhaṃ dātuṃ nāsakkihi. Sāpi pacchā Setavāhanarajjaṃ gantvā khalaṃ sodhetvā laddhadhaññena taṃ salākaṃ adāsi. Eko thero

1. Pacchānugatapuriṣhipi (Ka)

2. Kulesu (Sī, Ka)

3. Daliddāpi (Sī), daliddepi (Ka)

rañño ārocesi. Rājā taṃ ānetvā aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi. Sā tato paṭṭhāya puna pañcapi salākabhattachatāni pavattesi.

Daṇḍappahārāti “paṭipāṭiyā tiṭṭhatha tiṭṭhathā”ti, “ujum¹ gantvā gaṇhatha gaṇhathā”ti ca ādini vatvā dīyamānā daṇḍappahārāpi galaggāhāpi dissanti. **Ayaṃ kho brāhmaṇa hotu -pa- mahānisaṃsatarāñcāti** ettha yasmā mahāyaññe viya imasmiṃ salākabhatte na bahūhi veyyāvaccakarehi vā upakaraṇehi vā attho atthi, tasmā etaṃ appaṭṭhataṃ. Yasmā cettha na bahūnaṃ kammacchedavasena pīḷasaṅkhāto samārambho atthi, tasmā appasamārambhataṃ. Yasmā cetaṃ saṃghassa yiṭṭhaṃ pariccattaṃ, tasmā yaññanti vuttaṃ, yasmā pana chaḷaṅgasamannāgatāya dakkhiṇāya mahāsamudde udakasseva na sukaraṃ puññābhisaṇḍassa pamāṇaṃ kātuṃ, idaṅca tathāvidhaṃ. Tasmā taṃ mahapphalataṃca mahānisaṃsatarāñcāti veditabbaṃ.

350. Idaṃ sutvā brāhmaṇo cintesi—idampi niccabhattaṃ uṭṭhāya samuṭṭhāya dadato divase divase ekassa kammaṃ nassati, navanavo ussāho ca janetabbo hoti, atthi nu kho itopi añño yañño appaṭṭhataro ca appasamārambhataro cāti. Tasmā **“atthi pana bho Gotamā”**ti-ādimāha. Tattha yasmā salākabhatte kiccapariyosānaṃ natthi, ekena uṭṭhāya samuṭṭhāya aññaṃ kammaṃ akatvā saṃvidhātābameva. Vihāradāne pana kiccapariyosānaṃ atthi. Paṇṇasālaṃ vā hi kāretuṃ koṭidhanaṃ vissajjetvā mahāvihāraṃ vā, ekavāraṃ dhanapariccāgaṃ katvā kāritaṃ² sattaṭṭhavassānipi vassasatampi vassasahassampi gacchatieva, kevalaṃ jīṇṇapatitaṭṭhāne paṭisaṅkharaṇamattameva kātabbaṃ hoti. Tasmā idaṃ vihāradānaṃ salākabhattachato appaṭṭhataṃ appasamārambhataṃca hoti. Yasmā panettha suttantapariyāyena “yāvadeva sītassa paṭighātāyā”ti-ādayo * navānisaṃsā vuttā, Khandhakapariyāyena—

“Sītaṃ uṇhaṃ paṭihanti, tato vāḷamigāni ca -pa-.

Yaṃ so dhammaṃ idhaññāya, parinibbāti anāsavo”ti³—

Sattarasānisaṃsā vuttā. Tasmā etaṃ salākabhattachato mahapphalataṃca mahānisaṃsatarāñcāti veditabbaṃ. Saṃghassa pana pariccattattāva “yañño”ti vuccati.

1. U jukaṃ (Sī, Syā)

* Ma 1. 12; Am 2. 341 piṭṭhādīsu.

2. Kāretuṃ (Ka)

3. Vi 4. 291 piṭṭhe.

351. Idampi sutvā brāhmaṇo cintesi “dhanapariccāgaṃ katvā viharadānaṃ nāma dukkaraṃ, attano santakā hi kākaṇikāpi¹ parassa duppariccajā, handāhaṃ itopi appaṭṭhataṛaṇca appasamārambhataṛaṇca yaññaṃ pucchāmi”ti. Tato taṃ² pucchanto **“atthi pana bho”**ti-ādimāha.

Tattha yasmā sakim pariccattepi vihare punappunaṃ chādanakhaṇḍaphullappaṭisaṅkharāṇādivasena kiccaṃ atthiyeva, saraṇaṃ pana ekabhikkhussa vā santike saṃghassa vā gaṇassa vā sakim gahitaṃ gahitameva hoti, natthi tattha punappunaṃ kattabbatā, tasmā taṃ viharadānato appaṭṭhataṛaṇca appasamārambhataṛaṇca hoti. Yasmā ca saraṇagamaṇaṃ nāma tiṇṇaṃ ratanānaṃ jīvita-pariccāgamayaṃ puññaṃ saggasampattiṃ deti, tasmā mahapphalataṛaṇca mahānisamsataṛaṇcāti veditabbaṃ. Tiṇṇaṃ pana ratanānaṃ jīvita-pariccāgavasena “yañño” vuccati.

352. Idam sutvā brāhmaṇo cintesi “attano jīvitaṃ nāma parassa pariccajitum dukkaraṃ, atthi nu kho itopi appaṭṭhataro yañño”ti, tato taṃ pucchanto puna **“atthi pana bho Gotamā”**ti-ādimāha. Tattha **pāṇātipātā veramaṇī**ti-ādīsu **veramaṇī** nāma virati. Sā tividhā hoti sampattavirati, samādānavirati, setughātavirati. Tattha yo sikkhāpadāni agahetvāpi kevalaṃ attano jātigottakulāpadesādīni anussarivā “na me idaṃ patirūpan”ti pāṇātipātādīni na karoti, sampattavattum pariharati, tato ārakā viramati. Tassa sā virati **sampattavirati**ti veditabbā.

“Ajjatagge jīvita hetupi pāṇaṃ na hanāmi”ti vā “pāṇātipātā viramāmi”ti vā “veramaṇiṃ samādiyāmi”ti vā evaṃ sikkhāpadāni gaṇhantassa pana virati **samādānavirati**ti veditabbā.

Ariyasāvakānaṃ pana maggasampayuttā virati **setughātavirati** nāma. Tattha purimā dve viratiyo yaṃ voropānādivasena vītikkamitabbaṃ jīvita-indriyādivatthu, taṃ ārammaṇaṃ katvā pavattanti, pacchimā nibbānārammaṇāva. Ettha ca yo pañca sikkhāpadāni ekato gaṇhati, tassa ekasmiṃ bhinne sabbānipi bhinnāni hoti. Yo ekekaṃ gaṇhati, so yaṃ vītikkamati,

1. Santakakākaṇikāpi (Sī)

2. Tato paraṃ (Ka)

tadeva bhijjati. Setughātaviratiyā pana bhedo nāma natthi, bhavantarepi hi ariyasāvako jīvitahetupi neva pāṇaṃ hanati na suraṃ pivati. Sace pissa suraṇca khīraṇca missetvā mukhe pakkipanti, khīrameva pavisati, na surā. Yathā kiṃ? Koṇcasakuṇānaṃ khīramissake udake¹ khīrameva pavisati, na udakaṃ. Idaṃ yonisiddhanti ce? Idaṃ dhammatāsiddhanti ca² veditabbaṃ. Yasmā pana saraṇagamane diṭṭhi-ujukakaraṇaṃ nāma bhāriyaṃ. Sikkhāpadasamādāne pana viratimattakameva. Tasmā etaṃ yathā vā tathā vā gaṇhantassāpi sādhukaṃ gaṇhantassāpi appaṭṭhataṛaṇca appasamārambhataṛaṇca. Pañcasīlasadisassa pana dānassa abhāvato ettha mahapphalatā, mahānisaṃsatā ca veditabbā. Vuttaṇhetam—

“Pañcimāni bhikkhave dānāni mahādānāni aggaññāni rattaññāni vaṃsaññāni porāṇāni asaṃkiṇṇāni asaṃkiṇṇapubbāni na saṅkiyanti na saṅkiyissanti appaṭikuṭṭhāni³ samaṇehi brāhmaṇehi⁴ viññūhi. Katamāni paṇca? Idha bhikkhave ariyasāvako pāṇātipātāṃ pahāya pāṇātipātā paṭivirato hoti. Pāṇātipātā paṭivirato bhikkhave ariyasāvako aparimāṇānaṃ sattānaṃ abhayaṃ deti, averaṃ deti, abyābajjhaṃ⁵ deti. Aparimāṇānaṃ sattānaṃ abhayaṃ datvā averaṃ datvā abyābajjhaṃ datvā aparimāṇassa abhayassa averassa abyābajjhassa bhāgī hoti. Idaṃ bhikkhave paṭhamāṃ dānaṃ mahādānaṃ -pa- viññūhīti.

Puna caparaṃ bhikkhave ariyasāvako adinnādānaṃ pahāya -pa- kāmesumicchācāraṃ pahāya -pa- musāvādaṃ pahāya -pa- surāmerayamajjapamādaṭṭhānaṃ pahāya -pa-. Imāni kho bhikkhave paṇca dānāni mahādānāni aggaññāni -pa- viññūhīti⁶.

Idaṇca pana sīlapaṇcakaṃ “attasinehaṇca jīvitasinehaṇca pariccajitvā rakkhissāmi”ti samādinnaṭṭhāya “yañño”ti vuccati. Tattha kiñcāpi

1. Khīramissa-udake (Sī)

2. Idampi dhammatāsiddhanti (Sī)

3. Appaṭikuṭṭhāni (Sī)

4. Samaṇehi vā brāhmaṇehi vā (Syā, Ka)

5. Abyāpajjhaṃ (Sī, Syā), abyāpajjaṃ (Ka)

6. Am 3. 76; Abhi 4. 255 piṭṭhesu.

pañcasīlato saraṇagamanameva jeṭṭhakaṃ, idaṃ pana saraṇagamaneyeva paṭiṭṭhāya rakkhitasīlavasena mahapphalanti vuttaṃ.

353. Idampi sutvā brāhmaṇo cintesi “pañcasīlaṃ nāma rakkhituṃ garukaṃ, atthi nu kho aññaṃ kiñci īdisameva hutvā ito appaṭṭhataṛaṇca mahapphalataṛaṇcā”ti. Tato taṃ pucchanto punapi “**atthi pana bho Gotamā**”ti-ādimāha. Athassa Bhagavā tividhasīlapāripūriyaṃ ṭhitassa paṭhamajjhānādīnaṃ yaññaṇaṃ appaṭṭhataṛaṇca mahapphalataṛaṇca dassetukāmo Buddhuppādato paṭṭhāya desanaṃ ārabhanto “**idha brāhmaṇā**”ti-ādimāha. Tattha yasmā heṭṭhāvuttehi guṇehi samannāgato paṭhamāṃ jhānaṃ, paṭhamajjhānādīsu ṭhito dutiyajjhānādīni nibbattento na kilamati, tasmā tāni appaṭṭhāni appasamārambhāni. Yasmā panettha paṭhamāṃ jhānaṃ ekaṃ kappāṃ brahmaloke āyuraṃ deti. Dutiyaṃ aṭṭha kappe. Tatiyaṃ catusaṭṭhikappe. Catutthaṃ pañcakappasatāni. Tadeva ākāsaṇaṇcāyatanādīsamāpattivāsena bhāvitāṃ vīsati, cattālīsaṃ, saṭṭhi, caturāsīti ca kappasahassāni āyuraṃ deti. Tasmā mahapphalataṛaṇca mahānisaṃsataṛaṇca. Nīvaraṇādīnaṃ pana paccanīkānaṃ dhammānaṃ pariccattattā taṃ “yaññaṇaṃ”ti veditabbaṃ.

Vipassanāññaṇampi yasmā catutthajjhānapariyosānesu guṇesu paṭiṭṭhāya nibbattento na kilamati, tasmā appaṭṭhaṃ appasamārambhaṃ, vipassanāsukhasadisassa pana sukhassa abhāvā mahapphalaṃ. Paccanīkakilesapariccāgato yaññaṇoti. Manomayiddhipi yasmā vipassanāññaṇe paṭiṭṭhāya nibbattento na kilamati, tasmā appaṭṭhā appasamārambhā attano sadisarūpanimmānasamatthatāya mahapphalā, attano paccanīkakilesapariccāgato yaññaṇo. Iddhividhaññaṇādīnapi yasmā manomayaññaṇādīsu paṭiṭṭhāya nibbattento na kilamati, tasmā appaṭṭhāni appasamārambhāni, attano attano paccanīkakilesappahānato yaññaṇo. Iddhividhaṃ panettha nānāvidhavikubbanadassanasamatthatāya, dibbasotaṃ devamanussānaṃ saddasavanasamatthatāya cetopariyaññaṇaṃ paresaṃ soḷasavidhacittajānanasamatthatāya, pubbenivāsānussatiññaṇaṃ icchiticchitaṭṭhānasamanussaraṇasamatthatāya, dibbacakkhu icchiticchitarūpadassanasamatthatāya āsavakkhayaññaṇaṃ atipaṇītalokuttaramaggasukhanipphādanasamatthatāya mahapphalanti veditabbaṃ. Yasmā pana arahattato viṭṭhataro aññaṇo yaññaṇo nāma natthi, tasmā

arahattanikūṭeneva desanaṃ samāpento “**ayampi kho brāhmaṇa**”ti-ādimāha.

Kūṭadanta-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā

354-358. **Evam vutteti** evaṃ Bhagavatā vutte desanāya pasīditvā saraṇaṃ gantukāmo Kūṭadanto brāhmaṇo etaṃ “**abhikkantaṃ bho Gotamā**”ti-ādikaṃ vacanaṃ avoca. **Upavāyatūti** upagantvā sarīradarathaṃ nibbāpento tanusītaḥ vāto vāyatūti. Idañca pana vatvā brāhmaṇo purisaṃ pesesi “gaccha tāta yaññavāṭaṃ¹ pavisitvā sabbe te pāṇayo bandhanā mocehi”ti. So “sādhū”ti paṭissuṇitvā tathā katvā āgantvā “muttā bho te pāṇayo”ti ārocesi. Yāva brāhmaṇo taṃ pavattiṃ na suṇi, na tāva Bhagavā dhammaṃ desesi. Kasmā? “Brāhmaṇassa citte ākulabhāvo atthi”ti. Sutvā panassa “bahū vata me pāṇā mocitā”ti cittacāro vippasīdati. Bhagavā tassa vippasannamanataṃ ñatvā dhammadesanaṃ ārabhi. Taṃ sandhāya “**atha kho Bhagavā**”ti-ādi vuttaṃ. Puna “**kallacittan**”ti-ādi anupubbikathānubhāvena vikkhambhi tanīvaraṇataṃ sandhāya vuttaṃ. Sesaṃ uttānatthamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Kūṭadantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Yaññavāṭaṃ (sabbattha)

6. Mahālisutta

Brāhmaṇadūtavattthuvaṇṇanā

359. **Evam me sutam—ekam samayaṃ Bhagavā Vesāliyanti** Mahālisuttam. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā. **Vesāliyanti** punappunam visālabhāvūpagamanato Vesālīti laddhanāmake nagare. * **Mahāvaneti** bahinagare Himavantena saddhim ekābaddham hutvā ṭhitam sayamjātavanam atthi, yaṃ mahantabhāveneva Mahāvananti vuccati, tasmim Mahāvane. **Kūṭāgārasālāyanti** tasmim vanasaṇḍe saṃghārāmaṃ patiṭṭhapesum, tattha kaṇṇikaṃ yojetvā thambhānam upari kūṭāgārasālāsankhepena devavimānasadisam pāsadam akaṃsu, tam upādāya sakalopi saṃghārāmo “kūṭāgārasālā”ti paññāyittha. Bhagavā tam Vesālīm upanissāya tasmim saṃghārāme viharati. Tena vuttam “vesāliyaṃ viharati Mahāvane Kūṭāgārasālāyaṃ”ti. **Kosalakāti** Kosalaraṭṭhavāsino. **Māgadhakāti** Magadharaṭṭhavāsino. **Karaṇīyenāti** avassam kattabbakammena. Yañhi akātumpi vaṭṭati, tam kiccanti vuccati. Yaṃ avassam kātabbameva, tam **karaṇīyaṃ** nāma.

360. **Paṭisallīno Bhagavāti** nānārammaṇacārato paṭikkamma sallīno nilīno, ekibhāvaṃ upagamma ekattārammaṇe jhānaratiṃ anubhavatīti attho. **Tatthevāti** tasmim yeva vihāre. **Ekamantanti** tasmā ṭhānā apakkamma tāsū tāsū rukkhacchāyāsu nisīdimsu.

Oṭṭhaddhalicchavivattthuvaṇṇanā

361. **Oṭṭhaddhoti** addhoṭṭhatāya evamladdhanāmo. **Mahatiyā Licchaviparisāyāti** purebhattam Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa dānam datvā Bhagavato santike uposathaṅgāni adhiṭṭhahitvā gandhamālādāni gāhāpetvā ugghosanāya mahatiṃ Licchavirājaparisaṃ sannipātāpetvā tāya nīlapītādivaṇṇavattthābharaṇavilepanapaṭimaṇḍitāya Tāvatiṃsaparisaṃsappaṭibhāgāya mahatiyā Licchaviparisāya saddhim upasaṅkami. **Akālo kho**

* Ma-Ṭṭha 2. 169; Vi-Ṭṭha 2. 1 piṭṭhesupi.

Mahālīti tassa oṭṭhaddhassa Mahālīti mūlanāmaṃ, tena mūlanāmamattena naṃ thero Mahālīti ālapati. **Ekamantaṃ nisīdīti** patirūpāsu rukkhacchāyāsu tāya Licchaviparisāya saddhiṃ ratanattayassa vaṇṇaṃ kathayanto nisīdi.

362. **Sīho samaṇuddesoti** āyasmato Nāgitassa bhāgineyyo sattavassakāle pabbajitvā sāsane yuttapayutto “Sīho”ti evaṃnāmakō samaṇero, so kira taṃ mahāparisaṃ disvā “ayaṃ parisā mahatī, sakalaṃ vihāraṃ pūretvā nisinnā, addhā Bhagavā ajja imissā parisāya mahantena ussāhena dhammaṃ desessati, yannūnāhaṃ upajjhāyassācikkhitvā Bhagavato mahāparisāya sannipatitabhāvaṃ ārocāpeyyan”ti cintetvā yenāyasmā Nāgito tenupasaṅkami. **Bhante Kassapāti** therāṃ gottena ālapati. **Esā janatīti** eso janasaṃmūho.

Tvaññeva Bhagavato ārocehīti sīho kira Bhagavato vissāsiko, ayañhi thero thūlasarīro, tenassa¹ sarīragarutāya uṭṭhānanisajjādīsu ālasiyabhāvo īsakaṃ appahīno viya hoti. Athāyaṃ samaṇero Bhagavato kālena kālaṃ vattaṃ karoti. Tena naṃ thero “tvampi² Dasabalassa vissāsiko”ti vatvā gaccha tvaññevārocehīti āha. **Vihārapacchāyāyanti** vihārachāyāyaṃ, Kūṭāgāramahāgechāyāya pharitokāseti attho. Sā kira Kūṭāgārasālā dakkhiṇuttarato dīghā pācīnamukhā, tenassā purato mahatī chāyā patthaṭā hoti, sīho³ tattha Bhagavato āsanaṃ paññapesi.

363. Atha kho Bhagavā dvārantarehi ceva vātapānantarehi ca nikkhamitvā vidhāvantaṃhi vippharantīhi chabbaṇṇāhi Buddharasmaṃhi saṃsūcitanikkhamano valāhakantarato puṇṇacando viya Kūṭāgārasālato nikkhamitvā paññattavarabuddhāsane nisīdi. Tena vuttaṃ “**atha kho Bhagavā viharā nikkhamma viharapacchāyāya paññatte āsane nisīdī**”ti.

1. Therassa (Syā)

2. Tvaṃ pana (Ka)

3. Sīhopi (Syā), sīho ca (Ka)

364. **Purimāni bhante divasāni purimatarānī**ti ettha hiyyo divasaṃ purimaṃ nāma, tato paraṃ purimatarāṃ, tato paṭṭhāya pana sabbāni purimāni ceva purimatarāni ca honti. **Yadaggeti** mūladivasato paṭṭhāya yaṃ divasaṃ aggaṃ parakoṭṭim katvā viharāmīti attho, yāva vihāsinti vuttaṃ hoti. Idāni tassa parimāṇaṃ dassento “**naciraṃ tīṇi vassāni**”ti āha. Atha vā **yadaggeti** yaṃ divasaṃ aggaṃ katvā naciraṃ tīṇi vassāni viharāmītipi attho, yaṃ divasaṃ ādiṃ katvā naciraṃ vihāsiṃ tīṇiyeva vassānīti vuttaṃ hoti. Ayaṃ kira Bhagavato pattacīvaraṃ gaṇhanto tīṇi saṃvaccharāni Bhagavantaṃ upaṭṭhāsi, taṃ sandhāya evaṃ vadati. **Piyarūpānīti** piyajātikāni sātajātikāni. **Kāmūpasamhitānīti** kāmassādayuttāni. **Rajanīyānīti** rāgajanakāni. **No ca kho dibbāni saddānīti** kasmā Sunakkhatto tāni na suṇāti, so kira Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā dibbacakkhuparikammaṃ yāci, tassa Bhagavā ācikkhi, so yathānusiṭṭhaṃ paṭipanno dibbacakkhum uppādetvā devatānaṃ rūpāni disvā cintesi “imasmim sarīrasaṇṭhāne saddena madhurena bhavitabbaṃ, kathaṃ nu kho naṃ suṇeyyan”ti Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā dibbasotaparikammaṃ pucchi. Ayaṇca atīte ekaṃ sīlavantaṃ bhikkhum kaṇṇasakkhaliyaṃ¹ paharitvā badhiraṃ makāsi. Tasmā parikammaṃ karontopi abhabbo dibbasotādhigamāya². Tenassa na Bhagavā parikammaṃ kathesi. So ettāvatā Bhagavati āghātaṃ bandhitvā cintesi “addhā samaṇassa Gotamassa evaṃ hoti ‘ahampi khattiyo ayampi khattiyo, sacassa ñāṇaṃ vaḍḍhissati, ayampi sabbaññū bhavissati’ti usūyāya mayhaṃ na kathesi”ti. So anukkamena gihibhāvaṃ patvā tamatthaṃ Mahāilicchavino kathento evamāha.

Ekamsabhāvitasamādhivaṇṇanā

366-371. **Ekamsabhāvitoti** ekamsāya ekakoṭṭhāsāya bhāvito, dibbānaṃ vā rūpānaṃ dassanattāya, dibbānaṃ vā saddānaṃ savanattāya bhāvitoti attho. **Tiriyanti** anudisāya. **Ubhayaṃsabhāvitoti** ubhayaṃsāya ubhayakoṭṭhāsāya bhāvitoti attho. **Ayaṃ kho Mahāli hetūti** ayaṃ dibbānaṃyeva rūpānaṃ dassanāya ekamsabhāvito samādhi hetu.

1. Kaṇṇasamkhaliyaṃ (Syā)

2. Dibbasotādhigamassa (Sī, Syā)

372. Imamatthaṃ sutvā so Licchavī cintesi “idaṃ dibbasotena saddasuṇaṃ¹ imasmim̐ sāsane uttamatthabhūtaṃ maññe, imassa nūna atthāya ete bhikkhū paññāsampi saṭṭhipi vassāni apaṇṇakaṃ brahmacariyaṃ caranti, yannūnāhaṃ Dasabalaṃ etamatthaṃ puccheyyaṃ”ti. Tato tamatthaṃ pucchanto “**etāsaṃ nūna bhante**”ti-ādimāha. **Samādhibhāvanā**ṇanti ettha samādhiyeva samādhibhāvanā, ubhayaṃsabhāvitānaṃ samādhīnanti attho. Atha yasmā sāsano bāhirā etā samādhibhāvanā, na ajjhakkā. Tasmā tā paṭikkhipitvā yadatthaṃ bhikkhū brahmacariyaṃ caranti, te dassento Bhagavā “**na kho Mahālī**”ti-ādimāha.

Catu-ariyaphalavaṇṇanā

373. **Tiṇṇaṃ saṃyojanā**ṇanti sakkāyadiṭṭhi-ādīnaṃ tiṇṇaṃ bandhanānaṃ. Tāni hi vaṭṭadukkkabhaye rathe satte saṃyojenti, tasmā saṃyojanānīti vuccanti. **Sotāpanno** hotīti maggasotaṃ āpanno hoti. **Avinipātadhammoti** catūsu apāyesu apatanadhammo. **Niyatoti** dhammaniyāmena niyato. **Sambodhiparāyaṇoti** uparimaggattayasaṅkhātā sambodhi paraṃ ayaṇaṃ assa, anena vā pattabbāti sambodhiparāyaṇo.

Tanuttāti pariyuṭṭhānamandatāya ca kadāci karahaci uppattiyā ca tanubhāvā. **Oraṃbhāgiyā**ṇanti heṭṭhābhāgiyānaṃ, yehi baddho upari Suddhāvāsabhūmiyaṃ nibbattitum̐ na sakkoti. **Opapātikoti** sesayonipaṭikkhepavacanametam̐. **Tattha parinibbāyīti** tasmim̐ uparibhaveyeva parinibbānadhammo². **Anāvattidhammoti** tato brāhmalokā puna paṭisandhivasena anāvattanadhammo. **Cetovimuttinti** cittavisuddhiṃ, sabbakilesabandhanavimuttassa arahattaphalacittasetaṃ adhivacanam̐. **Paññāvimuttinti** etthāpi sabbakilesabandhanavimuttā arahattaphalapaññāva paññāvimuttīti veditabbā. **Diṭṭheva dhammeti** imasmim̐ yeva attabhāve. **Sayanti sāmaṃ. Abhiññāti** abhijānitvā. **Sacchikatvāti** paccakkhaṃ katvā. Atha vā **abhiññā sacchikatvāti** abhiññāya abhivisiṭṭhena ñāṇena sacchikarivātipi attho. **Upasampajjāti** patvā paṭilabhitvā.

1. Saddaṃ suṇāti (Syā, Ka)

2. Nibbānadhammo (Syā)

Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā

374-5. Idam sutvā Licchavirājā¹ cintesi “ayaṃ pana dhammo² na sakuṇena viya uppatitvā, nāpi godhāya viya urena gantvā sakkā paṭivijjhituṃ, addhā pana imaṃ paṭivijjhantassa pubbabhāgappaṭipadāya bhavitabbaṃ, pucchāmi tāva naṃ”ti. Tato Bhagavantam pucchanto “**atthi pana bhante**”ti-ādimāha. * **Aṭṭhaṅgikoti** pañcaṅgikaṃ turiyaṃ viya, aṭṭhaṅgiko gāmo viya ca aṭṭhaṅgamattoyeva hutvā aṭṭhaṅgiko, na aṅgato añño maggo nāma atthi. Tenevāha “**seyyathidaṃ? Sammādiṭṭhi -pa-sammāsamādhi**”ti. Tattha sammā dassanalakkhaṇā **sammādiṭṭhi**. Sammā abhiniropanalakkhaṇo **sammāsaṅkappo**. Sammā pariggahaṇalakkhaṇā **sammāvācā**. Sammā samuṭṭhāpanalakkhaṇo **sammākammanto**. Sammā vodāpanalakkhaṇo **sammā-ājīvo**. Sammā paggahalakkhaṇo **sammāvāyāmo**. Sammā upaṭṭhānalakkhaṇā **sammāsati**. Sammā samādhānalakkhaṇo **sammāsamādhi**. Etesu ekekassa tīṇi tīṇi kiccāni honti. Seyyathidaṃ, sammādiṭṭhi tāva aññehipi attano paccanīkakilesehi saddhiṃ micchādiṭṭhiṃ pajahati, nirodhaṃ ārammaṇaṃ karoti, sampayuttadhamme ca passati tappaṭicchādakamohavidhamanavasena asammohato. Sammāsaṅkappādayopi tattheva micchāsaṅkappādīni pajahanti, nirodhañca ārammaṇaṃ karonti, visesato panettha sammāsaṅkappo sahaṇādayadhamme abhiniropeti. Sammāvācā sammā pariggaṇhāti. Sammākammanto sammā samuṭṭhāpeti. Sammā-ājīvo sammā vodāpeti. Sammāvāyāmo sammā paggaṇhāti. Sammāsati sammā upaṭṭhāpeti. Sammāsamādhi sammā padahati.

* Api cesā sammādiṭṭhi nāma pubbabhāge nānākkhaṇā nānārammaṇā hoti, maggakkhaṇe ekakkhaṇā ekārammaṇā. Kiccato pana “dukkhe ñāṇaṃ”ti-ādīni³ cattāri nāmāni labhati. Sammāsaṅkappādayopi pubbabhāge nānākkhaṇā nānārammaṇā honti, maggakkhaṇe ekakkhaṇā ekārammaṇā. Tesu sammāsaṅkappo kiccato “nekkhammasaṅkappo”ti-ādīni³ tīṇi nāmāni labhati. Sammāvācādayo tisso viratiyopi honti, cetanādayopi honti, maggakkhaṇe pana viratiyova. Sammāvāyāmo sammāsati idampi dvayaṃ kiccato sammappadhānasatipaṭṭhānavasena cattāri nāmāni labhati. Sammāsamādhi pana pubbabhāgepi maggakkhaṇepi sammāsamādhiyeva.

1. Licchavi (Sī)

* Abhi-Ṭṭha 2. 107 piṭṭhepi.

2. Varadhammo (Sī, Syā)

3. Abhi 2. 244 piṭṭhe.

Iti imesu aṭṭhasu dhammesu Bhagavatā nibbānādhigamāya paṭipannassa yogino bahūpakārattā¹ paṭhamam sammādiṭṭhi desitā. Ayañhi “paññāpajjoto paññāsathan”²ti² ca vuttā. Tasmā etāya pubbabhāge vipassanāñāṇasankhātāya sammādiṭṭhiyā avijjandhakāram vidhamitvā kilesacore ghātento khemena yogāvacaro nibbānam pāpuṇāti. Tena vuttaṁ “nibbānādhigamāya paṭipannassa yogino bahūpakārattā paṭhamam sammādiṭṭhi desitā”ti.

Sammāsaṅkappo pana tassā bahūpakāro, tasmā tadanantaram vutto. Yathā hi heraññiko hatthena parivaṭṭetvā parivaṭṭetvā cakkhunā kahāpaṇam olokento “ayaṁ cheko, ayaṁ kūṭo”ti jānāti. Evaṁ yogāvacaropi pubbabhāge vitakkena vitakketvā vitakketvā vipassanāpaññāya olokayamāno “ime dhammā kāmāvacarā, ime dhammā rūpāvacarādayo”ti pajānāti. Yathā vā pana purisena koṭiyam gahetvā parivaṭṭetvā parivaṭṭetvā dinnam mahārukkham taccheke vāsiyā tacchetvā kamme upaneti, evaṁ vitakkena vitakketvā vitakketvā dinne dhamme yogāvacaro paññāya “ime kāmāvacarā, ime rūpāvacarā”ti-ādinā nayena paricchinditvā kamme upaneti. Tena vuttaṁ “sammāsaṅkappo pana tassā bahūpakāro, tasmā tadanantaram vutto”ti. Svāyam yathā sammādiṭṭhiyā, evaṁ sammāvācāyapi upakārako. Yathāha “pubbe kho āvuso Visākha³ vitakketvā vicāretvā pacchā vācam bhindatī”ti. Tasmā tadanantaram sammāvācā vuttā.

Yasmā pana “idañcidañca karissāmā”ti paṭhamam vācāya saṁvidahitvā loke kammante payojenti, tasmā vācā kāyakammassa upakārikāti sammāvācāya anantaram sammākammanto vutto. Catubbidham pana vacīduccaritam, tividhañca kāyaduccaritam pahāya ubhayam sucaritam pūrentasseva yasmā ājivaṭṭhamakam sīlam pūratī, na itarassa, tasmā tadubhayānantaram sammā-ājīvo vutto. Evaṁ visuddhājīvena pana “parisuddho me ājīvo”ti ettāvatā ca paritosam akatvā suttapamattena viharitum na yuttaṁ, atha kho “sabbiriyāpathesu idam vīriyam samārabhitabban”ti dassetum tadanantaram sammāvāyāmo vutto. Tato “āraddhavīriyenapi kāyādīsu catūsu

1. Bahukārattā (Sī) 2. Abhi 1. 20 piṭṭhe. 3. Gahapati (bahūsu) Ma 1. 376 piṭṭhe.

vatthūsu sati sūpaṭṭhitā¹ kātabbā”ti dassanattamaṃ tadanantaram sammasati desitā. Yasmā panevaṃ sūpaṭṭhitā sati samādhissa upakārānupakārānaṃ dhammānaṃ gatiyo samānesitvā pahoti ekattārammaṇe cittaṃ samādhātum, tasmā sammāsatiyā anantaram sammāsamādhī desitoti veditabbo. **Etesaṃ dhammānaṃ sacchikiriyāyāti** etesaṃ sotāpattiphalādīnaṃ paccakkhakiriyatthāya.

Dvepabbajitavatthuvaṇṇanā

376-377. **Ekamidāhanti** idam kasmā āraddham. Ayaṃ kira rājā “rūpaṃ attā”ti evaṃladdhiko, tenassa desanāya cittaṃ nādhimuccati. Atha Bhagavatā tassa laddhiyā āvikaraṇattham ekaṃ kāraṇaṃ āharitum idamāradham. Tatrāyaṃ saṅkhepattho—ahaṃ ekaṃ samayaṃ Ghositārāme viharāmi, tatra vasantaṃ maṃ te dve pabbajitā evaṃ pucchimsu. Athāhaṃ tesam Buddhuppādaṃ dassetvā tantidhammaṃ nāma kathento idamavocaṃ “āvuso saddhāsampanno nāma kulaputto evarūpassa Satthu sāsane pabbajito evaṃ tividham sīlaṃ pūretvā paṭhamajjhānādīni patvā ṭhito ‘taṃ jīvan’ti-ādīni vadeyya, yuttaṃ nu kho etamassā”ti. Tato tehi “yuttan”ti vutte “ahaṃ kho panetaṃ āvuso evaṃ jānāmi evaṃ passāmi, atha ca panāhaṃ na vadāmi”ti taṃ vādaṃ paṭikkhipitvā uttari khīṇāsavaṃ dassetvā “imassa evaṃ vatthum na yuttan”ti avocaṃ. Te mama vacanaṃ sutvā attamaṇā ahesunti. Evaṃ vutte sopi attamano ahosi. Tenāha **“idamavoca Bhagavā. Attamano oṭṭhaddho Licchavi Bhagavato bhāsitaṃ abhinandī”**ti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Mahālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Supaṭṭhitā (Syā), sūpaṭṭhitā (Ka)

7. Jāliyasutta

Dvepabbajitavatthuvaṇṇanā

378. **Evam me sutam -pa- Kosambiyanti** Jāliyasuttam. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā. * **Ghositārāmeti** Ghositena seṭṭhinā kate ārāme. Pubbe kira Allakappaṛaṭṭham¹ nāma ahosi. Tato Kotūhaliko nāma daliddo chātakabhayena saputtadāro Avantiraṭṭham² gacchanto puttam vahituṃ asakkonto chaḍḍetvā agamāsi, mātā nivattitvā taṃ gahetvā gatā, te ekaṃ gopālakagāmaṃ pavisiṃsu. Gopālakena ca³ tadā bahu pāyāso paṭiyatto hoti, te tato⁴ pāyāsaṃ labhitvā bhuñjiṃsu. Atha so puriso balavapāyāsaṃ bhutto⁵ jīrāpetuṃ asakkonto rattibhāge kālāṃ katvā tattheva sunakhiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā kukkuro jāto, so gopālakassa piyo ahosi. Gopālako ca Paccekabuddhaṃ upaṭṭhāsi⁶. Paccekabuddhopi bhattakiccapariyosāne⁷ kukkurassa ekekaṃ piṇḍaṃ deti, so Paccekabuddhe sinehaṃ uppādetvā gopālakena saddhiṃ paṇṇasālampi gacchati. So gopālake asannihite bhattavelāyaṃ sayameva gantvā kālārocanatthaṃ⁸ paṇṇasāladvāre bhussati, antarāmaggepi caṇḍamige disvā bhussitvā palāpeti. So Paccekabudde mudukena cittena kālāṃ katvā devaloke nibbatti. Tatrassa “**Ghosakadevaputto**”⁹tveva nāmaṃ ahosi. So devalokato cavitvā Kosambiyaṃ ekasmiṃ kulaghare⁹ nibbatti. Taṃ aputtako seṭṭhi tassa mātāpitūnaṃ dhanāṃ datvā puttaṃ katvā aggahesi. Atha so attano putte jāte sattakkhattuṃ ghātāpetuṃ upakkami. So puñṇavantatāya sattasupi ṭhānesu maraṇaṃ appatvā avasāne ekāya seṭṭhidhītāya veyyattiyena laddhajīviko aparabhāge pitu accayena seṭṭhiṭṭhānaṃ patvā

* Ma-Ṭṭha 2. 287; Dhammapada-Ṭṭha 1. 108 piṭṭhesupi.

1. Ajjitaratṭham (Sī), Damiḷaratṭham (Syā), Adillaratṭham nāma (I)

2. Anantararatṭham (Sī)

3. Gopālakānaṃ ca (Sī)

4. Te taṃ (Syā)

5. Bhuñjanto (Ka)

6. Upaṭṭhahati (Sī)

7. Bhattakiccakāle (Sī, Syā)

8. Velārocanatthaṃ (Syā)

9. Ekassa kulassa ghare (Ka)

Ghositaseṭṭhi¹ nāma jāto. Aññepi Kosambiyaṃ Kukkuṭaseṭṭhi
Pāvārikaseṭṭhīti dve seṭṭhino atthi, iminā saddhim tayo ahesum.

* Tena ca samayena Himavantato pañcasatatāpasā
sarīrasantappanattam antarantarā Kosambim āgacchanti, tesam ete tayo
seṭṭhī attano attano uyyānesu paṇṇakuṭiyo katvā upaṭṭhānam karonti.
Athekadivasam te tāpasā Himavantato āgacchantā mahākantāre tasitā kilantā
ekam mahantam vaṭarukkham patvā² tattha adhivatthāya devatāya santikā
saṅgaham paccāsisantā nisīdimsu. Devatā sabbālāṅkāravibhūsitam hattham
pasāretvā tesam pāṇiyapānakādīni³ datvā kilamatham paṭivinodesi, ete
devatāyānubhāvena vimhitā pucchimsu “kim nu kho devate kammam katvā
tayā ayaṃ sampatti laddhā”ti. Devatā āha “loke Buddho nāma Bhagavā
uppanno, so etarahi Sāvatthiyaṃ viharati, Anāthapiṇḍiko gahapati tam
upaṭṭhahati. So uposathadivasesu attano bhatakānam pakatibhattavetanameva
datvā uposatham kārapesi. Athāham ekadivasam majjhanhike⁴
pātārāsattāya āgato kañci bhatakakammam akarontam disvā ‘ajja manussā
kasmā kammam na karontī’ti pucchim. Tassa me tamattham ārocesum.
Athāham etadavocam idāni upaḍḍhadivaso gato, sakkā nu kho
upaḍḍhuposatham kātun’ti. Tato seṭṭhissa paṭivedetvā ‘sakkā kātun’ti āha.
Svāham upaḍḍhadivasam upaḍḍhuposatham samādiyitvā tadaheva kalam
katvā imam sampattim paṭilabhin”ti.

Atha te tāpasā “Buddho kira uppanno”ti sañjātapītipāmojjā tatova
Sāvattim gantukāmā hutvāpi “bahūpakārā no upaṭṭhākaseṭṭhino tesampi
imamatthamārocessāmā”ti Kosambim gantvā seṭṭhihi katasakkārabahumānā
“tadaheva mayaṃ gacchāmā”ti āhaṃsu. “Kim bhante turitāttha, na nu tumhe
pubbe cattāro pañca māse vasitvā gacchathā”ti ca vutte tam pavattim
ārocesum. “Tena hi bhante saheva gacchāmā”ti ca vutte “gacchāma mayaṃ,
tumhe saṇikam āgacchathā”ti Sāvattim gantvā Bhagavato santike
pabbajitvā arahattam pāpuṇimsu. Tepi seṭṭhino

1. Ghosakaseṭṭhi (Sī)

2. Pattā (Ka)

* Ma-Ṭṭha 2. 288; Dhammapada-Ṭṭha 1. 132 piṭṭhesupi.

3. Pāṇīyanahānodakāni (Sī)

4. Majjhantike (Sī, Syā)

pañcasatapañcasatasakaṭaparivārā Sāvattthim gantvā dānādīni datvā
Kosambim āgamanatthāya Bhagavantam yācitvā paccāgamma tayo vihāre
kāresum. Tesu Kukkuṭaseṭṭhinā kato Kukkuṭārāmo nāma, Pāvārikaseṭṭhinā
kato Pāvārikambavanam nāma, Ghositaseṭṭhinā kato Ghositārāmo nāma
ahosi. Tam sandhāya vuttam “kosambiyam viharati Ghositārāme”ti.

Muṇḍiyoti¹ idam tassa nāmam. **Jāliyoti** idampi itarassa² nāmameva.
Yasmā panassa upajjhāyo dārumayena pattena piṇḍāya carati, tasmā
dārupattikantevāsīti vuccati. **Etadavocunti** upārambhādhippāyena vādam
āropetukāmā hutvā etadavocum. Iti kira nesam ahosi—sace samaṇo Gotamo
“tam jīvam tam sarīran”ti vakkhati, athassa mayam etam vādam āropessāma
“bho Gotama tumhākam laddhiyā idheva satto bhijjati, tena vo vādo
ucchedavādo hoti”ti. Sace pana “aññam jīvam aññam sarīran”ti vakkhati,
athassetam vādam āropessāma “tumhākam vāde rūpam bhijjati, na satto
bhijjati. Tena vo vāde satto sassato āpajjati”ti.

379-380. Atha Bhagavā “ime vādāropanatthāya pañham pucchanti,
mama sāsane ime dve ante anupagamma majjhimā paṭipadā atthīti na
jānanti, handa nesam pañham avissajjetvā tassāyeva paṭipadāya
āvibhāvattham dhammam desemi”ti cintetvā “**tena hāvuso**”ti-ādimāha.

Tattha **kallam nu kho tassetam vacanāyā**ti tassetam saddhāpabbajitassa
tividham sīlam paripūretvā paṭhamajjhānam pattassa³ yuttam nu kho etam
vatthunti attho³. Tam sutvā paribbājakā “puthujjano nāma yasmā
nibbicikiccho na hoti, tasmā kadāci evam vadeyyā”ti maññamānā “**kallam
tassetam vacanāyā**”ti āhaṃsu. **Atha ca panāham na vadāmī**ti aham
etamevam jānāmi, no ca evam vadāmi, atha kho kasiṇaparikkammaṃ katvā
bhāventassa saññābalena uppannam mahaggatacittametanti saññam
thapesim.

1. Muṇḍiyoti (Sī, Syā)

2. Tassa (Ka)

3. Etam vacanāya etam vuttam yuttanti attho (Sī), etam vacanāya vuttam yuttanti
attho (Syā) yuttam nu kho vacanāya, etam vuttam yuttanti attho (?)

Na kallaṃ tassetanti idaṃ te paribbājakā “yasmā khīṇāsavo vigatasammoho tiṇṇavicikiccho, tasmā na yuttaṃ tassetam vatthun”ti maññamānā vadanti. Sesamettha¹ uttānatthamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Jāliyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sesam sabbattha (Sī)

8. Mahāsīhanādasutta

Acelakassapavatthuvaṇṇanā

381. **Evam me sutam -pa- Uruṇṇāyam viharatīti Mahāsīhanādasuttam.** Tatrāyam apubbapadavaṇṇanā. **Uruṇṇāyanti Uruṇṇāti** tassa raṭṭhassapi nagarassapi etadeva nāmaṃ, Bhagavā hi uruṇṇānagaram upanissāya viharati. **Kaṇṇakatthale Migadāyeti** tassa nagarassa avidūre Kaṇṇakatthalam nāma eko ramaṇīyo bhūmibhāgo atthi. So migānam abhayatthāya dinnattā **“Migadāyo”**ti vuccati, tasmim Kaṇṇakatthale Migadāye. **Aceloti** naggaparibbājako. **Kassapoti** tassa nāmaṃ. **Tapassinti** tapanissitakam. **Lūkhājīvinti** acelakamuttācārādivasena lūkho ājīvo assāti lūkhājīvī, tam lūkhājivim. **Upakkosatīti** upaṇḍeti. **Upavadatīti** hīleti vambheti. **Dhammassa ca anudhammam byākarontīti** bhotā Gotamena vuttakāraṇassa anukāraṇam kathenti. **Sahadhammiko vādānuvādoti** parehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā tumhākam vādo vā anuvādo vā viññūhi garahitabbaṃ kāraṇam koci appamattakopi kim na āgacchati. Idam vuttam hoti “kim sabbākārenapi tava vāde gārayham kāraṇam natthī”ti. **Anabbhakkhātukāmāti** na abhūtena vattukāmā.

382. **Ekaccam tapassim lūkhājīvinti-ādīsu idhekacco** acelakapabbajjāditapanissittā tapassī “lūkhena jīvitam kappessāmī”ti tiṇagomayādibhakkhanādīhi nānappakārehi attānam kilameti, appapuññatāya ca sukhena jīvitavuttimeva na labhati, so tīṇi duccarītāni pūretvā niraye nibbattati.

Aparo tādīsam tapanissitopi puññavā hoti, labhati lābhasakkāram. So “na dāni mayā sadiso atthī”ti attānam ucce ṭhāne sambhāvetvā “bhiyyoso mattāya lābham uppādessāmī”ti anesanasena tīṇi duccarītāni pūretvā niraye nibbattati. Ime dve sandhāya paṭhamanayo vutto.

Aparo tapanissitako lūkhājīvī appapuñño hoti, na labhati sukhena jīvitavuttiṃ. So “mayham pubbepi akatapuññatāya sukha jīvikā

nuppajjati, handadāni puññāni karomī”ti tīṇi sucaritāni pūretvā sagge nibbattati.

Aparo lūkhājīvī puññavā hoti, labhati sukhena jīvitavuttiṃ. So “mayhaṃ pubbepi katapuññatāya sukhajīvikā uppajjati”ti cintetvā anesanaṃ pahāya tīṇi sucaritāni pūretvā sagge nibbattati. Ime dve sandhāya dutiyanayo vutto.

Eko pana tapassī appadukkhavihārī hoti bāhirakācārayutto tāpaso vā channaparibbājako vā, appapuññatāya ca manāpe paccaye na labhati. So anesanasena tīṇi duccharitāni pūretvā attānaṃ sukhetaṃ niraye nibbattati.

Aparo puññavā hoti, so “na dāni mayā sadiso atthi”ti mānaṃ uppādetvā anesanasena lābhasakkāraṃ vā uppādetto micchādīṭṭhivasena “sukho imissā paribbājikāya daharāya mudukāya lomasāya¹ samphasso”ti-ādīni cintetvā kāmesu pātabyataṃ vā āpajjanto tīṇi duccharitāni pūretvā niraye nibbattati. Ime dve sandhāya tatiyanayo vutto.

Aparo pana appadukkhavihārī appapuñño hoti, so “ahaṃ pubbepi akatapuññatāya sukhena jīvikaṃ na labhāmi”ti tīṇi sucaritāni pūretvā sagge nibbattati.

Aparo puññavā hoti, so “pubbepāhaṃ² katapuññatāya sukhaṃ labhāmi, idāni puññāni³ karissāmi”ti tīṇi sucaritāni pūretvā sagge nibbattati. Ime dve sandhāya catutthanayo vutto. Idaṃ tittiyavasena āgataṃ, sāsane pi pana labbhati.

Ekacco hi dhutaṅgasamādānavasena lūkhājīvī hoti, appapuññatāya vā sakalampi gāmaṃ vicaritvā udarapūraṃ na labhati. So “paccaye uppādessāmi”ti vejjakammādivasena vā anesanaṃ katvā, arahattaṃ vā paṭijānitvā, tīṇi vā kuhanavatthūni paṭisevitvā niraye nibbattati.

1. Lomasāya bāhāya (Sī)

2. Pubbepāhaṃ (Sī), pubbevāhaṃ (Syā)

3. Idānipi puññāneva (Sī, Syā)

Aparo ca tādisova puññavā hoti, so tāya puññasampattiya mānaṃ janayitvā uppannaṃ lābhaṃ thāvaraṃ kattukāmo anesanasena tīṇi duccharitāni pūretvā niraye uppajjati.

Aparo samādinnaḍḍhantaṃ appapuññaṃ hoti, na labhati sukhena jīvitavuttiṃ. So “pubbepāhaṃ¹ akatapuññatāya kiñci na labhāmi, sace idāni anesanaṃ karissaṃ, āyatimpi dullabhasukho bhavissāmi”ti tīṇi sucaritāni pūretvā arahattaṃ pattuṃ asakkonto sagge nibbattati.

Aparo puññavā hoti, so “pubbepāhaṃ katapuññatāya etarahi sukhito, idāni puññaṃ karissāmi”ti anesanaṃ pahāya tīṇi sucaritāni pūretvā arahattaṃ pattuṃ asakkonto sagge nibbattati.

383. **Āgatiñcāti** “asukatṭhānato nāma ime āgatā”ti evaṃ āgatiñca. **Gatiñcāti** idāni gantabbaṭṭhānañca. **Cutiñcāti** tato cavanañca. **Upapattiñcāti** tato cutānaṃ puna upapattiñca. **Kim sabbaṃ tapaṃ garahissāmi**ti “kena kāraṇena garahissāmi. Garahitabbameva hi mayaṃ garahāma, pasamsitabbaṃ pasamsāma, na bhaṇḍikaṃ karonto mahārajako viya dhotañca adhotañca ekato karomā”ti dasseti.

384. Idāni tamatthaṃ pakāsento “**santi Kassapa eke samaṇabrāhmaṇā**”ti-ādimāha. **Yaṃ te ekaccanti** pañcavidhaṃ sīlaṃ, tañhi loke na koci “na sādhu”ti vadati. Puna **yaṃ te ekaccanti** pañcavidhaṃ veraṃ, taṃ na koci “sādhu”ti vadati. Puna **yaṃ te ekaccanti** pañcadvāre asaṃvaraṃ, te kira “cakkhu nāma na nirundhitabbaṃ, cakkhunā manāpaṃ rūpaṃ² daṭṭhabbaṃ”ti vadanti, esa nayo sotādisu. Puna **yaṃ te ekaccanti** pañcadvāre saṃvaraṃ.

Evaṃ paresaṃ vādena saha attano vādassa samānāsamaṇataṃ dassetvā idāni attano vādena saha paresaṃ vādassa samānāsamaṇataṃ dassento “**yaṃ mayan**”ti-ādimāha. Tatrāpi pañcasīlādivaseneva attho veditaḍḍha.

1. Pubbepāhaṃ (Sī), pubbevāhaṃ (Syā)

2. Cakkhunā nāmarūpaṃ (Ka)

Samanuyuñjāpanakathāvaṇṇanā

385. **Samanuyuñjantanti** samanuyuñjantu, ettha ca laddhiṃ pucchanto **samanuyuñjati** nāma, kāraṇaṃ pucchanto **samanugāhati** nāma, ubhayaṃ pucchanto **samanubhāsati** nāma. **Satthārā vā Satthāranti** Satthārā vā saddhiṃ Satthāraṃ upasaṃharitvā “kiṃ te Satthā te dhamme sabbaso pahāya vattati, udāhu samaṇo Gotamo”ti. Dutiyapadepe eseva nayo.

Idāni tamatthaṃ yojetvā dassento “**ye imesaṃ bhavatan**”ti-ādimāha. Tattha **akusalā akusalasaṅkhātā**ti akusalā ceva “akusalā”ti ca saṅkhātā nātā, koṭṭhāsaṃ vā katvā ṭhapitāti attho. Esa nayo sabbapadesu. Api cettha **sāvajjā**ti sadosā. **Na alamariyā**ti niddosaṭṭhena ariyā bhavitum nālaṃ asamatthā.

386-392. **Yaṃ viññū samanuyuñjantā**ti yena viññū amhe ca aññe ca pucchantā evaṃ vadeyyum, taṃ ṭhānaṃ vijjati, atthi taṃ kāraṇanti attho. **Yaṃ vā pana bhonto pare gaṇācariyā**ti pare pana bhonto gaṇācariyā yaṃ vā taṃ vā appamattakaṃ pahāya vattantīti attho. **Amheva tattha yebhuyyena pasamseyyunti** idaṃ Bhagavā Satthārā Satthāraṃ samanuyuñjanepi āha, saṃghena saṃghaṃ samanuyuñjanepi. Kasmā? Saṃghapasamsāyapi Satthuyeva pasamsāsiddhito. Pasīdamānāpi hi Buddhasampattiyā saṃghe, saṃghasampattiyā ca Buddhe pasīdanti, tathā hi Bhagavato sarīrasampattiṃ¹ disvā dhammadeśanaṃ vā sutvā bhavanti vattāro “lābhā vata bho sāvakānaṃ ye evarūpassa Satthu santikāvacarā”ti, evaṃ Buddhasampattiyā saṃghe pasīdanti. Bhikkhūnaṃ pañcāragocaraṃ abhikkamapaṭikkamādīni ca disvā bhavanti vattāro “santikāvacarānaṃ vata bho sāvakānaṃ ayañca upasamaguṇo Satthu kīvarūpo bhavissatī”ti, evaṃ saṃghasampattiyā Buddhe pasīdanti. Iti yā Satthupasaṃsā, sā saṃghassa, yā pasamsā, sā Satthūti saṃghapasamsāyapi Satthuyeva pasamsāsiddhito Bhagavā dvīsupi navesu “**amheva tattha yebhuyyena pasamseyyun**”ti āha. **Samaṇo Gotamo ime dhamme anavasesaṃ pahāya vattati, yaṃ vā pana bhonto pare gaṇācariyā**ti-ādīsipi panettha² ayamadhippāyo—

1. Sariranipphattiṃ (Sī, Syā)

2. Padesu (Ka)

sampattasamādānasetughātavasena hi tisso viratiyo. Tāsu sampattasamādānaviratimattameva aññesaṃ hoti, setughātavirati pana sabbena sabbam natthi. Pañcasu pana tadaṅgavikkhambhanasamucchedapaṭipassaddhinissaraṇappahānesu aṭṭhasamāpattivaseṇa ceva vipassanāṃmattavasena ca tadaṅgavikkhambhanappahānamattameva aññesaṃ hoti. Itarāṇi tīṇi pahānāni sabbena sabbam natthi. Tathā sīlasaṃvaro, khantisaṃvaro, ñāṇasaṃvaro, satisaṃvaro, vīriyasaṃvaroti pañca saṃvarā, tesu pañcasīlamattameva adhvāsanaḥkhammattameva ca aññesaṃ hoti, sesaṃ sabbena sabbam natthi. Pañca kho panime pātimokkhuḍḍesā, tesu pañcasīlamattameva aññesaṃ hoti. Pātimokkhasaṃvarasīlaṃ sabbena sabbam natthi.

Iti akusalappahāṇe ca kusalasamādāṇe ca tīsu viratīsu pañcasu pahānesu pañcasu saṃvaresu pañcasu uddesesu “ahameva ca mayhañca sāvakaṃ loka paññāyati, mayā hi sadiso Satthā nāma mayhaṃ sāvakaṃ sadiso saṃgho nāma natthi”ti Bhagavā sīhanādaṃ nadati.

Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā

393. Evaṃ sīhanādaṃ naditvā tassa sīhanādassa aviparītabhāvabodhanatthaṃ “**atthi Kassapa maggo**”ti-ādimāha. Tattha **maggoti** lokuttaramaggo. **Paṭipadāti** pubbabhāgapaṭipadā. **Kālavādīti**-ādīni Brahmajāle vaṇṇitāni. Idāni taṃ duvidhaṃ maggañca paṭipadañca ekato katvā dassento “**ayameva ariyo**”ti-ādimāha. Idaṃ pana sutvā acelo cintesi “samaṇo Gotamo ‘mayhaṃyeva maggo ca paṭipadā ca atthi, aññesaṃ natthi’ti maññati, handassāhaṃ amhākampi maggaṃ kathamī”ti. Tato acelakapaṭipadaṃ kathesi. Tenāha “evaṃ vutte acelo Kassapo Bhagavantam etadavoca -pa- udakorohanānuyogamanuyutto viharatī”ti.

Tapopakkamakathāvaṇṇanā

394. Tattha **tapopakkamāti** tapārambhā, tapokammānīti attho. **Sāmaññasāṅkhātāti** samaṇakammasāṅkhātā. **Brahmaññasāṅkhātāti** brāhmaṇakammasāṅkhātā. * **Acelakoti** niccolo, naggoti attho. **Muttācāroti** viṣaṭṭhācāro, uccārakammādisu lokiyakulaputtācārena

* Ma-Ṭṭha 1. 349; Abhi-Ṭṭha 3. 81; Am-Ṭṭha 2. 245 piṭṭhesupi.

virahito ʒhitakova uccāraṃ karoti, passāvaṃ karoti, khādati, bhuñjati ca. **Hatthāpalekhanoti** hatthe piṇḍamhi niṭṭhite¹ jivhāya hatthaṃ apalikhati, uccāraṃ vā katvā hatthasmiññeva daṇḍakasaññī hutvā hatthena apalikhati. Bhikkhāgahaṇatthaṃ “ehi bhante”ti vutto na etīti **na-ehibhaddantiko**. “Tena hi tiṭṭha bhante”ti vuttopi na tiṭṭhatīti **natiṭṭhabhaddantiko**. Tadubhayampi kira so “etassa vacanaṃ kataṃ bhavissatī”ti na karoti. **Abhihaṇanti** puretaraṃ gahetvā āhaṇaṃ bhikkhaṃ. **Uddissakatanti** “imaṃ tumhe uddissa katan”ti evaṃ ārocitaṃ bhikkhaṃ. **Na nimantananti** “asukaṃ nāma kulaṃ vā vīthim vā gāmaṃ vā paviseyyāthā”ti evaṃ nimantitabhikkhampi na sādīyati, na gaṇhati. **Na kumbhimukhāti** kumbhito uddharitvā diyyamānaṃ bhikkhaṃ na gaṇhati. **Na kaḷopimukhāti** kaḷopīti ukkhali vā pacchi vā, tatopi na gaṇhati. Kasmā? Kumbhikalopiyo maṃ nissāya kaṭacchunā pahāraṃ labhantīti. **Na eḷakamantaranti** ummāraṃ antaraṃ katvā diyyamānaṃ gaṇhati. Kasmā? “Ayaṃ maṃ nissāya antarakaraṇaṃ labhatī”ti. **Daṇḍamusalesupi** ese va nayo.

Dvinnanti dvīsu bhuñjamānesu ekasmiṃ uṭṭhāya dente na gaṇhati. Kasmā? “Ekassa kabaḷantarāyo hotī”ti. **Na gabbhiniyāti** ādīsu pana “gabbhiniyā kucchiyaṃ dāraḷo kilamati, pāyantiyā dāraḷassa khīrantarāyo hoti, purisantaragatāya rati-antarāyo hotī”ti na gaṇhati. **Samkittīsūti** samkittetvā katabhattesu, dubbhikkhasamaye kira acelakasāvakaṃ acelakānaṃ atthāya tato tato taṇḍulādāni samādapetvā bhattaṃ pacanti. Ukkaṭṭho acelako tatopi na paṭiggaṇhati. **Na yattha sāti** yattha sunakho “piṇḍaṃ labhissāmī”ti upaṭṭhito hoti, tattha tassa adatvā āhaṇaṃ na gaṇhati. Kasmā? Etassa piṇḍantarāyo hotīti. **Sanḍasaṇḍacārīti** samūhasamūhacārīni, sace hi acelakaṃ disvā “imassa bhikkhaṃ dassāmā”ti manussā bhattagehaṃ pavisanti, tesu ca pavisantesu kaḷopimukhādīsu nilīnā makkhikā uppatitvā sanḍasaṇḍā caranti, tato āhaṇaṃ bhikkhaṃ na gaṇhati. Kasmā? Maṃ nissāya makkhikānaṃ gocarantarāyo jātoti.

1. Thite (Syā, Ka) Abhi-Tṭha 3. 81; Am-Tṭha 2. 245 piṭṭhesu passitabbaṃ.

Thusodakanti sabbasassambhārehi kataṃ sovīrakam. Ettha ca surāpānameva sāvajjam, ayaṃ pana sabbesupi sāvajjasāññī. **Ekāgārikoti** yo ekasmim yeve gehe bhikkham labhitvā nivattati. **Ekālopikoti** yo ekeneva ālopena yāpeti. **Dvāgārikādīsupi** eseve nayo. **Ekissāpi dattiyāti** ekāya dattiyā. **Datti** nāma¹ ekā khuddakapāti hoti, yattha aggabhikkham pakkhipitvā ṭhapenti. **Ekāhikanti** ekadivasantarikam. **Addhamāsikanti** addhamāsantarikam. **Pariyāyabhattachabhojananti** vārabhattachabhojanam, ekāhavārena dvīhavārena sattāhavārena aḍḍhamāsavārenāti evaṃ divasavārena ābhattachabhojanam.

395. **Sākabhakkhoti** allasākabhakkho. **Sāmābhakkhoti** sāmākataṇḍulabhakkho. **Nīvārādisu nīvārā** nāma² araññe sayamjātā vīhijāti. **Daddulanti** cammakārehi cammam likhitvā chaḍḍitakasaṭam. **Haṭam** vuccati silesopi sevālopi. **Kaṇanti** kuṇḍakam. **Ācāmoti** bhatta-ukkhālikāya laggo jhāma-odano, tam chaḍḍitaṭṭhānatova gahetvā khādāti, “odanakañjiyan”tipi vadanti. **Piññākā**dayo pākāṭa eva. **Pavattaphalabhojīti** patitaphalabhojī.

396. **Sāṇānīti** sāṇavākacoḷāni. **Masāṇānīti** missakacoḷāni. **Chavadussānīti** matasarīrato chaḍḍitavattāni, erakatiṇāḍīni vā ganthetvā katanivāsanāni. **Paṃsukūlānīti** pathaviyam chaḍḍitanantakāni. **Tirīṭānīti** rukkhatacavattāni³. **Ajinanti** ajinamigacammam. **Ajinakkhipanti** tadeva majjhe phālitaṃ. **Kusacīranti** kusatiṇāni ganthetvā katacīram. **Vākacīraphalalakacīresupi** eseve nayo. **Kesakambalanti** manussakesehi katakambalam. Yam sandhāya vuttam—

“Seyyathāpi bhikkhave yāni kānici tantāvutānam vatthānam⁴, kesakambalo tesam paṭikiṭṭho akkhāyati. Kesakambalo bhikkhave sīte sīto, uṇhe uṇho, appaggho ca dubbaṇṇo ca duggandho dukkhasamphasso”ti⁵.

1. Ekadatti nāma (Ka)

2. Nīvāro nāma (Si)

3. Tirīṭānīti tirīṭakarukkhatacavattāni (Si)

4. Tantāvutāni vatthāni (Mūlapaṇṇāsakaṭikāyam Mahāsīhanādasuttavaṇṇanāyam.)

5. Am 1. 290 piṭṭhe.

Vālakambalanti assavālehi katakambalaṃ. **Ulūkapakkhikanti** ulūkapakkhāni ganthetvā katanivāsaṇaṃ. **Ukkuṭikappadhānamanuyuttoti** ukkuṭikavīriyaṃ anuyutto, gacchantopi ukkuṭikova hutvā uppatitvā uppatitvā gacchati. **Kaṇṭakāpassayikoti** ayakaṇṭake vā pakatikaṇṭake vā bhūmiyaṃ koṭṭetvā tattha cammaṃ attharivā ṭhānacaṅkamādīni karoti. **Seyyanti** sayantopi tattheva seyyaṃ kappeti. **Phalakaseyyanti** rukkhaphalake seyyaṃ. **Thaṇḍilaseyyanti** thaṇḍile ucce bhūmiṭṭhāne seyyaṃ. **Ekapassayikoti** ekapasseneva sayati. **Rajojalladharoti** sarīraṃ telena makkhitvā rajutṭhānaṭṭhāne tiṭṭhati, athassa sarīre rajojallaṃ laggati, taṃ dhāreti. **Yathāsanthatikoti** laddhaṃ āsaṇaṃ akopetvā yadeva labhati, tattheva nisīdanasīlo. **Vekaṭikoti** vikaṭakhādanasīlo. **Vikaṭanti** gūthaṃ vuccati. **Apānakoti** paṭikkhittasītudakapāno. Sāyaṃ tatiyamassāti **sāyatatiyakam**. Pāto, majjhanhike, sāyanti divasassa tikkhattuṃ pāpaṃ pavāhessāmīti **udakorohanānuyogaṃ anuyutto viharatīti**.

Tapopakkamanirattakataṭvapaṇṇā

397. Atha Bhagavā sīlasampadādīhi vinā tesāṃ tapopakkamānaṃ nirattakataṃ dassento “**acelako cepi Kassapa hoti**”ti-ādimāha. Tattha **ārakāvāti** dūrayeva. **Avaranti** dosaveravirahitaṃ. **Abyāpajjanti**¹ domanassabyāpajjarahitaṃ.

398. **Dukkaraṃ bho Gotamāti** idaṃ Kassapo “mayāṃ pubbe ettakamattaṃ sāmāññaṃ brahmaññaṃcāti vicarāma, tumhe pana aññaṃyeva sāmāññaṃ brahmaññaṃ vadathā”ti dīpento āha. **Pakati kho esāti** pakatikathā esā. **Imāya ca Kassapa mattāyāti** “Kassapa yadi iminā pamāṇena evaṃ parittakena paṭipattikkamena sāmāññaṃ vā brahmaññaṃ vā dukkaraṃ sudukkaraṃ nāma abhavissa, tato netāṃ abhavissa kallaṃ vacanāya dukkaraṃ sāmāññaṃ”ti ayamettha padasambandhena saddhiṃ attho. Etena nayena sabbattha padasambandho veditabbo.

1. Abyāpajjhanti (Sī)

339. **Dujjānoti** idampi so “mayam pubbe ettakena samaṇo vā brāhmaṇo vā hotīti vicārāma, tumhe pana aññathā vadathā”ti idam sandhāyāha. Athassa Bhagavā tam pakativādam paṭikkhipitvā sabhāvatova dujjānabhāvaṁ āvikaronto punapi “**pakati kho**”ti-ādimāha. Tatrāpi vuttanayeneva padasambandham katvā attho veditabbo.

Sīlasamādhipaññāsampadāvaṇṇanā

400-401. **Katamā pana sā bho Gotamā**ti kasmā pucchati. Ayaṁ kira paṇḍito Bhagavato kathentasseva katham uggahehi, atha attano paṭipattiyā niratthakataṁ viditvā samaṇo Gotamo “tassa ‘cāyaṁ sīlasampadā, cittasampadā, paññāsampadā abhāvitā hoti asacchikatā, atha kho so ārakāva sāmāñña’ti-ādimāha. Handa dāni naṁ tā sampattiyo pucchāmī”ti sīlasampadādivijānanattham pucchati. Athassa Bhagavā Buddhuppādam dassetvā tantidhammam kathento tā sampattiyo dassetuṁ “**idha Kassapā**”ti-ādimāha. **Imāya ca Kassapa sīlasampadāyāti** idam arahattaphalameva sandhāya vuttam. Arahattaphalapariyosānañhi Bhagavato sāsanaṁ. Tasmā arahattaphalasampayuttāhi sīlacittapaññāsampadāhi aññā uttaritarā vā paṇītatarā vā sīlādisampadā natthīti āha.

Sīhanādakathāvaṇṇanā

402. Evañca pana vatvā idāni anuttaraṁ mahāsīhanādam¹ nadanto “**santi Kassapa eke samaṇabrāhmaṇā**”ti-ādimāha. Tattha **ariyanti** nirupakkilesaṁ paramavisuddhaṁ. **Paramanti** uttamaṁ, pañca sīlāni hi ādim katvā yāva pātimokkhasaṁvarasīlā² sīlameva, lokuttaramaggaphalasampayuttaṁ pana paramasīlaṁ nāma. **Nāhaṁ tatthāti** tattha sīlepi paramasīlepi ahaṁ attano samasamaṁ mama sīlasamena sīlena mayā samaṁ puggalaṁ na passāmīti attho. **Ahameva tattha bhiyyoti** ahameva tasmim sīle uttamo. Katamasmim³? **Yadidaṁ adhisīlanti**, yaṁ etaṁ uttamaṁ sīlanti attho. Iti imaṁ paṭhamam sīhanādam nadati.

1. Buddhasīhanādam (Sī)

2. Pātimokkhasīlaṁ (Sī)

3. Katarasmim (Sī)

Tapojigucchavādāti ye tapojigucchaṃ vadanti. Tattha tapatīti **tapo**, kilesasantāpakavīriyassettaṃ nāmaṃ, tadeva te kilese jigucchatīti **jigucchā**. **Ariyā paramā**ti ettha niddosattā ariyā, ārambhavatthuvasenapi uppannā vipassanāvīriyasaṅkhātā tapojigucchā tapojigucchāva, maggaphalasampayuttā paramā nāma. **Adhijegucchanti** idha jigucchabhāvo jegucchaṃ, uttamaṃ jegucchaṃ adhijegucchaṃ, tasmā yadidaṃ adhijegucchaṃ, tattha ahameva bhiyyoti evamettha attho daṭṭhabbo. Paññādhikārepi kammassakatāpaññā ca vipassanāpaññā ca paññā nāma, maggaphalasampayuttā paramā paññā nāma. **Adhipaññanti** ettha līṅgavipallāso veditabbo, ayaṃ panetthattho yāyaṃ adhipaññā nāma, ahameva tattha bhiyyoti. Vimuttādhikāre tadaṅgavikkhambhanavimuttiyo vimutti nāma, samucchedaṭṭapassaddhinissaraṇavimuttiyo pana paramā vimuttīti veditabbā. Idhāpi ca **yadidaṃ adhivimuttīti** yā ayaṃ adhivimutti, ahameva tattha bhiyyoti attho.

403. **Suññāgāre**ti suññe ghare, ekakova nisīditvāti adhippāyo. **Parisāsu cāti** atṭhasu parisāsu. Vuttampi cetam—

“Cattārimāni Sāriputta Tathāgatassa vesārajjāni, yehi vesārajjehi samannāgato Tathāgato āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṃ nadatī”¹ti¹ suttaṃ vitthāretabbaṃ.

Pañhañca naṃ pucchantīti paṇḍitā devamanussā naṃ pañhaṃ abhisāṅkharitvā pucchanti. **Byākarotīti** taṅkhaṇaṇṇeva vissajjeti. **Cittaṃ ārādheti**ti pañhāvissajjanena mahājanassa cittaṃ paritosetiyeva. **No ca kho sotabbaṃ maññantīti** cittaṃ ārādhetvā kathentassapissa vacanaṃ pare sotabbaṃ na maññantīti evañca vadeyyunti attho. **Sotabbaṃ cassa maññantīti** devāpi manussāpi mahanteneva ussāhena sotabbaṃ maññanti. **Pasīdantīti** supasannā kallacittā muducittā honti. **Pasannākāraṃ karontīti** na muddhappasannāva honti, paṇītāni cīvarādīni, Veḷuvanavihārādayo ca Mahāvihāre pariccajantā pasannākāraṃ karonti. **Tathattāyāti** yaṃ so dhammaṃ deseti tathābhāvāya, dhammānudhammapaṭipattipūraṇatthāya paṭipajjantīti attho. **Tathattāya ca paṭipajjantīti** tathābhāvāya paṭipajjanti, tassa

1. Ma 1. 103 piṭṭhe.

hi Bhagavato dhammaṃ sutvā keci saraṇesu, keci pañcasu sīlesu paṭiṭṭhahanti, apare nikkhamitvā pabbajanti. **Paṭipannā ca ārādhentīti** tañca pana paṭipadaṃ paṭipannā pūretuṃ sakkonti¹, sabbākārena pana pūrenti, paṭipattipūraṇena tassa bhoto Gotamassa cittaṃ ārādhentīti vattabbā.

Imasmim̐ panokāse ṭhatvā sīhanādā samodhānetabbā. Ekaccaṃ tapassim̐ niraye nibbattaṃ passāmīti hi Bhagavato eko sīhanādo. Aparam̐ sagge nibbattaṃ passāmīti eko. Akusaladhammappahāne ahameva seṭṭhoti eko. Kusaladhammasamādānēpi ahameva seṭṭhoti eko. Akusaladhammappahāne mayhameva sāvakasaṃgho seṭṭhoti eko. Kusaladhammasamādānēpi mayham̐yeva sāvakasaṃgho seṭṭhoti eko. Sīlena mayham̐ sadiso natthīti eko. Vīriyena mayham̐ sadiso natthīti eko. Paññāya -pa-. Vimuttiyā -pa-. Sīhanādaṃ nadanto parisamajjhe nisīditvā nadāmīti eko. Visārado hutvā nadāmīti eko. Pañham̐ maṃ pucchantīti eko. Pañham̐ puṭṭho vissajjemīti² eko. Vissajjanena parassa cittaṃ ārādhemīti eko. Sutvā sotabbaṃ maññantīti eko. Sutvā me pasīdantīti eko. Pasannākāraṃ karontīti eko. Yam̐ paṭipattim̐ desemi, tathattāya paṭipajantīti eko. Paṭipannā ca maṃ³ ārādhentīti eko. Iti purimānaṃ dasannaṃ ekekassa “parisāsu ca nadatī”ti-ādayo dasa dasa parivārā. Evaṃ te dasa purimānaṃ dasannaṃ parivāravasena sataṃ, purimā ca dasāti dasādhikaṃ⁴ sīhanādasataṃ hoti. Ito aññasmim̐ pana sutte ettakā sīhanādā dullabhā, tenidaṃ suttaṃ mahāsīhanādanti vuccati.

Titthiyaparivāsakathāvaṇṇanā

404. Iti Bhagavā “sīhanādaṃ kho samaṇo Gotamo nadati, tañca kho suññāgāre nadatī”ti evaṃvādīnaṃ vādaṃ⁵ paṭisedhetvā idāni parisati naditapubbaṃ sīhanādaṃ dassento “**ekamidāhan**”ti-ādimāha.

Tattha **tatra maṃ aññataro tapabrahmacārīti** tatra Rājagahe Gijjhakūṭe pabbate viharantaṃ maṃ aññataro tapabrahmacārī Nigrodho nāma paribbājako.

1. Na pūretuṃ na sakkonti (Sī)

3. Paṭipattiyā maṃ (Syā, Ka)

5. Vādānaṃ vādaṃ (Sī), vādānuvādaṃ (Syā)

2. Pañham̐ vissajjemīti (Syā, Ka)

4. Dasuttaraṃ (Sī)

Adhijeguccheti vīriyena pāpajigucchanādhikāre pañham pucchi. Idam yaṃ taṃ Bhagavā Gijjhakūṭe Mahāvihāre nisinno Udumbarikāya deviyā uyyāne nisinnassa Nigrodhassa ca paribbājakassa, Sandhānassa ca upāsakassa dibbāya sotadhātuyā kathāsallāpaṃ sutvā ākāsenāgantvā tesam santike paññatte āsane nisīditvā Nigrodhena adhijegucche puṭṭhapañham vissajjesi, taṃ sandhāya vuttam. **Param viya mattāyāti** paramāya mattāya, atimahanteneva pamāṇenāti attho. **Ko hi bhanteti** ṭhapetvā andhabālam diṭṭhigatikam añño paṇḍitajātiko “ko nāma Bhagavato dhammam sutvā na attamano assā”ti vadati. **Labheyyāhanti** idam so “ciraṃ vata me aniyyanikapakkhe yojetvā attā kilamito, ‘sukkhanaḍṭṭire nhāyissāmī’ti samparivattentena viya, thuse koṭṭentena viya na koci attho nipphādito. Handāham attānam yoge yojessāmī”ti cintetvā āha.

405. Atha Bhagavā yo anena Khandhake¹ titthiyaparivāso paññatto, yaṃ aññatitthiyapubbo sāmaṇerabhūmiyaṃ ṭhito “ayaṃ bhante itthannāmo aññatitthiyapubbo imasmim dhammavinaye ākaṅkhāmi upasampadam, svāham bhante saṃgham cattāro māse parivāsam yācāmi”ti-ādimā² nayena samādiyitvā parivasati, taṃ sandhāya “**yo kho Kassapa aññatitthiyapubbo**”ti-ādimāha.

Tattha **pabbajjanti** vacanasiliṭṭhatāvaseneva vuttam, aparivasitvāyeva hi pabbajjam labhati. Upasampadatthikena pana nātikālena³ gāmappavesanādīni aṭṭha vattāni pūrentena parivasitabban. **Āraddhacittāti** aṭṭhavattapūraṇena tuṭṭhacittā, ayamettha saṅkhepattho. Vitthārato panesa⁴ titthiyaparivāso samantapāsādikāya **Vinayaṭṭhakathāyaṃ**⁵ Pabbajjakhandhakavaṇṇanāya vuttanayena veditabbo. **Api ca metthāti** api ca me ettha. **Puggalavemattatā veditāti** puggalanānattam veditam. “Ayaṃ puggalo parivāsāraho, ayaṃ na parivāsāraho”ti idam mayham pakaṭanti dasseti. Tato Kassapo cintesi “aho acchariyaṃ Buddhasāsanam, yattha evam ghaṃsitvā koṭṭetvā yuttameva

1. Yo kho Khandhake (Sī)

3. Na atidivākāle (Sī, Ka) Vi 3. 100 piṭṭhe.

5. Vi-Ṭṭha 3. 272 piṭṭhe.

2. Vi 3. 99 piṭṭhe.

4. Pana (Ka)

gaṇhanti, ayuttam chaḍḍenti”ti, tato suṭṭhutam pabbajjāya sañjātussāho “sace bhante”ti-ādimāha.

Atha kho Bhagavā tassa tibbacchandataṃ viditvā “na Kassapo parivāsaṃ arahatī”ti aññataram bhikkhuṃ āmantesi “gaccha bhikkhu Kassapaṃ nhāpetvā pabbājetvā ānehi”ti. So tathā katvā taṃ pabbājetvā Bhagavato santikaṃ āgamāsi. Bhagavā taṃ gaṇamajjhe nisīditvā upasampādesi. Tena vuttam “**alattha kho acelo Kassapo Bhagavato santike pabbajjam, alattha upasampadan**”ti. Acirūpasampannoti upasampanno hutvā nacirameva. * **Vūpakatṭho** vatthukāmakilesakāmehi kāyena ceva cittena ca vūpakatṭho. **Appamattoti** kammaṭṭhāne satim avijahanto. **Ātāpīti** kāyikacetasikaśānkhatena vīriyātāpena ātāpī. **Pahitattoti** kāye ca jīvite ca anapekkhatāya pesitacitto vissaṭṭha-attabhāvo. **Yassatthāyāti** yassa atthāya. **Kulaputtāti** ācārakulaputtā. **Sammadevāti** hetunāva kāraṇeneva. **Tadanuttaranti** taṃ anuttaram. **Brāhmacariyapariyosānanti** maggabrahmacariyassa pariyosānabhūtaṃ arahattaphalaṃ. Tassa hi atthāya kulaputtā pabbajanti. **Diṭṭheva dhammeti** imasmim yeva attabhāve. **Sayaṃ abhiññā sacchikatvāti** attanāyeva paññāya paccakkhaṃ katvā¹, aparappaccayaṃ katvāti attho. **Upasampajja vihāsīti** pāpuṇitvā sampādetvā vihāsi, evaṃ viharanto ca **khīṇā jāti -pa- abbhaññāsīti**.

Evamassa paccavekkhaṇabhūmim dassetvā arahattanikūṭeṇa desanaṃ niṭṭhāpetum “**aññataro kho panāyasmā Kassapo arahataṃ aho**”ti vuttam. Tattha **aññataroti** eko. **Arahatanti** arahantānaṃ, Bhagavato sāvakānaṃ arahantānaṃ abbhantaro ahoṣīti ayamettha adhippāyo. Yaṃ yaṃ pana antarantarā na vuttam, taṃ taṃ tattha tattha vuttattā pākaṭamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Mahāsīhanādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

* Ma-Ṭṭha 184; Sam-Ṭṭha 1. 187 piṭṭhesupi.

1. Sacchikatvā (Ka)

9. Poṭṭhapādasutta

Poṭṭhapādaparibbājakavatthuvaṇṇanā

406. **Evam me sutam -pa- Sāvattthiyanti** Poṭṭhapādasuttam. Tatrāyam apubbapadavaṇṇanā. **Sāvattthiyam viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārameti** Sāvattthim upanissāya yo Jetassa kumārassa vane Anāthapiṇḍikena gahapatinā āramo kārito, tattha viharati. **Poṭṭhapādo paribbājakoti** nāmena Poṭṭhapādo nāma channaparibbājako. So kira gihikāle brāhmaṇamahāsālo kāmesu ādīnavam disvā cattālīsakoṭiparimāṇam bhogakkhandham pahāya pabbajitvā titthiyānam gaṇācariyo jāto. Samayam pavadanti etthāti **samayappavādako**, tasmim kira ṭhāne Caṅkītārukkhapokkharasātippabhutayo brāhmaṇā, nigaṇṭha-acelakaparibbājakādayo ca pabbajitā sannipatitvā attano attano samayam vadanti kathenti dīpenti, tasmā so āramo **samayappavādakoti** vuccati. Sveva ca tindukācīrasaṅkhātāya timbarūrukkhapantiyā¹ parikkhattatā **tindukācīro**. Yasmā panettha paṭhamam ekāva sālā ahosi, pacchā mahāpuññaṃ paribbājakaṃ nissāya bahū sālā katā. Tasmā tameva ekaṃ sālā upādāya laddhanāmavasena **ekasālakoti** vuccati. Mallikāya pana Pasenadiraṇṇo deviyā uyyānabhūto so pupphaphalasampanno āramoti katvā **Mallikāya āramoti** saṅkhyam gato. Tasmim samayappavādake tindukācīre ekasālake Mallikāya ārame.

Paṭivasatīti nivāsaphāsutāya vasati. Athekadivasam Bhagavā paccūsasamaye sabbaññutaññāṇam pattharitvā lokam pariggaṇhanto ñāṇajālassa antogataṃ paribbājakaṃ disvā “ayam Poṭṭhapādo mayham ñāṇajāle paññāyati, kinnu kho bhavissati”ti upaparikkhanto addasa “aham ajja tattha gamissāmi, atha maṃ Poṭṭhapādo nirodhaṇca nirodhavuṭṭhānaṇca pucchissati, tassāham sabbabuddhānaṃ ñāṇena saṃsanditvā tadubhayaṃ kathessāmi, atha so katipāhaccayena cittam hatthiSāriputtam gahetvā

1. Timbarukkhapantiyā (Syā), rukkhapantiyā (Ka)

mama santikaṃ āgamissati, tesamahaṃ Dhammaṃ desessāmi, desanāvasāne Potṭhapādo maṃ saraṇaṃ gamissati, Citto hatthisāriputto mama santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇissati”ti. Tato pātova sarīrapaṭijagganaṃ katvā surattadupaṭṭaṃ nivāsetvā vijjulatāsadisāṃ kāyabandhanaṃ bandhitvā yugandharapabbataṃ parikkhipitvā ṭhitamahāmeghaṃ viya meghavaṇṇaṃ paṃsukūlaṃ ekamsavaragataṃ katvā¹ paccagghaṃ selamayapattaṃ vāma-
aṃsakūṭe laggetvā Sāvattiṃ² piṇḍāya pavisissāmīti siho viya Himavantapādā vihārā nikkhami. Imamatthaṃ sandhāya **“atha kho Bhagavā”**ti-ādi vuttaṃ.

407. **Etadahosīti** nagaradvārasamīpaṃ gantvā attano rucivasena sūriyaṃ oloketvā atippagabhāvameva disvā etaṃ ahosi. **Yaṃnūnāhanti** saṃsayaparidīpano viya nipāto, Buddhānaṃ saṃsayo nāma natthi “idaṃ karissāma, idaṃ na karissāma, imassa dhammaṃ desessāma imassa na desessāmā”ti evaṃ parivittakapubbabhāgo panaesa sabbabuddhānaṃ labbhati. Tenāha “yaṃnūnāhan”ti, yadi panāhanti attho.

408. **Unnādinīyāti** uccaṃ nadamānāya, evaṃ nadamānāya cassā uddhaṃ gamanavasena ucco disāsu patthaṭavasena mahā saddoti uccāsaddamahāsaddāya, tesaṃhi paribbājakānaṃ pātova vuṭṭhāya kattabbaṃ nāma cetiyavattaṃ vā bodhivattaṃ vā ācariyupajjhāyavattaṃ vā yonisomanasikāro vā natthi. Tena te pātova vuṭṭhāya bālātape nisinnā “imassa hattho sobhano, imassa pādo”ti evaṃ aññaṃaññaṃ hatthapādādāni vā ārabba, itthipurisadārakadārikādānaṃ vaṇṇe vā, aññaṃ vā kāmassādabhavassādādivatthūṃ ārabba kathaṃ samuṭṭhāpetvā anupubbena rājakathādi-anekavidhaṃ tiracchānakathaṃ kathenti. Tena vuttaṃ “unnādinīyā uccāsaddamahāsaddāya anekavihitaṃ tiracchānakathaṃ kathentiya”ti.

409. Tato Potṭhapādo paribbājako te paribbājake oloketvā “ime paribbājakā ativiya aññaṃaññaṃ agāravā, mayaṃ samaṇassa Gotamassa pātubhāvato paṭṭhāya suriyuggamaṇe khajjopanakūpamā jātā, lābhasakkoropi no parihīno. Sace paṇimaṃ ṭhānaṃ samaṇo Gotamo vā Gotamassa sāvako vā gihī upaṭṭhāko vā tassa

1. Ekamsaṃ katvā (Sī)

2. Sāvattiyaṃ (Syā)

āgaccheyya, ativiya lajjaniyaṃ bhavissati, parisadoso kho pana parisajetthakasseva upari ārohati”ti ito cito ca vilokento¹ Bhagavantam addasa. Tena vuttam **“addasā kho Potṭhapādo paribbājako -pa- tuṇhī ahesun”**ti.

Tattha **saṇṭhapesī**ti sikkhāpesi, vajjamassā paṭicchādesi. Yathā susaṇṭhitā hoti, tathā naṃ ṭhapesi. Yathā nāma parisamajjham pavisanto puriso vajjapaṭicchādanattham nivāsanaṃ saṇṭhapeti, pārupanaṃ saṇṭhapeti, rajokiṇṇaṭṭhānaṃ puñchati, evamassā vajjapaṭicchādanattham “appasaddā bhonto”ti sikkhāpento yathā susaṇṭhitā hoti, tathā naṃ ṭhapesīti attho. **Appasaddakā**moti appasaddam icchati, eko nisīdati, eko tiṭṭhati, na gaṇasaṅgaṇikāya yāpeti. **Upasaṅkamitabbam maññe**yyāti idhāgantabbam maññeyya. Kasmā panesa Bhagavato upasaṅkamanam paccāsīsatīti²? Attano vuddhiṃ patthayamāno. Paribbājaka kira Buddhesu vā Buddhasāvakesu vā attano santikaṃ āgatesu “ajja amhākaṃ santikaṃ samaṇo Gotamo āgato, Sāriputto āgato, na kho pana te yassa vā tassa vā santikaṃ gacchanti, passatha amhākaṃ uttamabhāvan”ti attano upaṭṭhākānaṃ santike attānaṃ ukkhipanti, ucce ṭhāne ṭhapenti, Bhagavatopi upaṭṭhāke gaṇhituṃ vāyamanti. Te kira Bhagavato upaṭṭhāke disvā evaṃ vadanti “tumhākaṃ Satthā bhavaṃ Gotamopi Gotamasāvakaṃ³ amhākaṃ santikaṃ āgacchanti mayaṃ aññamaññaṃ samaggā. Tumhe pana amhe akkhīhiṃ passituṃ na icchatha, sāmīcikkammaṃ na karotha, kiṃ vo amhehi aparaddhan”ti. Athekacce manussā “Buddhāpi etesaṃ santikaṃ gacchanti, kiṃ amhākaṃ”ti tato paṭṭhāya te disvā nappamajjanti. **Tuṇhī ahesunti** Potṭhapādam parivāretvā nissaddā nisīdimsu.

410. **Svāgataṃ bhanteti** suṭṭhu āgamanam bhante Bhagavato, Bhagavati hi no āgate ānando hoti, gate sokoti dīpeti. * **Cirassaṃ kho bhanteti** kasmā āha? Kiṃ Bhagavā pubbepe tattha gatapubboti, na gatapubbo. Manussānaṃ pana “kuhiṃ gacchantā, kuto āgatattha, kiṃ maggamūḷhattha, cirassaṃ āgatatthā”ti-evamādayo

1. Olokento (Sī, Ka)

2. Paccāsimsatīti (Sī, Syā)

3. Gotamasāvakopi (Syā, Ka)

* Ma-Ṭṭha 2. 201; Ma-Ṭṭha 3. 158 piṭṭhesupi.

piyasamudācārā honti, tasmā evamāha. Evañca pana vatvā na mānathaddho hutvā nisīdi, uttāyāsanā¹ Bhagavato paccuggamanamakāsi. Bhagavantañhi upagataṃ disvā āsanena animantento vā apacitīm akaronto vā dullabho. Kasmā? Uccākulīnatāya. Ayampi paribbājako attano nisinnāsanam papphoṭetvā Bhagavantaṃ āsanena nimantento “nisīdatu bhante Bhagavā, idamāsanam paññattan”ti āha. **Antarākathā vippakatā**ti nisinnānam vo ādito paṭṭhāya yāva mamāgamanam, etasmim antare kā nāma kathā vippakatā, mamāgamanapaccayā katamā kathā pariyantaṃ na gatā, vadatha, yāva naṃ pariyantaṃ netvā demīti² sabbaññupavāraṇam pavāresi.

Abhisaññānirodhakathāvaṇṇanā

411. Atha paribbājako “niratthakakathā esā nissārā vaṭṭasannissitā, na tumhākaṃ purato vattabbataṃ arahatī”ti dīpento **“tiṭṭhatesā bhante”**ti-ādimāha. **Tiṭṭhatesā bhanteti** sace Bhagavā sotukāmo bhavissati, pacchāpesā kathā na dullabhā bhavissati, amhākaṃ paṇimāya kathāya attho natthi. Bhagavato paṇāgamanam labhitvā mayam aññadeva sukāraṇam pucchāmāti dīpeti. Tato taṃ pucchanto **“purimāni bhante”**ti-ādimāha. Tattha **koṭūhalasālāyanti** koṭūhalasālā nāma paccekasālā natthi. Yattha pana nānātiṭṭhiyā samaṇabrāhmaṇā nānāvidham katham pavattenti, sā bahūnam “ayaṃ kiṃ vadati, ayaṃ kiṃ vadatī”ti koṭūhaluppattiṭṭhānato³ koṭūhalasālāti vuccati. **Abhisaññānirodheti** ettha **abhīti** upasaggamattaṃ. **Saññānirodheti** cittanirodhe, khaṇikanirodhe kathā uppannāti attho. Idam pana tassā uppattikāraṇam. Yadā kira Bhagavā jātakam vā katheti, sikkhāpadaṃ vā paññāpeti, tadā sakalajambudīpe Bhagavato kittighoso pattharati, tiṭṭhiyā taṃ sutvā “bhavam kira Gotamo pubbacariyam kathesi. Mayam kiṃ na sakkoma tādisaṃ kiñci kathetun”ti Bhagavato paṭibhāgakiriyaṃ karontā ekaṃ bhavantarasaṃmayam kathenti “bhavam Gotamo sikkhāpadaṃ paññāpesi, mayam kiṃ na sakkoma paññāpetun”ti attano sāvakānam kiñcideva sikkhāpadaṃ paññāpeti. Tadā

1. Uttāyā pana (Sī)

2. Desemīti (Syā, Ka)

3. Koṭūhalappavattiṭṭhānato (Sī)

pana Bhagavā aṭṭhavidhaparisaṃmajjhe nisīditvā nirodhakathaṃ kathesi.
Titthiyā taṃ sutvā “bhavaṃ kira Gotamo nirodhaṃ nāma kathesi, mayampi
taṃ kathessāma”ti sannipatitvā kathayimsu. Tena vuttaṃ **“abhisaññānirodhe
kathā udapādi”**ti.

Tatrekacceti tesu ekacce. Purimo cettha yvāyaṃ bāhire titthāyatane
pabbajito cittappavattiyāṃ dosaṃ disvā “acittakabhāvo santo”ti samāpattim
bhāvetvā ito cuto pañca kappasatāni asaṇṇibhāve ṭhatvā¹ puna idha
upparjati, tassa saṇṇupāde ca nirodhe ca hetum apassanto **“ahetū
appaccayā”**ti āha.

Dutiyo naṃ nisedhetvā Migasiṅgātāpasassa² asaṇṇikabhāvaṃ gahetvā
“upetipi apetipī”ti āha. Migasiṅgātāpasaso kira attantapo ghoratapo
parimāritindriyo³ ahosi. Tassa silatejena sakkavimānaṃ uṇhaṃ ahosi. Sakko
devarājā “sakkatṭhānaṃ nu kho tāpaso pattheti”ti Alambusaṃ nāma
devakaññaṃ “tāpasassa tapaṃ bhinditvā ehi”ti pesesi. Sā tattha gatā. Tāpaso
paṭhamadivase taṃ disvāva palāyitvā paṇṇasālaṃ pāvisi. Dutiya divase
kāmacchandaṇīvaraṇena bhaggo taṃ hatthe aggahesi, so tena dibbaphassena
phuṭṭho visaṇṇī hutvā tiṇṇaṃ saṃvaccharānaṃ accayena saṇṇaṃ paṭilabhi.
Taṃ so diṭṭhigatiko “tiṇṇaṃ saṃvaccharānaṃ accayena nirodhā vuṭṭhito”ti
maññaṃ māno evamāha.

Tatiyo naṃ nisedhetvā āthabbaṇapayogaṃ sandhāya **“upakaḍḍhantipi
apakaḍḍhantipī”**ti āha. Āthabbaṇikā kira āthabbaṇaṃ payojetvā sattaṃ
sīsacchinnāṃ viya, hatthacchinnāṃ viya, mataṃ viya ca katvā dassenti.
Tassa puna pākātikabhāvaṃ disvā so diṭṭhigatiko “nirodhā vuṭṭhito ayaṃ”ti
maññaṃ māno evamāha.

Catuttho naṃ nisedhetvā yakkhadāsīnaṃ madaniddaṃ sandhāya **“santi
hi bho devatā”**ti ādimāha. Yakkhadāsīyo kira sabbarattim devatūpahāraṃ
kurumānā naccitvā gāyitvā aruṇodaye ekaṃ surāpātīm

1. Uppajjitvā (Ka)

2. Isisiṅgātāpasassa (?) Khu 6. 13 piṭṭhepi.

3. Paramadhitindriyo (Syā, Ka)

pivitvā parivattitvā supitvā divā vuṭṭhahanti. Taṃ disvā so diṭṭhigatiko “suttakāle nirodhaṃ samāpannā, pabuddhakāle nirodhā vuṭṭhitā”ti maññamāno evamāha.

Ayaṃ pana Poṭṭhapādo paribbājako paṇḍitajātiko. Tenassa taṃ kathaṃ sutvā vipphaṇṣāro uppajji. “Imesaṃ kathā eḷamūgakathā viya, cattāro hi nirodhe ete paññapenti, iminā ca nirodhena nāma ekena bhavitabbaṃ, na bahunā. Tenāpi ekena aññeneva bhavitabbaṃ, so pana aññena ñātuṃ na sakkā aññatra sabbaññunā. Sace Bhagavā idha abhavissa, ‘ayaṃ nirodho ayaṃ nirodho’ti dīpasahassaṃ viya ujjaletvā ajjameva¹ pākataṃ akarissā”ti Dasabalaññeva anussari. Tasmā **“tassa mayhaṃ bhante”**ti-ādimāha. Tattha **aho nūnāti** anussaraṇatthe nipātadvayaṃ, tena tassa Bhagavantaṃ anussarantassa etadahosi “aho nūna Bhagavā, aho nūna Sugato”ti. **Yo imesanti** yo etesaṃ nirodhadhammānaṃ sukusalo nipuṇo cheko, so Bhagavā aho nūna katheyya, Sugato aho nūna katheyyāti ayamettha adhippāyo. **Pakataññūti** ciṇṇavasitāya pakatiṃ sabhāvaṃ jānātīti pakataññū. **Kathaṃ nu khoti** idaṃ paribbājako “mayhaṃ Bhagavā na jānāma, tumhe jānātha, kathetha no”ti āyācanto vadati.

Ahetukasaññūppādanirodhakathāvaṇṇanā

412. Atha Bhagavā kathento **“tatra Poṭṭhapādā”**ti-ādimāha. Tattha **tatrāti** tesu samaṇabrāhmaṇesu. **Āditova tesam aparaddhanti** tesam ādimhiyeva viraddhaṃ, gharamajjheyeva pakkhalitāti dīpeti. **Sahetū sappaccayāti** ettha hetupi paccayopi kāraṇasseva nāmaṃ, sakāraṇāti attho. Taṃ pana kāraṇaṃ² dassento **“sikkhā ekā”**ti āha. Tattha **sikkhā ekā saññā uppajjantīti** sikkhāya ekaccā saññā jāyantīti attho.

413. **Kā ca sikkhāti Bhagavā avocāti** katamā ca sā sikkhāti Bhagavā vitthāretukamyatāpucchāvasena avoca. Atha yasmā

1. Ajja me (Sī)

2. Sakāraṇaṃ (Syā, Ka)

adhisīlasikkhā adhicittasikkhā adhipaññāsikkhāti tisso sikkhā honti. Tasmā tā dassento Bhagavā saññāya sahetukaṃ uppādanīrodhaṃ dīpetum buddhuppādato pabhūti tantidhammaṃ t̥hapento **“idha Poṭṭhapāda Tathāgato loka”**ti-ādimāha. Tattha adhisīlasikkhā adhicittasikkhāti dve eva sikkhā sarūpena āgatā, tatiyā pana “ayaṃ dukkhanīrodhagāminī paṭipadāti kho Poṭṭhapāda mayā ekaṃsiko dhammo desito”ti ettha sammādiṭṭhisammāsaṅkappavasena pariyāpannattā āgatāti veditabbā. **Kāmasaññāti** pañcakāmaguṇikarāgopi asamuppannakāmacāropi¹, tattha pañcakāmaguṇikarāgo anāgāmimaggena samugghātaṃ gacchati, asamuppannakāmacāro pana imasmiṃ t̥hāne vaṭṭati. Tasmā **tassa yā purimā kāmasaññāti** tassa paṭhamajjhānasamaṅgino yā pubbe uppannapubbāya kāmasaññāya sadisattā purimā kāmasaññāti vuccēyya, sā nirujjhati, anuppannāva nuppijatīti attho.

Vivekajapītisukhasukhumasaccasaññīyeva tasmim samaye hotīti tasmim paṭhamajjhānasamaye vivekajapītisukhasaṅkhātā sukhumasaññā saccā hoti, bhūtā hotīti attho. Atha vā kāmacchandādi-olārikaṅgappahānavasena sukhumā ca sā bhūtātāya saccā ca saññāti sukhumasaccasaññā, vivekajehi pītisukhehi sampayuttā sukhumasaccasaññāti vivekajapītisukhasukhumasaccasaññā, sā assa atthīti vivekajapītisukhasukhumasaccasaññīti evamettha attho daṭṭhabbo. Esa nayo sabbattha. **Evampi sikkhāti** ettha yasmā paṭhamajjhānaṃ samāpajjanto adhiṭṭhahanto vuṭṭhahanto ca sikkhati, tasmā taṃ evaṃ sikkhitabbato **sikkhāti** vuccati. Tenapi sikkhāsaṅkhātēna paṭhamajjhānēna evaṃ ekā vivekajapītisukhasukhumasaccasaññā uppajjati. Evaṃ ekā kāmasaññā nirujjhatīti attho. **Ayaṃ sikkhāti Bhagavā avocāti** ayaṃ paṭhamajjhānaṃsaṅkhātā ekā sikkhāti Bhagavā āha. Etenupāyena sabbattha attho daṭṭhabbo.

414. Yasmā pana aṭṭhamasamāpattiyā² aṅgato sammasanaṃ Buddhānaṃyeva hoti, sāvakesu Sāriputtasadisānampi natthi, kalāpato sammasanaṃyeva pana sāvakānaṃ hoti, idaṅca “saññā saññā”ti evaṃ aṅgato

1. Asamuppannakāmarāgopi (Syā)

2. Aṭṭhamāya samāpattiyā (Ka-Sī)

sammasanaṃ uddhaṭaṃ, tasmā ākiñcaññāyatanaparamaṃyeva saññaṃ dassetvā puna tadeva saññaṃganti dassetuṃ “**yato kho Poṭṭhapāda -pa-saññaṃganti phusati**”ti āha.

Tattha **yato kho Poṭṭhapāda bhikkhū**ti yo nāma Poṭṭhapāda bhikkhu. **Idha sasaññaṃ hoti**ti idha sāsane sakasaññaṃ hoti, ayameva vā paṭho, attano paṭhamajjhānasaññāya saññavā hoti ti attho. **So tato amutra tato amutrā**ti so bhikkhu tato paṭhamajjhānato amutra dutiyajjhāne, tatopi amutra tatiyajjhāneti evaṃ tāya tāya jhānasaññāya sakasaññaṃ sakasaññaṃ hutvā anupubbena saññaṃganti phusati. **Saññaṃganti** ākiñcaññāyatanam vuccati. Kasmā? Lokiyānaṃ kiccakāraṇasamāpattīnaṃ¹ aggaṭṭā. Ākiñcaññāyatanasamāpattīyaṃhi ṭhatvā nevasaññaṃānāsaññaṃāyatanampi nirodhampi samāpajjanti. Iti sā lokiyānaṃ kiccakāraṇasamāpattīnaṃ aggaṭṭā saññaṃganti vuccati, taṃ phusati pāpuṇāti ti attho.

Idāni abhisaññaṃnirodham dassetuṃ “**tassa saññaṃge ṭhitassā**”ti-ādimāha. Tattha **ceteyyaṃ, abhisañkhareyyanti** padadvaye ca jhānaṃ samāpajjanto ceteti nāma, punappunaṃ pakappeti ti attho. Uparisamāpatti-atthāya nikantiṃ kurumāno abhisāṅkharoti nāma. **Imā ca me saññaṃ nirujjheyanti** imā ākiñcaññāyatanasaññaṃ nirujjheyuṃ. **Aññaṃ ca oḷārikā**ti aññaṃ ca oḷārikā bhavaṅgasaññaṃ uppajjeyuṃ. **So na ceva ceteti na abhisāṅkharoti**ti ettha kāmañcesa cetentova na ceteti, abhisāṅkharontova nābhisāṅkharoti. Imassa bhikkhuno ākiñcaññāyatanato vuṭṭhāya nevasaññaṃānāsaññaṃāyatanam samāpajjitvā “ekam dve cittavāre ṭhassāmī”ti ābhogasamannāhāro natthi, uparinirodhasamāpattatthāya eva pana ābhogasamannāhāro atthi, svāyamattho puttagharācikkhaṇena dīpetabbo—

Pitugharamajjhena kira gantvā pacchābhāge puttassa gharam hoti, tato paṇītaṃ bhojanaṃ ādāya āsanasālaṃ āgataṃ daharaṃ thero “manāpo piṇḍapāto kuto ābhato”ti pucchi. So “asukassa gharato”ti laddhaghameva ācikkhi. Yena panassa pitugharamajjhena gatopi

1. Kiccakarasamāpattīnaṃ (Sī), kiccakārikasamāpattīnaṃ (Syā)

āgatopi tattha ābhogopi natthi. Tattha āsanāsālā viya
 ākiñcaññāyatanasamāpatti daṭṭhabbā, pitugehaṃ viya
 nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti, puttagehaṃ viya nirodhasamāpatti,
 āsanāsālāya ṭhatvā pitugharaṃ amanasikarivā puttagehaṃ viya
 ākiñcaññāyatanato vuṭṭhāya nevasaññānāsaññāyatanam samāpajjitvā “ekam
 dve cittavāre ṭhassāmī”ti pitugharaṃ amanasikarivāva
 uparinirodhasamāpattatthāya manasikāro, evamesa cetentova na ceteti,
 abhisankharontova nābhisaṅkharoti. **Tā ceva saññāti** tā jhānasaññā
 nirujjhanti. **Aññā cāti** aññā ca oḷārikā bhavaṅgasaññā nuppajjanti. **So**
nirodham phusatī so evaṃ paṭipanno bhikkhu saññāvedayitanirodham
 phusati vindati paṭilabhati.

Anupubbābhisaññānirodhasampajānasamāpattinti ettha **abhīti**
 upasaggamattam, sampajānapadam nirodhapadena antarikaṃ katvā vuttam.
 Anupaṭipāṭiyā sampajānasaññānirodhasamāpattīti ayaṃ panetthattho. Tatrāpi
sampajānasaññānirodhasamāpattīti sampajānantassa ante saññā
 nirodhasamāpatti sampajānantassa vā paṇḍitassa bhikkhuno
 saññānirodhasamāpattīti ayaṃ visesattho.

Idāni idha ṭhatvā nirodhasamāpattikathā kathetabbā. Sā panesā
 sabbākārena **Visuddhimagge**¹ paññābhāvanānisamsādhikāre kathitā, tasmā
 tattha kathitatova gahetabbā.

Evaṃ Bhagavā Poṭṭhapādassa paribbājakassa nirodhakatham kathetvā
 atha nam tādīsāya kathāya aññattha abhāvaṃ paṭijānāpetum “taṃ kim
 maññasī”ti-ādimāha. Paribbājakopi “Bhagavā ajja tumhākaṃ katham
 ṭhapetvā na mayā evarūpā kathā sutapubbā”ti paṭijānanto “no hetam
 bhante”ti vatvā puna sakkaccaṃ Bhagavato kathāya uggahitabhāvaṃ
 dassento “evaṃ kho ahaṃ bhante”ti-ādimāha. Athassa Bhagavā “su-
 uggahitam tayā”ti anujānanto “evaṃ Poṭṭhapādā”ti āha.

415. Atha paribbājako “Bhagavatā ‘ākiñcaññāyatanam saññaggaṃ’ti
 vuttam, etadeva nu kho saññaggaṃ, udāhu avasesasamāpattisupi saññaggaṃ
 atthī”ti cintetvā tamattham pucchanto “ekaññeva nu kho”ti-ādimāha.

1. Visuddhi 2. 344 piṭṭhe.

Bhagavāpissa vissajjesi. Tattha **puthūpīti** bahūnipi. **Yathā yathā kho Potṭhapāda nirodham phusatīti** pathavīkasiṇādīsu yena yena kasiṇena, paṭhamajjhānādīnaṃ vā yena yena jhānena. Idaṃ vuttarī hoti—sace hi pathavīkasiṇena karaṇabhūtena pathavīkasiṇasamāpattim ekavāraṃ samāpajjanto purimasaññānirodham phusati ekaṃ saññaggaṃ, atha dve vāre, tayo vāre, vārasataṃ, vārasahassaṃ, vārasatasahassaṃ vā samāpajjanto purimasaññānirodham phusati, satasahassaṃ saññaggāni. Esa nayo sesakasiṇesu. Jhānesupi sace paṭhamajjhānena karaṇabhūtena ekavāraṃ purimasaññānirodham phusati ekaṃ saññaggaṃ. Atha dve vāre, tayo vāre, vārasataṃ, vārasahassaṃ, vārasatasahassaṃ vā¹ purimasaññānirodham phusati, satasahassaṃ saññaggāni. Esa nayo sesajjhānasamāpattisupi. Iti ekavāraṃ samāpajjanavasena vā sabbampi sañjānanalakkhaṇena saṅgahetvā vā ekaṃ saññaggaṃ hoti, aparāparam samāpajjanavasena bahūni.

416. **Saññā nu kho bhanteti** bhante nirodhasamāpajjanakassa bhikkhuno saññā nu kho paṭhamam uppajjati pucchati. Tassa Bhagavā “saññā kho Potṭhapāda”ti byākāsi. Tattha **saññāti** jhānasaññā. **Ñānanti** vipassanāñāṇam. Aparo nayo, **saññāti** vipassanāsaññā. **Ñānanti** maggañāṇam. Aparo nayo, **saññāti** maggasaññā. **Ñānanti** phalañāṇam.

Tipiṭakamahāsivatto panāha—kiṃ ime bhikkhū bhaṇanti, Potṭhapādo heṭṭhā Bhagavantaṃ nirodham pucchi. Idāni nirodhā vuṭṭhānaṃ pucchanto “Bhagavā, nirodhā vuṭṭhahantassa kiṃ paṭhamam arahattaphalasaññā uppajjati, udāhu paccavekkhaṇaṇāṇam”ti vadati. Athassa Bhagavā yasmā phalasaññā paṭhamam uppajjati, pacchā paccavekkhaṇaṇāṇam. Tasmā “**saññā kho Potṭhapāda**”ti āha. Tattha **saññūppādāti** arahattaphalasaññāya uppādā, **pacchā** “idaṃ arahattaphalaṇam”ti evam paccavekkhaṇaṇāṇuppādo hoti. **Idappaccayā kira meti** phalasamādhisaññāpaccayā kira mayham paccavekkhaṇaṇāṇam uppannanti.

Saññā-attakathāvaṇṇanā

417. Idāni paribbājako yathā nāma gāmasūkaro gandhodakena nhāpetvā gandhehi anulimpitvā mālādāmaṃ piḷandhitvā sirisayane

1. Vā samāpajjanto (Sī, Syā)

āropitopi sukhaṃ na vindati, vegena gūthaṭṭhānameva gantvā sukhaṃ vindati. Evameva Bhagavatā saṇhasukhumatilakkhaṇabbhāhatāya desanāya nhāpitavilittamaṇḍitopi nirodhakathāsirisayanam āropitopi tattha sukhaṃ na vindanto gūthaṭṭhānasadisam attano laddhiṃ gahetvā tameva pucchanto “saññā nu kho bhante purisassa attā”ti-ādimāha. Athassānumatiṃ gahetvā byākātukāmo Bhagavā “kaṃ pana tvan”ti-ādimāha. Tato so “arūpī attā”ti evaṃladdhiko samānopi “Bhagavā desanāya sukusalo, so me āditova laddhiṃ mā viddhamsetū”ti cintetvā attano laddhiṃ pariharanto “oḷārikaṃ kho”ti-ādimāha. Athassa Bhagavā tattha dosam dassento “oḷāriko ca hi te”ti-ādimāha. Tattha **evaṃ santanti** evaṃ sante. Bhummatthe hi etaṃ upayogavacanam. Evaṃ santam attānam paccāgacchato tavāti ayaṃ vā ettha attho. Catunnañca khandhānam ekuppādekanirodhattā kiñcāpi yā saññā uppajjati, sāva nirujjhati. Aparāparam upādāya pana “aññā ca saññā uppajjanti, aññā ca saññā nirujjhanti”ti vuttam.

418-420. Idāni aññam laddhiṃ dassento “manomayaṃ kho ahaṃ bhante”ti-ādim vatvā tatrāpi dose dinne yathā nāma ummattako yāvassa saññā nappatiṭṭhāti, tāva aññam gahetvā aññam vissajjeti, saññāpatiṭṭhānakāle pana vattabbameva vadati, evameva aññam gahetvā aññam vissajjetvā idāni attano laddhiṃ yeva vadanto “arūpiṃ kho”ti-ādimāha. Tatrāpi yasmā so saññāya uppādanirodham icchati, attānam pana sassatam maññati. Tasmā tathevassa dosam dassento Bhagavā “evaṃ santampī”ti-ādimāha. Tato paribbājako micchādassanena abhibhūtattā Bhagavatā vuccamānampi tam nānattam ajānanto “sakkā panetaṃ bhante mayā”ti-ādimāha. Athassa Bhagavā yasmā so saññāya uppādanirodham passantopi saññāmayam attānam niccameva maññati. Tasmā **“dujjānam kho”**ti-ādimāha.

Tatthāyam saṅkhepattho—tava aññā diṭṭhi, aññā khanti, aññā ruci¹, aññathāyeva te dassanam pavattam, aññadeva ca te khamati ceva ruccati ca,

1. Ruciyo (bahūsu)

aññatra ca te āyogo, aññissāyava paṭipattiyā yuttapayuttatā, aññattha ca te ācariyakam, aññasmim tiṭṭhāyatane ācariyabhāvo. Tena tayā evaṃ aññadiṭṭhikena aññakhantikena aññarucikena aññatrāyogena aññatrācariyakena dujjānam etanti. Atha paribbājako “saññā vā purisassa attā hotu, añño vā saññato, tam sassatādibhāvamassa pucchissan”ti puna “**kim pana bhante**”ti-ādimāha.

Tattha lokoti attānam sandhāya vadati. **Na hetam Poṭṭhapāda atthasamhitanti** Poṭṭhapāda etaṃ diṭṭhigataṃ na idhalokaparaloka-atthanissitaṃ, na attatthaparathanissitaṃ. **Na dhammasamhitanti** na navalokuttaradhammanissitaṃ. **Nāḍibrahmacariyakanti** sikkhattayasāṅkhātassa sāsanaḥbrahmacariyakassa na ādimattaṃ, adhisīlasikkhāmattampi na hoti. **Na nibbidāyāti** saṃsāraṇaṭṭhe nibbindanattāya na saṃvattati. **Na virāgāyāti** vaṭṭavirāgaṭṭhāya na saṃvattati. **Na nirodhāyāti** vaṭṭassa nirodhakaraṇattāya na saṃvattati. **Na upasamāyāti** vaṭṭassa vūpasamanattāya na saṃvattati. **Na abhiññāyāti** vaṭṭābhijānanāya paccakkhakiriyāya na saṃvattati. **Na sambodhāyāti** vaṭṭasambujjhanattāya na saṃvattati. **Na nibbānāyāti** amatamahānibbānassa¹ paccakkhakiriyāya na saṃvattati.

Idam dukkhanti-ādīsu taṇhaṃ ṭhapetvā tebhūmakā pañcakkhandhā dukkhanti, tasseva dukkhassa pabhāvanato sappaccayā taṇhā **dukkhasamudayoti**, ubhinnaṃ appavatti **dukkhanirodhoti**, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo **dukkhanirodhagāminī paṭipadāti** mayā byākatanti attho. Evaṃ pana vatvā Bhagavā “imassa paribbājakassa maggapātubhāvo vā phalasacchikiriyā vā natthi, mayhaṃca bhikkhācāravelā”ti cintetvā tuṇhī ahosi. Paribbājakopi tam akāraṃ ñatvā Bhagavato gamanakālaṃ ārocento viya “**evametan**”ti-ādimāha.

421. **Vācāsannitodakenāti** vacanapatodena. **Sañjhabbharimakamsūti** sañjhabbharitaṃ² niraṇṭaraṃ phutaṃ akaṃsu, upari vijjhimṣūti vuttaṃ hoti. **Bhūtanti** sabhāvato vijjamānaṃ. **Taccharaṃ tathanti** tasseva vevacanaṃ. **Dhammaṭṭhitanti**

1. Amatamahānibbānāya (Ka)

2. Saṃbharitaṃ (Sī), sañjabbharitaṃ (Syā)

navalokuttaradhammesu ʒhitasabhāvaṃ. **Dhammaniyaṃatanti** lokuttaradhammaniyāmaniyataṃ. Buddhānañhi catusaccavinimuttā kathā nāma natthi. Tasmā sā edisā hoti.

Cittahatthisāriputtapoṭṭhapādavatthuvaṇṇanā

422. **Citto ca hatthisāriputtoti** so kira Sāvatthiyaṃ hatthi-ācariyassa putto Bhagavato santike pabbajitvā tīṇi piṭakāni uggahetvā¹ sukhumesu atthantaresu kusalo ahosi, pubbe katapāpakammavasena pana sattavāre vibbhamitvā gihī jāto. Kassapasammāsambuddhassa kira sāsane dve saḥāyakā ahesuṃ, aññaṃaññaṃ samaggā ekatova sajjhāyanti. Tesu eko anabhirato gihibhāve cittaṃ uppādetvā itarassa ārocesi. So gihibhāve ādīnavaṃ pabbajjāya ānisaṃsaṃ dassetvā taṃ ovadi. So taṃ sutvā abhiraṃitvā punekadivasāṃ tādise citte uppanne taṃ etadavoca “mayhaṃ āvuso evarūpaṃ cittaṃ uppajjati ‘imāhaṃ pattacīvaraṃ tuyhaṃ dassāmi’²ti. So pattacīvaralobhena tassa gihibhāve ānisaṃsaṃ dassetvā pabbajjāya ādīnavaṃ kathesi. Athassa taṃ sutvāva gihibhāvato cittaṃ virajjitvā² pabbajjāyameva abhirami. Evamesa tadā sīlavantassa bhikkhuno gihibhāve ānisaṃsakathāya kathitattā idāni cha vāre vibbhamitvā sattame vāre pabbajito³, Mahāmoggallānassa, Mahākoṭṭhikattherassa ca abhidhammakathaṃ kathentānaṃ antarantarā kathaṃ opādeti. Atha naṃ Mahākoṭṭhikatthero apasādeti. So mahāsāvakassa kathite patiṭṭhātum asakkonto vibbhamitvā gihī jāto. Poṭṭhapādassa panāyaṃ gihisahāyako hoti. Tasmā vibbhamitvā dvīhatīhaccayena Poṭṭhapādassa santikaṃ gato. Atha naṃ so disvā “samma kiṃ tayā kataṃ, evarūpassa nāma Satthu sāsanaṃ apasakkantopi⁴, ehi pabbajitum idāni te vaṭṭati”²ti taṃ gahetvā Bhagavato santikaṃ agamāsi. Tena vuttaṃ “**citto ca hatthisāriputto Poṭṭhapādo ca paribbājako**”²ti.

1. Uggāṇhitvā (Ka)

2. Nivattetvā (Ka)

3. Sattavāre pabbajitvā (Ka) Dhammapada-Ṭīṭha 1. 195; Jātaka-Ṭīṭha 1. 330 piṭṭhesupi.

4. Pakkantosi (Sī), apakkantopi (Syā)

423. **Andhā**ti paññācakkhuno natthitāya andhā, tasseva abhāvena acakkhukā. **Tvaṃyeva nesaṃ eko cakkhumā**ti subhāsitaḍḍbhāsitaajānanabhāvamattena paññācakkhunā cakkhumā. **Ekamsikā**ti ekakoṭṭhasā. **Paññattā**ti ṭhapitā. **Anekamsikā**ti na ekakoṭṭhasā, ekeneva koṭṭhasena sassatāti vā asassatāti vā na vuttāti attho.

Ekamsikadhammavaṇṇanā

425. **Santi**¹ **Poṭṭhapādā**ti idaṃ Bhagavā kasmā ārabhi, bāhirakehi paññāpitaniṭṭhāya aniyyānikabhāvadassanattamaṃ. Sabbe hi titthiyā yathā Bhagavā amataṃ nibbānaṃ, evaṃ attano attano samaye lokathūpikādivasena niṭṭhaṃ paññapenti, sā ca na niyyānikā. Yathāpaññattā hutvā na niyyāti na gacchati, aññadatthu paṇḍitehi paṭikkhattā nivattati, taṃ dassetuṃ Bhagavā evamāha. Tattha **ekantasukhaṃ lokaṃ jānaṃ passanti** puratthimāya disāya ekantasukho loko pacchimādīnaṃ vā aññatarāyāti evaṃ jānantā evaṃ passantā viharatha. Diṭṭhapubbāni kho tasmim loke manussānaṃ sarīrasañṭhānādīnīti. **Appāṭihīraka tanti** appāṭihīrakaṃ taṃ paṭiharaṇavirahitaṃ, aniyyānikanti vuttaṃ hoti.

426. **Janapadakalyāṇī**ti janapade aññāhi itthīhi vaṇṇasaṇṭhānavilāsākappādīhi asadisā.

Tayo-attapaṭilābhavaṇṇanā

428. Evaṃ Bhagavā paresaṃ niṭṭhāya aniyyānikattaṃ dassetvā attano niṭṭhāya niyyānikabhāvaṃ dassetuṃ “**tayo kho me Poṭṭhapādā**”ti-ādimāha. Tattha **attapaṭilābho**ti attabhāvapaṭilābho, ettha ca Bhagavā tīhi attabhāvapaṭilābhehi tayo bhava dassesi. Oḷārikattabhāvapaṭilābhena Avīcito paṭṭhāya Paranimmitavasavattipariyosānaṃ kāmabhavaṃ dassesi. Manomaya-attabhāvapaṭilābhena paṭhamajjhānabhūmito paṭṭhāya Akaniṭṭhabrahmalokapariyosānaṃ rūpabhavaṃ dassesi. Arūpa-attabhāvapaṭilābhena Ākāśānañcāyatanabrahmalokato paṭṭhāya Nevasaññānāsaññāyatanabrahmalokapariyosānaṃ arūpabhavaṃ dassesi.

1. Santi kho (Sī)

429. **Samkilesikā** dhammā nāma dvādasa akusalacittuppadā. **Vodāniyā** dhammā nāma samathavipassanā. **Paññāpāripūrim vepullattanti** maggapaññāphalapaññānam pāripūriñceva vipulabhāvañca. **Pāmojjanti** taruṇapīti. **Pītīti** balavatuṭṭhi. Kim vuttaṃ hoti—yaṃ avocumha “sayam abhiññā sacchikatvā upasampajja viharissatī”ti, tattha tassa evaṃ viharato taṃ pāmojjañceva bhavissati, pīti ca nāmakāyapassaddhi ca sati ca sūpaṭṭhitā uttamaññañca sukho ca vihāro. Sabbavihāresu ca ayameva vihāro “sukho”ti vattuṃ yutto “upasanto paramamadhuro”ti. Tattha paṭhamajjhāne pāmojjādayo chapi dhammā labbhanti, dutiyajjhāne dubbalapītisaṅkhātāṃ pāmojjaṃ nivattati, sesā pañca labbhanti. Tatiye pīti nivattati, sesā cattāro labbhanti. Tathā catutthe. Imesu catūsu jhānesu¹ Sampasādanasutte suddhavipassanāpādakajjhānameva kathitaṃ. Pāsādikasutte catūhi maggehi saddhiṃ vipassanā kathitā. Dasuttarasutte catutthajjhānikaphalasamāpatti kathitā. Imasmiṃ Poṭṭhapādasutte pāmojjaṃ pītivevacanameva katvā dutiyajjhānikaphalasamāpatti nāma kathitāti veditabbā.

432-437. **Ayaṃ vā soti** ettha **vā** saddo vibhāvanattho hoti. **Ayaṃ soti** evaṃ vibhāvetvā pakāsetvā byākareyyāma. Yathā pare “ekantasukhaṃ attānaṃ sañjānāthā”ti puṭṭhā “no”ti vadanti, na naṃ evaṃ vadāmāti attho. **Sappāṭihiraka tanti** sappāṭiharaṇaṃ, niyyānikanti attho. **Mogho hotīti** tuccho hoti, natthi so tasmiṃ samayeti adhippāyo. **Sacco hotīti** bhūto hoti, sveva tasmiṃ samaye sacco hotīti attho. Ettha panāyaṃ citto attano asabbaññutāya tayo attapaṭilābhe kathetvā attapaṭilābhō nāma paññattimattaṃ etanti uddharitum nāsakkhi, attapaṭilābhotveva niyyātesi. Athassa Bhagavā rūpādayo cettha dhammā, attapaṭilābhoti pana nāmamattametaṃ, tesu tesu rūpādīsu sati evarūpā vohārā hotīti dassetukāmo tasveva kathaṃ gahetvā nāmapaññattivasena niyyātanatthaṃ “**yasmiṃ citta samaye**”ti-ādimāha.

438. Evañca pana vatvā paṭipucchitvā vinayanatthaṃ puna “**sace taṃ citta evaṃ puccheyyun**”ti-ādimāha. Tattha yo me ahosi atīto

1. Imesu ca jhānesu (Syā), imesu jhānesu (Ka)

attapaṭilābho, sveva me attapaṭilābho, tasmim samaye sacco ahosi, mogho anāgato, mogho paccuppannoti ettha tāva imamattham dasseti—yasmā ye te atītā dhammā, te etarahi natthi, ahesunti pana saṅkhyam gatā, tasmā sopi me attapaṭilābho tasmim yeva samaye sacco ahosi. Anāgatapaccuppannānam pana dhammānam tadābhāvā tasmim samaye “mogho anāgato, mogho paccuppanno”ti, evam atthato nāmamattameva attapaṭilābham paṭijānāti. Anāgatapaccuppannesupi eseva nayo.

439-443. Atha Bhagavā tassa byākaraṇena saddhim attano byākaraṇam saṁsanditum “**evameva kho cittā**”ti-ādīni vatvā puna opammato tamattham sādiento “**seyyathāpi citta gavā khīran**”ti-ādimāha. Tatrāyam saṅkhepattho—yathā gavā khīram, khīrādīhi ca dadhi-ādīni bhavanti, tattha yasmim samaye khīram hoti, na tasmim samaye dadhīti vā navanītādīsu vā aññataranti saṅkhyam niruttiṁ nāmaṁ vohāram gacchati. Kasmā? Ye dhamme upādāya dadhīti-ādī vohārā honti, tesam abhāvā. Atha kho khīrantveva tasmim samaye saṅkhyam gacchati. Kasmā? Ye dhamme upādāya khīranti saṅkhyā nirutti nāmaṁ vohāro hoti, tesam bhāvāti. Esa nayo sabbattha. **Imā kho cittāti** oḷāriko attapaṭilābho iti ca manomayo attapaṭilābho iti ca arūpo attapaṭilābho iti ca imā kho citta lokasamaññā loka samaññāmattakāni samanujānanamattakāni etāni. Tathā lokaniruttimattakāni vacanapathamattakāni vohāramattakāni nāmapaṇṇattimattakāni etānīti. Evam Bhagavā heṭṭhā tayo attapaṭilābhe kathetvā idāni sabbametaṁ vohāramattakanti vadati. Kasmā? Yasmā paramatthato satto nāma natthi, suñño tuccho esa loko.

Buddhānam pana dve kathā sammutikathā ca paramatthakathā ca. Tattha “satto poso devo brahmā”ti-ādikā **sammutikathā** nāma. “Aniccam dukkhamanattā khandhā dhātuyo āyatanāni satipaṭṭhānā sammappadhānā”ti-ādikā **paramattakathā** nāma. Tattha yo sammutidesanāya “satto”ti vā “poso”ti vā “devo”ti vā “brahmā”ti vā vutte vijānitum

paṭivijjhitaṃ niyyātaṃ¹ arahattajayaggāhaṃ gahetaṃ sakkoti, tassa Bhagavā āditova “satto”ti vā “poso”ti vā “devo”ti vā “brahmā”ti vā katheti, yo paramatthadesanāya “anicca”ti vā “dukkha”ti vāti-ādīsu aññataraṃ sutvā vijānitaṃ paṭivijjhitaṃ niyyātaṃ arahattajayaggāhaṃ gahetaṃ sakkoti. Tassa “anicca”ti vā “dukkha”ti vāti-ādīsu aññatarameva katheti. Tathā sammutikathāya bujjanakasattassāpi na paṭhamāṃ paramatthakathāṃ katheti. Sammutikathāya pana bodhetvā pacchā paramatthakathāṃ katheti. Paramatthakathāya bujjanakasattassāpi na paṭhamāṃ sammutikathāṃ katheti. Paramatthakathāya pana bodhetvā pacchā sammutikathāṃ katheti. Pakatīyā pana paṭhamameva paramatthakathāṃ kathentassa desanā lūkhākārā hoti, tasmā Buddhā paṭhamāṃ sammutikathāṃ kathetvā pacchā paramatthakathāṃ kathenti. Sammutikathāṃ kathentāpi saccameva sabhāvameva amusāva kathenti. Paramatthakathāṃ kathentāpi saccameva sabhāvameva amusāva kathenti.

* Duve saccāni akkhāsi, Sambuddho vadatāṃ varo.

Sammutiṃ paramatthañca, tatiyaṃ nūpalabbhati.

Saṅketavacanāṃ saccāṃ, lokasammutikāraṇaṃ².

Paramatthavacanāṃ saccāṃ, dhammānaṃ bhūtalakkhaṇanti³.

Yāhi Tathāgato voharati aparāmasanti yāhi lokasamaññāhi lokaniruttīhi
Tathāgato taṇhāmānadiṭṭhiparāmāsānaṃ abhāvā aparāmasanto voharatīti
desanaṃ vinivaṭṭetvā arahattanikūṭena niṭṭhāpesi. Sesāṃ sabbattha
uttānatthamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ.

Paṭṭhapādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Niyyānitaṃ (Ka)

* Ma-Ṭṭha 1. 142; Saṃ-Ṭṭha 2. 72; Am-Ṭṭha 1. 74; Itivuttaka-Ṭṭha 78 piṭṭhesupī.

2. ...kāraṇā (Ka)

3. Bhūtakāraṇā (Ka)

10. Subhasutta

Subhamāṇavavatthuvaṇṇanā

444. * **Evam me sutam** -pa- **Sāvatthiyanti** Subhasuttaṃ. Tatrāyaṃ anuttānapadavaṇṇanā. **Aciraparinibbute Bhagavatī**ti aciraṃ parinibbute Bhagavati, parinibbānato uddhaṃ māsamatte kāle. Nidānavavaṇṇanāyaṃ vuttanayeneva Bhagavato pattacīvaraṃ ādāya āgantvā khīravirecanam pivitvā vihāre nisinnadivasam sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Todeyyaputtoti** Todeyyabrāhmaṇassa putto, so kira Sāvatthiyā avidūre Tudigāmo nāma atthi, tassa adhipatittā **Todeyyoti** saṅkhyam gato. Mahaddhano pana hoti pañcacattālīsakoṭivibhavo paramamaccharī, “dadato bhogānam aparikkhayo nāma natthī”ti cintetvā kassaci kiñci na deti, puttampi āha—

* “Añjanānam khayam disvā, vammikānañca sañcayam.

Madhūnañca samāhāram, paṇḍito gharamāvase”ti.

Evam adānameva sikkhāpetvā kāyassa bhedā tasmiṃyeva ghare sunakho hutvā nibbatto. Subho taṃ sunakham ativiya piyāyati, attano bhuñjanakabhataṃyeva bhojeti, ukkhipitvā varasayane sayāpeti. Atha Bhagavā ekadivasam nikkhante māṇave taṃ gharam piṇḍāya pāvisi. Sunakho Bhagavantam disvā bhukkāram¹ karonto Bhagavato samīpaṃ gato. Tato nam Bhagavā avoca “Todeyya tvaṃ pubbepi maṃ ‘bho bho’ti paribhavitvā sunakho jāto, idānipi bhukkāram katvā Avicim gamissasī”ti. Sunakho taṃ katham sutvā vipaṭṭisārī hutvā uddhanantare chārikāya nipanno, manussā nam ukkhipitvā sayane sayāpetum nāsakkhimsu.

Subho āgantvā “kenāham sunakho sayanā oropito”ti āha. Manussā “na kenacī”ti vatvā taṃ pavattim ārocesum. Māṇavo sutvā “mama pitā brahmaloke nibbatto, samaṇo pana Gotamo me pitaram sunakham karoti, yaṃ kiñci esa mukhārūḷham bhāsati”ti kujjhitvā Bhagavantam

* Ma-Tīṭha 4. 175 piṭṭhepi.

1. Bhukkāram (Sī)

musāvādena codetukāmo vihāraṃ gantvā taṃ pavattiṃ pucchi. Bhagavā tassa tatheva vatvā avisaṃvādanatthaṃ āha “atthi pana te māṇava pitarā na akkhātaṃ dhanan”ti. Atthi bho Gotama sataṣaḥassagghanikā suvaṇṇamālā, sataṣaḥassagghanikā suvaṇṇapādukā, sataṣaḥassagghanikā suvaṇṇapāti, sataṣaḥassaṅca kahāpaṇanti. Gaccha taṃ sunakhaṃ appodakaṃ madhupāyāsaṃ bhojetvā sayanaṃ āropetvā īsakaṃ niddaṃ okkantakāle puccha, sabbaṃ te ācikkhissati, atha naṃ jāneyyāsi “pitā me eso”ti. So tathā akāsi. Sunakho sabbaṃ ācikkhi¹, tadā naṃ “pitā me”ti ñatvā Bhagavati pasannacitto gantvā Bhagavantaṃ cuddasa pañhe pucchitvā vissajjanapariyosāne Bhagavantaṃ saraṇaṃ gato, taṃ sandhāya vuttaṃ “Subho māṇavo Todeyyaputto”ti. **Sāvatthiyaṃ paṭivasatī**ti attano bhogagāmato āgantvā vasati.

445. **Aññataraṃ māṇavakaṃ āmaṇesi**ti Satthari parinibbute “Ānandatthero kirassa pattacīvaraṃ gahetvā āgato, mahājano taṃ dassanatthāya² upasaṅkamaṭi”ti sutvā “vihāraṃ kho pana gantvā mahājanamajjhe na sakkā sukhena paṭisanthāraṃ vā kātuṃ, dhammakathaṃ vā sotuṃ, gehaṃ āgataṃyeva naṃ disvā sukhena paṭisanthāraṃ karissāmi, ekā ca me kaṅkhā atthi, tampi naṃ pucchissāmi”ti cintetvā aññataraṃ māṇavakaṃ āmaṇesi. **Appābādhanti**-ādīsu **ābādhoti** visabhāgavedanā vuccati, yā ekadese uppajjitvā cattāro iriyāpathe ayapaṭṭena ābandhitvā viya gaṇhati, tassā abhāvaṃ pucchāti vadati. **Appātaṅkoti** kicchajīvitaḥ rogo vuccati, tassāpi abhāvaṃ pucchāti vadati. Gilānasseva ca uṭṭhānaṃ nāma garukaṃ hoti, kāye balaṃ na hoti, tasmā niggelaññabhāvaṅca balaṅca pucchāti vadati. **Phāsuvihāraṇti** gamanaṭṭhānanisajjasayanesu catūsu iriyāpathesu sukhavihāraṃ pucchāti vadati. Athassa pucchitabbākāraṃ dassento **“Subho”**ti-ādimāha.

447. **Kālaṅca samayaṅca upādāyāti** kālaṅca samayaṅca paññāya gahetvā, upadhāretvāti attho. Sace amhākaṃ sve gamanakālo bhavissati, kāye balamattā ceva pharissati, gamanapaccayā ca añño

1. Dassesī (Sī)

2. Dassanāya (Sī)

aphāsuvihāro na bhavissati, athetaṃ kālāñca gamanakāraṇasamavāya-saṅkhātāṃ samayañca upadhāretvā api eva nāma sve āgaccheyyāmāti vuttaṃ hoti.

448. **Cetakena bhikkhunāti** Cetiyaṛaṭṭhe¹ jātattā cetakoti evaṃ laddhanāmena. **Sammodanīyaṃ kathaṃ sāraṇīyanti** bho Ānanda Dasabalassa ko nāma ābādho² ahosi, kiṃ Bhagavā paribhuñji. Api ca Satthu parinibbānena tumhākaṃ soko udapādi, Satthā nāma na kevalaṃ tumhākaṃyeva parinibbuto, sadevakassa lokassa mahājāni, ko dāni añño maraṇā muccissati, yatra so sadevakassa lokassa aggapuggalo parinibbuto, idāni kaṃ aññaṃ disvā maccurājā lajjissatīti evamādinā nayena maraṇapaṭisaṃyuttaṃ sammodanīyaṃ kathaṃ sāraṇīyaṃ vītisāretvā therassa hiyyo pītabhesajjānurūpaṃ āhāraṃ datvā bhattakiccāvasāne ekamantaṃ nisīdi.

Upaṭṭhāko santikāvacaroti upaṭṭhāko hutvā santikāvacaro, na randhagavesī na vīmaṃsanādhippāyo. **Samīpacārīti** idaṃ purimapadasseva vevacanaṃ. **Yesam so bhavaṃ Gotamoti** kasmā pucchati? Tassa kira evaṃ ahosi “yesu dhammesu bhavaṃ Gotamo imaṃ lokaṃ patiṭṭhāpesi, te tassa accayena naṭṭhā nu kho, dharanti nu kho, sace dharanti, ānando jānissati, handa naṃ pacchāmī”ti, tasmā pucchi.

449. Athassa thero tīṇi piṭakāni tīhi khandhehi saṅgahetvā dassento **“tiṇṇaṃ kho”**ti-ādimāha. Māṇavo saṅkhittena kathitaṃ asallakkhento **“vitthārato pucchissāmī”**ti cintetvā **“katamesaṃ tiṇṇaṃ”**ti āha.

Sīlakkhandhavaṇṇanā

450-453. Tato therena “ariyassa sīlakkhandhassā”ti tesu dassitesu puna **“katamo pana so bho Ānanda ariyo sīlakkhandho”**ti ekekaṃ pucchi. Theropissa Buddhuppādaṃ dassetvā tantidhammaṃ desento¹ anukkamena Bhagavatā vuttanayeneva sabbaṃ vissajjesi. Tattha

1. Cetiraṭṭhe (Ka)

2. Rogo (Sī, Syā)

3. Dassento (Syā)

atthi cevetttha uttarikaraṇīyanti ettha Bhagavato sāsane na sīlameva sāro, kevalañhetam patiṭṭhāmattameva hoti. Ito uttari pana aññampi kattabban atthiyevāti dassesi. **Ito bahiddhāti** Buddhasāsanato bahiddhā.

Samādhikkhandhavaṇṇanā

454. **Kathaṇca māṇava bhikkhu indriyesu guttadvāro hotīti** idamāyasmā Ānando “katamo pana so bho Ānanda ariyo samādhikkhandho”ti evaṃ samādhikkhandham puṭṭhopi ye te “sīlasampanno indriyesu guttadvāro satisampajaññaena samannāgato santuṭṭho”ti evaṃ sīlānantaram indriyasamvarādayo sīlasamādhīnam antare ubhinnampi upakāradhammā uddiṭṭhā, te niddisitvā¹ samādhikkhandham dassetukāmo ārabhi. Ettha ca rūpajjhānāneva āgatāni, na arūpajjhānāni, ānetvā pana dīpetabbāni. Catutthajjhānena hi asaṅgahitā arūpasamāpatti nāma natthiyeva.

471-480. **Atthi cevetttha uttarikaraṇīyanti** ettha Bhagavato sāsane na cittekaggatāmattakeneva pariyosānappatti nāma atthi, itopi uttari pana aññam kattabban atthiyevāti dasseti. **Natthi cevetttha uttarikaraṇīyanti** ettha Bhagavato sāsane ito uttari kātabban nāma natthiyeva, arahattapariyosānañhi Bhagavato sāsanananti dasseti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyam.

Subhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Uddisitvā (Ka)

11. Kevatṭasutta

Kevatṭagahapatiputtavattuvuṇṇanā

481. **Evam me sutam -pa- Nālandāyanti** Kevatṭasuttam. Tatrāyaṁ apubbapadavaṇṇanā. **Pāvārikambavaneti** Pāvārikassa ambavane. **Kevatṭoti** idaṁ tassa gahapatiputtassa nāmaṁ, so kira cattālīsakoṭṭidhano¹ gahapatimahāsālo ativiya saddho pasanno ahosi. So saddhādhikattāyeva “sace eko bhikkhu aḍḍhamāsantarena vā māsantarena vā saṁvaccharena vā ākāse uppativā vividhāni pāṭihāriyāni dasseyya, sabbo jano ativiya pasīdeyya. Yannūnāhaṁ Bhagavantam yācitvā pāṭihāriyakaraṇatthāya ekaṁ bhikkhum anujānāpeyyan”ti cintetvā Bhagavantam upasaṅkamitvā evamāha.

Tattha **iddhāti** samiddhā. **Phitāti** nānābhaṇḍa-ussannatāya vuddhippattā. **Ākiṇṇamanussāti** aṁsakūṭena aṁsakūṭam paharitvā viya vicarantehi manussehi ākiṇṇā. **Samādisatūti** āṇāpetu ṭhānantare ṭhapetu. **Uttarimanussadhammāti** uttari manussānam dhammato, dasakusalasaṅkhātato vā manussadhammato uttari. **Bhiyyoso mattāyāti** pakatīyāpi pajjalitapadīpo telasneham² labhitvā viya atirekappamāṇena abhippasīdissati. **Na kho ahanti** Bhagavā Rājagahaseṭṭhivattusmim sikkhāpadaṁ paññapesi, tasmā “na kho ahan”ti-ādimāha.

482. **Na dhamsemīti** na guṇavināsanena dhamsemi, sīlabhedam pāpetvā anupubbena uccaṭṭhānato otārento nīcaṭṭhāne na ṭhapemi, atha kho ahaṁ Buddhasāsanassa vuddhim paccāsīsanto kathamīti dasseti. **Tatīyampi khoti** yāvatatīyaṁ Buddhānam katham paṭibāhitvā kathetum visahanto nāma natthi. Ayaṁ pana Bhagavatā saddhim vissāsiko vissāsaṁ vaḍḍhetvā vallabho hutvā attakāmosmīti tikkhattum kathesi.

Iddhipāṭihāriya-aṇṇanā

483-484. Atha Bhagavā ayaṁ upāsako mayi paṭibāhantepi punappunam yācatiyeva. “Handassa pāṭihāriyakaraṇe ādīnavam dassemi”ti

1. Koṭimattadhamo (Syā, Ka)

2. Telāsekaṁ (Sī)

cintetvā “**tīpi kho**”ti-ādimāha. Tattha **amāhaṃ bhikkhū**ti amuṃ ahaṃ bhikkhuṃ. **Gandhārī**ti Gandhārena nāma isinā katā, Gandhāraraṭṭhe vā uppannā vijjā. Tattha kira bahū isayo vasiṃsu, tesu ekena katā vijjāti adhippāyo. **Aṭṭiyāmī**ti aṭṭo pīlito viya homi. **Harāyāmī**ti lajjāmi. **Jigucchāmī**ti gūthaṃ disvā viya jiguccham uppademi.

Ādesanāpāṭihāriyavaṇṇanā

485. **Parasattānanti** aññesaṃ sattānaṃ. Dutiyāṃ tasseva vevacanaṃ. **Ādisatī**ti katheti. **Cetasikanti** somanassadomanassaṃ adhippetam. **Evampi te manoti** evaṃ tava mano somanassito vā domanassito vā kāmavitakkādisampayutto vā. Dutiyāṃ tasseva vevacanaṃ. **Itipi te cittanti** iti tava cittaṃ, imaṇca imaṇca atthaṃ cintayamānaṃ pavattatīti attho. **Maṇikā nāma vijjāti** “cintāmaṇī”ti evaṃ laddhanāmā loke ekā vijjā atthi. Tāya¹ paresaṃ cittaṃ jānātīti² dīpeti.

Anusāsanīpāṭihāriyavaṇṇanā

486. **Evaṃ vitakkethāti** nekkhammavitakkādayo evaṃ pavattento vitakketha. **Mā evaṃ vitakkayitthāti** evaṃ kāmavitakkādayo pavattentā mā vitakkayittha. **Evaṃ manasi karoṭhāti** evaṃ aniccasaññameva, dukkhasaññādīsu vā aññataraṃ manasi karoṭha. **Mā evanti** “niccan”ti-ādinā nayena mā manasi karittha. **Idanti** imaṃ pañcakāmaguṇīkarāgaṃ pajahatha. **Idaṃ upasampajjāti** imaṃ catumaggaphalappabhedaṃ lokuttaradhammameva upasampajja pāpuṇitvā nipphādetvā viharatha. Iti Bhagavā iddhipāṭihāriyaṃ **iddhipāṭihāriyanti** dasseti, parassa cittaṃ ñatvā kathanāṃ **ādesanāpāṭihāriyanti** sāvakaṇaṇca Buddhānaṇca satataṃ dhammadesanā **anusāsanīpāṭihāriyanti**.

Tattha iddhipāṭihāriyena anusāsanīpāṭihāriyaṃ Mahāmoggallānassa āciṇṇaṃ, ādesanāpāṭihāriyena anusāsanīpāṭihāriyaṃ Dhammasenāpatissa. Devadatte saṅghaṃ bhinditvā pañca bhikkhusatāni gahetvā Gayāsīse buddhalīlāya tesāṃ dhammaṃ desante hi Bhagavatā pesitesu dvīsu aggasāvakesu Dhammasenāpati tesāṃ cittācāraṃ³ ñatvā dhammaṃ

1. Yāya (Sī)

2. Vijānantīti (Sī)

3. Cittavāraṃ (Syā)

desesi, therasa dhammadesanaṃ sutvā pañcasatā bhikkhū sotāpattiphale patiṭṭhahimsu. Atha nesaṃ Mahāmoggallāno vikubbanāṃ dassetvā dassetvā dhammaṃ desesi, taṃ sutvā sabbe arahattaphale patiṭṭhahimsu. Atha dvepi mahānāgā pañca bhikkhusatāni gahetvā vehāsaṃ abbhuggantvā Veḷuvanamevāgamimsu. Anusāsanīpāṭihāriyaṃ pana Buddhānaṃ satataṃ dhammadesanā, tesu iddhipāṭihāriya-ādesanāpāṭihāriyāni sa-upārambhāni sadosāni, addhānaṃ na tiṭṭhanti, addhānaṃ atitiṭṭhanato na niyyanti. Anusāsanīpāṭihāriyaṃ anupārambhaṃ niddosaṃ, addhānaṃ tiṭṭhati, addhānaṃ tiṭṭhanato niyyāti. Tasmā Bhagavā iddhipāṭihāriyañca ādesanāpāṭihāriyañca garahati, anusāsanīpāṭihāriyamyeva pasamsati.

Bhūtanīrodhesakavatthuvaṇṇanā

487. **Bhūtapubbanti** idaṃ kasmā Bhagavatā āradhmaṃ. Iddhipāṭihāriya-ādesanāpāṭihāriyaṇaṃ aniyyānikabhāvadassanattamaṃ, anusāsanīpāṭihāriyasappaṇṇaṃ niyyānikabhāvadassanattamaṃ. Api ca sabbabuddhānaṃ mahābhūtapariyesako nāmeko bhikkhu hotiyeva. Yo mahābhūte pariyesanto yāva brahmalokā vicaritvā vissajjetāraṃ¹ alabhitvā āgamma Buddhameva pucchitvā nikkāṅkho hoti. Tasmā² Buddhānaṃ mahantabhāvappakāsanattamaṃ, idaṃ kasmā kāraṇaṃ paṭicchannaṃ, atha naṃ vivaṭaṃ katvā desentopi Bhagavā “bhūtapubban”ti-ādimāha.

Tattha **kattha nu khoti** kismiṃ ṭhāne kiṃ āgamma kiṃ pattassa te anavasesā appavattivasena nirujjhanti. Mahābhūtakathā panesā sabbākārena **Visuddhimagge** * vuttā, tasmā sā tatova gahetabbā.

488. **Devayāniyo maggoti** pāṭiyekko³ devalokagamanamaggo nāma natthi, iddhividhañāṇasappaṇṇaṃ panetaṃ adhivacanaṃ. Tena hesa yāva brāhmalokāpi kāyena vasaṃ vattento devalokaṃ yāti. Tasmā taṃ “devayāniyo maggo”ti vuttaṃ. **Yena Cātumahārājikā**ti samīpe ṭhitampi Bhagavantaṃ apucchitvā dhammatāya codito devatā mahānubhāvāti maññaṃ māno upasaṅkami. **Mayampi kho bhikkhu na jānāmāti** Buddhavisaye

1. Vissajjetāraṃ (Syā), vissajjokāsaṃ (Sī-Tī Abhinava 2. 415 piṭṭhe)

2. Kasmā (Sī, Syā) * Visuddhi 1. 342 piṭṭhe. 3. Pāṭiyeko (Syā), pāṭekko (Ka)

pañhaṃ pucchitā devatā na jānanti, tenevamāhaṃsu. Atha kho so bhikkhu “mama imaṃ pañhaṃ na kathetum na labbhā, sīghaṃ kathethā”ti tā devatā ajjhottharati, punappunaṃ pucchati, tā “ajjhottharati no ayaṃ bhikkhu, handa naṃ hatthato mocessāmā”ti¹ cintetvā **“atthi kho bhikkhu cattāro mahārājāno”**ti-ādimāhaṃsu. Tattha **abhikkantatarā**ti atikkamma kantatarā². **Paṇītatarā**ti vaṇṇayasa-issariyādihi uttamatarā. Etena nayena sabbavāresu attho veditabbo.

491-493. Ayaṃ pana viseso—Sakko kira devarājā cintesi “ayaṃ pañho Buddhavisayo, na sakkā aññena vissajjitum, ayañca bhikkhu aggim pahāya khajjopanakaṃ dhamento viya, bherim pahāya udaraṃ vādento viya ca loke aggapuggalaṃ Sammāsambuddhaṃ pahāya devatā pucchanto vicarati, pesemi naṃ Satthusantikaṃ”ti. Tato punadeva so cintesi “sudūrampi gantvā Satthu santikeva nikkaṅkho bhavissati, atthi ceva puggalo³ nāmesa, thokaṃ tāva āhiṇḍanto kilamatu pacchā jānissatī”ti. Tato taṃ **“ahampi kho”**ti-ādimāha. Brahmayāniyopi devayāniyasadisova. Devayāniyamaggoti vā brahmayāniyamaggoti vā dhammasetūti⁴ vā ekacittakkhaṇika-appanāti vā sanniṭṭhānikacetanāti vā mahaggatacittanti vā abhiññāṇāṇanti⁵ vā sabbametaṃ iddhividhañāṇasseva nāmaṃ.

494. **Pubbanimittanti** āgamanapubbabhāge nimittaṃ sūriyassa udayato aruṇuggaṃ⁶ viya. Tasmā idāneva brahmā āgamissati, evaṃ mayaṃ jānāmāti dīpayimṃsu. **Pāturahosi**ti pākaṭo ahosi. Atha kho so brahmā tena bhikkhunā puṭṭho attano avisayabhāvaṃ ñatvā sacāhaṃ “na jānāmi”ti vakkhāmi, ime maṃ paribhavissanti, atha jānanto viya yaṃ kiñci kathessāmi, ayaṃ me bhikkhu veyyākaraṇena anāraddhacitto vādaṃ āropessati. “Ahamasmi bhikkhu brahmā”ti-ādini pana me bhaṇantassa na koci vacanaṃ saddahissati⁷, yannūnāhaṃ vikkhepaṃ katvā imaṃ bhikkhum satthusantikaṃyeva peseyyanti cintetvā **“ahamasmi bhikkhu brahmā”**ti-ādimāha.

1. Mocemāti (Sī), muñcissāmāti (Ka)

2. Atikkantatarā (Ka) Sī-Tī Abhinava 2. 416 piṭṭhe oloketabbā.

3. Aṭṭhivedhapuggalo (Sī) Dī-Tītha 2. 299 piṭṭhepi.

4. Dhammahetūti (Sī)

5. Abhiññāṇanti (Syā, Ka)

6. Āruṇaggam (Sī)

7. Na saddahissati (Sī)

495-496. **Ekamantaṃ apanetvā**ti kasmā evamakāsi? Kuhakattā.
Bahiddhā pariyeṭṭhinti telatthiko vālikam nippīḷiyamāno viya yāva
 brahmalokā bahiddhā pariyesanaṃ āpajjati.

497. **Sakuṇanti** kākam vā kusalam vā. **Na kho eso bhikkhu pañho evaṃ pucchitabboti** idaṃ Bhagavā yasmā padesenesa¹ pañho pucchitabbo, ayañca kho bhikkhu anupādinnaṃ gahetvā nippadesato pucchati, tasmā paṭisedheti. Āciṇṇaṃ kiretaṃ Buddhānaṃ, pucchāmūḷhassa janassa pucchāya dosaṃ dassetvā puccham sikkhāpetvā pucchāvissajjanaṃ. Kasmā? Pucchitum ajānitvā paripucchanto duviññāpayo hoti.

498. Pañhaṃ sikkhāpento pana “**kattha āpo cā**”ti-ādimāha. Tattha **na gāḍhatīti** na patiṭṭhāti, ime cattāro mahābhūtā kiṃ āgamma appatiṭṭhā bhavantīti attho. Upādinnaṃyeva sandhāya pucchati². **Dīghañca rassañcāti** saṇṭhānavasena upādārūpaṃ vuttaṃ. **Aṇum thūlanti** khuddakaṃ vā mahantaṃ vā, imināpi upādārūpe vaṇṇamattameva kathitaṃ. **Subhāsubhanti** subhañca asubhañca upādārūpameva kathitaṃ. Kiṃ pana upādārūpaṃ subhanti asubhanti atthi? Natthi. Itṭhāniṭṭhārammaṇaṃ panevaṃ kathitaṃ. **Nāmañca rūpañcāti** nāmañca dīghadibhedam rūpañca. **Uparujjhatīti** nirujjhati, kiṃ āgamma asesametaṃ nappavattatīti.

499. Evaṃ pucchitabbaṃ siyāti puccham dassetvā idāni vissajjanaṃ dassento tatra veyyākaraṇaṃ bhavatīti vatvā “**viññāṇaṃ**”ti-ādimāha. Tattha viññātabbanti **viññāṇaṃ**, * nibbānassetam nāmaṃ, tadetaṃ nidassanābhāvato **anidassanaṃ**. Uppādanto vā vayanto vā ṭhitassa aññatattanto vā etassa natthīti **anantaṃ**. **Pabhanti** pana etaṃ kira titthassa nāmaṃ, tañhi papanti etthāti **papaṃ**, pakārassa pana bhakāro kato. Sabbato pabhamassāti **sabbatopabhaṃ**. Nibbānassa kira yathā mahāsamuddassa yato yato otaritukāmā honti, taṃ tadeva titthaṃ, atitthaṃ nāma natthi. Evameva aṭṭhatimsāya kammaṭṭhānesu yena yena mukhena nibbānaṃ otaritukāmā honti, taṃ tadeva titthaṃ, nibbānassa atitthaṃ nāma kammaṭṭhānaṃ³ natthi. Tena vuttaṃ “**sabbatopabhaṃ**”ti. **Ettha āpo cāti**

1. Padeseneva (Syā, Ka)

3. Atitthaṃ nāma (Ka)

2. Pucchā (Sī)

* Ma-Ṭṭha 2. 310 piṭṭhepi.

ettha nibbāne idaṃ nibbānaṃ āgama sabbametaṃ “āpo”ti-ādinā nayena vuttaṃ upādinna-kadhammajātaṃ nirujjhati, appavattaṃ hotīti.

Idānissa nirujjhanūpāyaṃ dassento “**viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhati**”ti āha. Tattha **viññāṇanti** carimakaviññāṇampi abhisāṅkhāraviññāṇampi. Carimakaviññāṇassāpi hi nirodhena etthetaṃ uparujjhati. Vijjhātadīpasikhā viya apaṇṇattikabhāvaṃ yāti. Abhisāṅkhāraviññāṇassāpi anuppādanirodhena anuppādavasena uparujjhati. Yathāha “sotāpattimaggañāṇena abhisāṅkhāraviññāṇassa nirodhena ṭhapetvā satta bhava anamatagge saṃsāre ye uppajjeyyuhā nāmañca rūpañca etthete nirujjhanti”ti sabbam Cūḷaniddese¹ vuttanayeneva veditabbaṃ. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ.

Kevaṭṭasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Mahāniddese (bahūsu) Khu 8. 33 piṭṭhe.

12. Lohiccasutta

Lohiccabrāhmaṇavattthuvaṇṇanā

501. **Evaṃ me sutam -pa-** Kosalesūti Lohiccasuttam. Tatrāyaṃ anuttānapadavaṇṇanā. **Sālavatikā**ti tassa gāmassa nāmaṃ, so kira vatiyā viya samantato sālapantiyā parikkhitto. Tasmā Sālavatikāti vuccati. **Lohiccoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ.

502. **Pāpakanti** parānukampā virahitattā lāmakam, na pana ucchedasassatānam aññataram. **Uppannam hoti**ti jātam hoti, na kevalañca cितte jātamattameva. So kira tassa vasena¹ parisamajjhepi evam bhāsatiyeva. **Kiñhi paro parassā**ti paro yo anusāsīyati, so tassa anusāsakassa kiṃ karissati. Attanā paṭiladdham kusalam dhammam attanāva sakkatvā garum katvā² vihātabbanti vadati.

504. **Rosikam nhāpitaṃ āmantesi**ti “Rosikā”ti evam itthiliṅgavasena laddhanāmaṃ nhāpitaṃ āmantesi. So kira Bhagavato āgamanam sutvā cintesi “vihāram gantvā diṭṭham nāmaṃ³ bhāro, geham pana āṇāpetvā passissāmi ceva yathāsatti ca āgantukabhikkham dassāmi”ti, tasmā evam⁴ nhāpitaṃ āmantesi.

508. **Piṭṭhito piṭṭhitoti** kathāphāsukattham pacchato pacchato anubandho hoti. **Vivecetū**ti vimocetu⁵, tam diṭṭhigataṃ vinodetūti vadati. Ayaṃ kira upāsako Lohiccassa brāhmaṇassa piyasahāyako, tasmā tassa atthakāmatāya evamāha. **Appeva nāma siyā**ti ettha paṭhamavacanena Bhagavā gajjati, dutiyavacanena anugajjati. Ayaṃ kirettha adhippāyo—rosike etadatthameva mayā cattāri asaṅkhyeyyāni, kappasatasahassaṇca vividhāni dukkarāni karontena pāramiyo pūritā, etadatthameva sabbaññutaññāṇam paṭividdham, na me Lohiccassa diṭṭhigataṃ bhindituṃ bhāroti imamattham dassento paṭhamavacanena Bhagavā gajjati. Kevalam

1. Tasseva (Ka)

2. Garukatvā (Sī)

3. Daṭṭhabbam nāma (Sī, Syā)

4. Tam (Sī, Syā)

5. Mocetu (Ka)

rosike Lohiccassa mama santike āgamanam vā nisajjā vā allāpasallāpo vā hotu, sacepi Lohiccasadisānam satasahassassa kaṅkhā¹ hoti, paṭibalo aham vinodetum, Lohiccassa pana ekassa diṭṭhivinodane mayham ko bhāroti imamattham dassento dutiyavacanena Bhagavā anugajjātīti veditabbo.

Lohiccabrāhmaṇānuyogavaṇṇanā

509. **Samudayaśaṇjātīti** samudayassa śaṇjātī bhoguppādo, tato uṭṭhitam dhanadhaññanti attho. **Ye taṁ upajjivanti** ye ṇātiparijanadāsakammakarādayo janā taṁ nissāya jīvanti. **Antarāyakaroti** lābhantarāyakaro. **Hitānukampīti** ettha **hitanti** vuḍḍhi. Anukampatīti **anukampī**, icchatīti attho, vuḍḍhim icchatī vā no vāti vuttam hoti. **Nirayam vā tiracchānayonim vāti** sace sā micchādiṭṭhi sampajjati, niyatā hoti, ekaṁsena niraye nibbattati, no ce, tiracchānayoniyam nibbattatīti attho.

510-511. Idāni yasmā yathā attano lābhantarāyena sattā saṁvijjanti², na tathā paresam, tasmā suṭṭhutam brāhmaṇam pavecetukāmo³ “**taṁ kim maññasi**”ti dutiyam upapattimāha. **Ye cimetī** ye ca ime Tathāgatassa dhammadesanam sutvā ariyabhūmim okkamitum asakkuṇantā⁴ kulaputtā. **Dibbā gabbhāti** upayogatthe paccattavacanam, dibbe gabbheti attho. Dibbā, gabbhāti ca channam devalokānametaṁ adhivacanam. **Paripācentīti** devalokagāminim paṭipadam pūrayamānā, dānam dadamānā, sīlam rakkhamānā, gandhamālādīhi pūjam kurumānā⁵, bhāvanam bhāvayamānā pācenti vipācenti paripācenti pariṇāmam gamenti. **Dibbānam bhavānam abhinibbattiyāti** dibbabhavā nāma devānam vimānāni, tesam nibbattanatthāyāti attho. Atha vā **dibbā gabbhāti** dānādayo puñṇavisesā. **Dibbā bhavāti** devaloke vipākakkhandhā, tesam nibbattanatthāya tāni puñṇāni karontīti attho. **Tesam antarāyakaroti** tesam maggasampatti phalasampattidibbabhavavisesānam antarāyakaro.

1. Satasahassasaṅkhyā (Ka)

2. Santāsam vijjanti (Sī)

3. Saṁvejetukāmo (Sī)

4. Asakkontā (Syā, Ka)

5. Pūjayamānā (Ka)

Tayocodanārahavaṇṇanā

513. Iti Bhagavā ettāvatā aniyameteneva opammavidhinā yāva Bhavaggā uggataṃ brāhmaṇassa mānaṃ bhinditvā idāni codanārahe tayo satthāre dassetuṃ **“tayo kho me Lohiccā”**ti-ādimāha. Tattha **sā codanā**ti tayo satthāre codentassa codanā. **Na aññā cittaṃ upaṭṭhapenti**ti aññāya ājānanatthāya cittaṃ na upaṭṭhapenti. **Vokkammā**ti nirantaraṃ tassa sāsanaṃ akatvā tato ukkamitvā ukkamitvā¹ vattantīti attho. **Osakkantiyā vā ussakkeyyā**ti paṭikkamantiyā upagaccheyya, anicchantiyā iccheyya, ekāya sampayogaṃ anicchantiyā eko iccheyyāti vuttaṃ hoti. **Parammukhiṃ vā āliṅgeyyā**ti daṭṭhumpi anicchamaṇaṃ parammukhiṃ ṭhitaṃ pacchato gantvā āliṅgeyya. **Evaṃsampadamidanti** imassāpi satthuno “mama ime sāvaka”ti sāsanaṃ vokkamma vattamānepi te lobhena² anusāsato imaṃ lobhadhammaṃ evaṃsampadameva īdisameva vadāmi. Iti so evarūpo tava lobhadhammo yena tvaṃ osakkantiyā ussakkanto viya parammukhiṃ āliṅganto viya ahoṣīti taṃ codanaṃ arahati. **Kiñhi paro parassa karissatī**ti yena dhammena pare anusāsi, attānameva tāva tattha³ sampādehi, ujum karohi. “Kiñhi paro parassa karissatī”ti codanaṃ arahati.

514. **Niddāyitabbanti** sassarūpakāni⁴ tiṇāni uppāṭetvā parisuddhaṃ kātabbāni.

515. Tatiyacodanāya **kiñhi paro parassā**ti anusāsanaṃ asampaṭicchana-kālato paṭṭhāya paro anusāsitaḥ, parassa anusāsakassa kiṃ karissatīti nanu tattha appossukkataṃ āpajjitvā attanā paṭividdhadhammaṃ attanāva mānetvā pūjetvā vihātabbanti evaṃ codanaṃ arahatīti attho.

1. Okkamitvāpi (Syā), upakkamitvā (Ka)

2. Mohena (Sī)

3. Cettha (Sī)

4. Sassadūsikāni (Sī), sassadūsakāni (Syā)

Nacodanārahasatthuvaṇṇanā

516. **Na codanārahoti** ayañhi yasmā paṭhamameva attānaṃ patirūpe patiṭṭhāpetvā sāvakānaṃ dhammaṃ deseti. Sāvakā cassa assavā hutvā yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjanti, tāya ca paṭipattiyā mahantaṃ visesamadhigacchanti. Tasmā na codanārahoti.

517. **Narakapapātaṃ papatantoti** mayā gahitāya diṭṭhiyā ahaṃ narakapapātaṃ papatanto. **Uddharitvā thale patiṭṭhāpitoti** taṃ diṭṭhiṃ bhinditvā¹ dhammadesanāhatthena apāyapatanato uddharitvā saggamaggathale ṭhapitomhīti vadati. Sesamettha uttānamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Lohiccasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Chinditvā (Syā), chinditvāva (Ka)

13. Tevijjasutta

518. **Evam me sutam -pa- Kosalesūti** Tevijjasuttam. Tatrāyam anuttānapadavaṇṇanā. **Manasākaṭanti** tassa gāmassa nāmaṃ. **Uttarena Manasākaṭassāti** Manasākaṭato avidūre uttarapasse. **Ambavaneti** taruṇa-ambarukkhasaṇḍe. Ramaṇīyo kira so bhūmibhāgo, heṭṭhā rajatapattasadisā vālikā vippakiṇṇā, upari maṇivitānaṃ viya ghanasākhāpattam ambavanaṃ, tasmim Buddhānaṃ anucchavike pavivekasukhe ambavane viharatīti attho.

519. **Abhiññatā abhiññatā**ti kulacārittādisampattiya tattha tattha paññatā. **Caṅkī**ti-ādini tesam nāmāni. Tattha **Caṅkī** Opāsādavāsiko¹. **Tārukkho** Icchānaṅgalavāsiko. **Pokkharasāti** Ukkaṭṭhavāsiko. **Jāṇusoṇi** Sāvattvivāsiko. **Todeyyo** Tudigāmaṇvāsiko. **Aññe cāti** aññe ca bahujaṇā. Attano attano nivāsaṭṭhānehi āgantvā mantasajjhāyakaraṇattham tattha paṭivasanti. Manasākaṭassa kira ramaṇīyatāya te brāhmaṇā tattha nadītīre gehāni kāretvā parikkhipāpetvā aññesaṃ bahūnaṃ pavesanaṃ nivāretvā antarantarā tattha gantvā vasanti.

520. **Vāsetṭhabhāradvājānanti Vāsetṭhassa** ca pokkharasātino antevāsikassa, **Bhāradvājassa** ca Tārukkhanantevāsikassa. Ete kira dve jātisampannā tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū ahesuṃ. **Jaṅghavihāranti** aticiraṇisaṃjapaccayā kilamathavinodanattāya jaṅghacāraṃ. Te kira divasaṃ sajjhāyaṃ katvā sāyanhe vuṭṭhāya nhānīyasambhāragandhamālateladhotavattāni gāhāpetvā attano pariṇanaparivutā nhāyitukāmā nadītīraṃ gantvā rajatapattavaṇṇe vālikāsaṇḍe aparāparaṃ caṅkamimsu. Ekaṃ² caṅkamantaṃ itaro anucaṅkami, puna itaraṃ itaroti. Tena vuttaṃ “**anucaṅkamantānaṃ anuvicarantānaṃ**”ti. **Maggāmaggeti** magge ca amagge ca, katamaṃ nu kho paṭipadaṃ pūretvā katamena maggena sakkā sukhaṃ brahmalokaṃ gantunti evaṃ maggāmaggaṃ ārabba kathaṃ samuṭṭhāpesunti attho. **Añjasāyanoti** ujjumaggassetam vevacanaṃ,

1. Opāsādavāsiko (Sī, Syā), opahāravāsiko (Ka) Ma 2. 376 piṭṭhe.

2. Etaṃ (Syā), evaṃ (Ka)

añjasā vā¹ ujukameva etena āyanti āgacchantīti añjasāyano. **Niyyāniko niyyātīti** niyyāyanto niyyāti, gacchanto gacchatīti attho². **Takkarassa brahmasahabyatāyāti** yo taṃ maggaṃ karoti paṭipajjati. Tassa brahmunā saddhiṃ sahabhāvāya, ekaṭṭhāne pātubhāvāya gacchatīti attho. **Yvāyanti** yo ayaṃ. **Akkhātoti** kathito dīpito. **Brāhmaṇena pokkharasātīnāti** attano ācariyaṃ apadisati. Iti Vāseṭṭho sakameva ācariyavādaṃ thometvā paggaṇhitvā vicarati. Bhāradvājopi sakamevāti. Tena vuttaṃ “**neva kho asakkhi Vāseṭṭho**”ti-ādi.

521-2. Tato Vāseṭṭho “ubhinnampi amhākaṃ kathā aniyyānikāva, imasmiṃca loke maggakusalo nāma bhotā Gotamena sadiso natthi, bhavaṇca Gotamo avidūre vasati, so no tulaṃ gahetvā nisinnavāṇijo viya kaṅkhaṃ chindissatī”ti cintetvā tamatthaṃ Bhāradvājassa ārocesi, ubhopi gantvā attano kathaṃ Bhagavato ārocesuṃ. Tena vuttaṃ “**atha kho Vāseṭṭho -pa-yvāyaṃ akkhāto brāhmaṇena Tārukkhenā**”ti. **Ettha bho Gotamāti** etasmim maggāmagge. **Viggaho vivādoti**-ādīsu pubbuppattiko viggaho, aparabhāge vivādo. Duvidhopi eso nānā-ācariyaṇaṃ vādato **nānāvādo**.

523. **Atha kismim pana voti** tvampi ayameva maggoti attano ācariyavādameva paggayha tiṭṭhasi, Bhāradvājopi attano ācariyavādameva, ekassāpi ekasmim saṃsayo natthi. Evaṃ sati kismim vo viggahoti pucchati.

524. **Maggāmagge bho Gotamāti** magge bho Gotama amagge ca, ujumagge ca anujumagge cāti attho. Esa kira ekabrāhmaṇassāpi maggaṃ “na maggo”ti na vadati. Yathā pana attano ācariyassa maggo ujumaggo, na evaṃ aññesaṃ anujānāti, tasmā tamevatthaṃ³ dīpento “**kiñcāpi bho Gotamā**”ti-ādimāha. **Sabbāni tānīti** liṅgavipallāsena vadati, sabbe teti vuttaṃ hoti.

1. Añjasā ca (Sī)

2. Attho. Kva gacchatīti (Sī, Syā)

3. Tameva vatthum (Sī-Tī Abhinava 2. 427 piṭṭhe.)

Bahūnīti aṭṭha vā dasa vā. Nānāmaggānīti

mahantāmahantajaṅghamaggasakaṭamaggādivasena nānāvidhāni sāmāntā gāmanadītaḷākakhetṭādīhi āgantvā gāmaṃ pavisanamaggāni.

Vāseṭṭhamāṇavānuyogavaṇṇanā

525. “**Niyyantīti Vāseṭṭha vadesī**”ti Bhagavā tikkhattum vacībhedaṃ katvā¹ paṭiññaṃ kārāpesi. Kasmā? Titthiyā hi paṭijānitvā pacchā niggaḃhamānā avajānanti. So tathā kātum na sakkhissatīti.

527-529. **Teva tevijjā**ti te tevijjā. Vakāro āgamasandhimattam. ***Andha veṇī**ti andhapaveṇī, ekena cakkhumatā gahitayaṭṭhiyā koṭim eko andho gaṇhati, taṃ andhaṃ aṇṇo, taṃ aṇṇoti evaṃ paṇṇāsasaṭṭhi andhā paṭipāṭiyā ghaṭitā andhaveṇīti vuccati. **Paramparasamṣattā**ti aṇṇamaṇṇaṃ lagga, yaṭṭhigāhakenapi cakkhumatā virahitāti attho. Eko kira dhutto andhagaṇaṃ disvā “asukasmim nāma gāme khajjabhojjaṃ sulabhan”ti ussāhetvā “tena hi² tattha no sāmi nehi, idaṃ nāma te demā”ti vutte, laṇjaṃ gahetvā antarāmagge maggā okkamma mahantaṃ gacchaṃ anuparigantvā purimassa hatthena pacchimassa kacchaṃ gaṇhāpetvā “kiñci kammaṃ atthi, gacchatha tāva tumhe”ti vatvā palāyi, te divasampi gantvā maggaṃ avindamānā “kuhiṃ no cakkhumā, kuhiṃ maggo”ti paridevitvā maggaṃ avindamānā tattheva marimsu. Te sandhāya vuttaṃ “paramparasamṣattā”ti. **Purimopī**ti purimesu dasasu brāhmaṇesu ekopi. **Majjhimopī**ti majjhimesu ācariyapācariyesu ekopi. **Pacchimopī**ti idāni tevijjesu brāhmaṇesu ekopi. **Hassakaññevā**ti hasitabbameva. **Nāmakaññevā**ti lāmakamyeva. Tadetam atthābhāvena **rittakaṃ**, rittakattāyeva **tucchakaṃ**.

530. Idāni brahmaloko³ tāva tiṭṭhatu, yo tevijjehi na diṭṭhapubbova. Yepi candimasūriye tevijjā passanti, tesampi sahabyatāya maggaṃ desetum nappahontīti dassanattham “**taṃ kim maññasī**”ti-ādimāha.

1. Kāretvā (Sī, Syā)

2. Tehi (Sī)

* Ma-Ṭṭha 3. 290 piṭṭhepi.

3. Brahmā (Sī, Syā)

Tattha **yato candimasūriyā uggacchantī**ti yasmim kāle uggacchanti. **Yattha ca oggacchantī**ti yasmim kāle atthamenti¹, uggamanakāle ca atthaṅgamanakāle ca passantīti attho. **Āyācantī**ti “udehi bhavaṃ canda, udehi bhavaṃ sūriyā”ti evaṃ āyācanti. **Thomayantī**ti “sommo cando, parimaṇḍalo cando, sappabho cando”ti-ādīni vadantā pasamsanti. **Pañjalikā**ti paggahita-añjalikā. **Namassamānā**ti “namo namo”ti vadamānā.

531-532. **Yaṃ passantī**ti ettha **yanti** nipātamattaṃ. **Kiṃ pana na kirā**ti ettha idha pana kiṃ vattabbaṃ. Yattha kira tevijjehi brāhmaṇehi na brahmā sakkhidiṭṭho evamattho daṭṭhabbo.

Aciravatīnadī-upamākathā

542. **Samatittikā**ti samabharitā. **Kākapeyyā**ti yattha katthaci tīre ṭhitena kākena sakkā pātunti kākapeyyā. **Pāraṃ taritukā**moti nadim² atikkamivā paratīraṃ gantukāmo³. **Avheyā**ti pakkoseyya. **Ehi pārāpāranti** ambho pāra apāraṃ ehi, atha maṃ sahasāva gahetvā gamissasi, atthi me accāyikakammanti attho.

544-5. **Ye dhammā brāhmaṇakārakā**ti ettha pañcasīladasakusalakammapathabhedā dhammā brāhmaṇakārakāti veditabbā, tabbiparītā abrāhmaṇakārakā. **Indamavhāyāmā**ti indaṃ avhāyāma pakkosāma. Evaṃ brāhmaṇānaṃ avhāyanassa niratthakataṃ dassetvā punapi Bhagavā aṇṇavakucchiyaṃ sūriyo viya jalamāno pañcasatabhikkhuparivuto⁴ Aciravatiyā tīre nisinno aparampi nadī-upamaṃyeva āharanto “**seyyathāpi**”ti-ādimāha.

546. **Kāmaguṇā**ti kāmayitabbaṭṭhena kāmā, bandhanaṭṭhena guṇā. “Anujānāmi bhikkhave ahatānaṃ vatthānaṃ diguṇaṃ saṅghāṇi”ti⁵ ettha hi paṭalaṭṭho guṇaṭṭho. “Accentī kālā tarayanti rattiyo, vayoguṇā anupubbaṃ jahanti”ti⁶ ettha rāsaṭṭho guṇaṭṭho. “Sataguṇā dakkhiṇā

1. Atthaṅgamenti (Syā, Ka)

4. Parivāro (Ka)

2. Nadītīraṃ (Ka)

5. Vi 3. 403 piṭṭhe.

3. Pattukāmo (Syā)

6. Saṃ 1. 3 piṭṭhe.

pāṭikaṅkhitabbā”ti¹ ettha ānisaṃsaṭṭho guṇaṭṭho. “Antaṃ antaguṇaṃ² kayirā mālāguṇe bahū”ti³ ca ettha bandhanaṭṭho guṇaṭṭho. Idhāpi eseva adhippeto. Tena vuttaṃ “bandhanaṭṭhena guṇā”ti. **Cakkhuviññeyyā**ti cakkhuviññāṇena passitabbā. Etenupāyena **sotaviññeyyā**dīsupi attho veditabbo. **Iṭṭhā**ti pariyaṭṭhā⁴ vā hontu mā vā, iṭṭhārammaṇabhūtāti attho. **Kantā**ti kāmānīyā. **Manāpā**ti manavaḍḍhanakā. **Piyarūpā**ti piyajātikā. **Kāmūpasamhitā**ti ārammaṇaṃ katvā uppajjamānena kāmēna upasamhitā. **Rajanīyā**ti rañjanīyā, rāgupattikāraṇabhūtāti attho.

Gadhitāti gedhena abhibhūtā hutvā. **Mucchitā**ti mucchākārappattāya adhimattakāya taṇhāya abhibhūtā. **Ajjhosannā**ti adhi-osannā ogāḷhā, “idaṃ sānaṃ”ti pariniṭṭhānappattā hutvā. **Anādīnavadassāvinoti** ādīnavaṃ apassantā. **Anissaraṇapaññā**ti “idamettha nissaraṇaṃ”ti evaṃ parijānanaṇṇāvirahitā, paccavekkhaṇaparibhogavirahitāti attho.

548-9. **Āvaraṇā**ti-ādīsu āvarantīti **āvaraṇā**. Nivārentīti **nīvaraṇā**. Onandhantīti **onāhana**⁵. Pariyonandhantīti **pariyonāhana**. Kāmacchandādīnaṃ vitthāraḥkathā **Visuddhimaggato** * gahetabbā. **Āvutā nivutā onaddhā**⁶ **pariyonaddhā**ti padāni āvaraṇādīnaṃ vasena vuttāni.

Saṃsandanakathāvaṇṇanā

550. **Sapariggahoti** itthipariggahena sapariggahoti pucchati. **Apariggaho bho Gotamā**ti-ādīsipi kāmacchandassa abhāvato itthipariggahena apariggaho. Byāpādassa abhāvato kenaci saddhiṃ veracittena **avero**. Thinamiddhassa abhāvato cittaḡelaññasaṅkhātena byāpajjena **abyāpajjo**. Uddhaccakukkuccābhāvato uddhaccakukkuccādīhi saṅkilesehi **asaṅkiliṭṭhacitto** suparisuddhamānaso. Vicikicchāya abhāvato cittaṃ vase vatteti. Yathā ca brāhmaṇā cittagatikā honti, cittassa vase vattanti, na tādisoti **vasavattī**.

1. Ma 3. 298 piṭṭhe.

3. Khu 1. 21 piṭṭhe.

5. Onahā (Sī)

6. Ophuṭā (Sī, Syā), opuṭā (Ka) imāya saṃvaṇṇanāya saṃsandetabbaṃ.

2. Dī 2. 233; Ma 1. 72; Khu 1. 2 piṭṭhesu.

4. Pari-iṭṭhā (Sī)

* Visuddhi 1. 137 piṭṭhe.

552. **Idha kho panāti** idha brahmalokamagge. **Āsīditvā**ti amaggameva “maggo”ti upagantvā. **Saṃsīdantī**ti “samatalan”ti saññāya paṅkaṃ otiṇṇā viya anuppavisanti. **Saṃsīditvā visādaṃ**¹ **pāpuṇantī**ti evaṃ paṅke viya saṃsīditvā visādaṃ¹ aṅgamaṅgasambhañjanaṃ pāpuṇanti. **Sukkhatarāṃ maññe tarantī**ti marīcikāya vañcitā “kākapeyyā nadī”ti saññāya “tarissāmā”ti hatthehi ca pādehi ca vāyamamānā sukhatarāṇaṃ maññe taranti. Tasmā yathā te hatthapādādīnaṃ sambhañjanaṃ paribhañjanaṃ, evaṃ apāyesu sambhañjanaṃ paribhañjanaṃ pāpuṇanti. Idheva ca sukhaṃ vā sātāṃ vā na labhanti. **Tasmā idaṃ tevijjānaṃ brāhmaṇānanti** tasmā idaṃ brahmasahabyatāya maggaḍḍipakaṃ tevijjakaṃ pāvacaṇaṃ tevijjānaṃ brāhmaṇānaṃ. **Tevijjā-irīṇanti**² tevijjā-araññaṃ, **irīṇanti**³ hi agāmaṃ mahā-araññaṃ vuccati. **Tevijjāvivananti**⁴ pupphaphalehi anupabhogaruḅkhehi sañchannaṃ nirudakaṃ araññaṃ. Yattha maggato ukkamitvā parivattitumpi na sakkā honti, taṃ sandhāyāha “tevijjāvivanantipi vuccati”ti. **Tevijjābyasananti** tevijjānaṃ pañcavidhabyasanasadisametaṃ. Yathā hi ñātirogabhogaḍḍiṭṭhisīlabyasanappattassa sukhaṃ nāma natthi, evaṃ tevijjānaṃ tevijjakaṃ pāvacaṇaṃ āgamma sukhaṃ nāma natthīti dasseti.

544. **Jātasamvaddhoti** jāto ca vaddhito ca, yo hi kevalaṃ tattha jātova hoti, aññattha vaddhito, tassa samantā gāmaṃaggā na sabbaso paccakkhā honti, tasmā jātasamvaddhoti āha. Jātasamvaddhopi yo ciranikkhanto, tassa na sabbaso paccakkhā honti, tasmā “**tāvadeva avasaṭan**”ti āha, taṅkhaṇameva nikkhantanti attho. **Dandhāyitattanti** “ayaṃ nu kho maggo, ayaṃ na nukho”ti kaṅkhāvasena cirāyitattaṃ. **Vitthāyitattanti**yathā sukhumaṃ atthajātaṃ sahasā pucchitassa kassaci sarīraṃ thaddhabhāvaṃ gaṇhāti, evaṃ thaddhabhāvaggahaṇaṃ. **Na tvevāti** iminā sabbaññutaññāpassa appaṭihatabhāvaṃ dasseti. Tassa hi purisassa mārāvaṭṭanādivasena siyā

1. Visāraṃ (Ka), visattaṃ (Syā)

3. Irīṇanti (Sī)

2. Tevijjā-irīṇaṃ (Sī, Syā)

4. Tevijjāvivinanti (Sī)

ñāṇassa paṭighāto. Tena so dandhāyeyya vā vitthāyeyya vā.
Sabbaññaññāṇaṃ pana appaṭihataṃ, na sakkā tassa kenaci antarāyo
kāṭunti dīpeti.

555. Ullumpatu bhavaṃ Gotamoti uddharatu bhavaṃ Gotamo.
Brāhmaṇiṃ pajanti brāhmaṇadārakaṃ, bhavaṃ Gotamo mama
brāhmaṇaputtaṃ apāyamaggato uddharitvā brahmalokamagge paṭiṭṭhapetūti
attho.

Brahmalokamaggadesanāvaṇṇanā

556. Athassa Bhagavā Buddhupādaṃ dassetvā saddhiṃ
pubbabhāgapāṭipadāya mettāvihārādibrahmalokagāmimaggaṃ desetukāmo
“**tena hi Vāseṭṭhā**”ti-ādimāha. Tattha “**idha Tathāgato**”ti-ādi sāmāññaphale
vitthāritaṃ, **Mettāsahagatenā**ti-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbam
Visuddhimagge * brahmavihārakammaṭṭhānakathāyaṃ vuttaṃ. **Seyyathāpi**
Vāseṭṭha balavā saṅkhadhamoti-ādi pana idha apubbaṃ. Tattha **balavā**ti
balasampanno. **Saṅkhadhamoti** saṅkhadhamako. **Appakasirenā**ti akicchena
adukkhena. Dubbalo hi saṅkhadhamo saṅkham dhamantopi na sakkoti
catasso disā sarena viññāpetuṃ, nāssa saṅkhasaddo sabbato pharati.
Balavato pana vipphāriko hoti, tasmā “balavā”ti-ādimāha. **Mettāya**
cetovimuttiyāti ettha “mettā”ti vutte upacāropi appanāpi vaṭṭati,
“cetovimutti”ti vutte pana appanāva vaṭṭati.

Yaṃ pamāṇakataṃ kammanti pamāṇakataṃ kammaṃ nāma
kāṃāvacaraṃ vuccati. Appamāṇakataṃ kammaṃ nāma rūpārūpāvacaraṃ.
Taṃhi pamāṇaṃ atikkamitvā odhisaka-anodhisaka¹ disāpharaṇavasena
vaḍḍhetvā katattā appamāṇakatanti vuccati. **Na taṃ tatrāvasissati na taṃ**
tatrāvatitṭhatiti taṃ kāṃāvacarakammaṃ tasmim
rūpāvacarārūpāvacarakamme na ohīyati, na tiṭṭhati. Kiṃ vuttaṃ hoti—taṃ
kāṃāvacarakammaṃ tassa rūpārūpāvacarakammassa antarā laggituṃ vā
ṭhātuṃ vā rūpārūpāvacarakammaṃ pharitvā pariyādiyitvā attano okāsaṃ
gahetvā paṭiṭṭhātuṃ na sakkoti. Atha kho rūpāvacarā
rūpāvacarakammameva kāṃāvacaraṃ mahogho viya parittaṃ udakaṃ
pharitvā

* Visuddhi 1. 288 piṭṭhādīsu.

1. Odissaka-anodissaka (Dī-Ṭī 1. 404 piṭṭhe); Visuddhi 1. 302; Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 208
piṭṭhesu passitabbaṃ.

pariyādiyitvā attano okāsaṃ gahetvā tiṭṭhati. Tassa vipākaṃ paṭibāhitvā sayameva brahmasahabyataṃ upanetīti. **Evaṃvihārī**ti evaṃmettādivihārī.

559. **Ete mayaṃ bhavantaṃ Gotamanti** idaṃ tesaṃ dutiyaṃ saraṇagamaṇaṃ. Paṭhamameva hete Majjhimaṇṇāsake **Vāsetṭhasuttaṃ**¹ sutvā saraṇaṃ gatā, imaṃ pana Tevijjasuttaṃ sutvā dutiyampi saraṇaṃ gatā. Katipāhaccayena pabbajitvā **Aggaññasutte**² upasampadañceva arahattañca alatthum. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Tevijjasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca terasasuttapaṭimaṇḍitassa Sīlakkhandhavaggassa

Atthavaṇṇanāti.

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathā niṭṭhitā.

1. Ma 2. 406 piṭṭhe.

2. Dī 3. 66 piṭṭhe.

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathāya

Samvaṇṇitapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akaṭavidhā	151	Aṅgavijjā	88
Akaṭā	151	Aṅgesu	249
Akaṇṭakā	265	Acirapariniḃbute	317
Akathamkathī	189	Acirūpasampanno	299
Akampittha	119	Acelako	291
Akāmakānaṃ	253	Acelo	287
Akāma	235	Accagamā	211
Akālo kho Mahāli	276	Accayena	101
Akiccakārī	264	Accayo	211
Akusalā akusalasaṅkhātā	290	Acchariyaṃ	44
Akkhaṃ	83	Acchādetvā	163
Akkharappabhedo	220	Accho	197
Akkharikā	83	Ajalakkhaṇādīsu	89
Akkhāto	332	Ajātasattu	123
Akkhānaṃ	81	Ajānataṃ	113
Akkhitto	251	Ajinaṃ	293
Akhuddāvakāso	251, 254	Ajinakkhipaṃ	293
Agaru	144, 224	Ajinappaveṇī	83
Agāraṃ	163, 222, 241	Ajjataṃ	211
Agārasmā	104	Ajjatagge	210
Aggabījaṃ	79	Ajjatanāya	247
Aggasaddo	210	Ajjadagge	211
Aggaḷaṃ	225	Ajjhattaṃ	164
Aggiromaṃ	88	Ajjhāvasatā	163
Aṅgaṃ	87	Ajjhāyako	220
Aṅakūṭaṃ	77	Ajjhāvasati	222

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Ajjhosannā	335	Ativikālo	247
Añjanam	84, 92	Ativelam	104
Añjalim	140	Atītānāgatapaccuppanne	
Añjalim paṇāmetvā	257	atthe cintetum	267
Añjasāyano	331	Attakāre	146
Aññatarasmim vā	162	Attanā	71
Aññataro	299	Attapaṭilābho	313
Aññatra	114	Attamanā	119
Aññathātipi me no	106	Attānañca lokañca	97
Aññadatthu	103	Atthavādī	75
Aññamaññassa	39	Atthasamhitam	75, 311
Aññā ca oḷārikā	307	Atthassa	252
Aññā	329	Atthāya	227
Aññe ca	331	Atthikavato	227
Aññena vā aññam	235	Atthi cevetha uttarikaraṇīyam	320
Aññeva	93	Athenena	71
Atṭiyāmi	322	Adinnam	70
Atṭhaṅgiko	280	Adinnādānam	70
Atṭhapadam	82	Addhagato	131, 252
Atṭha purisabhūmiyo	147	Addhamāsikam	293
Atṭhahaṅgehi	266	Addhā	153
Atṭhārasahi	96	Addhānamaggappaṭipanno	36, 199
Addhateḷasehi bhikkhu-		Addhikā	266
satehi	123	Addhuno	101
Addho	251, 263	Adhiciṇṇam	86
Aṇum	325	Adhiccasmuppannam	108
Aṇumattesu	163	Adhiccasmuppannikā	108
Atakkāvacarā	93	Adhijeguccham	296
Ataramāno	225	Adhijegucche	298
Atithī no te honti	257	Adhipaññam	296

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Adhimattagilāno	190	Anīkadassanaṃ	82
Adhivāsetu	247	Anukampī	328
Adhivāsesi Bhagavā		Anukulayaññāni	270
tuṇhībhāvena	247	Anuggaṇhanto	145
Adhivuttipadāni	96	Anuññātapatiññāto	221
Adhovirecanaṃ	92	Anudhammaṃ	287
Anagāriyaṃ	104, 163	Anupakkuṭṭho	251
Anattamaṇo	228	Anupakkhandati	259
Anattādhīno	190	Anupagacchati	149
Anantaṃ	325	Anupapanno	239
Anabbhakkhātukāmā	287	Anupubbābhisaññānirodha-	
Anabhinanditvā	145	sampajānasamāpattiṃ	308
Anabhibhūto	103	Anupubbim katham	248
Anabhirati	102	Anupeti	149
Anabhiraddhi	52	Anuppadātā	73
Anabhisambhuṇaṃāno	240	Anuppadetu	265
Anavajjasukham	164	Anuppaveccheyya	195
Anavayo	221	Anubandhā	40
Anādīnavadassāvino	335	Anumatā	239
Anāvattidhammo	279	Anumatipakkhā	266
Anāvilo	202	Anumasi	246
Anikkujjanto	145	Anuyogo	97
Aniccā	112	Anuviloketvā parisam	258
Aniccucchādanaparimaddana-		Anusāsanīpāṭihāriyaṃ	322
bhedanaviddhamsanadhammo	197	Anussarato	230
Anidassanaṃ	325	Anekaṃsikā	313
Animmātā	151	Anekapariyāyena	37
Animmitā	151	Anekavihitam	97
Aniyyānaṃ	89	Anekavihitāni	96
Anissaraṇapaññā	335	Anejamasaṅgaṃ	205

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Aneḷagaḷāya	252	Aparimāṇavaṇṇo	257
Antaraṃ	268	Apavadati	259
Antarākathā	50, 303	Apasādetabbaṃ	145
Antarā ca Rājagahaṃ		Apassataṃ	113
antarā ca Nāḷandaṃ	35	Apānako	294
Antarāyako	328	Apāpapurekkhāro	255
Antarāyo	52, 106	Apāyamukhāni	240
Antarena	151	Apārutagharā	265
Antalikkhacarā	102	Api ca mettha	298
Antasaññī lokasmiṃ		Apinussa	238
viharati	106	Appaṃ vā	154, 163
Antānantikā	105	Appakasirena	337
Antevāsina	36	Appaccayo	52
Anto	96	Appaṭikkosivā	145
Antojālikatā	117	Appamattakaṃ	55
Antonimuggaposīni	196	Appamatto	299
Andhakāre	204	Appamādo	97
Andhaveṇī	333	Appasaddakāmo	302
Andhā	312	Appāṭihīraka taṃ	313
Anvāya	97	Appātaṅko	318
Apacāyanti	228	Appābādhaṃ	318
Aparaddhaṃ	305	Appeva nāma siyā	327
Aparaddhuṃ	228	Abalā	146
Aparantakappikā	109	Abbhantarānaṃ raññaṃ	
Aparappaccayo	248	upayānaṃ bhavissati,	
Aparāmasaṃ	316	bāhirānaṃ raññaṃ apayānaṃ	89
Aparāmasato cassa		Abbhākuṭiko	256
paccattaññeva nibbuti veditā	100	Abbhuggato	133
Aparipūramāno	243	Abbhujjanaṃ	91
Apariggaho	335	Abbhutaṃ	44

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Abbhokāsaṃ	188	Abhisāṅkharoti	307
Abbhokāso	162	Abhisajjitum	229
Abyāpajjaṃ	294	Abhisāññānirodhe	303
Abyāsekasukhaṃ	165	Abhisandeti	194
Abrahmacariyaṃ	71	Abhihaṭaṃ	292
Abhavo	86	Abhūtaṃ abhūtato	53
Abhi	18, 303, 308	Amaccā	237, 266
Abhikkantaṃ	203-4	Amarā	106
Abhikkantataṃ	154	Amarāvikkhepikā	106
Abhikkantatarā	324	Amarāvikkhepo	106
Abhikkante	165	Amāhaṃ bhikkhuṃ	322
Abhikkama	138	Amutra	87, 307
Abhiṇāti	270	Amutrāgaccha	87
Abhiṇāsi no tvaṃ	144	Amhepi	247
Abhiṇṇaṃ	189	Amheva tattha -pa-	
Abhiṇṇāya	189	pasāṃseyyum	290
Abhiññā	93, 158, 279, 299	Ayaṃ kho Mahāli hetu	278
Abhiññātakolañño	224	Ayyaputtā	230
Abhiññātassa	224	Araññaṃ	187
Abhiññātā abhiññātā	331	Arahaṃ	133
Abhiññāya	311	Arahataṃ	220, 299
Abhinandum	119	Arahata	44
Abhinibbattiya	328	Ariyaṃ	295
Abhinimanteyyāmapī	153	Ariyasīlī	255
Abhinīharati	197, 201	Ariyassa	211
Abhibhū	103	Ariyā	296
Abhirato	152	Are	237
Abhirūpā	129	Arogo	109
Abhirūpo	251	Alamariyā	290
Abhisāṅkhareyyaṃ	307	Alameva	257
		Avaṇṇaṃ	37

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Avasā	146	Aho vata	247
Avinipātadhammo	279	Ākāsaṃ	82
Avipariṇāmadhammo	104	Ākāsaṇaṇcāyatanūpago	111
Avisaṃvādako lokassa	72	Ākiṇṇamanussā	321
Avīriyā	146	Ākoṭehi	225
Averaṃ	294	Āgaccheyyātha	227
Avheyya	334	Āgatiṇca	289
Asaṃkiliṭṭhacitto	335	Āgamentu	249
Asaṇṇasattā	108	Āgamo	145
Asahitaṃ	86	Āghāto	52
Asiṃ	85	Ācamanaṃ	92
Asite	179	Ācariyantevāsī	39
Asmiṃ vacane	235	Ācariyapācariyehi	226
Assa	190, 266	Ācariyapācariyo	255
Assattharaṃ	83	Ācāmo	293
Assatha	52	Ācāragocarasaṃpanno	163
Assārohā	142	Āṇaṇyaṃ	192
Assumukhā	253	Ātappamaṇvāya	97
Assosi	219	Ātāpī	299
Ahamassa mātāpitaro jānāmi	259	Ādāya	269
Ahivijjā	88	Ādāsaṃ	84
Ahīnindriyaṃ	198	Ādāsapaṇhaṃ	91
Ahīnindriyo	111	Ādikalyāṇaṃ	158
Ahudeva bhayaṃ	136	Ādiccupaṭṭhānaṃ	91
Ahetū appaccayā	304	Āditova	305
Aho nūna	305	Ādittaṃ	236
Aho yaṇṇo aho		Ādisati	322
yaṇṇasaṃpadā	270	Ādesanāpāṭihāriyaṃ	322
		Ānando	53

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ā]

Āpajjati	106
Āpāyikopi	243
Ābādhiko	190
Ābādho	318
Ābhujitvā	188
Ābhogo	112
Āmakadhaññaṭṭhiggaṇṇā	76
Āmakamaṃsapaṭṭhiggaṇṇā	76
Āmantayataṃ	266
Āmiṣaṃ	80
Āyatanaśaddo	115
Āyatiṃ	211
Āyamukhaṃ	195
Āyācanti	334
Āyukkhayā vā puññaṃkayā vā	102
Ārakāva	294
Āraddhacittā	298
Ārācārī	71
Ārādheti	296
Āropito	87
Ārohaṇīyaṃ	134
Ālokasaññī	189
Ālokite	173
Ālopo	78
Āvaṭaṃ vā assa anāvaṭaṃ vā	238
Āvaraṇā	335
Āvāhanaṃ	90
Āvutā -pa- pariyaṇaddhā	335
Āvudhaṃ	89

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ā]

Āsajja āsajja	247
Āsanaṃ vā	238
Āsanā me -pa- paccuṭṭhānaṃ	261
Āsanena	229
Āsanenapi nimanteyyāma	153
Āsandiṃ	83
Āsandipañcamā	149
Āsīditvā	336
Āhutiyo	150
Ālārikā	143
Ālindaṃ	225

[I]

Icchānaṅgalavanasaṇḍe	217
Iñjanti	151
Iṭṭhā	335
Iṇaṃ ādāya	189
Iti	70, 162, 267
Itipi	133, 322
Itipetaṃ	53
Itibhavābhavakathā	86
Itiha	39
Itihame	45
Itihāsaṇḍamānaṃ	220
Ito bahiddhā	99, 320
Itthattaṃ	103
Itthattāya	202
Itthikathāpi	86
Itthikumārikapaṭṭhiggaṇṇā	76
Itthiyā vā itthiṃ karitvā	239
Itthilakkhaṇādīnipi	89

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[I]	
Itthī	76
Ittheke	111
Idaṁ	87, 98, 322, 336
Idaṁ kusalanti yathābhūtaṁ	
nappajānāti	106
Idaṁ dukkhaṁ	201, 311
Idappaccayā kira me	309
Idamavoca Bhagavā	119
Idamassa hoti	164
Idampissa hoti	164
Iddhā	321
Iddhipāṭihāriyaṁ	322
Idha	87, 155, 238, 307, 336
Indamavhāyāma	334
Indriyāni	149
Indriyesu	164
Ibbhā	227
Imaṁ	157
Imameva kāyaṁ	194
Imasmiṁca pana	119
Imā ca me saññā	
nirujjheyyaṁ	307
Imāni	267
Iminā	103, 139, 187
Imināpaṅgena	250
Imināmaham etaṁ jānāmi	98
Ime kho te bhikkhave	101
Ime pañca nīvaraṇe appahīne	190
Imesaṁ	73, 305
Imehi catūhi	267

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[I]	
Iriṇaṁ	336
Issaro	103
[U]	
Ukkaṁsāvakaṁse	149
Ukkāpāto	90
Ukkāsivā	225
Ukkāsu	135
Ukkiṇṇaparikhāsu	245
Ukkujjeyya	204
Ukkuṭikappadhānamanuyutto	294
Ukkoṭanaṁ	78
Uggamaṇaṁ	90
Uggā rājaputtā	142
Uggehi vā	244
Uccārapassāvakaṁme	180
Uccāsayaṇaṁ	76
Uccesu	229
Ucchādanaṁ	84
Ucchinnabhavanettiko	117
Ucchedaṁ	110
Ujūṁ	188
Ujuvipaccanīkavādā	39
Uṭṭhānaṭṭhānaṁ	162
Uṇhīsapaṭṭaṁ	85
Uttaritaraṁ pajānāti	116
Uttaritaraṁ vā paṇītataṁ vā	203
Uttarimanussadhammā	321
Uttarena manasākaṭassa	311
Uttānamukho	256
Udakaṁ vā	238
Udakānuggatāni	196

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Udakorohanānuyogaṃ -pa-	
viharati	294
Udapādi	44, 264
Udānaṃ	129
Udānesi	129
Uddalomī	83
Uddissakataṃ	292
Uddhaṃ	117
Uddhaccakukkuccaṃ	189, 192-3
Uddhamāghātanikā	109
Uddharitvā	330
Uddhamvirecanaṃ	92
Uddhaggikā	143
Unnādinīyā	301
Undriyissati	238
Upakkosati	287
Upakkhaṭo	263
Upajīvanti	328
Upaṭṭhapetvā	188
Upaṭṭhāko santikāvacaro	319
Upanisīditvā	237
Upaneyya upaneyya	247
Upapajjanti	98, 103
Upapattiṇca	289
Uparipāsāḍavaragato	128
Uparujjhati	325
Upavadati	287
Upavāyatu	275
Upasaṅkamitaḥḥaṃ	302
Upasamāya	311

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Upasampajja	194, 279, 299, 322
Upahatā'yaṃ	212
Upādānaṃ	107
Upādāya	318
Upāsakaṃ maṃ bhante	
Bhagavā	209
Upāhanā	85
Uposatho	127
Uppajjanti	305
Uppannaṃ	327
Uppātaṃ	88
Uppilāvitattaṃ	53
Ubbilāvitattaṃ	112
Ubbhijjitvā	195
Ubbhidodako	195
Ubhato	250
Ubhatolohitaḥḥapadhānaṃ	84
Ubhayaṃsabhāvito	278
Ubho	39
Ummujjamānā ummujjanti	117
Uyyodhikaṃ	82
Urabbhā	263
Ulūkapakkhikaṃ	294
Ullumpatu	337
Ussahanti	265
[E]	
Ekam	32
Ekamsabhāvito	278
Ekamsikā	312
Ekaccaṃ	287
Ekaccasassatikā	101

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[E]	
Ekantaparipuṇṇaṃ	163
Ekantaparisuddhaṃ	163
Ekantalomī	83
Ekantasukhaṃ lokam jānaṃpassaṃ	313
Ekapassayiko	294
Ekabhattiko	75
Ekamantaṃ	139, 248, 276, 277
Ekamidāhaṃ	144, 228, 282
Ekarattivāsaṃ	42
Ekaśālo	300
Ekāgārikaṃ	145
Ekāgāriko	293
Ekāhikaṃ	293
Ekālopiko	293
Ekissāpi dattiyā	293
Ekūnapaññaśa ājīvakaśate	148
Eke	95
Etadavoca	259, 265
Etadavocuṃ	235-7, 258, 285
Etadahosi	301
Etenetaṃ	112
Ete mayaṃ bhavantaṃ Gotamaṃ	338
Etesaṃ pā aññaṭarena	99
Ettakaparamā	261
Ettha	117, 197, 332
Ettha āpo ca	325
Ettha pariyaṇṇā	117
Evam	27, 29, 30, 35, 164, 182
Evamabhisamparāyā	100

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[E]	
Evamgatāni	143
Evamgatikā	100
Evamgahitā	99
Evamparāmaṭṭhā	100
Evam manasi karoṭha	322
Evam me sutam	35, 122, 263, 276, 283, 287, 300, 317, 321, 327, 331
Evam vitakketha	322
Evamvipāko	90
Evamvihārī	338
Evam vutte	211, 252, 275
Evam santaṃ	310
Evamsampadamidaṃ	329
Evantipi me no	106
Evamāha	97, 99
Evameva kho	197
Evampi	322
Evampi sikkhā	306
Evarūpena -pa- atthacarakena	247
Esā janatā	277
Esā'ham	204
Esikaṭṭhāyiṭṭhito	97
Ehi	334
Ehi svāgatavādī	256
Elakamantaram	292
[O]	
Okāraṃ	248
Okkamaṇaṃ	90
Okkhittapalighāsu	245

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[O]

Ogacchanti	334
Oṭṭhaddho	276
Odanakummāsūpacayo	197
Odātena vatthena	196
Onāhanā	335
Onītapattapāṇim	248
Opapātikā	149
Opānabhūto	266
Oramattakaṃ	55
Orambhāgiyānaṃ	279
Osakkantiyā vā ussakkeyya	329
Osadhīnaṃ paṭimokkho	92

[Ka]

Kaṃ nu khvajja	129
Kaṃsakūṭaṃ	77
Kaṃsathāle	195
Kaṃso	77
Kaṃkhati	246
Kaṃkhā	245
Kacchapalakkhaṇaṃ	89
Kaṇcideva desaṃ	140
Kaṭṭissaṃ	83
Kaṇaṃ	293
Kaṇo	88
Kaṇṭakāpassayiko	294
Kaṇṇajappanaṃ	91
Kaṇṇatelaṃ	92
Kaṇṇasukhā	74
Kaṇṇikālakkaṇaṃ	89
Kaṇhaṃ nāma	234

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kaṇhā	227
Kataṃ karaṇīyaṃ	201
Kataparappavādā	108
Kattā	103
Kattha nu kho	323
Kathaṃ	221
Kathaṃ nu kho	305
Kathāsallāpo	247
Kadalimigapavarapaccattha- raṇaṃ	84
Kadāci	101
Kantā	335
Kantāraddhānamaggaṃ	190
Kandaraṃ	188
Kapaṇā	266
Kappakā	143
Kappasaddo	96
Kappāpetvā	134
Kabaḷikārāhārabhakkho	111
Kammakarā	268
Kammakāro	152
Kamme ca upaḍḍhakamme ca	147
Kayavikkayā	77
Karakārako	153
Karaṇīyena	276
Karaṇḍā	198
Karahaci	101
Karivā	239, 241
Karoto	144
Karoto na karīyati pāpaṃ	145
Kalyāṇavākkaraṇo	235, 252

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kalyāṇavāco	251
Kalyāṇo	133
Kallaṃ tassetam	285-6
Kallaṃ nu kho	285
Kahaṃ pana samma	138
Kassako	153
Kaḷopimukhā	292
Kākapeyyā	334
Kāyakammavacīkammena -pa-	
parisuddhājīvo	163
Kā ca sikkhāti Bhagavā avoca	305
Kāpotakāni	150
Kāmaṃ gamo	190
Kāmaguṇā	334
Kāmaguṇehi	111
Kāmacchando	192
Kāmalāpinī	229
Kāmasaññā	306
Kāmāvacaro	111
Kāmāsavā	201
Kāmūpasamhitāni	278
Kāmūpasamhitā	335
Kāyaṃ	188, 194
Kāya nuttha	49
Kāya nettha	49
Kāya nottha	49
Kāyaparihārikena	186
Kāyassa bheda	117
Kāyo	194

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kārayato	144
Kālañca samayañca	318
Kālavādī	75
Kālena	75
Kālena kālaṃ	195
Kāveyyaṃ	90
Kāsāyāni	163
Kimkārapaṭissāvī	152
Kim tuṇhī	132
Kim pana na kira	334
Kim vaṇṇo karissati	259
Kim sabbaṃ tapaṃ	
garahissāmi	289
Kiñcideva mantanaṃ	244
Kiñhi paro parassa	327, 329
Kittisaddo	133
Kilamato	145
Kiñci	190
Kismiñcideva	239
Kucchiparihārikena	186
Kutoci	164
Kuttakaṃ	83
Kuttavālehi	245
Kudālapīṭakaṃ	241
Kupito	228
Kumārikapañhaṃ	91
Kumāre khurappaṃ	
patiṭṭhapesi	238
Kumbhaṭṭhānakathā	86
Kumbhathūṇaṃ	81
Kumbhimukhā	292
Kulaputtā	299

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Kha]	
Kulāvake	229	Khayañāṇāya	200
Kusacīraṃ	293	Khayo	200
Kusalasīlī	255	Khalikaṃ	82
Kusalasīlena	255	Khalu	219
Kusalesu	189	Khāyite	179
Kuhakā	87	Kharividhamādāya	240
Kūṭaṃ	77	Khārivividhaṃ	240
Kūṭaṭṭho	97	Khārī	240
Kūṭāgārasālāyaṃ	276	Khiḍḍāpadosikā	104
Keṭubhaṃ	220	Khīṇakāmarāgo	255
Kenacideva karaṇīyena	250	Khīṇa jāti	201
Kevalaṃ	160	Khumśento	228
Kevalaparipuṇṇaṃ	160	Khurapariyanta	145
Kesakambalaṃ	293	Khurappaṃ	237
Kesakambalo	131	Khettaṃ	76
Kesamassuṃ	163	Khemaṭṭhitā	265
Kotūhalasālāyaṃ	303	Kho	36, 219
Komārabhaccassa	122	Kho pana	227
Komudiyā	128	Khvajja	129
Kosalakā	276		
Koseyyaṃ	83	[Ga]	
Koso	264	Gaggarāya pokkharāṇiyā tīre	249
Kosohite	246	Gacchanto vā	226
Ko hi bhante	298	Gacchāmi	205
		Gaṇakā	143
[Kha]		Gaṇanā	90
Khatā'yaṃ	212	Gaṇācariyo	130, 257
Khattaṃ āmantesi	249	Gaṇī	130, 256
Khattavijjā	88	Gaṇībhūtā	249
Khandhabijāṃ	79	Gatatto	151
Khameyya	152		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]		[Gha]	
Gatiñca	289	Ghaṭikā	82
Gatiyo	222	Ghāsacchādanaparamatāya	152
Gatisaddo	222	[Ca]	
Gate	181	Cakkaratanam	222
Gadhitā	335	Cakkavattī	222
Gandham	76	Cakkhu	165
Gandhasannidhi	80	Cakkhunā rūpaṃ	165
Gandhārī	322	Cakkhumā	312
Gabbhā	328	Cakkhuviññeyyā	335
Gabbhiniyā	292	Caṇḍā	228
Gambhīrā	93	Caṇḍālam	82
Garahāya	265	Catudvāram	241
Garum	228	Candaggāhādayo	90
Gavesī	237	Cammayodhino	143
Gahaṇakūṭam	77	Cara	87
Gahapatiko	153	Caramāno	213
Gādhati	325	Calakā	142
Gāmakathāpi	85	Cavanti	98
Gāmadhammā	71	Cātumahābhūtika	110, 149
Gāmasāmantam vā	241	Cātumāsiniyā	128
Giriguham	188	Cātuyāmasamvarasamvuto	151
Gilānapaccayabhesajja- parikkhāro	153	Cāturanto	222
Gītām	244	Cārikam	213, 249
Guttadvāro	164	Ciṅgulikam	83
Gotamo	69, 219	Cittam	201, 296
Gottapaṭisārino	239	Cittam samādhiyati	194
Godhāya lakkhaṇe	89	Cittakam	83
Gonako	83	Citte	97
Gosālo	131	Ciram dīghamaddhānam	102

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Ja-Jha]	
Cirapabbajito	131	Jāgarite	181
Cirassaṃ kho bhante	302	Jātarūpaṃ	76
Cutiṇca	289	Jātasamvaddho	336
Ce	52	Jāti	115
Cetasā cetoparivitakkaṃ	258	Jātimā	197
Cetasikaṃ	322	Jātivādavinibaddhā	239
Cetaso	53, 112	Jātivādo	239
Ceteyyaṃ	307	Jānatā	44
Cetovimuttiṃ	279	Jānato	201
Cetosamādhim	97	Jānapadā	266
Celakā	142	Jāniyā	265
Corakathā	85	Jāliyo	285
[Cha]		Jigucchāmi	322
Chattaṃ	85	Jiṇṇo	252
Chando vā rāgo vā	107	Jivhānibandhanaṃ	91
Channaṃ phassāyatanānaṃ	116	Jīvā	146
Chambhitattaṃ	136	Jīvitapariyādānā	117
Chavadussāni	293	Juhanaṃ	92
Chasvevābhijātīsu	146	Jūtappamādaṭṭhānaṃ	82
Chalābhijātiyo	147	Jhāyanti	138
Chindato	144	[Ña-Ṭha]	
Chedanaṃ	78	Ñāṇaṃ	309
[Ja]		Ñāṇadassanaṃ	197
Jaṅghavihāraṃ	331	Ñātikathā	85
Janatā	277	Ñātiparivaṭṭo	163
Janapadakalyāṇī	313	Ñāto	130
Janapadatthāvariyaṭṭatto	222	Ṭhānaṃ	76, 98
Janetasmiṃ	239	Ṭhānaṃ kho panetaṃ	104
Janesi	234	Ṭhitatto	151

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ṭha-Ḍa]

Ṭhite	181
Ṭhito hoti	236
Ḍeti	186

[Ta]

Taṃ	211, 337
Taṃ kho pana Bhagavantam	133
Taṃ bhavantam	221
Taṃ mamassa	107
Takkapariyāhatam	99
Takkarassa	
brahmasahabyatāya	332
Takkī	98
Taggha	211
Tacchariṃ tatham	311
Taṅca Tathāgato pajānāti	100
Taṅca pajānam na parāmasati	100
Taṇḍulā	88
Taṇhāgatānam	113
Tatiyampi kho	321
Tato	307
Tatonidānam	145, 190
Tato param	104
Tattha	108, 151, 259, 279
Tattheva	276
Tatra	37, 52-3, 297, 305
Tatrāpi	43
Tatrāvatīṭṭhati	337
Tatrāvasissati	337
Tatrekacce	304
Tathattāya ca paṭipajjanti	296

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta]

Tathāgatassa	59
Tathāgate	162
Tathāgato	93, 108
Tathātipi me no	106
Tathārūpaṃ	97, 246
Tathārūpānam	220
Tathā santamīyeva	221
Tadagge	234
Tadanugāyanti	244
Tadanuttaram	299
Tadanubhāsanti	244
Tadapi phassapaccayā	114
Tadavasari	217
Tadahu	127
Tadeva mantanam	244
Tanuttā	279
Tapassim	287
Tapena	148
Tapojigucchavādā	296
Tapopakkamā	291
Tameva attham	227
Tayidam	99, 228
Taritukāmo	334
Tasmātiha tvaṃ	118
Tasmim samaye hoti	306
Tassa	201, 243
Tassa yā purimā	
kāmasaññā	306
Tassetam	285
Tā ceva saññā	308

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tāṇaṃ	237
Timse nirayasate	148
Tiṭṭhatesā bhante	303
Tiṭṭhantampi carantampi	202
Tiṇṇaṃ vedānaṃ	220
Tiṇṇaṃ saṃyojanānaṃ	279
Tiṇṇavicikiccho	189, 248
Titthakaro	131
Tindukācīro	300
Tiracchānakathā	85
Tiriyam	278
Tirīṭṭāni	293
Tirojanapadā	255
Tirodussantena	243
Tiroraṭṭhā	255
Tirovanasaṇḍagatassa	257
Tividham	263
Tisso vidhā	267
Tucchakaṃ	333
Tuṇhī ahesuṃ	302
Tuṇhī ahosi	131, 236
Tuṇhībhave	181
Tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtaṃ	139
Tuṇhībhūtova nisinno hoti	270
Tumhaṃyevassa	52
Tūlikā	83
Te	86-7, 143-4, 211, 322
Tena	52, 268
Tena kho pana samayena	217, 224

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tena hi	134, 154
Tenupasaṅkami	139
Telaṃ	88
Te vata	114
Teva tevijjā	333
Tevijjā-iriṇaṃ	336
Tevijjāvivaṇaṃ	336
Tevijjābyasaṇaṃ	336
Tesaṃ	112, 113, 328
Tesaṃyeva	268
Todeyyaputto	317
Tvaṃ mantānaṃ paṭiggahetā	223
Tvaññeva Bhagavato ārocehi	277
[Tha]	
Thaṇḍilaseyyaṃ	294
Thale	330
Thālīpāke	238
Thinamiddham	189, 191, 193
Thusodakaṃ	293
Thūṇūpanītāni	263
Thūlaṃ	325
Theto	72
Thomayanti	334
[Da]	
Dakkhanti	117
Dakkhiṇaṃ	145

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Dakkhiṇajanapadam	237	Dāsīdāsapaṭiggahaṇā	76
Dakkhiṇena	270	Dāsiputto	230
Dakkho	195	Dāso	152
Daṇḍam	85	Diṭṭhadhammanibbānam	111
Daṇḍappahārā	271	Diṭṭhadhammanibbānavādā	111
Dattikam	243	Diṭṭhadhammo	111, 248
Dattupaññattam	150	Diṭṭhiṭṭhānā	99
Daddulam	293	Diṭṭheva dhamme	143, 279, 299
Dandhāyitatam	336	Dinnapāḷikaṅkhī	71
Dabbihomam	88	Dinnādāyī	71
Dabbhā	268	Dibbā gabbhā	328
Damena	145	Dibbā bhavā	328
Dayāpanno	69	Dibbānam bhavānam	328
Dasasahassī	119	Dibbo	111
Dasahākārehi	268	Divasāni	278
Daso	103	Disāḍāho	90
Dassanam hoti	220	Dīghaṇca rassaṇca	325
Dassanāya	224	Dīghamaddhānam tiṭṭhati	102
Dassanīyā	129	Dīghassa	101
Dassanīyo	251	Dukkaram bho Gotama	294
Dassukhīlam	265	Dukkhā	112
Dahanti	230	Dukkhito	190
Daharo	199	Dujjāno	295
Daharova samāno	253	Duddasā	93
Dānapati	266	Dubbuṭṭhikā	90
Dāyako	266	Dubbhagakaraṇam	91
Dārakatikicchā	92	Duranubodhā	93
Dāsabyā	190	Dūteyyam	77
Dāsā	268	Devadudrabhi	90
Dāsikaputtā	143	Devapañham	91

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Dha]	
Devayāniyo maggo	323	Dhammikaṃ	211, 243
Devo	195	Dhammiko	222
Desaṃ	140	Dhammiyā kathāya	261
Deseti	158	Dhammena	223
Doṇamite	149	Dhāraṃ	195
Dosinā	129	Dhāriyamānāsu	135
Doso vā paṭigho vā	107	Dhāretu	209
Dvaṭṭhantarakappā	147	Dhītaraṃ adāsi	238
Dvaṭṭhipaṭipadā	147	Dhuvo	104
Dvāgāriko	293	Dhovanāṃ	82
Dvinnāṃ	292	[Na]	
Dveyeva	222	Nāṃ	117, 296
[Dha]		Na-ehibhaddantiko	292
Dhaṃsemi	321	Na kho me bhante garu	144
Dhanukaṃ	83	Nagarūpakārikāsu	245
Dhanuggahā	142	Na codanāraho	330
Dhammaṃ	158	Naccaṃ	81
Dhammacakkhum	212, 248	Naccagītavāditavisūkadassanā	76
Dhammañca	205	Nacchādeyya	190
Dhammaṭṭhitataṃ	311	Na tasmiṃ gāme vā	256
Dhammato	268	Na tiṭṭhabhaddantiko	292
Dhammaniyāmataṃ	312	Natthi ayaṃ loko	149
Dhammamasaṅkhatāṃ	205	Natthi cevetha	
Dhammarājā	222	uttarikaṇṇiyaṃ	320
Dhammarājānaṃ	211	Natthi dinnāṃ	149
Dhammavādī	75	Natthi paro loko	149
Dhammasaṃhitāṃ	311	Natthi pitā	149
Dhammasaddo	92	Natthi balaṃ	146
Dhammassa ca	287	Natthi mātā	149
Dhammā	92	Natthukammaṃ	92

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Namassamānā	334	Niddāyitabbaṃ	329
Nayidaṃ sukaraṃ	163	Nidhānavatī	75
Narakapapātaṃ papatanto	330	Ninnāmetvā	246
Na hetam	311	Nipuṇā	93, 108
Nāgassa bhūmi	138	Nippesikā	87
Nāgā	138	Nibbānāya	311
Nāgāvāsasate	148	Nibbidāya	311
Nādibrahmacariyakam	311	Nibbuti	100
Nādhimuccati	246	Nibbuddham	82
Nānattakathā	86	Nibbeṭhiyamānameva	149
Nānādhimuttikatā	44	Nibbeṭhetabbaṃ	53
Nānāmaggāni	333	Nibbeṭhehi vā	87
Nānāverajjakānam	250	Nimantanam	292
Nānussarati	104	Nimittam	87
Nāparam	202	Nimuggaposīni	196
Nāmakaññeva	333	Nimmātā	103
Nāmagottam	230, 258	Nimmādeti	229
Nāmañca rūpañca	325	Niyati	146
Nālam	151	Niyato	279
Nāham	295	Niyyanti	333
Nālikam	85	Niyyānam	89
Nikati	78	Niyyāniko niyyāti	332
Nikkujjitaṃ	204	Nirayam vā tiracchāna-	
Nigaṇṭhigabbhā	148	yonim vā	328
Nigamanagara janapadakathā-		Nirodham	308
dīsupi	86	Nirodhāya	311
Nigghoso	137	Nillopaṃ	145
Nighaṇḍu	220	Nisinne	181
Niccadānāni	270	Nihitadaṇḍo nihitasattho	69
Nicco	104	Nīlam	197
Nijigīsītāro	87	Nīvaraṇā	335

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na]

Nīvārā	293
Nukhvidha	247
Negamā	265
Netam ṭhānaṁ vijjati	244
Nettatappanaṁ	92
Netti	117
Nemittikā	87
Nelā	74
Nevaṁ're	237
Nesaṁ	234
No	50, 129
No ca kho dibbāni saddāni	278
No ca kho sotabbaṁ	
maññanti	296
Notipi me no	106
No tvaṁ	144
No notipi me no	107
Nhāpakā	143
Nhāpanaṁ	84, 92
Nhāpitaṁ	327

[Pa]

Paṁsukūlāni	293
Pakataññū	305
Pakati kho esā	294
Pakaraṇe	239
Pakāseti	160
Pakkajjhānaṁ	89
Pakkamati	186
Pakkamissasi vā	235
Pakkhandino	142
Pakkhī sakūṇo	186

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Paṅgacīraṁ	83
Paggharaṇī	195
Pacato	144
Paccañjanaṁ	92
Paccattaññeva	100
Paccatthikato	164
Paccayiko	72
Paccassosi	155
Paccājāto	162
Pacceka itthiyo	135
Paccorohitvā	138, 224
Pacchānipātī	152
Pacchābhattaṁ	188
Pacchimopi	333
Pajaṁ	157
Pajānāti	99
Pañca ca kammuno satāni	147
Pañcamattāni	134
Pañcamatthehi	36
Pañcahi	111
Pañjalikā	334
Paññattā	313
Paññatte āsane nisīdi	49
Paññāṇaṁ	259
Paññāpāripūriṁ	314
Paññāvimuttiṁ	279
Paṭalikā	83
Paṭi	27
Paṭikarosi	211
Paṭikā	83

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paṭikkante	165	Paṇḍitā	108
Paṭiggaṇhātu	211	Paṭiṭṭhāpito	330
Paṭiggaṇhāma	211	Pattāḷhakaṁ	83
Paṭicarissasi	235	Pathavikāyo	151
Paṭicchannaṁ	204	Pathavī pathavikāyaṁ	149
Paṭicchannakūṭaṁ	77	Padako	220
Paṭipadā	291	Padakkhiṇaṁ katvā pakkāmi	211
Paṭipanno	27	Padasāyeva	247
Paṭivasanti	263	Padūsikā	104
Paṭibaddhaṁ	197	Padhānaṁ	97
Paṭimantetuṁ	235	Panattāya	227
Paṭimantetu	235	Panthaduhanā	264
Paṭimānento	247	Papātasatāni	148
Paṭilabhati	162	Papātā	148
Paṭivasati	300, 318	Pabbajati	104
Paṭivirato	69	Pabbajeyyaṁ	163
Paṭisaṁvedenti	115	Pabbajjaṁ	298
Paṭisañcikkhati	162	Pabbataṁ	188
Paṭisallīno	276	Pabbatasañkhepe	202
Paṭhamāṁ	98, 153	Pabbājanāya	265
Paṭhamena vayasā	253	Pabbājesi	230
Paṇāmetvā	140	Pabyāhāsi	234
Paṇidhāya	188	Pabhaṁ	325
Paṇidhikammaṁ	91	Pamāṇakataṁ kammaṁ	337
Paṇītataṁ	154	Pamuditassa pīti jāyati	194
Paṇītatarā	324	Payātaṁ	243
Paṇītā	93	Payirupāsato	129
Paṇītena	247	Paraṁ viya mattāya	298
Paṇḍitakā	247	Paramaṁ	295
Paṇḍitavedanīyā	93	Paramadiṭṭhadhammanibbānaṁ	111

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Paramā	296
Paramāya	251
Paramparasamsattā	333
Parammukhiṃ vā āliṅgeyya	329
Parasattānaṃ	322
Parasenappamaddanā	223
Parādhīno	190
Pari	189
Parikkhārā	266
Paricārako	240
Paricāreti	111
Paritassanā	102
Paritassitavipphanditameva	113
Parinibbāyi	279
Paripantho	145
Paripācenti	328
Paripuṇṇaṃ	160
Paripuṇṇakosakoṭṭhagāro	264
Paripūreti	194
Parippharati	194
Parippasakam parippasakam	195
Paribbājakasato	148
Paribbājako	36
Parimaddanaṃ	84
Parimukhaṃ	188
Pariyantakato	149
Pariyantavatiṃ	75
Pariyāpuṇāmi	257
Pariyāyabhattabhojanaṃ	293

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Pariyāyasaddo	37
Pariyodātena	196
Pariyonāhanā	335
Parisandeti	194
Parisāsu ca	296
Parisuddhaṃ	160
Parisuddhena	196
Parisodheti	189
Parihārapathaṃ	82
Pare	52-3
Paresaṃ	52
Parosahassaṃ	223
Palambhesi	137
Palālapuṇjaṃ	188
Paleti	149
Pallaṅkaṃ	188
Pallaṅko	83
Pallomo	238
Pavattaphalabhojano	240
Pavattaphalabhojī	293
Pavattāro	244
Pavattesi	247
Paviveke	152
Pavuṭṭā	148
Pavuttaṃ	244
Pavedeti	93, 158
Pasannākāraṃ karonti	296
Pasīdanti	296
Passatā	44
Passato	201

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Passambhati	194
Pahāya	69, 189
Pahiṇagamanam	77
Pahitatto	299
Pahūtam	269
Pahūtajātarūparajato	263
Pahūtadhanadhañño	264
Pahūtavittūpakaraṇo	263
Pahosi	87
Pānamatipātāpayato	145
Pāṇā	146
Pāṇissaram	81
Pāṇupetaṃ	211
Pāṇo	68
Pātimokkhasamvarasamvuto	163
Pāturahosi	324
Pānasannidhimhi	79
Pāpakam	327
Pāpito bhavissati	228
Pābhataṃ anuppadetu	265
Pāmojjaṃ	190, 194, 314
Pāram taritukāmo	334
Pāragū	220
Pārāpāram	334
Pārisajjā	237, 266
Pāsādikā	129
Pāsādiko	251
Pāhune	238
Pi	36

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Piṭakam	19
Piññākādayo	293
Piṭṭhito piṭṭhito	40, 327
Piṇḍadāyakā	142
Piṇḍapātaṭaṭikkanto	188
Pitā	103
Pitāmahayugā	250
Piyarūpā	335
Piyarūpāni	278
Piyavādī	152
Pisuṇam vācam	72
Piṇenti	143
Pīti	314
Pītigataṃ	112
Pītibhakkhā	102
Pītimanassa	194
Pīte	179
Puggalavemattatā	298
Puñjaṃ	145
Putamsena	257
Putosena	257
Puthujjano	58
Puthutitthakarānaṃ	257
Puthusippāyatanāni	142
Puthūpi	308
Pubbanimittaṃ	324
Pubbantakappikā	95
Pubbapuriso	234
Pubbapetakathā	86
Pubbabhāsī	256

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Ba]	
Pubbuṭṭhāyī	152	Bandho	78
Pubbenivāsaṁ	97	Barihisatthāya	268
Purakkhato	139	Balaggaṁ	82
Puratthimena	270	Balamattā	190
Purimatarāṇi	278	Balavā	337
Purimāṇi	278	Bahiddhā	99
Purimopi	333	Bahiddhā pariyetṭhiṁ	325
Purisakāre	146	Bahukaraṇīyā	211
Pūjenti	228	Bahukiccā	211
Pekkhaṁ	81	Bahujanakantā	74
Pemaṇīyā	74	Bahujanamanāpā	74
Pessā	268	Bahujanassa	131
Poriyā	252	Bahūnaṁ	255
Porī	74, 252	Bahūni	333
[Pha]		Bījagāmaḥbhūtagāma-	
Phandato phandāpayato	145	samārambhā	75
Pharusā	72	Bījabījaṁ	79
Phalaṁ vipāko	149	Buddhassa	37
Phalakaseyyaṁ	294	Byantiṁ kareyya	189
Phassā	114	Byākaroti	296
Phaḷubījaṁ	79	Byākaronti	287
Phāsuviḥāraṁ	318	Byākātabbo	235
Phītā	321	Byāpādapadosaṁ	189
Phusati	97, 308	Byāpādo	193
Phussa phussa	115	Byābādhenti	151
[Ba]		Brahmacariyaṁ	160, 162, 201
Bandhanena	265	Brahmacariyapariyosānaṁ	299
Bandhupādāpaccā	227	Brahmaññaṣaṅkhātā	291
		Brahmaññaṇṇāya pajāya	255
		Brahmadeyyaṁ	219

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]		[Bha]	
Brahmamante	237	Bhāsitaṃ	119
Brahmavacchasī	251	Bhāsitamānubhāsanti	244
Brahmavaṇṇī	251	Bhāsīte	181
Brahmavimānaṃ	103	Bhāsissāmi	155
Brāhmaṇaṃ āmantetvā	264	Bhikkhave	95
Brāhmaṇaṃ vā	129	Bhikkhusaṃghaṇca	205
Brāhmaṇā	266	Bhikkhusaṃghassa	140
Brāhmaṇiṃ pajāṃ	337	Bhikkhusaṃghena	36
Brāhmaṇesu	238	Bhikkhusatehi	36
Brāhmaṇo	217	Bhindantā	108
[Bha]		Bhinnānaṃ vā sandhātā	73
Bhagavantaṃ -pa-		Bhiyyo	295
bhikkhusaṃghaṇca	40	Bhiyyoso	321
Bhagavantaṃ saraṇaṃ		Bhujisso	190
gacchāmi	205	Bhuttāviṃ	248
Bhagavā	34-5	Bhūtaṃ	311
Bhagavā ceva passati		Bhūtapubbaṃ	263, 323
Ambaṭṭho ca	236	Bhūtabhabyānaṃ	103
Bhaṇeyya	259	Bhūtavādī	75
Bhattavetaṇaṃ	265	Bhūtavijjā	88
Bhadrena	253	Bhūtā	146
Bhante Kassapa	277	Bhūmigataṇca	253
Bhayaṃ	136	Bhūrikammaṃ	91
Bhayadassāvī	163	Bhūrivijjā	88
Bhavataṃ	113	Bhedā	117
Bhavanettī	117	Bho	219
Bhavo	86	Bhogakkhandhaṃ	154
Bhassantā	150	Bhojanāni	79
Bhassapuṭena	239	Bhotā rañña	267
Bhassā	228	Bhoto rañño	267
Bhāvo	146		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mamsakhalaṁ	145
Maggam ācikkheyya	204
Maggāmagge	331
Maggo	291
Macchagumbari	202
Majjhimi	333
Maññe	108, 152, 229
Maṇi	85
Maṇikā nāma vijjā	322
Maṇilakkhaṇādīsu	89
Maṇḍanakajātiko	199
Maṇḍalamāle	43
Mattāya	294, 321
Manasi kareyyātha	227
Manasi karoḥi	155
Manāpā	335
Manesikā	83
Manopadosikā	105
Manomayaṁ	198
Manomayā	102
Manomayo	111
Mantadharo	220
Mantapadam	244
Mantavho	235
Mantesu	221
Mando	108
Mamaṁ	52
Mamaññeva	229
Mamassa	106, 108
Mayameva arahāma	253

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mayampi kho bhikkhu na	
jānāma	323
Mayham	237
Masāṇāni	293
Mahañca rājānubhāvena	135
Mahatā	36
Mahatupaṭṭhānaṁ	91
Mahaddhano	251, 263
Mahantaṁ nātisaṁghaṁ	
ohāya	253
Mahantaṁ vā	154
Mahallako	252
Mahākappino	148
Mahānāgā	143
Mahānisaṁsataṛaṇa	271
Mahāpurisalakkhaṇaṁ	220
Mahāpurisassa	222
Mahābhogo	251-263
Mahāvane	276
Mahāvijito	263
Mahāsayaṇaṁ	76
Mahesakkhataro	103
Mā evaṁ	322
Māgadhakā	276
Māgadho	123, 249
Māṇavena	36
Mātāpettikaṁ	230
Mātāpettikasambhavo	111
Mātito ca pitito ca	250
Mānakūṭaṁ	77
Mānenti	228
Mā bhāyi mahārāja	137

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mālā	76, 84
Migadāyo	287
Migalakkhaṇaṃ	89
Mukhaṃ	189
Mukhacūṇṇaṃ	84
Mukhalepanaṃ	84
Mukhahomaṃ	88
Mukhullokako	152
Mucchitā	335
Muñjamaḥā īsikaṃ	198
Muṇḍakā	227
Muṇḍiyo	285
Muttācāro	291
Mudā modamānā	265
Muddā	90
Muddikā	143
Muddhābhisitto	164
Musā	71
Musāvādaṃ	71
Musāvādaparijegucchā	106
Musāvādabhaya	106
Musāvādampi	259
Mūlabijaṃ	79
Mūlabhesajjānaṃ anuppādanaṃ	92
Mūsikacchinnaṃ	88
Mūsikavijjāyapi	89
Mūḷhassa	204
Me	27, 30, 86
Mettāya cetovimuttiya	337
Methunā	71

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Me sutam	35
Mokkhacikā	83
Mogho	314
Momūho	108
[Ya]	
Yaṃ	101, 290, 334, 337
Yaṃ te ekaccaṃ	289
Yannūnāhaṃ	152, 229, 301
Yaṃ vā pana bhonto pare	
gaṇācariyā	290
Yakkho	236
Yagghe	153
Yajataṃ bhavaṃ	266, 268
Yajanto	145
Yaññakālo mahārāja	266
Yaññavāṭassa	270
Yaññe	238
Yatatto	151
Yato kho	116, 307
Yattha	259, 334
Yathā kathaṃ panāhaṃ	221
Yathādhammaṃ	211
Yathābhuccaṃ	93
Yathābhūtaṃ veditvā	100
Yathā yathā	308
Yathāvajjaṃ	83
Yathā vā tathā vā	257
Yathāsanthatiko	294
Yadagge	278

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]	
Yadākaṅkhasi	141
Yadi evaṁ sante	153
Yadidaṁ	164
Yadidaṁ adhivimutti	296
Yadidaṁ adhisīlaṁ	295
Yadime	228
Yasasā	266
Yayassī	131
Yassatthāya	299
Yassa dāni kālaṁ maññasi	135
Yassadāni tvaṁ	211
Yācakā	266
Yānasannidhi	80
Yānā	224
Yāni vā panaññānīpi	143
Yāyeva kho	227
Yāvañcidaṁ	44
Yāvatikā yānassa bhūmi	224
Yāvāḷāhanā	149
Yāhi	316
Yiṭṭhaṁ	149
Yugaṁ	250
Yuvā	199
Yūpatthāya	268
Ye cime	328
Ye taṁ	328
Ye dhammā brāhmaṇakāraḥ	334
Yena	49, 138, 190, 217
Yebhuyyena	102, 246
Yesam	244

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]	
Yehi	93
Yo	305
Yonipamukhasatasahassāni	146
Yvāyaṁ	332
[Ra]	
Rakkhāpenti	245
Rakkhāvaraṇaguttiṁ	153
Rajataṁ	76
Rajanīyā	335
Rajanīyāni	278
Rajojalladharo	294
Rajodhātuyo	148
Rajopatho	162
Rajjubhedo	78
Raññaṁ niyyānaṁ bhavissati	89
Raññā -pa- Kosalena dinnam	219
Rattaññū	131
Rattūparato	75
Rathakaṁ	83
Rathikā	142
Rathūpatthare	244
Ramaṇīyā	129
Rāgavirāgo	205
Rājakathā	85
Rājaññehi	244
Rājadāyaṁ	219
Rājabhaṇitaṁ	244
Rājabhoggaṁ	219
Rājā	123, 222

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[La]	
Rājāmaccaparivuto	128	Loko	156, 311
Rāsiko	265	Lomahaṁso	136
Rāsivaḍḍhako	153	Lohitahomaṁ	88
Rittakaṁ	333	[Va]	
Rukkhamūlaṁ	188	Vaṁsaṁ	82
Rudantānaṁ	254	Vaṅkakaṁ	83
Rūpakūṭaṁ	77	Vacanaṃ	285
Rūpasaññānaṁ	111	Vacchatarasatāni	263
Rūpī	110, 197	Vajirapāṇi	236
Rūpī attā	109	Vajjesu	163
Rūpī cātumahābhūṭiko	197	Vañcanaṁ	78
Re	247	Vañjho	97
[La]		Vañibbakā	266
Lakkhaññā	129	Vaṇṇaṁ	38, 93
Lakkhaṇaṁ	88	Vaṇṇapokkharatāya	251
Lajjī	69	Vaṇṇavantataro ca	103
Laṭukikā	229	Vatassāhaṁ	152
Lapakā	87	Vatena	148
Labheyyāhaṁ	298	Vatthaguyhe	246
Lahusā	228	Vatthasannidhi	80
Lābhena lābhaṁ		Vatthāni	163
nijjigīsītāro	87	Vatthu	76
Lūkhājīvinī	287	Vatthukammaṁ	92
Leṇaṁ	237	Vatthuparikammaṁ	92
Lokaṁ	157	Vatthuvijjā	88
Lokakkhāyikā	86	Vatthūhi	96
Lokadhātu	119	Vadamānā	93
Lokāyataṁ	220	Vadeyyuṁ	93
Loke	156, 189	Vadhena vā	265
		Vadho	78

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vanapattham	188	Vighāto	106-8
Vamanam	92	Vicāritam	112
Vambhento	228	Vicikicchati	246
Vayo-anuppatto	131, 252	Vicikicchā	192-4
Vasavattī	103, 335	Vicitakāḷakam	245
Vasī	103	Vicchikavijjā	88
Vassakammam	91	Vijitāvī	222
Vaḷavārathamāruya	224	Vijite	145
Vā	52, 70, 314	Viññāṇam	325-6
Vākacīraphalakacīresu	293	Viññāpaniyā	52
Vākkaraṇam	252	Vitakkitaṃ	112
Vācāvikkhepaṃ	106	Vitti	263
Vācāsannitodakena	311	Vittūpakaraṇam	263
Vācitamanuvācenti	244	Vitthāyitattaṃ	336
Vādappamokkhāya	87	Viditā	100, 298
Vādānuvādo	287	Viditvā	45
Vādo	71, 87	Vidhā	263, 267
Vāyasavijjā	89	Vidho	240
Vālakambalaṃ	294	Vinayavādī	75
Vālabhijjanim	85	Vinaye	211
Vāavedhirūpā	108	Vināsaṃ	110
Vikaṭam	294	Viparāmoso	78
Vikatikā	83	Viparāvattaṃ	86
Vikālabhojanā	75	Vipariṇamanti	151
Vikiraṇam	91	Vipariṇāmaññathābhāvā	112
Vikkhepo	106	Vipariṇāmadhammā	112
Vigatakathamkatho	248	Vippakatā	50, 303
Vigatacāpallo	255	Vippaṭṭisāro na karaṇīyo	267
Vigatābhijjhena	189	Vippasanno	197
Viggāhikakathā	86	Vibhavaṃ	110

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vimati	245	Vītamalaṃ	212
Vimuccati	201	Vītisāretvā	144, 225
Vimuttamiti ñāṇaṃ hoti	201	Vīthiṃ sañcarante	200
Vimuttasmiṃ	201	Vīmaṃsānucaritaṃ	99
Virajaṃ	212	Vīmaṃsī	98
Virato	75	Vīraṅgarūpā	223
Virāgāya	311	Vīrā	223
Viruddhagabbhakaraṇaṃ	91	Vīse indriyasate	148
Virecane	92	Vuddhasīlī	251
Vivaṭṭacchado	223	Vuddhasīlena	251
Vivaṭṭati	102	Vuddhi hesā	211
Vivaraṇaṃ	90	Vuddho	252
Vivari Bhagavā dvāraṃ	225	Vusitaṃ	201
Vivareyya	204	Vūpakaṭṭho	299
Vivādo	332	Vekaṭiko	294
Vivāhanaṃ	90	Veṭṭhakanatapassāhi	245
Viviceva kāmehi	112, 194	Vetālaṃ	81
Vivittaṃ	187	Vedanā	115
Vividhaṃ	240	Vedayitaṃ	113
Vivekajapītisukhasukhuma-		Vedānaṃ	220
saccasaññīyeva	306	Vepullattaṃ	314
Vivecetu	327	Veyyākaraṇasmim	119
Vilepanaṃ	76, 84	Veyyākaraṇo	220
Vilokite	173	Veramaṇī	272
Visavijjā	88	Vesārajjappatto	248
Visikhākathāpi	86	Vehāsaṭṭhaṇca	253
Vihaññati	258	Vo	108
Viharati	69, 122	Vokkamma	329
Vihārapacchāyāyaṃ	277	Vodānaṃ	90
Vihāro	225	Voropesim	211

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va-Sa]		[Sa]	
Vossakammaṁ	91	Saṅkhadhamo	337
Samkittīsu	292	Saṅkhalikhitam	163
Samkiraṇaṁ	91	Saṅkhānaṁ	90
Samkilesaṁ	90	Saṅkhiyadhammaṁ	45
Samkīlāntā	229	Saṅkhiyadhammo	43
Samghaṭṭipattacīvaradhāraṇe	177	Saṅgati	146
Samgho	205	Saṅghī	130, 249, 256
Samyamena	145	Sace	87, 144, 222
Samvaṭṭati	102	Saccavajjena	145
Samvaraṇaṁ	90	Saccavādī	72
Samvarāya	211	Saccasandho	72
Samvuto	152	Sacco	314
Samśaranti	98	Sacchikatvā	93, 158, 279, 299
Samśidanti	336	Sajitā	103
Samśiditvā visādaṁ pāpuṇanti	336	Sajotibhūtaṁ	236
Samśuddhagahaṇiko	250	Sajjataṁ	268
Sa-uttaracchadaṁ	84	Sañjagghantā	229
Sakaṇikaṁ	199	Sañjhabbharimakamsu	311
Sakaṇṭako	264	Saññaḥḥaṇṇaṁ	307
Sakammaṇasutā	265	Sañña	309
Sakuṇaṁ	325	Saññānirodhe	303
Sakuṇavijjā	89	Saññā nu kho bhante	309
Sakkaronti	228	Saññivādā	109
Sakkharakathalaṁ	202	Saññuppādā	309
Sakyakumārā	229	Saṇḍasaṇḍacārini	292
Sakyakulā pabbajito	219	Saṇṭhapesi	302
Sakyaputto	219	Satiṁ	188
Sakyā	228, 234	Sati	189
Sakhilo	256	Satiṇakattṭhodakaṁ	218
Saggasaṁvattanikā	143	Satisampajañña	164

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sati sammussati	104
Sato	110
Sato sampajāno	189
Satta asaṇṇīgabbhā	148
Satta devā	148
Sattannaṃ tveva kāyānaṃ	151
Satta pisācā	148
Satta saṇṇīgabbhā	148
Sattussadaṃ	218
Satthārā vā satthāraṃ	290
Sadevakaṃ	157-8
Sadevamanussaṃ	157
Saddhaṃ	162
Saddhādeyyāni	79
Saddhiṃ	36, 235
Saddhe	238
Saddho	266
Sadhaṇṇaṃ	218
Sanighaṇḍukeṭubhānaṃ	220
Santatāya	109
Santappesi	247
Santarabāhirā	195
Santā	93
Santikam	82
Santikammaṃ	91
Santuṭṭho	164, 182
Sandassetvā	261
Sandassesi	268
Sandhāgāraṃ	228
Sandhiṃ	145

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sannidhikāraparibhogam	79
Sannipatitānaṃ	43
Sannisinnānaṃ	43
Sanneyya	195
Opapātiko	279
Sapariggaho	335
Sappāṭihīraka taṃ	314
Sappi	88
Sappitela -pa-	
niṭṭhānamagamāsi	269
Sabbaṅgapaccaṅgiṃ	198
Sabbaṅgapaccaṅgī	111
Sabbatopabhaṃ	325
Sabbapāṇabhūtahitānukampī	69
Sabbavāridhuto	151
Sabbavāriphuṭo	151
Sabbavāriyutto	151
Sabbavārivārīto ca	151
Sabbaso	111
Sabbākārasampanno	197
Sabbāni tāni	332
Sabbāvato kāyassa	194
Sabbe sattā	146
Sabrahmakam	157-8
Samaggakaraṇiṃ vācam bhāsītā	73
Samagganandī	73
Samaggarato	73
Samaggārāmo	73
Samaṅgībhūto	111
Samaṇaṃ vā	129
Samaṇabrāhmaṇā	95

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samaṇabrāhmaṇānaṁ	113	Samudāgacchati	257
Samaṇā	266	Samuddakkhāyikā	86
Samaṇuddeso	277	Samuttejetvā	261
Samaṇo	69, 219	Samuttejesi	268
Samatikkamā	111	Samūhanissāmi	265
Samatittikā	334	Sampajānakārī	165
Samanugāheyyuṁ	108	Sampajjalitaṁ	236
Samanubhāseyyuṁ	108	Sampavāresi	248
Samanuyuñjantaṁ	290	Sampasīdati	246
Samanuyuñjantā	290	Sampahaṁsesi	268
Samanuyuñjeyyuṁ	108	Sampāyeyyaṁ	108
Samannāgato	164, 251	Sambahulānaṁ	43
Samannesi	246	Sambādho gharāvāso	162
Samappito	111	Sambāhanaṁ	84
Samayaṁ	32	Sambodhāya	311
Samayappavādako	300	Sambodhiparāyaṇo	279
Samasamo	259	Samma	137
Samādapetvā	261	Sammadeva	299
Samādapesi	268	Sammanti	234
Samādāya	163	Sammā	93
Samādāyeva	186	Sammā-ājīvo	280
Samādisatu	321	Sammākammanto	280
Samādhībhāvanānaṁ	279	Sammādiṭṭhi	280
Samānā	228	Sammā manasikāro	97
Samārakaṇi	157-8	Sammāvācā	280
Samāhite	97	Sammāvāyāmo	280
Samihitaṁ	244	Sammāsaṅkappo	280
Samīpacārī	319	Sammāsati	280
Samudayaṁ	116	Sammāsamādhi	280
Samudayasaṇjāti	328	Sammāsaṁbuddhena	44

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sammodako	256
Sammodanīyaṃ	144, 225, 319
Sammodimsu	225
Sayaṃ	93, 158, 279, 299
Sayaṃpaṭibhānaṃ	99
Sayaṃpabhā	102
Sayanasannidhi	80
Saraṇaṃ	205, 237
Sarā	148
Salākahatthaṃ	82
Sallakattiyaṃ	92
Sasaññī	307
Sahatthā	247
Sahadhammiko	235, 287
Sahadhammena	259
Sahabyataṃ	103
Sahasākāro	78
Sahitaṃ	86
Sahetū sappaccayā	305
Sassataṃ	97
Sassatavādā	97
Sassatisamaṃ	98
Sassato	104
Sassato attā ca loko ca	98
Sassamaṇabrāhmaṇiṃ	157
Sā	292
Sākabhakkho	293
Sākkharappabhedānaṃ	220
Sāciyogo	78

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sā codanā	329
Sāṇāni	293
Sātthaṃ sabyañjanaṃ	159
Sādhu	154
Sādhukaṃ	154
Sādhu kho pana	220
Sādhusammato	131
Sāpateyyaṃ	269
Sāpadesaṃ	75
Sāmaññaphalaṃ	143
Sāmaññasaṅkhātā	291
Sāmābhakkho	293
Sāmukkaṃsika	248
Sāyatatiyakaṃ	294
Sāyite	179
Sāraṇīyaṃ	144, 225
Sālākiyaṃ	92
Sāvajjā	290
Sikkhati sikkhāpadesu	163
Sikkhā ekā saññā	305
Sikhābhedo	77
Sitaṃ	197
Sitāva	117
Sippisambukaṃ	202
Sirivhāyanaṃ	91
Sivavijjā	88
Sītā vāridhārā	195
Sīlapaññāṇaṃ	259
Sīlaparidhotā	259
Sīlaparidhotā paññā	260

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sīlamattakaṁ	55	Suppaṭividditā	44
Sīlavā	251, 255	Subhagakaraṇaṁ	91
Sīlasaṁvarato	164	Subhaṭṭhāyino	102
Sīlasampadāya	295	Subhāsubhaṁ	325
Sīlasampanno	164	Subho	197
Sīlasmim	164	Suvuṭṭhikā	90
Sīlena	148	Susukāḷakeso	253
Sīsavirecanaṁ	92	Sūcibhūtena	71
Sukatadukkaṭānaṁ	149	Sūdā	143
Sukhaṁ	194	Sūrakathāpi	86
Sukhadukkhe	149	Sūrā	143, 223
Sukhavipākā	143	Senābyūhaṁ	82
Sukhumacchikena	117	Senāsanaṁ	187
Sukhenti	143	Seniyena	249
Sukkhataṛaṁ maññe taranti	336	Seyyaṁ	294
Sujaṁ paggaṇhantānaṁ	258, 267	Seyyathāpi	118, 189, 192, 315
Suññaṁ brahmavimānaṁ	102	Seyyathidaṁ	79, 142, 222, 244
Suññāgāre	296	So	97, 157-8, 187, 194, 201, 234, 237, 267, 307-8
Suṇāti gahapati vā	162	So evaṁ samāhite -pa- āneṇjappatte	196, 200
Suṇohi	154	Sokaparidevadukkha- domanassupāyāsā	112
Sutaṁ	29, 30	Socayato	144
Sutajātassa	267	Socāpayato	144
Suttaḡuḷe	149	Sotthi bhavissati rañño	238
Sutte	181	Sotabbaṁ cassa maññanti	296
Sudaṁ	37	Sotāpanno hoti	279
Suparikammakato	197		
Supinaṁ	88		
Supinasatāni	148		
Supinā	148		

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

So dhammaṃ deseti	
ādikalyāṇaṃ -pa-	
pariyosānakalyāṇaṃ	158
So na ceva ceteti	307
Sobhanakaṃ	81
Somanassaṃ	53
Sovaggikā	143
So vatassāhaṃ puññāni	
kareyyaṃ	152
Sohaṃ	152
Soḷasaparikkhāraṃ	263
Svāgataṃ bhante	302
Svātanāya	261
Snehaparetā	195
Snehānugatā	195

[Ha]

Haṭṭhaṃ	293
Hatāvasesakā	265
Hatthattharaṃ	83

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ha]

Hatthāpalekhano	292
Hatthābhijappanaṃ	91
Hatthārohā	142
Hatthinikāsatāni	134
Hatthiyānāni	134
Hadayaṅgamā	74
Hadayaabhedo	77
Hanusamhananaṃ	91
Handa	211
Harāyāmi	322
Hassakaññeva	333
Hassakhiḍḍāratidhammasamā-	
pannā	104
Hāyanavaḍḍhane	149
Hi	70
Hitam	328
Hitānukampī	328
Hutaṃ	149
Hevaṃ natthi	148
Hoti	27, 36

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathāya

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A-Ā]	
Aggadhammā dasa	143	Abhijātiyo cha	247
Aṅguttaranikāyaṃ vīsati-		Abhihāro duvidho	153
bhāṇavārasataparimāṇaṃ	15	Ambaṭṭhaṃ nāma vijjaṃ	
Aṭṭhakathānayo	44	adāsi	237
Aṭṭhaṅgikamaggānaṃ		Arahasaddassa atthā pañca	133
desanākkamo	281	Ariyaphalaṃ sāmāññaphalaṃ	143
Aṭṭhidhovanāṃ nāma	82	Avadhāraṇatthe nipāto	219
Aturitacārikā duvidhā	216	Avahārā pañca	70
Aturitacārikā nāma	215	Asappurisabhūmiṃ atikkamati	31
Attabhāvapaṭilābhā tayo	313	Āciṇṇaṇcetaṃ	
Attasanniyyātanaṃ	206	caṅkamādhiṭṭhānaṃ nāma	245
Attho duvidho	32	Ājivaṭṭhamakaṃ sīlaṃ	281
Adinnādānassa sambhārā pañca	70	Āthabbaṇavedaṃ catutthaṃ	220
Anādaratthe sāmivacanāṃ	253	Āthabbaṇikānaṃ visaññi-	
Anibaddhacārikā	215-6	bhāvāpādanappayogaṃ	304
Anusandhī tayo	112	Āsavānaṃ khayā cattāro	200-1
Anussaraṇatthe nipātadvayaṃ	305	Āhāraṃ	
Antomaṇḍalaṃ tiyojana-		aṭṭhaṅgasamannāgataṃ	171
satikaṃ	215	[I]	
Andhā paṇṇāsasaṭṭhi	333	Itthambhūtākhyānatthavaseneva	
Apaṇṇakaṃ brahmacariyaṃ	279	upayogavacanāṃ	221
Apanetabbaṃ nāma natthi	12	Iddhividhañāṇassa pariyāyo	324
Appaccakkhaṃ nāma natthi	5	Iddhividhañāṇasseva nāmaṃ	
Appamāṇakataṃ kammaṃ		sabbametaṃ	324
nāma	337	Iriyāpathā cattāro	318
Abhikkamapaṭikkamānaṃ		Isiṅgataṭpasassa vatthu	304
viseso	165	Issarānuvattako hi loko	144

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[U]

Upakāradhammā uddiṭṭhā	320
Upakkilesā pañca	129
Upaḍḍhuposatham kātum sakkā	84
Upamāsaṁsandanam veditabbam	197
Upayogatthe paccattavacanam	328
Upayogavacananniddeso	33-4
Upāhanasaṅghāṭā dve	80
Uposathuddesā pañca	291
Uposatho tividho	128
Ubhatovibhaṅgo nāma	13
Usūyakāraṇāni dve	42

[E-O]

Ekaccasassatikā duvidhā	101
Ekekassa tīṇi tīṇi kiccāni	280
Eke vadanti	11
Okkākavaṁsā tayo	230
Opammasaṁsandanam veditabbam	117, 199
Ovādadānakālo	8

[Ka]

Kaṇcukapajahanā cattāro	199
Kathā duvidhā	79
Kapilavatthunti nāmam karoṭha	232
Kappā dve	96
Kammaṭṭhānavinimuttā dhammakathā nāma natthi	168
Karaṇatthe sāmivacanam	267
Karaṇavacanena niddeso	33-4

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kavī cattāro	90
Kāko seto	86
Kāmaguṇā duvidhā	111
Kiccakaraṇīyānam viseso	276
Kiccaṇca nāmetam duvidham	45
Kuṭṭham nāma kāyasaṁsaggavasena anugacchati	243
Keci (Khandhakabhāṇakattherā) vadanti	16
Koṭṭhāgāram tividham	264
Kotūhalasālā nāma	303
Koso catubbidho	264

[Kha-Ga-Gha]

Khandhakam asītibhāṇavāra- parimāṇam	13
Khuddakagantho	16
Khuddakanikāyo pannarasappabhedo	17
Gaṇasajjhāyamakamsu	13, 15
Gambhīrabhāvo catubbidho	20
Gahaṭṭhassa yānam	80
Guṇasaddassa atthuddhāro	334
Gocarasampajañña catukkam veditabbam	167
Godhāya viya urena gantvā	279
Ghosakadevaputtotveva nāmam	283
Ghosakaseṭṭhi nāma jāto	283

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ca]

Catu-iriyāpathavirahitaṃ	11
Catutthanayaṃ	
titthiyaṃvasena āgataṃ	288
Catutthanayo vutto	288
Catusaccavinimuttā kathā	
nāma natthi	312
Carāṇaṃ aṭṭhapi samāpattiyo	240
Cārikakāraṇā cattāro	216
Cārikā duvidhā	213
Cintanākārā tividdhā	267

[Cha-Ja]

Chadanā satta	223
Chabbaṇṇarasmīnaṃ	
pamāṇaṃ	40
Janasaṅgahatthaṃ	
dhammakathā nāma	
kātabbāyeva	168
Janā tayo vinayapariyāyena	43
Jānaṇā pañca	45
Jīvikā dve	81

[Ña-Tha]

Ñattidutiya kammavācā	6
Ñāṇānaṃ ārammaṇa-	
vibhāgo	202-3
Ñāṇāni dasa	202
Ṭhapanāni tīṇi	267

[Ta]

Takkī catubbidho	99
Tatiyanayo vutto	288

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta-Tha]

Tathāgatassa kāraṇā aṭṭha	59
Tathāgatassa pamāṇaṃ	
gahetuṃ na sakkā	254
Tapparāyaṇatā	206
Tayo pucchā Bhagavato natthi	68
Tāpasapabbajjā saṅkhepato	
cattāro	242
Tāpasapabbajjā sāsanaṃ	
vināsamukhaṃ	240
Tāpasā aṭṭhavidhā	241
Tāpasā tividdhā	242
Tikkhattuṃ sādhu-kāramadāsi	11
Tiṇṇaṃ pāṭihāriyaṇaṃ	
viseso	322-3
Tiṇṇaṃ suttānaṃ viseso	314
Titthiyaparivāso paññatto	298
Titthiyassa anussaraṇa-	
paricchedā tayo	98
Tisso cetanā niccalāva	
kātabbā	267
Tīṇi saṃvaccharāni visaṇṇī	304
Tuṇḥībhūtaṃ padassa	
adhippāyattho	132
Turita-cārikā nāma	213, 4
Tulākūṭaṃ catubbidhaṃ	77
Thomaṇavacanāni pañca	129

[Da]

Datti nāma ekā khuddakapāṭi	293
Dasādhikaṃ sīhanādasataṃ	297

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Dānaṃ tividham	266
Dāsā cattāro	152
Diṭṭhigatāni dvāsaṭṭhi	95
Diṭṭhigatikassa gāho ummattaka- pacchisadiso	110
Diṭṭhiṭṭhānāni aṭṭha	99
Divasassa tikkhattum	294
Dīghanikāyaṃ catusaṭṭhibhāṇa- vāraparimāṇaṃ	15
Dīghanikāye suttantā catuttiṃsa	15
Dīghabhāṇakā vadanti	16
Dīghāgamo nāma	2
Dutiyanayo vutto	288
Duppaṭipannassa ādīnavā	22-3
Dullabhā pañca	47
Devadatto navamāsaṃ gilāno	127
Dosapaṭighānaṃ viseso	107

[Dha]

Dhammakathikassa thāmo	39
Dhammakkhandhassa paricchedo	25
Dhammo sotabbo	31
Dhītarō pañca	230

[Na]

Nagare karaṇīyāni dve	250
Na hi Tathāgatā ekabyañjanampi niratthakaṃ vadanti	12

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na]

Nāmāni cattāri	280
Nikāyo pañcavidho	23
Nidhaya cattāro	253
Nibaddhacārikā	216
Nīvāro nāma vīhijāti	293

[Pa]

Paṃsukūlaṃ meghavaṇṇaṃ	41, 301
Pakati hesā rājakulānaṃ	138
Pakārassa bhakāro kato	325
Paccattavacanatthe etaṃ bhummaṃ	164
Pacchābhattakiccaṃ	47
Pacchimayāmakiccaṃ	48
Pañca therasaṭṭhi	6
Pañcannaṃ hatthīnaṃ balaṃ dhāreti	137
Paṭikūlabhāvo dasavidho	180
Paṭhamajavane satekicchā	150
Paṭhamanayo vutto	287
Paṭhamamahāsaṅgīti nāma	3
Paṇipāto catubbidho	206-7
Pathavīkampakāraṇā aṭṭha	120
Padapūraṇamatte vā nipāto	219
Padasambandho veditabbo	294
Padumapuṇḍarīkānaṃ viseso	196
Pabbajitassa yānaṃyeva	80
Pabbajitā nāma na bahukā	162
Pamāṇakataṃ kammaṃ nāma	337
Payogā cha	69
Parikkhārā dvādasa	185

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa-Ba]

Paritassanā catubbidhā	102
Pariyattiyo tisso	21
Pariyosānasaddassa atthā dve	159
Parisadoso parisajettha- kassa upari ārohati	302
Parisaniccalakāraṇāni dve	43
Parihārikā dve	184-5
Pallaṅko cuddasahattho	58
Pahānāni tīṇi	20
Pahānāni pañca	291
Pākāro aṭṭhārasa- hatthubbedho	123
Pāṇātipātassa sambhārā pañca	69
Pānāni aṭṭha	79
Pārājikāni tīṇi	13
Piṭakāni tīṇi	19
Pituvadho pañcaparivaṭṭo	139
Pisuṇavācāya sambhārā cattāro	73
Pucchā pañcavidhā	67
Puttā cattāro	230
Puthujjanā duve	58
Purimayāmakiccaṃ	48
Purisabhūmiyo aṭṭha	147
Purisaliṅgavaseneva vuttaṃ	227
Purebhattakiccaṃ	46
Balākā rattā	86
Bijagāmaṃ pañcavidhaṃ	75

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Buddhaṭṭhānāni cattāri	94
Buddhadāyajjaṃ te dassāmi	214
Buddhamantā nāma soḷasa- sahassagāthāparimāṇā	220
Buddhamantā nāmete	221
Buddhānaṃ kathā sammuti- paramatthavasena dve	315
Buddhānaṃ saṃsayo nāma natthi	301
Buddhānaṃ kathādosā nāma natthi	10
Bodhikkhandho paññāsahattho	58
Bodhi vanditabbā	167
Byasanāni pañca	336
Brahmajālasuttaṃ nāma	14
Brāhmaṇakārakā dhammā	334

[Bha]

Bhattāni dve	75
Bhayaṃ catubbidhaṃ	136
Bhāvena bhāvalakkhaṇattho	34
Bhummajālaṃ nāma vijjaṃ jānāti	231
Bhummatthe upayogavacanāṃ veditabbaṃ	218, 310
Bhummatthe kāraṇavacanāṃ	49
Bhumnavacanāniddeśo	33-4
Bhūtabhavyānaṃ viśeso	103

[Ma]

Maggakusalo nāma	332
Majjhimanikāyaṃ asītibhāṇa- vāraparimāṇaṃ	15

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Majjhimapadesassa	
paricchedo	156
Majjhimabhāṇakā vadanti	11
Majjhimamaṇḍalaṃ	
chayojanasatikam	215
Majjhimayāmakiccam	48
Maṇikā nāma vijjā	322
Maṇḍanāni tīṇi	255
Maṇḍalāni tīṇi	215
Matake uddissa katabhattam	
saddham nāma	238
Manasikārā dve	97
Manussānam bhuttāhāro	
sattāhampi upatthambhetum	
sakkā	104
Maraṇapaṭisaṃyuttam katham	319
Mahā-anatthakarā pañca	193
Mahā-anatthakārikā	
vicikicchā	194
Mahākappo eko	148
Mahādānāni pañca	273
Mahāmaṇḍalam navayojana-	
satikam	215
Mahāvihārā aṭṭhārasa	9
Mahāsammatassa vaṃsā	230
Mahāsarā satta	148
Mahesiyo pañca	230
Mānakūṭam tividham	77
Māsakā tayo	76
Micchāvaṇijjā pañca	210

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Muttaharītakam nāma	
Buddhādīhi vaṇṇitam	184
Musāvādassa sambhārā	
cattāro	71
[Ya]	
Yo pañca sikkhāpadāni	
ekato gaṇhati, tassa	
ekasmiṃ bhinne sabbāni	
bhinnāni	272
[Ra]	
Rakkhitum garukasilaṃ	274
Rajatapaṭṭasadisā vālikā	331
Rājagahato Nālandā	
yojanameva	36
Rāhu-asurindassa pamāṇam	254
[La]	
Liṅgavipallāsena vadati	333
Liṅgavipallāso veditabbo	296
Lekhā dve āgatā	126
Lokassa pakatiyeva	139
Lokiyānam aggatā	
saññaggam	307
Lokiyasaraṇagamanassa	
bhedo duvidho	209
Loko tividho	156
Loko suñño	315
[Va]	
Vacanassa atthavasā dve dve	204
Vaṇṇo duvidho	55

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va]

Vāseṭṭhabhāradvājānaṃ	
arahattūpagamaṇaṃ	338
Viggahavivādānaṃ viseso	332
Vijjā aṭṭhavidhāpi paññā	240
Vijjā nāma tayo vedā	239
Vinayo nāma Buddhasāsanassa	
āyu, vinaye ṭhite	
sāsaṇaṃ ṭhitaṃ nāma	12
Vimuttiparamavimuttīnaṃ	
viseso	296
Virati tividhā	272
Viratiyo tisso	291
Viratīnaṃ āramaṇaṃ	272
Viveko tividho	152
Visuddhipavāraṇaṃ	
pavāresuṃ	171
Vihāradānassa navānisaṃsā	271
Vihārā tayo	285
Vedā tayo	220
Veramaṇiyo pañca	209
Vesārajjāni cattāri	296
Vodāniyā dhammā nāma	313

[Sa]

Samyuttanikāyaṃ satabhāṇa-	
vāraparimāṇaṃ	15
Samvarā pañca	291
Sa-upāhanagamaṇassa	
nissando	126
Sakuṇena viya uppatitvā	279
Sattame atekicchā	150

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sattarasānisaṃsā khandhaka-	
pariyāyena	271
Sattā ekajjhāsayā dullabhā	45
Sattā kammassakā	38
Saddhāsampanno nāma	
kulaputto	282
Santoso dvādasavidho	182
Sabbiriyāpathesu vīriyaṃ	
samārabhitabbaṃ	281
Sabhāgameva sappāyaṃ	167
Samaṇaparikkhārā aṭṭha	184
Samayā dasadhā	33
Samādhībhāvanā sāsanato	
bāhirā	279
Sampajāññaṃ catubbidhaṃ	165
Sampadā tisso	295
Samphappalāpassa sambhārā	
dve	74
Sammāsaṅkappassa upamā	281
Sammūlho samattho na hoti	30
Saraṇagamaṇaṃ catubbidhaṃ	206
Saraṇagamaṇaṃ duvidhaṃ	206
Saraṇagamaṇassa ānisaṃsā	208
Saraṇagamaṇesu vidhayo satta	205
Sāttakakiccaṃ pañcavidhaṃ	46
Sādhukāradānaṃ yuttameva	11
Sādhukīlanadivasā nāma	7
Sāsanabrahmacariyaṃ nāma	
sikkhattayaṃ	311

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sāsanaraso nāma jhāna-		Suttageyyādīnaṃ vireso	25
sukhādibhedo	191	Suttanikkhepā cattāro	50
Sāsanassa pariyosānaṃ	295	Suttantā terasa	14
Sikkhā tisso	20, 306	Suttasaddassa vacanattho	18
Sikkhāpadāni tīṇi satāni		Sunakkhatto tīṇi	
cattāri ca	13	saṃvaccharāni upaṭṭhāsi	278
Sissabhāvūpagamaṇaṃ	206	Suppaṭipannassa ānisaṃsā	22
Sīlakhandhāvāraṃ bandhitvā	217	Subhasuttaṃ nāma	8
Sīlaparamasīlānaṃ vireso	295	Seṭṭhī tayo	284
Sīlavipattidhammā pañca	210	Senāsaṇaṃ catubbidhaṃ	187
Sīlasampattidhammā pañca	210		
Sīhanādā samodhāne-		[Ha]	
tabbā	297	Hotisaddo atītakālattho	36

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathāya

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Aṅkurapeta	161
Aṅga (janapada)	249
Aṅgulimāla	213
Aciravatī (nadī)	334
Ajātasattu (rājā)	9, 123, 124, 126, 127, 139, 140-ādi
Ajitakesakambala	131, 150
Aṭṭhakathāyaṃ	104, 105, 151
Aṭṭhaka (brāhmaṇa)	244
Atthajāla	118
Anāthapiṇḍika	270, 284, 300
Anuruddhatthera	15, 140, 172
Anomā (nadī)	57, 75
Abbheyya (sattha)	88
Amarā (macchajāti)	106
Ambaṭṭha (māṇava)	37, 216, 224, 226-7, 229, 230, 235
Ambaṭṭha (vijjā)	237
Ambalaṭṭhikā (uyyāna)	14, 42-3
Ambavana	122, 123, 137
Alambusā (devakañṇā)	304
Allakappa (raṭṭha)	283
Avanti (raṭṭha)	283
Avīci	313
Asurinda	255

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ā]

Ākaṅkheyyasutta	113
Ānandatthera	3, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 25, 230-ādi
Ālindaka	169
Ālavaka (yakkha)	51, 207

[I-U]

Ichhānaṅgala	217
Indajāla	82
Ukkaṭṭha	218
Uttara	246
Udaya	139, 140
Udumbarikā (devī)	298
Upatissa	42
Upavara	230
Upāliththera	12, 14, 16, 172
Uposatha	230
Uppala (nidhi)	253
Uruñṇā (nagara)	287
Uruvela (gāma)	57
Usiraddhaja (pabbata)	156

[E-O]

Ela (nidhi)	253
Okkaṭṭha	218
Okkāka	230, 233-4, 237
Okkāmkha	230

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kakusandha	59
Kaccāna	258
Kaṇṇakatthala	287
Kandarasālapariveṇa	260
Kapila (brāhmaṇa)	231
Kapilavatthu	232, 234
Kappina (bhikkhu)	127
Kamboja (raṭṭha)	115
Karakaṇḍu	230
Kalambatitthavihāra	170-1
Kalyāṇa	230
Kalyāṇiyavihāra	120
Kassapa	130
Kassapa (acela)	287, 289, 294, 298
Kassapa (Buddha)	218, 312
Kassapa (bhikkhu)	3, 4, 277
Kāḷakārāmasutta	120
Kāḷavallimaṇḍapa	170-1
Kirāta (milakkhu)	159
Kukkuṭaseṭṭhi	284
Kukkuṭārāma	285
Kusinārā (nagara)	3, 4, 7
Kūṭadanta (brāhmaṇa)	263, 275
Kevaṭṭa	321
Koṇāgamana (Buddha)	59
Koṇḍañña	141
Kotūhalika	283
Kolanagara	234
Kolita	42

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kosambakasutta	113
Kosambī (nagara)	283-4
Kosala (janapada)	213, 217
Kosala (raṭṭha)	276, 331
Kosala (rājā)	218, 219
[Kha-Ga]	
Khandhaka	122, 124, 127, 271
Kharaloma (yakkha)	51
Gaggarā (rājamaheśi)	249
Gajaṅgala (nigama)	156
Gandhāra (isi)	322
Gandhāra (raṭṭha)	322
Gayāsīsa	322
Gavampati	61
Gijjhakūṭa	127, 297
Gotamakasutta	120
Gotama (Buddha)	9, 37, 39, 42, 61, 70-ādi
[Gha]	
Ghosakadevaputta	283
Ghosaka (seṭṭhi)	283
Ghosita (seṭṭhi)	283
Ghositārāma	282-3
[Ca]	
Caṅkī (brāhmaṇa)	331
Cikkhallika (nikāya)	24
Citta (Hatthisāriputta)	301, 312

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ca]

Cittā (mahesī)	230
Cunda (bhikkhu)	65
Cūḷaniddesa	326
Cetakatthera	8, 319
Cetiya (raṭṭha)	319

[Cha]

Chaddanta (nāgarājā)	41
Channatthera	54
Channa (paribbājaka)	36

[Ja]

Janavasabha (yakkha)	126
Jantu (kumāra)	230
Jantu (mahesī)	230
Jambudīpa	218, 224, 231-2, 303
Jāṇusoṇī (brāhmaṇa)	331
Jālinī (mahesī)	230
Jīvaka	122, 129, 132, 134, 137-8
Jeta (kumāra)	300
Jetavanamahāvihāra	8, 127, 300
Jotivana	120

[Ta]

Tārukka (brāhmaṇa)	331
Tittirajāta	161
Tipiṭakamahāśivātthera	181-2 309

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta-Tha]

Tudi (gāma)	317
Tusitabhavana	157
Todeyya (brāhmaṇa)	317, 331
Thūṇa (brāhmaṇagāma)	156

[Da]

Dakkhiṇajanapada	237
Dakkhiṇāpatha	115, 237
Damiḷa (milakkhu)	159
Dasuttarasutta	314
Dīghanikāyaṭṭhakathā	83
Dīpaṅkara (Buddha)	157
Devadatta	124-5, 127, 129, 140, 322

[Dha]

Dhataratṭha (haṃsarājā)	41
Dhanapāla (hatthi)	138
Dhaniya	213
Dhammapada	254
Dhammāsoka (rājā)	85

[Na]

Nanda (bhikkhu)	173
Nandimitta (yodha)	86
Nāgadāsa	140
Nāgasenatthera	246
Nāgitatthera	277
Nāḷandā (nagara)	14, 35, 40, 321
Nāḷāgiri (hatthi)	127, 140

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mahākoṭṭhikatthera	312
Mahāgovinda (rājā)	122
Mahāgovindasutta	161
Mahātissatthera	170
Mahāthera	176
Mahādhammapālaajāta	161
Mahānāgattthera	170-1
Mahānāma	209
Mahāphussadevatthera	169
Mahābodhi	260
Mahābhūtapariyesaka (bhikkhu)	323
Mahāmahindatthera	120
Mahāmuṇḍika	140
Mahāmoggallānatthera	124, 127, 172, 208, 255, 312, 322
Mahāli (Licchavi)	277
Mahāvana	276
Mahāvihāra	2
Mahāsaṭṭhivassatthera	260
Mahāsatipaṭṭhānasutta	182, 192
Mahinda	1
Māsurakkha (sattha)	88
Migadāya	287
Migasiṅgātāpasa	304
Milinda (rājā)	246
Mūladeva (cora)	85
Meghamāla (cora)	85

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ra]

Rājagaha (nagara)	6, 7, 9, 14, 35, 40, 48, 122, 137-ādi
Rājañña	37
Rājāgāraka	42
Rāma (Bārāṇasirājā)	233
Rāhu (Asurinda)	255
Rāhula (Buddhaputta)	51, 172
Revatattthera	172
Roja	230
Rosikā	327

[La]

Licchavi (rājā)	276
Lomahaṃsanāsutta	161
Lohakumbhī	212
Lohapāsāda	120
Lohicca (brāhmaṇa)	327

[Va]

Vatthasutta	113
Vanavāsītissa	213
Vara	230
Varakalyāṇa	230
Varamandhātā	230
Vararoja	230
Vāseṭṭha (māṇava)	220, 258, 331, 337
Vijitasena	230
Vijitā	230
Vijitāvī (paccekabuddha)	212

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vinayaṭṭhakathā	122, 298
Vipassī (Buddha)	59, 60
Vibhaṅgappakaraṇa	182
Vibhaṅga	36, 187, 189
Visākha (upāsaka)	159, 281
Visākhā (upāsikā)	127
Visākhā (mahesī)	230
Visuddhimagga	35, 87, 97, 102, 111, 112, 115, 133, 153, 156, 163, 165, 180, 188, 189, 196, 199, 203, 308, 323, 335, 337
Vissakamma (devaputta)	10
Vedehī (devī)	127
Vebhāra (pabbata)	9
Verañjā (nagara)	13
Velāmasutta	209
Vesālī (nagara)	12, 276
Vessantarajātaka	120
Vessantara (rājā)	99
Vessabhū (Buddha)	59
Vessavaṇa	126
Veḷuvana	123, 323

[Sa]

Saṅkha (nidhi)	253
Sañjayabelatṭhaputta	36, 42, 132, 151
Sattapaṇṇiguḥā	9
Santatimahāmatta	260

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sandhāna (upāsaka)	45, 298
Samaṇamuṇḍikaputtasutta	163
Samantapāsādikā	79
Sampasādanasutta	314
Sambhavaajāta	142
Sarabhaṅga	142
Sallavatī (nadī)	156
Sallekhasutta	161
Savara (milakkhu)	159
Sāgara (deva)	86
Sāriputtatthera	15, 34, 124, 127, 154, 161, 172-ādi
Sīlavatikā (gāma)	327
Sīvatthi (nagara)	7, 57, 284, 300, 317
Sikhī (Buddha)	59
Sinisūra	230
Sītā (devī)	74
Sīha (samaṇuddesa)	277
Sīhaḷadīpa	1, 169
Sujātā (seṭṭhidhītā)	57, 157
Suttanta	271
Sudinna (Kalandaputta)	12
Sunakkhatta	278
Suppiya (paribbājaka)	15, 36, 38, 40, 42-5
Suppiyā	230
Subhaddakaṇḍa	4

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Subhadda (paribbājaka)	3, 45	Sela (brāhmaṇa)	246
Subhadda (vuḍḍhapabbajita)	3, 7	Soṇadaṇḍa (brāhmaṇa)	249, 261
Subha (māṇava)	8, 27, 317	[Ha]	
Subhasutta	8	Hatthā (mahesī)	230
Sūciloma (yakkha)	51	Hatthinika	230
Setakaṇṇika (nigama)	156	Hārīta (mahābrahmā)	41
Setavāhana (raṭṭha)	270		

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathāya

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapothhakam, Syā = Syāmapothhakam,
Kaṁ = Kambojapothhakam, I = Iṅgalisapothhakam, Ka = kesuci
Marammapothhakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapothhakesu
dissamānapāṭho, Tṭha = Aṭṭhakathā.

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathāya

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[A]

Agaru assa = Agaru (Syā, Ka)	236
Agganakhehi = Agganakhena (Sī, Syā)	225
Aggijuhanam = Aggim juhanti (Ka)	88
Aṅako = Aṅātiko (Sī) Maṇḍabyo (Syā)	37
Aṅalaṭṭhim = Aṅulaṭṭhim (bahūsu)	88
Acittuppādā rūpamattaka-attabhāvāti = Acittuppādarūpamattaka- attabhāvāti (Sī)	108
Acchiddakagaṇanā = Acchindakagaṇanā (Syā, Ka)	90
Acchiddakapāṭhakā = Acchiddapāṭhakā (Sī) Acchindakapāṭhakā (Ka)	143
Ajānantopi = Appaṭijānantopi (Syā) Asampajānantopi (Ka)	107
Ajja aggaṁ katvāti attho = Ajja agganti attho (Ka)	211
Ajjakam = Ajjukam (Vi 2. 52 piṭṭhe)	79
Ajjameva = Ajja me (Sī)	305
Ajjhosannā = Ajjhoppannā (Ka)	59
Añjasā vā = Añjasā ca (Sī)	332
Aññathā = Aññathāpīti (Ka)	106
Aṭṭhamasamāpattiyā = Aṭṭhamāya samāpattiyā (Ka-Sī)	306
Aṭṭhuppattiyā hi = Aṭṭhuppattiyam hi (Sī, Ka)	51
Atittham nāma kammaṭṭhānam = Atittham nāma (Ka)	325
Atibharitā = Atibharitāya (Ka)	180

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Ativiya papañco = Atipapañco (Sī, Syā)	69
Aturito = Aturanto (Sī)	225
Attanā = Attano (Sī, Syā)	137
Atthamaṭṭhā = Atthamavekkhitvā (Sī, Syā)	34
Atthamenti = Atthaṅgamenti (Syā, Ka)	334
Attharaṇa-attharakāyeva = Attharaṇaka-attharakāva (Sī)	
Attharaṇa-attharaṇāniyeva (Ka)	83
Atthasamīpaṃ gato = Atthaṅgasamīpaṃ gato (Syā) Atthaṅgato (Ka)	42
Atthi ceva puggalo = Atṭhivedhapuggalo (Sī)	324
Attho = Attho. Kva gacchatīti (Sī, Syā)	332
Adhippetāni = Adhippetā (Sī, Ka)	245
Adhivuttipadāni = Adhimuttipadāni (Syā, Ka)	96
Anadhimuccanātāya = Anadhimuccatāya (Sī)	246
Anasanena = Anussukena (Syā)	127
Anicchārayamānā = Anuccāramānā (Syā)	137
Animmāpetabbāti = Animmātabbāti (Sī)	151
Anuññātakāle = Anuññātakālaṃ (Sī)	80
Anuṭṭhubhitvāva = Aniṭṭhubhitvā (Ka) Anuṭṭhahitvāva (Syā, Ka)	126
Anupacāraṭṭhānaṃ = Asañcaraṇaṭṭhānaṃ (Ka)	188
Anupubbī kathā = Anupubbakathā (Sī) Anupubbikathā (Syā)	230
Anubandhā = Anubaddhā (Sī)	40
Anuyutto = Anussukko (Sī) Anussuko (Syā)	222
Anussavādimattasambandhitena = Anussavādimattasamvaddhitena	
(Sī, Syā)	39
Anuhīramāne = Anudhāriyamāne (Syā, Ka)	60
Antare nivāsini = Antaranivāsini (Sī)	229
Antevāsi-uttarassa = Antevāsīnaṃ uttarassa (Syā, Ka)	246
Antokatabhāvadassananti = Antogadhabhāvadassananti (Ka)	117
Antomajjhanhikena = Antomajjhantikena (Sī, Syā)	75
Andhamāmaṃ = Andhatamaṃ (Syā, Ka)	52
Anvāssavissanti'ti = Anvāssaveyyunti (Sī, Syā)	173

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Apakataññunā = Apakataññunā bhikkhunā (Syā)	191
Aparantakappike = Pubbantakappike (Syā, Ka)	112
Aparādhakārako = Aparādhako (Ka)	140
Aparāmāsapaccayā = Aparappaccayā (Sī)	100
Aparipatantaṃ = Apatantaṃ (Sī, Ka)	122
Apasakkantopi = Pakkantosi (Sī) Apakkantopi (Syā)	312
Apubbapadavaṇṇanā = Anupubbapadavaṇṇanā (Syā, Ka)	122
Appaṭikuṭṭhāni = Appatikuṭṭhāni (Sī)	273
Abbheyyamāsurakkharājasatthādisattham = Aṅgeyyamāsurakkhādi- nītisattham (Sī) Ajjheyya... (Syā)	88
Abyāpajjanti = Abyāpajjhanti (Sī)	294
Abyāpajjham = Abyāpajjham (Sī, Syā) Abyāpajjam (Ka)	273
Abhiññāñānti = Abhiññānti (Syā, Ka)	324
Abhimanāpataram atiseṭṭhataranti = Abhikkantataram atimanāpataranti (Sī, Ka)	154
Abhiharitvāpi = Abhinīharitvāpi (Syā)	153
Amatamahānibbānam sampāpikā = Amatamahāparinibbāna- sampāpikā (Sī)	48
Amatamahānibbānassa = Amatamahānibbānāya (Ka)	311
Ayānabhūmiṃ = Abhūmiṃ (Sī)	224
Arājake ṭhāne = Arājakaṭṭhāne (Sī)	217
Aruṇuggaṃ = Āruṇaggaṃ (Sī)	324
Allakapparaṭṭham = Ajitaraṭṭham (Sī) Damiḷaraṭṭham (Syā) Addillaraṭṭham nāma (I)	283
Avakkhalitaṃ = Apakkhalitaṃ (Sī)	65
Avantiraṭṭham = Anantararaṭṭham (Sī)	283
Asakkuṇantā = Asakkontā (Syā, Ka)	328
Asadisasaṃyoge = Asadisasampayogena (Sī) Asadisasampayoge (Syā)	232
Asamuppannakāmacāropi = Asamuppannakāmarāgopi (Syā)	306
Asāmapākā = Asāmapākikā (Sī)	241
Asmamutṭhikā = Ayamutṭhikā (Syā, Ka)	241

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A-Ā]

Assameṇḍādayo = Assabandhādayo (Sī, Syā)	142
Āṇaṇyaṃ = Āṇaṇyaṃ (Sī, Syā)	4
Āṇaṇyanidānaṃ = Āṇaṇyanidānaṃ (Sī) Āṇaṇyanidānaṃ (Ka)	190
Ādiṭṭhañāṇanti = Ariṭṭhaṃ ñāṇanti (Sī) Ādiṭṭhañāṇanti (Syā)	89
Ābaddhaṃ = Āraddhaṃ (Syā)	55
Ābādho = Rogo (Sī, Syā)	319
Āmalakapattotipi = Amilātapattotipi (Sī)	
Ālamakapattotipi (Syā)	83
Āmisagahaṇatthaṃ = Āmisasaṅgahaṇatthaṃ (Syā)	241
Ārohaṇasajjanaṃ = Ārohaṇasajjāni (bahūsu)	134
Āvajja, samannāharāti = Āvajjaṃ samannāharāhīti (Syā)	155
Āsaṅgo vā bandho vā = Saṃsaggo vā baddho vā (Syā)	186
Āsabhiṃ vācaṃ = Āsabhiṅca vācaṃ (Sī) Āsabhivācaṃ (Syā)	60
Āsālhipuṇṇamāyaṃ = Āsālhapuṇṇamāyaṃ (Syā)	9

[I]

Itarassa = Tassa (Ka)	285
Ittarāni = Itarāni (Sī, Syā)	175
Itthabhāvato = Itthambhāvato (Sī)	202
Idaṃ dhammatāsiddhanti ca = Idampi dhammatāsiddhanti (Sī)	273
Idaṅca te nāga = Akkhāhi me nāga (Sī)	160
Idāni puñṇāni = Idānipi puñṇāneva (Sī, Syā)	288
Imesu catūsu jhānesu = Imesu ca jhānesu (Syā)	
Imesu jhānesu (Ka)	314
Iraṇanti = Iraṇanti (Sī)	336
Issariyalīlāya = Issariyalīlāya (Sī) Issariyalīlāya (Syā)	138

[U]

Ukkamitvā = Okkamitvāpi (Syā) Upakkamitvā (Ka)	329
Ukkāsataniṭṭasamākulamiva = Ukkasannipātasamākulamiva (Syā)	40

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[U]

Uggahetvā = Uggaṇhitvā (Ka)	312
Uggiletvā = Ukkiledetvā (Sī) Ukkiretvā (Syā)	228
Ucchaṅgaṃ = Ucchaṅge (Syā, Ka)	
Uccaṅgaṃ (Sī-Ṭī Abhinava 2. 8 piṭṭhe)	125
Ujuma = Ujumaṃ (Sī, Syā)	271
Uṭṭhahi = Uṭṭhāsi (Sī, Syā)	126
Uttamabrāhmaṇo = Uggatabrāhmaṇo (Sī, Syā)	250
Uttamasenāsaṇaṃ = Ukkaṭṭhasenāsaṇaṃ (Syā)	184
Uttaraṃ = Uttariṃ (Syā) Uttari (Ka)	235
Uttarābhimukho = Uttarenamukho (Dī 2. 13 piṭṭhe)	60
Uttari = Uttariṃ (Sī, Syā)	229
Udakagaṇḍūsaṃ = Udakagaṇḍasaṃ (Syā)	170
Upakārāvahaṃ = Upakārāya (Sī)	220
Upagatoti = Upasaṅkamantoti (Sī, Syā)	139
Upaṭṭhāne = Upaṭṭhākena paññattāsane (Sī) Upaṭṭhāne paññattāsane (Ka)	47
Upaṭṭhāsi = Upaṭṭhahati (Sī)	283
Upanibaddhakukkuro = Upanibandhakukkuṭo (Ka)	116
Upapātaṃ = Upapattiṃ (Sī, Syā)	110
Upamāsaṃsandanaṃ = Upamāsampādanaṃ (Ka)	197
Upasaṅkamitabbāṃ = Anupasaṅkamitabbāṃ (Sī)	267
Upādāpaññatti = Upādāyapaññatti (Sī)	30
Uppajjamāne = Uppannamatte (Syā) Uppajjamānamatte (Ka)	174
Uppatitaṃ = Uppādaṃ (Sī) Uppātaṃ (Syā)	88
Uppilāvino = Ubbilāvino (Sī, Syā)	53
Uppīlentassa = Pīlentassa tajjentassa vā (Syā, Ka)	144
Ubbilāvitattaṃ = Uppilāvitattaṃ (Ka)	112
Ubhayappaṭibāhakā = Ubhayaṃ paṭibāhakā (Ka)	150
Umaggasadisāṃ = Ummaṅgasadisāṃ (Syā) Umaṅgasadisāṃ (Ka)	188
Ullokayamāno = Olokayamāno (Syā, Ka)	152
Ussādo = Ussāro (Ka)	113

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[E]

‘Ekaṁ samayan’ti = Taṁ samayanti (Sī, Syā, Ka)	34
Ekaṁsavaragataṁ katvā = Ekaṁsaṁ katvā (Sī)	301
Ekaggi jālabhūṭanti = Ekaggi jālībhūṭanti (Syā)	236
Ekaccasassataṁ = Ekacasassataṁ ekacca-asassataṁ (Syā, Ka)	106
Ekasmim kulaghare = Ekassa kulassa ghare (Ka)	283
Ekenūnāni = Ekenūna (Sī)	5
Ekobhāsajāto viya = Ekobhāsajāte viya (Syā)	224
Ete = Ye te (Sī, Syā)	257
Ettakā = Ekamhā (Sī)	148
Evañcetaṁ = Evañcidaṁ (Sī, Syā, Ka)	115
Evamevaṁ = Evameva (Ka)	27
Evarūpiṁ = Evarūpaṁ (Syā, Ka)	136
Elagaḷena = Elagaḷena (Sī)	252

[O]

Odhisaka-anodhisaka = Odissaka-anodissaka (Dī-Ṭī 1. 404 piṭṭhe)	337
Onaddhā = Ophuṭā (Sī, Syā) Opuṭā (Ka)	335
Onāhanā = Onahā (Sī)	335
Onītapattapāṇinti = Onītapattapāṇinti (Sī)	248
Opāsādavāsiko = Opāsādavāsiko (Sī, Syā)	
Opahāravāsiko (Ka)	331
Orodhehi ca = Orodhehi ca nātakehi ca (Sī, Syā)	233
Ovutā = Ophuṭā (Ka)	59

[Ka]

Kañci = Kiñci (Syā, Ka)	208
Kaṇṇasakkhaliyaṁ = Kaṇṇasaṁkhaliyaṁ (Syā)	278
Kaṇhāti = Kiṇhāti (Sī)	227
Katamasmim = Katarasmim (Sī)	295

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Katamāni ca = Katamañca (Sī, Syā, Ka)	143
Kattu visaye gahaṇasanniṭṭhānaṃ = Kattuvisayaggahaṇasanniṭṭhānaṃ (Syā, Ka)	30
Katvā = Kāretvā (Sī, Syā)	333
Kathaṃ vo = Kathaṃ vā (Sī, Syā, Ka)	28
Kathalāni = Kaṭhalāni (Sī)	202
Kathito brāhmaṇena pañho = Kathite brāhmaṇena pañhe (Syā, Ka)	259
Katheti = Vītisāretīti (Syā)	226
Kathetuṃ vaṭṭati = Kathetabbaṃ (sabbattha)	85
Kandamānoyeva = Phandamānoyeva (Syā)	128
Kandarasālapariveṇe = Kantakasārapariveṇe (Sī)	260
Kandalamakuḷasadisā = Kundalamakuḷasadisā (Syā, Ka)	236
Kabaḷikāraṃ = Kabaḷimkāraṃ (Sī)	111
Kabyakaraṇaṃ = Kammakaraṇaṃ (Sī) Kattabbakaraṇaṃ (Syā)	90
Karaṇīyaṃ = Katakaraṇīyaṃ (Syā)	202
Kasivāṇijjādikammaṃ = Kasivaṇijjādikammaṃ (Sī, Syā)	163
Kākaṇikāpi = Santakakākaṇikāpi (Sī)	272
Kāyatikicchanaṃ = Kāyatikicchakaṃ (Syā) Kāyatikicchataṃ (Ka)	92
Kāraṇaṃ = Sakāraṇaṃ (Syā, Ka)	305
Kāraṇato = Kāraṇavasena (Ka)	103
Kāritaṃ = Kāretuṃ (Ka)	271
Kālaṅkate = Kālakate (Sī, Syā, I)	82
Kālārocanatthaṃ = Velārocanatthaṃ (Syā)	283
Kālakārāmasutte = Kālakārāmasutte (Sī, Ka)	120
Kāḷatilakavaṅgamukhadūsipīḷakādīnaṃ = Kāḷatilakavanamukha... (Syā)	199
Kim = Kaṃ (Syā, Ka)	11
Kim = Kiñci (Sī)	258
Kiccakāraṇasamāpattīnaṃ = Kiccakarasamāpattīnaṃ (Sī)	
Kiccakārikasamāpattīnaṃ (Syā)	307
Kilamatoti = Kilamayato (Syā)	145

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kilesagaṇṭharahitā = Kilesagaṇṭhirahitā (Sī, Ka)	132
Kisā = Kīsā (Syā)	123
Kisā = Kīso (Syā) Kiccho (Ka) Am 2. 337 piṭṭhe.	147
Kuṭṭharogī = Kuṭṭharogo (Ka)	233
Kuḍḍādīsu = Tirokuṭṭādīsu (Sī-Ṭī Abhinava 1. 337 piṭṭhe.)	72
Kudālañceva = Kuddālañceva (Sī, Syā)	241
Kurūrakammantā = Garukammantā (Syā)	147
Kule = Kulesu (Sī, Ka)	270
Keṇiyajaṭilo = Keniyajaṭilo (Sī, Ka)	241
Kotūhaluppattiṭṭhānato = Kotūhalappavattiṭṭhānato (Sī)	303
Kolāhalo = Ākulo (Sī, Syā)	264
Koseyyakaṭṭissamayam = Koseyyakaṭṭhissamayam (Sī, Syā)	83

[Kha]

Khattavijjāya = Khetavijjāya (Syā, Ka)	243
Khādayamānam = Khādamānam (Sī, Syā)	199
Khārodakam = Nakhabhedakam (I), Kharodakam (Ṭikā)	38
Khīramissake uduke = Khīramissa-udake (Sī)	273

[Ga]

Gajaṅgalaṃ = Kajaṅgalaṃ (Sī) Jaṅgalo (Syā)	156
Gathitā = Gadhitā (Syā, Ka)	59
Gantukāmatā = Gantukāmo (Ka), Kāmo (Ma-Ṭīha 2. 217 piṭṭhe Mahā-assapurasuttavaṇṇanāyam)	190
Gantukāmo = Pattukāmo (Syā)	334
Gandhamālādīni = Gandhapupphādīni (Syā)	135
Gabbhokkantisamayo = Gabbhavokkantisamayo (Ka)	33
Gamanavacasāyam = Gamanavavasāyam (Sī)	211
Garum katvā = Garukatvā (Sī)	327
Gahetvāpi = Gahetvā (Ka)	257

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ga]

Gāhaye”ti = Gāhayāti (Sī, Syā)	108
Gopālakena ca = Gopālakānaṃ ca (Sī)	283

[Gha]

Gharadāsayodhā = Gharadāsikaputtā (Syā, Ka)	143
Gharugharupassāsino = Ghurughurupassāsino (Sī)	43
Ghātetvā = Jhāpetvā (Ka)	260
Ghātessatiyeva = Ghātesiyeva (Sī)	139
Ghositaseṭṭhi = Ghosakaseṭṭhi (Sī)	283
Ghosentā = Ghosantā (Ka)	136

[Ca]

Cakkavattī rājā = Cakkavattirājā (Ka)	156
Cakkhunā manāpaṃ rūpaṃ = Cakkhunā nāmarūpaṃ (Ka)	289
Catu-iriyāpathaṃ = Sabbiriyāpathaṃ (Ka)	190
Caturatanamattaṃ vā = Caturaṅgulamattaṃ vā (Syā)	81
Cattālīsakoṭṭidhano = Koṭṭimattadhano (Syā, Ka)	321
Candūpamaṃ = Candūpamaṃ sūriyūpamaṃ (Ka)	51
Cātumahārājikabhavanaṃ = Cātummahārājikabhavanaṃ (Sī, Syā)	47
Cārikāti = Aturitacārikāti (Syā, Ka)	216
Ciṇṇavasībhaṃ = Vasībhaṃ (Sī, Syā)	196
Cittakamme = Cittakammena (Syā)	89
Cittappakopano = Cittapalujjano (Syā)	54
Cittācāraṃ = Cittavāraṃ (Syā)	322
Cintesuṃ = Cinteyyumuṃ (Ka)	158
Cūlasīlaṃ = Cullasīlaṃ (Sī, Syā)	78
Cetiyaṛaṭṭhe = Cetiraṭṭhe (Ka)	319

[Cha]

Chedanabhedanapacanādibhāvena = Chedanapacanādibhāvena (Sī)	75
---	----

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ja-Ṭha]

Janapadino = Jānapadino (Sī)	213
Janitasmim̐ = Janatasmim̐ (Sī, Syā)	239
Jale = Jale (Ka)	259
Jātamahāvaṇṭo = Jātamahāvaṇḍo (Syā)	118
Jānantāpi = Sañjānentāpi (Sī)	138
Ṭhatvā = Uppajjitvā (Ka)	304
Ṭhitam̐ = Ṭhitam̐ nāma (Ka)	12

[Ta]

Tam̐ pavattim̐ = Tam̐ matappavattim̐ (Ka)	126
Takkīvāre = Takkīvāde (Ka)	105
Tagaracandanam̐ = Tagaracandanī (Sī, Syā, I)	56
Taggaramallikā = Tagaramallikā (bahūsu)	56
Taṇhādiṭṭhisam̐kilesappahānam̐ = Taṇhādiṭṭhisam̐kilesānam̐ pahānam̐ (Sī)	20
Tatuttariyalakkhaṇam̐ = Taduttariyalakkhaṇam̐ (Syā)	64
Tato tam̐ = Tato param̐ (Ka)	272
Tattha katamā adiṭṭhajotanā pucchā = Tattha adiṭṭhajotanāpucchā nāma (Sī, Ka)	67
Tattha Bhagavā = Tatra Bhagavā (Sī) Tatra tam̐ Bhagavā (Syā)	215
Tantāvutānam̐ vatthānam̐ = Tantāvutāni vatthāni (Sī, Syā)	132, 293
Tanti = Pāḷi (Vi-Ṭha 1. 18 piṭṭhe)	20
Tamevattham̐ = Tameva vatthum̐ (Sī-Ṭī Abhinava 2. 427 piṭṭhe)	333
Tava vāde doso = Tava doso (Sī)	87
Tasmā tassāpi desanāya pariyādānatthametaṁ vuttanti veditabbar̐ = Yasmā pana tena samannāgato, tasmā parisuddhājīvoti veditabbo. (Ka)	164
Tassam̐ hi parisati = Tassam̐ hi parisatim̐ (Sī) Tasmiñhi parisati (Syā, Ka)	129
Tassa cetāni = Tassīdha tāni (Sī, Ka)	222

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tassattabhāvassa = Tassa bhavassa (Syā)	150
Tassa vasena = Tasseva (Ka)	327
Ticīvaraṃ kāyapaṭibaddhaṃ = Ticīvare kāyabandhanaṃ (Syā)	185
Timbarūrukkhapantiyā = Timbarukkhapantiyā (Syā)	
Rukkhapantiyā (Ka)	300
Tirīṭānīti rukkhatacavatthāni = Tirīṭānīti tirīṭakarukkhatacavatthāni (Sī)	293
Tirodussena = Tirodussa-antena (Syā)	243
Tissamahārājā = Vasabhamahārājā (Sī) Tissavasabhamahārājā (Syā)	260
Tūriyāni = Turiyāni (Sī, Syā)	136
Te tato = Te taṃ (Syā)	283
Tenassa = Therassa (Syā)	277
Telasnehaṃ = Telāsekaṃ (Sī)	321
Tevijjā-iriṇanti = Tevijjā-iriṇaṃ (Sī, Syā)	336
Tevijjāvivananti = Tevijjāvipinanti (Sī)	336
“Tosessāmī” ti = Na nāsessāmīti (Sī)	238
Tvampi = Tvaṃ pana (Ka)	277

[Tha]

Thinamiddhaṃ = Thīnamiddhaṃ (Sī, Syā)	184
Thirakathoti = Ṭhitakathoti (Syā, Ka)	72
Thūṇaṃ = Thūnaṃ (Syā)	156
Theravaṃsapadipānaṃ = Theravaṃsappadīpānaṃ (Syā)	
Theravaṃsadīpānaṃ (Sī)	2

[Da]

Daṇḍakīraṇṇo = Daṇḍakiraṇṇo (Syā, Ka)	237
Datti nāma = Ekaḍatti nāma (Ka)	293
Dantakaṭṭhaṃ vā = Kaṭṭhaṃ vā vāsīm vā (Syā) Dantakaṭṭhavāsīm vā (Sī-Ṭī Abhinava 1. 328 pāṭhantaraṃ)	69

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Da]

Damiḷakirātasavarādīmīlakkhūnaṃ = Damiḷakirātayavanādi- milakkhānaṃ (Sī) ...yavanādīmīlakkhūnaṃ (Syā)	159
Dayanti = Upanayanti (Syā, Ka)	142
Daliddāpi = Daḷiddāpi (Sī) Daliddepi (Ka)	270
Dasabaladesitaṃ = Dasabalena desitaṃ (Ka)	5
Dasādhikaṃ = Dasuttaraṃ (Sī)	297
Dassitum = Dakkhitum (Sī)	129
Dāne = Dāni (Sī, Syā) Dānaṃ (Ka)	265
Diṭṭhaṃ nāmaṃ = Daṭṭhabbaṃ nāma (Sī, Syā)	327
Diṭṭhiyova = Diṭṭhiyeva (Ka)	99
Diṭṭhisañjāneneva = Diṭṭhisamvareneva (Sī) Diṭṭhisañcāreneva (Syā)	258
Dippiati = Dibbati (Ka)	4
Dibbasotādhigamāya = Dibbasotādhigamassa (Sī, Syā)	278
Disvā “Bho = Disvā kiṃ bho (Sī, Syā)	105
Dukkhavūpasamananti = Dukkhavūpasamoti (Syā)	111
Dutiyapadena = Dutiyavādena (Sī)	146
Demīti = Desemīti (Syā, Ka)	303
Desako = Desetā (Syā)	35
Desanāvilāsamayo ceva = Desanāvilāso ceva (Sī, Syā)	66
Desethāti = Dethāti (Sī) Dasethāti (Ka)	50
Desento = Dassento (Syā)	319
Desopadese = Desāpadese (Sī, Syā)	155
Dvattiṃsasakkadevarāja = Dvattiṃsadevarāja (Sī, Syā)	41
Dvādasavassapattakāle = Dvādasavassamattakāle (Sī)	
Dvādasamattavassapattakāle (Syā)	84
Dvārakavāṭaṃ = Kavāṭaṃ (Sī, Syā)	225
Dvāsīti = Dvāsītiṃ (Sī)	5

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Dha]

Dhammavassena = Dhammassavanena (Syā) Dhammadesanāya (Ka)	216
Dhammasetūti = Dhammahetūti (Sī)	324
Dhātā = Dhatā (Sī, Syā, I)	31
Dhītā sāmīti = Dhītāmhīti (Syā) Dhītāmhīti (Ka)	233
Dhutavādo vā = Dhutavādī vā (Sī) Dhutaṅgadhara vā (Syā)	172
Dhunanto viya = Opuṇanto viya (Sī) Utthunanto (Syā)	239

[Na]

Na kilamasi = Na kilamati (Ka) Na kilamatha (Sī, Syā)	226
Nakhapattatuṇḍādīhi = Nakhapakkhatuṇḍādīhi (Sī)	
Nakhamukhatuṇḍādīhi (Ka)	186
Naṭasamajjaṃ = Naṭasamajjā (Sī) Naṭadisamajjaṃ (Syā)	81
Nadīkuñjantipi = Nadīkujjantipi (Syā)	188
Na naṃ dakkhantīti = Na taṃ dakkhintīti (Sī)	117
Nayanadhanarajjaputtadāra pariccāganti =	
Dhanaputtadārajīvitapariccāganti (Syā)	60
Na vāyaṃ = Nevāyaṃ (Syā)	5
Na vipariṇāmantīti = Na vipariṇāmentīti (Ka)	151
Nāṭassa = Nāthassa (Sī)	132
Nātikālena = Na atidivākāle (Sī, Ka)	298
Nānāratānavicitta = Ratanavicitta (Sī, Syā)	10
Nikāyoti = Nikāyāti (Sī)	23
Niketanamiva = Jalantamiva (Syā, Ka)	10
Nighaṇḍurukkhādīnaṃ = Nāmanighaṇḍurukkhādīnaṃ (Sī)	221
Niccato = Niccādito (Syā, Ka)	208
Niccharitehi = Viccharitehi (Syā, Ka) Viccutehi (Ka)	128
Niṭṭhite = Ṭhite (Syā, Ka)	292
Niddisitvā = Uddisitvā (Ka)	320
Niddhamatha = Niddharatha (Ka)	74
Nipanne = Nisinne (Ka)	178
Nipannovassa = Nipanno cassa (Sī) Nipanno panassa (Syā)	255

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Na]

Nibaddho = Nibandho (Syā) Nibbuddho (Ka)	170
Nibbattikaṃ = Nibbattanikaṃ (Ka)	201
Nimittaṃ = Nimittasaññaṃ (Sī, Syā) Nimittaṃ saññaṃ (Ka)	62
Nimīlitamattesu = Nimmilitamattesu (Syā)	128
Nimmathanassa = Nimmaddanassa (Ka)	61
Niyatā = Niyattā (Sī)	146
Niyūhādayo paripūretvā = Nayyūhādayopi pūretvā (Sī)	
Niyūhādayo pana pūretvā (Syā)	253
Niyyātum = Niyyānitum (Ka)	316
Nīvārā nāma = Nīvāro nāma (Sī)	293
Nevaṃ're = Nevare (Sī)	237
Nhānakotṭhaka = Nahānakotṭhaka (Sī)	8
Nhāpanaṃ = Nahāpanaṃ (Sī) Nahāpanaṃ viya (Syā)	
Nhāpanaṃ viya nhāpanaṃ (Ka)	84
Nhāpikā = Nahāpitā (Sī)	143

[Pa]

Pakatinibbattiṭṭhānesuyeva = Pakatinibbattaṭṭhāneyeva (Syā)	102
Pakkaṃ pakkaṃ = Pakkapakkaṃ (Sī)	179
Pakāsā = Pakāsītā (Ka) Suppakāsā (Am-Ṭṭha 1. 9 piṭṭhe)	33
Pakkhando = Pakkhanto (Sī, Syā)	39
Paccañjanaṃ = Saccañjanaṃ (Sī-Ṭṭi Abhinava 1. 377 piṭṭhe)	92
Paccayaparamparaṃ = Paccayaparamparāyā (Ka)	115
Paccayoti hetuvevacanameva = Paccayo hetuvevacanameva (Syā)	
Paccayo hetūti vevacanameva (Ka)	146
Paccāsīsatiṭi = Paccāsimsasīti (Sī, Syā)	302
Pacchā duggatapuriṣehipi = Pacchānugatapurisehipi (Ka)	270
Pajānaṃ = Pajānanaṃ (bahūsu)	100
Pañcaparivaṭṭo = Pañcaparivaṭṭe (Sī, Syā)	139

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pañcamattā pañcapamāṇan'ti = Pañcamattā pamāṇāti	
(Sī-Tī Abhinava 1. 183 piṭṭhe)	36
Pañcasatabhikkhuparivuto = Pañcasatabhikkhuparivāro (Ka)	334
Paññāgatena = Paññābalena (Syā)	108
Paññāsaṅkalananicchayo = Paññāsaṅkhalananicchayo (Sī)	
Paññāsakalavinicchayo (Syā) Paññāsaṅgahavinicchayo (Ka)	2
Pañhaṃ puṭṭho vissajjemīti = Pañhaṃ vissajjemīti (Syā, Ka)	297
Pañhapucchanam = Pañhāpucchanam (Syā, Ka)	91
Paṭapaṭāyantā = Taṭataṭāyantā (bahūsu)	173
Paṭikkhipāmāti = Paṭikkhipissāmāti (Ka)	259
Paṭijānāti = Paṭivijānāti (Sī) Pajānāti (Syā)	30
Paṭipannā ca maṃ = Paṭipattiyā maṃ (Syā, Ka)	297
Paṭipanno = Maggappaṭipanno (Syā, Ka)	
Addhānamaggappaṭipanno (Ka)	36
Paṭiparivattitvā = Paṭinivattitvā (Ka)	22
Paṭibāhayamāno = Paṭibāhiyamāno (Sī, Ka)	40
Paṭibāhitum = Paṭippharitum (Sī, Syā)	191
Paṭibāhiyyati = Paṭibāhiyati (Sī, Syā)	4
Paṭimukhaṃ = Parimukhaṃ (Ka)	223
Paṭisaṃvedayamānānam = Paṭisaṃvediyamānānam (Sī, Ka)	116
Paṭisanthāram = Paṭisaṇṭhāram (Syā) Paṭisandhāram (Ka)	81
Paṭisambhidāmagga = Paṭisambhidā (Sī, Syā)	17
Paṇipātenāti = Pāṇipātenāti (Syā, Ka)	206
Patikiṭṭho ca = Patikuṭṭho ca (Ka) Paṭikiṭṭho ca (Syā, Ka)	210
Pattaparivāritam viya kesaram = Migaparivārito viya kesaro (Syā)	41
Pattiyāyitabbako = Pati-ayitabbako (Sī) Paṭiyāyitabbako (Syā)	72
Patvā = Pattā (Ka)	284
Panettha = Padesu (Ka)	290
Panesa = Pana (Ka)	298
Pannako = Paṇṇako (Sī)	148

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Parasamharaṇaṃ = Parassa haraṇaṃ (Sī, Syā, Ka)	70
Parigatā = Pariggahitā (Sī-Tī Abhinava 2. 137 piṭṭhe)	195
Parituṭṭhā bhattapuṭaṃ = Paribhuttabhattapuṭaṃ (Syā)	
Tuṭṭhāya bhattapuṭaṃ (Ka)	241
Parinibbānadhammo = Nibbānadhammo (Syā)	279
Parimaddituṃ = Maddituṃ (Sī, Syā)	223
Parimāritindriyo = Paramadhitindriyo (Syā, Ka)	304
Pariyattibbhājanatthato = Pariyattibhājanatthato (Sī, Syā)	19
Pariyiṭṭhā = Pari-iṭṭhā (Sī)	335
Parivāreyyāthā”ti = Parivāressathāti (Sī)	134
Parisā ca mahāti = Parisāti (Sī)	124
Parisāvacarā = Parisā janā (Ka)	237
Parūḷhamassudāṭṭhikaṃ = Parūḷhakesamassudāṭṭhikaṃ (Syā)	234
Palaḷati = Laḷati (bahūsu)	111
Pavattaphalabhojanā = Pavattaphalabhojino (Sī)	241
Pavāsagamanam = Saṅgāmagamanam (Ka)	89
Pavuḷāti = Sapuḷāti (Ka)	148
Pavecetukāmo = Saṃvejetukāmo (Sī)	328
Pasenadinā = Passenadinā (Ka)	219
Pahatokāsaṅca = Gatokāsaṃ (Sī) Hatokāsaṃ (Syā)	192
Pahāya gato = Pahāya (Ka)	61
Pākaṭajanapadaṃ = Janapadaṃ (Syā, Ka)	237
Pācīna-ambalaṭṭhikaṭṭhānaṃ = Pācīnaṃ ambalaṭṭhikaṭṭhānaṃ (Sī, Ka)	120
Pācīnābhimukhā = Pācīnamukhā (Sī)	231
Pāṭiyekkā = Pāṭi-ekkā (Sī) Paṭi-ekā (Syā)	135
Pāṭiyekko = Pāṭiyeko (Syā) Pāṭekko (Ka)	323
Pātarāsabhattaṃ = Pādavattaṃ (Sī, Syā)	
Pānavattaṃ (Ma-Tītha 2. 55 piṭṭhe)	214
Pātimokkhasaṃvarasīlā = Pātimokkhasīlaṃ (Sī)	295
Pāthikavaggoti = Pāṭikavaggoti (Sī) Pāṭiyavaggoti (Syā)	2

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pānīyapānakādīni = Pānīyanahānodakāni (Sī)	284
Pāsādikatthaṃ = Pāsādikāni yattha (Syā) Pāsādikā'ttha (Sī)	226
Pāhunakasakkāro = Pāhenakasakkāro (Sī) Pāheṇakasakkāro (Ka)	149
Piṭṭhikaṇṭake = Piṭṭhikaṇṭakatṭhike (Syā, Ka)	188
Pilakkho = Milakkhu (Syā, Ka)	79
Pucchatī = Pucchā (Sī)	325
Pucchitā = Pucchittha (Sī)	144
Puṭṭhena = Puṭṭhena āha ca (Ka)	246
Puthu = Puthū (Syā)	59
Pubbaṇṇādīni vā = Pubbaṇṇāparaṇṇādīni vā (Sī, Syā)	241
Pubbantāparantakappike = Aparantakappike pubbantāparanta- kappike ca (Syā, Ka)	112
Pubbepāhaṃ = Pubbepahaṃ (Sī) Pubbevāhaṃ (Syā)	288-289
Purakkhatvā = Purakkhitvā (Ka)	255
Purimapādeyeva = Purimapadesaṃyeva (Sī, Syā)	169
Purimasavanaṃ = Purimavacanaṃ (Ka)	32
Pūjaṃ kurumānā = Pūjayamānā (Ka)	328
Pūretuṃ sakkonti = Na pūretuṃ na sakkonti (Sī)	297
Pūvikā = Bhattakārakā (Sī, Ka)	143
Pokkharasātīti = Pokkharasādīti (Sī)	217
Poṅkhānupoṅkhaṃ = Pokhānupokhaṃ (Syā)	168
Potthaniyaṃ = Potthanīyaṃ (Syā) Potthanikaṃ (Ka)	124
Posīni, vaḍḍhīnīti attho = Pussanti vaḍḍhantīti attho (Sī)	
Posinti vaḍḍhantīti attho (Syā)	196

[Pha]

Pharusavacanasamudācāre = Pharusavacanasamudācārena (Syā, Ka)	228
Phusati = Pharati (Syā)	194

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ba]

Baddhaṃ puṭakaṃ = Bandhapuṭakaṃ (Syā)	235
Bandhakaraṇaṃ = Thaddhakaraṇaṃ (Sī)	91
Balākā = Bakā (Ka)	86
Bahuṃ dhanam = Bahudhanam (Syā) Pahūtaṃ dhanam (Ka)	269
Bahuvacananiddeso = Puthuvacananiddeso (Sī, Syā)	93
Bahūpakārattā = Bahukārattā (Sī)	281
Bālātapasamphassena = Bālātapadassanena (Sī)	256
Bāle ca paṇḍite ca = Bālo ca paṇḍito ca (Syā, Ka)	148
Bāvarissa = Bāvariyaṣsa (Sī, Ka)	141
Bimbohanam = Bibbohanam (Syā)	10
Bījanim = Vījanim (Sī, Syā, I)	12
Buddhappamukhaṃ bhikkhusaṃghaṃ = Buddhapamukhassa bhikkhusaṃghassa (Ka)	123
Bubbuḷakehi = Pupphuḷakehi (Ka)	195
Byagghapathanti = Byagghapajjanti (Sī)	234
Brahmaloko = Brahmā (Sī, Syā)	333
Brahmavacchasīti = Brahmavaḍḍhīti (Sī)	251
Brāhmaṇova = Brāhmaṇāva (Syā)	38

[Bha]

Bhagavato = Bhagavatā (Sī, Syā)	258
Bhañjivā = Bhajivā (Syā)	62
Bhattakārakā = Sūpikā (Sī)	143
Bhattakiccapariyosāne = Bhattakiccakāle (Sī, Syā)	283
Bhaddamuttakanti = Bhaddamuddhakanti (Syā)	79
Bhadraṃ = Bhaddam (Sī)	237
Bhassāti = Rabhasāti (Sī, Syā)	228
Bhāvānukkamo = Vibhāvanānukkamo (Syā) Bhavānukkamo (Ka)	158
Bhikkhāpaṭiggahaṇādivasena = Bhikkhāgahaṇādivasena (Ka)	177
Bhinditvā = Chinditvā (Syā) Chinditvāva (Ka)	330

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Bha]

Bhukkāraṃ = Bhumkāraṃ (Sī)	317
Bhutto = Bhuñjanto (Ka)	283
Bhummajālaṃ = Bhūmicālaṃ (Sī) Bhummapāsaṃ (Syā)	231
Bhūtalakkhaṇanti = Bhūtakāraṇā (Ka)	316
Bhoganāsanabhayā = Bhoganāsanabhayena (Syā, Ka)	261
Bhoto ca Gotamassa = Bho Gotama (Ka)	225

[Ma]

Majjhanhike = Majjhantike (Sī, Syā)	284
Mañjīṭṭhikāya = Mañjetṭhikāya (Sī)	82
Madahatthī = Mattahatthī (Sī, Syā)	186
Mantāṇiputto = Mantāniputto (Sī) Mantāṇiputto (Syā, Ka)	172
Mahañca = Mahacca (sabbattha)	135
Mahatā = Mahatiyā (Ka)	216
Mahantabhāvadīpanatthaṃ = Guṇamahantabhāvadīpanatthaṃ (Syā)	253
Mahābhārāti = Dubbharāti (Syā) Mahāgajā (Ṭikā)	185
Mahāsīhanādaṃ = Buddhasīhanādaṃ (Sī)	295
Mahimsī = Mahisī (Sī, Syā)	73
Māṇavāpi = Māṇavakāti (Syā, Ka)	224
Mātuṭṭhāne = Mātiṭṭhāne (Sī) Mātikaṭṭhāne (Syā)	232
Mānusakā = Mānusikā (Ka)	111
Mānusakesu = Mānussakesu (Ka)	175
Mālāgandhadhūmavattthādīhi = Mālāgandhadhūpavattthādīhi (Sī, Syā)	178
Mittānamaddubbho = Mittānamadrubbho (Syā, Ka)	154
Miyamāno = Miyyamāno (Sī) Niyyamāno (Syā)	258
Muccanti = Muñcanti (Syā)	168
Muccitukāmā = Muñcitukāmā (Syā)	169
Muccimsu = Muñcimsu (Syā, Ka)	138
Muñcāpetvā = Pamuñcāpetvā (Syā, Ka)	138
Muñje = Muñjato (Ka)	97

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ma]

...muṇḍakaraṇaṃ = ...muṇḍakakaraṇaṃ (Syā)...muṇḍikakaraṇaṃ (Ka)	265
Muṇḍiyoti = Maṇḍiyoti (Sī, Syā)	285
Muttaharīṭakaṃ = Gomuttaharīṭakaṃ (Syā, Ka)	184
Mūlaghaccaṃ = Mūlacchaṃ (Syā) Mūlacchejjaṃ (Ka)	125
Mocessāmāti = Mocemāti (Sī) Muñcissāmāti (Ka)	324
Modā modamānā = Mudamodamānā (Sī)	265
...morasame = ...morasadise (Ka)	229

[Ya]

Yaññavāṭaṃ = Yaññāvāṭaṃ (sabbattha)	275
Yathākathaṅca = Yathā kathaṅci (Sī)	254
Yathānāmasaseneva = Yathārucivaseneva (Syā)	269
Yathāssa = Yathā (Ka)	193
Yamakayamakā viya = Purimayamakā viya (Ka)	57
Yāvade = Yāvadeva (Sī, Syā)	3
Yuttaṃ nu kho etaṃ vattunti attho = Etaṃ vacanāya etaṃ vattuṃ yuttanti attho (Sī) Etaṃ vacanāya vattuṃ yuttanti attho (Syā) Yuttaṃ nu kho vacanāya, etaṃ vattuṃ yuttanti attho (?)	285
Yena kenaci = Yena tena (Sī)	266
Yenicchakaṃ = Yathicchakaṃ (Syā) Yadicchakaṃ (Ka)	185
Ye vo = Ye te (Ka) (Sī-Ṭī-Abhinava 1. 410 piṭṭhe.)	101
Yo anena Khandhake = Yo kho Khandhake (Sī)	298

[Ra]

Rajo = Dhūmarajo (Syā)	129
Rajopatho = Rajāpatho (Sī, Syā)	162
Rajja-anusāsanasālā = Rajjaṃ anusāsanasālā (Sī, Syā)	228
Rattā = Ratā (Syā)	100
Rathā pattīti = Ratho raṭṭhanti (Sī)	264
Rājaggamahesiyā = Rājamahesiyā (Sī, Syā)	249

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ra]

Rājalīlāya = Rājalīlhāya (Sī)	219
Rāsikataṁ = Rāsirāsikataṁ (Sī)	244
Ruci = Ruciyo (bahūsu)	310
Rūpā ca = Rūpañca (Sī)	175

[La]

Laggāma = Alaggā (Sī, Syā)	239
Labhatī”ti = Labhissatīti (Syā)	268
Labhi = Upeti (Syā) Labhati (Ka)	212
Liṅgavipariyāso = Liṅgavipariyāyo (Ka)	135
Licchavirājā = Licchavi (Sī)	280
Leyyampi = Lehampi (Syā)	82
Lobhasahagatā = Rāgasahagatā (Sī, Ka)	54
Lomasāya = Lomasāya bāhāya (Sī)	288

[Va]

Vacattaṁ = Vacatthaṁ (Sī) Vapatthaṁ (Syā)	79
Vacanabyattayo = Vacanabyattayogo (Syā, Ka)	129
Vacanasampañjiggahe = Vacanapañjiggahe (Syā)	27
Vaṇamattacoḷakāni = Vaṇapaṭṭacoḷakāni (Sī) Vaṇapaṭacoḷakāni (Syā)	178
Vatacariyādi = Vattacariyādi (Syā)	252
... Vatassa’ssan”tipi = “Vatassāyan”tipi (bahūsu, Sī-Ṭī Abhinava 2. 54 piṭṭhe)	152
Vanapabbhāraṁ = Navam navam (Sī)	186
Vandanaṁ nāma = Vanditaṁ nāma (Sī)	257
Vavassaggatthe = Vacasāyatthe (Ka)	211
Vasanavanaṁ = Vasantavanaṁ (Sī) Vasanaṭṭhānaṁ vanaṁ (Ka)	122
Vasantāni = Vasantā (Sī)	6
Vasali = Vasali (Sī)	231

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Va]

Vasasī”ti = Vasīti (Sī, Ka)	214
Vasisatehi = Vasīsatehi (Sī, Syā)	1
Vā = Vā samāpajjanto (Sī, Syā)	309
Vādasamghaṭṭe = Vādasamghāṭe (Sī, Syā)	236
...vādīnaṃ vādaṃ = Vādānaṃ vādaṃ (Sī) Vādānuvādaṃ (Syā)	297
Vālukapuñjaṃ = Vālikapuñjaṃ (Sī)	49
Vāseṭṭha = Vāseṭṭhā (Sī, Syā)	220
Vijambhita = Pavijambhita (Sī, Syā)	50
Vijahatīti = Jahatīti (Sī) Pajahatīti (Syā)	189
Vijitāvī nāma = Veditaviseso nāma (Sī) Jīvitaviseso nāma (Syā)	212
Vijjācaraṇasampadaṃ = Vijjācaraṇaṃ (Sī, Syā)	239
Vidhūnantā = Vitudantā (Syā)	186
Vinassamānassa = Matassa (Syā, Ka)	91
Vinicchinituṃ = Vinicchetuṃ (Sī) Vinicchituṃ (Syā)	245
Viparivattamānā = Parivattamānā (Sī, Syā)	236
Vipassanāpaññāya = Vipassanādīpaññāya (Sī, Syā)	261
Vipassanāñāṇasseva = Vipassanāvīññāṇasseva (Sī-Ṭī Abhinava 2. 146 piṭṭhe)	198
Vippalambheyyāsi = Vippalambhayasi (Sī)	137
Vimocetu = Mocetu (Ka)	327
Viyākarissaṃ = Byākarissaṃ (Sī, Syā)	141
Virajjitvā = Nivattetvā (Ka)	312
Virājetvā = Virajjitvā (Syā)	62

[Sa]

Samgharitan”ti = Saṅkharitanti (Ka)	264
Samgharitvā = Saṅkharitvā (Ka)	264
Samvaraṇanti samvaraṇaṃ nāma = Samvadananti samvadanāṃ nāma (Sī, Syā)	90
Samvijjanti = Santāsaṃ vijjanti (Sī)	328

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Samvisajetā = Samvibhajitā (Syā) Samvibhajetā (Ka)	103
Samsādessantī”ti = Samsāressantīti (Ka) Samsīdessantīti (Syā)	49
Samsīdo = Samsādo (Sī) Samsāro (Syā)	113
Samsumārapatitena = Sumsumārapatitena (Sī)	260
Samharitvā = Samgharitvā (Sī)	269
Sakāraṇena = Sahakāraṇena (Ka)	259
Sakkhissati = Sakkhi (Sī) Asakkhi (Syā)	49
Sakyā = Sakkā (Ka)	234
Sankalanasatuppādanādivasena = Saṅkalanasaduppādanādivasena (Ka)	90
Sankhapalitakuṭṭham = Saṅkaphalitakuṭṭham (Syā, Ka)	243
Sajitā = Sajjitā (Syā)	103
Sajotibhūtanti = Samjotibhūtanti (Syā)	236
Sajjanakāle = Majjanakāle (Ka)	185
Sajjhāyapariyosānepi = Sajjhāyanapariyosānepi (Ka)	120
Sanjhabbharitaṃ = Sambharitaṃ (Sī) Saṅjhabbharitaṃ (Syā)	311
Sanikaṃ = Īsakaṃ (Sī)	225
Sanhasukhumaṃ atthantaraṃ = Sukhuma-atthantaraṃ (Sī-Ka)	108
Satagghanikāni = Satasahassagghanikāni (Sī)	136
Satasahassassa kaṅkhā = Satasahassasaṅkhyā (Ka)	328
Sattapaṇṇiguhādvāre = Sattapaṇṇiguhadvāre (Sī)	
Sattapaṇṇaguhādvāre (Syā)	9
Sattame vāre pabbajito = Sattavāre pabbajitvā (Ka)	312
Sattaratanānaṃ pūretvā = Sattaratanapūrā katvā (Sī, Syā)	253
Sattavīsādhikāni = Vīsādhikāni (Sī, Ka)	13
Saddasuṇanaṃ = Saddaṃ suṇāti (Syā, Ka)	279
Saddahissati = Na saddahissati (Sī)	324
Saddhāya = Saddhā (Syā)	248
Santakā hi kākaṇikāpi = Santakakākaṇikāpi (Sī)	272
Santi = Santi kho (Sī)	313

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Santikakīḷanaṃ = Santikakīḷākīḷanaṃ (Sī)	82
Sandacchāyaṃ = Santacchāyaṃ (Ka)	188
Sandetuñca = Sannetuñca (Sī, Syā)	195
Sandentassa = Sannentassa (Sī, Syā)	195
Sandhāgārasālāyaṃ = Santhāgārasālāyaṃ (Sī, Syā, I)	7
Sandhānaṃ = Sandhānassa (Syā)	73
Sannahitaṃ = Sannihitaṃ (Sī) Sannayhati taṃ (Syā)	237
Sanniddhivilambitādi = Sandiṭṭhivilambitādi (Ka)	
Sandindhivilambitādi (Dī-Tī 1. 315 piṭṭhe)	252
Sannidhi = Gandhasannidhi (bahūsu)	80
Sabbapaṭhamanaṃ = Paṭhamataraṃ (Ka)	136
Sabbavāriphuṭoti = Sabbavāriphuṭṭhoti (Sī, Syā)	151
Sabbasattasatikayāgaṃ = Sattasattasatikaṃ yāgaṃ (Ka)	263
Sabhāvo = Sabbhāvo (Ka)	223
Samagghataraṃ = Mahagghataraṃ (Sī)	77
Samaṇamuṇḍikaputtasuttantavasena = Meṇḍiyaputtasuttantavasena (Sī)	163
Samaṇamuṇḍikāputto = Samaṇamaṇḍikāputto (Sī)	32
Samaṇehi brāhmaṇehi = Samaṇehi vā brāhmaṇehi vā (Syā, Ka)	273
Samannāgato = Sampanno (Sī, Syā)	164
Samapassaddhakāyacitto = Samassatthakāyacitto (Sī)	
Passaddhakāyacitto (Syā)	258
Samiñjite = Sammiñjite (Sī, Syā)	176
Samiñjesi = Samiñjati (Ka)	176
Samihitanti = Samīhitanti (Sī, Syā)	244
Samīpanivāsanaṭṭhānaparidīpanaṃ = Samīpe nivāsanaṭṭhāna	
paridīpanaṃ (Sī, Ka)	122
Samucchedanalakkhaṇaṃ = Samucchedalakkhaṇaṃ (Ka)	64
Samuṭṭhānalakkhaṇaṃ = Samuṭṭhāpanalakkhaṇaṃ (Ka)	63
Samupabyūḷhaṃ = Samupabbūḷhaṃ (Sī)	244
Sampajaññaṃ = Sampajaññasēva (Sī, Syā)	165
Sampatti = Khaṇasampatti (Sī, Syā) Sī-Tī Abhinava 1. 208 piṭṭhe.	47

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sampattimahantatāya = Sampattiyā mahantatāya (Ka)	104
Sambukā ca = Kasambukā ca (Syā)	202
Sammuṭṭhaṁ = Pammuṭṭhaṁ (Sī, Syā)	30
Sammuti = Sammati (Syā)	6
Sammutikāraṇaṁ = ...kāraṇā (Ka)	316
Saraṇagamaṇaṁ viya = Saraṇagamane viya (Sī, Ka)	207
Saraṇatthato = Padatthato (Sī, Syā)	205
Sarīrasampattiṁ = Sarīranipphattiṁ (Sī, Syā)	290
Sallavatī = Salalavatī (Sī) Salaḷavatī (Ka)	156
Sasampayuttesu = Sampayuttesu (Syā, Ka)	175
Sassarūpakāni = Sassadūsikāni (Sī) Sassadūsakāni (Syā)	329
Sahajātapaccayo = Sahajātādipaccayā (Syā, Ka)	175
Sahassasseva = Sahasseva (Syā)	45
Sākuṇikā = Sākuntikā (Sī)	147
Sātirekāni = Atirekāni (Sī, Syā, I)	213
Sātthaṁ = Sātthakaṁ (Syā)	166
Sādhukāradānaṁ = Sādhukārassa dānaṁ (Syā)	11
Sāmino puttā = Sāmino (Syā)	230
Sāvatthiṁ = Sāvatthiyaṁ (Syā)	301
Siṅgālarutavijjātipi = Siṅgālarutavijjātipi (Sī)	88
Sittasammaṭṭhaṁ = Susiṭṭhasammaṭṭhaṁ (Syā) Susammaṭṭhaṁ (Ka)	128
Sinisūroti = Kāsinīpuroti (Sī) Sinipuroti (Syā)	230
Sire = Sarīre (Syā, Ka)	91
Sītalabhesajjaṇjanaṁ = Bhāvanīyasītalabhesajjaṇjanaṁ (Sī)	92
Sītā vāridhārā taṁ = Sītaṁ dhāraṁ uggantvā (Sī-Ṭī Abhinava 2. 139 piṭṭhe)	195
Sīlehi'laṅkato = Sīlehalāṅkato (Sī)	55
Sīhaseyyakappanakālo = Sīhaseyyaṁ kappanakālo (Sī)	
Sīhaseyyākappanakālo (Syā)	8
Sīho = Sīhopi (Syā) Sīho ca (Ka)	277

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sukatadukkaṭṭānam = Sukatadukkatānam (Sī)	149
Sukatadukkaṭṭānanti = Sukaṭadukkaṭṭānanti (Sī)	149
Suciratenā = Sucikarena (Syā) Sucirakena (Ka)	142
Suññatāpakāsanavibhāvanattham = Suññatāpakāsanattham (Sī)	
Suññatāpakāsanabhāvattham (Syā)	95
Suṭṭhu dāsādibhāvaṃ = Suddadāsādibhāvaṃ (Sī, Syā)	247
Suttanti = Suttam suttanti (Sī, Syā)	18
Sulabhabhikkham = Sulabhapiṇḍapātām (Sī)	40
Suviditā = Suvijjānā (Syā) Suvijānanā (Ka)	105
Sūdati cetam = Sūdati ca (Sī) Sūdati atthe (Syā)	18
Sūpaṭṭhapitam = Sūpaṭṭhitam (Sī) Supaṭṭhitam (Syā)	171
Sūpaṭṭhitā = Supaṭṭhitā (Syā) Supaṭṭhitā (Ka)	282
Sekkhā = Sekhā (Sī, Syā)	201
Setattharaṇo = Setapaccattharaṇo (Syā)	83
Seniyo = Seṇiyo (Sī)	136
Seyyathidam = Seyyathīdam (Sī, Syā, I)	46
Sesamettha = Sesam sabbattha (Sī)	286
Sotukāmatam = Sotukāmyatam (Sī, Syā)	28
Sobhanakaram = Sobhanagharakam (Sī) Sobhanagarakam (Syā)	82
Sobhanā = Sobhaṇā (Syā, Ka)	42
Svāgatavādīti = Sāgatavādīti (Sī)	256

[Ha]

Hatthiniko = Hatthinī (Sī)	230
Hatthimeṇḍādayo = Hatthibandhādayo (Sī, Syā)	142
Hadayaṅgamā = Hadayasukhā (Syā)	72
Haliddirāgo viya = Haliddarāgo viya (Syā)	72
Haliddi siṅgiveram = Haliddam saṅgaveram (Syā)	79
Hasitamatta = Sitamatta (Sī, Syā)	229
Hārīto mahābrahmā = Mahābrahmā (Ka)	41

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathāya

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A-Ā]		[Ka]	
Añjanānaṃ khayam ditvā	317	Karuṇāsītalahadayaṃ	1
Aññaṃ uppajjate cittaṃ	173	Kim te vataṃ kim pana	
Atthappakāsanatthaṃ	1	brahmacariyaṃ	160
Atthānaṃ sūcanato	18	Kikīva aṇḍaṃ camarīva	
Anatthajanano kodho	52	vāladhiṃ	56
Anatthajanano lobho	54	Kuddho atthaṃ na jānāti	52
Anekajātisaṃsāraṃ	16	Kena pāṇi kāmadaḍḍo	160
Apanetvāna tatohaṃ	2	Koṇḍañña pañhāni viyākarohi	141
Appakenapi medhāvī	265	Ko me vandati pādāni	203
Appamatto ayaṃ gandho	56		
Ahañca bhariyā ca		[Ga]	
manussaloke	160	Gantvāna so satta padāni	
Ādimhi sīlaṃ dasseyya	159	Gotamo	61
		Gahakāraka diṭṭhosi	16
[I]			
Iceva kato tasmā	2	[Ca]	
Iti pana sabbaṃ yasmā	2	Catuttiṃseva suttantā	23
Iti me pasannamatino	1	Catudhā vibhaje bhoge	207
Idheva tiṭṭhamānassa	156	Candanaṃ tagaraṃ vāpi	56
		Cātuddiso appaṭigho ca hoti	186
[E]		Cirappavāsiraṃ purisaṃ	119
Etaṃ kho saraṇaṃ khemaṃ	208	Coditā devadūtehi	36
Evam yassānubhāvena	121		
		[Tha]	
[Ka]		Thapetvā caturopete	24
Katāvakāsā pucchantu bhonto	141		

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Taṃ taṃ atthamapekkhitvā	34
Taṃ me vataṃ taṃ pana brahmacariyaṃ	160
Taggha te ahamakkhissam	142
Tasmā akalyāṇajanaṃ	150
Ticīvaraṅca patto ca	184
Te tādise pūjayato	254
Tena pāṇi kāmadaḍḍo	161
Tesaṃ sampannasīlānaṃ	56

[Da]

Diṭṭhe dhamme ca yo attho	32
Diyaḍḍhasatasuttantā	24
Dīghassa dīghasutta	1
Dukkhaṃ dukkhasamuppādaṃ	208
Duve puthujjanā vuttā	58
Duve saccāni akkhāsi	316
Desanāsāsanakathā	19, 21
Dvāsīti Buddhato gaṇhiṃ	5, 25

[Dha]

Dhammoti kittayantassa	54
------------------------	----

[Na]

Na pupphagandho paṭivāmeti	56
Nava suttasahassāni	24
Na harāmi na bhaṇjāmi	39
Na hi dhammo adhammo ca	92

[Pa]

Paravajjānupassissa	200
Pariyattibhedamsampattiṃ	19, 21, 23

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Piṭakaṃ piṭakatthavidū	19
Puccha maṃ sabhiya paṇhaṃ	141
Puccha vāsava maṃ paṇhaṃ	141
Puthūnaṃ jananādihi	59

[Ba]

Bāvarissa ca tuyhaṃ vā	141
Buddhoti kittayantassa	54
Buddhopi Buddhabhāvaṃ	1
Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṃ	257
Brahmajālassa tassīdha	121

[Bha]

Bhagavāti vacanaṃ seṭṭhaṃ	34
Bhaye kodhe pasamsāyaṃ	203
Bhavaṅgāvajjanañceva	174
Bhāgyavā bhaggavā yutto	34
Bhīruṃ pasamsanti na hi tattha sūraṃ	136

[Ma]

Majjhe visuddhimaggo	2
Mayaṅca bhariyā nātikkamāma	161
Muhuttajātova gavampatī yathā	61

[Ya]

Yaṃ ettha vuḍḍhimanto	18, 19
Yattha ca dinnamahapphalaṃ māhu	205
Yatheva lokamhi Vipassi- ādayo	60

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Ye keci Buddhāṃ saraṇaṃ
gatā se 208
Yo ca Buddhaṅca dhammaṅca 208

[Ra-La-Va]

Rāgavirāgamanejamasokaṃ 205
Luddho atthaṃ na jānāti 54
Vināsayati assaddhaṃ 32
Vividhavisesanayattā 17

[Sa]

Samkhittenapi deseti 155
Saṃghoti kittayantassa 54
Saṅketavacanaṃ saccaṃ 316
Saccāni paccayākā 2
Satehi pañcahi katā 26
Satta suttasahassāni 24

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sabbā ca abhiññāyo 2
Samayaṃ avilomento 2
Samavāye khaṇe kāle 32
Sādhu dhammaruci rājā 154
Sithilaṃ dhanitaṅca 159
dīgharassaṃ 159
Sītaṃ uṇhaṃ paṭihanti 271
Sīlaṃ yogissa'laṅkāro 55
Sīlakathā dhutadhammā 2
Sīle paṭiṭṭhāya naro 56
sapañño 1
Sīhaḷadīpaṃ pana ā 1
Sugatassa orasānaṃ 119
Subhāsitaṃ sulapitaṃ 207
So ahaṃ vicarissāmi 207

[Ha]

Hitvā punappunāgata 2
Hīnena brahmacariyena 161